Út a forráshoz...

Jézus evangéliuma

LUKÁCS

tolmácsolásában

Elpídia Kiadó

Jézus evangéliuma LUKÁCS tolmácsolásában

Út a forráshoz…

Jézus evangéliuma

L U K Á C S

tolmácsolásában

ELPÍDIA KIADÓ
BUDAPEST, 2006

Görögből fordította
és a jegyzeteket írta:

GROMON ANDRÁS

Tördelés: Tarnai Imre
Nyomás: FÉBÉ KHT, Piliscsaba
Elpídia Kiadó, 2006

ISBN 963 85336 8 4

„Két tapasztalat árnyékolja be életemet. Az egyik, hogy a világ érthetetlenül titokzatos és gyötrelmes. A másik, hogy az emberiség szellemi hanyatlásának korában születtem.”

Albert Schweitzer

„Van mondanivalóm,
de senkim sincs, akinek elmondhatnám.”

Jézus mondása a Kopt zsoltároskönyvben

„Túlzás a hit, hűség, rajongás.
Túlzók a szentek, istenek,
a próféták, a hitvallók, mind.
– És túlzók a kis emberek,

akik parányi életüknek
kevés értelmét eltúlozzák,
hogy élhessenek, hogy hihessék:
– a dolgokat ők is okozzák.

Túlzás minden. Egy igazság van:
– a mindenütt lenyírt középszer,
az, amibe TE belenyugszol,
amivel naponta megelégszel.

Az eperfa! – az az igazság!
A fák hiteles igazsága.
De lobog a jegenye, a fák
viharba ordító túlzása.

Az eperfa az igazi fa.
Hízeleg lapos ereszeknek.
– De messzelátszón, útrahívón
csak a jegenyék integetnek.”

Váci Mihály: Válasz egy kritikára

Kapitány Györgyné Ida néni
és
Balogh Andorné Ilu néni
emlékére:
ők tanítottak meg
írni és olvasni

Bevezetés

Különös ajándék számomra, hogy megírhattam ezt a könyvet. Bevezetésképpen idézek néhány bekezdést Márk-kommentárom bevezetőjéből azok számára, akiknek nincs birtokukban a 2003-ban megjelent Márk-kötet, és néhány gondolattal kiegészítem azt.

Hosszú évtizedek óta a szentírás-tudomány által igazolt ténynek számít, hogy már Jézus tetteinek és tanításának szóbeli áthagyományozása során hozzátapadtak az ő szellemétől idegen elemek, s ezeknek az idegen elemeknek a számát maguk az evangélisták is gyarapították.

Szándékom az volt, hogy lehetőség szerint kiemeljem Jézus alakját és tanítását az idegen elemek hordaléka alól, a babona, a mágia és a dogmatizálás világából, abból az értelmezési rendszerből, amely érthetetlenné és követhetetlenné tette őt.

E cél érdekében az egyik legfontosabb feladatnak látszott, hogy abban, amit az evangélisták Jézusról elmondanak, illetve Jézus ajkára adnak, elválasszam egymástól azt, ami hitelesnek mondható, és azt, ami az áthagyományozók vagy az evangélisták vélekedése. Az újkori szentírás-tudomány évszázadok óta fáradozik ezen a legkülönfélébb eredményekkel, és teljesen eltérő vélemények alakultak ki arról, lehetséges-e egyáltalán ez a szétválasztás.

A feladat kétségtelenül megoldhatatlannak látszik. Képzeljük el, hogy egy kolosszális kirakójátékkal van dolgunk, vagy hogy egy sok tízezer mozaikkőből álló mozaikképet kell összeraknunk, de a rendelkezésünkre álló kövek között vannak „jók”, azaz valóban a képhez tartozó és sértetlen kövek is, vannak „hamisak”, azaz olyanok, amelyek nem tartoznak a képhez, csak belekeveredtek a kövecskék hatalmas halmazába, és vannak „sérültek”, vagyis olyanok, amelyek hozzátartoznak ugyan a képhez, de vagy töredékesek, vagy átfestették őket, ráadásul rengeteg kő egyszerűen hiányzik, és nincs is valószínűsége annak, hogy előkerül – nem szólva arról, hogy nem is tudjuk pontosan, miféle képet kellene összeraknunk.

Mégsem reménytelen ez a vállalkozás, mert a meglévő „köveket” (Jézus mondásait) viszonylag megbízhatóan szét lehet válogatni, és el lehet helyezni a keresett kép valószínűsíthető helyein, ennek alapján pedig több-kevesebb bizonyossággal meg lehet mondani azt is, milyen kövek álltak a most hiányzók helyén.

A mozaikkövek e szétszedésének, csoportosításának és összerakásának számos tudományos szabálya és módszere van, a megfelelő tankönyvekben bárki elolvashatja ezeket. Most csak négy olyan szempontot említek meg, amelyet az „akadémiai tudományosság” nem, vagy csak kisebb hangsúllyal használ.

1) Jézus egyszerű, tanulatlan embereket szólított meg, és rögtön gondolkodásuk és életvitelük átalakítására akarta rávezetni őket. Ami tehát a galileai halászok és parasztok számára túl bonyolult, túlságosan „írástudói”, azt nem tekintem tőle származónak.

2) Jézust tévtanítóként, eretnekként ítélték el, ami arra utal, hogy saját istentapasztalata alapján valami újat mondott Istenről, vallásról, hitről, olyasmit, ami ellentmondott a zsidó hagyományoknak. Ami tehát szavaiban eltér kortársainak vallási elképzeléseitől, az valószínűleg tőle származik.

3) Azok a keresztény prédikátorok, akik továbbadták, illetve evangélistaként feldolgozták a jézusi hagyományt, egyrészt egyre inkább föl akarták magasztalni Jézust, tehát bearanyozták és isteni magasságokba emelték, másrészt pedig elfogadhatóvá akarták tenni őt a zsidók (és kisebb részben a „pogányok”) számára mint az Ószövetség („az ősi ígéretek”) töretlen beteljesítőjét és a kortársi apokaliptikus remények megvalósítóját. Az erre utaló mozzanatokat tehát le kell választanunk Jézus alakjáról.

4) Nem mondhatunk le a „józan paraszti ész” bevetéséről sem, vagy arról, hogy teret engedjünk megérzéseinknek, sejtéseiknek, mert mindkettő segíthet eligazodni a legkuszábbnak látszó labirintusban is. A „laikus gondolkodás” nem egyszer lendítette már előre a tudományos kutatást.

Természetesen nem képzelem azt, hogy biztosan tudom: „ezt és ezt mondta Jézus, amazt pedig nem mondta"; csak annyit állítok, hogy „igen valószínű, hogy ezt mondta", vagy „igen valószínű, hogy ezt nem mondta", s amit hitelesen tőle származónak vallok, arról sem állítom, hogy feltétlenül szó szerint úgy mondta, de azt igen, hogy hűen tükrözi Jézus szellemét.

Nyilvánvaló az is, hogy kutatásaim itt bemutatott eredménye nem végérvényes, és a jövőbeli eredmények sem lehetnek azok. Éppen ezért, ha ma valamiről úgy gondoljuk, hogy nem hitelesen jézusi, nem kell kihagyni az evangéliumokból, csak jelezni kell, hogy nem tartjuk annak; holnap kiderülhet, hogy mégis az, vagy pontosabb értelmezésben az; mint ahogy az is megeshet, hogy amit ma hitelesnek tartunk, arról kiderül, hogy mégsem az, vagy nem teljesen az. Ezért választottam azt az eljárást, hogy a fordítás szövegében 1) normál betűkkel szedtem, amit az evangélisták mondanak, 2) dőlt betűkkel, amit az evangélisták Jézus ajkára adtak, de nem tartom hitelesen jézusinak, s végül 3) dőlt és kövér betűkkel azt, amit hitelesen jézusinak tartok.[1]

A fordításban természetesen mindenkor a görög szöveget tekintettem perdöntőnek, de – különösen a nehezebb helyek értelmezésekor – figyelembe vettem nyolc meglévő fordítást is: négy német nyelvűt[2], két magyart[3], továbbá egy-egy angolt[4] és franciát[5].

A leírtak számos ok miatt nem adhatják Jézus személyének, tanításának és tetteinek teljes magyarázatát. Már csak azért sem, mert az adott keretek között nem mutathattam be Jézus tanításának politikai, társadalmi, gazdasági, egyháztani vagy liturgikus vonatkozásait, bár itt-ott utaltam rájuk, és nem hasonlíthattam össze Jézus tanítását a korabeli zsidó felfogással, vagy Lukács teológiáját és formai megoldásait a hellenista eszmékkel és irodalmi fogásokkal.

Tisztában vagyok azzal, hogy a fordítás, a jézusi mondások „szétválogatása" és a kommentálás egyaránt „a lehetetlen megkísértése". Ami itt olvasható, voltaképpen csak irányjelzés, és azt mutatja meg, merrefelé keresem én a magyarázatot, illetve milyen irányt ajánlok az olvasónak a továbbhaladáshoz; másfelől pedig csak vázlat, amelyet célszerű az olvasónak „kibontania"[6], illetve önmagára és saját világára, családi, egyházi, társadalmi környezetére alkalmaznia.

Végezetül megköszönöm mindazok szellemi, lelki, anyagi segítségét, akik hozzájárultak ahhoz, hogy ez a könyv elkészülhessen.

Pilisvörösvár, 2006 tavaszán

G. A.

---

[1] A fordításban a szokásos *kerek zárójelben* olyan szavak vagy mondatok olvashatóak, amelyek nincsenek benne minden kéziratban, vagyis az alapszöveg bizonytalanságát tükrözik, *szögletes zárójelben* pedig az általam betoldott kiegészítések, amelyek részben a könnyebb olvashatóságot, részben a szöveg pontosabb értelmezését szolgálják. (Mindazonáltal nem egyszer megőriztem az eredeti szöveg „darabosságát", olykor a tartalom lehető legpontosabb közvetítése kedvéért, máskor az evangélista stílusának érzékeltetésére.)

[2] Jerusalemer Bibel (St. Benno-Verlag, Leipzig, 1969) – Zürcher Bibel (in: Tetrapla, Evangelische Haupt-Bibelgesellschaft, Berlin, 1964) – Luther Márton fordítása (1956-os, revideált változat) – Fritz Tillmann fordítása (Leipzig, 1962)

[3] A Magyar Bibliatanács Újszövetségi Szakbizottságának fordítása (Ref. Egyház Sajtóosztálya, Budapest, 1966) – Csia Lajos fordítása (Univerzális Bibliaiskola, 1978)

[4] The New English Bible, New Testament (in: Tetrapla, Evangelische Haupt-Bibelgesellschaft, Berlin, 1964)

[5] Traduction Oecumenique de la Bible (Édition intégrale, Paris, 1983)

[6] Segítheti ebben, ha következetesen kikeresi azokat a szentírási helyeket, illetve további lábjegyzeteket, amelyekre a magyarázatban utalok. – Azok a hivatkozások, amelyek a „Mk" rövidítésből, valamint egy egy-négyjegyű számból állnak (pl. Mk 163), Márk-kommentárom megfelelő lábjegyzetére utalnak. Olykor-olykor ennek a kommentárnak a lábjegyzeteire is utalok hasonlóképpen (pl. Lk 197).

FORDÍTÁS

AZ EVANGÉLIUM LUKÁCS* SZERINT

1 [1](1) Miután már sokan megpróbálták rendszerbe foglalva elbeszélni a köztünk beteljesedett eseményeket, (2) ahogyan [hagyományként] átadták nekünk azok, akik kezdettől fogva szemtanúi és szolgái lettek [Isten] szavának, (3) jónak láttam én is, hogy miután az elejétől kezdve mindennek gondosan utánajártam, sorjában megírjam [őket] neked, igen kiváló Theophilosz, (4) hogy felismerd annak a tanításnak a megbízhatóságát, amelyre oktattak téged.

[2](5) Történt, [hogy] Heródesnek, Júdea királyának napjaiban volt egy pap, név szerint az Abia [papi] csoportjából [való] Zakariás, és felesége, aki Áron leányai közül [származott], és a neve Erzsébet. (6) Mindketten igazak voltak Isten előtt, és feddhetetlenül megtartották az Úr minden parancsát és rendelkezését. (7) Nem volt azonban gyermekük, mivel Erzsébet meddő volt, és mindketten előrehaladott korúak voltak.

(8) Történt pedig, hogy amikor [egyszer] csoportjának [beosztási] rendje szerint papi tisztét gyakorolta Isten előtt, (9) a papi tisztség szokásának megfelelően őrá esett a sors, hogy bemenjen az Úr szentélyébe, és bemutassa a füstölőáldozatot; (10) [miközben] a füstölőáldozat órájában a nép egész sokasága kinn imádkozott, (11) megjelent neki az Úr angyala a füstölőáldozati oltár jobb oldalán állva. (12) Amikor meglátta, Zakariás megrettent, és félelem szállta meg. (13) Az angyal azonban így szólt hozzá: „Ne félj, Zakariás, mert [Isten] meghallgatta kérésedet, és feleséged, Erzsébet fiút fog szülni neked, [te pedig] a János nevet add [majd] neki. (14) Örülni és ujjongani fogsz, és sokan örvendeznek majd születésén, (15)

---

* Az Újszövetség és a hagyomány adatai szerint ennek az evangéliumnak (és az Apostolok cselekedeteinek) a szerzője egy Lukács nevű, antiókhiai származású orvos, aki Pál közeli munkatársa volt, s művét görögül beszélő, ún. pogánykeresztény közösségeknek írta. A tudományos kutatás sok kérdést vet föl ezekkel az adatokkal kapcsolatban, különös tekintettel arra, hogy Lukács teológiája lényegi pontokon is jelentősen eltér Pálétól. Mai tudásunk szerint olyan ismeretlen szerzőről van szó, aki az apostolok utáni korban élt, jóval Pál halála után írt, de felhasznált Lukács tollából származó, esetleg valóban szemtanúi írásokat; művének keletkezési idejét 80-90 közé tehetjük, talán inkább az évtized második felére.

Amikor kommentárunkban „Lukácsról” beszélünk, az evangélium tényleges írójára gondolunk, aki minden valószínűség szerint Márk evangéliumának, a jézusi mondásokat tartalmazó ún. Beszédforrásnak (nemzetközi jelzése a német Quelle szó rövidítéseként: Q) és saját (szóbeli és/vagy írásbeli) hagyományanyagának felhasználásával készítette el művét.

[1] Lukács igen elegáns stílusú, művészien megszerkesztett bevezetést állít műve elejére. Kijelentésének, hogy „mindennek gondosan utánajárt”, nem szabad megtévesztenie minket, mintha közlései ezáltal megbízhatóbbak lennének Márkéinál vagy Mátéinál, hiszen ő sem a szó mai értelmében vett történetírást művel, hanem „evangéliumot” ír, azaz igehirdetést végez saját teológiai elképzelései és céljai alapján.

[2] Lukács evangéliumának 1-2. fejezete – hasonlóan a Máté-evangélium 1-2. fejezetéhez – Keresztelő János és Jézus születésének, illetve Jézus gyermekségének „történetét” tartalmazza, ezért gyermekségtörténetnek szokták nevezni ezeket a fejezeteket. Ez az elnevezés megtévesztő, hiszen szó sincs arról, hogy (minden tekintetben) megbízható történeti beszámolóval lenne dolgunk; helyesebb tehát gyermekségevangéliumokról beszélni, mert mindkét evangélista egymástól független, önálló forrásokat használ, saját igehirdetési és teológiai céllal válogatja ki és rendezi anyagát (ebből érthető, hogy leírásuk nem egyeztethető össze egykönnyen, sőt adott esetben ellentmond egymásnak).

Mivel minket (a felnőtt) Jézus saját tanítása, illetve tettei érdekelnek, a gyermekségevangéliumok kommentálásától eltekintünk, a bennük foglalt adatok történetiségét vagy helyes értelmezését illetően nem kívánunk állást foglalni.

mert nagy lesz ő az Úr előtt, bort és bódító italt nem fog inni, és szent Lélek tölti be már anyja méhétől fogva, (16) és Izrael fiai közül sokakat visszatérít az Úrhoz, Istenükhöz. (17) Illés szellemében és erejével jár majd [az Úr] előtt, hogy az apák szívét visszatérítse a gyermekekhez, az engedetleneket pedig az igazak lelkületére, [és így] [jól] felkészített népet állítson elő az Úrnak." (18) Zakariás erre így szólt az angyalhoz: „Miből fogom ezt megtudni? Én ugyanis öreg ember vagyok, és feleségem [is] előrehaladott korú." (19) Az angyal megfelelt neki, mondván: „Én Gábriel vagyok, aki ott áll Isten előtt. [Isten azért] küldött el [engem], hogy beszéljek veled, és örömüzenetként meghirdessem neked ezeket. (20) És íme, hallgatni fogsz, és nem tudsz beszélni addig a napig, amikor ezek megtörténnek, azért, mert nem hittél szavaimnak, amelyeket [Isten] beteljesít majd a maguk alkalmas idejében." (21) A nép pedig várta Zakariást, és csodálkozott, hogy [annyit] késlekedik a szentélyben. (22) Amikor viszont kijött, nem tudott beszélni velük, mire fölismerték, hogy látomást látott a szentélyben. Ő maga [csak] integetett nekik, és megmaradt némának.

(23) És történt, hogy istentiszteleti szolgálata napjainak leteltével hazament. (24) E napok után felesége, Erzsébet fogant, majd öt hónapig rejtőzködött, mondván: (25) „Így tett velem az Úr azokban a napokban, amikor letekintett rám, hogy elvegye rólam gyalázatomat, [amelyet] az emberek között [viseltem]." (26) A hatodik hónapban Isten elküldte Gábriel angyalt Galilea Názáret nevű városába (27) egy szűzhöz, aki jegyese volt egy Dávid házából [való], József nevű férfinak; a szűz neve pedig Mária [volt]. (28) Bement hozzá, és ezt mondta: „Üdv neked, kegyelembe fogadott, az Úr veled van!" (29) Ő egészen megzavarodott erre a szóra, és fontolgatta, miféle köszöntés ez. (30) Akkor az angyal ezt mondta neki: „Ne félj, Mária, mert kegyelemre találtál Istennél! (31) És íme, méhedben fogansz, és fiút szülsz. A Jézus nevet add neki! (32) Nagy lesz ő, a Magasságbeli fiának hívják majd, és az Úr, az Isten neki adja atyjának, Dávidnak trónját, (33) és uralkodni fog Jákob házán [örök] korokon át, és uralmának nem lesz vége." (34) Mária viszont így szólt az angyalhoz: „Hogyan lesz ez, minthogy nincs kapcsolatom férfivel?" (35) Az angyal megfelelt neki, mondván: „Szent Lélek száll majd le rád, és a Magasságbeli ereje árnyékol be téged, ezért a születendő szentet is Isten fiának fogják hívni. (36) És íme, rokonod, Erzsébet is fiút fogant öregségében, és ez már a hatodik hónapja neki, akit meddőnek neveznek. (37) Mert Istennek egyetlen beszéde sem erőtlen!" (38) Mária pedig azt mondta: „Íme, az Úr szolgálólánya [vagyok]. Történjék velem a te beszéded szerint!" Erre elment tőle az angyal. (39) Mária pedig felkelt azokban a napokban, és sietve elment a hegyvidékre, Júda egyik városába, (40) és bement Zakariás házába, és köszöntötte Erzsébetet.

(41) És történt, hogy amikor Erzsébet meghallotta Mária köszöntését, megmozdult méhében a magzat, és Erzsébet szent Lélekkel telt el, (42) és nagy hangon felkiáltott, és így szólt: „Áldott vagy te az asszonyok között, és áldott a te méhednek gyümölcse! (43) De hogyan [eshet meg] velem, hogy az én Uramnak anyja eljön hozzám? (44) Mert íme, amikor köszöntésed hangja eljutott fülembe, ujjongva megmozdult méhemben a magzat! (45) És boldog [az az asszony], aki elhitte, hogy lesz beteljesedése mindazon [szavaknak, amiket] az Úr mondott neki." (46) Mária erre így szólt: „Lelkem magasztalja az Urat, (47) és szellemem felujjongott Isten, az én Megmentőm miatt, (48) mivel rátekintett szolgálólányának alacsonyságára: mert íme, mostantól boldognak mond majd engem minden nemzedék, (49) mivel nagy dolgokat tett velem [az], akinek hatalma van, és szent a neve, (50) és az ő irgalma nemzedékről nemzedékre azokkal [van], akik félik őt. (51) Megmutatta karjának erejét, szétszórta azokat, akiket szívük gondolkodása fennhéjázásra [ösztönzött]: (52) hatalomgyakorlókat döntött le trónjukról, és alacsony [sorúakat] emelt föl, (53) éhezőket töltött be javakkal, és üres [kézzel] küldött el gazdagokat. (54) Gondjaiba vette szolgáját, Izraelt, hogy megemlékezzék az irgalmasságról (55) Ábrahám és utóda iránt örökre, amint megmondta atyáinknak." (56) Mária aztán mintegy három hónapig maradt vele, majd visszatért házába.

(57) Erzsébet számára pedig betelt a szülés ideje, és fiút szült. (58) Amikor szomszédai és rokonai meghallották, hogy milyen nagy irgalmat gyakorolt rajta az Úr, együtt örültek vele.

(59) És történt, hogy a nyolcadik napon elmentek körülmetélni a gyermeket, és apja nevéről Zakariásnak akarták hívni. (60) Anyja azonban így felelt [nekik]: „Nem, hanem János legyen a neve!” (61) Ekkor megmondták neki: „Senki sincs rokonságodban, akit így hívnak.” (62) Majd intettek apjának, hogy minek akarja neveztetni, (63) mire [ő] írótáblácskát kért, és ráírta: „János a neve.” Valamennyien elcsodálkoztak. (64) Erre azonnal megnyílt a szája és [megoldódott] a nyelve, és [csak] beszélt, [beszélt], és áldotta Istent.

(65) És történt, hogy a szomszédokat mind félelem szállta meg, és Júdea egész hegyvidékén szóbeszéd tárgyát alkották mindezek a dolgok; (66) akik meghallották, mind szívükre vették, és így szóltak: „Vajon mi lesz ebből a gyermekből?” Hiszen [csakugyan] az Úr keze volt vele. (67) Apja, Zakariás pedig betelt szent Lélekkel, és így prófétált: (68) „Áldott az Úr, Izrael Istene, mert rátekintett népére, és megváltást szerzett neki, (69) és [magasba] emelte nekünk a megmentés szarvát szolgájának, Dávidnak házában, (70) amint megmondta szent prófétáinak szája által [örök] koroktól fogva: (71) megmentést ellenségeinktől és mindazok kezéből, akik gyűlölnek minket; (72) hogy irgalmat gyakoroljon atyáinkkal, és megemlékezzék szent szövetségéről, (73) arról az esküről, amelyet Ábrahám atyánknak esküdött, hogy megadja nekünk, (74) hogy – miután kiszabadított minket az ellenség kezéből – félelem nélkül szolgáljuk őt [mint Istent] (75) jámborságban és igazságosságban őelőtte, életünk minden napján. (76) Téged pedig, gyermekem, a Magasságbeli prófétájának fognak hívni, az Úr előtt jársz majd ugyanis, hogy elkészítsd útjait, (77) hogy megadd a megmentés ismeretét népének, [ami] vétkeinek elengedésében [áll] (78) Istenünk mélységes irgalma révén, amellyel ránk fog tekinteni a napfelkelte a magasságból, (79) hogy megvilágítsa azokat, akik sötétségben és a halál árnyékában ülnek, és ráigazítsa lábunkat a békesség útjára.” (80) A gyermek pedig növekedett, és [folyamatosan] erősítette őt [a] Lélek, és a pusztában volt addig a napig, amíg [nyilvánosan] föl nem lépett Izraelben.

2 (1) Történt pedig azokban a napokban: Augusztusz császártól rendelet jött ki, hogy írják össze az egész [lakott] földkerekséget. (2) Ez az első összeírás akkor történt, amikor Küréniosz volt Szíria helytartója. (3) Valamennyien elmentek, hogy összeírják őket, ki-ki a saját városába. (4) Felment pedig József is Galileából, Názáret városából Júdeába, Dávid városába, amelyet Betlehemnek hívnak, mivel Dávid házából és nemzetségéből való volt, (5) hogy összeírják Máriával, jegyesével együtt, aki várandós volt.

(6) Történt pedig, hogy ott tartózkodásuk alatt beteltek [Mária] szülésének napjai, (7) és megszülte elsőszülött fiát, és bepólyálta őt, és jászolba fektette, mert nem volt számukra hely a vendégfogadóban. (8) Pásztorok tanyáztak a szabad ég alatt ugyanazon a vidéken, s az éjszakában őrváltásról őrváltásra őrizték nyájukat. (9) [Egyszerre csak] odaállt eléjük az Úr [egyik] angyala, és körülragyogta őket az Úr dicsősége, és nagy félelem fogta el őket. (10) Az angyal akkor így szólt hozzájuk: „Ne féljetek, mert íme, nagy öröm jó hírét hirdetem nektek, és [öröm] lesz ez az egész népnek, (11) mert Dávid városában ma Megmentő született meg nektek; ő [a] Messiás, [az] Úr. (12) Ez nektek a jel: Találtok majd egy csecsemőt, bepólyálva és jászolban fekve.” (13) És hirtelen mennyei sereg[ek] sokasága lett [ott] az angyallal, magasztalták Istent, mondván: (14) „Dicsőség a magasságban Istennek, és a földön békesség a jóakaratú emberek között[3]!”

(15) És történt, hogy amikor az angyalok elmentek tőlük a mennybe, a pásztorok így beszéltek egymás között: „Menjünk hát el Betlehemig, és lássuk meg ezt a dolgot, ami történt, [s] amit az Úr megismertetett velünk!” (16) Sietve elmentek, és megtalálták Máriát is, meg

[3] Vagy: „...békesség azokkal az emberekkel, akikre [Isten] jóakarata [irányul]”, vagy: „...és a földön békesség, (és) az emberekkel/emberek között [Isten] jóakarata”.

Józsefet is, és a jászolban fekvő csecsemőt. (17) Amikor pedig meglátták [ezt], megismertették azt a beszédet, amelyet erről a gyermekről mondott nekik [az angyal]. (18) Mindazok, akik ezt meghallották, elcsodálkoztak azon, amit a pásztorok elmondtak nekik. (19) Mária pedig őrizgette mind e szavakat, és szívében fontolgatta őket. (20) A pásztorok azután visszatértek, dicsőítve és magasztalva Istent mindazért, amit meghallottak és megláttak, amint [az angyal] megmondta nekik.

(21) Amikor betelt a nyolc nap ahhoz, hogy körülmetéljék őt, a Jézus nevet adták neki; ezt nevezte meg az angyal, mielőtt megfogant volna [anyja] méhében.

(22) Amikor aztán beteltek a tisztulás napjai Mózes törvénye szerint, fölvitték őt Jeruzsálembe, hogy bemutassák az Úrnak, (23) amint írva van az Úr törvényében: „Minden hímnemű elsőszülöttet nevezzenek »az Úr számára szent«-nek”, (24) és hogy megadják az áldozatot az Úr törvényében mondottak szerint: egy pár gerlicét, vagy két galambfiókát.

(25) És íme, volt Jeruzsálemben egy Simeon nevű ember, és ez az ember igaz és vallásos volt, várta Izrael vigaszát, és szent Lélek [nyugodott] rajta. (26) A szent Lélek [korábban] kijelentette neki, hogy nem látja meg a halált, amíg meg nem látja az Úr Messiását. (27) A Lélek ösztönzésére elment a templomba, és amikor szülei bevitték a gyermek Jézust, hogy megcselekedjék vele, amit a törvény szerinti szokás [megkívánt], (28) akkor karjaiba vette őt, és ezekkel a szavakkal áldotta Istent: (29) „Most bocsásd el szolgádat, Parancsolóm, szavad szerint békességben, (30) mert szemeim meglátták megmentésedet, (31) amelyet elkészítettél minden nép színe előtt; (32) világosság [az], kinyilatkoztatásul a [pogány] nemzeteknek, és dicsőségére népednek, Izraelnek.” (33) Apja és anyja csodálkozott a róla mondottakon. (34) Simeon megáldotta őket, és így szólt anyjához, Máriához: „Íme, ő sokak elesésének és talpra állásának [okául] rendeltetett Izraelben, és jelül, amelynek ellene mondanak (35) – sőt a saját lelkedet is kard járja majd át –, hogy így lelepleződjenek sok szív gondolatai.”

(36) Volt [ott egy] Anna [nevű] prófétanő [is], Fánuél leánya Áser törzséből. Igen előrehaladott korú volt. Szüzessége után hét évig élt férjével, (37) aztán [mostanáig], nyolcvannégy éves koráig özvegy volt; nem távozott el a templomból, és éjjel-nappal böjtöléssel és imádsággal szolgálta Istent. (38) Ugyanebben az órában odament, magasztalta Istent, és beszélt róla mindazoknak, akik Jeruzsálem megváltására vártak.

(39) Amikor mindent elvégeztek az Úr törvénye szerint, visszatértek Galileába, az ő városukba, Názáretbe. (40) A gyermek pedig növekedett, bölcsességgel betelve megerősödött, és Isten kegyelme volt rajta.

(41) Szülei minden évben Jeruzsálembe mentek a pászka ünnepére. (42) Amikor [Jézus] tizenkét éves lett, [szintén] felmentek [Jeruzsálembe] az ünnepi szokás szerint; (43) miután leteltek az [ünnep]napok, [szülei] hazaindultak, [de] az ifjú Jézus ott maradt Jeruzsálemben, szülei pedig nem vették észre. (44) Mivel úgy vélték, hogy az úti társaságban van, elmentek egy napi járóföldre, s [akkor] mindenütt keresgélték a rokonok és az ismerősök között. (45) Minthogy nem találták meg, visszatértek Jeruzsálembe, és [ott] keresgélték mindenütt. (46) És történt, hogy három nap múltán megtalálták a templomban, amint a tanítók körében ült, és hol hallgatta, hol kérdezte őket. (47) Mindnyájan (akik hallották őt) ámulatba is estek értelmességén és feleletein. (48) Amikor [szülei] meglátták, megdöbbentek, és anyja így szólt hozzá: „Fiam, miért tetted ezt velünk? Nézd, apád meg én is gyötrődve keresünk!” (49) Erre így szólt hozzájuk: *„Hogy-hogy kerestetek? Nem tudtátok, hogy nekem Atyám dolgaiban kell lennem?”* (50) Ők azonban nem értették meg azt a beszédet, amelyet mondott nekik. (51) Aztán lement velük [Jeruzsálemből], és elment Názáretbe, és alávetettjük volt. Anyja a szívében őrizgette mindezeket a beszédeket, (52) Jézus pedig előrehaladt bölcsességben, életkorban, valamint az Isten és emberek előtti kedvességben.

3 [4](1) Tibériusz császár uralkodásának tizenötödik évében, amikor Júdea helytartója Poncius Pilátus volt, Galilea negyedes fejedelme Heródes, Iturea és Trakhonitisz tartományának negyedes fejedelme Fülöp, Abiliné negyedes fejedelme pedig Lüzániász, (2) Annás és Kaifás főpapok idejében történt, [hogy] a pusztában Isten szava [szólt] Jánoshoz, Zakariás fiához. (3) Ő pedig elment a Jordán egész környékére, és azt hirdette, hogy merítkezzenek alá, és változtassák meg gondolkodásukat és életüket, [s akkor Isten] megbocsátja bűneiket, (4) amint írva van Izajás próféta szavainak könyvében: „Kiáltó hangja [hallatszik] a pusztában: Készítsétek el az Úr útját, tegyétek egyenessé ösvényeit![5] (5) Minden völgyet töltsetek fel, minden hegyet és halmot tegyetek alacsonnyá, ami görbe, legyen egyenessé, ami göröngyös, legyen sima úttá, (6) és [így] minden test lássa meg Isten megmentő [tettét]!"

(7) Így beszélt hát a tömeghez, amely kiment hozzá, hogy alámerítkezzék általa: „Viperák fajzatai, ki oktatott ki titeket arra, hogy elfussatok az elkövetkező harag elől? Teremjetek tehát az [új] gondolkodás- és életmódhoz méltó gyümölcsöket, (8) és ne kezdjétek el mondani magatokban: »Nekünk Ábrahám az atyánk«, mert mondom nektek, hogy képes az Isten ezekből a kövekből [is] gyermekeket támasztani Ábrahámnak. (9) A fejsze pedig már ott is van a fák gyökerén: [Isten] kivág, és tűzre vet minden olyan fát, amely nem terem jó gyümölcsöt."

(10) A tömeg erre megkérdezte: „Mit tegyünk tehát?" (11) Ő pedig ezt mondta nekik: „Akinek két ruhája van, adja át [az egyiket] annak, akinek [egy] sincs, és akinek van ennivalója, hasonlóan tegyen!" (12) Odamentek hozzá vámosok is, és így szóltak hozzá: „Mester, mit tegyünk?" (13) Ő pedig így szólt hozzájuk: „Ne hajtsatok be többet, mint amennyit megszabtak nektek!" (14) Megkérdezték őt a katonák is: „És mi mit tegyünk?" Azt mondta nekik: „Senkit se zsaroljatok meg, és [senkit] ne vádoljatok hamisan [nyereségvágyból], hanem elégedjetek meg a zsoldotokkal!"

(15) Mivel pedig a nép feszülten várakozott, és valamennyien azt fontolgatták szívükben, hátha maga János a Messiás, (16) János megfelelt mindnyájuknak, mondván: „Én [a magam részéről] vízbe merítelek alá titeket, de eljön az, aki erősebb nálam, [és] akinek saruszíját megoldani nem vagyok elég [jó]: ő szent Lélekbe és tűzbe fog bemeríteni titeket;[6] (17) [ő], akinek szórólapát van a kezében, hogy alaposan megtisztítsa szérűjét[7], és összegyűjtse magtárában a búzát, a pelyvát azonban olthatatlan tűzzel fogja elégetni." (18) Bizony, még sok másra is buzdítva örömüzenetet hirdetett a népnek.

[8](19) Heródes negyedes fejedelem azonban, akit [János] megfeddett testvérének felesége, Heródiás miatt, és minden gonoszság miatt, amit Heródes végbevitt, (20) mindezt megtetézte azzal, hogy Jánost börtönbe záratta.[9]

---

[4] A 3. fejezet első 20 verse Keresztelő János nyilvános működését „foglalja össze", s az 1-2. fejezet gyermekségevangéliumával együtt része a 4. fejezet 30. verséig tartó nagyobb egységnek, amely a „párhuzamosság és felülmúlás", valamint az „előkészítés és beteljesedés" (ószövetségi) mintái alapján Keresztelő János és Jézus személyét, illetve működését szembesíti.

A 2. lábjegyzet végén mondottak értelmében ezt a szakaszt sem kommentáljuk, viszont a Függelékben közölt, János és Jézus c. tanulmányban összefoglaljuk mindazt, amit Keresztelő János és Jézus viszonyát illetően lényegesnek tartunk.

[5] Ld. Mk 4-5. lábjegyzet.

[6] Ld. Mk 6. lábj.

[7] A szérű a gabona cséplésére előkészített terület; gyakran az udvar egy részét kerítették el erre a célra.

[8] Ld. Mk 6,17-29-hez írott lábjegyzeteinket.

[9] Lukács, bár *mellékesen* utal majd Keresztelő János kivégzésére (9,9), annak körülményeit „finoman" elhallgatja: Mk 6,17-29 eseményeit nem közli (az Apostolok cselekedeteiben pedig még csak meg sem említi Pál kivégzését)...

[10](21) Történt pedig, hogy amikor az egész nép alámerítkezett, Jézus is alámerítkezett; miközben imádkozott, megnyílt[11] az ég, (22)[12] és a szent Lélek testi alakban galambként leszállt rá, és hang [szólt] az égből: „Te vagy az én szeretett fiam, benned gyönyörködöm!”[13]

[14](23) Maga Jézus mintegy harminc esztendős volt[15], amikor elkezdte [nyilvános működését], [és] úgy tartották[16], hogy [egyik][17] fia volt Józsefnek, [ő pedig] Élié, (24) [akinek az ősei pedig] Mattát, Lévi, Melki, Jannáj, József, (25) Mattatiás, Ámosz, Náhum, Heszli, Naggai, (26) Mahat, Mattatiás, Simei, Jószék, Jóda, (27) Jóhánán, Résa, Zerubbábel, Sealtiél, Néri, (28) Melki, Addi, Kószám, Elmadám, Ér, (29) Jézus, Eliézer, Jórim, Mattát, Lévi, (30) Simeon, Júda, József, Jónám, Eljakim, (31) Melea, Menna, Mattáta, Nátán, Dávid, (32) Jessze, Óbed, Boáz, Szalmón, Nahsón, (33) Aminádáb, Admin, Arni, Eszróm, Fáresz, Júda, (34) Jákob, Izsák, Ábrahám, Táre, Náhor, (35) Szerúg, Ragau, Fálek, Eber, Szála, (36)

---

[10] Ld. Mk 8-16. lábj.

[11] A márki „meghasadt” helyett alkalmazott „megnyílt” a végidőbeli várakozásokat (vö. Mk 773) fejezi ki, vö. Iz 64,1; Ez 1,1.

[12] Lukács ebben a mondatban háromszorosan megváltoztatja Márk szövegét: „Lélek” helyett „*szent* Lélekről” beszél, s azt mondja róla, hogy *„testi alakban”* szállt le – Jézus*ra* (a Márk-féle „Jézus*ba*” helyett): ezzel megkezdődik a Jézus*ban* lezajlott történés külső, testi-fizikai valósággá alakítása, ami majd Máténál lesz teljessé. Kiegészíti és megerősíti ezt az irányultságot, hogy stílusával Lukács eltolja a hangsúlyt Jézus alámerítkezéséről Isten szavára és cselekvésére: a görög szöveg ugyanis csak egyetlen szót veszteget a *már végbement* alámerítkezésre, viszont *folyamatként* mutatja be Jézus imádságát, illetve az annak során lezajló „történéseket”.

[13] Ez a vallomás nem ószövetségi idézet, ahogyan a teológusok például Iz 42,1-re és Zsolt 2,7-re utalva szeretik állítani, hanem egyszerű, természetes megfogalmazása annak, ahogyan Jézus átélte Isten feltétlen szeretetét (vö. Mk 16). A ***D*** kódex azonban ezen a helyen valóban Zsolt 2,7-et idézi szó szerint, és ezzel Jézustól tökéletesen idegen, messiási képzettársításokat kelt (vö. Mk 429 és 916). E kódex szövegének zsidó származású keresztény olvasója azt olvashatta ki belőle, hogy Jézus harcos uralkodói feladatra kapott megbízást (vö. Zsolt 2,9 és Lk 1,32-33!), pogány származású keresztény olvasója pedig, aki nem ismerte az „Isten fia” eredeti zsidó jelentését (ld. Mk 471), valamiféle titokzatos, Isten általi nemzésre gondolhatott (vö. Lk 1,34-35).

Ha itt ószövetségi mintára megfogalmazott „meghívási történetről” lenne szó, akkor valamiféle prófétai felhatalmazásról vagy megbízásról is szónak kellene esnie, csakhogy nem esik.

[14] Az alábbiakban egyáltalán nem történeti hitelességgel bíró, hanem teológiai mondanivalót kifejező családfával van dolgunk: általa Lukács Ádámig, az Isten által teremtett első emberig vezeti vissza Jézus származását, s ezzel második Ádámként jellemzi őt (vö. Róm 5,14; 1Kor 15,22.45-49), így hangsúlyozva közvetlen isteni eredetét, valamint szolidaritását az egész emberiséggel. E családfa alapjául feltehetően egy olyan modell szolgált, amely tizenkét világkorszakra osztja a történelmet, s ebben Jézus a tizenegyedik világkorszak végén születik, illetve kezdő láncszeme a tizenkettedik, utolsó szakasznak, ami azt sugallja, hogy ő a kezdő tagja és megalkotója az eszkatologikus (vö. Mk 773) emberiségnek.

[15] Ez nem tekinthető hiteles életrajzi adatnak, hanem csupán ószövetségi előképekre utaló, tipikus jellemzése Jézus fellépésének: az Ószövetség szerint ennyi idős volt József, amikor magas tisztségre emelkedett a fáraó udvarában (1Móz 41,46), Dávid, amikor királlyá avatták (2Sám 5,4), vagy Ezekiel, amikor prófétai hivatását kapta (Ez 1,1).

[16] A családfa közlése Jézus emberi származását hangsúlyozza, ily módon azonban ellentmondás jön létre az 1-2. fejezet gyermekségevangéliumával, amely a Szentlélekre és Szűz Máriára vezeti vissza Jézus eredetét, vagyis isteni származását képviseli. Ezt az ellentmondást igyekszik elsimítani, vagy legalábbis enyhíteni az „úgy tartották” kifejezés, akár maga Lukács alkotta meg ezt, akár – már művének lezárása után – egy későbbi szerkesztő. (Az ellentmondás egyébként már magán a gyermekségevangéliumon belül is jelen van, hiszen az 1,26-38 Mária szűzi foganásáról ad hírt, a 2,48-ban azonban maga Mária mit sem látszik tudni erről, ugyanis teljes magától értetődőséggel Józsefet nevezi meg Jézus apjaként: „...apád meg én is gyötrődve keresünk”.)

[17] Így kell fordítanunk a görög szöveget, ha komolyan vesszük a határozott névelő hiányát; ekkor viszont ez a mozzanat is Jézus természetes emberi származására utal. Vö. Mk 251 és Jn 1,45!

Kainám, Arfaxád, Szém, Noé, Lámek, (37) Matuszála, Hénok, Járed, Maleleél, Kainám, (38) Enós, Szét, Ádám, Isten.[18]

4 [19](1) Jézus pedig szent Lélekkel[20] telten visszatért a Jordántól, és a Lélek[21] negyven napon át ide-oda űzte őt a pusztában[22]. (2) Eközben próbára tette az Ördög[23]. Semmit sem evett[24] azokban a napokban, de amikor azok véget értek, megéhezett. (3) Ekkor az Ördög így szólt hozzá: „Ha fia vagy Istennek[25], mondd ennek a kőnek[26], hogy váljék kenyérré!”[27] (4)

---

[18] A görög szövegben a családfa így indul: „Jézus... fia volt Józsefnek, [ő pedig] Élinek, [ő pedig] Mattátnak...”, s így fejeződik be: „...[ő pedig] Ádámnak, [ő pedig] Istennek”. Világos tehát, hogy Jézus nem áll egy síkon Istennel, hanem „leszármazottja” neki, akárcsak felsorolt „ősei”.

[19] Jézus megkísértés-történetének több „rétege” és vonatkozása is van, itt azonban csak a legfontosabb mozzanatokra fogunk kitérni.

Lukács feltehetően Mátéval közös forrásából, a Q-ból (ld. – az 1. lábj. előtti – * lábj.) merítette elbeszélésének anyagát. A „történet” igen erősen emlékeztet azokra a vita-párbeszédekre, amelyeket az írástudók folytattak Jézus korában, ezért talán magán viseli az első gyülekezetek munkájának nyomát, lényegét tekintve azonban – akárcsak a Jordán-beli alámerítkezés leírása – minden bizonnyal Jézus személyes közlésére támaszkodik: Ki mástól értesülhettek volna a tanítványok arról, hogy miféle belső kísértésekkel kellett megküzdenie? Megerősíti ezt az apokrif Héberek evangéliumának 5. töredéke, amely „én-formában”, egyes szám első személyben mondja el Jézus megkísértésének eseményeit.

A három kísértés közül csak az első illik bele a pusztai környezetbe és Jézus aktuális szellemi-lelki problémavilágába (ld. 27. lábj.), a másik kettő Jézus útjának más-más állomását tükrözi, s alighanem csak az evangélisták dolgozták be őket erre a helyre.

[20] Ld. Mk 11.

[21] Ugyanaz a Lélek, amely alámerítkezésekor beléje szállt, most arra ösztönzi Jézust, hogy a magányban (vö. Mk 1,35) önkritikusan megvizsgálja új istentapasztalatát. A „szent” jelző Lukács kiegészítése.

[22] Lehetséges, hogy az *en* (-ban, -ben) elöljárószó ellenére úgy kellene fordítani: „kiűzte a puszt*ába*” (vö. Mk 1,12; Mt 4,1), mert mozgást kifejező igék mellett (s egyébként is) az *en* gyakran *eisz* (-ba, -be) jelentésű; de az is lehet, hogy Lukács arra akar utalni ezzel a kifejezéssel, hogyan „űzte, vezette” annak idején Isten az ő népét 40 évig a puszt*ában* (5Móz 8,2).

[23] A Sátán eredetileg az istenfiak vagy a trónálló angyalok egyike (vö. Jób 1,6-12; Zak 3,1-2), aki az Isten és az ember közti *igazságosság* ügyvédje: Arra ösztönzi Istent, tegye próbára az embert, megérdemli-e a jót, illetve arra ösztönzi az embert, hogy megkövetelje Istentől a neki „igazságosan járó” javakat. Csak Lukács (és Máté) csinál a Márk leírása szerinti „Sátánból” (*szatanasz*, ld. Mk 18) „Ördögöt” (*diabolosz*, szó szerint „szétdobáló”, itt „rágalmazó”: az, aki beszédével másokat „szétmarcangol”, összekuszál, és így akarja elidegeníteni őket Istentől).

[24] Ez is Lukács (és Máté) betoldása (vö. 2Móz 34,28!); Márk csupán azt mondja, hogy 40 napig tartózkodott a pusztában (vö. Mk 20).

[25] Ld. Mk 471.

[26] Lukács egyes számú szóhasználata (kő, kenyér) realisztikus: *egy* kő kenyérré változtatása valóban az éhség csillapítását szolgálhatná, a Mt 4,3-beli többes szám (kövek, kenyerek) azonban öncélú erőfitogtatásra utal (és ráadásul nem illik a kísértésben megfogalmazódó problémához, vö. 27-28. lábj.).

[27] Alámerítkezésekor Jézusnak olyan istentapasztalatban volt része, amely gyökeresen megváltoztatta istenképét és életfelfogását (Mk 16). Ez az élmény olyannyira újszerű volt, hogy szükségképpen összeütközésbe került korábbi vallási meggyőződésével (vö. Mk 8), amelynek „vitathatatlan” tétele volt, hogy Isten bármilyen csodát megtehet, és hogy Isten minden szükséghelyzetben megsegítette szeretett népét. Önmagához őszinte, és Istent, Isten akaratát teljes lélekkel kereső ember lévén, Jézus nem tért ki ezen összeütközés elől, hanem nyíltan és bátran szembenézett vele, s ebből fakadt ez az első kísértés. A szokványos vallásosság által meghatározott zsidó szólhatott így („Jézus lelkében”) az „újjászületett” zsidóhoz (ha úgy tetszik, Jézus „régi énje” az „új énjéhez”): „Ha Isten fiaként szeret téged, és mégis idevezetett a pusztába, akkor *igazságosan* gondoskodnia kell arról is, hogy itt éhen ne halj. Tehát – mivel ősi hitünk szerint ő bármilyen csodát megtehet – meg kell adnia neked a hatalmat, hogy ezt a követ kenyérré változtasd. Vizsgáld meg, valóban jó-e hozzád Isten!”

Jézus azonban megfelelt neki: ***„Írva van, hogy »nem csupán kenyérrel él az ember«.”***[28] (5)[29] És felvitte őt (az Ördög) (egy magas hegyre)[30], s egy szempillantás alatt megmutatta neki a lakott föld minden országát. (6) Majd így szólt hozzá az Ördög: „Neked adom mindezt a hatalmat és [ezeknek az országoknak a] dicsőségét, mert [Isten] nekem adta át[31], és annak adom, akinek csak akarom:[32] ha tehát leborulsz előttem, tiéd lesz mindez.”[33] (8) Jézus

[28] Jézus válasza azt fejezi ki, hogy kétkedő kipróbálás, illetve bizonyíték nélkül is teljesen *megbízott* abban a szóban, „amely Isten szájából származik” (így folytatódik 5Móz 8,3-ban a „nem csupán kenyérrel él az ember” mondat), s amely alámerítkezésekor „szeretett fiának” nevezte őt. (Nem véletlenül lesz mindent összefoglaló „programfelhívásának” központi tartalma az Isten iránti feltétlen bizalom, ld. Mk 1,15.)

Ebben persze az is benne van, hogy Jézus legyőzi a *materializmus* legkifinomultabb formájának kísértését, azt, amelyik Isten gondoskodását, illetve az Istenhez fűződő szeretetkapcsolatot csak akkor tartja valóságosnak vagy látja igazoltnak, ha az testi érzékekkel tapasztalhatóan jelenik meg.

Válasza azt is jelenti, hogy Jézus (már ekkor) felismerte: *a valódi Isten nem avatkozik be* csodákkal a dolgok menetébe; sem azért, hogy valamit bizonyítson, sem „övéi” megmentése érdekében. E felismerését később is következetesen képviselte (ld. Mk 400), sőt még keményebben is kifejezte, amikor arról beszélt, hogy Isten brutális emberi kezeknek szolgáltatja ki az embert, anélkül hogy beavatkozna (ld. Mk 500). Józanul, s ugyanakkor töretlenül bízva Istenben, utolsó leheletéig csorbítatlanul kitartott e két ellentétes tapasztalata, Isten boldogító szeretetének és Isten nyomasztó hallgatásának bizonyossága mellett.

Válasza azt is magában rejti továbbá, hogy bár Jézus felismeri: bibliája (az ószövetségi szentírás) téved, ami a csodákkal beavatkozó Istenbe vetett hitet illeti, mégsem vonja le azt a következtetést, hogy az egész biblia téved, hanem *józanul különböztet*, hiszen a kísértést elutasító válasza idézet ugyanabból a bibliából. Vagyis már itt, „az első pillanatban” megfigyelhetjük Jézus később gyakran ismétlődő, „válogatós”, *eretnek bibliakezelését* (vö. Mk 563, 590, 812).

Jézus e válasza és magatartása (alighanem azóta is egyedülálló) „kopernikuszi fordulat” a vallások történetében, mert nem kevesebbről van szó benne, mint *az „igazságos Isten” képének elvetéséről* – ami persze nem jelenti azt, mintha Jézus szerint Isten igazságtalan lenne, de azt igen, hogy mérhetetlenül más és több, mint igazságos (ld. Mt 20,1-15). Lényegileg ez az istenkép-váltás okozza majd Jézus vesztét.

[29] Az 5-8. versben leírt, Lukács szerint második kísértés *eredeti*, tényleges időpontja talán az, amikor Jézus Jeruzsálem szellemi „meghódítására” indul (ld. Mk 604), vagy még inkább az, amikor rádöbben kísérletének kudarcára, s a küldetése előli elmenekülés kísértésével viaskodik (ld. Mk 882).

Több jel is arra utal, hogy Jézus eredeti közlése *apokaliptikus feldolgozáson* (vö. Mk 773) ment keresztül. Apokaliptikus mozzanat ugyanis a világ országaira fölülről vetett tekintet (a szír Báruk-apokalipszisben – 76,3 – Báruk ezt a felszólítást kapja: „Hágj föl most e hegy csúcsára, és vonuljon el előtted e föld minden országa”; vö. Jel 21,10), továbbá az is, hogy az Ördög „a világ fejedelmeként” jelenik meg (vö. Jn 12,31; 14,30; 16,11). Talán ennek az apokaliptikus átdolgozásnak az eredményeként lesz a messiási uralom megszerzésének kísértéséből (ld. 33. lábj.) a világhatalom megszerzésének kísértése.

[30] „Az ördög” és az „egy magas hegyre” csak a kódexek bizonyos csoportjában olvasható. Alighanem Máté leírásából vették át bizonyos kódexmásolók, ugyanis nem illik bele Lukács szemléletmódjába, aki Máté *térbeli* szemléletétől („egy magas hegyről”) eltérően *időben* („egy szempillantás alatt”) ábrázolja a kísértést. (A Máté-féle „egy magas hegyről” egyébként szintén apokaliptikus jellemző.)

[31] Ez a „nekem adatott” pontos értelme (*passivum divinum*, ld. Mk 59).

[32] Tekintetbe véve a világtörténelmet, nem nehéz arra a gondolatra jutni, hogy Isten „az Ördögnek adott át minden hatalmat, ő pedig annak adja át, akinek csak akarja”. Tény azonban, hogy ez a tétel sehol sem található meg az Ószövetségben (megfogalmazása viszont messzemenően egybecseng az ún. messiási zsoltárok közé számító 2. zsoltár 8. versének *targum*ával, azaz arám fordításával: „Kérd tőlem, és én tulajdonodul adom a népek gazdagságát, és birtokodul a föld országait”), sőt *e kísértés Máté-féle leírásából is hiányzik*, ezért nagyon valószínű, hogy a korabeli *apokaliptika* gondolatvilágából származik (vö. Jel 13,2). Szó sincs tehát arról, hogy Jézus elismerte volna ennek az állításnak az érvényességét.

azonban megfelelt, és ezt mondta neki: ***„****(Menj gyorsan mögém, Sátán!)*[34] ***Írva van: »Az Úr, a te Istened előtt borulj le, és egyedül neki szolgálj*[35]*!«”***[36] (9)[37] [Az Ördög] aztán elvitte őt Jeruzsálembe, odaállította a templom párkányára[38], és így szólt hozzá: „Ha fia vagy Istennek, vesd le magad innen![39] (10) Írva van ugyanis: »Angyalainak megparancsolja majd, hogy gondosan megőrizzenek téged«, (11) és »tenyerükön fognak hordozni téged, nehogy kőbe üssed lábadat«.”[40] (12) Jézus azonban megfelelt neki, és így szólt: ***„[Az is] megmondatott [az Írásban***[41]***]: »Ne tedd próbára az Urat, a te Istenedet!«”***[42] (13) Miután az Ördög minden próbatételt elvégzett, egy időre[43] eltávozott tőle.[44]

---

[33] A Getszemáni-kerti vívódás során (vö. 29. lábj., 1. bek.) Jézus könnyen gondolhatta azt, hogy az általa hirdetett „Isten országa” (ld. Mk 22) csak illúzió, és ezért reális csábítást érezhetett arra, hogy a zelóták élére állva (vö. Lk 22,38), e világi módszerekkel, fegyveres erővel, „hatalommal és dicsőséggel” valósítsa meg azt, amit „szép szóval, szeretettel” nem sikerült elérnie, tehát Izrael valódi és teljes felszabadítását (vö. Mk 760), vagy ha azt nem is, legalább a (szokványos értelemben vett) politikai és gazdasági felszabadítást – azaz mégiscsak vállalja a *korabeli* felfogás szerinti *messiási szerepet*. (Ez mellékesen magában foglalta volna annak a lehetőségét is, hogy elkerüli az őt fenyegető kivégzést.)

[34] Csak azokban a kódexekben található meg, amelyekről a 30. lábjegyzetben van szó. Vö. Mk 447.

[35] A *latreuein* a sajátosan Istennek kijáró szolgálat igéje, az Istennek meghódolás kifejezése; két fő tartalma: Isten akaratának teljesítése és Isten imádása. Jelentése gyakorlatilag megfelel a 7. versben is említett „leborulásnak” (*proszkünein*).

[36] Jézusban végül is saját igazi énje, önmagához való hűsége diadalmaskodik: népének naponta imádkozott alaphitvallásával, a „Halld, Izrael...”-lel (5Móz 6,4.13-14) utasítja el a kihívást (vö. Mk 736), a teljes csőd és a személyes végveszély pillanatában is kitart Isten „egyetlen úr” volta (ld. Mk 736), Isten „uralma” (ld. Mk 22) mellett, ami kizár minden emberi uralmat, minden hatalmi és birodalmi politikát. Válasza, hogy „egyedül Istennek szabad szolgálni, hódolni”, azt jelenti, hogy „Isten uralmának”, „Isten országának” megvalósulásáért *kizárólag* erőszakmentesen, *a szeretet eszközeivel* szabad küzdeni, s ő maga – ha kell, élete föláldozása árán is – megmarad ezen az úton.

[37] A 9-12. versben leírt harmadik kísértés ténylegesen akkor következhetett be, amikor ellenfelei *csodabizonyítékot* követeltek Jézustól arra, hogy valóban Isten felhatalmazásával tanít és cselekszik. Ez a Mk 8,11-13-ban, vagy még inkább a Mk 11,27-33-ban olvasható jelenet után történhetett. Ha pedig sikerülne a nagy nyilvánosság előtt bemutatnia a „bizonyítékot”, akkor ezzel egy csapásra a népet is megnyerhetné magának, illetve Isten ügyének.

Akárcsak az első kísértésben, itt is *Jézus „istenfiúsága”* (ld. Mk 471) a tét; csakhogy az első esetben ennek az istenközelségnek és isteni küldetésnek a *belső bizonyossága* („Valóban fiaként szeret engem Isten?”), a mostaniban viszont *külső elismertetése* („Mások számára is igazolni tudom-e, hogy Isten követe vagyok?”). Más szempontból pedig: az első kísértésben (többek között) az volt a kérdés, milyen *saját hatalma* van Isten emberének (kenyérré tudja-e változtatni a követ?), e harmadikban viszont az, *megvédi-e őt Isten* (leugorhat-e a templom párkányáról?).

[38] Bizonytalan, hogy pontosan mire vonatkozik; talán a templom előcsarnokának két tetőkiszögellése közül az egyikre; ebben az esetben inkább a templom „vállának” kellene fordítani, ahogyan Josephus Flavius is nevezte, márpedig neki tudnia kellett, hiszen eredetileg a templom egyik papja volt.

[39] A kísértés további tétje: ha Jézus leugrik a templom párkányáról, elpusztul(hat), ha nem, akkor megtörik Istenbe vetett bizalma, szembekerül Istennel.

[40] Lukács beállításában „az Ördög” utolsó fegyvere a szentírás: abból vett idézettel (Zsolt 91,11-12), vagyis „Isten szavának” segítségével akarja szembeállítani Jézust Istennel. Az Isten útján járni akaró ember számára talán valóban ez a legravaszabb, mert a legártatlanabbnak, sőt magának Isten akaratának tűnő kísértés: „Isten szavának” engedelmeskedve hátat fordítani Istennek.

[41] Feltűnő, hogy Jézus harmadik válasza nem úgy kezdődik: „Írva van”, hanem így: „Megmondatott”, továbbá az idézet sem szó szerinti; ezért elképzelhető, hogy Jézus nem arra gondolt: *„az Írásban”*, hanem inkább arra: „Megmondatott [Isten által] *nekem* [a bennem szóló hang, a lelkiismeretem révén], hogy ne tegyem próbára, vajon szeret-e engem.” Ez esetben ismét annak példáját látnánk, mennyire szabadon kezelte Jézus a maga bibliáját, szükség esetén felülbírálva azt saját istentapasztalata alapján (vö. 28. lábj., utolsó előtti bek.).

(14) Jézus pedig a Lélek erejével[45] [felruházva] visszatért Galileába, s az egész környéken elterjedt róla a hír. (15) Zsinagógáikban tanított[46], és mindenki dicsőítette.[47]

[48](16) Elment Názáretbe is, ahol felnevelkedett. Szombat napján szokása szerint bement a zsinagógába, és felállt, hogy felolvasson [az Írásból].[49] (17) Izajás próféta

---

[42] A 37. és 39-40. lábjegyzetben leírtak világossá teszik, mi minden forgott kockán ebben a kísértésben, illetve mi mindent vetett el Jézus (vö. még 28. lábj.), amikor azt visszautasította – mégpedig harmadszor is az ószövetségi szentírás szavával, és megint a zsidó alaphitvallás („Halld, Izrael...") környezetéből vett szavakkal (5Móz 6,16). Magatartása nemcsak személyes hűségét teszi nyilvánvalóvá, hanem sok egyéb mellett azt is, hogy a valóban Isten útján járó embernek nem az a dolga, hogy próbára tegye, mire képes *Isten*, hanem az, hogy minden „józan emberi megfontolást" (vö. Mk 8,33) és „sikerorientáltságot" (vö. Mk 4,26-28) félretéve, *ő maga* szilárdan kitartson a helyes úton. Ez a mondanivaló egyébként ott van már a Jézus által idézett ószövetségi szavak folytatásában is, és így fogalmazhatnánk meg: Nem az a dolgotok, hogy Istent bírjátok cselekvésre, és próbára tegyétek, mire képes ő, hanem az, hogy „hűségesen megtartsátok Isteneteknek, az Úrnak a parancsolatait, intelmeit és rendelkezéseit" (5Móz 6,17).

E harmadik csábítás elvetésével Jézus ismét megmutatta, hogy *nem varázslónak*, mágusnak tartja magát (és Istent!), hanem Isten „fiának", kedves gyermekének, aki kizárólag arra törekszik, ami Isten szemében helyes (vö. Mk 12,29; Mt 23,8-10). Határozott ellenpéldája ennek az ApCsel 8,9-ben is említett Simon mágus, aki állítólag azt mondta magáról: „Én a levegőben repültem, köveket tettem kenyérré, hegyről hegyre repültem" (Ál-Kelemen, recog. III, 47).

[43] Úgy is fordítható: „alkalmas ideig". Azért bizonytalan ez a fordítás, mert Lukács nem teljesen következetes a *kairosz* és a *khronosz* szavak használatában.

[44] Jézus megkísértései, vagyis azok a csábítások, amelyek el akarták téríteni őt az Istennek tetsző úttól (vö. Mk 158), ismételten jelentkeztek a későbbiekben is (ahogyan értelmezésünk szerint a második és harmadik kísértés is erről tanúskodik), különböző tartalmakkal, hol enyhébb (Mk 1,35-37), hol keményebb formában (Lk 13,31). A legutolsó kísértés majd azok szájából hangzik el, akik mint istenkáromlót keresztre juttatták, s hivatkozásuk alapja megintcsak az „istenfiúság" lesz, a tét az Istenbe vetett bizalom, a kísértés konkrét tárgya pedig „bizonyító csoda" bemutatása: „Ha Izrael királya ő, szálljon le most a keresztről, és hiszünk neki. Istenben bízott, szabadítsa meg most, ha kedve telik benne. Hiszen azt mondta: Isten fia vagyok" (Mt 27,42-43; vö. Mk 916, 968). Jézus azonban az utolsó, legnehezebb próbát is kiállta: nem kért Istentől megmentő csodát, megőrizte Istenbe vetett szilárd, semmiféle „bizonyítékot" vagy „visszaigazolást" nem igénylő bizalmát (ld. Mk 973), s ezzel a bizalommal adta vissza életét Istennek (ld. Mk 979).

[45] „A Lélek erejével" volt képes ellenállni a pusztai kísértésnek, „a Lélek ereje" vezeti további útján is, s „a Lélek erejével" lesz képes például azt és úgy tanítani, ahogy az alábbiakban látni fogjuk. „A Lélek erejét" azonban nem szabad valami titokzatos-mágikus módon felfognunk: egyszerűen arról van szó, hogy „Isten lelkülete" töltötte be, s az vezérelte gondolkodásában és tetteiben (vö. Mk 11-12. és 16. lábj.).

[46] Keresztelő Jánossal ellentétben Jézus nem várt arra, hogy az emberek fölkeressék, hanem ő maga ment el hozzájuk, hogy átadja nekik üzenetét.

[47] Ez a megjegyzés, ahogyan egy s más a következő szakaszban (16-30. v.) is, elsődlegesen nem a ténylegesen történteket és elhangzottakat tükrözi, hanem Lukács teológiai mondanivalóját: a nyilvános működés élére állított „beszámolóval" Jézus (s majd az apostolok) sorsára akar utalni, amelyben kedvező fogadtatás, elutasítás, (a pogányokhoz fordulás) és kivégzés/elűzés (illetve a pogányok általi elfogadás) követik egymást.

[48] 16-30. v.: ld. Mk 6,1-6.

[49] Mivel áldozatot csak a jeruzsálemi templomban volt szabad bemutatni, a zsinagógában kizárólag ige-istentiszteletet tartottak. Ezt a „Halld, Izrael..." (5Móz 6,4-9) és az ún. nagy kérőima elimádkozása vezette be, amit a (folyamatosan olvasott) Tórából, majd a prófétákból vett (szabadon választott) olvasmány követett, azután ezek arámra fordítása és a prédikáció (esetleg prédikációk), végül pedig a gyülekezet megáldása zárta le. A szövegek (felolvasására és) magyarázatára bármely felnőtt férfi vállalkozhatott, s szándékát felállással jelezhette, rendszerint azonban előre megbeszélték, ki akar felszólalni, vagy kifejezetten felkértek valakit erre a szolgálatra (vö. ApCsel 13,15);

könyv[tekercs]ét adták oda neki. Amikor kinyitotta a könyv[tekercs]et, arra a helyre talált rá[50], ahol ez volt megírva: (18) ***„Az Úr Lelke [szállt le] rám, mivel felkent engem, hogy megvigyem az***[51] ***örömüzenetet a nyomorgóknak***[52]***; elküldött engem, hogy (meggyógyítsam a megtört szívűeket)***[53]***, [következtem]***[54] ***kihirdessem a szabadulást a raboknak***[55]***, s az elvakítottaknak***[56] ***szemük felnyílását***[57]***, szabadon bocsássam a meggyötörteket***[58]***,*** (19) ***[és] [következtem] kihirdessem az Úr kedves***[59] ***esztendejét***[60]***.”***[61] (20) És összegöngyölte a

---

a magyarázat elmondásához aztán ismét leült az illető (ld. 20. v.). Jézus önálló kezdeményezése az eset különlegességét mutatja.

[50] Fordításunk azt sejteti, hogy véletlenszerűen; de úgy is lehetne fordítani, hogy „rátalált arra a helyre”, vagy „megtalálta azt a helyet”, ami tudatos keresés eredményét jelentené. Nem lehet eldönteni, melyik esetről volt szó; valószínű, hogy a könyvtekercset nem választhatta meg Jézus (a szövegrészt talán igen), viszont az is valószínű, hogy *Lukács* azt akarja érzékeltetni: „a Lélek ereje” vezette Jézust az idézett rész (Iz 61,1-2) megtalálására.

[51] Szoros értelemben véve a görög szöveg nem ad lehetőséget a határozott névelős fordításra (*az* örömhírt, *a* szabadulást, *az* [Úr] esztendejét), az igék következetes *aoristos*-alakja, illetve a szöveg általunk adott, nagyon konkrét értelmezése miatt mégis ezt a fordítást tartjuk helyesnek.

[52] Az eladósodott, kizsákmányolásuk nyomán földjüket veszített, adósrabszolgává lett, létfenntartásukban másokra szoruló emberekről van szó; a fordítás további indoklásáról ld. 153. lábj.

[53] A kódexek többségében nincs benne ez az Izajásnál eredetileg a szövegbe tartozó mondat. Nem világos, hogy Jézus, vagy Lukács hagyta-e ki.

[54] Ez a *kérüsszein* ige alapjelentése: heroldnak (*kérüx*-nek, királyi, fejedelmi követnek, hírnöknek) lenni, heroldként kikiáltani, kihirdetni. Ugyanez áll a 19. versben. (Vö. Mk 1,2; Lk 7,27!)

[55] A „rabok” szó szerint: „lándzsával zsákmányul ejtettek”, tágabban: zsákmányul ejtettek, meghódítottak, foglyok, szolgaságban élők; ebben a szövegösszefüggésben konkrétan az adósrabszolgaságban élőkről van szó.

[56] Szó szerint „vakoknak”, de a szövegösszefüggés több mint valószínűvé teszi, hogy nem fizikai vakságról van szó, hanem az elnyomók, kizsákmányolók általi elvakítottságról (vö. Mt 15,14); megerősíti ezt a folytatás: az *anablepszisz* a (valaha létezett) látás *vissza*nyerésének kifejezése (vö. Mk 10,51-52).

[57] Ez a tagmondat nincs benne Izajás eredeti szövegében.

[58] Ez a tagmondat sincs benne Izajás eredeti szövegében (61,1-2), viszont megtalálható Iz 58,6-ban, ahol egyébként nyilvánvaló, hogy a „meggyötörtek” konkrétan az elnyomottakat jelentik. Ez a betoldás származhat az idézett szöveget eléggé szabadon kezelő Lukácstól is, de nem zárhatjuk ki, hogy magától Jézustól származik, hiszen közismert bibliai helyet idézve máskor is végzett ilyen betoldást, mégpedig éppen a szóban forgó gazdasági elnyomás, kizsákmányolás, a rablás tilalmát toldotta be a Tízparancsolatba (ld. Mk 10,19 [Mk 590]).

[59] Szó szerint „elfogadható, szívesen látott, kellemes” – ezért „kedves”.

[60] Ha bizonytalan is, hogy az 53., 57. és 58. lábjegyzetben említett kihagyás, illetve betoldások Lukácstól vagy Jézustól származnak-e, ezen a ponton határozottan állíthatjuk, hogy Jézus hagyta el az utolsóként idézett mondat második felét, amely így hangzik: „és Istenünk bosszújának napját” (szó szerint: „a bosszú napját Istenünk számára”), újabb példáját adva válogatós biblia-kezelésének (vö. 28. lábj. és Mk 563).

Álláspontunkat megerősíti egyrészt egy *formai* mozzanat, mégpedig az „és összegöngyölte a könyvtekercset...” megjegyzés (20. v.), amely teljesen fölösleges lenne, ha nem azt akarná kifejezni: Jézus éppen *itt* tett pontot a felolvasott szöveg végére, másrészt az a *tartalmi* érv, hogy Isten bosszújának elvetése tökéletes összhangban áll Jézusnak a „*csak* szerető Isten”-ről adott tanításával. Csupán a kora keresztény apokaliptikusok „helyesbítik” majd Jézus istenképét, és hirdetik az evangélistáktól kezdve (pl. Lk 19,27) Pálon át (pl. Róm 12,19-20) a Jelenések könyvének szerzőjéig (pl. Jel 6,10 és 8-9. fejezet), hogy Isten bosszújának napja nem marad el, csak későbbre tolódott.

A próféta által emlegetett „Isten bosszúja” egyébként – a szövegösszefüggésből következtethetően – alighanem a szegényeket kizsákmányoló gazdagokra irányulna.

[61] Izajás próféta szavait (s az azokat magára alkalmazó Jézus mondanivalóját, ld. 63. lábj.) csak azok ószövetségi hátterének felidézésével lehet megérteni.

könyv[tekercs]et, visszaadta a [zsinagóga]szolgának[62], és leült. A zsinagógában minden szem rászegeződött, (21) ő pedig így kezdett el beszélni hozzájuk: ***„Ma teljesedett be ez az írás a fületek hallatára.”***[63] (22) Mindnyájan tanúi voltak[64], és csodálkoztak[65] a jóindulat[66] szavain,

---

Abból kell kiindulnunk, hogy az eredeti ószövetségi szemléletben *a föld* („az Ígéret Földje”, Izrael) *Isten tulajdona*, s amikor kiosztják azt Izrael egész népének, akkor minden tulajdonos csak „Isten bérlőjévé” válik, ezért földjét nem adhatja el véglegesen (3Móz 25,23), illetve elvenni sem szabad tőlük véglegesen.

Ez a kiindulási helyzet idővel persze veszendőbe ment, és a magántulajdonra épülő *kizsákmányolási mechanizmusok* (kamatra adott hitelek, a föld elzálogosítása) oda vezettek, hogy sokan *adósrabszolgaságba* zuhantak: kénytelenek voltak önmaguk és családjuk eladásával, rabszolgaként végzett munkájukkal törleszteni a hiteleket és azok kamatait.

Több jogi reform is megpróbált változtatni ezen a helyzeten, illetve igyekezett többé-kevésbé helyreállítani az eredeti helyzetet.

Először az északi országrész bukása (Kr. e. 722) után, az ún. *Szövetség könyvében* (2Móz 21-23. f.) találkozunk ezzel; ebben előírják, hogy minden 7. évben váltságdíj nélkül szabadon kell bocsátani minden (adós)rabszolgát (2Móz 21,2-11). Ezt a kezdeményezést megerősíti és kibővíti *Joziás király* Kr. e. 622-ben végrehajtott reformja (ld. 5Móz 15,12-15; 23,20; 24,6.10-15). Aztán ismét eltérnek ettől, s a déli országrész bukása (Kr. e. 586) után fogalmazzák majd újra az eszményeket az ún. *Szentség törvényében* (ld. főképpen 3Móz 25. f.), de már enyhített formában: az adósrabszolgákat és családjukat minden hétszer hét év után, az 50., ún. *jóbel évben* kell felszabadítani, és kell visszaadni nekik eredeti földtulajdonukat (3Móz 25,8-13).

Erre a rendeletre aztán mint a jövő reményére nyúl vissza *Izajás* próféta (pontosabban az ún. Harmadik Izajás, Izajás próféta egyik tanítványa, vagy szellemi örököse), talán még Babilonban, a fogság vége felé, vagy valamivel a fogság (Kr. e. 586-538) után.

[62] A zsinagógaszolga részben a zsinagóga épületére felügyelt, részben a zsinagóga elöljáróját segítette az istentisztelet vezetésével, például előimádkozással és a szentírási szövegek fölolvasásával.

[63] Az ószövetségi háttér ismeretében (61. lábj.) nyugodtan állíthatjuk, hogy Izajást idézve Jézus a maga *gazdasági-társadalmi-politikai programját* hirdette meg Názáretben, vagyis a kizsákmányolt, elnyomott szegények felszabadítását, ahogyan azt a jóbel évnek, „az Úr kedves esztendejének” szabályai előírták. Két döntő különbséggel azonban.

Egyrészt nem a bizonytalan, távoli jövőre vonatkozóan hirdette meg Isten ígéretének beteljesedését, mint a régi próféták, nem is „hamarosan”, ahogy a kortárs apokaliptikusok vélték, hanem a „mára”, *a jelenre vonatkozóan* (vö. 5,26; 19,9): „*Ma* teljesedett be ez az írás”, mondta, összhangban azzal a tanításával, hogy Isten országa *már* elérkezett (Mk 1,15), nem utolsósorban éppen általa (vö. Mk 22 és 575; Mt 11,2-6; 12,28): Isten most, „a fületek hallatára” kínálja fel az „általános gazdasági-társadalmi amnesztiát” a szegények számára (vö. Lk 6,20; 7,22)! Ez természetesen azt is jelenti, hogy Jézus felfogásában a szegények felszabadításának nem ötvenévenkénti eseménynek, hanem *mindennapos* gyakorlatnak kell lennie. (Követői persze ezt is „helyesbítik” majd: Az „üdvösséget” egyre inkább csak lelki értelemben fogják fel, „a bűnök megváltására” korlátozzák, illetve „a világ végére” vagy a túlvilágra helyezik, és Isten „itt és most” keresendő-építendő országából „mennyországot” csinálnak.)

Másrészt Jézus nem jogi szabályozással, nem „a törvény erejével”, nem (hatalmi) erőszakkal akarta felszabadítani a szegényeket, jóllakatni az éhezőket, de nem is „isteni csoda” által (vö. fönt 4,3-4), az emberi „szabad akaratot” megkerülve, hanem az egyetlen lehetséges módon, *(megtért) emberek közreműködésével* (vö. Lk 17,21!). Ahogy hiteles tanítóhoz illik, példát is adott arra, hogyan képzeli programja megvalósítását: amikor hallgatói megéheztek, *szétosztotta* köztük a maga (és tanítványi közössége) ennivalóját (ld. Mk 6,35-44 és 8,1-9; főképp Mk 305), majd ezt ismét lelkére kötötte értetlen tanítványainak (Mk 8,14.16-21; főképp Mk 414).

[64] A kifejezés önmagában véve nem mondja meg, hogy pozitív vagy negatív értelemben voltak-e tanúi, de a szövegösszefüggés, a názáretiek tartózkodó vagy éppen ellenséges viselkedése egyértelművé teszi a negatív jelentést (vö. Mt 23,31!).

[65] Az előző lábjegyzetben mondottak érvényesek a „csodálkoztak” kifejezésre is (vö. Jn 7,15!). A názáretiek megütközést kifejező csodálkozása nem csupán abból fakadt, hogy értetlenül nézték a

amelyek szájából jöttek, és azt mondták: „Nemde József fia ez?!” (23)[67] Erre [Jézus] ezt mondta nekik: *„Bizonyára azt a közmondást mondjátok majd nekem: »Orvos, kezeld saját magadat!« Cselekedd itt, a hazádban is mindazt, ami – ahogy értesültünk róla – megtörtént Kafarnaumban!”* (24) [Ő] viszont azt mondta: *„**Ámen, mondom nektek: Egyetlen próféta sem kedves a maga hazájában.***[68] (25) *Az igazságnak megfelelően mondom azonban nektek: Sok özvegy volt Izraelben Illés napjaiban, amikor három évre és hat hónapra bezárult az ég, úgyhogy nagy éhínség lett [azon] az egész földön,* (26) *de közülük senkihez sem küldte el [Isten] Illést, kivéve azt az özvegyasszonyt, aki a Szidón [vidékén fekvő] Száreptában [élt].* (27) *És sok leprás volt Izraelben Elizeus próféta [idejében], de senkit sem tisztított meg [Isten], kivéve a szír Námánt.”* (28) Ezeket hallva, a zsinagógában valamennyien elteltek [izzó] haraggal, (29) felálltak, kiűzték őt a városból, annak a hegynek egyik meredélyéig, amelyen városuk épült, hogy letaszítsák,[69] (30) ő azonban keresztülhaladt közöttük, és elment.[70]

[71](31) Lement Kafarnaumba[72], Galilea egyik városába, és szombatonkint tanította őket. (32) [Hallgatói] megdöbbentek tanításán, mert szavának hatalma volt.

---

közülük származott, „tanulatlan” kézműves „írástudói” jellegű (vö. Jn 7,15; Mk 247), illetve felszabadítást hirdető fellépését, hanem feltehetően abból is, hogy zokon vették Jézustól, hogy „Isten bosszújáról” hallani sem akart.

[66] A *kharisz* rendkívül sok jelentésű szó (öröm, kedv, tetszés, élvezet; báj, kellem, szépség, vonzerő; kegy, kegyelem; támogatás, jótett, szívesség, ajándék; barátságosság, *jóindulat, kedvezés, pártolás;* hála, háládatosság, fizetség, jutalom); itteni értelmét illetően egyetlen fogódzó akad, mégpedig a szövegösszefüggés (ld. 61. és 63. lábj.): ennek alapján döntöttünk a „jóindulat” fordítás mellett, mert ez fejezi ki legjobban Istennek az Izajás-idézetben foglalt jóindulatát, és az idézetet magára alkalmazó Jézus jóindulatát is.

[67] A 23. és a 25-27. vers anyagát nem tarthatjuk hitelesnek, mert 1) Lukács beállításával ellentétben Mk 6,5 beszámol arról, hogy bár „erőtetteket nem volt képes végbevinni”, Jézus igenis „kezelt” néhány gyengélkedőt Názáretben, 2) Lukács szerint az igazi konfliktus csak a „pogányok” pozitív értékelése után tör ki, Mk 6,2-4 szerint viszont tanítása nyomán, 3) az effajta provokáció semmiképp sem illik bele Jézus személyiségképébe. Ezek a sorok inkább a pogányok missziójának kora keresztény megalapozásából származnak (vö. 47. lábj.).

[68] A 23-30. vers mondásai közül ez az egyetlen hiteles, mert a szövegösszefüggésbe beleillő mondat. Mindenesetre Lukács törli Jézus megjegyzését arról, hogy „családja és rokonai” is megvetik a prófétát, alighanem azért, hogy megóvja Jézus hozzátartozóinak tekintélyét (ahogyan majd, Mátéhoz hasonlóan, arról sem számol be – a 11,15-öt követően –, hogy rokonai háborodottnak tartották Jézust, és haza akarták vinni, ld. Mk 3,21).

[69] Názáret egyrészt nem város volt, hanem falu, másrészt nem épült sziklára, ellenkezőleg, domboktól övezett völgyben feküdt; a legközelebbi, 8 méter mély szakadék 1 kilométerre volt, s egy másik, mintegy 60 méter mélységű kb. 2 kilométerre. Lehet, hogy Lukács csak az emberek halálos ellenállását akarja érzékeltetni ezzel az „adattal”, Márk azonban mit sem tud erről, csak bizalmatlanságukról (Mk 259).

[70] Vagy Jézus normális, bár nem átlagos mértékű tekintélyének (vö. Mk 1,21-22; Lk 4,31-32; vö. Jn 7,45) megnyilvánulását láthatjuk abban, hogy akadálytalanul és sértetlenül áthaladt az ellenséges názáretiek között (ha ugyan azok voltak, vö. előző lábj.), vagy csupán Lukács misztikus-természetfölötti beállításáról van szó (vö. Jn 7,30; 8,59), amely azonban nem felel meg a valóságnak, mert Jézus soha nem kívánta csodás módon megmenteni az életét (vö. pl. Lk 4,2-3; Mk 14,36; 15,31-32).

[71] 31-32. v.: ld. Mk 1,21-22.

[72] Ez a megjegyzés alighanem azt jelenti, hogy Jézus Kafarnaumba költözött, *ott telepedett le*, amint Mt 4,13 kifejezetten állítja is. Valószínűsíti ezt, hogy a mondat folytatásában szombatonkénti tanításról van szó (vö. 13,10!), és megerősíti, hogy Márk evangéliuma többször is beszél (2,1.15; 3,20; 9,33) Jézus *saját* kafarnaumi házáról (ld. még 353. lábj.).

[73](33) Volt a zsinagógában egy meg nem tisztult démon szellemének[74] hatása alatt álló ember, s [ez] nagy hangon felkiáltott: (34) „Hé! Mi közünk hozzád, nazarénus Jézus?! Azért jöttél, hogy elpusztíts minket? [Én átlátok rajtad, és] tudom, ki vagy [valójában], [te] Isten [látszólagos] Szentje!" (35) Jézus keményen rászólt: ***„Némulj el, és menj ki belőle!"*** Erre a démon odavetette középre [az embert], [és] kiment belőle anélkül, hogy kárt tett volna benne. (36) Mindenkit (nagy) borzadás fogott el, és így beszéltek egymás között: „Micsoda szó ez, hogy hatalommal és erővel parancsol a meg nem tisztult szellemeknek, és azok kimennek?!" (37) És a környék minden helységébe szétterjedt róla a szóbeszéd.

[75](38) Miután felkerekedett a zsinagógából, bement Simon házába[76]. Simon anyósát nagy láz gyötörte[77]. Meg is kérdezték Jézust vele kapcsolatban.[78] (39) [Jézus] odament, föléje [hajolt], keményen rászólt a lázra[79], s [az] elhagyta őt[80], [ő] pedig azonnal felkelt, és [fel]szolgált nekik.

[81](40) Napnyugtakor aztán mindazok, akiknek különféle betegségektől elgyengült [hozzátartozóik] voltak, odavitték azokat hozzá, ő pedig mindegyikükre rátette a kezét, és [meg]gyógyította őket. (41) Sokakból [még a] démonok is kimentek, s közben így kiáltoztak: „Te vagy az Isten fia!" Keményen rájuk szólt, és nem hagyta beszélni őket, mert [azok] tudták, hogy ő a Messiás[82].[83]

[84](42) Amikor nappal lett, kiment, és elment egy puszta helyre[85], a tömegek viszont felkutatták, odamentek hozzá, és tartóztatták, hogy ne menjen el tőlük. (43) Ő viszont így szólt

---

[73] 33-37. v.: ld. Mk 1,23-28.

[74] Fölösleges szószaporítás, mert a „démon" maga is rossz szellemet jelent (a továbbiakban egyszerűen démonnak is fordítjuk, ha önmagában áll): ez a kifejezés a népies hellenista szemléletmód megnyilatkozása, szemben a Márk-féle „meg nem tisztult szellemmel" (vö. Mk 31 és 201).

[75] 38-39. v.: ld. Mk 1,29-31.

[76] Minden valószínűség szerint azért, hogy ott mint tanítót a palesztinai szokásoknak megfelelően ünnepélyes vacsorán lássák vendégül az istentisztelet után.

[77] A „nagy" jelző Lukács betoldása, s az egész túlzó kifejezés is az ő alkotása: Márk csak annyit mond, hogy „lázasan ágyban feküdt".

[78] A szokásos fordítás: „Kérték is őt az érdekében." Ez a – nyelvtanilag éppenséggel lehetséges – fordítás azonban már Lukács szemléletét tükrözi, aki ezzel apró változtatással is – Márk: „beszéltek is neki róla" – Jézus csodatevői mivoltát akarja sugallni.

[79] Márkhoz képest ez is betoldás, amellyel Lukács még inkább mágikus csodatevőként állítja be Jézust.

[80] Lukács szinte minden mozzanatában megváltoztatja Márk leírását, hogy nagy csodaként állíthassa be a történteket, amelyek tényleges lezajlását így képzelhetjük el: Jézus Simon barátjaként odamegy a lázas beteghez, „megragadja a kezét" (Mk), és nevetve így szól hozzá: „Mama, éhesek vagyunk!" Az asszonynak hirtelen szép feladata támad: vacsorát kell készítenie ennek a szeretetre méltó embernek és barátainak. Természetesen felkel, és munkához lát. S a láz? Már el is felejtette – hiszen fontosabb dolga akadt, mint hogy betegségéről panaszkodjék.

[81] 40-41. v.: ld. Mk 1,32-34.

[82] A görögben „a Krisztus", ez azonban nem tulajdonnév, hanem a „Messiás" (= Fölkent) pontos fordítása.

[83] Az evangélisták felfogásával ellentétben (ld. Mk 40) Jézus azért nem hagyta beszélni a meg nem tisztult szellemű („megszállt") embereket, mert azok csak a maguk „tisztátalan" módján, tehát tévesen tudták, hogy kicsoda ő. Alátámasztja ezt, hogy tanítványait is „elhallgattatta", amikor azokból is „rossz szellem" szólt (pl. 9,54-55), és különös nyomatékkal, amikor azok is a Messiásnak vélték (ld. Mk 8,29-30): ott is, itt is ugyanaz a „keményen rájuk szólt" kifejezés áll a görögben.

[84] 42-44. v.: ld. Mk 1,35-39.

[85] Lukács éppen csak lényeget hagyja ki Márk szövegéből, nevezetesen azt, hogy Jézus *imádkozni* ment a magányba. Az ő imádkozása nem „Isten imádása", hanem Istennel folytatott párbeszéd, amelynek eredményeképpen tisztázza útjának következő lépését, esedékes tennivalóját vagy a számára helyes magatartást (ld. még Lk 6,12-13, Mk 14,32-36).

Valamilyen különleges képessége alapján tudta ezt megtenni? Nem. Isten akaratának megértéséhez éppoly kevéssé van szükség misztikus vagy parapszichológiai képességekre, mint csillag-

hozzájuk: ***„Más városokban is hirdetnem kell***[86] ***Isten országának örömüzenetét***[87]***, mert evégett küldött engem [Isten]***[88]***.”*** (44) És hirdette [az örömüzenetet] zsidóföld[89] zsinagógáiban.

5 (1)[90] Történt pedig, hogy [egy alkalommal], amikor a tömeg körülvette, hogy Isten szavát hallgassa, [Jézus] a Genezáret-tó partján állt, (2) és meglátott két hajócskát, amelyek a tó[parton] álltak, a halászok viszont kiszálltak belőlük, és a hálókat mosták. (3) Beszállt az

---

fejtésre vagy kártyavetésre. Jézus azt tanította: „a tiszta szívűek látják Istent” (Mt 5,8), vagyis *tudják* (megérzik), hogy Istenben csak jóság van, és az embertől is azt kívánja, hogy „csak jó” legyen, azt tegye, ami (valódi) javára van (önmagának és) embertársainak. A jóságra és Istenre nyitott („imádkozó”) ember ebből, illetve egy-egy élethelyzet józan megítéléséből *le tudja vonni a szükséges következtetéseket* gyakorlati tennivalóira nézve (vö. Lk 10,33-34!).

[86] Ez a döntés nem lehetett könnyű Jézus számára, hiszen Kafarnaumban otthona volt (ld. 72. lábj.) és kedvelték (Lk: „tartóztatták”, Mk: „mindenki téged keres”), a vándorprédikátori életforma és tevékenység pedig nemcsak „az otthon kényelmének” elvesztését jelentette, hanem a jeruzsálemi hittani hatósággal kialakuló konfliktus fokozott veszélyét is.

[87] Ez Lukács sajátos szóalkotása: csak ő kapcsolja össze közvetlenül az „Isten országát” és az igehirdetést kifejező igéket (ld. még 8,1; 9,2.11.60; 16,16; így kezdődik és fejeződik be a Lukács által írt Apostolok cselekedetei is: 1,3; 28,31; vö. még Lk 4,18; 7,22; 9,6; 20,1).

[88] *Passivum divinum.* Márknál még jól érződik a történeti Jézus felfogása, ott ugyanis azt mondja: „...mert ezért jöttem ki [a pusztából]”, vagyis *saját*, Isten előtt felelősséggel meghozott döntéséről beszél, s a régi prófétáktól eltérően nem hivatkozik részletes isteni parancsokra.

[89] Szó szerint: „Júdea”. Bizonyos kódexek azt írják: Galilea, amint a Márk-szövegekben is egységesen ez áll. Lukács helymegjelölését az indokolhatja, hogy az ő szemében Júdea a „szentföld”, középpontjában a templommal, ezért az ő szemléletében Galileának nincs akkora jelentősége, mint Márk és Máté evangéliumában. Emellett az is lehetséges, hogy az az Ószövetségre is visszanyúló szóhasználat tükröződik itt, amely Galileát Júdea részének tekintette (vö. ApCsel 10,37).

[90] Hosszú és szövevényes áthagyományozási folyamat eredményeként áll előttünk az 1-11. versben olvasható „történet”, amely a bevezetés (1-3. v.) után két fő részből áll: egy csodatörténetből (4-7. v.) és egy meghívási történetből (8-11. v.), pontosabban e két történet egybeolvasztásából.

A bonyolult keletkezéstörténet magyarázza, hogy a szöveg (például Jézus csodás „vízen járásának” leírásához – Mk 6,45-52; vö. Mk 306 – hasonlóan) *tele van feszültségekkel és ellentmondásokkal*; ízelítőül egy csokorra való: a) a 2-3. v. alapján azt kell gondolnunk, hogy csak Jézus és Péter ül a hajóban, a 4. és a 6-7. versben egyszer csak többen vannak ott (maga a 4. v. is tartalmazza ezt az ellentmondást: „Hajózz ki..., vessétek ki...”); b) a 4. versben csak egy hajó fut ki a vízre, a 7. versben hirtelen ott terem a második is; c) a 10. versben csak Péter kap meghívást, a 11.-ből az derül ki, hogy a 9-10. versben említettek mind követik Jézust; d) valószínűtlen, hogy a kora reggeli (napfelkelte utáni) órán (akkor volt szokás befejezni az éjszakai halászatot) „tömeg” veszi körül Jézust, hogy „Isten szavát hallgassa” (1. v.); e) nehezen képzelhető el, hogy a pereméig halakkal telt, süllyedező hajóban hogyan borult Péter Jézus lábaihoz, vagy a tó közepén, a „mély vízen” (4. v.) hogyan távozhatott volna tőle Jézus (8. v.).

Tovább bonyolítja a dolgot, hogy *János evangéliumában* (21,1-14) egy megszólalásig hasonló, de lényeges különbségeket is tartalmazó „történetet” olvashatunk, amely szintén két, ill. Jn 21,15-17-tel együtt három történet egybeolvasztása: egy csodatörténeté, egy megjelenési történeté és egy meghívási történeté. A szakértők máig vitáznak azon, vajon egy húsvét utáni eseményt vetítettek-e vissza utólag Jézus életébe, vagy fordítva, az itt leírtakat alakították-e át később húsvéti történetté.

Kérdés persze az is, hogy akár az egyik, akár a másik esetben mi alkotja a leírás eredeti, hiteles *alapját* – annál is inkább, mivel Márk (1,16-20) és Máté (4,18-22) leírásában csodamentes módon történt Péter és az első tanítványok meghívása. Elképzelhető, hogy Jézus „emberhalász” szóképe alapján kerekítették ki a csodás halfogás „történetét”.

Mindezek nyomán úgy véljük, hogy bár Lukács leírása külön-külön véve több hiteles elemet is tartalmaz, egészében azonban nem tekinthető eredeti, ott és akkor, pontosan így megtörtént események leírásának, hanem csupán az ő összeállításának és beállításának. Értelmezési lehetőségeiről ld. 91., 97. és 99. lábj.

egyik hajóba, amely Simoné volt, és megkérte őt, hogy hajózzanak kissé [beljebb] a [száraz]földtől; akkor leült, és a hajóból tanította a tömegeket. (4) Miután abbahagyta a beszédet, így szólt Simonhoz: ***„Hajózz ki a mély [víz]re, és vessétek ki hálóitokat fogásra!”***[91] (5) Simon megfelelt [neki], és azt mondta: „Mester, egész éjjel bajlódtunk, és semmit sem fogtunk. A te beszédedre azonban kivetem a hálókat!” (6) Amikor ezt megtették, a halak oly nagy sokaságát kerítették be, hogy hálóik szakadoztak. (7) Intettek is a másik hajóban [lévő] társaiknak, hogy menjenek oda, és együtt lássanak hozzá [a hálók kivonásához]; oda is mentek, és megtöltötték mindkét hajót, úgyhogy azok süllyedeztek. (8) Amikor Simon Péter[92] meglátta ezt, odavetette magát Jézus térdeihez, és így szólt: „Menj el tőlem, mert bűnös[93] ember vagyok, Uram!” (9) Borzadás fogta el ugyanis őt és mindazokat, akik vele voltak, a [hatalmas] halfogás miatt, amelyet együtt végeztek el, (10) de hasonlóképpen Jakabot és Jánost, Zebedeus fiait is, akik Simonnal közösen [dolgoztak][94]. Jézus viszont így szólt Simonhoz: ***„Ne félj!***[95] ***Mostantól embereket fogsz élve elfogni***[96]***!”***[97] (11) Ekkor kivonták a hajókat a [száraz]földre, mindent elhagytak[98], és követték őt.[99]

---

[91] Az olyan emberek, akik karizmatikusan tudnak gyógyítani (vö. Mk 36 és 249), gyakran rendkívüli beleérző képességekkel rendelkeznek a természeti folyamatokat, például halrajok vonulásának helyét illetően. Nem szükséges tehát látványos természetfölötti csodát látnunk abban, hogy Jézus sikerrel (6. v.) tudta megmondani, hol juthatnak zsákmányhoz a halászok. Megerősíti e feltételezésünket, hogy Márk evangéliumából a természet rendjére fogékony, azzal összhangban élő embernek ismerhetjük meg Jézust (ld. Mk 20, 641 és 1044).

[92] Ezt a megnevezést valamelyik hagyományanyagból veszi át Lukács, hiszen ő maga a 6,14 előtt mindig Simon, utána pedig a Péter nevet használja (leszámítva a szintén korábban rögzült Simon-megnevezést a 22,31-ben és 24,34-ben).

[93] Nehezen dönthető el, hogy ez a jelző a farizeusi felfogás szerinti morális bűnösségre, vagy az ember általános méltatlanságára vonatkozik-e, de nagy valószínűséggel az utóbbira, mert 1) a „bűn” héber fogalma a cél elhibázását, a mellékvágányra tévedést jelenti, 2) Simonról nem tudunk meg semmit arról, hogy előzőleg bűnös életmódot folytatott volna (szemben például Lévivel, vö. 5,27-32), 3) a szövegösszefüggés is ezt indokolja: Simon okkal éli át a megbízatásra való méltatlanságát (vö. 99. lábj.).

[94] Az eredeti kifejezés (*koinónosz*) arra utal, hogy Simon és a Zebedeus-fiak üzleti partnerek voltak, a 7. versben említett „társak” (*metokhoi*) viszont a náluk dolgozó „segédmunkásokat”, napszámosokat jelentik.

[95] Vö. 8,50; 12,4.7.32; Mk 6,50; Mt 10,26. Ez a bátorítás a természetes emberi jóság megnyilvánulása Jézus részéről.

[96] Szemben Mk 1,17 és Mt 4,19 egyszerű „emberhalász” kifejezésével, Lukács ezt a bonyolultabb szerkezetet használja (eredetileg a *dzógrein* egészen pontosan azt jelenti: „élve foglyul ejteni”); jelentése persze ugyanaz: szóval és tettel másokat „befogni”, azaz megnyerni (Isten országa számára, vö. 4,43 és Mk 22). Mindenesetre ez a szó talán jobban illik a tartalomhoz, hiszen elsődleges jelentésében a halászás burkoltan magában foglalja az ölés mozzanatát, márpedig itt az igazi életre megmentésről van szó.

[97] Az első tanítványok meghívásával kapcsolatban ld. Mk 26 és 73.

[98] Ez Lukács túlzásokat kedvelő stílusának megnyilatkozása, vö. Mk 1,18: „otthagyták hálóikat”. De még ha azt olvassuk is a Zebedeus-fiakról, hogy otthagyták apjukat a hajóban a napszámosokkal együtt (Mk 1,20), Jézus követőinek „mindent elhagyását” akkor sem szabad úgy értelmeznünk, ahogyan a köztudatban él, vagyis hogy egyszer s mindenkorra *minden* kapcsolatot megszakítottak családjukkal (vö. pl. 1Kor 9,5), vagy hogy lemondtak *minden* vagyonukról (ld. 113. lábj.), hanem a Jézus melletti, *azonnali és radikális döntés* megfogalmazásaként kell felfognunk ezt a kifejezést. Másrészt arról sem szabad megfeledkeznünk, mi történt a későbbiekben, azaz hogy a kezdeti elhatározás még nem szavatolta a mindvégig tartó „Jézus mögött járást” (vö. Mk 26), például nem akadályozta meg Péter tagadását vagy Júdás árulását.

[100](12) Az is történt[101], hogy amikor az egyik városban volt, íme, egy leprával borított férfi meglátta Jézust, arcra borult [előtte], és így könyörgött hozzá: „Uram, ha akarnád, képes lennél megtisztítani engem!” (13) [Erre] kinyújtotta a kezét, megérintette őt, mondván: ***„Akarom, tisztulj meg!”*** Azonnal eltávozott tőle a lepra. (14) Ő maga viszont felszólította, hogy senkinek se szóljon: ***„Hanem menj el, mutasd meg magadat a papnak, és ajánld fel tisztulásodért [az áldozatot], amint Mózes elrendelte, [megtisztulásod] bizonyság[á]ul nekik!”*** (15) De annál jobban terjedt róla a szóbeszéd, úgyhogy nagy tömegek gyűltek össze, hogy hallgassák, és hogy kigyógyuljanak gyengeségeikből. (16) Ő viszont puszta helyekre vonult vissza, és imádkozott.[102]

[103](17) Az is történt egy napon, hogy miközben tanított, [és ott] ültek [azok a] farizeusok és törvénytanítók[104] [is], akik Galilea és Júdea minden falujából, meg Jeruzsálemből jöttek el, az Úr ereje[105] [arra indította Jézust], hogy gyógyítson. (18) És íme, férfiak hoztak hordágyon[106] egy bénult embert, és igyekeztek bevinni, és eléje tenni őt. (19) Amikor a tömeg miatt nem találták meg a módját, hogyan vihetnék be, felmentek a ház [lapos] tetejére[107], és a cserepeken[108] keresztül eresztették le a kis hordággyal együtt középre, Jézus

---

[99] Ha Péter meghívásának Lukács által bemutatott történetét a maga egészében akarjuk értelmezni, talán akkor járunk el a leghelyesebben, ha *jelképesen* fogjuk fel, egy ember sok éven át tartó érési folyamatának összefoglalásaként. Például így:

Jézus többek között talán friss élményéről és felismeréséről beszélt az embereknek Péter hajójából, nevezetesen arról, hogy „nemcsak kenyérrel él az ember” (ld. 4,4; vö. még 12,23), és szavai termékeny talajra hullottak Péter lelkében: hirtelen *felismerte*, hogy minden munkája és erőfeszítése ellenére „milyen üresek a hálói”, hogy életünk valódiságát nem az szabja meg, „mennyi halat fogunk”, mennyi élelmiszerünk van, hanem hogy van-e tartása, van-e értelme az életünknek. E felismerése nyomán pedig *feltámadhatott benne* a vágy, de jó lenne most „Jézus szavára” mindent elölről kezdeni, és *rádöbbenhetett* arra, micsoda „hálókat szaggató” belső gazdagság birtokosa lehetne, mekkora „isteni áldás” tölthetné be az életét, ha az újrakezdés tényleg lehetséges lenne. Furcsamód azonban épp az ilyen pillanatokban tör rá az emberre a *kétségbeesés*, mennyire alkalmatlan az új, a teljes emberi életre, mennyire méltatlan az isteni jelenlétre és áldásra (amely Jézus szavaiból és személyiségéből sugárzik). De ugyancsak furcsamód, épp ilyenkor következik be nagy valószínűséggel, hogy *megnyílik a szemünk* mások bajaira és szükségleteire – mert talán csak azok képesek megérteni másokat, akik az összetöretésig szenvedtek már önmaguktól –, és megérik bennünk a *döntés*, hogy engedve a (kívülről vagy belülről jövő) hívó szónak, és „elhagyva mindent”, ami a múlt, „emberhalászok” akarunk lenni.

[100] 12-16. v.: ld. Mk 1,40-45. Lukács minden olyan mozzanatot kihagy Márk leírásából, amely a Jézusban zajló érzelmekre és indulatokra (ld. pl. 1193., 1196. és 1219-1220. lábj.), illetve az ún. messiási titokra (ld. Mk 114-115) utal.

[101] Vö. Mk 7. Ez a szóhasználat azonban Lukács részéről alighanem csupán bibliai stíluselem, mert gyakran használja olyankor is, amikor forrása, a Márk-evangélium nem (ld. 5,17; 6,6.12; 7,11; 8,1.22 stb.), vagy egyszerűen emelkedett nyelvezetének megnyilvánulása, amikor a *kai egeneto* és egy célra irányulást kifejező ige összekapcsolásával csupán az időmeghatározás eszközeként akar élni.

[102] Ld. Mk 55. A konfliktusokat, ha csak lehet, enyhítő (vagy meg sem említő) Lukács beállításában viszont Jézus csupán azért vonult vissza a pusztába, hogy az imádkozásnak szentelhesse magát.

[103] 17-26. v.: ld. Mk 2,1-12.

[104] Hellenista olvasói számára Lukács így értelmezi az írástudókat.

[105] Lukács szívesen hivatkozik „az Úr erejére” vagy „Jézus erejére”, vö. 4,14.36; 6,19; 8,46; 24,49.

[106] Lukács irtózik minden „alacsony” vagy „illetlen” kifejezéstől, ezért a Márk-féle, népies *krabatosz* helyett a *kliné* (ágy, fekvőhely, – gyékényből készült – hordágy), sőt a kicsinyítő *klinidion* szót használja (24. v.), vagy még azt sem, hanem körülírja: „amin feküdt” (25. v.).

[107] A palesztinai házak lapos, de azért enyhe dőlésszögű tetőzete egymás mellé rakott gerendákból állt, amelyeket rőzsével borítottak, majd vastag agyagréteggel fedtek, s azt elsimították. (Ezt az agyagréteget minden évben, az esős évszak előtt újból el kellett simítani, hogy eltömjék a hőségtől támadt

elé. (20) Ő [pedig], látván bizalmukat, így szólt: ***„Ember, [Isten] megbocsátotta bűneidet!”*** (21) Az írástudók és a farizeusok erre elkezdték fontolgatni [a dolgot], és azt mondták: „Ki ez, aki [így] gyalázza [Istent]? [Mert] ki képes megbocsátani a bűnöket, ha nem egyedül Isten?” (22) Jézus azonban felismerte, miket fontolgatnak, [ezért] megfelelt nekik, és [ezekkel] a szavakkal [fordult] hozzájuk: ***„Miért fontolgatjátok [ezeket] szívetekben?*** (23) ***Mi könnyebb? Azt mondani: »[Isten] megbocsátotta neked bűneidet!«, vagy azt mondani: »Állj fel, és járkálj!«?*** (24) *Hogy pedig megtudjátok, hogy az Emberfiának hatalma van a földön bűnök megbocsátására”*, így szólt a bénához: ***„Neked [pedig azt] mondom, állj fel, fogd kis hordágyadat, és menj haza!”*** (25) [Ő] szemük láttára azonnal felkelt, fogta, amin feküdt, és Istent dicsőítve hazament. (26) Mindannyian önkívületbe estek, dicsőítették Istent, és félelemmel eltelve[109] mondogatták: „Rendkívüli dolgokat[110] láttunk ma!”[111]

[112](27) Ezután kiment, és meglátott egy Lévi nevű vámost, amint a vámszedőhelyen ült, és ezt mondta neki: ***„Kövess engem!”*** (28) [Az] mindent hátrahagyva[113] felkelt, és követte őt. (29) Aztán a házában[114] nagy vendégséget rendezett neki Lévi; nagy tömeg vámos és más [hasonló ember] ült velük asztalhoz. (30) A farizeusok és írástudóik[115] zúgolódtak, és így szóltak tanítványaihoz: „Miért esztek és isztok[116] a vámosokkal és bűnösökkel?” (31) Jézus megfelelt nekik, mondván: ***„Nem az egészségeseknek van szükségük orvosra, hanem azoknak, akik rosszul vannak.*** (32) ***Nem azért jöttem, hogy »igazságosakat«***[117] ***hívjak meg, hanem bűnösöket*** *megtérésre*[118]***.”***

[119](33) Azok viszont így szóltak hozzá: „[Keresztelő] János tanítványai sűrűn böjtölnek és végeznek könyörgéseket[120], ahogyan a farizeusok tanítványai[121] is, akik viszont

---

repedéseket.) Erre a lapos tetőre – amelyen nyáron sokat tartózkodtak, ott is aludtak, sőt len, szőlő, füge és hasonlók szárítására is használták – belülről falétrán, kívülről kőlépcsőn lehetett fölmenni.

[108] Ezzel a megjegyzéssel Lukács elárulja, hogy nem ismerte a palesztinai viszonyokat, hiszen ott – a görög világ szokásaitól eltérően – nem raktak cserepeket a tetőre.

[109] Félelemmel eltelve – mivel régi hitük alapja („Istennek igazságosnak kell lennie”, vö. Mk 63) ingadozott.

[110] Szó szerint: „paradoxonokat”. A *paradoxosz* alapjelentése: váratlan, további jelentései: hihetetlen, megfoghatatlan, csodálatos, rendkívüli; meglepő, feltűnő, különös (vö. Mk 2,12: „Sohasem láttunk ilyesmit”).

[111] A tömeg nem foglal egyértelműen állást Jézussal kapcsolatban. Ezen a napon („ma”, vö. 4,21) tanúi voltak ugyan Jézus gyógyító hatalmának, de ez nem indította őket – Jézus melletti – döntésre (vö. 64. lábj.).

[112] 27-32. v.: ld. Mk 2,13-17.

[113] Itt is igazolódik, amit a 98. lábjegyzetben mondtunk, hiszen ha Lévi valóban mindent „elhagyott” volna, hogyan volna még képes „nagy vendégséget” rendezni „nagy tömeg vámosnak és más hasonlóknak”, a saját házában? (Vö. Lk 935.)

[114] Vö. Mk 75!

[115] Lukács így „fordítja le” Márk „a farizeusok közül való írástudók” kifejezését.

[116] Az „isztok” Lukács betoldása (itt és a 33. versben is), talán a 7,34-re való tekintettel.

[117] E megnevezésnek a Mk 81-ben említett két értelmezési lehetősége mellé hozzátehetünk egy harmadikat is: ebben az esetben az „igazságosak” „az igazságosság embereit, híveit, elkötelezettjeit” jelenti, konkrétan azokat, akik rendíthetetlenül ragaszkodtak az Ószövetség alaptételéhez, hogy Isten abszolút igazságos (vö. 109. lábj.) – tehát tiltakoztak azellen, hogy a „tisztátalan” vámosok „csak úgy”, „megtérés nélkül” egy asztalhoz üljenek egy tisztességes rabbival. (Ld. még 798. és 1234. lábj.)

[118] Vö. Mk 23 és 75. Márknál még minden feltétel nélküli (asztal)közösségbe hívja Jézus a „bűnösöket” (vö. Mt 13,47!), Lukácsnál már megtérésre, Máté pedig majd eljut oda (a 18,17 egyik lehetséges értelmezése szerint), hogy a közösségre hallgatni nem akaró „bűnösöket” ki kell közösíteni. Ez a Jézus előtti gondolkodásmódba való visszaesés lépten-nyomon megfigyelhető Pálnál is (ld. Gal 1,8-9; 1Kor 5,4-5.11-13; 16,22; Róm 12,19-20).

[119] 33-35. v.: ld. Mk 2,18-20.

[120] A „könyörgéseket” Lukács toldja be, talán 11,1-re való tekintettel.

neked [lettek tanítványaid], esznek és isznak." (34) Jézus viszont így szólt hozzájuk: ***„Vajon képesek vagytok-e böjtre fogni a násznépet, ha a vőlegény velük van a lakodalmas teremben?***[122] (35) *Jönnek azonban olyan napok, amikor erővel elragadják tőlük a vőlegényt, akkor majd böjtölnek, azokban a napokban*[123]*."*

[124](36) Példázatot is mondott nekik: ***„Senki sem hasít ki új ruhából***[125] ***foltot, hogy rávarrja a régi ruhára; de ha mégis, akkor az újat is eltépi, és a régihez sem illik az újból való folt.*** (37) ***Senki sem tölt új bort régi tömlőkbe; de ha mégis, akkor az új bor szétszakítja a tömlőket, és maga [az új bor] is kiömlik, meg a tömlők is veszendőbe mennek.*** (38) ***Nem! Új bornak új tömlőkbe kell kerülnie!*** (39)[126] ***Ám senki sem akar újat [inni], ha óbort ivott. Azt mondja ugyanis: »A régi jótékonyabb***[127]***!«"***[128]

6 [129](1) Történt pedig egy szombaton, hogy bevetett földeken ment keresztül; tanítványai kalászokat tépdestek, és kezükkel elmorzsolva eszegették. (2) Némelyek a farizeusok közül ezt mondták: „Miért teszitek[130] azt, amit szombaton nem szabad?" (3) Jézus megfelelt nekik: *„Hát nem olvastátok, mit tett Dávid, amikor ő meg a vele lévők is megéheztek?* (4) *Hogyan ment be Isten házába, fogta*[131] *és ette meg a [szent hely asztalára] kitett kenyereket, amelyeket csak a papoknak szabad megenniük, sőt a vele lévőknek is adott?"* (5) Aztán ezt mondta nekik:[132] *„Ura a szombatnak az Emberfia."*[133] [134]

---

[121] Valószínűleg ez a kifejezés is Lukács tájékozatlanságának jele, hiszen a szó eredeti értelmében véve a farizeusoknak nem voltak tanítványaik.

[122] Márknál ugyanebben a mondatban a *böjtölés* képtelenségén van a hangsúly, itt a farizeusok által támasztott *elvárás* képtelenségén, a lényeg azonban ugyanaz. (Fordításunk *stílusát* a közismertebb márki megfogalmazás stílusához igazítottuk.)

[123] Lukács harmonizálja ugyan a mondat elejével Márk „azon a napon" kifejezését, ettől függetlenül ugyanaz érvényes itt is, amit Mk 88-ban mondtunk.

[124] 36-38. v.: ld. Mk 2,21-22.

[125] Márk „nyers szövetével" szemben Lukács „új ruháról" beszél, s ezzel még élesebben fejezi ki a dolog képtelenségét.

[126] Ez a mondás kizárólag Lukács evangéliumában található meg.

[127] A *khrésztosz* jelentései: használható, alkalmas, hasznos, előnyös, jóleső, üdvös, célszerű, jó, kedvező, szerencsés, kellemes. (A görögben olvasható alapfok egy semitizmus szolgai tükrözése: a héberben és az arámban nincs középfok, a szövegösszefüggés azonban világossá teszi, hogy itt erről van szó, ahogyan számos kódex is fordítja: *khrésztoterosz*.)

[128] Közmondásszerű megállapításával izraelbeli nehéz helyzetét világítja meg Jézus: Istenről szóló üzenetével valóban valami újat hozott; annak is érezték sokan, és éppen azért vetették el, mert új volt. Nem feltétlenül gonoszságból, inkább szellemi restségből: megszokták a régi vallási hagyományokat, és azok terhei ellenére hasznosnak, előnyösnek, jólesőnek, jónak tartották őket, hiszen biztonságot nyújtottak, és megtakarították az ember számára a helyes út fáradságos és kockázatos keresését. (Minden megmerevedett vagy megmerevedésben lévő rendszer hajlik „a tévedhetetlenség nyugalmára", és védekezik a nyugtalanságkeltők ellen.) Egyre jobban teljesíteni a régi törvényeket? Igen. De mi szükségünk van a kiforratlan borhoz hasonlító újdonságokra?

Úgy tűnik, Jézus megértést tanúsít a „régi" iránt, és szinte fölmenti azokat, akik ahhoz ragaszkodnak. Szava mégis közvetett vád: Miért utasítjátok el *eleve* az újat, anélkül hogy megvizsgálnátok? (Vö. 12,57!)

[129] 1-5. v.: ld. Mk 2,23-27.

[130] A Márk-szövegtől eltérően – és az 5,30-hoz hasonlóan – a farizeusok nem egyenesen Jézusnak teszik fel szemrehányó kérdésüket, hanem tanítványainak: Lukács ezzel is igyekszik elvenni a konfliktus élét.

[131] Ez Márkhoz képest betoldás: Dávid határozott fellépését húzza alá.

[132] Lukács (Mátéval együtt) kihagyja Jézus eredeti válaszát („A szombat lett az emberért, nem az ember a szombatért"), alighanem azért, mert az még az 1. század utolsó harmadában élő keresztények szemében is elviselhetetlen eretnekség, vö. Mk 96.

[135](6) Történt pedig egy másik szombaton, hogy bement a zsinagógába, és tanított. Volt ott egy jobb kezére béna ember. (7) Az írástudók és a farizeusok pedig figyelték őt, vajon gyógyít-e szombaton, hogy találjanak [valamit], amivel vádolhatják. (8) Ő azonban tudta, miket fontolgatnak, így szólt hát a béna kezű emberhez: ***„Kelj fel, és állj középre!”*** Az felkelt, és odaállt. (9) Jézus ekkor így szólt hozzájuk: ***„Kérdezem tőletek: Vajon megengedett [dolog]-e szombaton jót tenni vagy rosszat tenni, életet megmenteni vagy elveszejteni?”*** (10) Ekkor végignézett mindannyiukon, és ezt mondta [az embernek]: ***„Nyújtsd ki a kezedet!”*** Az megtette, és rendbe jött a keze. (11) Azok pedig megteltek esztelenséggel, és arról beszéltek egymás között, hogy mit tegyenek Jézussal.[136]

[137](12) Történt pedig azokban a napokban, hogy kiment egy hegyre[138] imádkozni, és az egész éjszakát Istenhez imádkozással[139] töltötte. (13) Amikor aztán nappal lett, odahívta magához tanítványait, és kiválasztott[140] közülük tizenkettőt, akiket apostoloknak[141] is elnevezett: (14) Simont, akit elnevezett Péternek is, aztán Andrást, a testvérét, továbbá Jakabot és Jánost, és Fülöpöt meg Bertalant, (15) Mátét meg Tamást, Jakabot, Alfeus fiát, meg a zelótának[142]

---

[133] E mondás Mk 97 elején említett értelmezési lehetősége erőteljesebben jöhet szóba, ha „a szombat ura” kifejezést „a ház ura” értelméhez hasonlóan fogjuk fel: Ahogyan a ház ura normális esetben ápolja, gondozza, megőrzi és megóvja házát, anélkül hogy hagyná, hogy a teendők a ház rabszolgájává tegyék, ugyanúgy kellene az embernek is – a szombat uraként – ápolnia, megőriznie és megóvnia a szombatot (megtartva azt mint pihenőnapot, ahogyan a Tóra kívánta, de szükség esetén ekkor is bátran megcselekedve a jót, ahogyan Jézus kívánta), anélkül hogy hagyná, hogy az rabszolgájává tegye őt.

[134] A ***D*** kódex itt betold még egy szombati esetet: „Ugyanazon a napon látott valakit, aki szombaton dolgozott, és így szólt hozzá: *»Ember, ha tudod, mit csinálsz, boldog vagy; de ha nem tudod, átkozott vagy, és a törvény megszegője!«*” Ez a mondás (a második rész kemény megfogalmazása ellenére, vagy annak elhagyásával) valóban származ*hat* Jézustól, hiszen azt a szellemet tükrözi, amelyet az előző lábjegyzetben leírtunk.

[135] 6-11. v.: ld. Mk 3,1-6. A 100. lábjegyzetben tett megjegyzésünk itt is érvényes.

[136] Márk itt arról beszél, hogy *tanácskozást tartottak* Jézus ellen arról, hogyan *pusztítsák el*. Lukács ismét enyhíti a konfliktust. – Az ellenfelek gyilkos dühe egyébként teljesen érthető, ha belegondolunk, milyen messze ható és mekkora súlyú következményeket rejt[ett] magában Jézus radikálisan új istenképe (vö. Mk 96 és 101).

[137] 12-15. v.: ld. Mk 3,13-19.

[138] A hegy Isten közelségének, a vele való találkozásnak a képe. Az eredetiben egyébként – akárcsak Márk 3,13-ban – az áll, hogy „a hegyre”; ennek hátterében *talán* az áll, hogy mind Lukács (7,1), mind Máté (8,5) Kafarnaum közelébe helyezi a „síksági”, illetve a „hegyi beszédet”, és ezért az is lehetséges, hogy egy konkrét hegyről van szó Kafarnaum környékén.

[139] Ez a kifejezés (*proszeukhé tu theu*) csak itt fordul elő az egész Újszövetségben.

[140] A „kiválasztással” ellentétben Márk csak arról beszél, hogy Jézus „kialakította”, kijelölte (szó szerint: „megcsinálta”) a Tizenkettőt, másfelől Lukács kihagyja a döntő mondatot a Tizenkettő kialakításának céljáról (ld. Mk 118), pedig az döntő szempontnak bizonyult később, amikor Júdás halála után felvetődött az „utódlás” kérdése (ld. ApCsel 1,21). Lukács eljárása (meglehet öntudatlanul) Pál magatartását tükrözi: ő közvetlenül Isten által (és ezzel ellenőrizhetetlenül) „kiválasztott” „apostolnak” nevezte magát, és ráadásul mereven elzárkózott attól, hogy legalább „megtanulja” Jézus üzenetét a Tizenkettőtől (vö. Gal 1,1.11-12.15-17).

[141] Magyarul: „küldötteknek”. Márk, bár a 3,14-ben a „küld” igét használja, még mit sem tud erről az elnevezésről, vagyis Lukács ezt a később használatossá vált fogalmat vetíti vissza Jézusra (vagy legalábbis ő korlátozza ezt a fogalmat a Tizenkettőre, vö. ApCsel 1,26). Azért mondjuk, hogy „használatossá vált”, mert magát a fogalmat már ismerte a *saliah* zsidó jogintézménye, amelynek alaptétele ez volt: „Amilyen a küldő, olyan a küldött”, vagyis a küldött mindenben hitelesen és jogerősen képviseli küldőjét. – Az apostolok-tanítványok-nép hármas az Apostolok cselekedeteiben is megjelenik majd, vö. 2,42-43; 4,33 – 6,1-2.7 – 2,47; 4,1. – Vö. Mk 116.

[142] A zelóták a megszálló rómaiakkal szembeni fegyveres ellenállás képviselői voltak (vö. Mk 659, 661).

nevezett Simont, és Júdást, Jakab fiát, valamint a karióti férfit, Júdást, aki árulóvá[143] lett.

[144](17) Aztán lement velük[145], megállt egy sík helyen[146], s [vele] tanítványainak nagy tömege és nagy népsokaság egész Júdeából, Jeruzsálemből meg a tenger mellékéről, Tíruszból és Szidónból: (18) ők azért jöttek el, hogy hallgassák [Jézust], és meggyógyuljanak betegségeikből. Akiket meg nem tisztult szellemek zaklattak, meggyógyultak. (19) Az egész tömeg igyekezett megérinteni[147] őt, mert erő jött ki belőle, és mindenkit[148] egészségessé tett.

[149](20) Ő maga akkor tanítványaira emelte tekintetét, és így szólt:[150] ***„Szerencsések***[151]

---

[143] Sajátos jelenség, hogy Lukács, aki folyton azon van, hogy elvegye a konfliktusok és a kemény kifejezések élét, itt a Márk-féle „kiszolgáltatta őt" helyett a durvább „áruló" szót használja (vö. Mk 840, ill. 893 és 897).

[144] 17-19. v.: ld. Mk 3,7-12.

[145] Lukács leírása (ahogyan ezen a ponton már Márké is) kissé zavaros, hiszen szinte biztos (vö. 85. lábj.), hogy Jézus egyedül imádkozott a hegyen (ld. 12. v.!), s csak az ott meghozott döntés után, a hegyről lejőve találkozott ismét tanítványaival.

[146] Elképzelhető, hogy egy hegyek között fekvő, viszonylag sík völgyteknőről van szó; ebben az esetben nincs is különösebb ellentmondás a Máté-féle „hegyi beszéd" és a Lukács-féle „síksági beszéd" helymeghatározása között (vö. 138. lábj.). Végső soron Máté és Lukács szerkesztői megjegyzéséről van szó, amely a lényeget nem érinti.

[147] Emögött babonás elképzelések húzódnak meg, vö. Mk 222, 228.

[148] Ez megint Lukács túlzása; Márk csak azt mondja, „sokakat".

[149] Máté (közismertebb) „hegyi beszédét" és Lukács „síksági beszédét" összevetve a következőket állapíthatjuk meg: Bár terjedelmüket illetően Lukács változata lényegesen rövidebb, lényegileg mindketten *az ún. Beszédforrásból*, a Q-ból (ld. * lábj. kommentárunk elején) merítik anyagukat. Lukács szövegének csaknem minden eleme megtalálható Máténál is, és ez a közös anyag mindkettőjüknél ugyanabban a sorrendben jelenik meg. Lukács egyszerűbb, gondolatmenetét tekintve lényegesen zártabb változatot hagyományoz át, Máté ezt saját hagyomány-anyagaival és egyéb, Lukácsnál is meglévő, de másutt közölt anyagokkal együtt nagy beszéddé bővíti (ahogyan más jézusi tanításokkal is teszi, ld. pl. Mt 24. és 25. fej.). Ezért kézenfekvő, hogy *Lukács* „síksági beszédét" lényegileg a Beszédforrással (Q) egybehangzónak tekintsük (noha nyilvánvaló, hogy Lukács kissé átdolgozta azt, vagy már ilyen *átdolgozott* formában vette át; ez utóbbi lehetőségből is következik, hogy Máté olykor *mégis* hitelesebb hagyományt közvetít, mint Lukács).

Mindenesetre nyilvánvaló, hogy egyik esetben sem Jézus *így* elmondott beszédével van dolgunk, hanem az ő eltérő helyszíneken és időpontokban elhangzott szavainak *utólagos* összeállításával, és az is nyilvánvaló, hogy egyik „beszéd" sem akarja Jézus tanításának *egészét* összefoglalni, noha központi üzenetét tartalmazzák.

[150] Az itt következő négy mondás az ún. boldogmondások („makarizmusok" a görög *makariosz* nyomán, vö. köv. lábj.) műfajába tartozik. Effajta mondások megtalálhatóak az ókori görög világban és az Ószövetség ún. bölcsességi irodalmában, illetve a zarándokok templomi bevonulásának liturgiájában is, általában (egyes vagy többes szám) harmadik személyű megfogalmazásban. Mivel azonban az ószövetségi próféták *üdvösséget hirdető* üzenetében nincsenek ilyen mondások, Jézuséit mégiscsak a maguk nemében páratlanoknak kell tekintenünk.

Máté az itt olvasható négy mondást további néggyel egészíti ki, az utolsó kivételével a szokásos harmadik személyű megfogalmazásban, bizonyos jelek azonban amellett szólnak, hogy *a Lukács-féle*, (többes szám) második személyű megszólító formát kell Jézustól származónak tekintenünk (pl. a Tamás-evangélium általában harmadik személyű boldogmondásokat tartalmaz, de Máté és Lukács első, illetve utolsó boldogmondását második személyű alakban közli, ld. TamEv 55 és 69).

Máté és Lukács *közös* boldogmondásai mind valamiféle hiánnyal küszködő emberekről szólnak, a *csak* Máténál olvashatóak viszont mind valamilyen emberi magatartásról.

[151] A hagyományos „boldogok" fordítás sok félreértésre ad alkalmat, és feloldhatatlan ellentmondást visz bele a szövegbe: Hogyan lehetnének „boldogok, igen boldogok, végtelenül boldogok" azok, akik éheznek és fájdalmukban sírnak? A *makariosz* szónak elvileg még sok más fordítása is lehetne, pl. gazdag, tehetős, vagyonos; áldott; megelégedett; szerencsés; üdvözült, az (örök) üdvösség helyén tartózkodó, az (örök) üdvösség birtokosa. Azért döntöttünk a „szerencsések" mellett, mert a szónak

[vagytok ti][152]***, nyomorgók,***[153] ***mert számotokra van itt***[154] ***az Isten országa.***[155] (21) ***Szerencsések [vagytok ti], akik most éheztek, mert majd jóllakatnak***[156] ***titeket.***[157]

(általában) ténylegesen ez az értelme Jézus ajkán: azokat jelöli, akik olyan „kincset" találtak, amelyet „nem szolgáltak meg". Két példa, amely világosan mutatja ezt: „Szerencsések azok a szemek, amelyek látják, amit ti láttok" (Lk 10,23); „Szerencsés az a méh, amely hordozott... Inkább azok a szerencsések, akik hallgatják és megtartják Isten szavát" (Lk 11,27-28). – És valóban „szerencsések a szegények", mert Isten országa (elsősorban) nekik hozza meg bajaik megoldását (ld. 156, 158). – Ld. még 619. lábj., b) pont, 2. bek.

[152] A görög nyelv jellegzetessége, hogy olykor elhagyja a létige „vagyok, vagy, vagyunk, vagytok" alakjait.

[153] A szakirodalomban mind a mai napig nagy vita folyik arról, *kik* a szóban forgó szegények. Az anyagi értelemben szegények? Bizonyos különösen vallásos, jámbor emberek, illetve körök? Az alázatosak, akik Istenbe vetik bizalmukat? Nincs szükség találgatásra, mert a folytatásban Jézus világosan megmondja: *azok, akik éheznek, illetve (nyomoruk és az abból fakadó bajok, szenvedések miatt) sírnak.* A 20b-21. v. három mondata ugyanis egyetlen, háromtagú kijelentést alkot: „a szegényeknek, *nevezetesen* az éhezőknek és a síróknak hoz szerencsét Isten országa" (ezt csak Máté szedi majd szét önálló mondatokra, és sorolja be azokat egymástól elszigetelten a maga „nyolc boldogságába"). Ez a tartalmi meghatározás indokolja a „nyomorgók" fordítást is, amely teljesen egybevág a *ptókhosz* alapjelentésével: koldusszegény. Vagyis itt nem a „tisztes szegénységről" van szó, ami voltaképpen „kispolgári jólétet" jelent, hanem *az alapvető létfeltételek* (kisebb-nagyobb mértékű) nélkülözéséről, az azokban való szűkölködésről.

Ez segíthet annak a másik, nagyon sokat vitatott kérdésnek az eldöntésében is, hogy *kik* a „hegyi beszéd" vagy „síksági beszéd" címzettjei (közelebbről: kikre érvényesek annak elvárásai?!). Jézus legszűkebb tanítványi köre, a Tizenkettő (és „az ő utódaik")? Jézus összes „tanítványai" (azaz „minden keresztény")? Vagy bárki, aki hallja, hallgatja (ld. 27. v.)? Az előző bekezdés alapján azt mondhatjuk: Jézus *eredetileg* az anyagi és társadalmi értelemben egyaránt kisemmizetteket, „a föld népét" (arámul *am-ha-arec*) szólította meg (vagy „a föld népének" azt a részét, amelyik „hallgatta őt": 27. v.); tanítványai azonban később egyre inkább önmagukra vonatkoztatták, „szűkítették" ezt a „címzést", ahogyan ezt a 20. v. lukácsi bevezetése („tanítványaira emelte tekintetét") mutatja (egy sokkal későbbi „keresztény" gyakorlat pedig még tovább szűkítette annak érvényességét „az apostolok utódaira", a püspökökre és papokra), vö. még 160. lábj.

[154] A fordítás indoklását ld. Mk 574. Az ott mondottakat alátámasztja, hogy a *hümeterosz* (= tiétek) nemcsak szubjektív értelemben fogható fel, hanem objektív értelemben is. Például a *hai hümeterai elpidesz* jelentheti azt is, hogy „a ti reményeitek", de azt is, hogy „a belétek vetett, hozzátok fűzött remények". Teljesen világossá teszi ezt a 24. vers, ahol „a ti vigasztalásotok" (*paraklészisz hümón*) kifejezés értelme semmiképp nem lehet az, hogy „az a vigasztalás, amely a ti tulajdonotok" (hiszen ez azt jelentené, hogy önmagukat vigasztalják), hanem csak az, hogy „az a vigasztalás, amely titeket illet meg"; ezt a jelentést aztán még megerősíti a „járandóságát megkapja" jelentésű *apekhein* ige is.

[155] *Miért* a szegények „számára van itt" Isten országa? Miért nem mindenki számára, vagy ha már Isten ilyen „egyoldalú", miért nem – mondjuk – a „méltók" számára? – Egyrészt azért, mert Jézus Istene, mint minden normális anya, *először* leggyöngébb, legrászorultabb gyermekeiről akar gondoskodni, másrészt mert ő *nem akarja* a társadalmi igazságtalanságokat, nem akarja a szenvedéseket, a nyomort. Ezért Jézus is elsősorban a leginkább nélkülözők, a legtöbbet szenvedők számára hirdeti meg Isten országát és annak ajándékait, vagyis azt akarja, hogy az éhezők táplálékhoz jussanak, végre jóllakjanak, a szenvedők sírása pedig nevetésre forduljon.

Értsük jól: Jézus nem annak az apokaliptikus, a Magnificatban is jelentkező (Lk 1,46-55), s a világban időről időre újból felbukkanó forradalmi reménynek a képviselője, amelynek értelmében a szegények és a gazdagok majd helyet cserélnek a társadalmi ranglétrán, s a szegények gazdagokká válnak (és majd ők uralkodnak az addigi gazdagokon); Jézus *nem gazdagokká* akarja tenni a szegényeket, *hanem jóllakottakká*, olyanokká, akik nap mint nap hozzájutnak a szükséges táplálékhoz!

[156] Az eredetiben álló passzív igealakot fel lehetne fogni *passivum divinum*ként is, s akkor a fordítás így hangzana: „Isten majd jóllakat titeket". Helyesen értve ezt is alkalmazhatnánk (vö. Mt 6,11; Lk 12,31!), de mivel ténylegesen emberek általi jóllakatásról van szó (ld. köv. lábj.), mégis e mellett a fordítási lehetőség mellett döntöttünk.

Szerencsések vagytok ti, akik most sírtok, mert nevetni fogtok.[158] [159] (22) ***Szerencsések vagytok, ha gyűlölnek titeket***[160] ***az emberek, és ha kiközösítenek***[161] ***titeket, szidalmaznak, és mint valami gonoszat, kiköpik***[162] ***a neveteket***[163] ***[e miatt] az »emberfia«***[164] ***miatt***[165]**.** (23) ***Örüljetek azon a napon, és vidáman ugrándozzatok,***[166] ***mert nézzétek csak, nagy***

---

[157] <u>Hogyan</u> képzelte Jézus az éhezők jóllakatását-jóllakását, a szenvedők sírásának nevetésre fordulását? Nem úgy, mint az apokaliptikusok, akik csodára, Isten csodás beavatkozására vártak (ld. pl. Lk 17,20-21), nem is úgy, mint a zelóták, akik fegyverrel akartak „rendet csinálni" – hanem úgy, hogy *megtért emberek*, akik megértették Isten országának mibenlétét, megvalósítják Isten akaratát (vö. Mt 6,10: „Jöjjön el a te országod – legyen meg a te akaratod!"), azaz *megosztják kenyerüket* az éhezőkkel (ld. Mk 6,35-44; 8,16-21: Mk 294, 298; 414), és az Istenbe vetett bizalom erejéből *(meg) fogják gyógyítani a betegeket*, szenvedőket (ld. Mk 3,14-15; 16,18c; Lk 6,35; 9,2; 10,9).

[158] Jézus szándéka szerint <u>*hol és mikor*</u> kell Isten országának meghoznia az éhezők számára a jóllakást, a sírók számára a nevetést? A 155. és 157. lábj. alapján magától adódik a válasz: *itt és most*, ezen a földön, és amikor szükség van rá. Isten a teljes ember javát akarja, nem csupán a lélekét, s azt akarja, hogy az ember már most nevethessen, ne csupán a túlvilágon (vö. Mt 6,11; Lk 12,31; Mk 859, utolsó előtti bek.) – bár természetesen ott *is*. (Jézus nem állítja szembe egymással, és nem játssza ki egymás ellenében az ember e világi és túlvilági örömét, ellentétben a 6,24-26 és 16,25 állításával.)

[159] Jézusnak ez a „gazdasági-társadalmi-politikai programja" teljes összhangban áll számos ószövetségi hagyománnyal, „a törvénnyel és a prófétákkal" (vö. 5Móz 15,4-5; Iz 49,10; 58,7.10; 61,1-2; 65,21-22; 66,2; Ám 9,14; Mik 4,1-7; ld. 61. lábj.), és voltaképpen nem más, mint újabb meghirdetése és konkretizálása názáreti program-nyilatkozatának (ld. 63. lábj.).

A 20-21. vers kapcsán elmondottakból az következik, hogy Isten országának Jézus általi meghirdetése *személyes* osztozásra <u>*és*</u> a szegények melletti *„társadalmi-politikai"* elkötelezettségre is ösztönzi az embert, de természetesen az is, hogy Isten országa csak *olyan mértékben* valósulhat meg itt a földön, amilyen mértékben lesznek „megtérő", gondolkodásukat és életüket átalakító emberek (vö. Mk 23), tehát csak ebben az esetben és ilyen mértékben igaz, hogy „szerencsések a szegények".

[160] Eredetileg, Jézus megszólításában „a föld népét", a lakosság legszerencsétlenebb, legalsó rétegét jelölte a „titeket", azokat, akiket mind a templomi hierarchia, mind a különböző vallási pártok lenéztek és megvetettek, mert nem tartották meg, illetve – különböző okokból – képtelenek is voltak pontosan megtartani a mózesi törvényt. Később azonban, környezetük fokozódó ellenségességének hatására Jézus követői egyre inkább önmagukra vonatkoztatták ezt a mondást.

[161] Ez – legalábbis Jézus követőire vonatkoztatva – feltehetően a zsinagóga közösségéből való kizárást („exkommunikációt") jelentette (vagy azt is), ami nagyon súlyos büntetés volt, mert szinte lehetetlenné tette az életet.

[162] Az *ekballein* rendkívül sok jelentésű ige (vö. Mk 656, 1i), amelyet mindig a szövegösszefüggésnek megfelelően kell fordítani.

[163] A név a zsidó gondolkodásban egyenértékű a személlyel, aki viseli. A „kiköpik a neveteket" kifejezés értelme tehát: „mint valami undorító dologtól, elfordulnak tőletek; mint valami undorító dolgot, elvetnek, kihajítanak titeket".

[164] Az „emberfia" jelentéséről ld. Mk 68.

[165] Elképzelhető, hogy „az emberfia miatt" kitétel eredetileg nem volt benne ebben a mondásban, s csupán akkor került bele, amikor a Jézus-követők már önmagukra vonatkoztatták azt. A lényegen ez nem változtat, hiszen legfeljebb a Jézushoz tartozás foka más, ha Jézus tágabb hallgatóságát jelenti, vagy ha szűkebb körű tanítványait.

A lényeg: A jámbor erkölcscsőszök elvetették Jézust, „ezt az embert", ezt a túlságosan közönséges embert; úgy vélték, nem lehet próféta az, aki „eszik és iszik" ahelyett, hogy böjtölne (5,33; 7,31-35), aki szélhámosokkal tivornyázik (16,1-8), aki rendszeresen áthágja a szombati és a tisztasági törvényeket (5,12-14; 6,1-5.6-11), s aki nem zavarja el az őt megtisztelni akaró utcanőt (7,36-50). A Mestert sújtó megvetés természetesen kiterjed szűkebb-tágabb hallgatóságára is (vö. Mk 3,22; Mt 10,25b).

[166] A 22. versben leírt helyzetben nagy a veszélye annak, hogy követői *megtagadják* „ezt az embert" (ld. Mk 14,71!), és ismét a tömeghez alkalmazkodnak, vagy „gettóba vonulnak" és *megkeseredn*ek. Jézus mindkét veszélytől meg akarja óvni őket, amikor azt ajánlja, hogy ne zavartassák magukat az

»fizetséget«[167] ***kaptok Istentől***[168]***!***[169] ***Hiszen ugyanígy cselekedtek atyáik a prófétákkal***[170]***.”***

[171](24) *„Viszont jaj nektek, gazdagok, mert [már] megkaptátok a nektek járó vigasztalást!* (25) *Jaj nektek, akik most elteltetek, mert éhezni fogtok! Jaj nektek, akik most nevettek, mert bánkódni*[172] *és sírni fogtok!* (26) *Jaj nektek, ha jókat mondanak rólatok az emberek*

---

uralkodó réteg ítéletétől vagy a közvéleménytől. (E függetlenedés „alapját” szavai folytatásában nevezi meg, ld. 169. lábj.)

[167] A „fizetség, bér, jutalom” (*miszthosz*) pozitív értelmű emlegetése csak ironikus vagy átvitt értelmű lehet (vö. Mt 6,1-4.5-6.16-18) annak a Jézusnak a szájából, aki maradéktalanul túllépett az igazságosság elvén (ld. Mt 5,20; 20,1-15), és az (értelemszerűen ingyenes) ajándékozásban fogalmazta meg az általa hirdetett „Isten országa” alapelvét, s ennek megfelelően az ember és Isten kapcsolatát is meg akarta tisztítani a kereskedői gondolkodásmódtól („adok, hogy adj”, vö. Mk 11,17; Jn 2,16). A jézusi értelemben vett „fizetség” abban áll, hogy az ember részesévé válik Isten országának, „Isten barátjává” lesz, „Isten fiává”, Istenhez hasonlóvá válik (vö. Mt 5,45-48; 25,21.23; Lk 14,10). Ez valóban *nagy* „fizetség”, *nagy* „jutalom”, olyan nagy, hogy ennél nagyobb nem is lehetséges. Jézus ezt a „fizetséget” ígéri az (érte) megvetetteknek és kiközösítetteknek, akik ezért valóban szerencséseknek tarthatják magukat.

[168] Az eredeti, „a mennyben” kifejezés Isten körülírása.

[169] „Nevessetek az emberek ítéletén – hiszen számotokra *Isten* »ítélete«, értékelése a fontos, és bátran fogjatok vidám ugrándozásba – hiszen magától *Istentől* kaptok nagy »fizetséget«”, buzdítja hallgatóit Jézus, s ezzel ugyanannak a humornak az eltanulására biztatja őket, amellyel ő maga is reagált hasonló helyzetekben (vö. Mt 11,19.25b; 19,12; Lk 10,21; humor = a „mégis nevetés” képessége, amikor az embernek elkeseredni és sírni lenne oka; „mosoly könnyek között” – ld. a Függelékben: Tréfa, humor és irónia Jézus életében).

[170] Az üldözött nyomorgók, a Jézusért üldözött tanítványok egy sorba kerülnek a prófétákkal – egyrészt abban az értelemben, hogy ugyanazt a sorsot szenvedik el, másrészt abban, hogy ugyanazt az ajándékot kapják: az Istennel való közösség teljességét.

[171] Számos szempont szól az ellen, hogy az itt következő négy jajkiáltást hitelesen jézusinak tekintsük:

1) *Néhány formai mozzanat:* a) a *plén*-nel (= azonban, ámde, mindazonáltal, egyébként, inkább) bevezetett új témakezdés; b) a boldogmondásokétól eltérő fogalmazás („ti” helyett „nektek”); c) a „gyűlölni” címszó eredetileg a 22-23. és a 27. verset kapcsolta össze (ahogyan alighanem az „üldözni” is Mt 5,11-12-t és 5,44-et); d) Máté „hegyi beszédében” a boldogmondásokat nem követi ez a négy jajkiáltás; ez arra utal, hogy eredetileg nem voltak benne a Beszédforrásban (Q), tehát vagy Lukács alkotásai, vagy a Q általa használt feldolgozásából vette át őket (vö. 149. és 268. lábj.).

2) E jajkiáltások szerzője *következetlenül* járt el: A 24. versben „vigasztalás” helyett – a 23. versbeli „fizetség” ellenpárjaként – „büntetésnek” kellene állnia. A „vigasztalás” egyébként a 21. és 24. vers szövegösszefüggésébe sem illik bele, mert Jézus nem vigaszt akart adni az éhezőknek, hanem kenyeret.

3) A jóllakottság és nevetés *önmagában véve egyáltalán nem* Isten- vagy emberellenes, sőt (vö. Mk 6,35-44; 8,1-9; Mk 2, 87 és 859 [utolsó előtti bek.]; Lk 7,34)! Csak a rászorulókkal szembeni szeretetlenség, az osztozni nem akarás Isten- és emberellenes (vö. Mk 8,14-16.21; Lk 4,18-19.21).

4) Ahogyan szinte minden vallásnak, az egész ószövetségi felfogásnak és a Jézus korabeli apokaliptikának is magától értetődő, kihagyhatatlan eleme *„a mérleg törvénye”*, vagyis a „kiegyenlítő igazságosság” eszméje, amit egyszerűen így lehet megfogalmazni: „A jók elnyerik jutalmukat, a rosszak elnyerik büntetésüket Istentől” (illetve „az isteni ítélet nyomán a jók és a rosszak rangsora megfordul”). Itt is ezzel az eszmével van dolgunk (akárcsak Lk 16,25 „klasszikus” megfogalmazásában), csakhogy *Jézus* „botrányos módon” *elvetette* az igazságosság effajta felfogását (ld. pl. Mt 5,20; 5,45.46-48; 20,10.14 – ami azonban nem jelenti azt, hogy az igazságtalanság elvét képviselte volna, ld. Mt 20,13).

5) A Lukács-féle jajkiáltások az ószövetségi próféták fenyegetéseit idézik fel, konkrétan Izajás 61,2 szavait *Isten bosszújáról* (ld. még Iz 65,14); csakhogy Jézus tanításának egyik sajátossága éppen ennek az isteni bosszúnak az *elvetésében* mutatkozik meg, ahogyan ezt Názáretben programszerűen fejezi ki azzal, hogy éppen az Isten bosszújáról szóló szavakat *hagyja ki* az Izajás-idézetből (ld. 60. lábj.; vö. még Mt 5,45; Lk 6,35 vége és 681. lábj.).

[172] A görög *penthein* elsődleges jelentése: gyászol.

mind! Hiszen ugyanígy cselekedtek atyáik az álprófétákkal."

[173](27)[174] ***„Nektek azonban, akik hallgattok [engem], [azt] mondom: Szeressétek ellenségeiteket! Tegyetek jót azokkal, akik gyűlölnek titeket,*** (28) ***áldjátok azokat, akik átkoznak titeket, imádkozzatok azokért, akik gyötörnek titeket!*** (29) ***Aki megüti [egyik] arcodat, annak tartsd oda a másikat is, és aki elveszi felsőruhádat, attól ne tagadd meg alsóruhádat se!"***

(30) *„Mindenkinek, aki kér tőled, adj, és aki elveszi tőled, ami a tiéd, attól ne követeld vissza!"*[175]

(31) *„Ahogyan akarjátok, hogy az emberek veletek cselekedjenek, úgy cselekedjetek velük (ti is)!"*[176]

(32)[177] ***„Ha [csak] azokat szeretitek, akik szeretnek titeket, miféle jóság***[178] ***[lakik]***

---

[173] A 27-29. (és 32-35.) versek Jézus *legsajátosabb*, és Jézus istenképe szempontjából, továbbá „erkölcstani" vagy egyszerűen gyakorlati szempontból *legfontosabb* tanítását tartalmazzák az ellenségszeretetről. Nagyon nehéz lenne azonban eldönteni, hogy (a 27-29. verset illetően) Lukács vagy Máté változatát kell-e hitelesebbnek tartanunk. Máté egészen más, feltehetően későbbi feldolgozásról árulkodó szövegösszefüggésbe, az ún. antitézisek közé ágyazza be a maga változatát, és az eredeti jézusi mondást talán ő rövidítette meg („szeressétek..., imádkozzatok..."), de az is lehetséges, hogy Lukács bővítette ki („szeressétek..., tegyetek jót..., áldjátok..., imádkozzatok..."); ugyanez érvényes fordítva az ellenségszeretet példáira (ez esetben Máté felsorolása a bővebb). A lényeget azonban egyik sem hamisítja meg, az tisztán kiolvasható mindkét megfogalmazásból. Máté feldolgozását összességében „kerekebbnek" tartjuk, ezért e szakasz mondanivalóját ott tárgyaljuk majd (Mt 5,43-35 és 5,38-41).

[174] Lukács erősödő fokozatossággal bontja ki a témát: az ellenségesség először érzületi jellegű, belső beállítottságot fejez ki („gyűlölnek"), aztán szavakban mutatkozik meg („átkoznak"), végül tettekben („gyötörnek").

[175] E kettős felszólítás *első fele* irreális, teljesíthetetlen elvárást fogalmaz meg, ami nem jellemző Jézusra, *második fele* pedig Lukács alkotása a 29. v. második fele nyomán, ahogy ezt a Mt 5,42-vel való összevetés is mutatja. Nem zárhatjuk ki azonban, hogy e két felszólítás eredetileg így hangzott: „Mindenkinek, aki kölcsönt kér tőled, adj, és mindenkire, aki elvesz tőled valamit, hagyd rá!" Ennek *lehet jézusi értelme* abban az esetben, ha feltételezzük, hogy a mondat második felében római katonák vagy hivatalnokok által gyakorolt erőszakosságról van szó, és Jézus arra szólít fel, hogy mondjunk le a kényszerrel és erőszakkal szembeni ellenállásról (vö. Mk 539!). Ez az értelmezés összhangban állna a 27-29. verssel.

[176] Ez az ún. *aranyszabály* nem jézusi sajátosság, hiszen közismert volt az ókori Keleten, mind a zsidó, mind a görög világban, mégpedig nem csupán negatív formájában („Amit nem akarsz..., te se...!"), hanem olykor az itt olvasható pozitívban is. *Negatív* megfogalmazása megmarad a jog avagy a „tisztesség" területén, *pozitív* változata azonban a valódi szeretet kifejezője (föltéve, hogy nem társul hozzá ellenszolgáltatás elvárása), és valódi emberi közösség létrejöttéhez vezet. Így tekintve nem zárhatjuk ki, hogy *Jézus is* használta; sőt, akár feltételezhetjük is abban az esetben, ha úgy gondoljuk, hogy ez csupán a „felebaráti szeretet" tanításának (Mk 12,31) másfajta megfogalmazása, vagy hogy az ellenségszeretetről szóló tanítását akarta összefoglalni vele; csak hát Mt 7,12-ben egészen más szövegösszefüggésben találjuk, „a törvény és a próféták (tanításának)" összefoglalásaként – így a hitelességével kapcsolatos bizonytalanság megmarad.

[177] Kétségtelen, hogy a 32-36. versek lényegi mozzanata az ellenségszeretet tanítása, nézetünk szerint azonban *a hangsúly* itt – a 27-29. verstől eltérően – nem ezen, hanem „a szeretet határtalanításán", „a szolidaritás egyetemessé tételén" van, s az ellenségszeretet „csak" ennek legkiemelkedőbb és legjelentősebb esete; hiszen tagadhatatlan, hogy a feltétel és korlátozás nélküli, viszonzást nem váró, a hálátlanokra is kiterjedő jóság – amiről Jézus a felsorolt példákkal beszél – nem csupán a velünk szemben ellenséges emberekre vagy csoportokra irányulhat, hanem a számunkra egyszerűen csak „idegen" rászorulókra is (vö. Lk 9,52-56; 10,29-37; 14,12-14).

[178] A szokásos „micsoda hálát érdemeltek, micsoda hálára számíthattok" fordítás helytelen. A *kharisz* ugyanis mindenekelőtt azt a kedvességet, barátságosságot, jóságot jelenti, amelyet egy lény kisugároz (vö. 66. lábj.). Ha Jézus itt Isten *kharisz*ára gondolt volna, amely hálaként vagy (a szó

bennetek? Hiszen a bűnösök[179] ***is szeretik azokat, akik szeretik őket!*** (33) ***És ha [csak] azokkal tesztek jót, akik jót tesznek veletek, miféle jóság [lakik] bennetek? Hiszen a bűnösök is ugyanezt teszik!*** (34) ***És ha [csak] azoknak adtok kölcsön [pénzt]***[180]***, akiktől remélitek, hogy meg is kapjátok, miféle jóság [lakik] bennetek? A bűnösök is kölcsönöznek a bűnösöknek, hogy (ugyanannyit)***[181] ***kapjanak vissza.***[182] (35) ***Inkább ellenségeiteket szeressétek, [velük] tegyetek jót, és [nekik] kölcsönözzetek, semmit sem remélve vissza: Akkor nagy lesz a »fizetségetek«***[183]***, és a Magasságbeli***[184] ***fiai lesztek***[185]***, mert ő jóságos a hálátlanok és gonoszok iránt [is].*** (36) ***Váljatok***[186] ***[olyan] irgalmassá***[187]***, mint amilyen***[188] ***irgalmas a ti Atyátok***[189] ***(is)!"***[190]

---

szoros értelmében vett) fizetségként visszasugárzik a szeretet gyakorlóira, akkor nem lépett volna túl „a mérleg törvényén" (ld. 171. lábj., 4), hanem csak magasabb síkra emelte volna, s az emberi fizetséget az Istentől kapott fizetséggel helyettesítette volna. A szövegösszefüggés, különösen a 35. v. azonban nyilvánvalóvá teszi, hogy itt Isten *kharisz*ának „utánzásáról" van szó; annak az Istennek az utánzásáról, aki a hálátlanok iránt is jóságos (így a 35. versbeli *khrésztosz* = jóságos is indokolja itteni szóválasztásunkat).

[179] A „bűnösök" a korabeli szóhasználatban azt is jelentette: „minden ember, az emberek" (elképzelhető, hogy Lk 15,7.10-ben, ill. – tekintettel Mk 9,31-re – Mk 14,41-ben is erre a jelentésre kell gondolnunk; vö. még Lk 11,13); ezért talán jobb lenne így fordítani: „...hiszen a többi ember is szereti azt, aki őt szereti; ...hiszen a többiek is ugyanezt teszik" stb.

[180] Ez a *danidzein* alapjelentése.

[181] Néhány kódexből hiányzik ez a kifejezés.

[182] Itt és a következő versben is problematikus a kölcsönzés fogalma, hiszen a kölcsönzés épp azt jelenti, hogy visszavárjuk, amit odaadtunk, így aztán értelmetlen olyan *kölcsönzésről* beszélni, amely után semmit sem remélünk vissza. Egyes kutatók úgy próbálják feloldani az ellentmondást, hogy „különösen nagyvonalú" kölcsönzésről beszélnek, mások úgy vélik, hogy Jézus a kamatszedést mellőző kölcsönzésre gondolt. A szövegösszefüggésből annyi mindenesetre világos, hogy a viszonzás igénye és reménye nélküli adakozásról van szó (vö. Lk 14,12-14).

[183] Ld. 167. lábj.

[184] Isten körülírása.

[185] Ennek az „istenfiúságnak" (vö. 167. lábj. és Mk 471) az elnyerésében áll a „fizetség", vagyis az „istenfiúságot" a „fizetség" kifejtésének, magyarázatának tekinthetjük. Ennek nyelvtanilag sincs akadálya, hiszen az „és"-t (*kai*) minden további nélkül felfoghatjuk *et epexegeticum*ként, más néven *et explicativum*ként (vö. 475. és 1556. lábj.). („A Magasságbeli fiai" kifejezés a hellenista zsidó diaszpóra nyelvezete; Lukács itt *ugyanazt* a kitüntető címet alkalmazza az ellenségszeretet gyakorlóira, mint amelyet az 1,32-ben Jézusra vonatkozóan használt...)

[186] A „legyetek" fordítás helytelen, mert itt nem a létige („lenni", *einai*), hanem a „keletkezni, valamivé válni" jelentésű *gineszthai* felszólító módjával van dolgunk.

[187] Az „irgalmasság" a „megkönyörülés, kegy[elm]et gyakorlás" képzetét kelti bennünk, de ez az *oiktirmón* mögött álló arám *rahamim*nak csak az egyik jelentése; a másik jelentése: „anyai", minthogy a *rehem* = anyaméh, anyaöl szóból származik. Csak a hagyomány kedvéért tartottuk meg a fordításban az „irgalmas" szót; helyesebb lenne az „anyai" használata, mert itt ténylegesen erről van szó (vö. 189. lábj.). Ez az anyaiság világít rá az irgalmasság jézusi jelentésére: egy (igazi) anya mindig <u>csak</u> szeretni akarja gyermekét, ellenszolgáltatás nélkül, a hiábavalóság kockázatával is, függetlenül gyermeke barátságos vagy ellenséges viselkedésétől (magatartása tehát minden tekintetben felülmúlja az igazságosság elvét és gyakorlatát). Az „ellenségszeretet" azokban a tettekben fejeződik ki, amelyek ezt az anyaiságot, irgalmasságot közvetítik a velünk ellenséges emberek számára is (vö. 9,52-56; 10,29-37).

[188] A *kathósz* összehasonlítást és egyúttal indoklást is kifejez.

[189] A 187. lábjegyzetben mondottak alapján ez lenne a helyesebb fordítás: „amilyen anyai a ti Atyátok". Ez nemcsak a Jézus által kedvelt paradox és sokkoló beszédmódnak felelne meg („a teve átmegy a tű fokán", „a szúnyogot megszűrik, a tevét lenyelik", „malomkövet kötnének a nyakába"), hanem annak a szemléletmódnak is, ahogyan Jézus sok más hely tanúsága szerint is látta Istent: táplálja a madarakat, túláradóan öltözteti a mezei virágokat (Lk 12,24-28), még hajszálainkat is

számon tartja (mint kisbabájának kibújó fogait egy fiatal anya, Mt 10,29-31), az utolsó órában jötteknek is egész napi bért fizet (Mt 20,1-15), elébe szalad hazatérő tékozló fiának, nyakába borul és csókolgatja (Lk 15,20).

„A mennyei Atya anyai." Ő feltételek és korlátozások nélkül úgy viszonyul *minden* emberhez, ahogyan a földi anyák *saját* gyerekeikhez. Ez az *istenkép* Jézus világszemléletének és tanításának magva, lényege, abszolút középpontja, amiből minden más következik. Nem csupán Isten „erkölcsi milyenségének" meghatározása szempontjából kiemelkedő, ha nem éppen egyedülálló jelentőségű a vallástörténetben ez az istenkép, hanem azért is, mert *egyben és egységben* látja Istenben a férfiúi és a női, az apai és az anyai mivoltot, következésképpen nincs szüksége arra, hogy külön férfi és női istent vagy isteneket képzeljen el!

Jézus *ezzel* az új istenképpel *alapozza és indokolja meg* („Olyanná váljatok, amilyen Isten!") az általa hirdetett új erkölcsiséget: az igazságosság, a számítás, a haszonkeresés helyett a viszonzást nem váró ajándékozásnak *az ellenségre is kiterjesztett* alapelvét, amely (ha megvalósítják) új viszonyokat teremt az emberek között, személyes és társadalmi, sőt gazdasági és politikai vonatkozásban egyaránt. Nem nehéz belátni, hogy amint a gyermeknek *feltétel nélkül* jót akaró és jót cselekvő anyai ösztön csak látszólag irracionális, valójában a biológiai élet elengedhetetlen előfeltétele, ugyanúgy az „ellenségszeretet" is elengedhetetlen előfeltétele annak az életnek, amelyet valóban emberinek, humánusnak nevezhetünk. És ahogyan az anyaság gyakorlása nem teljesíthetetlen „parancs" annak az anyának, akiben él az anyaság szelleme, ugyanúgy az ellenségszeretet gyakorlása sem „teljesíthetetlen parancs" annak számára, akit megragadott az az isteni szellem, amely Jézust is betöltötte és mozgatta (vö. Lk 3,22; 4,2.14; ld. Mk 11, 12 és 16).

De hogy el ne vesszünk a dajkamesék birodalmában, látnunk kell, hogy Jézus realista módon tudatában volt annak is, ami *számunkra „Isten sötét oldalának"* (a lélektan nyelvén „árnyékának") *tűnik:* „kiszolgáltatja" teremtményeit a világ fizikai erőinek és katasztrófáinak, a tápláléklánccal együtt járó kényszereknek, sőt hagyja, hogy az ember gonosz emberek kezébe essék, és azok azt csináljanak vele, amit akarnak. Az ebből fakadó „ellentmondást" elméleti síkon nem oldotta fel, de a végsőkig kitartott amellett, hogy Isten „csak jó" (vö. 561. lábj., 2-3. bek., valamint Mk 500 és 895).

[190] Mit jelent olyanná *válni*, mint Isten? Hogyan lehetséges ez? Hogyan „válik " egy eleinte meglehetősen önző kislány anyaivá? A nemi érésen és a partnerkapcsolaton keresztül az anyasághoz vezető természetes fejlődés révén. Jézus hallgatójának (27. v.) is így „kell" elfogadnia és hagynia, hogy Isten anyaisága, amely csíraként eleve ott van minden emberben, akadálytalanul kifejlődjön benne. Ez természetesen nem passzív várakozást jelent, hanem nagyon is aktív *közreműködést*.

Ennek első lépése: *rábízni magunkat Istenre* (ez a „hit" jézusi értelme, ld. Mk 24), vagyis értelemmel *és* szívvel elfogadni az ő jóságát. Hisz könnyű megérteni, hogy az, aki *mindenkinek* Anyja (és Apja), nyilván nemcsak minket szeret, hanem minden gyermekét, tehát az ellenségeinket is. E belátás alapján, romlatlan szívvel magunk is „átérezhetjük" Isten szívének érzését, azt, hogy ő inkább megmenteni és megérlelni szeretné azt is, aki nekünk ellenségünk, semmint megsemmisíteni. Az effajta „ellenségszeretet" nem gyöngeség, nem mesterségesen csiholt szimpátia, csupán „határtalanított anyaiság", amely szükség esetén ahhoz is elég bátor, hogy határozottan helyesbítse a gonosz embert, ahogyan Jézus is tette (akár a farizeusokkal számtalan esetben, akár például az őt pofozó poroszlóval, ld. Jn 18,23).

A második lépés a türelmes érni hagyás, mint minden természetes fejlődési folyamatban; vagyis hogy az istenszerű, az emberbe eleve belehelyezett (és Jézus tanítása által csak újra felébresztett) anyaiság kibontakozását ne akadályozzuk a régi, igazságszolgáltatást és megtorlást követelő gondolkodásmódhoz való ragaszkodással, hanem „hetvenszer hétszer" is megbocsássunk. Ahogyan a tojásból és a csirkéből fokozatosan ivadékait gondozó tyúk *válik*, úgy kell Isten (még önző) „gyermekeinek" a szeretetben való érés révén mennyei Anyjuk-Atyjuk (már önzetlen) „fiaivá" és „lányaivá" *válniuk*.

Talán így fogalmazhatunk tehát: Valamivé *lenni* (*einai*) *gyors* és *közvetlen* utat jelent valamilyen *magatartáshoz* („Legyetek megbocsátóak!"), valamivé *válni* (*gineszthai*) *lassú* és *közvetett* utat jelent valamilyen *állapothoz* („Váljatok anyaivá!"), és az is nyilvánvaló, hogy egy-egy magatartást „egyszerűen" végbe lehet vinni, egy állapotot azonban nem lehet „megcsinálni", az mindig valaminek – éppen bizonyos magatartásoknak – az *eredménye*.

(37) ***„Ne ítélkezzetek,***[191] ***hogy [Isten] se ítélkezzék rajtatok!***[192] *Ne ítéljetek el [senkit], hogy [Isten]*[193] *se ítéljen el titeket! Mentsetek fel [másokat], akkor [Isten] is fel fog menteni titeket!* [194](38) *Adjatok, akkor [Isten] is adni fog nektek: helyénvaló, megnyomott, megrázott, túláradó mértékkel mér*[195] *majd öletekbe*[196]*, mert* ***amilyen mértékkel mértek, [olyan mértékkel] mér majd (vissza) nektek [Isten is]!"***[197]

---

[191] E felhívás értelmét kétfelől lehet megközelíteni: „elméleti úton", illetve Jézus tanításából és gyakorlatából kiindulva:

a) Vannak *logikai* ítéletek, pl. kétszer kettő = négy; vannak *erkölcsi* ítéletek, pl. lopni helytelen, segíteni helyes dolog; vannak *esztétikai* ítéletek, pl. ez a kép szép, az a szobor csúnya; vannak *gyakorlati* ítéletek, pl. ez a módszer célravezető, amaz nem. Az effajta ítéletek alkalmazása nélkülözhetetlen az életben, lehetetlen hát, hogy használatukat Jézus tiltsa. Létezik azonban az a fajta ítélet is, amelynek alkalmazásával *el*ítéljük embertársainkat, oly módon, hogy ennek az elítélésnek káros következményei lesznek rájuk nézve: megharagszunk rájuk, szavainkkal bántjuk őket, kárt teszünk egészségükben vagy tulajdonukban, börtönbe zárjuk őket vagy elvesszük az életüket. Nevezzük ezt *bírói* ítéletnek. Ennek gyakorlását tiltja Jézus, mert ez – és csak ez – a fajta, büntető jellegű ítélet, az *ítélkezés* ellentmondásban áll a szeretet egyetemes, az ellenségszeretetet is magában foglaló „parancsával".

b) Jézus felhívása nem jelentheti azt, hogy barátságosan tekintsünk el embertársaink hibás viselkedésétől, és addig magyarázzuk azt pszichológiailag vagy szociológiailag, amíg a személyes felelősségnek írmagja sem marad; hiszen ő maga nem félt rossznak nevezni azt, amit akár követőiben, akár ellenfeleiben rossznak talált (de ezt nem azért tette, hogy megszégyenítse vagy megbüntesse, hanem hogy helyesbítse, és ezáltal meggyógyítsa őket). Azt sem jelentheti, hogy a magunk ítélkezéséről lemondva, hagyjuk Istenre az ítéletet. Pál ezt tanítja ugyan a Róm 12,19-20-ban (és az ebből fakadó gyakorlattal él az 1Kor 5,3-5-ben és Gal 1,8-9-ben), Jézus azonban az ellenkezőjét képviseli (Lk 6,28; Mt 5,44). E mondásának értelme tehát: Soha ne hozzatok *megtorló* ítéletet, senkit ne ítéljetek el (még akkor se, ha tévedést vagy bűnt kell feltárnotok)!

Fontos, hogy ezt a jézusi tanítást ne csak a „magánélet" viszonylataira alkalmazzuk, hanem társadalmi vonatkozásait és jelentőségét is tekintetbe vegyük; ebben az esetben világossá válhat, hogy a széttöredezett és ellenségességgel teli emberi társadalom csak így gyógyítható meg, és tehető emberivé.

[192] Jézusnak ez az indoklása többször is előkerül, többféle formában (vö. Mk 3,29; 11,25; Mt 5,25-26; 6,12; Lk 15,28a); magyarázatát ld. Mk 135, 167, 674.

[193] Az eredetiben a *passivum divinum* Isten körülírása (ld. Mk 59).

[194] Az előző, 37. v., valamint a most következő 38. v. csupán dőlt betűkkel szedett részei valószínűleg kora keresztény prédikátoroktól származó bővítmények (bár a „helyénvaló, megnyomott, megrázott, túláradó mértékkel" kifejezések hajszálpontosan tükrözik a gabonakimérés korabeli gyakorlatát, és lehet, hogy mégiscsak annak a Jézusnak a szavai, aki a természeti és társadalmi jelenségek kiváló megfigyelője volt). A tömör és határozott jézusi mondás („Ne ítélkezzetek...!") egyszerűen kilépés a megtorlás szemléletmódjából, bőbeszédű továbbképzéséből viszont „a mérleg törvényének" alkalmazását, a „kiegyenlítő igazságosság" iránti igényt érezhetjük ki (vö. 171. és 178. lábj.).

[195] Az eredetiben itt „mérnek" áll, de az ilyen „személytelen többes szám harmadik személy" sokszor éppúgy Isten körülírása, mint a *passivum divinum*. Itt nyilvánvalóan erről van szó, hiszen ez illik bele a szövegösszefüggésbe, továbbá ez zárja ki a szöveg irreális értelmezését: a gyakorlat ugyanis egyáltalán nem igazolja, hogy aki ad, annak az emberek „túláradó mértékkel" viszonozzák jóságát, ha egyáltalán viszonozzák. – Ugyanezzel a nyelvi jelenséggel találkozunk a 12,20-ban (és talán a 16,9-ben), de még érdekesebb a 12,48: itt szintén egy mondaton belül változik a szenvedő szerkezet többes szám harmadik személyre.

[196] Az övvel összeszorított ruhából képzett „zsákról" van szó, amely úgy jött létre, hogy az alsó- vagy felsőruhát megfelelő mértékig kihúzták az övből, és öbölszerűre formálták.

[197] E mondás eredeti formájának Mk 4,24-et tekinthetjük, magyarázatát ld. Mk 167. Az ott leírtakat pontosíthatjuk, ha hozzátesszük, hogy minden esetleges hasonlóság ellenére lényegi különbség van a korrekt megfizetés, illetve a bőkezű, ingyenes ajándékozás között, még ha ez utóbbi kölcsönös is. Vö. még Lk 167 és 178.

(39) De példázatot[198] is mondott nekik: ***„Vajon képes-e vak vakot vezetni? Nemde mindketten gödörbe esnek majd?”***[199]

[200](40) ***„A tanítvány nincs a mester fölött;*** [201]*amikor pedig mindent elsajátított, mindenki olyan lesz, mint a mestere.”*

(41) ***„Miért nézed a szálkát testvéred szemében? A gerendát pedig, amely a saját szemedben van, nem veszed észre?*** (42) ***Hogyan vagy képes azt mondani testvérednek: »Testvérem, hadd húzzam ki szemedből a szálkát!«, [holott] magad nem látod szemedben a gerendát?***[202] ***Te színész! Vesd ki előbb szemedből a gerendát, akkor majd [elég] tisztán látsz ahhoz***[203]***, hogy kivedd testvéred szeméből a szálkát!”***[204] [205]

[206](43) *„Mert nincs olyan jó fa, amely romlott gyümölcsöt teremne, továbbá nincs olyan rossz fa sem, amely jó gyümölcsöt teremne.* (44) *Mert* ***mindegyik fát saját gyümölcséről lehet felismerni: ugyanis tövisbokorról nem szednek fügét, és csipkebokorról sem szüretelnek szőlőt.”***

---

[198] A 8,10-et leszámítva Lukács mindig csak egyes számban beszél „példázatról”, még akkor is, ha több következik, mint itt is (ld. még 5,36; 14,7; 15,3), vagy mintája, Márk többes számot használ (8,4; 20,9; vö. Mk 687).

[199] Máté a farizeusokra vonatkoztatja ezt a példázatot (ld. Mt 15,14), itt azonban Jézus hallgatóira (27. v.), (szűkebb vagy tágabb) tanítványi körébe tartozókra irányul, s méltán. Jézusnak minden oka megvolt arra, hogy óva intse tanítványait, akiket Isten országának hirdetésére készített fel: nehogy vakok vezetésére merészkedjenek, *amíg* maguk is vakok. E vakságuknak ugyanis számtalanszor tanújelét adták (pl. Mk 7,18; 8,21; 9,32.38-39; 10,38).

[200] Bár zavaró betoldásokkal és nem eredeti élethelyzetében, de mégiscsak Mt 10,24-25-ben találjuk e mondás eredetinek tekinthető változatát; magyarázatát ld. ott.

[201] Ha a görög szövegbeli *pász*-t az arám *kulleh* megfelelőjeként határozóként fogjuk fel, akkor ez a félmondat így is fordítható: „...amikor pedig teljesen elsajátított mindent, olyan lesz, mint a mestere.”

[202] Mindenekelőtt az írástudók – foglalkozásukból fakadó – feladata volt, hogy ügyeljenek testvéreik „látáshibáira”, vagyis teológiai tévedéseire. Talán közülük fordult így valaki a „tévtanító” Jézushoz: „Testvér, én jót akarok neked, hadd húzzam ki szemedből a szálkát! Mert nekem úgy tűnik, tévedésben vagy (amikor bűnösökkel ülsz egy asztalhoz, figyelmen kívül hagyod a szombatot...).”

[203] Az „[elég] tisztán látsz ahhoz” kifejezést így is lehet fordítani: „utána*néz*hetsz annak, törődhetsz azzal, megpróbálkozhatsz azzal, hozzá*lát*hatsz ahhoz”.

[204] Jézus nem hagyta, hogy levegyék a lábáról: sem barátságos szolgálatkészséggel, sem halálos fenyegetésekkel nem lehetett őt „megpuhítani”. A szálkáról és a gerendáról szóló, a rabbik körében ismert közmondással feltárja, hogy az írástudó olyan, mint a hivatásos *színész*, aki csak mímeli a szemorvos szerepét – hiszen gerendával a szemében, szemellenzővel a fején, kép nélkül szólva: alapjaiban torz törvényfelfogásával akar másokat megtanítani látni, ami persze képtelenség. Más alkalmakkor konkrétan is megmondta, miféle gerenda van ellenfelei szemében; például: „Menjetek csak, és tanuljátok meg [mielőtt másokat oktatnátok], mit jelent az: »Irgalmasságot akarok, nem pedig áldozatbemutatást«” (Mt 9,13)!

[205] Jézus e tanítását természetesen vonatkoztathatjuk más élethelyzetekre is. Szükség esetén mindannyiunknak félelem nélkül tanítanunk kell egymást, de előbb alaposan meg kell vizsgálnunk, nincs-e a szemünkben valamilyen „gerenda”, nincs-e rajtunk – esetleg anélkül, hogy észrevennénk – szemellenző (például egy „magától értetődően helyes” ideológia vagy „egyedül üdvözítő” hagyomány), amely megakadályozza, hogy helyesen érzékeljük a minket körülvevő valóságot vagy Isten akaratát. Másfelől természetesen a minket (ki)oktató tekintélyeket és hatóságokat is megkérdezhetjük: „Ti talán helyesen látjátok a dolgot?”

Mindenesetre tudatosítanunk kell, hogy Jézus itt nem kicsi vagy súlyos, szálkányi vagy gerendányi *erkölcsi* hibákról, akadályokról, hanem *látás*hibákról beszél, azaz a *helyes* isten*ismeret* (emberismeret, valóságismeret, viselkedési normák ismerete stb.) hiányosságairól, illetve szükségességéről.

[206] A 43-44. verset Mt 7,15-16-ban olvashatjuk hitelesnek tekinthető élethelyzetben, magyarázatát ld. ott.

[207](45) ***„A jó ember szívének jó kincséből hozza elő a jót, a gonosz [ember] meg [szívének] gonosz [kincséből] hozza elő a gonoszat, mert [amint mondani szokás]: »Amitől csordultig van a szív, azt beszéli a száj.«”***

(46) ***„Miért szólítotok így: »Uram, Uram!«, ha nem teszitek azt, amit mondok?***[208] (47) ***Megmutatom nektek, kihez hasonlít mindaz, aki hozzám jön, hallgatja szavaimat,*** [209]*és tettekre is váltja őket.* (48) *Ahhoz a házépítő emberhez hasonlít, aki leásott, vagyis mélyre hatolt, és kősziklára helyezte el az alapot. Amikor aztán áradás lett, az ár nekiverődött annak a háznak, de nem volt rá ereje, hogy megingassa, mivel jól volt megépítve.* (49) *Aki viszont meghallotta****, de tettekre nem váltja***[210]***, ahhoz a házépítő emberhez hasonlít, aki alap nélkül, a földre [építette] házát. Annak [is] nekiverődött az ár, és rögtön összedőlt, és nagy lett a romlása annak a háznak.”***[211]

7 (1) Miután minden beszédét bevégezte a nép[212] füle hallatára, bement Kafarnaumba.

[213](2)[214] Egy bizonyos századosnak[215] [az egyik] rabszolgája[216] – aki becses volt

---

[207] A 45. vers életbe ágyazottság nélkül áll itt, ezért gyakorlatilag értelmezhetetlen. Magyarázatát ld. Mt 12,34-35-nél.

[208] Mt 7,21 ennek a mondásnak egy másik változatát tartalmazza, más szövegösszefüggésben; ott „Isten uralmának” és „Jézus uralmának” viszonyáról van szó, itt viszont figyelmeztetés hangzik el azoknak, akik csak fél szívvel hallgatják Jézust. A folytatással („aki hozzám jön”) való összevetésből kiderül, hogy Jézust „Uram, Uram”-nak nevezni azt jelenti: mértékadó tanítónak elismerni őt.

[209] Noha e szakasz mátéi változatának (7,24-27) leírása és stílusa sokkal közelebb áll a palesztinai viszonyokhoz, illetve Jézus stílusához, mégis csak Lukács evangéliumában ismerhető fel az összefüggés egyfelől az „Uram, Uram”-ot mondás és a szót *nem* fogadás, másfelől a tanítványi Jézusra-hallgatás és Jézus szavainak meg *nem* cselekvése között. Ennek felel meg az alap nélküli házépítés *negatív* képe. A pozitív ellenkép nem tartalmaz új állítást, és feltehetően csak másodlagos díszítés.

[210] Az eredetiben itt múlt idő áll, csak a gördülékenyebb stílus kedvéért fordítottuk jelen idővel (egyébként összhangban a 46. verssel és a szakaszhoz adott magyarázatunkkal).

[211] Jézus mondanivalója a ház teljes összeomlásának képében mutatkozik meg: *A következetlen tanítványság rosszabb, mint a semmilyen.* Aki ugyanis nem lesz Jézus tanítványává, és nem hallja-hallgatja tőle Isten ajánlatát és követelményeit, az nem épít olyan házat, amely összedőlhetne: megmarad a maga „jól bevált” vallási hagyományainál (vö. 5,39: „A régi bor jótékonyabb!”), és nem bonyolódik új konfliktusokba. Aki azonban Jézus iskolájában megismeri az új erkölcsiséget (például az ellenségszeretet elvét), és „Uram, Uram”-ot mondással kifejezetten elismeri azt, de nem váltja tettekre, az csupán szép gondolatokból építi élete házát, amely előbb-utóbb kártyavárként omlik össze: tulajdonosa kimarad „Isten országából”, a szeretet világából. A „hitvallás”, akár az „igaz hit” megvallása is, önmagában véve semmit sem számít: csak a jótettek számítanak (vö. Jakab-levél 1,22-25; 2,14-17.18-19.20-26!).

[212] Ez a megjegyzés is (összhangban Mt 7,28-cal) arra utal, hogy a Beszédforrás (Q) ábrázolásában a „síksági beszéd” (illetve „hegyi beszéd”) eredeti hallgatósága és címzettje a nép volt (vö. 153. lábj., 2. bek., és 160. lábj.). (Ennek a versnek a logikus számozása 6,50 lenne, de alkalmazkodtunk a hagyományhoz, amely a 7. fejezet 1. versévé tette.)

[213] Számos jel arra utal (ld. 214., 216. és 220. lábj.), hogy az alábbi leírás (2-10. v.) Máté-féle változatát (8,5-13) kell lényegesen hitelesebbnek tekintenünk, ezért tartalmi magyarázatára *ott* térünk ki, itt pedig csak Lukács elbeszélésének sajátosságaira mutatunk rá.

[214] A mátéi változattal történő összevetésből kitűnik, hogy Lukács két beszámolót kapcsolt össze: azt, amelyet Máténál (is) megtalált (vö. Lk 7,6c-9 – Mt 8,8-10), és egy másikat, amelyet vagy a szóbeli hagyományból merített, vagy a Beszédforrás egy Mátéétól eltérő változatából (6a-b v.), és amelyet esetleg maga egészített ki (3-5. v.; vö. ApCsel 10,2.5.22); de az is lehet, hogy a 3-6ab vers egészében Lukács alkotása, amelyet aztán a (4b-vel feszültségben álló) 7a v. segítségével fűzött bele a számára adott anyagba. (Ez a 7a vers – „Ezért nem is...” – több kódexből hiányzik is! Kihagyásával „helyreáll” az „eredeti” mátéi gondolatmenet: „Nem vagyok én elég..., hanem mondd csak szóval...”)

Lukács egész ábrázolása az esemény csodaszerűségének fokozását szolgálja: a) A beteg Máténál „csak” béna, és fájdalmak kínozzák, Lukácsnál halálán van (szó szerint: „[nemsokára] meg kellett

számára – [nagyon] rosszul érezte magát, halálán volt. (3) Hallván Jézusról, [a százados] elküldte hozzá a júdeaiak[217] véneit, és kérte, hogy menjen el, és mentse meg[218] rabszolgáját. (4) Amikor aztán odaérkeztek Jézushoz, buzgón kérlelték, mondván: „Méltó arra, hogy megadd neki, (5) mert szereti nemzetünket, és ő építette nekünk a zsinagógát."[219] (6) Jézus velük ment. Amikor pedig már nem volt messze a háztól, a százados elküldte (hozzá) barátait, és ezt üzente neki: „Uram, ne fáradj, mert nem vagyok én elég [érdemes][220] arra, hogy betérj fedelem alá. (7) Ezért nem is tartottam magamat méltónak arra, hogy elmenjek hozzád; hanem mondd [csak] szóval, és gyógyuljon meg[221] a gyermekem. (8) Hiszen én magam is hatalomnak alárendelt ember vagyok, [meg] alattam [is] vannak katonák, és [ha] azt mondom ennek: »Menj el!«, elmegy, vagy a másiknak: »Jöjj ide!«, idejön, vagy a rabszolgámnak: »Tedd meg ezt!«, megteszi." (9) Amikor Jézus meghallotta ezeket [a szavakat], megcsodálta őt[222], és odafordulva az őt követő tömeghez, így szólt: ***„(Ámen), mondom nektek, még Izraelben sem találkoztam ilyen nagy bizalommal!"*** (10) Amikor a küldöttek visszatértek a házba, a rabszolgát egészségesen találták.

---

halnia"). b) Mt 8,13-mal szemben a gyógyulás anélkül következik be, hogy Jézus akár csak utalást is tenne a gyógyításra, illetve hogy Jézus egyáltalán találkoznék a kérelmezővel, nem is szólva magáról a betegről. c) Mátéval ellentétben Lukács nem csupán a százados bizalmát emeli ki, hanem hihetetlen mértékű „alázatát" is; a százados itt két alakban is hangsúlyozza elégtelenségét, méltatlanságát, és „alázatát" hivatott aláhúzni a kétszeri küldöttmenesztés is.

A János-evangéliumban (4,46-53) aztán még tovább fokozódik majd a csodaszerűség: az itteni is távgyógyításnak tűnik (de nem az, vö. Mk 359), ám csak kis távolságból („nem volt messze a háztól"), ott azonban Jézus Kánából gyógyítja meg a Kafarnaumban tartózkodó beteget.

[215] Nem valószínű, hogy római századosról lenne szó, hanem inkább Heródes Antipász szíriai eredetű katonájáról, a kafarnaumi helyőrség parancsnokáról.

[216] Máté egységes szóhasználatával (*paisz*) ellentétben Lukács szóhasználata egyenetlen: itt, valamint a 3. és a 10. versben *dulosz*ról (= rabszolga) beszél, a 7.-ben *paisz*ról. Ez utóbbi kifejezés gyermeket, szolgát és rabszolgát egyaránt jelenthet, de az a magától értetődőbb, ha egy „pogány" katona a *gyermeke* érdekében fordul egy zsidó gyógyítóhoz, semmint rabszolgája érdekében. Megerősíti ezt a feltételezésünket János szövege, amely szintén vegyesen használja a *hüiosz* (fiú), *paisz* (gyermek, szolga, rabszolga) és *paidion* (kisgyermek) kifejezéseket, de a szövegösszefüggésből láthatóan a többjelentésű *paisz*-t határozottan *hüiosz*-ként értelmezi, és kifejezetten a fiú *apjaként* beszél a királyi tisztviselőről (53. v.).

Lukács egyenetlen *szóhasználata* szintén elbeszélésének toldozottságáról tanúskodik (ld. 214. lábj., 1. bek.), *szóválasztását* („rabszolga") pedig talán az mozgatta, hogy ezzel is a százados nagyságát akarta kiemelni: „Csak" egyik – bár becses – rabszolgájáról volt szó, mégis milyen nemesen viselkedett!

[217] Vö. Mk 320. Mindazonáltal valószínű, hogy itt (is) azzal a korabeli szóhasználattal van dolgunk, amely Júdeába Galileát is beleértette.

[218] A *diaszódzein* („átment", megment) ige egyik sajátos jelentése: „életben tart".

[219] A százados valószínűleg azok közé a „pogány" (= nem zsidó) „istentisztelők" vagy „istenfélők" (*szebomenoi, phobumenoi ton theon*) közé tartozott, akiket vonzott a zsidó vallás egyistenhite és erkölcsisége, és ezért csatlakoztak a zsinagógai rendszerhez, anélkül hogy – vállalva a merülőfürdőt és a körülmetélést – teljes mértékben áttértek volna a zsidó vallásra. Nem zárhatjuk ki, hogy a szóban forgó zsinagógát saját költségén építtette (vö. ApCsel 10,2).

[220] Lukács szóhasználata e tekintetben is egyenetlen: itt (Mátéval összhangban) a *hikanosz* szót használja, a következő (maga alkotta) versben viszont már az *axiosz*-nak megfelelő *axiun* igét (ld. 4. v., ahol szintén az *axiosz* áll).

[221] Több kódexben – akárcsak Mt 8,8-ban – ez áll: „meg fog gyógyulni". A parancsoló mód használata összhangban áll a százados 8. versbeli nyilatkozatával.

[222] Azt, hogy „csodálkozni valamin/valakin", Lukács *thaumadzein* + *peri* + birtokos esettel, vagy *thaumadzein* + *epi* + részes esettel fejezi ki, itt viszont tárgyesetet vonz az ige: *ethaumaszen auton*. Vö. még Mk 259!

(11) Mindjárt ezután történt, hogy elment egy Nain[223] nevezetű városba, és vele mentek tanítványai (számosan)[224], valamint nagy tömeg. (12) Amikor egészen közel ért a város kapujához, íme, kifelé hoztak[225] egy elhunytat, anyjának[226] egyetlen[227] fiát. [Az anya] özvegy volt, és a városból nagy létszámú tömeg[228] volt vele. (13) Amikor az Úr[229] meglátta őt, megesett rajta a szíve, és így szólt hozzá: ***„Ne sírj!”*** (14) Majd odament, megérintette[230] a [nyitott] koporsót[231], mire azok, akik vitték, megálltak. Aztán így szólt: ***„Ifjú, neked mondom***[232]***, kelj fel***[233]***!”*** (15) A halott felült, és elkezdett beszélni, és [az Úr] odaadta[234] őt az anyjának. (16) Erre félelem fogott el mindenkit, és Istent dicsőítették, mondván: „Nagy

---

[223] Nain 8-9 óra járásra fekszik Kafarnaumtól, s 2-3 órányira Názárettől, de nincs messze Sunemtől sem, ahol a 2Kir 4,32-37 szerint Elizeus próféta hasonló története zajlik.

[224] Több kódex betoldása szerint.

[225] Az *ekkomidzein* ige, amely a „halottat (eltemetésre) kivinni a településről” szakkifejezése, csak itt fordul elő az Újszövetségben, az ókori írók azonban gyakran alkalmazzák.

[226] Az eredetiben nem birtokos eset van, hanem részes esetű szerkezet: „egyetlen fiú az anyja számára”. Ez a kifejezés arra utal, mekkora jelentősége volt a fiúnak özvegy anyja számára: ő gondoskodott anyagi ellátásáról és jogi képviseletéről, halálával pedig mindez súlyos veszélybe került. Mivel fiatalemberről van szó (14. v.: „ifjú”, *neaniszkosz*), feltételezhető, hogy apja is viszonylag fiatalon halt meg, márpedig a korai halál a korabeli felfogás szerint Isten büntetése valamely súlyos bűnért. Ugyanez vonatkozik természetesen erre a fiatalemberre is. Egyébként a szülők bűnét feltételezték, ha az ifjú még húsz év alatt volt, sajátját, ha annál idősebb. Mindenesetre a kortársak Isten büntető ítéletének megnyilatkozását látták az özvegy sorsában, amely ennek értelmében a puszta haláleseten túlmenően többszörösen is nehéz volt.

[227] Szó szerint: „egyszülött”. Ennek a jellemzőnek a hangsúlyozása Lukács sajátossága; (a hatás fokozására?) akkor is alkalmazza (8,42; 9,38), amikor ugyanabban a történetben Márk és Máté nem beszél erről.

[228] Halottat utolsó útjára elkísérni érdemszerző cselekedetnek számított a zsidók körében.

[229] Többnyire ún. „saját anyagában” (vö. * lábj. vége) Lukács közel hússzor használja ezt a krisztológiai kifejezést (nem beszélve az „Uram” megszólításokról, amelyeknek nincs ekkora súlyuk, mert nem feltétlenül krisztológiai jellegűek), míg Márk és Máté mindössze egyszer alkalmazza (Mk 11,3 – Mt 21,3), és akkor sem valószínű, hogy krisztológiai értelemben (vö. Mk 642). A szóban forgó lukácsi helyeken több kódex is a Jézus nevet használja a *küriosz* helyett, vagy alany nélküli a mondat, alighanem azért, mert – Márkhoz és Mátéhoz igazodva – tudatosan törölték Lukács „saját anyagának” e jellegzetességét.

[230] A korabeli kultikus tisztasági szabályok értelmében ettől „tisztátalanná” vált, ő azonban nem zavartatta magát az effajta szabályoktól, ha (bármilyen értelemben vett) életmentésről volt szó (vö. 232. lábj., ill. Mk 1,22; 1,41; 2,16; 2,18-19; 2,24.27; 5,32-33 – Mk 30, 49-50, 78, 87, 96, 226-227 és 233, 2. bek.).

[231] Palesztinában lepelbe vagy takaróba csavarták a holttestet, és ládaszerű koporsóba fektették (ezt jelzi a *szorosz* szó), amelyet egyfajta hordágyon vittek ki a temetőbe, és esetleg csak ott zárták le. (A keresztről levett Jézus eltemetési módja kivételnek számított.)

[232] A fordított szórend (*szoi legó*, hasonlóan a 6,27-beli *hümin legó*-hoz) a „hatalomteli”, önálló és szabad beszéd, illetve magatartás kifejezője (vö. 230. lábj. és Mk 1,22), de nem zárhatjuk ki, hogy az özvegyhez és az ifjúhoz intézett jézusi szavakat kapcsolja össze, és értelme: „Neked [*pedig* azt] mondom...” (vö. 6,27: „Nektek *azonban* [azt] mondom”).

[233] Az *egeirein* ige jelentéseiről ld. Mk 444. Gyakran találkozunk ugyanezzel az igével a húsvéti beszámolók legrégebbi rétegében (pl. ApCsel 3,15; 4,10; 5,30; 10,40; 13,37; 1Tessz 1,10; 1Kor 15,4.12-15), párhuzamosan az *anisztanai* igével (Lk 8,54-55!; 18,33; 24,7.46).

[234] Szó szerinti megegyezés Illés próféta „halottfeltámasztásának” leírásával (1Kir 17,23; vö. Elizeus esetével, 2Kir 4,36). Ez a mozzanat nemcsak Jézus melegszívű törődésének kifejezője (mint „szívének megesése” a 13. versben), hanem az özvegyasszony „felmentése” is „Isten ítélete alól”, vagyis *új istenkép* hirdetése, és ezzel a kortársak felfogásának (226. lábj.) érvénytelenítése: Isten *nem* bünteti (betegséggel vagy) halállal a bűnt (ld. Mk 2,5 – Mk 61).

próféta[235] támadt[236] körünkben!", és: „Isten rátekintett[237] az ő népére!" (17) És elterjedt róla ez a szóbeszéd egész Júdeában és mindenütt a környéken[238].[239]

---

[235] Ami a prófétaságot illeti, ez a látásmód megegyezik Jézus önértelmezésével (ld. 4,24); ami a „nagy" jelzőt illeti, ugyanezzel a találkozunk a gyermekségevangéliumban (1,32).

[236] Itt ugyanaz az *egeirein* ige áll, mint a 14. v. végén, s csak az érthetőbb stílus kedvéért nem fordítottuk így: „kelt fel (körünkben)". Másfelől ez a kifejezés talán utalás arra, hogy úgy látták: Jézus személyében valamelyik régi próféta „támadt fel", tért vissza ismét (vö. Mk 6,14-16; 8,27-28).

[237] Más fordításban: „meglátogatta az ő népét". Az Ószövetség gyakran jelzi ezzel a kifejezéssel Isten ajándékozó, vagy éppen büntető beavatkozását. Az evangélisták közül csak Lukács alkalmazza ezt a képet (ld. még 1,48.68.78; 19,44), amellyel itt alighanem az 1,68.78 igazi beteljesedéseként értelmezi a naini ifjú „feltámasztását".

[238] Mivel Júdea ebben a mondatban is bizonyára egész Izraelt jelenti (vö. 217. lábj.), a „környék" a határos „pogány" országokra vonatkoztatható.

[239] Ami a történet lehetséges értelmezéseit illeti, a <u>*szó szerinti*</u> magyarázatot bátran kizárhatjuk; a Mk 415-ben leírt érvekhez (ellentmondásban állna Isten egyetemes, nem személyválogató szeretetével, illetve varázslóvá fokozná le a Teremtőt) még hozzátehetjük: a) A szó szerint vett halottfeltámasztás azért is *ellentmondana Isten szeretetének*, mert visszahozná ebbe a szenvedésteli létbe azokat, akik már elmentek Odaátra, ahol – legalábbis földi értelemben – nem szenvednek (és aztán persze újból meg kellene halniuk, talán súlyos szenvedések közepette). b) Az előző pontban foglaltak érvényességétől függetlenül *a teremtés rendjének felborítását jelentené*, hiszen a halál – a teremtés rendjéhez tartozó, tehát Isten akarta – természeti szükségszerűség, s a nem csupán megbetegedett, hanem végérvényesen halott test újraélesztése így teremtésellenes tett lenne. Istenről egyébként is feltételezhetjük, hogy úgy alkotta meg művét, hogy az utólagos belekontárkodása nélkül is eléri célját. – A megmaradó értelmezési lehetőségeket négy csoportba sorolhatjuk:

1) Nagyságának kiemelésére, „krisztológiai bearanyozása", azaz istenítése céljából *Jézusra alkalmaztak egy*, az egész ókori Keleten ismert <u>*vándorlegendát*</u>. Emellett szól a nagy hasonlóság a Királyok 1. könyvében foglalt, Illés prófétával kapcsolatos történettel (1Kir 17,8-24; ld. még 2Kir 4,32-37 Elizeusra vonatkozóan), de talán még inkább a Tüanai Apollónioszról szóló hellenista elbeszéléssel (Philosztratosz, Apoll., 4,45); annál is inkább, mivel amazokban tetszhalottak életre keltéséről, Lukács beállításában viszont tényleges halott feltámasztásáról van szó: „Íme, az Úr amazoknál is nagyobb csodatevő!"

Megerősíti ezt az értelmezési lehetőséget, hogy Lukács, aki már az előző történetben is (1-10. v.) ennek a felmagasztalásnak az érdekében retusálta a rendelkezésére álló mintát (ld. 214. lábj., 2. bek.), most amazt is felülmúló példával akar szolgálni (vö. 7,22!): „Az Úr nemcsak haldoklókat tud meggyógyítani, hanem valódi halottakat is képes feltámasztani!" (Hasonlóan jár el *Máté* is, vö. 9,18-19.23-26 és 11,5.) Ez a *legendaképződési folyamat* (vö. Mk 177!) aztán *János* evangéliumában (11,1-44), Lázár feltámasztásának elbeszélésében éri majd el a csúcsát: aszerint ugyanis Jézus egy negyednapos, oszlóban lévő, bűzlő hullát kelt életre.

Lukács és János története egyaránt a *„hitébresztés"* szolgálatában áll: A naini ifjú felébresztése után mindnyájan megvallják: „Nagy próféta támadt köztünk", Lázár fölkeltésekor pedig Jézus így imádkozik: „...csak a sokaság miatt..., hogy elhiggyék, hogy te küldtél engem". Csakhogy *a történeti Jézus kategorikusan elutasította*, hogy látványos csodákkal igazolja önmagát vagy küldetését (ld. Mk 400).

2) A felsorolt súlyos érvek ellenére két dolog is kételyt ébreszt az előző értelmezéssel szemben: a) Aki elsőként mesélt arról, hogy Nainban, a kis galileai faluban valami különös történt egy temetés során, annak számolnia kellett azzal, hogy a kétkedők odamennek, és leleplezik az esetleges szélhámosságot. b) Lukács Galileától messze, görögöknek írta evangéliumát, és nyilván fogalma sem volt arról, hogy Galileában létezik egy Nain nevű falu. Ha tehát készen talált, vagy netán maga gyártott egy legendát, akkor egyrészt a „Nainban" helyett írhatta volna azt, hogy „valahol", másrészt ha csupán azért szúrta volna be a konkrét helységnevet, hogy valódi történés látszatát keltse, akkor tudatosan hazudott volna, ami annál is súlyosabban esnék latba, mivel műve elején azt állítja, hogy „az elejétől kezdve mindennek gondosan utánajárt" (1,3).

Az egyetlen logikus következtetés: Nainban valóban jelentős dolognak kellett történnie, olyasminek, amit érdemes volt továbbmesélni. Ha pedig az e lábjegyzet bevezetésében mondottak miatt a

halottfeltámasztást kizárhatjuk, akkor az első legkézenfekvőbb gondolat: *az illető ifjú tetszhalott volt*, és voltaképp gyógyításról van szó, vö. Mk 237.

E mellett szól *az a szokás*, hogy Palesztinában már a halál bekövetkeztének napján, késő délután, mindenfajta orvosi vizsgálat nélkül eltemették a halottakat, továbbá *az a tény*, hogy Jairus tetszhalott lányának Márk által elbeszélt meggyógyítását Lukács (és Máté – vagy a nevükkel jelzett evangéliumok végszerkesztője) halottfeltámasztássá nagyította (ld. 375. lábj.).

Ahhoz, hogy itt is halottfeltámasztási „történet" jöjjön létre, *elég volt betoldani* az alább, a 3a pontban említett két mozzanatot, sőt, talán csak az elsőt, *a halott felülését*, ami viszont eleve gyanúsan cseng, mert a) aki felül, az már nem „halott", tehát ennek kellene ott állnia: „az ifjú felült"; b) ha az ember beteg, nem kell felülnie ahhoz, hogy beszélni tudjon; c) egy kómából felébredt ember nem fog azonnal felülni.

A 3a pontban látjuk majd, hogy e mozzanat kihagyásával értelmes, „varratmentes" szöveget kapunk, a 3b és 3c pont pedig megmutatja, hogyan érthetjük azt, hogy Jézus *„visszaadta az ifjút anyjának"*. Így már csak azt kell megnéznünk, hogyan értelmezhető természetesen és logikusan a 16-17. vers:

Korabeli zsidók számára, akik Mózes és a régi próféták tanítását követve elfogadták, hogy Jahve a holtakkal nem törődik (ld. pl. Iz 38,18; Zsolt 6,6; 30,10 és 88,6.13), az alapokat, *hitük alapjait* – az istenképüket! – *megrendítő üzenet volt*, amit Jézus ez esetben is mondhatott: „Isten, a teremtő Atya számára nem léteznek halottak!" (Vö. 3. pont, 1. bek.) Ebben az esetben a „*félelem* fogott el mindenkit" nem szóvirág vagy látványos csodát sugalló stíluselem, hanem annak a hatásnak a pontos leírása, amelyet Jézus hallatlanul új üzenete váltott ki a jelenlévőkben (vö. 234. lábj.), s akár az özvegyben is (a *phobosz* jelentése ilyen összefüggésekben: megrendültség, rémület, ijedelem Isten túlságos közelségétől), és akik felfogták Jézus üzenetét, valóban azt érezhették: „Nagy, rendkívüli próféta támadt körünkben", és megérthették: „*Isten* tényleg rátekintett népére, tényleg törődik velünk" (16. v.).

Mondhatták volna-e *ezt*, ha egy isteni követ arra jártában csak úgy elejtett volna köztük egy kis varázslatmorzsát (halottfeltámasztást)? Nem; akkor csak *azt* a „szóbeszédet" lehetett volna terjeszteni *Jézusról* egész Júdeában és mindenütt a környéken, amelyről a történethez fűzött kiegészítésében Lukács (vagy a végszerkesztő) beszél (17. v.).

3) *Jelképes elbeszéléssel* van dolgunk, amely *teológiai igazságot fejez ki:* Isten jósága nem ér véget az ember biológiai halálánál; számára nincsenek halottak, ő mindenkit feltámaszt, rögtön a földi halál után (ld. Mk 8,31; 12,27; 4,40 – Mk 443, 733, 188) – halottainkat tehát nem veszítjük el örökre, s nincs okunk a kétségbeesésre. Ezt a belső meggyőződését juttatja kifejezésre Jézus önkéntelen felkiáltása: „Ifjú, kelj fel!", erről beszél aztán az özvegynek: „A te fiad is él, és bár láthatatlanul, de szerető közelségben van veled; nem vagy egyedül; gyermekeddel együtt az Atya kezében vagy!", és így „adja oda, adja vissza" – immár elveszíthetetlenül – az ifjút anyjának.

Ahhoz, hogy ez az értelmezés a szöveggel is összhangban állónak mutatkozzék, és ezáltal elfogadható is legyen, csak három megjegyzést kell tennünk:

a) A feltételezett eredeti szövegbe mindössze két mozzanatot kellett betoldania Lukácsnak: „A halott felült" – „Erre félelem fogott el mindenkit...", és máris látványos csoda keletkezett. Ha ezeket kihagyjuk, ismét normális eseménnyel van dolgunk. Különösen feltűnő, hogy „A halott felült" szavak kihagyásával milyen természetesen és varratmentesen folytatódik a szöveg (vö. Mk 713 vége!), és nyilvánvaló, hogy az „elkezdett beszélni" *nem* az imént még halott ifjúra, hanem *Jézusra* vonatkozik. (Ebben az esetben természetesen nincs is szükség „az Úr" betoldására a 15. v. utolsó tagmondatában.) Ezt megerősíti, hogy

b) a *lalein* (= beszél) ige a szinoptikus evangéliumokban legalább 11 esetben azt jelenti: *igét hirdet, prédikál:* Mt 9,18; 12,47; 13,3.34; 23,1; Mk 2,2; 4,33; 12,1; Lk 5,4; 9,11; 11,37. Különösen jelentős és nyilvánvaló, ráadásul hasonló szövegösszefüggést tükröz Lk 9,11: „*Beszélt* nekik Isten országáról, és meggyógyította a kezelésre szorulókat."

c) A 15. v. utolsó tagmondatát bevezető „és" minden további nélkül felfogható „következtetést levonó, következményt megfogalmazó" kötőszóként (*et consecutivum*), s ekkor e tagmondat tényleges jelentése ez: „és *ily módon* odaadta (= visszaadta) őt az anyjának" – ti. az Isten határ nélküli jóságáról, a feltámadásról és az örök életről szóló *tanítása révén* (vö. Mk 12,26-27!).

[240](18) [Keresztelő] Jánosnak minderről megvitték a hírt tanítványai.[241] János erre magához hívott tanítványai közül kettőt, (19) elküldte őket az Úrhoz, [és ezt] üzente: „Te

---

4) *Jelképes elbeszéléssel* van dolgunk, amely *lélektani igazságot fejez ki:* azt, hogy a túlságosan aggodalmaskodó, illetve túlságos törődést nyújtó (és közben persze rejtetten kisajátító) szülői „szeretet" átvitt értelemben vagy akár szó szerint is képes sírba vinni egy gyereket, másfelől pedig, hogy ennek a görcsös ragaszkodásnak a megszüntetése a gyermek „feltámadását" eredményezi (és bizonyos értelemben a szülőét is). Jairus lányának, illetve a szír-föníciai asszony lányának meggyógyítása kapcsán (Mk 5,21-24.35-43 és Mk 7,24-30) már részletesen kifejtettük azt a pszichoszomatikai hatásmechanizmust, amelynek alapján az effajta gyógyítások-gyógyulások végbemennek (ld. különösen Mk 360), ezért most csak vázlatosan ismertetjük, hogy – ezen értelmezés szerint – miről is számolhatott be eredetileg a naini ifjú története, amely hihetetlen tömörséggel mutatja be azt, ami a valóságban többnyire hosszú évek alatt, vagy akár egy egész élet folyamán megy végbe.

Az apa korai halála után a fiatalember, aki feltehetően 12-20. évei között jár (abban az időben 17-18 éves korukban házasodtak a fiúk!), alighanem igyekszik megvigasztalni anyját: „Ne szomorkodj, hiszen itt vagyok én! Mi összetartozunk, és majd megbirkózunk a helyzettel!" Az anya persze készségesen elhiszi ezt, annál is inkább, mert ettől függetlenül is a fiúban látja egyetlen vigaszát, támaszát és minden reményét (vö. 226. lábj.). Ettől kezdve bátran dacolnak a sorssal, szorgalmasak és állhatatosak, közösségük valóságos szimbiózis.

Csakhogy az idő múlásával az anya szorongásokkal teli, túlságos törődése („Jaj, csak felnőjön..., beváltsa hozzá fűzött reményeimet..., ne legyen baja..., teljesen magamra ne maradjak...!") egyre fullasztóbbá válik a fiú számára, aki egyre inkább úgy érzi, képtelen felnőtté, önálló lénnyé válni, mert minden olyan gondolat, érzés vagy lépés, amely kifelé mutat ebből az együttélésből (pl. saját család alapítása), engedetlenség, hálátlanság és hűtlenség anyjával szemben. Egy napon jelentkeznek nála a testi gyengeség, a betegség vagy a foglalkozásbeli kudarcok tünetei, az egzisztenciális összeomlás árnya, a lelki és testi vérszegénység jelei, és kiderül, milyen vérszívó, milyen fojtogató tud lenni a „szülői (és a gyermeki) szeretet". Egy ponton tényleg nincs tovább: csak idegösszeomlás, bénulás (vö. Mk 215) vagy a halál jöhet.

Jézus első szava ezért az anyának szól. Bár együtt érez vele („megesett rajta a szíve"), hiszen „ő csak jót akart", határozottan felszólítja: „Ne sírj!" Ez azonban kemény szó, s azt jelenti: „Hagyd abba az önsajnálatot! Vesd el a férjed elvesztése miatti szomorúságot, amellyel nyomasztóan rátelepedtél a fiadra! Vess véget annak, hogy a fiadhoz kötöd életed minden boldogságát és reményét, mert ezzel csak megfojtod őt! Ne képzeld, hogy életed sikere vagy kudarca tőle függ! Keresd a magad önálló életének céljait és lehetőségeit!"

Aztán a fiúhoz fordul, aki szintén „csak jót akart": „Kelj fel!" Ez azonban szinte ostorcsattanásként hangzik, hiszen azt jelenti: „Állj végre a saját lábadra! Ne takarózz többé az anyád iránti tisztelettel, hálával és kötelességekkel! Az ő szoknyája melletti élet túlterhel téged, miközben el is kényeztet. Válj felnőtté, éld a magad életét, különben belepusztulsz!" (Vö. Mk 240!)

Annál meglepőbb, hogy ezután „visszaadja őt anyjának", hiszen az lenne logikus, ha az önálló élet érdekében a fiú elköltözne otthonról. Ez azonban tévedés lenne. Otthon kell megtanulnia az önállóságot (ahogyan anyjának is), mert amíg fél és menekül az anyjától, addig nem lesz nyugta a távolban sem, hiszen lelkében sötét árnyékként magával viszi őt és beteges kapcsolatukat.

Mi köze ennek az egésznek Istenhez vagy a Jézusban megnyilatkozó isteni erőhöz? (Mert hát a 16. v. szerint a tömeg emiatt dicsőíti Istent!) Azzal a szabadsággal, amelyre az említett önállósuláshoz, illetve a közös éréshez és közös boldogsághoz mind a fiúnak, mind anyjának szüksége van, emberek (rendszerint) nem tudnak megajándékozni minket. Ehhez a minket teljesen komolyan vevő, nekünk teljes szabadságot adó Istennel kell kapcsolatba lépnünk, s akkor képesek leszünk szakítani a szülői és gyermeki (és egyéb „emberi") normákkal (vö. Mk 7,8.13; 8,33) – és azzal a „nagy prófétával" kell kapcsolatba kerülnünk, aki úgy tudott Istenről beszélni, hogy hallgatói elég bátrakká váltak az önállósághoz, és így meggyógyultak, halálközeli állapotokból is feltámadtak.

Érthető, hogy erről beszéltek „egész Júdeában és mindenütt a környéken"...

[240] 18-23. v.: vö. Mt 11,2-6.

[241] Mt 11,2 kifejezetten megmondja, hogy Keresztelő János ekkor már Heródes Antipász börtönében van; valószínűleg Lukács is feltételezi ezt, ld. 3,20.

vagy-e »az, aki [majd][242] eljön«[243], vagy mást várjunk?"[244] (20) Amikor aztán megérkeztek hozzá a férfiak, ezt mondták: „Keresztelő János küldött el minket (hozzád) [ezzel az] üzenettel: „Te vagy-e »az, aki [majd] eljön«, vagy mást várjunk?" (21) Abban az órában sokakat gyógyított meg betegségekből, csapásokból[245] és gonosz szellemektől, és sok vakot ajándékozott[246] meg a látással.[247] (22) Megfelelt nekik, és így szólt: ***„Menjetek el, és vigyétek meg a hírt Jánosnak arról, amit láttatok és hallottatok:***[248] ***vakok újra látnak***[249]***, sánták járkálnak, leprások megtisztulnak, süketek hallanak, halottak talpra állnak***[250]***, nyomorgóknak***[251] ***örömüzenet hirdettetik***[252]***,***[253] (23) ***és*** *[mondjátok meg azt is, hogy]* ***jó annak***[254]***, aki nem tántorul el***[255] ***tőlem."***[256]

---

[242] A népies beszédmódban nemegyszer az élénken megjelenítő jelen idő lép a jövő idő helyébe, prófétálások esetében különösen is sűrűn, mindenekelőtt az *erkheszthai* ige használatakor. Egyébként az „akinek [majd] el *kell* jönnie" fordítás is lehetséges.

[243] Ezt a kifejezést talán Keresztelő János alkotta meg a Messiás megnevezésére; mindenesetre megfelel a biblikus beszédmódnak, vö. Dán 7,13; Zsid 10,37; Jel 1,4.

[244] Sok jámbor izraelita, különösen a kumráni szerzetesek, és velük Keresztelő János is azt várta, hogy igen hamar eljön majd az Isten által küldött „szabadító", „megmentő", a Messiás (vö. Mk 428-429 és 760), aki megszabadítja őket a római igától, de magán Izraelen belül is „rendet csinál": a „terméketlen fákat kivágja és tűzre veti, a pelyvát elválasztja a búzától, és elégeti" (Mt 3,10-12; Lk 3,16-18), azaz jókon és rosszakon egyaránt végrehajtja az igazságos Isten igazságos, (jutalmazó és) megtorló ítéletét, ahogyan egyébként az apokaliptikusok mind vágyva vágytak erre (vö. Mk 773).

János érdeklődése erre az „eljövendő" Messiásra irányul: „Te vagy-e az?" Ez azonban nem pozitív tartalmú *kérdés*, sokkal inkább kérdésbe öltöztetett, csodálkozással és kétkedéssel teli *kritika*, elutasítás (vö. 23. v.!), de legalábbis várakozó álláspontra helyezkedés: „Te nem lehetsz a Messiás!" Hiszen eltérő istenképével és gyakorlatával, azzal, hogy Isten feltétlen és korlátlan jóságát hirdette, illetve asztalközösséget tartott a bűnösökkel (vö. 4,19; 5,29-32), Jézus az ellenkezőjét képviselte János szigorúságának és elvárásainak.

[245] Vö. Mk 224.

[246] Vö. Lk 66.

[247] Ez a vers Lukács szerkesztői megjegyzése, eddig ugyanis még nem számolt be vakok meggyógyításáról. Így akarja megerősíteni a következő vers állítását. A küldötteknek nem kellett szükségképpen az „abban az órában" végzett gyógyítások szemtanúinak lenniük, enélkül is beszámolhattak Jánosnak korábbi tapasztalataikról.

[248] „Ne csak arról tájékoztassátok Mestereteket, amit hallottatok (a prédikációimról), hanem arról is, amit láttatok (a tetteimről) – mert gyümölcseikről lehet felismerni Isten követeinek valódiságát!" (Vö. Mt 7,15-16.)

[249] Vö. 56. lábj.

[250] A jézusi szemléletmód értelmében itt csak lelki-szellemi értelemben vett halottak talpra állításáról lehet szó, vö. 239. lábj. eleje (ami a fordítást illeti, ld. Mk 444), továbbá Lk 15,24!

[251] Vö. 153. lábj.

[252] Vö. 52., 61. és 63., ill. 154-155. lábj.!

[253] Jézus ügyet sem vet arra, hogy igazolja János számára: valóban ő a Messiás (ez érthető, hiszen nem tartja magát annak, vö. Mk 428-429 és 760), hanem Izajás prófétára tett utalásokkal (Iz 29,18-19; 35,5-6; 61,1) arra mutat rá, hogy Isten mit cselekszik általa *most* (vö. 63. lábj.!), s hogy *Isten egészen más*, mint amilyennek János gondolja őt Kumrán szellemében.

[254] A „szerencsés"-nek (ld. 151. lábj.) ez a jelentésváltozata (vö. „szerencséd van, hogy..." = „jó neked, hogy...") jobban illik az itteni mondanivalóhoz.

[255] Vö. Mk 158, bár itt kétségtelenül határozottan jelen van a „megbotránkozás" hétköznapi jelentése, a „csalódásból fakadó felháborodás" is, vö. 244. lábj., 2. bek.

[256] Jézus válasza valóban a botlás köve lehetett mindazok számára, akik a haragvó Isten büntető ítéletének végrehajtóját várták „az eljövendő", a Messiás személyében. Végső szava ezért *meghívás és buzdítás* egykori Mestere számára: „Alakítsd át gondolkodásodat, és – látván-hallván, miket viszek végbe Isten erejéből – ismerd el, hogy Isten nem bosszúálló bíró, hanem mindenkit szerető

(24)[257] Miután János követei elmentek, [Jézus] így kezdett beszélni a tömegnek Jánosról:[258] ***„Mi célból***[259] ***mentetek ki a pusztába? Azért, hogy megbámuljatok egy szél ingatta nádszálat?*** (25) ***Vagy mi célból mentetek ki? Azért, hogy puha ruházatba öltözött embert lássatok? Nézzétek csak! Akik pompás ruházatban [járnak] és fényűzésben élnek, királyi palotákban vannak.*** (26) ***Vagy mi célból mentetek ki? Azért, hogy prófétát lássatok?*** [260]*Igen, mondom nektek, prófétánál is nagyobbat [akartatok látni]*[261], (27) *[mivel úgy véltétek:]*[262] *»Ez az, akiről meg van írva: Íme, elküldöm előtted követemet, aki elkészíti majd*

Atya! Meglátod, valóban jó annak, aki nem utasít el engem, hanem általam a valódi Istenhez csatlakozik!" (Vö. Mk 1,15; Lk 7,28b; 11,20.)

[257] Jézusnak meg kellett magyaráznia Jánoshoz fűződő viszonyát, mégpedig talán részben olyanok számára, akik korábban – hozzá hasonlóan – Jánoshoz zarándokoltak, és most elbizonytalanodva összevetették őt Jánossal (ld. Mk 2,18-19; Lk 7,31-35), vagy a két mozgalom békés kiegyezésében reménykedtek (vö. Mk 9,5), és János letartóztatása után immár az a kérdés foglalkoztatta őket, kövessék-e akkor Jézust.

[258] Az itt következő meghökkentő, figyelemfelkeltő kérdések Jézus földszagú palesztinai beszédmódjának szép példáját nyújtják.

[259] A „miért" (*ti*) kérdő névmás értelme itt (és a következő két versben) nyilvánvalóan nem „mi okból", hanem „mi célból", amint ezt nemcsak a szövegösszefüggés, hanem a folytatásbeli „célhatározói főnévi igenevek" (*infinitivus finalis*) is mutatja. (Vö. Mk 66 és 974.)

[260] Ha nem akarjuk Jézust ellentmondásba keverni önmagával, akkor *az innen a 27. v. végéig tartó részt* kétféleképpen értelmezhetjük: 1) Feltételezzük, hogy *az áthagyományozás során toldották be* (hiszen már Máté és Lukács is a Beszédforrásból meríti) annak érdekében, hogy összhangba hozzák Jánost Jézussal (ld. a János és Jézus c. tanulmányt a Függelékben). Ebben az esetben – a betoldás kihagyásával – a következő gondolatmenet adódik: „...mi célból mentetek ki? Azért, hogy prófétát lássatok? Nos, én azt mondom nektek: Asszonyok szülöttei között..." – 2) Feltételezzük, hogy hitelesen jézusi, de *a 261. lábjegyzetben leírtak szerint fogjuk fel*. Ebben az esetben a gondolatmenet a következő: „...mi célból mentetek ki? Azért, hogy prófétát lássatok? Igen, [ti] prófétánál is nagyobbat *akartatok* látni, mivel... [Én] viszont azt mondom nektek: Asszonyok szülöttei között..."

A második lehetőséget azonban gyakorlatilag mégis kizártnak tekinthetjük, mert ha Jézus egyáltalán érvelt az írástudók módjára bibliai idézetekkel, akkor azt lelkiismeretesebben tette, mint ahogy itt történik. Malakiás 3,1-ben ugyanis ez áll: „Elküldöm követemet, aki elkészíti előttem az utat." Vagyis Malakiás mondatának első felében nincs benne az „előtted", második felében pedig – értelem szerinti fordításban – „utadat" helyett „utamat" áll. Eredetileg tehát arról volt szó, hogy a Jahve által küldött követ *Jahve számára* készíti elő az utat, s ezt úgy csűrték-csavarták, hogy azt jelentse: az Isten által küldött követ, Keresztelő János („a visszatért Illés": Mt 11,13; vö. Mk 479-480) *Jézus számára* készíti elő az utat. Vagyis bezárult a kör: megint a harmonizálásnál tartunk, magyarán csak az első lehetőség jöhet szóba. Megerősíti mindezt, hogy a szóban forgó Malakiás-idézettel ugyanebben az eltorzított formában találkozunk már Márk evangéliumában is (1,2).

[261] Ha a szentírás-magyarázók egyöntetű véleményét követve úgy akarnánk értelmezni a görög szöveget, mintha *Jézus* azt mondta volna, hogy János a prófétáknál is nagyobb valaki, akkor egyrészt *Jézust ellentmondásba kevernénk önmagával* (vö. pl. 7,22-23; 7,28; 16,16), másrészt figyelmen kívül hagynánk, hogy *a görög szövegben hiányos mondatról van szó*, amelyet – a megelőző kérdések miatt (háromszoros „Mi célból mentetek ki?") – nem lehet így érteni: „Mondom nektek, hogy prófétánál is nagyobbat [*láttatok*]", hanem *csak* így: „Igen, azért mentetek ki, hogy prófétánál is nagyobbat [*lássatok*]." De ki nagyobb még a prófétáknál is? Kézenfekvő: a Messiás – és maga Lukács evangéliuma tanúskodik arról, hogy valóban *így vélték*: „A nép feszülten várakozott, és valamennyien azt fontolgatták szívükben, *hátha maga János a Messiás*" (3,15); ezt János evangéliuma is megerősíti (1,19-27)!

[262] Nem egy Jézus szájába adott mondás értelmezhetetlen, vagy ellentmondásba kerül Jézus más mondásaival, ha feltételezzük, hogy valóban Jézus mondta, és komolyan gondolta. Megoldódik azonban a rejtély, ha az ilyen mondásokat vagy beszélgetőtársaitól vett idézetnek tekintjük (Mt 5,19; 12,34-35), vagy ironikusan (Lk 16,17), vagy kérdésként (Mk 11,14), vagy ironikus kérdésként (Lk 22,28-30.36) fogjuk fel. Ezt annál is inkább megtehetjük, mivel sem az arámban, sem a görögben

utadat!« (28) ***Mondom nektek:***[263] ***Asszonyok szülöttei közül senki sem nagyobb Jánosnál,***[264] ***de aki a legkisebb Isten országában, nagyobb nála.»***[265]

[266](29) Meghallgatta [Jánost] az egész nép[267] és a vámosok is[268], és igazságosnak nyilvánították Istent[269] azáltal, hogy alámeríttették magukat János alámerítésével. (30) A

---

nem létezett idézőjel, s így a Jézus által használt idézetek könnyen saját véleményének tűnhettek. (Vö. még Mk 967.)

[263] Az evangélistákkal ellentétben (ld. 260. lábj.) Jézus nem válaszolja meg *közvetlenül* a kérdést, hogy János valóban Isten által küldött próféta-e (26. v.), hanem megnevez két sarokadatot (ld. 264. és 265. lábj.), s ezek alapján hallgatói maguk adhatják meg a választ maguknak.

[264] A keleties beszédmód kedvelte az ilyen túlzó, nagy hévvel előadott dicséreteket – tehát Jézus szavait nem szabad szó szerint értenünk, mintha az egész addigi történelem legnagyobb alakjának tartotta volna Keresztelő Jánost (ezzel egyébként is ellentmondott volna saját egyéb nyilatkozatainak, vö. 261. lábj.), de kétségtelenül *rendkívül* nagyra értékelte: elképesztő aszkézisben megmutatkozó könyörtelen keménységét önmagával szemben (Mk 1,6), és óriási bátorságát és állhatatosságát a hatalmasokkal szemben (3,20; Mk 6,17-29), s hogy mindkettővel Istent akarta szolgálni. Iskolájában, amely a halálhoz hasonló alámeríttetést célozta meg, követői megtanulhatták, hogy halálosan komolyan vegyék Istent és a megtérést.

Jézus dicséretében két fontos mozzanat rejlik még: Egyrészt feltűnő, milyen *méltányosan jár el* teológiai ellenfelével: semmilyen szemrehányást nem tesz Jánosnak; másrészt megállapíthatjuk, hogy *saját emberi képességeit nem helyezi fölébe* Jánoséinak (érdemes tudatosítanunk, mennyire nem illik bele ez a kijelentés a krisztológia felfogásába).

[265] Első hallásra nemcsak rettenetesen keménynek, hanem hihetetlennek is tűnik Jézus megállapítása. Hogyan lehetséges, hogy akit ő maga értékelt oly nagyra, arról megállapítsa, hogy – tárgyszerűen és tárgyilagosan nézve – Isten országán kívül mozog? Általánosságban úgy lehetséges, hogy más a dolgok és teljesítmények értéke, ha emberi, s megint más, ha isteni mércével mérjük őket (vö. Mk 7,7-8; 8,33), konkrétan pedig úgy, hogy a Jézus által hirdetett „Isten országa" az igazságosságot felülmúló, *határtalanított szeretet* világa (ld. Mt 5,20 és Lk 4,19; 6,32-36; vö. Mk 24), János viszont mind istenképét, mind erkölcsiségét illetően megmaradt az *igazságosság és a jog* keretei között (ld. 3,7-9.10-14). Ezért lehetséges, hogy a legnyomorúságosabb ember is részese legyen a határtalanított szeretet világának, ha kész elfogadni *és* másoknak is továbbajándékozni ezt a szeretetet (ld. pl. 7,36-50; 15,11-24; 18,9-14; 19,1-10), viszont a bosszúálló Isten megtorló ítéletében, a végső erőszakos „rendcsinálásban" reménykedő és korrekt erkölcsiséget képviselő, egyébként oly nagyszerű János kimaradjon belőle (mint a „tékozló fiú" bátyja, 15,25-32) – amíg meg nem tér. Jézus Jánosról alkotott „ítélete" ugyanis nem elítélés, még kevésbé kárhoztatás, hanem felhívás a mindenki számára elengedhetetlen megtérésre (ld. Mk 1,15).

Mindez azt is jelenti, hogy Jánost és Jézust nem lehet összhangba hozni (vö. Mk 2,21-22; Lk 16,16; 7,23): János iskolájából át kell lépni Jézus iskolájába (vö. 256. lábj.!).

[266] A 29-30. versben viszonylag sok a homály és a rejtély. Mindjárt az első félmondatban nincs tárgy, azaz nem magától értetődő, kit hallgatott a nép; csak az előző versekből, a 29-30. v. témájából és a 3,7-ből következik határozottan, hogy Jánosról van szó. Nem eleve világos továbbá, hogy Lukács *Jézus szavaiként* fogja-e fel, amit itt leír, *vagy saját véleményét* fogalmazza meg. *Az első* változatra következtethetünk abból, hogy ezek a sorok Jézusnak Jánosról alkotott ítélete és a részben szintén Jánosról szóló befejező példázat (31-32. v.) között állnak. Ha *a második* változatról lenne szó, vagyis Lukács – Jézus beszédébe beleszőtt – beszámolójával lenne dolgunk, akkor akár azt is gondolhatnánk, hogy Jézust hallgatta a nép (hiszen János ekkor már börtönben van, ld. 241. lábj.), és hogy Jézus ekkoriban „János alámerítésében" részesítette az embereket. Ezt a képtelennek tűnő *feltételezést* nagyon is hihetővé teszi, hogy a ***W*** kódex a 30. v. végén az „általa" után betoldja: „János alámerítésével", nyilván azért, mert úgy gondolta, hogy az – ugyancsak homályos – „általa" Jézust takarja. (Vö. még Jn 3,22.26, ill. 4,2; persze a János-evangélium e helyein korábbi időpontról van szó, hiszen Keresztelő János ekkor még nincs börtönben: Jn 3,24.)

Egyébként akár úgy tekintünk ezekre a sorokra, hogy *Lukács* Jézus felfogását tolmácsolja, akár úgy, hogy saját véleményét fogalmazza meg, a bennük foglalt tartalom *semmiképp* sem felel meg *Jézus* tényleges álláspontjának, mert ő, bár alámeríttette magát Jánossal, utána szembefordult

farizeusok[270] és a törvénytudók[271] viszont elvetették Isten rájuk vonatkozó[272] szándékát[273] azáltal, hogy nem meríttették alá magukat általa.

(31) ***„Kihez hasonlítsam hát ennek a nemzedéknek a tagjait[274]? Kihez is hasonlítanak?*** (32) ***Hasonlóak[275] azokhoz a gyermekekhez, akik a piacon ülnek, és ezt kiáltják oda egymásnak: »[Lakodalmast] furulyáztunk nektek[276], de [ti][277] nem táncoltatok!«*** [278]***»Jajveszékeltünk, de [ti] nem sírtatok!«*** (33) ***Eljött ugyanis Keresztelő János, nem***

Jánosnak az igazságos Istenről alkotott képével és mindazzal, ami abból következett, tehát nem értékelhette olyan pozitívan a János-féle alámerítést, ahogyan az itt történik. Ebből viszont az következik, hogy ez esetben is János és Jézus harmonizálásának jelenségével van dolgunk (vö. 260., 264. és 265. lábj.), talán abban az értelemben is, hogy Lukács Jézus sorsát akarta előrevetíteni János „hatástörténetének" bemutatásával („az egész nép és a vámosok is hallgattak rá, a farizeusok és törvénytudók azonban elvetették").

[267] A 3,10-14.21-hez hasonlóan Lukács túlzó módon itt is úgy állítja be a dolgot, mintha az egész nép, még a „nyilvános bűnösök" is elfogadták volna János üzenetét, ennek azonban maga mond ellene néhány sorral lejjebb (33. v.). Nem került volna ellentmondásba önmagával, ha tartózkodik az effajta betoldásoktól (vö. köv. lábj.).

[268] A hasonló mátéi hely (21,31-32) alapján azt gondolhatjuk, hogy Lukács *forrásában* itt eredetileg az állt: „a vámosok és szajhák is", s az „egész nép"-et csak ő fűzte be; ez megmagyarázná, miért tűnnek itt a vámosok csupán levegőben lógó toldaléknak, mintha ők nem tartoznának a néphez. (Az említett forrás minden bizonnyal nem az eredeti Beszédforrás, a Q, hanem annak egy feldolgozott-átdolgozott változata, amelyre már korábban is utaltunk, ld. 149. és 171. lábj.)

[269] Nehezen értelmezhető és fordítható kifejezés (*edikaiószan ton theon*); az látszik a legcélszerűbbnek, ha Keresztelő János igehirdetése (Mt 3,5-12; Lk 3,7-9.16-18) és e mondat szövegösszefüggése („azáltal, hogy...", ill. „a farizeusok elvetették Isten rájuk vonatkozó szándékát") alapján magyarázzuk. Eszerint az „igazságosnak nyilvánították Istent" egyfelől azt jelenti, hogy *elismerték Isten igazságosságát*, azaz elismerték, hogy Isten igazságos, és joggal sújt le a meg nem térő bűnösökre („kivágja a jó gyümölcsöt nem termő fákat", „olthatatlan tűzzel elégeti a pelyvát"), illetve joggal bocsát meg a megtérőknek <u>és</u> alámerítkezőknek, másfelől pedig azt, hogy helyeselték, *elfogadták Isten igazságosságát*, azaz önmagukra mint bűnösökre vonatkozó ítéletét. Ezt az *isteni igazságosságot* azzal *nyilvánították* ki, hogy alámeríttették magukat Jánossal a Jordánba, hiszen János az alámerülést jelölte meg a megtérés és a megsemmisítő isteni ítélettől való megmenekülés ismertetőjegyének.

[270] Mt 3,7 határozottan ellentmond ennek, mert azt állítja, hogy számos farizeus is elment Jánoshoz, hogy alámerítkezzék.

[271] Az eredetiben olvasható *nomikosz* Lukács sajátos kifejezése, amelyet többször is alkalmaz (ld. még 10,25; 11,45-46.52; 14,3) a Márkra és Mátéra, de önmagára is jellemző *grammateusz* mellett.

[272] A görög kifejezés (*eisz heautusz*) az eredetiben nemcsak az isteni „szándékra" vonatkoztatható, hanem az „elvetették"-re is, ezért a mondat így is fordítható: „A farizeusok... viszont a maguk részéről elvetették Isten szándékát."

[273] Nevezetesen hogy Isten megmentse őket (is), és így megmeneküljenek a „kivágástól" és „elégetéstől" – hiszen János azt hirdette: „<u>*Merítkezzetek alá*</u>, és változtassátok meg gondolkodásotokat és életeket, <u>*akkor*</u> [Isten] megbocsátja bűneiteket" (3,3).

[274] Szó szerint: „az embereit".

[275] Mk 4,26.30-31a-hoz és Lk 13,18-19a-hoz hasonlóan itt is helyénvaló lenne így fordítani: „Úgy áll a dolog velük, mint azokkal a gyermekekkel..." (vö. Mk 171), mivel azonban a folytatásban inkább hasonlat következik, mint példázat, ezért a héber *masal* (arám *mathla*) „hasonlat" jelentésére gondolva mégis ezt a megoldást választottuk.

[276] A hasonlat értelmezését ld. a Függelékben: Tréfa, humor és irónia Jézus életében, 3a pont vége.

[277] A kifejezőbb stílus kedvéért toldottuk be a nyomatékosító személyes névmást.

[278] A bevezetésbeli „egymásnak" kifejezés és a 283. lábjegyzetben adott magyarázat alapján itt a gyerekek egy *második* csoportjának *válaszáról* van szó, ezért indul újra az idézőjel. Ha azonban a Függelékben (Tréfa, humor és irónia...) említett másik értelmezést fogadjuk el, akkor az itteni két kiáltás *ugyanattól* a csoporttól származik, és az előző mondatot lezáró, ill. ezt a mondatot nyitó idézőjelet el kell hagyni.

eszik** kenyeret**, és nem iszik** bort*[279]*, erre azt mondjátok: »Démon szállta meg*[280]*!«* (34) ***Eljött az emberfia[281]***, eszik és iszik, erre azt mondjátok: »Nézzétek csak! Falánk és iszákos ember, vámosok és bűnösök cimborája***[282]***!«***[283] (35) ***A bölcsességet***[284] ***azonban minden gyermeke***[285] ***igazolta.”***[286]

[287](36) Egy farizeus kérte őt, hogy egyék vele.[288] Bement a farizeus házába, és

---

[279] A kenyér és a bor betoldásával Lukács pontosítani akarja a párhuzamos mátéi hely (11,18) „nem eszik és nem iszik” kifejezését, amelyet persze nem kellett volna szó szerint vennie, hiszen az csak János aszkéta életmódjára utal (ld. Mt 3,4); igaz, a megfelelő helyen (ld. még Mk 1,6) ő nem emlékezett meg erről.

[280] Szó szerint: „démont birtokol, démona van”.

[281] Ez azt jelenti: „egy egyszerű ember” (ld. Mk 68). Jézus ezzel önmagát nevezi meg, szavainak tényleges értelme tehát ez: „Eljöttem én, egy egyszerű ember, eszem és iszom...”

[282] A mondat lekezelő, gúnyos hangvétele miatt a *philosz* (barát) szónak ez a jelentésárnyalata a pontosabb és kifejezőbb. – Az a higgadtság és derű, amellyel Jézus tudomásul veszi, sőt könnyedén idézi kortársai gyalázkodását, humorának egyik szép példája.

[283] Aszketikus magatartása miatt a kortársak (persze nyilván nem mind) túlságosan démoninak tartották Keresztelő Jánost, Jézust viszont normális viselkedése miatt túlságosan emberinek – így aztán Jánost is, Jézust is elvetették. Jézus humorral és iróniával, ugyanakkor bírálóan mutat rá erre: „Olyanok vagytok, mint a piacon tanyázó, éretlen és önző gyerekek, akik csak saját pillanatnyi hangulatukhoz ragaszkodnak, és azt akarják ráerőszakolni a többiekre: »Táncoljatok velünk!« »Nem, ti szomorkodjatok velünk!«” – A Függelék Tréfa, humor és irónia... c. tanulmányában e szakasz másik értelmezési lehetőségét is közöljük.

[284] A „bölcsesség” itt Isten bölcsessége, vagy az a gyakorlati bölcsesség, amely eldönti, mi helyes (Isten szemében, Isten mércéjével), és mi nem.

[285] A párhuzamos helyen (Mt 11,19) „minden gyermeke” helyett az áll: „művei”. Lehetséges, hogy csupán ugyanannak az arám eredetinek kétféle fordításával van dolgunk. A kétféle fordítás azonban kétféle értelmezést tesz lehetővé, ld. köv. lábj.

[286] Ha <u>*Lukács*</u> változatát fogadjuk el, akkor alighanem azt jelenti: Bár sokan elutasítják a Jánosban és Jézusban megnyilatkozó isteni bölcsességet, de korántsem mindenki; mindazok, akik *„gyermekei”*, vagyis akik magatartásuk révén hasonlítanak rá, elismerik. – Ez azt jelentené, hogy Jézus bizonyos értelemben egy kalap alá veszi magát Jánossal, ami közös sorsukat, illetve János szubjektív nagyságát tekintve (vö. 264. lábj.) lehetséges is, viszont képtelenség, hogy Jézus elismerte volna: *ugyanaz* az isteni bölcsesség működött Jánosban is, mint őbenne (vö. 256. és 265. lábj.).

<u>*Máté*</u> változatában („A bölcsességet azonban *művei* igazolják”) valószínűleg ez a mondás értelme: Hogy Isten szemében mi a helyes és bölcs dolog, János aszkézise-e, vagy Jézus emberibb életstílusa, ezt nem a kortársak hangulata dönti el – ők az egyiket túlságosan szigorúnak, a másikat túlságosan szabadosnak találták, s ezért mindkettőt elvetették –, hanem a „művek”, a tettek. A prófétákat ugyanis „gyümölcseikről” lehet felismerni, és kell megítélni (Mt 7,15-16). Mindenesetre felszabadult és fesztelen gondolkodás- és életmódjával Jézus egyrészt lelkiismeret-furdalás nélkül élvezi a föld javait („eszik és iszik”, vö. még 5,33.34!), másrészt talpra állítja a lesújtott embereket (tanításával: Mk 6,34, gyógyításaival: Lk 7,22, és azzal is, hogy megosztja velük kenyerét: Mk 6,35-44; 8,1-9), még a vámosokat és szajhákat is, akikkel (azok valódi barátjaként) közösséget vállal (5,29-32; 7,34.36-50). – Ez az értelmezés pontosan beleillik a tágabb szövegösszefüggésbe, és azt jelenti, hogy a piacon tanyázó gyerekek hasonlatával Jézus ismét a János prófétai mivoltát (26. v.), illetve saját prófétai mivoltát (34. v.), valamint kettejük viszonyát firtató (257. lábj.) kérdésre ad – megintcsak közvetett (ld. 263. lábj.) – választ.

[287] Márk-kommentárunkban már említettük (823. lábj.), hogy a négy evangélium e témájú, hasonló történetei (Mt 26,6-13; Mk 14,3-9; Lk 7,36-50; Jn 12,1-8) valószínűleg egy tőről fakadnak, és hősnőjük: a „bűnös asszony”, a magdalai Mária (Mk 15,40.47; Lk 8,2), illetve Mária, Lázár és Márta nővére (Jn 11,2; 12,3) egy és ugyanazon személy (vö. még Lk 10,38-42), sőt, talán azonos azzal is, akit Jézus megmentett a megkövezéstől (Jn 8,1-11).

E véleményünket itt csak megerősítjük; ha ugyanis tekintetbe vesszük a hagyomány- és szerkesztéstörténeti bonyodalmakat, s ezeken belül az evangéliumi leírások egymásra hatásait vagy az

asztalhoz ült.[289] (37) És íme, egy asszony, aki bűnös [életet élt] a városban, megtudta, hogy asztalhoz telepedett a farizeus házában; alabástrom [edényben] illatos olajat hozott[290], (38) sírva[291] megállt mögötte, a lábánál, könnyeivel kezdte öntözni a lábát, hajával letörölte, csókolgatta a lábát, és megkente az illatos olajjal.[292] (39) Amikor meglátta ezt a farizeus, aki meghívta őt, így szólt magában: „Ha ez próféta volna, tudná, kicsoda és miféle ez az asszony, aki őt érinti; hogy bűnös."[293] (40) Ekkor Jézus megszólalt, és ezt mondta neki: ***„Simon***[294]***, van valami mondanivalóm számodra."***[295] Mire ő így szólt[296]: „Mester[297], mondd!" (41)[298] ***„Egy***

---

evangélisták olykor önkényes hely- és időmeghatározásait, akkor a mostani szövegek között meglévő *feszültségeket és ellentmondásokat* különösebb nehézség nélkül ki lehet küszöbölni (pl. Jézus lábának olajjal megkenése Márk elbeszélése alapján kerülhetett be Lukácséba, vagy a „Bizalmad megmentett téged" egészen más környezetből – Lk 8,48 nyomán – Lk 7,50-be), a *hasonló vagy kifejezetten egyező vonások* pedig (pl. a közös Simon név, vagy az *alabasztron müru* = illatos olaj alabástrom edényben) csak alátámasztják véleményünket.

Ennek alapján – *például* – az alábbi „eseménysort" lehet *feltételesen* felvázolni: Jézus megmenti a „házasságtörő asszonyt" a megkövezéstől (Jn 8), s jóságával „hét démont" űz ki belőle (Lk 8); ez az asszony, (vagy nem ő, hanem a magdalai Mária) később megjelenik egy meg nem nevezett farizeus lakomáján (Lk 7), de ekkor nincs olajjal megkenés (vö. 292. lábj.); végezetül, amikor érzi, hogy Jézusra hamarosan rátör az üldözés, „a leprás Simon" házában tartott vacsorán (Mt 26, Mk 14, Jn 12 – bár itt Lázár háza a színhely) kibuggyan belőle Jézus iránti minden hálája, szeretete és rajongása (s félelme a végleges elválástól), és Jézus fejére önti az illatos olajat.

Bárhogyan volt is, a Mk 14,3-9 kapcsán mondottakat itt is érdemes tekintetbe venni (ld. főleg Mk 823, 830 és 835).

[288] Az evangélisták közül egyedül Lukács ábrázolásából látszik, hogy a farizeusok nem voltak mind eleve ellenségesek Jézussal szemben, amint ezt ebédmeghívásaik is tanúsítják. Ez a beállítás sokkal közelebb áll a történelmi valósághoz, mint Márké, vagy még inkább Mátéé, akinek szemléletmódja a korai egyház és a zsidóság viszonyát tükrözi (vö. Mk 394, 708).

[289] Szó szerint: „feküdt", ahogyan ez abban az időben ünnepélyes étkezéseken – görög mintára – szokásban volt (vö. Mk 825).

[290] Mk 826-828.

[291] Talán Jézus tekintete – amely egyszerre fejezte ki, hogy tud a bűnösségéről, s hogy mégsem ítéli el – indította sírásra, ld. Péter esetét (22,61-62)! Mindenesetre az egész leírás azt sejteti, hogy Jézus és az asszony mostani találkozásának – itt sajnos nem közölt – előtörténete van; különben lélektanilag nehezen érthető az asszony viselkedése.

[292] Az olajjal megkenés mozzanatát (s persze az olaj odavitelét a 37. versben) talán Mk 14,3-9-ből vette át Lukács – bár az is lehetséges, hogy kétszeri eseménnyel kell számolnunk: Jézus *lábának* megkenésével itt, s *fejének* megkenésével Betániában (Mk 14,3; Mt 26,7 – Jn 12,3 még jobban keveri a dolgot: Jézus *lábának* megkenéséről beszél *Betániában*).

[293] A farizeus – alighanem Jézusra való tekintettel – nem dobja ki a bűnös nőt, de elutasítja (vö. Lk 18,11!), és megbotránkozik azon, hogy megérinti Jézust, meg azon is, hogy Jézus ezt tűri; tőle is elvárná az elutasítást, s mivel ezt nem teszi meg, kétségbe vonja próféta voltát, hiszen egy prófétának át kell látnia az embereken. Rögtön tapasztalni fogja, hogy Jézus valóban átlát rajtuk – rajta is. Ezt azonban egyáltalán nem kell „természetfeletti" képességnek tartanunk: Simonról nyilván lerítt, mit gondol és érez, és Jézus egyébként is nagyon jól tudta, mit gondol egy farizeus ebben a helyzetben (vö. Mk 65).

[294] A farizeus neve valószínűleg Márk és Máté elbeszéléséből került ide, hiszen – hozzájuk hasonlóan – Lukács is megadhatta volna a nevét az elbeszélés kezdetén, de nem tette.

[295] Csodálatos Jézus elfogulatlansága az őt megérintő (és a farizeusi felfogás szerint „tisztátalanná tevő") bűnös nővel szemben, és bátorsága vallásos vendéglátójával szemben: Nem marad csöndben „a békesség kedvéért", és nem érdekli, mit gondolnak és szólnak majd „az emberek"; (most is) csak az érdekli, mit akar ebben a helyzetben az „anyaian apai" Isten (ld. 187. és 189. lábj.), vagyis mi az, ami az embernek (konkrétan: a bűnös nőnek is, de a farizeusnak is) valóban jó – s azt a közvéleményre (és a saját sorsára) való tekintet nélkül megteszi (vö. Mk 709, ill. 49, 100, 227).

hitelezőnek két adósa volt. Az egyik ötszáz dénárral[299] ***tartozott, a másik ötvennel.*** (42) ***Mivel nem volt miből megadniuk, mindkettőnek odaajándékozta***[300]***.***[301] ***Mármost melyikük fogja jobban szeretni őt?"***[302] (43) Simon így felelt: „Feltételezem, hogy az, akinek többet ajándékozott oda."[303] [Jézus] pedig ezt mondta neki: ***„Helyesen ítéltél."***[304] (44)[305] Majd az asszony felé fordulva így beszélt Simonhoz: *„Látod ezt az asszonyt? Bejöttem a házadba: nem adtál vizet a lábamra, ő viszont könnyeivel öntözte lábamat, és hajával törölte meg.* (45) *[Köszöntő] csókot sem adtál nekem, ő viszont, mióta bejöttem*[306]*, nem hagyta abba lábam*

---

[296] Az eredetiben jelen idő áll („szól"), ez azonban ún. *praesens historicum*, vagyis múltbeli eseményt jelen időben elbeszélő, jelen idejű igealak.

[297] Jézusnak a szinoptikus evangéliumokban előforduló *megszólításai-megnevezései* (*rabbi* = uram, nagyságom, *didaszkalosz* = tanító, *episztatész* = mester) közül Lukács a „rabbit" sosem alkalmazza, ezért csak a Márk-evangéliummal párhuzamos helyeken ragaszkodunk az „archaizáló" („Rabbi") fordításhoz (vö. Mk 182), egyébként pedig a „Mestert" használjuk, függetlenül attól, hogy a görögben a *didaszkalosz* vagy az *episztatész* áll-e; e megnevezések *egyéb* előfordulásaiban váltakozva használjuk a „tanítót" (pl. 2,46) és a „mestert" (pl. 3,12; 6,40).

[298] Jézus egy gyermekien egyszerű példázattal akarja megnyitni a farizeus szemét – Isten (bűnbocsátó) jóságának, illetve saját helytelen magatartásának felismerésére, s így akarja hozzásegíteni őt a megtéréshez (vö. Mk 3,4!).

[299] Egy napszámos közel másfél évi jövedelmével, hiszen egy dénár volt az átlagos napszám (vö. Mt 20,2).

[300] Nem pedig „elengedte", ahogy sokszor fordítják; a *kharidzeszthai* jóindulatú, nagylelkű gesztusra utal (vö. 66., 246. és főleg 178. lábj.)

[301] Nagyon valószínűtlen, hogy egy hitelező csak úgy odaajándékozza adósainak azok tartozását, főleg ekkora összegeket Ez a példázat azonban Jézus istenképének két lényeges vonását mutatja be: olyan Isten ő, aki egyrészt lépten-nyomon szétrobbantja az emberi valószínűség-számítás kereteit (vö. Mk 4,2-9), másrészt előzetes emberi teljesítmények nélkül is határtalanul megbocsátó (vö. Mt 18,24-27, ahol tízezer talentumot enged el).

Ezeken kívül Jézus istenképének, pontosabban az ember és Isten viszonyáról alkotott képének egyik fontos vonása is meghúzódik a példázatban: Az ember Isten megajándékozottja, s ha rosszul bánik a rábízott értékekkel, adósává válik Istennek (vö. Mt 25,14-30; Lk 19,11-27; 15,12-14) – de mihelyt kész az őszinte bűnbánatra és megtérésre, Isten egyetlen kérő szóra (Mt 18,26-27; Lk 15,21-22, vagy akár anélkül is?: Lk 7,41-42) elengedi tartozását.

[302] A kérdés költői; azt azonban érdemes megjegyezni (a 47. v. helyes értelmezése érdekében is), hogy Jézus példázata szerint a szeretet (az Isten iránti szeretet is) nem feltétele, hanem *következménye* a megbocsátásnak (az Istentől kapott megbocsátásnak): a szeretet *válasz* a kapott megbocsátásra (vö. Mk 580. lábj., 4-5.bek. és Mk 737!).

[303] Bár a kérdés költői volt, a farizeus mégis óvatosan válaszol, mert alighanem gyanítja már, hogy Jézus meglepetésre készül.

[304] Lehet, hogy Jézus válaszában némi irónia is bujkál, hiszen a farizeus nemcsak egy logikai ítéletet alkotott meg helyesen, hanem – akaratlanul – saját viselkedéséről is ítéletet mondott.

Elképzelhető, hogy – mivel mind a 44-46., mind a 48-50. verset nagy valószínűséggel betoldásnak kell tekinteni – eredetileg ezzel, vagy a 47. verssel ért véget a történet!

[305] Valószínűtlen, hogy az itt következő szembeállításokkal Jézus nyilvánosan megszégyenítette volna vendéglátóját (vö. Mk 683, 713, 724), ezért a 44-46. verset a valóságot nem tükröző betoldásnak kell tartanunk. Talán erre az ügyetlen betoldásra utal a 45. versnek a helyzetbe nehezen illő időadata is („mióta bejöttem", vö. köv. lábj.).

[306] Ha a hiányos görög *aph' hész* („attól") kifejezést a meg nem nevezett órára (időpontra) vonatkoztatjuk, akkor fordíthatjuk így: *„mióta"*; ebben az esetben azonban, úgy tűnik, valószerűtlen Jézus megállapítása: „mióta bejöttem, nem hagyta abba lábam csókolgatását". Néhány kódex úgy oldja fel a feszültséget, hogy „bejöttem" helyett azt írja: „bejött".

Az *aph' hész*-t azonban a mondatkezdő *hauté de*-re is („ő viszont") lehet vonatkoztatni; értelme ekkor *„akitől"* („bejöttem hozzád"), s arra utal, hogy Jézus előzőleg az asszony házában járt. Ez lélektanilag jól magyarázná az itteni jelenetet, de kétségtelen, hogy pusztán ebből a kifejezésből csak megalapozatlanul lehet következtetni ott jártára.

csókolgatását. (46) *Olajjal sem kented meg a fejemet, ő viszont illatos olajjal kente meg a lábamat.*[307] (47) ***Ezért [azt] mondom neked: [Isten] megbocsátotta***[308] ***a sok bűnét, hiszen sok szeretetet***[309] ***[mutatott***[310]***].***[311] ***Akinek ellenben [Isten] keveset bocsát meg, az kevéssé szeret."*** (48)[312] Az asszonynak pedig ezt mondta: *„[Isten] megbocsátotta a bűneidet."* (49) Erre a vele együtt asztalnál ülők elkezdték mondani egymás között: „Ki ez, hogy [még] bűnöket is megbocsát?!"[313] (50) [Ő] azonban ezt mondta az asszonynak: *„A bizalmad megmentett téged. Menj békével*[314]*!"*[315]

Lehetséges azonban egy harmadik megoldás is; eszerint a „mióta bejöttem, nem hagyta abba..." az asszony szeretetszolgálatának *tartósságát* akarja hangsúlyozni a farizeustól csak a házba lépéskor várt udvariassággal (köszöntő csók, lábmosó víz adása) szemben.

[307] A 44-46. verstől mint nem hitelestől eltekintve, a 39. v. alapján is megállapíthatjuk, hogy a farizeus felfogása és viselkedése legjobb esetben is csak korrektnek, igazságosnak tekinthető, így a tékozló fiú bátyjához vagy Keresztelő Jánoshoz hasonlóan (Lk 15,15-25; 7,22) ő is kívül marad az Isten országát jelképező zenés-táncos örömünnepen – amíg meg nem tér (vö. 298. lábj.).

[308] Az eredetiben: „megbocsáttatott a sok bűne"; vö. Mk 59-60.

[309] Bizalmát, néma bűnbevallását, könnyeit, azok hajával való letörlését (s az olajjal megkenést) Jézus „sok szeretetnek" nevezi.

[310] Szó szerint: „sokat/nagyon szeretett".

[311] Ez a vers különös fordítási és értelmezési nehézségeket rejteget (részben a *hoti* többértelműsége miatt, részben amiatt, hogy a *hu kharin* vonatkoztatható az előzményekre is, meg a *hoti*-ra is): A meglehetősen gyakori „Bocsánatot nyert sok bűne, *mivel* nagyon szeretett" fordítás ellentmondásban áll mind a megelőző példázattal (41-42. v.), mind a mondat folytatásával („Akinek kevés bocsáttatik meg, kevéssé szeret"), ezért ezt a fordítást és értelmezést bátran kizárhatjuk. Csak olyan fordítás jöhet szóba, amely összhangban van a tényleges mondanivalóval, nevezetesen hogy *a szeretet (nagysága) a megbocsátás (nagyságának) következménye* (és jele).

Így aztán két fő változat lehetséges (a *hu kharin* és a *hoti* értelmezésétől függően): a) „*Amiatt* [= azon az alapon] *mondom* neked, [hogy] megbocsáttatott a sok bűne, *hogy* sok szeretetet mutatott." b) „Ezért [azt] mondom neked, *megbocsáttatott* a sok bűne, *mert hiszen* sok szeretetet mutatott." Vagyis a szemmel látható szeretet-megnyilvánulásokból lehet visszakövetkeztetni a szemmel nem látható megbocsátásra: „*Nyilvánvalóan* megbocsáttatott a sok bűne, *hiszen* sok szeretetet mutatott (irántam)." (A *hoti*-nak ugyanez a „hiszen" – lehet – az értelme Jn 9,16-ban és 1Jn 3,14-ben is.)

Nagyon is lehetséges persze, hogy Lukács nem így érti, és nem ezt akarja sugallni, hanem igenis a fordítottját, azt, hogy a bűnös nő azért nyert bocsánatot a sok bűnéért, mert sok szeretetet mutatott (Jézus iránt). Zakeus történetében ugyanis (19,1-10) szintén ellenkezőjére fordítja Jézus logikáját, és csak azért részesítteti „megmentésben/üdvösségben" Zakeust, mert az sok szeretet tanúsítását ígérte meg (az általa becsapottak és a szegények iránt), ld. ott. (Vö. még Lk 5,32: ebben a beállításban Jézus nem Isten *ingyenes* jóságát jeleníti meg, hanem megtérésre szólítja fel a bűnösöket.)

[312] A 48-50. v. Lukács különböző hagyományanyagokból összeállított betoldása, amelynek *célja a történet krisztológiai kihegyezése* Mk 2,5-7 (Lk 5,20-21) mintájára. *Ezért* mondatja el Jézussal másodszor is a megbocsátás szavait, holott a 47. v. már megfogalmazta Isten megbocsátásának tényét, amit különben kimondatlanul már az is jelzett, hogy Jézus közösséget vállalt a bűnös nővel (amikor hagyta, hogy az megérintse stb.). *Ezért* „idézi" az asztaltársak felháborodott kérdését. *Végül* ezt a beállítást hivatott erősíteni az egyébként gyógyítási történetek lezárását szolgáló mondat (ld. 8,48; 17,19; 18,42), amely mellesleg azt mutatja, hogy a (Jézus révén) Istenbe vetett bizalom kifejezett bűnvallomás és hitvallás nélkül, sőt segítségkérés nélkül is jelen lehet (amint a bűnös nő példája mutatja).

[313] Vö. Mk 63-64.

[314] A béke a bibliai nyelvezetben inkább az élet és az üdvösség teljességének kifejezése, mint a lelki nyugalomé. Mindazonáltal *elvileg* hitelesnek tekinthető ez a buzdítás, és csak a 312. lábjegyzetben mondottak miatt szedtük dőlt betűvel.

[315] Bármennyi értelmezési nehézséget vessen is fel ez az elbeszélés, kétségtelen, hogy egyik legvilágosabb tanúsága annak a „megelőlegezett", feltételek nélküli, *ingyenes* jóságnak, amellyel *Jézus*, illetve az általa hirdetett *Isten* viseltetik a bűnösök iránt – ahogyan erről a Jézushoz vitt béna (Mk

8 (1) Ezt követően történt, hogy városról városra és faluról falura járt[316], és [követként][317] hirdette Isten országának örömüzenetét.[318] Vele [volt] a Tizenkettő, (2) és néhány asszony,[319] akik gonosz[320] szellemektől [szabadultak meg] és [különféle] gyengeségekből gyógyultak meg: a magdalainak nevezett Mária[321], akiből hét[322] démon ment ki, (3) Johanna, Kuzának, Heródes intézőjének[323] felesége[324], Zsuzsanna és sokan mások, akik vagyonukból[325] szolgáltak[326] nekik[327].

2,3-12), Zakeus (Lk 19,1-10) vagy a házasságtörő asszony története (Jn 8,1-11; ld. a Függelékben) is tanúskodik.

[316] Vö. Mk 151.

[317] Vö. 54. lábj.

[318] Vö. Lk 4,18-19; 7,22 – Mk 2 és 22.

[319] *Egyedülálló* és rendkívül jelentős ez a tény, vagyis hogy Jézus nők kíséretében járta Palesztina városait és falvait. Súlyának megértéséhez tudatosítanunk kell, hogy a kor patriarchális társadalmában a nőket alacsonyabb rendű lényként kezelték, erkölcsi, vallási és társadalmi szempontból egyaránt törvényen kívül helyezték, s a gyerekekkel és a rabszolgákkal álltak egy sorban: például nem oktatták őket a Törvényre, felmentették számos vallási kötelezettség alól, és bár – ráccsal elválasztva – ott lehettek a zsinagógában, de nem voltak tagjai a gyülekezetnek, semmilyen ügyben nem tanúskodhattak. A férfiak még csak nem is köszöntek a nőknek, és imádságban adtak hálát azért, hogy nem pogánynak, tudatlannak és nőnek születtek. Nem csoda, hiszen a Tízparancsolat egy kalap alá vette a nőket a szántóföldde, az állatokkal és egyéb vagyontárgyakkal (2Móz 20,17; 5Móz 5,21).

Jézus volt az első (és máig egyetlen?) férfi, aki *áttörte a szokásos férfiközpontúságot* (Platónt vagy Arisztotelészt, de Buddhát vagy Mohamedet sem lehet vele egy lapon említeni), s a férfiak bevett, indulatos ellenségessége helyett fesztelen magától értetődőséggel, egyenrangú társként bánt a nőkkel (még saját férfitanítványai botránkozására is, vö. Jn 4,27). A Tizenkettő közé *csak* azért nem választott be nőket is, mert a kor említett felfogása miatt ugyanúgy nem küldhette őket hivatalos követekként, apostolokként honfitársaihoz, ahogyan egy „pogányt" sem tehetett apostollá zsidók számára (ld. Mk 5,18-19 – Mk 206); ennek ellenére biztosra vehetjük, hogy a szóban forgó asszonyok nem csupán „kísérői", „kiszolgálói" voltak, hanem a szó igazi értelmében *tanítványai* is (vö. Lk 10,39). (Ebből egyebek között az is következik, hogy Jézus egyházában a feladatok ellátásában és a „tisztségek" betöltésének eldöntésében nem játszhat szerepet, hogy valaki férfi-e vagy nő!)

Jézus *visszaadta a nőknek emberi méltóságukat,* s ennek leglátványosabb jele volt, hogy társaságukban rótta hazájának útjait.

Kortárs és későbbi tanítványai levonhatták volna mindebből a következtetéseket, de *nem tették meg.* Jézus jó példája ellenére közvetlen tanítványai is a férfiakra jellemző, indulatos ellenségességgel viszonyultak a nőkhöz, még a legszűkebb tanítványi körbe tartozókhoz is (vö. Mk 10,13; 14,4-5; Mt 15,23; Jn 4,27 – Lk 24,11; Tamás-ev. 21, ill. 114: „Simon Péter így szólt Jézushoz: Mária menjen el tőlünk! Mert a nők nem érdemesek az életre..."), Pál és követői pedig *csaknem kétezer évre megpecsételték a sorsukat.* (Noha Pál tudta, hogy „Krisztusban nincs sem férfi, sem nő": Gal 3,28; vö. még Ef 5,25-26 – egyszerűen kihagyja a nőket Jézus „feltámadásának" tanúi közül: 1Kor 15,3-8; ld. még 1Kor 11,1-16; 15,34-35!; Ef 5,22-24; 1Tim 2,11-15.)

[320] Márk következetesen „tisztátalan", szó szerint „meg nem tisztult" szellemekről beszél, csak Lukács nevezi őket gonoszaknak (vö. 23. lábj., valamint Mk 31 és 201).

[321] Jézus legjelentősebb női tanítványa; ld. még Mk 15,40.47; 16,1-8; Lk 24,10; Jn 20,1-2.11-18; vö. 287. lábj.

[322] Nem kell szó szerint venni, mert a 7 a teljesség száma.

[323] Ez – bár nem tudjuk *pontosan*, mit takart – igen magas társadalmi állást jelentett, hiszen Heródes Antipász az ország uralkodója volt. (Egyesek kapcsolatot látnak a Lukács által említett, Heródes környezetébe tartozó személyek – ld. még Manaén, ApCsel 13,1 – és azon adatok között, amelyeket a negyedes fejedelemről és családjáról ismerünk, ld. 3,1; 13,31; 19,12-14; 23,7-15; ApCsel 12,1-23).

[324] Ld. még 24,10.

[328](4) Amikor nagy tömeg jött össze, azokból is, akik városról városra odamentek hozzá, példázatban beszélt [hozzájuk]: (5) ***„Kiment a magvető, hogy elvesse magját.*** *Miközben vetett,* ***az egyik*** *[mag]* ***az útra esett,*** *[ahol] széttaposták, és az (égi) madarak feleszegették.* (6) ***A másik sziklára esett le, kinőtt, és elszáradt, mert nem volt nedvessége.*** (7) *[Ismét]* ***másik a tövisek közé esett, vele együtt kinőttek***[329] ***a tövisek*** *[is]****, és elfojtották.*** (8) *[Ismét]* ***másik a jó földbe esett, felnőtt, és százszoros***[330] ***termést hozott.***”[331] Ezeket mondta, és így kiáltott: ***„Akinek füle van a hallásra, hallja meg!”***

[332](9) Tanítványai megkérdezték őt, mi akarna lenni ez a példázat. (10) Ő pedig azt mondta: *„Nektek megadta [Isten], hogy megismerjétek Isten (országának)*[333] *titkait*[334]*, a többieknek azonban példázatokban [hangzanak el], hogy* [335]*bár látnak, ne lássanak, és bár hallanak, ne fogják fel.”*

[336](11)[337] A példázat [értelme] pedig ez: (12) *„A mag Isten üzenete. Az útra esettek azok, akik meghallották, azután jön az Ördög, és kiveszi szívükből az üzenetet, hogy ne higgyenek, és [így] ne üdvözüljenek*[338]*.* (13) *A sziklára [esettek] viszont azok, akik örömmel befogadják az üzenetet, amikor hallják, ám ezeknek nincs gyökerük; [ezek] azok, [akik] ideig-óráig hisznek, de a próbatétel idején eltávoznak.* (14) *Ami pedig a tövisek közé esett, ezek [azok], akik meghallották [az üzenetet], de míg útjukat járják, a vagyon [birtoklásából fakadó]*[339] *gondok, a gazdagság és az élvezetek megfojtják őket, és nem jutnak el az érettség-*

---

[325] Ez vitatható állítás, mert abban a korban nők aligha vihettek magukkal pénzt és egyéb értéktárgyakat; de figyelembe kell vennünk, hogy a korabeli szokások és szabályok értelmében ezek a nők eleve nem lehettek volna Jézus kísérői sem (ld. 319. lábj.).

[326] Alighanem a kis csapat étellel való ellátására (az ételek elkészítésére?), a mosásra meg az éjszakai szállások előkészítésére kell gondolnunk.

[327] Egyes kódexek szerint: „neki”.

[328] 4-8. v.: ld. Mk 4,1-9.

[329] Vö. Mt 13,30.

[330] Lukács nem említi a harmincszoros és hatvanszoros termést.

[331] A Tamás-evangélium 8. logionjában e példázat további alakjával találkozunk.

[332] 9-10. v.: ld. Mk 4,10-12.

[333] Néhány kódexből hiányzik ez a szó.

[334] Márk titokról beszél, Lukács titkokról.

[335] Lukács még Márknál is kivonatosabban idézi Izajás 6,9-10-et, inkább csak utal rá, és ezzel amennyire csak lehetséges, elveszi annak élét. (Az ApCsel 28,26-27-ben Pál szájába adva, teljességében idézi majd.)

[336] 11-15. v.: ld. Mk 4,13-20.

[337] Lukács nem említi a tanítványok értetlenségét, illetve hogy Jézus emiatt megdorgálja őket. Ezt a szokását, vagyis hogy *„retusál”*, igyekszik tompítani az összeütközéseket, és minél jobb színben feltüntetni a Jézushoz tartozókat, lépten-nyomon megfigyelhetjük (ld. pl. 352., 354., 358., 360-361., 416., 446., 464., 1185., 1199., 1203., 1207., 1215. lábj.).

[338] Lukács itt (és a 13. versben) sokkal inkább páli, semmint jézusi értelemben beszél „hitről” és „üdvözülésről”, és a kettő viszonyáról, ennek megfelelően fordítottuk – szokásunktól eltérő módon – a *piszteuein* és a *szódzein* igét (vö. Mk 5,34; 10,52 – Mk 10,26, ill. Mk 24!). Ez a megjegyzés egyébként is betoldás Márk szövegéhez képest.

[339] A szokásos „az élet gondjai, gazdasága és élvezetei” fordítás nemcsak félrevezető (mintha például a kisemberek megélhetési gondjairól lenne szó), hanem részben értelmetlen is (mert mit is jelenthet „*az élet* gazdagsága”?). Ha ragaszkodni akarnánk a *biosz* szó „élet” jelentéséhez, akkor legfeljebb úgy lenne értelme a mondatnak, ha az „életet” csak az „élvezetekkel” kötnénk össze: „a gondok, a gazdagság és az élet élvezetei”.

A *biosz* szó azonban nemcsak életet jelent, hanem vagyont (anyagi javakat) is, méghozzá Lukácsnál minden (egyéb) előfordulásában (8,43 a ***D*** kódexben; 15,12.30; 21,4), ahogyan az egyetlen márki előfordulásban is (12,44).

Itt tehát kifejezetten és részletezetten *a gazdagsággal együtt járó* gondokról, problémákról, és a gazdagság által lehetővé tett élvezetekről van szó (vö. 1Jn 2,16!; 3,17! és Jak 4,13-16!).

re[340]. (15) *Ami pedig a jó földben van, ezek azok, akik miután nemes és jó szívvel*[341] *meghallgatták az üzenetet, ragaszkodnak hozzá, és állhatatossággal*[342] *termést hoznak.”*[343]

[344](16)[345] ***„A meggyújtott mécsest senki sem takarja le edénnyel, sem ágy alá nem teszi, hanem mécstartóra teszi, (hogy a belépők lássák a fényt).”***

(17)[346] ***„[Isten] ugyanis semmi [olya]t sem rejtett el, ami nem lesz majd nyilvánvaló, mint ahogy [semmi sem] lett elrejtve [Isten elől], ami ismertté ne válnék, és napvilágra ne jutna.”***[347]

(18)[348] ***„Ügyeljetek tehát arra, hogyan***[349] ***hallgatjátok [Isten üzenetét]! Akinek ugyanis van, annak [Isten] még adni fog, akinek pedig nincs, attól [Isten] [még azt is] el fogja venni, amiről azt képzeli***[350]***, hogy van neki.”***[351]

[352](19) Megérkezett hozzá anyja és fivérei, de a tömeg miatt nem tudtak találkozni vele. (20) Megmondták neki: „Anyád és fivéreid kinn[353] állnak, és látni akarnak téged.” (21) Ő azonban így felelt nekik:[354] ***„Az én anyám és az én fivéreim azok, akik meghallgatják, és tettekre váltják***[355] ***Isten üzenetét.”***[356]

---

[340] Lukács finom(kodó), elegáns görög kifejezése ez; csak itt fordul elő az egész Újszövetségben.

[341] A „nemes és jó” kifejezés a görög embereszmény megfogalmazása (*kalosz kai agathosz* = szép és jó), és voltaképpen egyetlen szóval kellene visszaadni: „derék”. (Ha egészen pontosan akarnánk fordítani, akkor ebben a mondatban „szép földről”, illetve „szép és jó szívről” kellene beszélnünk…) – A „szív” is Lukács hozzátétele (vö. 2,19.51).

[342] A *hüpomoné* (= „alatta maradás”, állhatatosság) szintén Pálra jellemző kifejezés, az evangélisták közül csak Lukács használja (ld. még 21,19).

[343] Tamás evangéliumában nincs ilyen allegorizáló magyarázat a példázathoz, s ez megerősíti (vö. Mk 155), hogy nem Jézustól származik.

[344] A 16-18. versre vonatkozóan ld. Mk 160.

[345] E vers magyarázatát ld. Mt 5,15-nél.

[346] E vers magyarázatát ld. Lk 12,2-nél és Mt 10,26-nál.

[347] Lukács a 12,2-ben más összefüggésben és kissé más megfogalmazásban közli ezt a mondást.

[348] E vers magyarázatát ld. Mk 4,25-nél.

[349] Márk (4,24) arra hívja fel a figyelmet, *mit* hall az ember, Lukács arra, *hogyan* hallgatja, de mindketten az Isten üzenetével való helyes bánásmódra szólítanak fel, ezért itt nincs köztük lényegi különbség.

[350] Lukács kifejezetté teszi azt, amit Márk az „amije van”-nal bennfoglaltan mond el (vö. Mk 170), alighanem hűségesen Jézushoz, aki kedvelte a paradox beszédmódot (pl. Mt 23,24; Mk 10,25; Lk 6,41).

[351] Lukács a 19,26-ban más összefüggésben is közli ezt a mondást (az előző lábjegyzetben említett módosítás nélkül).

[352] 19-21. v.: ld. Mk 3,20-21 és 3,31-35. – Lukács (és Máté) kihagyja ennek a jelenetnek az előzményét, vagyis hogy anyja és testvérei úgy vélték, Jézus „magán kívül van”, „nincs eszénél”, s ezért „hatalmukba akarták keríteni”, hogy hazavigyék – tehát hallgat összetűzésükről (vö. 337. lábj.). Ezáltal az egész jelenetet ártalmatlan színben tünteti fel, mintha csak barátságos rokoni vizitről lenne szó, amelyet csupán a tömeg tolongása nehezít meg kissé.

[353] Ez a megjegyzés azt a benyomást kelti, mintha *a házon* kívül lennének, valójában Lukács eleve a szabadba helyezi a jelenetet, s a „kinn” azt jelenti: a Jézust körülvevő tömeg gyűrűjén kívül. Lukács ugyanis következetesen töröl, vagy megváltoztat minden olyan jelzést, amely Márknál még jelezte, hogy Jézusnak Kafarnaumban saját (tulajdonú, vagy bérelt) háza volt (ld. Mk 75; vö. 72. lábj.), az ő beállításában ugyanis Jézus az örök vándorló, aki „elhagyta házát” (vö. 18,29).

[354] Lukács kihagyja Jézus kemény mondását („Ki az én anyám, és kik az én fivéreim”), amellyel kifejezi elválását családjától (vö. 337. lábj.).

Ki kötődött volna hozzá bensőségesebben, mint az édesanyja? Mégis hallania kellett tőle, akit pedig – a maga módján – csak védeni akart: „Ki az én anyám?” Mária nagysága azonban éppen abban áll, hogy noha „kívül maradt”, amíg nem tudta megérteni Jézust, de nem keseredett el és nem keseredett meg, hanem mihelyt képessé vált rá, „bement”. Ez még nem nagypénteken történt, ahogyan János beállítja (Máté-Márk-Lukáccsal összevetve ugyanis Jn 19,25-27 csupán krisztológiai

[357](22) Történt egy napon: Hajóba szállt tanítványaival, és így szólt hozzájuk: ***„Menjünk át a tó túlsó partjára!”*** El is indultak. (23) Miközben hajóztak, [Jézus] elaludt. Akkor szélvihar zúdult le a tóra, egyre inkább megteltek [vízzel], úgyhogy veszélyben forogtak. (24) Odamentek hát hozzá, és felkeltették, mondván: „Rabbi, Rabbi, [358]elveszünk!” Erre [teljesen] felébredt, keményen rászólt[359] a szélre és a hullámzó vízre: azok lecsillapodtak, és csend lett. (25) Akkor ezt mondta nekik:[360] ***„Hol van***[361] ***a bizalmatok?”*** Őket pedig félelem fogta el, elcsodálkoztak, és így szóltak egymáshoz: „Ugyan ki ez, hogy még a szeleknek és a víznek is parancsol, s azok engedelmeskednek neki?”

[362](26) Áthajóztak a gerázaiak vidékére, amely Galileával átellenben[363] van. (27)

---

konstrukciónak bizonyul), hanem húsvét és pünkösd között, ahogyan erről az Apostolok cselekedetei tanúskodik (1,14)

Így talán elmondhatjuk, hogy a Jézushoz közel állók közül senki sem szenvedett annyit, mint Mária, amíg vérrokonából szellemi rokonává válhatott – de talán éppen ezért állhat nagyon is közel hozzánk, akik szintén csak lassan és fáradságosan tudjuk megérteni és elfogadni Jézust, s még lassabban és fáradságosabban tudjuk követni őt.

[355] Vö. 6,46-49; 8,15.

[356] Lukács beállításában ez a mondás nem vonatkozik egyszerűen Jézus minden jelen lévő hallgatójára, mint Mk 3,34-ben, hanem nyitva hagyja, hogy ki fogja teljesíteni a feltételt.

[357] 22-25. v.: ld. Mk 4,35-41. – *Lukács beállításában* a most következő három csodaelbeszélés Jézus „titkait” (10. v.) szemlélteti, azaz hogy neki hatalma van természet erőin (22-25. v.), a démonokon (26-39. v.) és a (betegségen és a) halálon is (40-56. v.).

[358] Lukács kihagyja a tanítványok Jézusnak tett szemrehányását: „Nem törődöl azzal, hogy (elveszünk)?” Ezzel egyrészt megmenti a tanítványokat attól, hogy tiszteletlennek látszódjanak (vö. 378. lábj.), másrészt elveszi annak a lehetőségét, hogy bárki is nemtörődömséget feltételezhessen Jézusról (vö. 337. lábj.). Ez a krisztológiai jellegű tendencia majd Máté elbeszélésében éri el csúcspontját (8,25).

[359] Ez a kifejezés rávezethet minket az *eredeti* történetre. Ennek az igének ugyanis (*epitiman*) a szinoptikus evangéliumokban van három (egy párhuzamos helyet is beszámítva négy) olyan előfordulása, amelyben Jézus *a tanítványaira* „szól rá keményen” (Mk 8,30 // Lk 9,21; Mk 8,33; Lk 9,55; néhány kódexben még Mk 10,14 is). Eredetileg itt is erről lehetett szó, vagyis hogy Jézust felizgatta *tanítványainak komisz gyanúsítása* (miszerint egyáltalán nem érdekli az ő félelmük és esetleges pusztulásuk), valamint *Isten iránti bizalmuk hiánya* – s *ezért* „keményen rájuk szólt”: „Miért vagytok ennyire gyávák? Hogyan van az, hogy még mindig nem bíztok Istenben?” (Mk 4,40)

Később aztán esetleg már maga *Márk* hellenista csodatörténetté dolgozta át az áthagyományozott anyagot (vö. Mk 186), de az is lehetséges, hogy *Lukács és Máté* szövege hatott vissza a kész Márk-evangéliumra, vagyis Márk szövegébe is betoldották az ottani csodamotívumokat (Jézus parancsol a szélnek és a víznek; a tanítványok elcsodálkoznak, ill. félelem fogja el őket). Ha ezeket *ismét eltávolítjuk* Márk legősibbnek tekinthető szövegéből, a meglepetés és a felfedezés erejével hathat ránk, milyen *„varratmentes” szöveget* (vö. Mk 713), mennyire *hiánytalan és logikus eseménysort* kapunk (vö. 239. lábj., 3a!): „...A hullámok becsaptak a hajóba... Rabbi, nem törődöl azzal, hogy elveszünk? Erre [teljesen] felébredt, és keményen rájuk szólt: Miért vagytok ennyire gyávák...?”

Ezt aztán akár meg is lehetne toldani a tanítványok *csodálkozásával* (Lk 8,25; Mt 8,27), de nem amiatt, hogy Jézus parancsolt a szélnek és a víznek, hanem Jézus hihetetlen higgadtsága és Istenbe vetett, rendíthetetlen bizalma miatt (vö. Mk 188).

[360] Lukács kihagyja Jézus szemrehányását: „Miért vagytok ennyire gyávák?” (Vö. 337. lábj.)

[361] Lukács ismét kozmetikázza a tanítványok képét. Márknál ugyanis ez áll: „Hogyan van az, hogy még mindig *nem* bíztok [Istenben]?” „Hol...?” kérdésével viszont Lukács azt sejteti, mintha a tanítványoknak már meglenne a hiányolt bizalmuk, csak éppen „nem lenne náluk”, vagy nem tudnák „tettekre váltani” (vö. 337. lábj.).

[362] 26-39. v.: ld. Mk 5,1-20.

[363] Lukács teológiai koncepciója szerint még nincs itt „a pogányok ideje”, a „pogánymisszió” szerinte csak pünkösd után kezdődik, ezért aztán véletlenül sem mondja ki, hogy Jézus a Tízváros vidékén (Mk 5,20), azaz „pogány” vagy félpogány területen jár.

Amikor kilépett a szárazföldre, a városból egy [olyan] ember jött szembe vele, akiben démonok voltak; [már] jó ideje nem vett fel ruhát, és nem házban tartózkodott, hanem a sírboltokban[364]. (28) Amikor meglátta Jézust, felkiáltott, leborult eléje, és nagy hangon így szólt: „Mi közöm hozzád, Jézus, a legfőbb isten fia? Kérlek[365], ne kínozz engem!" (29) [Jézus] ugyanis felszólította a meg nem tisztult szellemet, hogy menjen ki az emberből; mert [már] hosszú ideje [erőszakkal] fogva tartotta, úgyhogy láncokkal és béklyókkal megbilincselve őrizték, de szétszakította a bilincseket, s a démon a pusztákba hajtotta őt. (30) Akkor Jézus megkérdezte tőle: ***„Mi a neved?"*** Ő pedig ezt mondta: „Légió" – mert sok démon ment bele; (31) és unszolták [Jézust], ne parancsolja meg nekik, hogy a feneketlen mélységbe[366] távozzanak. (32) Ott a hegyoldalban jókora[367] sertéskondát legeltettek, s [a démonok] megkérték [Jézust], engedje meg nekik, hogy azokba menjenek; erre megengedte nekik. (33) A démonok kijöttek hát az emberből, és belementek a disznókba, mire a konda a meredek parton át lerohant a tóba, és belefulladt. (34) Amikor legeltetőik meglátták, ami történt, elfutottak, és megvitték a hírt a városba és a tanyákra. (35) [Az emberek] pedig kijöttek, hogy meglássák, ami történt; odamentek Jézushoz, és megtalálták azt az embert, akiből kimentek a démonok: felöltözve és ép elmével ott ült Jézus lábainál[368]; erre félelem fogta el őket. (36) Azok pedig, akik látták[369], hogyan menekült meg a démonok által megszállt [ember], hírül adták nekik [a történteket]. (37) Ekkor a gerázaiak környékéről [jött] egész sokaság megkérte őt, távozzék el tőlük, mert nagy félelem kerítette hatalmába őket. Ő pedig beszállt a hajóba, és visszafordult. (38) Az az ember azonban, akiből kimentek a démonok, kérlelte, [hadd] legyen vele[370], ő viszont elbocsátotta, mondván: (39) ***„Térj vissza a házadba, és beszéld el, mi mindent tett veled az Isten!"*** El is távozott, és egész városszerte [következként] hirdette[371], mi mindent tett vele Jézus.

Ehhez az elvéhez egész evangéliumában ragaszkodik, és mindent úgy ír le, töröl vagy változtat meg, hogy a „pogány" vonatkozások ne kerüljenek szóba: A pogány százados nála „istenfélő", a zsidósággal a lehető legszorosabb kapcsolatban álló ember (7,3-6; 219. lábj.!); nála nem jönnek Jézushoz keleti mágusok (Mt 2,1-12) vagy görögök (Jn 12,20-22); hiányzik a zsidókat és pogányokat elválasztó étkezési előírások érvényének megszüntetése (Mk 7,19b) és a szír-föníciai asszony esete (Mk 7,24-30); kifejezetten törli a templomra mint *minden nép* imaházára vonatkozó ígéretet (Mk 11,17 // Lk 19,46), s a Jézus kivégzését vezető római tiszt vallomását is erősen tompítja (Mk 15,39 // Lk 23,47). A zsidóságon túli világra evangéliumának utolsó soraiban utal először (24,47).

Ebben a szakaszban persze egy kicsit következetlen, de hát kénytelen megemlíteni a disznókat, amelyek – mivel a zsidóknak tilos sertéshúst fogyasztaniuk – kifejezetten „pogány" vidékként azonosítják a „Galileával átellenben" fekvő „szárazföldet" és a közeli „várost" (27. és 39. v.).

[364] Temetkezésre (is) használt barlangok.

[365] Lukács beállításában a démon nem „esketi meg az istenre" Jézust (Mk 5,7; Mk 197-198), hanem csak *kéri*, hogy ne kínozza őt, ami azt sugallja, hogy eleve elismeri Jézus fennhatóságát.

[366] Vagyis az „alvilágba", a „pokolba", ahová a néphit szerint az ítélet napján távozniuk kell az emberek számára teremtett világból. Ez a mozzanat is a fokozódó legendaképződés jele, mert Márknál csak azt kérik, hogy „ne küldje el őket arról a vidékről".

[367] Ez az adat megerősíteni látszik, hogy Márknál az „ezer" csak azt jelenti: „számlálatlanul <u>sok</u>", tehát a „kétezer disznó" = „kétszer sok" (Mk 204); Lukács ugyanis Mátéval egyetemben így értelmezi, illetve helyesbíti Márk kifejezését (Lk: „<u>jókora</u> sertéskonda", Mt: „<u>sok</u> sertésből álló konda"). Bezzeg a „messiási kenyérszaporítási csoda" leírásában már nem ilyen következetesek, és korábbi ismeretükről „megfeledkezve" 4-5 <u>ezer</u> jóllakott férfiről beszélnek, amit Máté még meg is fejel: „az asszonyokon és a gyermekeken kívül" (14,21; 15,38)...

[368] „Valakinek a lábainál ülni" azt jelenti: tanítványának lenni (vö. 10,39) – vagy legalábbis a tanítvánnyá válás készségét.

[369] Jézus tanítványai.

[370] A „vele lenni" szintén a tanítványság, pontosabban a legbelső tanítványi („apostoli") körhöz tartozás szakkifejezése (vö. Mk 116, 118 és 205-206).

[371] Vö. 54. lábj.

[372](40) Amikor Jézus visszatért, a tömeg szívesen fogadta, mert mindnyájan várakoztak rá. (41) És íme, odament egy Jairus nevű férfi, aki a zsinagóga elöljárója volt. Leborult Jézus lábaihoz, és kérlelte, hogy menjen el a házába,[373] (42) mert volt egy egyedüli[374] – tizenkét éves – lánya, aki haldoklott.[375] Míg úton volt oda, levegőhöz is alig jutott a [tolongó] tömeg miatt.

(43) Ekkor egy asszony, akinek [már] tizenkét éve vérfolyása volt, s akit – ([bár] egész vagyonát ráköltötte az orvosokra)[376] – senkinek sem volt ereje meggyógyítani, (44) odament hátulról, megérintette ruhájának szegélyét[377], és azonnal elállt a vérfolyása. (45) Jézus ezt mondta: ***„Ki az, aki megérintett?”*** Amikor mindenki tagadta, Péter ezt mondta: „Mester, a tömeg szorongat és présel össze téged[378]!” (46) Jézus azonban ezt mondta: ***„Valaki megérintett, én ugyanis észrevettem, hogy erő ment ki belőlem.”***[379] (47) Amikor az asszony látta, hogy nem maradhatott rejtve, remegve odament, leborult eléje, s az egész nép színe előtt elbeszélte, mi okból érintette meg őt, és hogyan gyógyult meg azonnal. (48) Ő pedig ezt mondta neki: ***„Leányom, a bizalmad***[380] ***mentett meg téged! Menj békével!”***

(49) Még beszélt, amikor jött valaki a zsinagóga elöljárójá[nak ház]tól, és így szólt: „Halott [már] a lányod, ne zaklasd tovább a Mestert!” (50) Jézus azonban meghallotta [ezt], és így felelt neki: ***„Ne félj, csak bízzál***[381] ***[Istenben],*** *és [akkor] meg fog menekülni*[382]*!”* (51)

---

[372] 40-56. v.: ld. Mk 5,21-43. – Jairus lányának meggyógyítását illetően ld. még a szír-föníciai asszony lányának esetét: Mk 7,24-30 (különösen Mk 360), valamint Mk 223. lábj., 2. bek.

[373] Lukács kihagyja: „és tegye rá a kezét”; ezzel nagyon „alázatosnak” akarja beállítani Jairust, mint aki nem akarja előírni Jézusnak, hogyan segítsen.

[374] Vö. 227. lábj.

[375] Annak érdekében, hogy az eredeti beteggyógyításból halott-feltámasztást csinálhasson (vö. Mk 216), Lukács (csupán ebből a szempontból!) négyszeresen megváltoztatja Márk szövegét: a) Márk azt írja, hogy a lány „a végét járta”, Lukács azt mondja, „haldoklott” (42. v.). b) Márknál azt a hírt hozzák Jairus házából, hogy „meghalt” (= „beállt a halál”, *aoristos*), Lukács azt írja (49. v.), hogy „halott” (a *perfectum* a halál visszavonhatatlanságát, végérvényességét fejezi ki). c) Az „erre kinevették” után Lukács betoldja (53. v.): „mert *tudták*, hogy meghalt” (= „beállt a halál”, *aoristos*). d) Jézus felszólítása után („Gyermekem, ébredj föl!”) Lukács betoldja (55. v.): „erre visszatért a szelleme”, hogy hangsúlyozza: a gyermek voltaképpen már a túlvilágról tér vissza. Vö. 239. lábj., 1. pont.

[376] Ez a Márknál (még részletesebben) megtalálható megjegyzés Lukács szövegéből számos ősi kódexben hiányzik, s elképzelhető, hogy ahol benne van, oda is utólag „került vissza” a Márk-szöveg hatására; ez azt jelentené, hogy Lukács, az orvos szándékosan törölte szövegéből ezt az orvosokra nézve nem éppen hízelgő megjegyzést (vö. 337. lábj.).

[377] A *kraszpedon* kifejezés (akárcsak Mk 6,56-ban) azokra a bojtokra utal, amelyeket minden izraelita férfi felsőruhájának négy sarkába fűzve viselt, hogy azok emlékeztessék népének hitvallására (ld. Mk 12,29-30). Ez a vonás arra utal, hogy Jézus nem hágta át vallásának azon előírásait, amelyekről úgy látta, nem állnak ellentétben Isten akaratával.

[378] Lukács itt is kihagyja a tanítvány tiszteletlen megjegyzését („és mégis azt kérdezed, ki érintett meg engem”), vö. 337., 358., 361. lábj.

[379] Ismét egy apró változtatás Jézus felmagasztalásának céljával: Márk magyarázó megjegyzését Lukács Jézus közvetlen beszédévé alakítja át („én ugyanis észrevettem”); eszerint Jézus tudatában van annak, hogy „folyékony erő” birtokában van, s az kimehet belőle, és átterjedhet másokra.

[380] A „hitről”, illetve „bizalomról” a Mk 24-ben mondottakat az alábbiakkal egészíthetjük ki, és erősíthetjük meg: Az eredeti arám nyelvi gyök jelentése: *szilárd, biztos, megbízható*. Olyan magatartást feltételez tehát, amelynek alapja, hogy *tudjuk*: akiben vagy amiben megbízunk, az *megbízható*; azaz semmi köze sincs ahhoz, hogy *elhiszünk* valamit vagy *hiszünk* valamiben (valakiben), anélkül hogy megvizsgáltuk, és igaznak találtuk volna. Kiélezetten fogalmazva: az arám fogalom nem azt jelenti, hogy „hiszünk, mivel *nem* tudunk (valamit)”, hanem azt, hogy „bízunk, mivel *tudunk* (valamit)”.

[381] Tekintettel arra, hogy Lukács Márktól veszi át ezt a részt, Jézus szellemében „bízzál”-lal fordították a *piszteuein* igét (ld. Mk 24), Lukács azonban a jézusi értelmű „bizalom” helyett az egész esemény csodás jellegére teszi a hangsúlyt (ld. 375., 379. és 382. lábj.), ezért az ő szellemében voltaképpen

Amikor megérkezett a házba, senkinek sem engedte meg, hogy bemenjen vele, csak Péternek, Jakabnak és Jánosnak, meg a gyermek apjának és anyjának. (52) Mindenki sírt, és gyászolta [a lányt]. Ő azonban ezt mondta: ***„Ne sírjatok, nem halt meg, hanem alszik!”*** (53) Erre kinevették, mert tudták, hogy meghalt. (54) Ő azonban megragadta a [lány] kezét, és így kiáltott fel:[383] ***„Gyermekem, ébredj föl!”*** (55) Erre visszatért a szelleme[384], és azonnal fölkelt. [Jézus] aztán elrendelte, hogy adjanak neki enni. (56) Szülei magukon kívül voltak, ő azonban felszólította őket, hogy senkinek se mondják el azt, ami történt.

9 [385](1) Összehívta a Tizenkettőt, erőt és hatalmat[386] adott nekik minden démonon, valamint betegségek kezelésére, (2) és elküldte őket, hogy [következtként] hirdessék Isten országát, és gyógyítsanak, (3) majd így szólt hozzájuk: ***„Semmit se vigyetek az útra,*** *se vándorbotot*[387]*,* ***se tarisznyát, se kenyeret, se pénzt, se két-két [alsó]ruhátok ne legyen!*** (4) ***Ha bementek egy házba, maradjatok ott, és onnan induljatok [aztán] tovább!*** (5) ***Ahányszor csak nem fogadnak be titeket, menjetek el abból a városból, és rázzátok le a port lábatokról – tanúságtételül*** *ellenük*[388]*!”* (6) El is mentek, faluról falura jártak, hirdették az örömüzenetet, és mindenütt kezelték [a betegeket].

[389](7) Heródes, a negyedes fejedelem meghallotta mindazt, amit történt, és zavarban volt, mivel egyesek azt mondták, hogy János támadt fel a halottak közül, (8) mások viszont

---

így kellene fordítani: „higgy” (vö. 338. és 380. lábj.). Alátámasztja ezt, hogy Lukács újabb finom *nyelvtani változtatást* hajt végre: Márk itt a folyamatos bizalmat kifejező, „egyszerű” felszólító módot alkalmazza (*imperfectum imperativus*), ő viszont a hit egyszeri, pillanatnyi tettét kifejező felszólító módot (*aoristos imperativus*).

[382] Ez az ígéret Lukács betoldása, és szintén Jézus felmagasztalásának szolgálatában áll: szerinte Jézus előre tudja, mi fog történni, illetve mit tesz majd.

Egyébként az is mutatja e félmondat betoldás jellegét, hogy a 8,12 „hit és üdvösség” szókapcsolatát hozza elő, bár nyilvánvaló, hogy az „üdvösség” az itteni esetben e világi jellegű, azaz „a halott feltámadását” jelenti (mint a 8,36-ban a megszállott meggyógyulását).

[383] Lukács (Mátéval együtt) kihagyja az eredeti arám nyelvű kifejezést („Talitha kum!”); talán azért, hogy olvasói számára ne tűnjék idegen nyelvű varázsformulának, talán azért, hogy a fordításban ne kelljen közölnie az előkelő körökben (vö. 1,3: „igen kiváló Theophilosz”) nem jó csengésű *koraszion* (leányka, kislány) szót.

[384] Ami a „szellemet” (*pneuma*) és a „lelket” (*pszükhé*) illeti, Lukács szóhasználata nem teljesen egységes (ugyanebben a helyzetben az ApCsel 20,10-ben „lélekről” beszél, az ApCsel 9,40-ben pedig csak arról, hogy a „halott” felnyitotta a szemét; vö. még 9,25: „önmagát” a Márk-féle „lelkét” helyett), ezért nem lehet biztosan megmondani, mit ért itt szellemen (vö. 24,37.39). Vö. Mk 395.

[385] 1-6. v.: ld. Mk 6,7-13.

[386] Vö. 4,36: „hatalommal és erővel”. – „A démonok fölötti hatalomra” vonatkozóan ld. Mk 262 és 269.

[387] Lukács kifejezetten „eltiltja” a küldötteket a vándorbottól, a szandálviselést pedig meg sem említi (a 10,4-ben majd ezt is tiltja). Ezt fel lehetne fogni az elkötelezettség és az Istenbe vetett bizalom magasabb fokozataként is, konkrétan a radikális erőszakmentesség megnyilatkozásaként (hiszen a bot az önvédelemhez, a szandál az elfutáshoz nyújthatott volna segítséget), mégsem tekinthetjük összeegyeztethetőnek a józan jézusi szemlélettel, mert inkább az öncélú aszkézis megnyilvánulásának tűnik: ahelyett hogy segítené, megnehezíti a küldetés teljesítését.

[388] Az eredeti jézusi felfogással („*nekik*”) ellentétben (ld. Mk 266) ez a beállítás vádlókká teszi Jézus küldötteit: az ítéleten majd tanúskodnak azok *ellen*, akik elutasították őket, s porlerázásuk már előrevetíti Isten büntető ítéletét. Ennek megfelelően a második „missziós parancsban” Lukács még azt is betoldja, hogy Szodomának könnyebb sorsa lesz az ítélet napján, mint az ilyen elutasító városoknak (10,12). Hogyan feltételezhetett volna ilyeneket Istenről az a Jézus, aki egyébként azt kívánta tanítványaitól, hogy váljanak olyan irgalmassá, amilyen az Atya (Lk 6,36), és „hetvenszer hétszer” is bocsássanak meg (Mt 18,22)?

[389] 7-9. v.: ld. Mk 6,14-16 és Mk 8,27-28.

azt, hogy Illés jelent meg[390], ismét mások pedig, hogy a régi próféták egyike támadt fel. (9) Heródes azonban[391] azt mondta: „Én magam fejeztettem le Jánost. De ki ez, akiről ilyeneket hallok?”[392] És látni akarta őt.[393]

[394](10) Amikor az apostolok visszatértek, elbeszélték [Jézusnak] mindazt, amit tettek. Ő maga mellé vette őket, és egyedül velük visszavonult egy Betszaida[395] nevű város felé[396]. (11) A tömeg azonban megtudta ezt, és követte. Szívesen fogadta őket, beszélt nekik Isten országáról, és gyógyította a kezelésre szorulókat.[397]

[398](12) A nap azonban már kezdett estébe hajlani, odament hát hozzá a Tizenkettő, és ezt mondták neki: „Küldd el a tömeget, hogy elmenvén a környező falvakba és tanyákra, megszálljanak,[399] és élelmet találjanak, mivel itt puszta helyen vagyunk!” (13) [Ő] viszont így szólt hozzájuk: ***„Adjatok nekik enni ti [magatok]!”*** Ők erre ezt mondták: „Nekünk nincs többünk, mint öt kenyerünk és két halunk, hacsak el nem megyünk mi [magunk], és nem vásárolunk ennek az egész tömegnek ennivalót.” (14) Mintegy ötezer[400] férfi volt ugyanis [jelen].[401] Akkor így szólt tanítványaihoz: ***„Telepítsétek le őket*** *mintegy ötvenes csoportokban*[402]*!”* (15) Így is tettek, és mindnyájan letelepedtek. (16) Ekkor [kezébe] vette az öt kenyeret és a két halat, feltekintett az égre, megáldotta azokat,[403] majd széttörte, és a tanítványoknak adta, hogy tegyék oda a tömeg elé. (17b)[404] Oda is vitték nekik a széttördelt darabok bőségét, tizenkét hordeszközzel[405]. (17a) Mindnyájan ettek, és jóllaktak.[406]

---

[390] Vö. Malakiás 3,23 – ill. Mk 9,11-13!

[391] Mk 6,16 (és Mt 14,2) szerint Heródes osztotta a köznép babonás, csodaváró nézeteit, Lukács szerint viszont ezek távol álltak a „felvilágosult”, hellenista fejedelemtől. Mindenesetre „zavarban volt”, mert egy nagy hatású próféta ismét zavarta köreit (vö. 13,31).

[392] Márk (és Máté) ezen a ponton közli Keresztelő János kivégzésének történetét, amelyet azonban Lukács kihagy (vö. 9. lábj.).

[393] Lukács ezzel Heródes és Jézus jeruzsálemi találkozását (23,8) készíti elő, ezért elképzelhető, hogy a „látni akarta őt” (*idein auton*) itt is azt jelenti: „valami jelet akart látni tőle” (*ti szémeion idein hüp' autu*).

[394] 10-11. v.: ld. Mk 6,30-34.

[395] Betszaida – Jn 1,44 szerint Fülöp, András és Péter apostol szülővárosa – eredetileg falu volt, csak Heródes Fülöp (ld. Mk 278) tette várossá, és Augusztusz császár Iulia nevű lánya tiszteletére Juliasznak nevezte el. Mivel ez a város Heródes Fülöp uralmi területén feküdt, lehetséges, hogy Jézus Heródes Antipász (ld. Mk 273) elől akart errefelé kitérni (vö. Mk 316).

[396] Számos fordítás azt írja: „városba”, így azonban furcsa ellentmondás keletkezik, hiszen ha Jézus vissza akar vonulni, miért egy városba megy? Az *eisz* tárgyesettel azonban nemcsak azt jelenti: -ba, -be, hanem azt is: felé.

[397] Jézus maga is azt teszi, amire megbízást ad tanítványainak (ld. Mk 261 és 267).

[398] 12-17. v.: ld. Mk 6,35-44.

[399] Ezt a szempontot sem Márk, sem Máté nem említi, nem is felel meg a palesztinai szokásoknak.

[400] Vö. Mk 304. és Lk 367. lábj.

[401] Lukács a lényegi eseményeknek rögtön az élére állítja ezt az adatot, hogy fokozza a várakozást, illetve a „csoda” hatását az olvasóra.

[402] Vö. Mk 292 és 295-296.

[403] Az „azokat” betoldásával Lukács megváltoztatja az *eulogészen* (áldást mondott, hálát adott) ige jelentését: a kenyér (és a halak) fölött elmondott *hálaadó imából* ezáltal a kenyér (és a halak) *megáldása*, „kenyérszaporítást” eredményező varázsformula lesz (pedig hasonló helyzetben, a 22,19-ben tudja, hogy az *eulogein* jelentése ebben az összefüggésben megegyezik az *eukharisztein*-ével). Tény, hogy ez a formula már Márknál is megtalálható a második „kenyérszaporítási” történetben (8,7), de csak a halakra vonatkoztatva (s a ***D*** kódex ki is javítja az *eulogészasz auta*-t *eukharisztészasz*-ra).

[404] A versek sorrendjének felcseréléséről ld. Mk 300.

[405] A „hordeszközök” lehettek a tanítványok fejkendői is (vö. Mk 302).

[406] Jézus eljárásából tanítványainak meg kellett tanulniuk a radikális „kenyértörést”, azaz *a kenyér megosztását*, akár az utolsó tartalékokét is, és a „tömegnek” sem az volt a dolga, hogy passzívan hagyja magát megetetni, hanem asztaltársaságokba kellett csoportosulnia, ahol is a testek enyhe

[407](18) Történt, hogy amikor egymagában imádkozott[408], vele voltak[409] a tanítványok, és megkérdezte őket: ***„Mit mond** a tömeg*[410]*, **ki vagyok én?”*** (19) Ők így válaszoltak: „[Azt, hogy] Keresztelő János, mások meg, [hogy] Illés, [ismét] mások pedig, [hogy] a régi próféták egyike támadt fel.” (20) Mire azt mondta: ***„De ti, mit mondotok [ti], ki vagyok én?”*** Péter így válaszolt: „[Azt, hogy] Isten messiása[411].” (21) Erre keményen rájuk szólt, és felszólította őket, hogy senkinek se beszéljenek erről[412], (22) mondván:[413] ***„Az emberfiának sokat kell szenvednie, mint alkalmatlannak el kell vettetnie** a vének, a főpapok és az írástudók által, és meg kell öletnie, **és** a harmadik napon*[414] ***[újból] talpra kell állnia***[415]***.”***[416]

érintkezése közepette az ember testvériesen megosztozik a másikkal (ld. Mk 295). Ez volt Jézus tettekben megnyilvánuló, egyszerű, mégis kihívó prédikációja, amelyet az egyszerű emberek a közös átélés során közvetlenül, teológiai kommentár nélkül is képesek voltak megérteni, s amelyhez semmiféle látványos csodára nem volt szükség.

Ugyanakkor ez azt is jelenti, hogy amit názáreti „programbeszédében” (ld. 52., 61. és 63. lábj.) és a „hegyi beszédben” (ld. 155-157. lábj.) Jézus meghirdetett, annak a megvalósítását kicsiben el is kezdte, s ennek maradandó tanulsága van (szemben az utánozhatatlan „csodákkal”): Ha konkrét emberek *közösséggé válva* kihasználják tényleges lehetőségeiket, *együttműködnek és megosztoznak javaikon*, akkor a magántulajdon, a pénz és a piac, illetve a politikai-társadalmi-gazdasági elnyomás által jellemzett rendszerekben is támadnak alternatív lehetőségek. Ráadásul ily módon az emberek áldozatból cselekvő alannyá válnak, amint erről az evangéliumok számtalan története tanúskodik, például azok, amelyekben Jézus Istenbe vetett bizalomra szólítja fel őket (pl. Lk 8,25.50), vagy megállapítja: „A bizalmad mentett meg téged” (pl. Lk 7,50; 8,48).

[407] 18-22. v.: ld. Mk 8,27-31.

[408] Jézus visszavonulásának indoka Márknál alighanem az, hogy biztonságban legyen Heródestől (ld. Mk 316), Lukács szerint viszont az, hogy imádkozzék: az ő ábrázolásában ugyanis a fontos eseményeket rendszerint Jézus imádkozása vezeti be (pl. 3,21; 6,12; 9,28; 11,1). (Ha Jézus Isten lett volna, mi okból imádkozott volna, és mi lett volna imádságának tartalma?)

[409] Kissé ellentmondásos, hogy Jézus „egymagában” imádkozott, ugyanakkor „vele voltak” a tanítványok. Ezért két kódex is a „vele voltak” helyett azt írja: „találkoztak, összeakadtak vele”.

[410] Márknál: „az emberek”.

[411] Lukácsra jellemző megfogalmazás, vö. 2,26; 23,35; ApCsel 3,18; 4,26.

[412] Márk szerint Jézus azt kívánta meg övéitől, hogy „senkinek se beszéljenek őróla”; részben azért kívánta meg, mert nem saját személyét akarta igehirdetésük tárgyává tenni, részben pedig azért, mert nem tartotta magát messiásnak, és elejét akarta venni a vele kapcsolatos messiási fantáziálásoknak (Mk 429). A Lukács-féle „senkinek se beszéljenek erről” is értelmez*hető* így, ha azt, hogy „senkinek”, *Jézus szellemében* úgy értjük: „soha többé”; ekkor ugyanis Jézus felszólítása – Márk megfogalmazásával összhangban – azt jelenti: „*Ezt*, [hogy én vagyok a Messiás], soha többé ne mondjátok, mert nem igaz!”

Lukács azonban minden bizonnyal azért változtatta meg Márk szövegét, mert el akarta venni az egyértelmű tiltás élét: „Senkinek se beszéljenek erről” – és az olvasó könnyen kiegészíthette: „noha Péter igazat mondott”. *Szerinte* ugyanis Jézus a Messiás, de ennek nyilvánvalóvá válásához Jézus szenvedésén vezet keresztül az út (24,26.46), ezért Jézus Messiás-voltát csak húsvét után szabad (és kell) majd nyíltan hirdetni (ApCsel 2,36).

[413] Ez a „mondván” azt jelenti: „hiszen”, azaz „kifejtette, megmagyarázta, megindokolta”. Ezt is lehet *jézusi módon* érteni: „Senkinek se beszéljetek rólam, főképp ne azt, hogy én vagyok a Messiás, mert nem vagyok az. Hogyan is lehetnék, *hiszen* a Messiásnak dicsőséges uralkodónak kell lennie, *én* viszont egyszerű *ember* vagyok [„emberfia”, Mk 68], akire sok *szenvedés* vár!”

Lukács természetesen nem így érti az indoklást, hanem az előző lábjegyzet 2. bekezdésében leírtak szerint: „...*hiszen* még nincs itt az ideje Messiás-voltom nyilvánossá tételének; előbb szenvednem kell!” – A részletes magyarázatot ld. Mk 8,31-nél.

[414] Ld. Mk 443.

[415] Bár az *anisztanai* és az *egeirein* ige lényegileg azonos jelentésű (Mk 444), érdekes fölfigyelni arra, hogy a Márknál később író Lukács szövegében találkozunk azzal a szóhasználattal, amely valószínűleg közelebb állt Jézushoz (*egeirein*, vö. Mk 14,28; 16,6.)

[417](23) Így szólt mindenkihez: ***„Ha valaki utánam akar jönni***[418]***, tagadja meg önmagát, (és vegye föl keresztgerendáját)***[419] ***(napról napra)***[420]***, és [úgy] kövessen.*** (24) ***Aki ugyanis meg akarja menteni életét, tönkre fogja tenni, aki viszont*** *értem*[421] ***tönkreteszi életét, meg fogja menteni azt.*** (25) *Mi hasznát veszi ugyanis az ember, ha megnyeri az egész világot, önmagát viszont tönkreteszi, vagy kárt szenved.*[422] (26) *Aki ugyanis szégyell engem és az én szavaimat*[423]*, azt az Emberfia is szégyellni fogja, amikor eljön a maga, az Atya és a szent angyalok dicsőségében.*[424] (27) ***Ahogy igaz, úgy***[425] ***mondom nektek: Vannak olyanok az éppen itt***[426] ***állók között, akik semmiképp sem ízlelik meg a halált addig, amíg meg nem látják Isten országát***[427]***.”***

[428](28)[429] Történt pedig e szavak [elmondása] után mintegy nyolc[430] nappal, [hogy] magához vette Pétert, Jakabot és Jánost, és felment a[431] hegyre imádkozni[432]. (29) Miközben

---

[416] Márk evangéliumában itt (8,32-33) Jézus és Péter összetűzése, majd Péter erélyes rendreutasítása következik, ezt azonban Lukács, hogy óvja a főapostol jó hírét, kihagyja (vö. 337. lábj.); mindazonáltal a 9,45-ben és 18,34-ben jelzi a tanítványok értetlenségét.

[417] 23-27. v.: ld. Mk 8,34–9,1.

[418] Szó szerint: „mögöttem akar járni”, vö. Mk 26 és 447.

[419] A zárójelbe tett szavak három kódexben nincsenek benne (vö. Mk 451), s ezeken kívül még sok kódexből hiányzik a „napról napra” kifejezés.

[420] *Jézusi* szelleműnek tarthatjuk ezt a betoldást, *ha* a vértanúhalál *állandó* készségét értjük rajta (ld. Mk 454; vö. Lk 14,27), nem valószínű azonban, hogy *Lukács* erre gondolt, sokkal inkább a legkülönfélébb nehézségek és szenvedések mindennapos hordozására. Ezzel azonban egyrészt *elmossa a különbséget* a jézusi értelemben vett kereszt (az Isten országa miatt és Isten országáért vállalt vértanúság, ill. annak készsége) és a hétköznapi, az emberi élettel általánosan együtt járó szenvedések között, másrészt *elősegíti* az önmagában vett *szenvedés misztifikálását* és dicsőítését (vö. 24,26), ami szintén idegen Jézustól: ő egyfelől nem tekintette „Isten akaratának” a betegséget, a balesetet, az éhséget stb., hanem kiküszöbölte, ha tehette, másfelől kockáztatta ugyan keresztre feszítését, de nem akarta (vö. Mk 883-884).

[421] Lukács értetlenségének jele, hogy a *nem jézusi* „értem” megszorítást beveszi szövegébe, a *jézusi* „az evangéliumért” kifejezést viszont kihagyja (vö. Mk 457).

[422] Attól, hogy ez a mondat közhelyszerű bölcsességet fogalmaz meg, és nem hordoz sajátosan jézusi mondanivalót (vö. Mk 458), tartalma még nagyon is igaz. Igazságát bárki lemérheti – mondjuk – a pénzimádat példáján: A gazdagság határokat nem ismerő hajszolása az élet tartós biztosításának káprázatával kecsegtet; a fogyasztói társadalmak állapota azonban szemléletesen tanúsítja, hogy valójában testi és lelki halált eredményez, az egyénre és a társadalomra vonatkozóan egyaránt. (A Mk 8,37-ben olvasható mondatot Lukács kihagyja.)

[423] Lukács kihagyja: „e házasságtörő és bűnös nemzedék előtt”.

[424] Márknál (és Máténál) csak az Atya dicsőségéről van szó, az Emberfiáéról és az angyalokéról nincs. Lukács feltehetően arra gondol, hogy az Istent körülvevő angyalok eleve részesednek az ő dicsőségében, az Emberfia pedig szenvedése által részesül benne (vö. 24,26!).

[425] Az *aléthósz* az *ámen* fordításának tekinthető (vö. Mk 132, 397).

[426] Az *autu* határozószó jelentése: „éppen itt/ott; ugyanitt/ugyanott”.

[427] Az „Isten országát” kifejezés helyett Márknál itt az áll: „hogy Isten országa eljött erőben”; ennek „leegyszerűsítésével” Lukács elmossa az eredeti mondanivalót (ld. Mk 472, utolsó előtti bek.), homályossá és sokféleképp értelmezhetővé teszi a kifejezést.

[428] 28-36. v.: ld. Mk 9,2-8.

[429] A „színeváltozás” leírásában Lukács a Márk-beszámoló mellett egy másik hagyományt is felhasznál; ez nemcsak ábrázolásának jellegzetességeit, hanem annak ellentmondásosságait is magyarázza (vö. 445. és 451. lábj.).

[430] Márk és Máté hat napot ír. Az eltérésre több magyarázat is született: a zsidó és a római időszámítás eltérése, más hagyományforrás használata, vagy az egyházi naptár befolyása okozhatja.

[431] Márk (és Máté) „egy magas hegyről” beszél; az itteni határozott névelő sem akar meghatározott hegyre utalni, hanem csak mint Isten jelenlétének, a „kinyilatkoztatásnak” a helyére (vö. 6,12; 2Móz 24,15-18).

imádkozott, arckifejezése más lett[433], ruházata pedig villámló[434] fehérré [vált]. (30) És íme, két férfi beszélgetett vele:[435] Mózes és Illés[436]; (31) dicsőségben[437] jelentek meg, és [Jézus] elmeneteléről[438] beszéltek,[439] amelyet Jeruzsálemben kellett[440] [nemsokára][441] beteljesítenie[442]. (32) Péterre és a vele lévőkre álmosság nehezedett[443], de miután [ismét] éberré váltak, meglátták [Jézus] dicsőségét[444] és azt a két férfit, akik [ott] álltak vele együtt.[445] (33) És

---

[432] Ez *többlet* ugyan Márk szövegéhez képest, de hitelesen jézusinak tekinthető: Jézus ismételten kereste azt a szoros kapcsolatot Istennel, amely a hangos emberi nyüzsgés közepette nem lehetséges. Az ilyen, Istennel töltött magányból mindig úgy tért vissza, hogy nagyobb világosságra és több erőre tett szert útja folytatását illetően (ld. Mk 1,12-13.14-15; 1,35.38; 14,32-40.41-42; Lk 6,12.13). A tömeget, de még tanítványi körét sem vihette magával az effajta magányba, de most, a halálos kockázattal járó jeruzsálemi útra készülve (9,51), és később, közvetlenül emberi kezekbe kerülése előtt (Mk 14,33) szükségesnek látta, hogy legalább legbelső körét részesítse saját „Isten országa”-tapasztalatában.

[433] Lukács kerüli a Márk (és Máté) által használt görög „metamorfózis” szót, amely pogány képzettársításokat kelthetett volna olvasóiban. Mindenesetre ebben az egyszerű megfogalmazásban (*egeneto... to eidosz proszópu autu heteron*) a márki „átalakult” pontosítását láthatjuk, illetve annak megerősítését (vö. Mk 472, 1. bek. vége), hogy nem „túlvilági jellegű” eseményekre kell gondolnunk. Vö. 2Móz 34,29-30; Mk 9,15.

[434] Lukács szemében a mennyei világ fényszerű valóság, és felragyogása a földi világban villámszerűen történik, vö. 10,18; 11,36; 17,24; ApCsel 9,3; 22,6.

[435] Lehet, hogy itt is úgy kellene fordítani, mint Márknál, vagyis: „együttes [erővel] lelkére beszéltek Jézusnak”, ld. Mk 468! A hosszabb, folyamatos beszélgetésre utaló *imperfectum* igealak is megerősíteni látszik ezt.

[436] Márknál: „Illés Mózessel”, ami valószínűleg arra utal, hogy kettejük közül Illés a főszereplő (vö. Mk 9,11-13; Lk 9,52-56), s Mózes inkább csak „megtámogatja” őt a Törvény erejével. (E megjegyzésünk nem von le semmit a Mk 472, 3. bekezdésében mondottakból; továbbá „Mózes és Illés” akár „a Törvényt és a Prófétákat”, tehát az „Ószövetséget” is jelképezheti Lukács beállításában, vö. 16,29.31; 24,27.)

[437] Márk (és Máté) mit sem tud erről. – A „dicsőség” a túlvilághoz, Isten túlvilági környezetéhez tartozás kifejezője.

[438] Az eredeti kifejezés (*exodosz*) „kimenetelt, kivonulást” jelent, s *Lukács* ezzel „új kivonulásként” értelmezi Jézus „halálát, feltámadását és mennybemenetelét”, bár maga a szó itt közvetlenül csak keresztre feszítésére vonatkozik.

[439] A dicsőségre utalás és ez a Jézus kereszthalálára vonatkozó megjegyzés minden valószínűség szerint azt jelenti (különös tekintettel arra, hogy a 32. v. szerint Jézus is dicsőségében állt ott velük együtt), hogy bátorságot öntöttek Jézusba, állja csak ki a szenvedés próbáját (vö. 412. lábj., 2. bek. és 424. lábj.). – Így aztán a gyanútlan bibliaolvasóban fel sem merülhet, hogy Jézus, illetve Illés és Mózes között ellentét és vita lehetett (vö. Mk 472, 3. bek.). Nem csoda, hogy a későbbi ikonok és más festmények majd úgy ábrázolják a „megdicsőült” Jézust, hogy jóravalóan, teljes harmóniában veszi őt körül Mózes és Illés.

[440] Vö. 9,44 – ld. Mk 500.

[441] A *mellein* + főnévi igenév használata arra is alkalmas, hogy érzékeltesse: a szóban forgó múltbeli esemény éppen küszöbön állt.

[442] Lukács Jézus által teljesítendő *feladatnak* ábrázolja a kereszthalál elszenvedését – természetesen ellentmondásban Jézus tényleges szemléletével, hiszen ő – bár kockáztatta, s a végén vállalta is a kereszthalált, de – egyáltalán nem tekintette feladatának annak elszenvedését, sőt kifejezetten el akarta kerülni, ld. Mk 883-884. Arról pedig, hogy Isten szabta volna ki ezt a feladatot, ld. Mk 500.

[443] Ezzel a megjegyzéssel, de Jézus imádkozásával is (28-29. v.) Lukács éjszakai eseményként állítja be a „színeváltozást” (vö. 22,39-46!), és ezt támasztja alá a 37. v. is („a következő napon”).

[444] Márk (és Máté) erről sem tud (vö. 437. lábj.), *Lukács* azonban úgy véli, hogy Jézusnak – legalábbis ebben az eseményben – már ezen a világon, feltámadása előtt megadatott az eljövendő világ dicsősége... (Vö. 9,26.)

amikor azok elválóban voltak tőle, történt, hogy Péter így szólt Jézushoz:[446] „Rabbi, [pont] jó[447], hogy itt vagyunk! Majd csinálunk három sátrat, egyet neked, egyet Mózesnek és egyet Illésnek!” Nem tudta, mit beszél.[448] (34) Miközben azonban ezeket mondta, felhő[449] támadt, és beárnyékolta[450] azokat; amikor[451] pedig bementek a felhőbe, félelem fogta el [őket][452]. (35) A felhőből aztán hang [szólt], és ezt mondta: „Ez az én kiválasztott[453] fiam! Őrá hallgassatok!” (36) És miközben a hang [elhangzott][454], Jézust egyedül találták. Ők el is némultak, és azokban a napokban[455] senkinek semmit nem adtak hírül arról, amit [456]láttak.[457] [458]

---

[445] A 32. v. (legalábbis részben) ellentmondásban áll a 30-31.-kel, hiszen már ott megjelent nekik dicsőségben Mózes és Illés.

[446] Mintha Péter csak további maradásra szerette volna ösztönözni a távozóban lévő vendégeket – s a „három sátor építése” nem az egymással ellentmondásban álló Jézus, illetve Mózes és Illés „összeboronálásának” kísérlete akart volna lenni (ld. Mk 472). Lukács ezzel megintcsak tökéletesen ártalmatlan színben, jámbor álmodozásként tünteti fel az eredetileg halálosan komoly eseményeket.

[447] Magából a szövegből nem világos, hogy Péter a maga és társai, vagy Mózes és Illés (és Jézus) szempontjából tartotta-e jónak jelenlétüket, de az utóbbi a valószínű („csinálunk három sátrat”).

[448] Márknál: „nem tudta, mit válaszoljon” (ld. Mk 469).

[449] A felhő (a hegyhez hasonlóan) Isten jelenlétének és a „kinyilatkoztatásnak” a jelképe (vö. 2Móz 24,15-18; 40,34).

[450] Vö. Lk 1,35 és 2Móz 40,35; 4Móz 9,18.22; 10,34. – Egyébként nem világos, hogy a „beárnyékolta” és a „bementek” csak Mózesre és Illésre vonatkozik-e, vagy rájuk és Jézusra, vagy esetleg a három tanítványra is. A legvalószínűbb az első változat: a felhő révén a mennyei világ magába fogadja a hozzá tartozókat (vö. ApCsel 1,9). Számos kódex, szembesülve a szöveg homályosságával, az „[ők] bementek” helyett azt írja: „*azok* bementek”. (Ezért fordítottuk mi is az eredeti „beárnyékolta *őket*” szöveget „beárnyékolta *azokat*”-tal.)

[451] Miért a félelem attól, hogy bementek a felhőbe? Attól féltek, hogy máris véget ér a jelenés? Vagy hogy a felhő elragadja tőlük Jézust? Egyik változatnak sincs köze a szóban forgó valósághoz, az esemény tényleges problematikájához (ld. 446. lábj.). Márk leírásában még világos, hogy nem a felhőtől rémültek meg, hanem a két alaktól, Illéstől és Mózestől, ami nagyon is érthető: az általuk jelképezett korábbi hitük volt a tét (Mk 472, 3. bek.). Lukácsnál az egész úgy hangzik, mint egy rosszul megírt kísértet-történet.

[452] A három tanítványt.

[453] Márknál (és Máténál) „szeretett fiam”. A „kiválasztott” jelző feltehetően Iz 42,1-ből származik (ld. még Iz 49,7), és megtalálható a júdaizmus apokaliptikus írásaiban is. Lukács a 23,35-ben is ezzel a címmel ruházza fel Jézust.

[454] Úgy is lehetne fordítani: „abban a pillanatban, amikor a hang elhangzott”, vagy akár: „azáltal, hogy a hang elhangzott”. Ezt a megjegyzést tekinthetjük Márk szövege („amikor hirtelen körülnéztek”) pontosításának, és az általunk Mk 472, 4. bek. végén mondottak megerősítésének.

[455] Ti. Jézus földi élete idején. Szokásának megfelelően (vö. 412. lábj., 2. bek.) Lukács szabatosan szétválasztja Jézus földi működésének idejét, illetve a húsvét utáni időszakot, amikor az apostolok nyíltan hirdetik Jézus „titkát” (ld. még 457. ábj.).

[456] Az ige *perfectum* alakját utalásnak tekinthetjük arra, hogy amit Jézus a 27. versben ígért, az megvalósult, *befejezett* ténnyé vált: néhányan az ott állók közül valóban *meglátták*, hogy Isten országa – Jézus személyében – „eljött erőben” (Mk 9,1), ahogyan már az ígéretet és a „színeváltozás” történetét összekapcsoló mondat is (28. v.) ezt a megvalósulást akarta érzékeltetni (vö. Mk 465).

[457] Ez az utolsó mondat így érthetetlen, mert Lukács kihagyja Márknak a történetet lezáró megjegyzését (9,9): „Miközben lejöttek a hegyről, Jézus megparancsolta nekik, hogy senkinek se számoljanak be arról, amiket láttak...” (vö. Mt 17,9).

Hihető, hogy Jézus meghagyta a három tanítványnak, ne fújják fel csodatörténetté, amit láttak és (karizmatikusan) megértettek, nehogy ismét tápot adjanak a személyével kapcsolatos babonás elképzeléseknek (vö. 9,7-8). De *lehetetlen*, hogy „megparancsolta nekik, hogy senkinek se számoljanak be arról, amiket láttak”, hiszen éppen azért vitte fel őket a hegyre, *hogy lássák*: „Isten országa [az ő személyében már] eljött erőben” – és természetesen *mindazok* képviseletében kellett

[459](37) Történt pedig a következő napon, [hogy] amikor lejöttek a hegyről, nagy tömeg ment eléje.[460] (38) Egyszer csak egy férfi felkiáltott a tömegből: „Rabbi, kérlek, tekints rá[461] a fiamra, mert egyetlen[462] [gyermekem], (39) és íme, [időnkint] egy szellem kaparintja meg, és hirtelen kiáltozik[463], ide-oda rángatja őt, miközben habzik [a szája], és [csak] nagy nehezen távozik tőle, [teljesen] összetörve őt. (40) Megkértem tanítványaidat, hogy űzzék ki, de nem voltak képesek rá." (41) Jézus így válaszolt:[464] ***„Ó, [ti Istenbe vetett] bizalom nélküli*** *és elfajult* ***nemzedék [vagytok]! Hát meddig legyek még veletek, és viseljelek el titeket? Vezesd ide a fiadat!"*** (42) Még ment feléje, amikor leteperte és össze-vissza rángatta őt a démon. Akkor Jézus keményen rászólt a meg nem tisztult szellemre, és meggyógyította a gyermeket, majd visszaadta[465] őt apjának. (43) Mindnyájan megdöbbentek[466] Isten nagyságán[467]. Miközben mindenki elcsodálkozott[468] mindazon, amit tett[469], [ő így] szólt tanítványaihoz:

---

ezt látniuk, akik készek voltak vele menni Jeruzsálembe, és az életüket kockáztatni a három „beavatott" bizonyossága nélkül is.

Ez az értelmetlen és jézusellenes (vö. Mk 150!) *titoktartási mánia* (vö. 412. lábj., 2. bek.) – amely már Márk evangéliumában is jelen van, s amelyet a szakirodalom ott „messiási titoknak" hív, ld. Mk 115 – végső soron alighanem Pálnak abban a hellenisztikus elképzelésében gyökerezik, hogy Jézus emberi álruhába öltözött isteni lény (Fil 2,6-11). Talán ebből fakad részéről és az evangélisták részéről is az örökös „úgy tenni, mintha" (vö. 1735. lábj.): kezdve Jézus alámerítésének olyan beállításával, „mintha" bűnös lett volna, akinek erre szüksége van (Mt 3,14-15), egészen megfeszítéséig, amelynek már nem is egyszerűen azért kellett bekövetkeznie, mert Isten olyanná tette őt, „mintha" bűnös lenne, hanem azért, mert ténylegesen „bűnné tette őt" (2Kor 5,21).

[458] Lukács itt kihagyja a tanítványok és Jézus párbeszédét Keresztelő János és Illés azonosításáról (Mk 9,9-13; Mt 17,9-13; a magyarázatot ld. Márknál), mert az ő felfogásával ez ellenkezik. *Máté* 11,14 és 17,12-13 kifejezetten azonosítja Keresztelő Jánost Illéssel (akit az idők végére visszavártak, ld. Malakiás 3,23), s *Márk* 9,13 is feltételezi ezt. *Lukács* szemében azonban Illés sokkal inkább Jézusnak az előképe (vö. Lk 4,26 – 1Kir 18,1; Lk 7,12.15 – 1Kir 17,8-24; Lk 9,42 – 1Kir 8,29; Lk 9,51 – 2Kir 2,11; Lk 9,61-62 – 1Kir 19,19-21) – amivel persze elég nagy Jézust nem értésről tesz tanúságot (vö. Mk 477, 479-480).

[459] 37-43. v.: ld. Mk 9,14-29.

[460] Lukács (és Máté) nem lépteti színre az írástudókat (vö. Mk 481).

[461] Egy korabeli nézet szerint Isten „mindenkire rátekint" (*panta epiblepón*); effajta „rátekintést" kér Jézustól fia számára az apa (*epiblepszai*): „Kérlek, törődj vele..." (vö. 237. lábj.).

[462] A gyermek egyetlenségének hangsúlyozása itt a kérés indoklásául szolgál (vö. 227. lábj.).

[463] Mármint a démon; sok kódex ki is hagyja ezt.

[464] Lukács (és Máté) egyrészt kihagyja Márk szövegéből Jézus válaszának címzettjeit: „nekik" (Mk 9,19), ami Mt 17,20 alapján minden valószínűség szerint (elsősorban) a tanítványokra vonatkozik (vö. Mk 486, 496), másrészt betoldja az „elfajult" jelzőt (5Móz 32,5.20-ra utalva; vö. még ApCsel 2,40; Fil 2,15). Így a *tanítványok* Isten iránti bizalmát (és gyógyítani nem tudását!) számon kérő felsóhajtásból *egész Izraelhez* intézett jajkiáltás lesz, és Lukács egyúttal ismét megkíméli a tanítványokat attól, hogy rossz színben tűnjenek fel az olvasó szemében (vö. 337.lábj.)!

[465] Vö. 7,15 („*oda*adta"); itt azonban határozottan „*vissza*adásról" van szó (*apodidonai*; vö. 239. lábj., 3c pont).

[466] Vö. Mk 30, ill. 256 vége.

[467] A *megaleiotész* hellenista kifejezés (2Pét 1,16 Jézus „színeváltozására" alkalmazza).

[468] Lukács itt a csodaelbeszélések egyik szokásos záró formuláját alkalmazza, s ez fontos abból a szempontból, hogyan értelmezi *ő* a történteket. Számos ókori elbeszélésből ugyanis az látszik, hogy a gyógyító istenek papjai nem képesek gyógyítani az isten távollétében, de amikor az isten visszatér, rendbe hozza csődjüket. Jézusnak az Istenbe vetett bizalmat – Lukács szellemében persze inkább „hitnek" kellene fordítani, vö. 338., 380-381. lábj. – számon kérő felkiáltásával Lukács „helyesbíti" a hellenista felfogást: A „hívő" embert a „hit" összekapcsolja Istennel, s ezért nem kell Isten távollététől tartania; következésképp ha csődöt mond (például a gyógyításban), akkor nem Isten távollétében, hanem saját hiányos „hitében" kell keresnie az okot.

[469] Lukács ezzel az „összefoglalóval" zárja le beszámolóját Jézus galileai működéséről.

[470](44) ***„Vegyétek fületekbe ti ezeket a szavakat! Az embernek ugyanis***[471]***, és így nekem is számolnom kell azzal, hogy [Isten] emberek***[472] ***kezének szolgáltat ki.”***[473] [474] (45) Ők azonban nem értették ezt a beszédet, ugyanis[475] [Isten] elrejtette[476] előlük [az értelmét], hogy ne[477] fogják fel,[478] [de] féltek is megkérdezni őt erről a beszédről[479].

---

[470] 44-45. v.: ld. Mk 9,31-32 (főképp Mk 500, a fordítást illetően a 4. bekezdés).

[471] Ez az „ugyanis” itt nagyon fontos szerepet tölt be, mert a lényegi összefüggést tárja föl: „Miközben mindenki elcsodálkozott”, nyilvánvalóan a tanítványok is, Jézus nyomatékosan felszólítja őket arra, hogy hegyezzék a fülüket – „ugyanis” nekik is számolniuk kell azzal, amivel Jézus számol is, ti. hogy egészen másképp alakul(hat) majd mesterük sorsa, mint ahogy ők képzelik (ld. 473. lábj., 3. bek.).

[472] „Az embernek [szó szerint: az ember fiának]... emberek kezének...”: szójáték – Jézus humorának és önirónijának megdöbbentő példája (ld. Tréfa, humor, irónia..., 2g és 3e).

[473] Márk-kommentárunk 500. lábjegyzetében rámutattunk: ezzel a kijelentésével Jézus egyfelől azt hangsúlyozza, hogy *számolnia kell* a szenvedéssel, akár az erőszakos halállal is, másfelől pedig azt, hogy – az Isten által adott emberi akaratszabadság révén – *Isten* szolgáltatja ki az emberek kényének-kedvének (vö. még Mk 479, 3. bek.). Szavaiban azonban egy harmadik megállapítást is hangsúlyoz: azt, hogy *normális ember*.

Látván ugyanis, hogy Istenbe vetett töretlen bizalmával betegeket gyógyít, hogy töretlenül, egyenes járással halad útján (vö. Mk 486), és hogy töretlen jóságot sugároz maga körül, kortársai (vö. Jn 7,40), vagy legalábbis tanítványai (ld. 8,20) arra a megállapításra jutottak, hogy ő a Messiás, Izrael szabadítója. „Akkor nyilván rendelkezésére áll Jahve mindenható csodatevő ereje, ahogy arról szentírásunk százszorosan tanúskodik! Akkor nyilván azért megy Jeruzsálembe, hogy – Dávid dicsőséges királyságának mintájára – megvalósítsa messiási uralmát, magától értetődően tizenkét trónocskával számunkra (vö. Lk 22,30; Mt 19,28)! Akkor hát utána! Hurrá!”

Ezt a tévedhetetlennek képzelt hittételekből, másrészt reménykedésekből álló szövedéket Jézusnak szét kellett tépnie, hiszen ha másképp alakulnak a dolgok, akkor babonás várakozásukkal együtt Istenbe vetett bizalmuk is összeomlik, és ezzel Jézusnak az Istenbe vetett bizalomra alapozott ügye is (Mk 1,15; Mk 24, ill. 580, utolsó előtti bek.). Feltétlenül tanítványai lelkébe kellett vésnie tehát kudarcának, bukásának és szenvedésének lehetőségét, sőt valószínűségét. Ezt tette azzal, hogy rámutatott: „Emberfia, azaz *normális ember* vagyok, következésképpen nekem is számolnom kell az emberek brutalitásával” (vö. Mk 68).

[474] Márkkal és Mátéval ellentétben Lukács itt nem idézi Jézus szavait a szenvedését követő „talpra állásáról”, és lehet, hogy neki van igaza: az általános csodálkozás és lelkesedés légkörébe ez a kemény, kizárólag a várható szenvedésre összpontosító figyelemfelhívás illik bele.

[475] A mellékmondatot a görögben bevezető *kai*-nak sem jelentősége, sem értelme nincs, ha a szokványos „és”-sel fordítjuk, de két másik fordítási lehetőség is beleillik a mondat értelmébe: a) „nem értették..., *ugyanis* Isten elrejtette...” (ekkor ún. „értelmező vagy kifejtő és”-sel – *et epexegeticum* vagy *et explicativum* – van dolgunk); b) „nem értették..., *mivel* Isten elrejtette...” („okhatározói és”, *et causale*).

[476] Maga a passzív szerkezet („elrejtetett”) s az egész kifejezés is mint semitizmus határozottan azt mutatja, hogy *passivum divinum*ról van szó (ld. Mk 59).

[477] Úgy is lehetne fordítani: „úgyhogy nem fogták fel”, de ebben az esetben ez a tagmondat puszta ismétlése lenne az elsőnek („nem értették ezt a beszédet”), másfelől pedig a „hogy ne” (*hina mé*) valószínűleg itt is rejtett utalás Iz 6,9-10-re, akárcsak a 8,10-ben (ld. Mk 4,12; Mk 151). Voltaképpen mindegy, hogy melyik fordítást választjuk, mert a mondat értelmezése szempontjából az a döntő, hogy – Lukács szerint – *Isten* rejtette el előlük Jézus szavainak értelmét.

Mindenesetre e betoldás miatt *Lukács ellentmondásba kerül önmagával*, hiszen a 8,10-ben – egy állítólagos jézusi mondással – azt állítja: Isten *megadta* a tanítványoknak (és csak nekik), hogy megismerjék az ő (országának) titkait, most pedig azt mondja, hogy *elrejtette* előlük a bizonyos szempontból legnagyobb titkot, vagyis hogy ha egyszer „Jézus a Messiás”, miért kell szenvednie (vö. 412. és 457. lábj.).

Lukácsot azonban az a buzgalom vezeti, hogy megmutassa: Jézus Isten akarata szerint marad egyedül szenvedésének titkával, s e magánya hozzátartozik szenvedéséhez. – Hogy aztán ennek mi köze van a valódi Istenhez és a valódi Jézushoz, más kérdés.

[480](46) Vitatkozás ütötte fel a fejét közöttük[481] [arról, hogy] feltehetőleg ki a legnagyobb közöttük. (47) Jézus azonban, minthogy ismerte szívük gondolatát,[482] [kézen] fogott egy kisgyereket, odaállította maga mellé, (48) és ezt mondta nekik: ***„Ha valaki az én kedvemért befogadja ezt a kisgyereket, engem fogad be;***[483] ***ha*** *pedig* ***valaki befogad engem, azt fogadja be, aki engem elküldött;***[484] *mert* ***aki mindannyiotok között a legkisebbként áll itt***[485]***, az (a) legnagyobb***[486]***.”***

[487](49) Erre megszólalt János: „Rabbi, láttunk valakit, aki rád hivatkozva űz ki démonokat[488], igyekeztünk tehát útját állni[489] [tevékenységének], mert nem követ velünk[490] [téged].”

---

[478] Lukács Márknál jóval részletesebben számol be a tanítványok értetlenségéről (ld. még 18,34); aligha azért, hogy rosszabb színben tüntesse fel őket (vö. 337. lábj.), sokkal inkább azzal a céllal, hogy erőteljesebben húzza alá „a Messiás szenvedésének titkát” (vö. 457. lábj.); sokkal többször is beszél erről a témáról (9,51; 12,49-50; 13,31-35; 17,25; 22,15.37), mint Márk, aki csak a három szenvedés-bejelentésben említi.

[479] Vö. Mk 503.

[480] 46-48. v.: ld. Mk 9,33-37.

[481] Szó szerint: „az a gondolat/vita ment be közéjük”. A két lehetőség (gondolat vagy vita) közti választást megnehezíti, hogy a görögben az *en* nemcsak azt jelentheti, hogy -ban, -ben, hanem azt is, hogy -ba, -be (vö. 22. lábj.). A párhuzamos Márk-szöveg szóhasználata azonban egyértelmű, ezért döntöttünk az *eredeti* eseményt tükröző fordítás mellett; kétségtelen azonban, hogy *Lukács* szellemében – ld. 47. v. – inkább így kellene fordítani: „az a gondolat vetődött fel *bennük”*.

[482] Nem szükséges valamiféle „isteni tudást” feltételeznünk Jézusról: elég jól ismerhette övéit. Vö. Mk 65.

[483] Ld. Mk 9,37a (Mk 514).

[484] Ld. Mk 9,37b (Mk 516; az ott mondottak alapján ezt a mondatot a 45. v. végén említett, kimondatlan tanítványi kérdésre adott válasznak tekinthetjük).

[485] Mivel a *hüparkhein* ige nem egyszerűen azt jelenti, hogy „van”, hanem (többek között) azt, hogy „jelen van, létezik”, azért választottuk ezt a fordítást.

[486] A 48. versnek ez a harmadik állítása többlet a párhuzamos Márk-szöveghez képest, és Mt 18,4-gyel mutat rokonságot. Értelmét nem könnyű meghatározni. Nem látszólagos ellentmondásossága miatt, mert azt könnyű feloldani, hiszen Jézus máskor is beszélt az emberi és az isteni értékrend különbözőségéről (ld. Lk 14,11; 18,14; Mt 23,12), a „legkisebb” kifejezés pedig (a szövegösszefüggésből következően is, de ld. még Mk 514, 573) a társadalmi ranglétra alján állást jelenti. *Eszerint* e mondás értelme: Aki a társadalomban elfoglalt helyét tekintve, vagyis az emberek mércéjével mérve kicsi, az Isten mércéjével mérve nagy.

Csakhogy ez azt a benyomást kelti, mintha a társadalmi kicsiség *automatikusan* Isten értékrendje szerinti nagyságot eredményezne, hétköznapiasan fogalmazva: mintha a szegények *automatikusan* (pusztán szegénységük okán) üdvözülnének. De ez Jézus eszmerendszerében nincs így (Lk 16,25 ellenére sem, ld. Mk 574!; vö. Tamás csel. 83). Két, hasonló gondolatot megfogalmazó mondása viszont eligazíthat minket: a) a társadalmi kicsiséget jelképező „gyerekeké” az Isten országa, azaz: „az ő számukra van itt” (ld. Mk 10,14); b) „a nyomorgóké”, az éhezőké és síróké az Isten országa, azaz: „az ő számukra van itt” (ld. Lk 6,20-21).

Ezek alapján az itteni mondás értelme: A legkisebbek, a társadalmi ranglétra legalján állók (nem Isten *szemében*, hanem) Isten *számára* értékesek; fontosak Isten számára (vö. Mt 18,10); Isten „az ő pártjukon áll”; elsősorban nekik kínálja fel ajándékait; olyannyira, hogy bizonyos értelemben azonosul is velük (vö. Mt 10,42; 25,40; „üdvözülni” azonban csak akkor fognak, ha ők is „Isten pártjára állnak”, azaz „megtérnek”, vö. Mk 23).

[487] 49-50. v.: ld. Mk 9,38-41 (főképp Mk 522, 526 és 528).

[488] Amint tette ezt Lukács szerint Pál is: ApCsel 16,18; 19,13.

[489] Számos kódexben azt olvassuk: „útját álltuk” (*aoristos*).

[490] Márknál az áll: „mert nem követ *minket*”, ami persze azt jelenti: *„téged”*, de a tanítványok szerint ez csak úgy lehetséges, hogy *„velünk”*, azaz „a mi csoportunkhoz csatlakozva” – ezért Lukács megfogalmazása itt pontosabb.

(50) Jézus azonban így szólt hozzájuk: ***„Ne álljátok útját,*** *mert* ***aki nincs ellenetek, értetek van.”***[491][492]

[493](51)[494] Amikor betelt az ideje[495], hogy felemeltessék[496], ő maga megkeményítette arcát[497], és elhatározta[498], hogy Jeruzsálembe[499] megy.

---

[491] Márknál ez így hangzik: „aki nincs ellenünk, értünk van”; a lényeg mindkét megfogalmazásban ugyanaz, de Lukácsé jobban megfelel a helyzetnek (hiszen csak a tanítványok igyekeztek útját állni az idegen ördögűző tevékenységének, az ő problémájuk Jézusnak nem volt problémája), és talán jobban kifejezi Jézus szavainak ironikus felhangját is.

[492] Ha összevetjük Jézus itteni, tömör válaszát a Márknál olvashatóval (Mk 9,39-41), világosan látszik, hogy az áthagyományozás során milyen mértékben „töltötték fel” Jézus üzenetét már Márk evangéliumában is (vö. Mk 523, de Mk 144 is).

[493] Lukács evangéliumában itt új, nagy fejezet kezdődik, az ún. „úti beszámoló” (Lk 9,51–19,27), ami azonban csak akkor pontos kifejezés, ha hozzátesszük, hogy Jézus Jeruzsálembe vezető útjáról van szó. Ez *Lukács* teológiai ihletésű, krisztológiai jellegű *irodalmi alkotása*, amelyet az a gondolata határoz meg, hogy Jézus tudatosan és szándékosan lépett a Jeruzsálembe, vagyis a kereszthalálához vezető útra, és járta végig azt (vö. 12,49-50; 13,33; 17,25; 22,22) – másodlagosan azzal a céllal, hogy felkészítse tanítványait a távozása után elindítandó misszióra.

Ezen a ponton Lukács megszakítja a Márk-evangélium vázlatának követését, s majd csak a 18,15-ben veszi fel ismét annak fonalát. Evangéliumának ez a része számos csak őrá jellemző elemet tartalmaz, sok esetben mutat közös vonásokat Mátéval, s csupán néhány mozzanatában egyezik Márkkal.

E szakasz felosztása nem egyszerű, de az „utazás” ismételt említése alapján legjobb három kisebb egységre bontani: 9,51–13,21; 13,22–17,10; 17,11–19,27; ezután már Jézus utolsó jeruzsálemi működése következik.

Az 51. verset Lukács alighanem Mk 10,1 helyett alkotta meg; igazi tartalmát és súlyát azonban Mk 10,32 érzékelteti, megértéséhez ezért ld. Márk-kommentárunk 604. lábjegyzetét.

[494] Az 51. v. tulajdonképpen az egész „úti beszámoló” felirata, biblikus (= ószövetségi) stílusú, ünnepélyes és súlyos teológiai összefoglalása, amint ezt a „betelt az ideje”, a „felemeltessék” és a „megkeményítette arcát” kifejezés jelzi (vö. Mk 605).

[495] Ez a kifejezés azt jelenti, hogy elérkezett valamilyen döntő, Isten akarata szerinti esemény ideje (ld. Mk 1,15; Lk 4,21).

[496] Szó szerint: „amikor beteltek felemelésének/felvételének napjai” (még pontosabban: „amikor Isten beteljesítette...”). A „[magasba] felemelés/felvétel” szó a 9,31-beli „elmenetelt” idézi fel, s akárcsak amaz, Jézus halálára, feltámadására és mennybemenetelére egyaránt utal, de a három közül mégis inkább az elsőre (vö. Jn 3,14; 12,32) és az utolsóra (vö. Lk 24,51 bizonyos kódexekben; Apcsel 1,9; ld. még 2Kir 2,11: Illés próféta „mennybevitele”). *Lukács szemében* ez a „magasba felemelés” valójában visszatérést jelent oda, ahonnan érkezett (vö. 1,32.78), s az ő „felvétetés”-fogalma a János-evangélium „megdicsőíttetésének” felel meg (vö. Jn 12,23; 13,31; 17,1).

[497] Az 51-56. versben az ünnepélyes és súlyos stílus részeként háromszor is szó esik „Jézus arcáról” (ld. még 500. és 504. lábj.). Az „arc” egyébként az Ószövetségben és a rabbinikus szóhasználatban a személyes névmást helyettesíti (vö. pl. Mk 1,2; Lk 7,27: az „elküldöm *előtted* követemet” szó szerint így hangzik: „elküldöm *arcod előtt* követemet”, régies fordításokban: „elküldöm *színed előtt* követemet”).

[498] Szó szerint: „megkeményítette arcát, hogy rálépjen a Jeruzsálembe [vezető] útra”, de úgy is lehet fordítani: „sziklaszilárdan rálépett a Jeruzsálembe [vezető] útra”. – Az „arcát valamire irányítja” kifejezés az Ószövetségben többnyire azt jelenti: „valami vagy valaki *ellen* dönt” (Ez 6,2; 13,17; 14,8; 15,7; Jer 3,12; 21,10), de egy alkalommal azt, hogy „elhatározza magát” (2Kir 12,18). Itt azonban inkább Izajás 50,7 hatásával kell számolnunk: ott hasonló helyzetben ugyancsak azt fejezi ki, hogy „Isten Szolgája” tudatosan vállalja a szenvedést. Persze *Lukács* ezt a maga „kereszt-misztikája” szellemében vonatkoztatja Jézusra (ld. 412-413., 420., 424., 439., 442., 457., 477-478. lábj.), *ténylegesen* azonban csak a Mk 604, 4. bek., d) pont és Mk 883-884 értelmében érvényes rá.

[499] Az egész vers ünnepélyes stílusa Jeruzsálem jelentőségét is jelzi a készülő eseményekkel kapcsolatosan (vö. 13,33; 19,41-42).

(52) El is küldött követeket maga előtt[500]. [Ők] útra keltek, és bementek a szamaritánusok[501] egyik falujába, hogy [szállást] készítsenek[502] neki. (53) De nem fogadták be[503] őket, mert Jeruzsálembe tartott[504]. (54) Amikor Jakab és János[505] [nevű] tanítványai ezt látták, így szóltak: „Uram, akarod-e[506], hogy azt mondjuk: »Tűz szálljon le az égből[507], és pusztítsa el őket!«, [508](ahogyan Illés[509] is tette)?" (55) Ő azonban megfordult, keményen rájuk szólt[510], [511](és ezt mondta: ***„Nem tudjátok[512], miféle szellem[513] [hatása alatt álltok]*[514]*!*** (56)[515] ***Az emberfia ugyanis nem azért jött,***[516] ***hogy elpusztítsa [az] emberek életét, hanem hogy***

---

[500] Szó szerint: „arca előtt": az ünnepélyes stílus egyik eleme (vö. 497. lábj.).

[501] A szamaritánusok – az asszír hódítás, Kr. e. 721 után betelepített – ázsiai törzsek utódai voltak, akik összekeveredtek a fogságba nem hurcolt zsidókkal; átvették ugyan a Jahve-vallást, de kultuszuk mégis különbözött a zsidókétól, és Garizim-hegyén külön templomuk volt, amelyet a hellenizálás során I. Johannesz Hürkanosz Kr. e. 128-ban lerombolt. A zsidókkal szembeni, Ezdrásra visszanyúló ellenségességük (Ezdr 4. fej.) és Róma-barátságuk ezután még határozottabbá vált, ami persze csak megerősítette a zsidók velük szembeni megvetését és gyűlöletét. Ez a feszültség kölcsönös szidalmazásokhoz (vö. Jn 8,48), gáncsoskodásokhoz (vö. Jn 4,9) és támadásokhoz vezetett. A szamaritánusok részéről itt is ez az ellenségesség nyilvánul meg a vendégbarátság megtagadásában (53. v.).

[502] Az éjszakára nagyon lehűlő hőmérséklet és a veszélyes útviszonyok miatt volt szükség erre. A *hetoimadzein* (= elkészít, előkészít) ige jelentését illetően ld. Lk 1,76; 3,4 – Mt 22,4; Mk 14,12.15-16; Lk 17,8.

[503] A „befogad" jelentéséről ld. Mk 513.

[504] Szó szerint: „arca úton volt Jeruzsálembe" (vö. 500. és 497. lábj.).

[505] Vö. 49. v., ill. Mk 612.

[506] Vö. Mt 13,28 és 17,4.

[507] A villámcsapás körülírása.

[508] Ez a kiegészítés csak a kódexek bizonyos csoportjában található meg.

[509] Illésről ld. Mk 479, 2. bek.

[510] Vö. Mk 8,30.33. – Azzal, hogy leteremti tanítványait, Jézus egyúttal elutasítja tömény ószövetségi csodavárásukat (vö. Mk 400, 415) és a „mindenható" Istenről alkotott elképzeléseiket is (vö. Mk 980, ill. 1005, 3. bek.)!

[511] A zárójelben lévő két mondat ismét csak (nagyjából) ugyanazon kódexekben van benne, mint az 54. v. betoldása, de minden elemében hitelesen tükrözi Jézus gondolkodásmódját és lelkületét: az első mondat a „keményen rájuk szólt" kifejtésének, a második pedig indoklásának tekinthető.

[512] Jézus magányának megrendítő bizonysága ez a jelenet. Vö. Mk 10,38: „Nem tudjátok, mit kértek" (ahogyan az egykori prédikátor sem tudta, miféle szellem hatására fűzte hozzá a türelmes szőlősgazda példabeszédéhez a maga következtetéseit: Mk 12,1-6.7-9).

[513] A tanítványok persze azt gondolták, hogy Isten szelleme, lelkülete mozgatja őket, hiszen „hitük nagyjai" mind így jártak el, a fáraót csapásokkal sújtó Mózestől kezdve (2Móz 7-12. fej.) a kánaáni városokat Jahvénak feláldozó Józsuén át (Józs 6-12. fej., pl. 6,21) a Baál-papokat lemészároló Illésig (2Kir 1,10-12), de ez volt a bűnösök kiirtását előíró törvény (pl. 5Móz 13,6; 17,7; 19,19; vö. Mk 78) és számtalan áhítatos zsoltár lelkülete is.

Csakhogy Jézus nem Illés (vö. Mk 274, 425); az ő felfogása szerint a tanítványaiban is munkáló lelkület semmiképp sem Istentől való, hanem nagyon is istenellenes, „emberi", vagy éppenséggel „sátáni" (ld. Mk 8,33), ezért igyekszik azt „kiűzni" belőlük (vö. Mk 36, 546, 659). Az az Isten ugyanis, akit ő képvisel, fölkelti napját jókra és gonoszokra egyaránt (Mt 5,45), és az elveszetteket addig keresi, amíg meg nem találja (Lk 15,3.8).

[514] Az eredetiben: „miféle szelleméi vagytok"; úgy is lehetne fordítani: „miféle szellem szól belőletek", „miféle szellem űz titeket", vagy egy korabeli fordulattal: „miféle szellem fiai vagytok" (vö. Mk 68, 471).

[515] Valószínű, hogy ezt a mondatot Lk 19,10-ből vették be ide az említett kódexek, ugyanis a *közvetlen* szövegösszefüggéshez csak Jézusnak az 55. versbeli tömör felkiáltása illik, s az elégségesen ki is fejezi mondanivalóját.

[516] Értelemszerűen így kellene fordítani: „Én ugyanis, egyszerű ember lévén, nem azért jöttem..." (vö. Mk 68).

megmentse azt.”[517]) És elindultak egy másik faluba.[518]

[519](57) Amint mentek az úton, valaki[520] így szólt hozzá: „Követni foglak téged, akárhová mész [is], (uram)[521]!” (58) Jézus azonban ezt mondta neki: ***„A rókáknak barlangjuk van, az ég madarainak fészkük, de az emberfiának nincs hol lehajtania fejét.”***[522] (59) Egy másikhoz így szólt: ***„Kövess engem!”*** Ám az ezt mondta: „(Uram)[523], engedd meg, hogy előbb elmenjek, és eltemessem apámat!”[524] (60) Ő azonban azt mondta neki: ***„Hagyd a***

---

[517] Jézus válaszában erőszakmentes *lelkülete* és erőszakmentes erkölcsi *magatartása* egyaránt megmutatkozik: *Tiszteletben tartja az ember szabadságát*, vállalva annak árnyoldalát is, ebben az esetben azt, hogy a szamaritánusok nemet mondanak az emberségességre, és mint idegent elutasítják (végül majd azt is vállalja, hogy ellenfelei brutálisan kivégezzék). Másfelől pedig *nem alkalmaz erőszakot* annak érdekében, hogy elképzelése érvényesüljön, pontosabban megtiltja, hogy „hívei” erőszakot alkalmazzanak (vö. Mk 11,16) az ő érdekében (vö. Lk 22,50; Mt 26,52)

Tekintettel az 501. lábjegyzetben mondottakra, nem szabad megfeledkeznünk Jézus magatartásának *társadalmi és politikai* vonatkozásairól sem! Azáltal, hogy szakítva a zsidók és szamaritánusok közötti szokásos gyakorlattal (ld. még Lk 10,30-37; 17,11-19 és Jn 4,7-26!), tudomásul veszi a szamaritánusok döntését, és békésen továbbmegy, megnyitja annak lehetőségét, hogy megoldódjék két népcsoport mélyen gyökerező, évszázados konfliktusa: szelíd válasza alkalmas arra, hogy a szamaritánusokban az önmaguk iránti elfogultság és az önelégültség helyett önkritikát, s a zsidókkal szembeni agresszivitás helyett megértést és barátságosságot, biblikusan szólva „megtérést” váltson ki (vö. Mk 23).

[518] Amit tanítványaitól megkívánt (Mk 6,11), azt Jézus maga is gyakorolta: nem fogadták be, hát békével továbbment (vö. Mk 266, Lk 388).

[519] Jézus maga is radikálisan komolyan vette, amit képviselt (ld. az előző két lábjegyzetet), s ezt a radikalitást kívánta meg követőitől is. Amint itt következő három mondása (is) mutatja, olyan döntés, olyan vagy-vagy elé állította az embereket, amely nem tűrt sem halogatást, sem félmegoldásokat, hanem osztatlan, teljes odaadottságot kívánt meg (vö. Mt 6,24; Jel 3,15-16).

Ezek a párbeszédek egyúttal arra is rávilágítanak, milyen józansággal állította szembe Jézus a kemény valóságot a rajongással, s mennyire nem árult zsákbamacskát.

[520] A párhuzamos mátéi hely (8,19-20) szerint *egy írástudó*, mai szóval teológus (vö. Mk 762) akar tanítványává lenni a nem-teológus Jézusnak (vö. Mk 338, 761). Értelmezésünkben (522. lábj., 2. bek.) ezt vesszük figyelembe, mert különben Jézus mondása csupán közhelyszerű bölcsességet fogalmazna meg (522. lábj., 1. bek.), amit az is mutat, hogy hasonló közmondással a görög világban is lehet találkozni.

[521] Csak néhány kódexben van benne.

[522] Sápadt közhely, hogy egy vándortanító sokszor vagy többnyire vándorúton van, s hogy a vándorlás nehézségekkel jár, például azzal, hogy az embernek esetleg nincs hol lehajtania fejét, például azért, mert nem adnak neki szállást (mint az imént Jézusnak a szamaritánusok). Ezt teljesen fölösleges és értelmetlen elmondani olyasvalakinek, aki egy vándortanító tanítványává akar lenni, hiszen az illető magától is tudja.

Jézus szavai akkor kezdenek fényleni, ha komolyan vesszük, hogy itt egy írástudó kéri felvételét iskolájába, ő pedig – bár a kor és a maga szokása szerint képekben, de azért – világosan megnevezi követésének az írástudóra szabott „árát” (ahogyan megnevezte azt a gazdag ember számára is: Mk 10,21): Ha őt követi, számolnia kell a *szellemi otthontalansággal*, azzal, hogy nem kap védelmet valamelyik elismert iskola fejétől, vagy valamelyik tekintélyes csoportban (amilyen például a farizeusok testvérisége vagy az esszénusok közössége); ellenkezőleg: vállalnia kell a „tévtanítók” elszigeteltségét, sőt akár a kizárást is az „igazhitű” teológusok céhéből – hiszen ő csak *egy egyszerű ember* (= emberfia, ld. Mk 68), aki Istenre hallgat.

(Más alkalommal persze azt is elmondta – pl. Mk 3,34-35; 10,29-30 –, hogy „Isten családjának” új otthonát kapja az, aki „Isten országáért” lemond az „emberi” fészek biztonságáról és melegéről.)

[523] Szintén csak bizonyos kódexek tartalmazzák ezt a megszólítást, de több kódex, mint az 57. versben.

[524] Ez három dolgot is jelenthet: a) „Apám éppen most halt meg; engedd meg, hogy intézkedjem, és *részt vegyek a temetésen*!” b)„Hadd várjam meg, amíg apám meghal; ő ugyanis ellenzi, hogy kövesselek, s ha mégis megtenném, abból *családi konfliktus* lenne!” c) „Hadd várjam meg, amíg

halottakra, hogy eltemessék halottaikat! Te pedig menj el, és hirdesd mindenütt[525] ***Isten országát!"***[526] (61) Ismét más valaki ezt mondta: „Követni foglak, uram! Előbb azonban engedd meg, hogy búcsút vegyek házam népétől!" (62) Jézus azonban így szólt hozzá: ***„Aki***[527] ***kezét az eke [szarvára] teszi, s közben hátratekint,***[528] ***nem alkalmas Isten országára."***[529]

10 [530](1)[531] Ezek után az Úr kijelölt másik hetven(két)[532] [tanítványt], és elküldte őket

---

apám meghal; ugyanis *csak akkor juthatok hozzá örökségemhez*, s ha nem leszek ott, lemaradhatok róla!" (Vö. Lk 12,13; a Lk 15,12-ben említett eset kivételnek számított.)

[525] Az evangéliumokban csak itt található meg ez a kifejezés (*diangellein*).

[526] Jézus nem volt fanatikus. Még tanítványai fáradtságára is tekintettel volt, és biztosította számukra a pihenést (Mk 6,30-31; 14,38). – Az éppen elhunyt apa eltemetésének megtiltása ellentmondásban állna egész személyiségével és viselkedésével, de teljesen értelmetlen is lenne, hiszen Isten országa nem szenvedne kárt, ha az illető fél vagy egy nap „késéssel" kezdené hirdetni.

Az 524. lábjegyzet második esetében valóban Isten országa hirdetésének tényleges és súlyos akadályáról van szó, és Jézusnak meg kell szabadítania ezt a tanítványjelöltet apakötődésétől, hogy szabadon járhassa saját útját, elszakadva a hamis vallásosságtól, amely csak addig követi Isten útját, amíg az nem jár konfliktusokkal. Ezért mondja neki (kétségtelenül kemény és merész szavakkal): „Hagyd a szellemileg halottakra [= az Isten országa, a szeretet ügye szempontjából halottakra, vö. Mk 22], hogy *megvárják*, amíg *családi konfliktusok nélkül* követhetik szívük vágyát! Te csak menj, és hirdesd Isten ügyét!" És szavaiban talán enyhe irónia is bujkál: „Hiszen te élő vagy! Nemde?" (Ld. még Mk 3,31-35; 9,45; Mt 10,34-36; Lk 14,26!) – Úgy véljük, ez a kérdéskör, illetve magyarázat inkább a 61-62. vers sajátossága (ha elfogadjuk az ott megadott élethelyzet hitelességét), ezért:

Az 524. lábjegyzetben említett harmadik eset érvényességét kell feltételeznünk; ekkor rögtön világos és konkrét értelmet kapnak Jézus szavai (akárcsak a gazdag ember [Mk 10,21] vagy az iménti írástudó esetében [Lk 9,58]): „Csak a *szellemileg halottak* [= a szeretet ügye szempontjából halottak] számára fontos *az örökség*, csak ők *várakoznak* arra, hogy hozzájussanak. Te menj, és hirdesd az [igazi] életet!"

Lehetséges azonban az is, hogy Jézus „életbe ágyazottság" (ld. Mk 514, 567) nélkül áthagyományozott mondásához utólag szerkesztették meg a családi helyzetet, *eredetileg* azonban missziós útmutatás volt. Értelmét *ekkor* így írhatjuk körül: „Hagyd a halottakra, hogy eltemessék halottaikat! Ahhoz, hogy Isten országát hirdethesd, nem kell előbb ledöntened a régi vallási hagyományokat és intézményeket! Képviselőik maguk fognak gondoskodni arról, hogy elkorhadjanak. Te csak vesd az új magot!" (Vö. Mk 90.)

[527] Az eredetiben: „*Senki*, aki kezét..."

[528] Ez a *kép* Illés és Elizeus próféta hasonló esetét idézi fel (1Kir 19,19-21), és nyilvánvaló, hogy emberiességben Jézus nem maradt el Illéstől (ld. köv. lábj. eleje).

[529] Ép ésszel nem feltételezhetjük Jézusról (ld. 526. lábj.), hogy az őt követni szándékozótól megtagadta volna az emberiesség minimumát, vagyis az egyszerű búcsúvételt rokonaitól, ezért az illető kérését csak úgy érthetjük, hogy „*békében* búcsút vegyek", azaz: „Majd jövök, ha a rokonaimnak nem lesz kifogásuk ellene!" Ezt Jézus valóban nem fogadhatta el, mert az ilyen ember valóban *alkalmatlan* arra, hogy *tagja legyen* Isten országának (vö. Mk 22, ill. 28): egyszerre megfelelni a rokonok tiltásának és Isten országa követelményeinek éppolyan *képtelenség* (ld. Mt 10,34-36; Lk 14,26), mint hátrafelé nézve egyenes sorokat szántani – vagy két úrnak szolgálni (Mt 6,24).

Elképzelhető azonban, hogy ezt a mondást is konkrét élethelyzet nélkül hagyományozták át (ekkor a családi keretet csak Lukács alkotta meg hozzá), s *eredetileg* szintén missziós útmutatás volt: „Aki Isten országa *új* örömüzenetét akarja hirdetni, annak nem szabad aggodalmaskodva visszatekintenie a *régi* hagyományokra, hogy azokhoz is igazodjék: a kettőt összeegyeztetni éppolyan *képtelenség*, mint szántás közben hátrafelé nézve egyenes barázdákat húzni" – vagy két úrnak szolgálni (Mt 6,24)! (Ez esetben a többértelmű „nem alkalmas Isten országára" kifejezés valószínű jelentésárnyalata: „nem alkalmas Isten országának *hirdetésére*".) – Ld. még Mk 2,21-22; Lk 9,33 (446. lábj.)!

[530] A hetven(két) tanítvány kiküldésének története *Lukács irodalmi alkotása* – a Tizenkettő kiküldésének (9,1-6) párhuzamaként. Többek között az utal erre, hogy az itteni mondások többsége megtalálható Máténál a Tizenkettőnek címezve (9,37-38; 10,7-16.40), illetve a 4. versben foglaltakra

kettesével maga előtt[533] mindazon városokba és helyekre, ahová személyesen[534] szándékozott[535] [hamarosan][536] menni.[537] (2) Így szólt hozzájuk: *„Az aratnivaló ugyan sok, a munkás azonban kevés: Kérjétek tehát az aratás*[538] *Urát, hogy küldjön*[539] *munkásokat aratásába!*[540] (3) ***Menjetek el [gyorsan]***[541]***! Nézzétek csak! Úgy küldelek el titeket, mint »bárányokat farkasok belsejében«.***[542] (4) ***Ne cipeljetek erszényt, se tarisznyát,*** *se szandált*[543]*, és senkit se köszöntsetek az út mentén*[544]*!* (5) ***Ha bementek egy házba, először ezt mondjátok: »Békesség [legyen] e háznak!«***[545] (6) ***És ha a békesség fia***[546] ***[lakik] ott, békességetek meg fog***

---

a 22,35-ben Jézus a Tizenkettőt emlékezteti. E jelenet megalkotásában valószínűleg *kettős szándék vezette* Lukácsot: egyrészt (a Beszédforrás [Q] szelleméhez hűen) azt akarta megmutatni, hogy az apostoli küldetés nem korlátozódik a Tizenkettőre, hanem Jézus minden tanítványára érvényes, másrészt azt, hogy a palesztinai misszió előképe a „pogányok", az egész emberiség misszionálásának.

[531] 1-12. v.: ld. Mk 3,14-15; 6,7-13; Lk 9,1-6.

[532] A 70 vagy 72 a népek összességének száma 1Móz 10. f.; 5Móz 32,8 és a rabbik szerint; a kódexek eltérően adják meg aszerint, hogy az Ószövetség héber szövegét (70), vagy annak görög, ún. Hetvenes fordítását (LXX) tartják-e szem előtt (72).

[533] Szó szerint: „arca előtt"; vö. 497., 500. és 504. lábj.

[534] Az *autosz* (= ő, ő maga) ezt is jelenti.

[535] E fordítás megalapozását ld. Mk 500, 4. bek., 3. pont.

[536] E fordítás indoklását ld. a 441. lábjegyzetben.

[537] Ezzel a mondattal Lukács olyan királyként állítja be Jézust (vö. *ho küriosz* = az Úr), aki követeket rendel, és hírnökeiként küldi szét őket. Ezt támasztja alá az *anadeiknünai* (kijelöl) ige használata is: ez hivatalos jelleget ad a kinevezésnek, s a megbízást jogilag érvényessé teszi.

[538] Az aratás (akárcsak a cséplés vagy a gabonarostálás) az Ószövetségben Isten ítéletének egyik képe. Jézus azonban nem azonosult ezzel a Keresztelő János által is képviselt (vö. Lk 3,17) eszkatologikus-apokaliptikus szemlélettel (vö. Mk 173); az aratás itt a hatalmas missziós feladat jelképe.

[539] A görögben az *ekballein* ige áll, vö. Mk 656, 1i pont.

[540] Elképzelhető, hogy ezt a mondást egy kora keresztény misszionárius fogalmazta meg, de megfelel Jézus szellemének: A szóban forgó misszió ugyanis valóban „Isten ügye", az ő szándékát tükrözi; épeszű ember nem is venné magától a fejébe, hogy az emberiség megtérítésének „reménytelen vállalkozásába" fogjon, főképp nem Jézus „őrült" módszerével, a szeretet útjának felkínálásával. De itt nem kevesebbről van szó, mint Istennek az emberiségre vonatkozó végső céljáról; ezért ő maga „lelkesít" embereket, azaz adja nekik a „Lelkét", lelkületét (vö. Mk 11), hogy befogadják és továbbadják a szeretetéről szóló üzenetet.

A mondást könnyű jézusiatlan módon félreérteni, mintha csupán arról lenne szó, hogy *kérni* kell az aratás Urát, küldjön munkásokat aratásába – de *tenni* nem kellene semmit. A folytatás rögtön rácáfol erre: „Menjetek el gyorsan!"

[541] A sürgetés a feladat nagyságára és a kedvező idő (*kairosz*) kihasználására utalhat (vö. Mk 45 és 591).

[542] A Máté-evangélium szövegösszefüggésében világosabb e mondás tartalma, magyarázatát ezért *ott* adjuk meg (ld. Mt 10,16).

[543] Ld. 387. lábj.

[544] Nem a *köszönés* megtiltásáról van szó: a *köszöntés* a régi keleten hosszadalmas és körülményes cselekmény volt, valóságos szertartás. Ebbe belebocsátkozni szemben állt volna a feladat sürgősségével. – Rendkívül bizonytalan, hogy Jézustól származik-e ez a csak Lukácsnál olvasható tilalom.

[545] Jézusnak ez az útmutatása talán válasz tanítványai aggodalmaskodó kérdésére: „Mit mondjunk az embereknek, amikor megérkezünk? Hogyan kezdjük a dolgot?" Jézus tréfás és egyúttal csavaros felelete: „Mondjátok egyszerűen azt: Jó napot!" A *salóm* ugyanis semita nyelvterületen nemcsak a mi békesség szavunk megfelelője, hanem a köszönés formája is, de sokkal gazdagabb tartalmú, mint a miénk; azt jelenti: Békességet, egészséget, jólétet, boldogságot és üdvösséget kívánok neked (Istentől)! „De ne csak mondjátok ezt, mint valami udvariassági formulát, hanem gondoljátok is komolyan!" Vagyis: „Kínáljátok fel nekik a ti »békéteket«, azt a szolgálatra és megbocsátásra kész jóságot, amely Isten országának jellemzője!" (Vö. Mt 5,9.)

nyugodni rajta[547]***, ellenkező esetben visszatér majd rátok.***[548] (7) ***Maradjatok ugyanabban a házban, s azt***[549] ***egyétek és igyátok, amijük van***[550]: *a munkás ugyanis*[551] *méltó a bérére.*[552] ***Ne járjatok házról házra!*** (8) ***Ha bementek egy városba, és befogadnak titeket, egyétek, amit elétek tesznek,*** (9) ***segítsetek***[553] ***az ottani gyengélkedőkön, és mondjátok nekik: »Elérkezett (hozzátok) Isten országa!«***[554] (10)[555] *De ha bementek egy városba, és nem fogadnak be titeket, menjetek ki annak [széles] útjaira, és mondjátok meg:* (11) *»Lerázzuk nektek még a port is, amely városotokban a lábunkhoz tapadt, mindazonáltal tudjátok meg, hogy elérkezett Isten országa!«"*

[556](12) *„Mondom nektek, hogy Szodomának elviselhetőbb lesz [a sorsa] azon a napon, mint annak a városnak.* (13) *Jaj neked, Koradzin! Jaj neked, Betszaida! Mert ha Tíruszban és*

---

[546] Semitizmus, jelentése: a békesség embere, békés ember (vö. „emberfia", Mk 68; „Isten fia", Mk 471); a békesség birtokosa, a békesség városnyosa, a békességre fogékony. – „A békesség fia" szókapcsolatnak nincs párja a zsidó biblikus irodalomban. Lehet, hogy Jézus alkotása?

[547] Ószövetségi kifejezés (vö. 4Móz 11,25; 2Kir 2,15), értelme: „beléje hatol, kifejti benne hatását".

[548] „Ha békességre fogékony emberek laknak ott, Isten országának békéje majd betölti őket, és kifejti bennük hatását. De számítsatok arra, hogy vannak megkeményedet szívek is, amelyek még nem fogékonyak rá! (Vö. Mt 7,6.) Békességeteket ilyenkor se veszítsétek el! Nem szabad Isten megkeseredett és megkeményedett követeivé válnotok, ne hagyjátok, hogy az ő békétlenségük s a ti haragotok rátok telepedjen, mint a por a lábatokra! Már amikor kimentek a házból (Mt 10,14), rázzátok le; akkor békétek visszaszáll rátok, mint Noéhoz a békesség galambja (1Móz 8,8-12), és ti békével mehettek tovább!"

[549] Vagyis: „Ne válogassatok, és ne követelőzzetek!" – Elképzelhető, hogy ez egyúttal burkolt utalás a kultikus étkezési tilalmak Jézus általi érvénytelenítésére, ld. Mk 7,14-23.

[550] Vagy: „amit kaptok tőlük".

[551] Az „ugyanis" mindig vészcsengő: betoldás lehetőségére vagy valószínűségére figyelmeztet, vö. Mk 523.

[552] Ez korrekt elgondolás ugyan, és *Lukács* korában talán szükség is volt arra, hogy figyelmeztessék a gyülekezeteket a vándorprédikátorok ellátására – de ellentmondásban áll *Jézus* tényleges szemléletével, amely a kölcsönös ajándékozást, szolgálatot feltételezi (Mk 264), nem pedig a fizetségért végzett „szolgáltatást". (A „fizetség", a „bér" nem azonos a Mt 10,10 szerinti „eledellel", amely nagyon is összhangban van Jézus útmutatásával: „Fogadjátok el, amivel megkínálnak: azt egyétek-igyátok, amijük van!") A jézusi ingyenesség elvéről ld. még 167. lábj., ill. Mt 10,8-9.

[553] Vö. Mk 258, 271.

[554] Minden olyan segítség, amely jóságos szívből fakad, hatékonyan hirdeti a Teremtő jóságát. Ezért mondja Jézus: „Előbb segítsetek a betegeken – azután elmondhatjátok nekik: Elérkezett hozzátok Isten országa, s hatékonyan jelen van!"

Egész életét meghatározó élményében (Mk 1,9-11) Jézus azt tapasztalta meg, hogy Isten egészen közel van, és egészen jó. Ezt akarta ő maga is továbbadni, s ennek továbbadásával bízta meg követőit is. Viselkedésükkel, tetteikkel azt kellett láthatóan és foghatóan bemutatniuk, hogy „Isten országa" (ld. Mk 22) *most* válik valóra, nem a ködös jövőben, *itt*, nem a túlvilágon, és (az Istenbe vetett bizalomból fakadó) *természetes* erőhatások, nem pedig látványos csodák révén.

[555] 10-11. v.: vö. 388. lábj. A por lerázása Jézus *eredeti* mondásában a keserűség, a bosszúság lerázásának jelképe, *itt* viszont a könyörtelen elutasítását és megátkozását. Az „elérkezett Isten országa" eredetileg örömüzenet, itt viszont fenyegetésként jelenik meg. E mondatok hiteltelenségét az is mutatja, hogy a „házból" „város" lesz: néhány ember visszautasító magatartása immár egy egész város visszautasításának számít, s az egész város elítélését eredményezi.

[556] A 12-15. versben megnyilatkozó apokaliptikus fenyegetőzés (vö. Lk 3,9.17) tökéletesen idegen Jézus eszmevilágától és lelkületétől. Jézus nem csinált ugyan titkot abból, hogy az ember a maga részéről ismételten, s végül végérvényesen is visszautasít*hat*ja Isten hívását (ld. pl. a „tékozló fiú" példabeszédének „nyitott végét", 15,32), de lehetetlen, hogy Jézus Istene *önmagától* visszavonja „az üdvösségre tett ajánlatát", és hogy azoknak, akik egyszer elzárkóztak Isten üzenete elől, egyáltalán ne legyen többé esélyük (vö. Mt 25,11-12). Miért lehetetlen? Azért, mert Jézus Istene még az

Szidónban történtek volna azok erőtettek, amelyek nálatok történtek, zsákruhát [öltve] és hamuban ülve régen megtértek volna. (14) *Mindazonáltal Tírusznak és Szidónnak elviselhetőbb lesz [a sorsa] az ítéleten, mint nektek.* (15) *És te, Kafarnaum! Vajon az égig fogsz felmagasztaltatni? Az alvilágig fogsz leszállni!"*

[557](16) ***„Aki rátok hallgat, énrám hallgat. Aki titeket elvet, engem vet el, aki pedig elvet engem, azt veti el, aki engem elküldött."***[558]

[559](17) A hetven(két) [tanítvány] örömmel tért vissza, és így szóltak: „Uram, ha rád hivatkozunk[560], még a démonok is engedelmeskednek nekünk!" (18) Ő azonban ezt mondta nekik: ***„Láttam a Sátánt, amint villámként leesett az égből.***[561] (19) ***Nézzétek csak! Átadtam***

---

embertől is megkívánja, hogy „hétszer", illetve „hetvenszer hétszer" megbocsásson testvérének, ha az megtér (Lk 17,4; Mt 18,22).

E versek betoldás voltát már az is mutatja, hogy az előzőekben (2-9. v.) és a folytatásban (16. v.) Jézus a *tanítványokhoz* beszél, itt pedig bizonyos *városokhoz*, továbbá hogy ezek a fenyegetések *Jézus* működésének helyszíneire utalnak vissza, holott az előzményekben (2-9. v.) a *tanítványok* missziójáról volt szó.

[557] Ez a mondás kissé eltérő változatokban, többször is előkerül az evangéliumokban; pozitív megfogalmazásban: Mk 9,37b; Mt 10,40; negatív megfogalmazásban: itt és Jn 5,23. – Értelmezésének hátterét ld. Mk 516-ban, itt csak sajátos vonásaira mutatunk rá.

[558] Ezzel a mondásával Jézus alighanem *prófétai küldetéstudatának bizonyosságát és erejét* akarta átadni tanítványainak: „Követeimként nem saját gondolataitokat hirdetitek, még csak nem is az enyéimet, hanem magának Istennek az üzenetét. Ekkora súlya van szavatoknak!"

Ez az állítás vagy inkább ígéret azonban magától értetődően csak azzal a *feltétellel* érvényes, hogy követei pontosan *Jézus* szavait és szándékát közvetítik, nem pedig arról alkotott saját feltételezéseiket, a maguk „emberi gondolatait" (vö. Mk 8,33; Mt 16,22-23). Rajtuk áll vagy bukik, hogy hűséges és önzetlen (vö. Mk 8,34a) tolmácsai lesznek-e Jézusnak. Ezt a hűséget és önzetlenséget nem szavatolja számukra automatikusan a jézusi megbízás. – Mindebből önként adódik két következtetés:

1) Helytelen dolog kiragadni az „Aki rátok hallgat, énrám hallgat" mondást Jézus tanításának egészéből, és aztán levezetni belőle az egyházi tanítóhivatal *tévedhetetlenségét*, elhallgatva a jézusi mondás érvényességének kimondatlan előfeltételét: „Ha azt adjátok tovább, amit mondok." Ez ugyanis azt jelentené, hogy ellenkezőjére fordítjuk „a hagyomány láncát" (Isten – Jézus – apostolok – apostoltanítványok), ezzel a rettenetes végeredménnyel: „Amit *mi*, a fölhatalmazottak tanítunk, azt *Isten* saját szavaként hagyja jóvá és erősíti meg." (Vö. még Mt 5,33-37; 18,18).

2) Az egyház jelenlegi, jézusinak éppenséggel nem nevezhető rendjében a „laikusoknak" nem csupán joguk, hanem lelkiismereti *kötelességük* is adott esetben megkérdezni az egyház tanítóit (az egyszerű hitoktatóktól a pápáig bezárólag): „Valóban Jézustól származik, s az ő mondanivalóját tükrözi, amit most tanítasz?" A „hivatalviselőknek" pedig *kötelességük* lelkiismeretes és érthető indoklást adni, vagy ha erre nem képesek, akkor szerényen megvallani: „Tanításom (vagy a hagyomány szava) ez esetben csak egy lehetséges vélemény, s kész vagyok helyesbíteni, ha világosabban látok majd."

[559] Ahogyan a hetven(két) tanítvány kiküldésének története Lukács irodalmi alkotása (ld. 530. lábj.), minden valószínűség szerint az itteni párbeszéd is (17. és 20. v.), amelybe szintén Lukács szőtte bele a más témát tartalmazó 18-19. verset. A párbeszéd, illetve a benne elhangzó, Jézus szájába adott kijelentés (20. v.) *hitelessége ellen* szólnak a következők: a) Bár kétségtelen, hogy a „démonűzésre adott hatalom" is része volt a jézusi megbízásnak (Mk 3,15; 6,7; Mt 10,8; Lk 9,1 – vö. Mk 36, 262, 269), annak még hangsúlyosabb részét alkotta a tanítás és a gyógyítás (ld. Mk 261, 267), amiről viszont itt egy szó sem esik. b) „Az égben felírt nevek" szóképét az egész régi Keleten, valamint az ószövetségi, a rabbinikus és az apokaliptikus irodalomban is ismerték; valamiféle „eleve elrendelésre" utal, ez a gondolat azonban idegen Jézustól: az ő Istene a rosszakat is meg akarja menteni, nemcsak a jókat. c) „Kígyók és skorpiók fölött járni" más jelent (ld. 563. lábj.), mint „démonokat kiűzni", azaz „megszállottakat" meggyógyítani.

[560] Vö. Mk 512 és 517.

[561] Az effajta mondások értelmezésével rendkívül óvatosan kell bánnunk, hiszen a „túlvilágról" semmiféle határozott, közvetlen ismeretünk nincs. Ez a mondás ráadásul azért is rejtélyes, mert Jézus nemcsak pályája elején (Lk 4,2-12) és közben (Mk 5,29.34; 7,29; Lk 13,16) osztotta –

nektek a hatalmat,[562] ***hogy kígyók és skorpiók fölött járjatok, és [a hatalmat] az ellenség minden erejével szemben, úgyhogy semmi sem fog ártani nektek.***[563] (20) *Mindazonáltal ne annak örüljetek, hogy a szellemek engedelmeskednek nektek; örüljetek viszont [annak], hogy nevetek fel van írva az égben!"*

(21) Ugyanabban az órában [Jézus] a (szent) Lélek hatására felujjongott, és ezt mondta: ***„Magasztallak téged, Atyám, ég (és föld) Ura, mivel elrejtetted ezeket a »bölcsek és értelmesek« elől, az »éretleneknek«***[564] ***azonban feltártad!***[565] ***Valóban [jó], Atyám, [hogy] így***

---

lényegét tekintve – az Ószövetség sátán-hitét (Mk 18, Lk 23), hanem Lukács tanúsága szerint (22,31) még annak legvégén is. Ha tehát hitelesnek akarjuk elfogadni e mondást, azt kell feltételeznünk, hogy *húsvét után* hangzott el az újra feléledt (vö. Mk 1005) Jézus szájából, és szenvedése során szerzett új tapasztalatát és ismeretét tükrözi:

Ahogyan a Jordán vizébe meríttetése után azt „látta", azaz ismerte fel, hogy Isten nem zárkózik el az emberek elől, sőt éltető erejét adja mindenkinek (ld. Mk 9, 10, 15, 16), most, miután bemerítették a szenvedésbe (vö. Mk 10,38; 16,16; Lk 12,50), de a legmélyebb sötétségben sem veszítette el Isten iránti bizalmát (vö. Mk 973), képes volt meglátni, felismerni Isten igazi mivoltát: „a Sátán villámként leesett az égből", „kiesett Isten udvartartásából", vagyis *nem Isten megbízásából és jóváhagyásával* vádolja, kísérti és kínozza az embereket (vö. Mk 1,13; 5,29; 8,33; Lk 22,31); másképpen fogalmazva: a Sátán nem „Isten árnyéka", mert Istenben nincs árnyék, ő merő világosság; Isten lelkülete nem a „szeretet is", hanem „csak a szeretet".

Ez persze még nem ad választ nekünk arra a kérdésre, hogy akkor honnan a rossz a világban, és hogy a világban lévő rossz miképpen egyeztethető össze Isten kizárólagos jóságával (vö. 189. lábj., utolsó bek., valamint Mk 895, 897).

[562] Vö. Mk 262.

[563] Az 561. lábjegyzet alapján ezt a mondást a következőképpen értelmezhetjük: Aki magáévá teszi Jézus valóban új istenszemléletét, az ennek révén (bizonyos fajta) hatalomra tesz szert az emberiség ősi ellenségével szemben; hiszen jobbára a fizikai rossztól, a rossz emberektől és rossz erőktől való *félelem* nyomorít meg minket, és visz minket tévutakra, a „csak jó" Istenre feltétel nélkül ráhagyatkozva azonban legyőzhetjük ezt a félelmet. Isten nem tünteti el bűvészmutatványokkal az emberellenes erőket, a „kígyók és skorpiók" valóságosak maradnak, és szó sincs arról, hogy fizikai értelemben ne árthatnának az embernek; az Isten iránti feltétlen bizalom révén átalakult ember (vö. Mk 23 és 24) is reszkethet tőlük, mint Jézus az Olajfák-hegyén (Mk 14,33-34), de többé nem tudják megfutamodásra kényszeríteni (Mk 14,36.42): Isten szeretetétől hordozva „fölöttük járhat". (Vö. még Mk 1044-1045; Lk 12,4-6.)

[564] Szó szerint „kiskorúaknak", akik még nem képesek önálló gondolkodásra és ítéletalkotásra; valószínűleg Jézus és tanítványai egyik gúnyneve volt ez (ld. a Függelékben: Tréfa, humor, irónia..., 2a).

[565] Ha a nagy nyilvánossággal nem is, legszűkebb baráti körével Jézus megosztotta azt, ami legbelül lakott benne, pozitív és negatív istenélményeit, örömét és bánatát egyaránt (különben azokról sem tanítványai, sem mi nem szerezhettünk volna tudomást; ld. Mk 1,10-11; 9,1-8; 14,33-34; Lk 4,2-12; 9,44). Ilyesminek vagyunk tanúi itt is. Máté evangéliumában, a párhuzamos helyen (11,25) más ennek a jelenetnek a bevezetése: „Abban a kedvező időben Jézus így válaszolt..." Ebből következtethetünk az eredeti élethelyzetre: Tanítványai megkérdezhették Jézustól: „Honnan veszed »ezeket« – vagyis azokat az újdonságokat, amelyeket oly magabiztosan, „hatalommal" hirdetsz?" (Vö. Mk 1,27.) Erre mondhatta válaszul azt, amit majd a 22. versben olvasunk, válaszát azonban megelőzte „örömkitörése a szent Lélek hatására".

Csak aki már átélt hasonlót, az tudhatja, micsoda belső bizonyosságot eredményezhet Isten közvetlen (belső, „karizmatikus") megtapasztalása. Jézus erre adott önkéntelen reagálása áll előttünk: „Magasztallak téged, Atyám! Te az ég és a föld Ura vagy, nekem azonban kedves Apám (Mk 1,11)! Milyen jó, hogy éppen az »éretleneknek« tártad fel ezeket!" Az „éretleneknek, kiskorúaknak", akik azonban képesek megérezni, hogy valaki jó-e hozzájuk, vagy sem. Isten is ilyen „racionalitás előtti módon" „nyilatkoztatja ki" magát, jóságát az embernek, de ezt nem tudja megtenni a „bölcsekkel és értelmesekkel", mert ők már „túl sokat tudnak róla" (hogy milyen ő, és milyen nem, mit kíván, és mit nem), s ezért bele akarják kényszeríteni őt „okos emberi gondolataik" vagy átörökített emberi hagyományaik zubbonyába (vö. Mk 7,7-13). Természetesen nem zárkózik el a gondolkodók elől

határoztál jóakaratodban!"[566] (22) [567](Majd odafordult tanítványaihoz, és ezt mondta:) ***„Mindent az én Atyám adott át***[568] ***nekem, ezért***[569] ***senki sem ismeri, ki a fiú, csak az Atya, és ki az Atya, csak a fiú, és akinek a fiú adott esetben fel akarja tárni."***[570]

---

sem, de azoknak előbb olyanokká kell válniuk, mint a kiskorú gyermekek, hogy befogadhassák őt (vö. Mk 10,15; Mk 580, 2. pont).

[566] E mondatnak a szögletes zárójelekbe foglalt szavak nélküli fordítása is lehetséges. Akár így értelmezzük azonban, akár úgy, csak megerősítésként társul az előző mondathoz, anélkül hogy lényegesen új gondolatot hozna. Lyoni Iréneusz egyházatya azonban (Kr. u. 2. sz.) egy gnosztikus szekta által őrzött változatban is idézi ezt a mondatot, abban pedig az előzőkhöz képest új mondanivalót hordoz. Így hangzik: „Óh, Atyám, mert jóakaratod rám irányult." A két lényegi különbség: az „igen, valóban" (*nai*) helyett az örömöt kifejező „óh" (*ua*) áll (vö. Mk 15,29 – csak ott a káröröm kifejezője), illetve többletként jelenik meg a „rám" (*moi*).

Az előző mondattal alkotott összefüggés ugyanazt a gondolati és nyelvtani jelenséget mutatja, mint a 116. zsoltár 6. verse (amely ráadásul ugyanazokról a „kiskorúakról, éretlenekről" szól), vagyis az átmenetet egy általános kijelentésről egy személyesre: „Megőrzi az Úr a kiskorúakat; elesett voltam, de ő megmentett engem." Ez a logika érvényesül itt is, s alátámasztja e gnosztikus, „eretnek" szöveg hitelességét. Jelentése tehát: Isten az (előző mondatban említett) »éretlenek« közül Jézust választotta ki, és neki tárta fel önmagát, jóságát.

Ez az értelmezés összhangban áll Mk 1,11-gyel, és különösen Lk 9,35-tel, s szintén rávilágít arra, hogy Jézusnak is egyik gúnyneve lehetett az „éretlen" (564. lábj.). A gnosztikus szöveg hitelessége mellett szól továbbá az is, hogy ugyanúgy Isten önközlésének befogadójaként ábrázolja Jézust, mint a 22. v. első félmondata.

[567] Ezt az „átvezetést" – amely a legtöbb kéziratban a 23. v. elején áll – e helyt csak néhány kódex tartalmazza, de méltán, hiszen a 21. versben Jézus az Atyához fordult, itt pedig tanítványaihoz szól; különösen is logikusnak tűnik, ha az egész jelenet Máté-féle bevezetésére gondolunk.

[568] Az „átad" (*paradidonai*) ige egyik jelentésárnyalata az „áthagyományoz"; a belőle képzett főnév ebben az értelemben fordul elő (például) Mk 7,3.8.9-ben; így az itteni kifejezés arra is utal, hogy Jézus nem az emberi hagyományok, hanem Isten hagyományának vonalában áll: „Üzenetemet nem emberektől vettem, és nem is én találtam ki: magától Istentől kaptam!"

[569] A szövegösszefüggésből (ld. köv. lábj. eleje) adódik, hogy a görög „és"-t (*kai*) itt „értelmező *és*"-ként (esetleg „ellentétes *és*"-ként, azaz „de"-ként) fogjuk fel (vö. Mk 77, Lk 475).

[570] Minden prófétának, aki másoknál többet lát, aki másmilyennek, esetleg nagyon másmilyennek ismeri Istent, mint ahogyan a hagyományok alapján elvárják tőle, felteszik a kérdést: „Honnan szedted mindezt? Mitől vagy ilyen biztos a dolgodban? Ki hatalmazott fel arra, hogy így beszélj?" A negatív alapállású kérdezőktől Jézus megtagadta, hogy csodákkal igazolja magát (ld. Mk 8,11-13; 11,27-33; Lk 11,29-32), a benne megbízó embereknek, legközvetlenebb tanítványainak azonban feltárhatta a szívét: „Mindent *az én Atyám adott át* nekem!"

De ha tovább kérdezik, miről lehet felismerni, hogy éppen ő áll ilyen egyedülálló apa-fiú viszonyban Istennel (Mk 12,6), nem pedig, mondjuk, Mózes vagy Illés (Mk 9,4-6!), vagy éppenséggel Keresztelő János (vö. Lk 16,16; távolabbról: Lk 7,18-20; Jn 1,19-22), akkor csak azt felelheti: „Magán az Atyán kívül senki sem ismeri, ki »a fiú«" (Mk 12,6), vagyis ki az, *aki valóban belső rokonságban van vele* (Mk 9,7).

De hogyan lehet megismerni Istent, hogy annak alapján meg lehessen ítélni, melyik prédikátor áll összhangban vele? Nos: „Magán a fiún kívül senki sem ismeri, ki az Atya", vagyis hogy a különböző istenképek közül melyik a helyes.

Azt jelenti-e ez, hogy a kör bezárult, és „normális halandók" nem juthatnak hozzá a helyes istenismerethez, ahhoz, amelyik ténylegesen megfelel a fiú-apa viszonynak? Erre a kérdésre válaszol Jézus utolsó félmondata – amely azonban komoly értelmezési nehézségek elé állít minket:

Hagyományos (és kézenfekvő) magyarázata nagyon idegen Jézustól, hiszen ő kétségtelenül *minden* emberrel közölni akarta üzenetét Istenről (Mt 5,15; vö. Mk 151, 154). Ezt tekintetbe véve csak valahogy így értelmezhetjük az „és akinek a fiú adott esetben fel akarja tárni" kijelentést: Jézusban tudatosult, hogy istenismeretével – amelynek lényege, hogy Isten „anyai apa" (Lk 6,36), azaz merő jóság – teljesen egyedül áll kortársai között (akik mind úgy gondolták, hogy Isten

(23) Majd odafordult tanítványaihoz, és (külön nekik) ezt mondta: ***„Szerencsések azok a szemek, amelyek látják, amit ti láttok!***[571] (24) ***Mert mondom nektek: Sok próféta és király akarta meglátni azt, amit ti láttok, de nem látták meg, és meghallani azt, amit ti hallotok, de nem hallották meg.”***[572]

[573](25) És íme, előállt egy törvénytudó, és így vizsgáztatta[574] őt: „Rabbi, mit tegyek, hogy örök életet örököljek?”[575] (26) [Jézus] ezt mondta neki: ***„Mi van megírva a törvényben? Hogyan olvasod?”*** (27) Az pedig így válaszolt:[576] „[Bizonyára] szeretni fogod az Urat, a te Istenedet, teljes szíveddel, teljes lényeddel, teljes erőddel (és teljes gondolkodásoddal), embertársadat[577] pedig, mint önmagadat!”[578] (28) Erre [Jézus] ezt mondta neki: ***„Helyesen feleltél. Tedd ezt, és élni fogsz!”***[579]

„igazságos bíró”; vö. Lk 3,7-9.17), s ezért csak ő adhatja tovább a helyes istenismeretet – »ha akarja«. De kockára tegye-e életét ezzel az új tanítással, amelynek nyomán tévtanítónak, eretneknek fogják minősíteni? A tények azt mutatják, hogy kockára tette, és mindenütt nyíltan hirdette üzenetét, új istenismeretét – vagyis <u>ténylegesen</u> *mindenki előtt* »fel akarta tárni«.

(Az elmondottakból mellesleg az is nyilvánvaló, hogy itt nem szentháromságtani fejtegetésekről van szó Jézus részéről; vö. Mk 137.)

[571] Izrael népének történelmileg egyszeri esélyéről van itt szó. Most érkezett el számára Isten országának „kairosza”, kedvező ideje (Mk 1,15); eddig „a törvény”, az igazságosság korszakában éltek, de Jézus most az „Isten országát”, a határok és feltételek nélküli jóság világát (ld. Mk 22) hirdeti meg és kínálja fel (vö. Lk 16,16!). Történelmi küldetésének teljes tudatában mondja Jézus: Micsoda szerencsében van részetek, hogy megélhetitek ezt a korfordulót!

[572] Előbbi kijelentését történelmi visszatekintése követi: „Sok próféta és király” szerette volna megélni ezt! Izrael prófétái nemegyszer láttak lelki szemeik előtt egy olyan népet, amelyet Isten „Lelke”, lelkülete (vö. Mk 11) hat át, vagy álmodtak egy olyan „új szövetségről”, amely a kölcsönös szeretetre épül (Jer 31,31-34). Izrael királyai pedig – Jahve felkent képviselőiként – egyszer-másszor igyekeztek valamiféle (a maguk elképzelése szerinti) „Isten országát” megvalósítani, de sosem sikerült nekik. (Nem is sikerülhetett, hiszen igazi mivoltával sem voltak tisztában, és eszközeik is alkalmatlanok voltak; vö. Mk 760, 1. pont.) – „Nektek azonban szerencsétek van – mondja Jézus –, mert most van itt az óra!” (Vö. Mk 857, 2. bek.; 697.)

[573] <u>25-28. v.: ld. Mk 12,28-34.</u> – *Lehet*, hogy Lukács itt összekever két élethelyzetet: Az eredetileg *„az első paranccsal”* kapcsolatos írástudói érdeklődést (Mk 12,28) a „gazdag ifjúnak” az *„örök élet elnyerésével”* kapcsolatos kérdésével (Mk 10,17; Lk 18,18) fogalmazza meg. De az is *lehet*, hogy hiteles ez a beállítása, mert az örök élet elnyerésének feltételére irányuló kérdés a korabeli zsidó teológia egyik központi kérdése volt. *A legvalószínűbb* azonban az, hogy a törvénytudó csupán a „felebaráti szeretet” (általa természetesen ismert) törvényének *hatálya* iránt érdeklődött (vö. 580. és 582.lábj.), s ezt tekinthetjük az eredeti élethelyzetnek („Sitz im Leben”, vö. Mk 567, ill. 751 és 623).

[574] Vö. Mk 394 és az itt következő lábj.

[575] Vö. Mk 584-586. – Hogy egy tanult teológus egy laikustól érdeklődjön az örök élet útja (vagy a „felebaráti szeretet” hatálya) iránt, ez akkoriban éppoly szokatlan volt, mint manapság, és alighanem azzal magyarázható, hogy ennek az embernek a lelkiismeretét már felkavarta Jézus (korábban megismert) tanítása (vö. 578. lábj. vége).

[576] Lukács itt (Mátéval együtt) kihagyja Izrael hitvallását („Halld, Izrael...!”, vö. Mk 742), s ettől megalapozatlanná válik a „Bizonyára szeretni fogod...” folytatás (vö. Mk 737).

[577] Ld. Mk 743!

[578] Bár az (ószövetségi szentírásban külön helyeken található) isten- és emberszeretetnek *hasonló* összekapcsolásával a Tizenkét pátriárka testamentumában is lehet találkozni, nehezen képzelhető el, hogy a törvénytudó is rájött Jézus zseniális újítására (ld. Mk 745), és semmiképpen sem lehetett számára magától értetődő, hogy ez az örök élet elnyerésének feltétele (vagy akár csak a Törvény döntő összefoglalása, mint Mk 12,28-31-ben). Inkább képzelhetjük azt, hogy a számára már ismerős jézusi tanítást visszhangozza; *ebben az esetben* a 29. versbeli „ő azonban igazolni akarta magát” azt jelentené: szabadkozott, hogy megkérdezte Jézust, noha már ismerte a nézetét.

[579] Jézus a *cselekvést* jelöli meg az életre vezető útként: a puszta teológiai tudás – amelynek a törvénytudó már birtokában van – semmit nem használ. Vö. Mk 750.

(29) Ő azonban igazolni akarta magát,[580] ezért így szólt Jézushoz: „De ki az én társam[581]?”[582] (30) Jézus a szavába vágott, és ezt mondta: ***„Egy ember Jeruzsálemből Jerikóba***[583] ***ment le, de rablók***[584] ***kezébe esett; azok levetkőztették,***[585] ***ütlegekkel halmozták el, majd elmentek, s otthagyták félholtan.*** (31) ***Úgy esett a dolog, hogy egy pap ment lefelé azon az úton; amikor meglátta,*** [586]***áttért [az út túloldalára], és elment mellette.***[587] (32) *Hasonlóképpen egy levita is odaért ahhoz a helyhez; amikor meglátta, áttért [az út túloldalára], és elment mellette.*[588] (33) ***Egy szamaritánus***[589] ***pedig, aki [épp] úton volt, [szintén] odaért hozzá; amikor meglátta, megesett rajta a szíve***[590]***;*** (34) ***odament, bort és olajat***[591] ***öntött sebeire, és bekötözte azokat,***[592] ***majd ráültette [a sebesültet] saját***[593] ***teherhordó***

---

[580] Az 578. lábj. végén említett feltételezéssel szemben ez inkább azt jelenti, hogy nem akart elmozdulni meglévő álláspontjáról (ld. még 582. lábj.), és sokat vitázott, hogy minél kevesebbet kelljen *tennie*. Ez indokolhatja Jézus türelmetlenségét, amellyel rögtön a szavába vág (30. v.).

[581] Az arám *rea'* = (úti)társ (a görögben *plészion*) korabeli tartalma: honfitárs, barát, testvér. Jézus kitágított, egyetemes értelemben használta ezt a szót (ld. Mk 743), a törvénytudó azonban aligha. Ezért fordítjuk itt másképp, mint a 27. és a 36. versben, szándékosan nyitva hagyva így a többféle értelmezés lehetőségét. Ez a fordításbeli különbség is hozzásegíthet a példaelbeszélés lényegének megértéséhez, hiszen az éppen abban áll, hogy Jézus *megváltoztatja* (egyetemessé teszi) e szó jelentését.

[582] A törvénytudót, s majd Jézust sem a társ (embertárs) fogalmának elméleti meghatározása érdekli, hanem hogy meddig terjed az általa megjelölt emberek köre, vagyis hogy *hol van a szeretet határa* – ugyanis minden társadalmi csoport másként vonta meg a szeretetgyakorlás érvényességének körét: a farizeusok hajlottak arra, hogy kizárják belőle „a föld népét”, a Törvényben járatlan, „tudatlan” tömeget; az esszénusok megkövetelték „a sötétség összes fiainak” gyűlöletét; egy rabbinikus felfogás azt tanította, hogy az eretnekeket, a besúgókat és a hitehagyottakat „az ember belöki egy gödörbe, és nem húzza ki őket”; az elterjedt népi vélekedés pedig az ember személyes ellenségét vette ki a szeretet törvényének hatálya alól.

[583] 27 km-es, sziklás sivatagon át vezető, elhagyatott út, amelynek csak közepe táján volt egyetlen fogadó. Még a múlt század közepén is a gyakori rablótámadásokról volt hírhedt. Jerikóban sok pap és levita lakott, ezért „papi városként” volt híres.

[584] A görög *lésztész* szó használata arra utal, hogy bujkáló zelóták (korabeli terroristák, „partizánok”) lehettek, akik rablásból tartották fenn magukat (vö. Mk 659).

[585] Természetesen nemcsak ruháit vették el, hanem minden nála lévő értéket is, vagyis kifosztották.

[586] „Áttért... elment mellette”: szó szerint ezt jelenti az *antiparerkheszthai* ige (*anti-para-erkheszthai*).

[587] Csak találgatni lehet, miért járt el így a jeruzsálemi templomból hazafelé tartó pap. Jézus nem nevezi meg az okát, de nem is az a fontos, hanem a tény, hogy elmulasztotta a segítségnyújtást.

[588] A levita színre lépése semmitmondó ismétlés, még csak fokozást sem jelent; valószínűleg akkor toldották be az elbeszélésbe, amikor már nem értették, hogy a Jézus által összehasonlított három alak a pap, a szamaritánus és a fogadós (ld. 602. lábj.). – (A leviták Jézus korában alsóbb rendű papok voltak, s a jeruzsálemi templomban teljesítettek különféle szolgálatokat.)

[589] Hangsúlyozottan a mondat elején említi Jézus a zsidók által megvetett és gyűlölt szamaritánust (vö. 501. lábj.), s ezzel még inkább kiemeli viselkedésének meglepő voltát és jelentőségét. Persze általában a szamaritánusok is megvetették és gyűlölték a zsidókat, ezért ennek az embernek a viselkedése éles fénybe állítja Jézus álláspontját: a „felebaráti, embertársi szeretet” túllép a barát-ellenség kategóriákon, és magában foglalja az „ellenségszeretetet” is, sőt éppen abban nyilvánul meg leginkább (ld. Lk 6,32-36)!

[590] Vö. Mk 289.

[591] Az eredetiben fordított e szavak sorrendje, de így logikus: a bor (alkohol) fertőtlenít, az olaj pedig fájdalomcsillapító és regeneráló hatású.

[592] Mivel aligha tartott magánál kötszereket, arra kell gondolnunk, hogy fejkendőjét, vagy lenvászon alsóruháját tépte csíkokra e célból. – Hosszas foglalatoskodása a bajbajutottal annál is értékesebb, mivel ezzel önmagát is kitette a rablótámadás veszélyének, különösen ha helytálló az a feltételezésünk, hogy jómódú kereskedő volt (ld. köv. lábj.).

[593] Ha a „saját” (*idiosz*) nem csupán a birtokos névmást (*heautu*) helyettesíti, akkor használatából arra következtethetünk, hogy ez a szamaritánus (jómódú) kereskedő volt, aki egyik szamarán vagy

állatára, elvitte egy vendégfogadóba, és ápolta[594] ***őt.*** (35) ***Másnap elővett két dénárt***[595]***, odaadta a vendégfogadósnak, és így szólt: »Ápold őt, és ha valamit még ráköltesz, én fogom megadni neked, amikor újra erre járok!«***[596] (36) ***Hogy tűnik neked? E három közül melyik lett embertársa***[597] ***annak, aki a rablók kezébe esett?”*** (37) [A törvénytudó] azt mondta: „Aki megtette vele az irgalmasságot[598].”[599] Erre [Jézus] ezt mondta neki: ***„Menj,***[600] ***és te [magad]***[601] ***(is) tégy hasonlóan!”***[602]

öszvérén az áruját vitte magával, a másikon maga utazott, s most ez utóbbira tette föl a bajba jutott embert. – Ismeretsége a fogadóssal, illetve ígérete, hogy hamarosan ismét arra jár (35. v.), megerősíti következtetésünket, hiszen arra utal, hogy gyakran járt azon az úton.

[594] Az *epimeleiszthai* ige nemcsak tárgyszerű gondoskodást jelent (pl. étel-ital biztosítását), hanem személyes törődést, sajátosan betegápolást is.

[595] Egy dénár volt egy napszám értéke (Mt 20,2) és a rómaiaknak fizetendő éves (családonkénti) adó mértéke (Mk 12,14 [710]). Értékét az szemlélteti legjobban, hogy egy ember egy napi megélhetését átlagos körülmények között $^{1}/_{12}$ dénár fedezte; a szamaritánus tehát – tekintettel a szállás és az ápolás költségeire is! – kb. két heti ellátást fizetett ki előre, de kész volt további költségeket is vállalni („én fogom megadni neked”).

[596] A szamaritánus rendkívül széleskörűen gondoskodott bajbajutott embertársáról: érzelmi odaadással („megesett rajta a szíve”) és józan tettekkel, közvetlen segítségnyújtással (fertőtlenítette és ellátta sebeit, elvitte a fogadóba, ápolta) és közvetett támogatással (pénzzel), „a múltban” (amikor az út szélén megtalálta), „a jelenben” (a fogadóban) és „a jövőben” (azzal, hogy megbízta a fogadóst a további ápolással) egyaránt... Ugyanakkor semmilyen „szélsőséges” teljesítményt nem vitt végbe (másnap ismét az üzlete után nézett) – a feltétlenül szükségeset azonban nem mulasztotta el.

[597] A kérdés effajta megfogalmazása sok vitára adott már alkalmat. A törvénytudó ugyanis a szeretet *tárgya* iránt érdeklődött: „Kit kell társamnak tekintenem?” (29. v.), Jézus viszont a szeretet *alanyát* állítja központba: „Ki viselkedett embertárs módjára?” A problémának nincs túl nagy jelentősége, hiszen a „társ, útitárs, embertárs” nem „egyirányú”, hanem kölcsönös cselekvést feltételező fogalom, de kétségtelen: A törvénytudó *önmagából* indult ki, amikor feltette kérdését: „Hol van a kötelességem határa?”, Jézus viszont azt mondja: „Gondolkodj *a bajbajutottból* kiindulva, éld bele magad az ő helyzetébe, és kérdezd meg magadtól: Ki vár segítséget tőlem? – és meg fogod látni, hogy a szeretet érvényességének nincs határa!”

[598] Vö. Lk 187!

[599] A törvénytudó rájött ugyan a pillekönnyű megoldásra (vö. Mk 2,9; 3,4; Lk 7,41-42) – de láthatóan nem azonosult még Jézus mondanivalójával: a „szamaritánus” szót sem hajlandó a szájára venni, hanem értelmiségiekre jellemző körülírással él: „Aki megtette vele az irgalmasságot.”

[600] Bár Lukács nem a *hüpagein* igét használja, a *poreuein* értelme itt ugyanaz: „Ne késlekedj!” (Ld. Mk 591!)

[601] Hangsúlyos „te” (*szü*) a felszólító mód előtt. Jézus – talán főképp a törvénytudónak az előző lábjegyzetben említett magatartása miatt – ismét nyomatékosan személyes döntésre és cselekvésre szólítja fel beszélgetőtársát – elvéve tőle a további elméletieskedés lehetőségét (ld. 579. lábj). Figyelemre méltó, hogy itt minden a tettek körül forog: a „tenni” ige négyszer kerül elő a beszélgetés során (25. v.: „mit tegyek”, 28. v.: „tedd ezt”, 37. v.: „aki megtette”, „tégy hasonlóképpen”), s a példázat pozitív hőse tettek sokaságát hajtja végre!

[602] A történet alaphelyzete: „egy ember” véletlenül „egy ember” útjába kerül. Semmit sem lehet biztosan tudni róla, csak azt, hogy segítségre szorul. Egymás után *három típus* kiszolgáltatottja lesz. Mindháromnak egyformán idegen. Hármójuk közül melyikük lesz embertársává a bajbajutottnak – ez a döntő kérdés.

„Egy pap” látja meg először a félholt, talán eszméletét vesztett sebesültet – de részvétlenül és tétlenül, ívben kikerüli, ezzel azonban nem vét vallásának semmilyen törvénye ellen.

„Egy szamaritánus” is arra jár, meglátja – „megesik rajta a szíve”, és rögtön segít, ahogyan tud. Ha csak a törvényhez igazodott volna, ő is továbbmehetett volna. A romlatlan szívű ember azonban képes észrevenni, mi a helyes.

„A vendégfogadós” a történet harmadik szereplője (noha a levita alakjának betoldása miatt az ő viselkedése elkerüli a magyarázók figyelmét). Amit a fogadósok foglalkozásszerűen és fizetség

(38) Amikor úton voltak, bement egy faluba. Egy Márta nevű asszony látta vendégül[603]; (39) ennek volt egy Mária nevű testvére,[604] aki az Úr[605] lábához is[606] odaült,[607] és [kitartóan][608] hallgatta szavát, (40) Márta viszont [csak][609] a sokféle szolgálattal foglalatoskodott

---

ellenében teljesítenek, nevezetesen idegenek elszállásolását és ellátását, azt szükséghelyzetben minden embernek ingyen kellene megtennie, amennyire csak képes rá. Nos, ennek a fogadósnak nyilvánvalóan egy ilyen szükséghelyzetben lévő embert visznek a házába. A szamaritánus nemcsak maga gondoskodik ott róla, hanem – noha egyáltalán nem kötelessége – előre ki is fizeti a sebesült további gondozásának és szállásának költségeit. Azt lehetne várni, hogy nagylelkűsége átragad a fogadósra. De nem. Ő nem lép túl az „előírásokon", az igazságosságon, a jogszerűségen, hanem megmarad üzletembernek, és ragaszkodik a biztonsághoz. Legalábbis erre utalnak a szamaritánus megnyugtató szavai (amelyeket Jézus kihegyezetten a történet végére állít, megfelelve ezzel a „végén csattan az ostor" elbeszélői törvényének!): „Ha többet költenél rá, megtérítem, amikor visszafelé jövök!" A fogadós hitvány viselkedése a papénál is szánalmasabb, mert ő könnyebben és kevesebb kockázattal segíthetett volna.

A történet tanulságai roppant egyszerűek, s ugyanakkor meghökkentőek: a) Társunk, embertársunk, felebarátunk mindenki, akinek segítségünkre van szüksége. b) A felebaráti szeretetre nincs törvény, nincs „előírás", nincs „recept". c) A felebaráti szeretetnek nincs határa. Nem számít sem a vallási, sem a nemzeti, sem a párthovatartozás, sem semmilyen más különbség, még az sem, ha a másik ember személyes vagy vallási, nemzeti, politikai ellenségünk.

A tanulságok *mai alkalmazását* megkönnyíti, ha – közvetlen, személyes vonatkozásain túl – arra gondolunk, hogy *korunk kifosztott, félholtra vert sebesültjei* elsősorban a kizsákmányolt éhezők, nyomorgók, száműzöttek, menekültek, táborlakók, illetve a társadalom peremére szorított csoportok, sokadrangú állampolgárok; *korunk rablói* pedig mindenekelőtt a neoliberális kapitalizmus, a „szabad piacgazdaság" mozgatói, haszonélvezői és támogatói; *korunk papjai és fogadósai* – ha szándékuk szerint nem is, a valóságban mégis – többnyire ez utóbbiak táborát erősítik.

[603] Hogy egy nő férfiakat lásson vendégül házában (vö. Mk 513), Palesztinában szinte elképzelhetetlen volt. Ebben az eseményben is az a hallatlan szabadság tükröződik, amellyel Jézus megajándékozta a nőket, vö. 319. lábj.

[604] Márta és Mária valószínűleg azonos a János-evangélium két történetében is megjelenő nővérekkel (11,1-44; 12,1-3), mivel itt is, ott is azonos vonások jellemzik őket (vö. Jn 11,20; 12,2 – 11,32; 12,3). Ld. még 287. lábj.

[605] Ld. 229. lábj.

[606] Egy-két kivételtől eltekintve, a fordítók nem vesznek tudomást erről az „is"-ről, noha ez – tekintetbe véve a szövegösszefüggést – fontos részletre mutat rá (ha hitelesnek fogadjuk el a helyzet leírását, vö. 619. lábj., b) pont eleje): Mária nem viselkedett egyoldalúan! Részt vett a konyhai munkában, a vendégek kiszolgálásában is, de „az Úr lábához <u>is</u> odaült". A 40. versben említett „cserbenhagyást" ezért alighanem úgy kell értenünk: *egy idő után* „cserbenhagyta" nővérét. (Ez is adalék ahhoz, hogy ezt a jelenetet, illetve Jézus benne foglalt tanítását nem lehet felhasználni a „szemlélődő" és a „cselekvő" életmód szembeállításához, és az előbbi értékesebbé nyilvánításához, vö. 619. lábj., a-1. pont.)

[607] „Valakinek a lábainál ülni" abban a korban szakkifejezés volt, s azt jelentette: „tanítványának lenni" (ld. ApCsel 22,3-at, továbbá a rabbinikus mondást: „Engedd, hogy rád szálljon lábuk pora!"). Csakhogy akkoriban a nőket nem oktatták a Tórára, s a rabbik nem fogadtak tanítványul nőket. Jézus viszont e tekintetben is lerázta magáról a hagyomány béklyóját, és nőket is tanítványaivá fogadott.. A mondat folytatása is („hallgatta szavát") megerősíti (feltételezve a 619.lábj., a-1. pont elején említett feltétel meglétét!), hogy Máriát valóban Jézus tanítványának kell tekintetünk; ld. ismét 319. lábj.

[608] Az ige *imperfectum* alakja a Jézus szavaira hallgatás folyamatosságát, tartósságát fejezi ki (ahogyan a 40. v. elején is Márta konyhai tevékenységére vonatkozóan: „foglalatoskodott" – különös tekintettel arra, hogy a szakasz igéi egyébként szinte mind *aoristos* alakban állnak).

[609] E megszorítás betoldását *közvetve* az egész szakasz szövegösszefüggése igazolja, *közvetlenül* pedig Márta foglalatoskodásának túlbuzgósága, továbbá az előző mondatbeli „is" (606. lábj.), valamint támogatja Jn 12,2.

túlbuzgón[610]. Odalépett hát [Jézushoz], és így szólt: „Uram, nem törődöl azzal,[611] hogy a testvérem cserbenhagyott, és egyedül [kell] kiszolgálnom [titeket[612]]? Mondd meg[613] hát neki, hogy legyen segítségemre!” (41) Az Úr azonban így válaszolt neki: ***„Márta, Márta,*** [614]***sok minden aggaszt***[615] ***és tesz zaklatottá téged,*** (42) ***pedig kevésre van szükség,*** *vagy [csak] egyre.*[616] ***Mária*** *ugyanis* ***a jobbik***[617] ***részt választotta, s az nem vétetik el***[618] ***tőle.”***[619]

---

[610] *Medium*ban, átvitt értelemben ez a *periszpaszthai* ige alapjelentése: „túlságosan foglalkozik valamivel”.

[611] Úgy látszik, Lukács itt „nem volt eléggé résen”, és – különösen 8,24-beli eljárásával ellentétben, ld. 358. lábj. – „benne felejtette” a szövegben ezt a Jézusra nézve nem hízelgő megjegyzést; vö. 337., ill. 352., 354., 360., 361., 376. és 416. lábj.

[612] Nyilván nemcsak Jézust akarta ellátni, hanem vele lévő tanítványait is (vö. „úton volt*ak*”, 38. v.).

[613] Az *aoristos imperativus* nyomatékossá teszi a felszólítást, és kiemeli a benne foglalt szemrehányást, akárcsak a rákövetkező „hát” szócska.

[614] Különösen élénk hagyomány- és szerkesztéstörténeti folyamatra utal az a tény, hogy a 41. v. innen hátralévő része („sok minden...”), valamint a 42. v. első harmada („...csak egyre”) *jó néhány változatban olvasható* a különböző kéziratokban: a) „egyre van szükség”; b) „kevésre van szükség”; c) az előző kettő összekapcsolása: „kevésre van szükség, vagy [csak] egyre”; d) egy ólatin és egy szír kódexcsoport az egész problematikus részt („sok minden... csak egyre”) kihagyja; e) a ***D*** kódex is kihagyja az imént említett részt, de helyette azt írja: „felizgatod magad”. A lényeg szempontjából a d) és az e) szövegváltozat egyenértékű, azonban az utóbbi, a ***D*** kódex szövege életszerűbb és *lélektanilag* logikusabb, ezért második magyarázatunkban ezt vesszük alapul (619. lábj., b) pont).

Ma már nehéz eldönteni, hogy egy eredetileg hosszabb szöveget *rövidítettek*-e meg a d) és e) pontban említett kódexek, *vagy* ezek valamelyike alkotta az eredetit, s az előbbiek *bővítették* ki azt. A második esetet kell *valószínűbbnek* tartanunk, részben a „szent szövegek” alakulására érvényes általános törvényszerűségek, részben az idővel egyre erősödő krisztológiai folyamat miatt; mivel azonban nincs perdöntő érv, kétféle szöveget fogadunk el hitelesnek, és kétféle magyarázatot adunk (619. lábj.).

[615] A *szolgálat* önmagában véve igen dicséretes (ld. Mk 10,45), és Jézus el is fogadja maga és tanítványai számára egyaránt (vö. 4,39; 8,3; 10,7), az esetleg hozzá kapcsolódó *aggodalmaskodás* azonban annál helytelenebb (ld. 12,29).

[616] Ezeket a szavakat – és esetleg a következő mondatot is, vö. 619. lábj., a) pont – feltehetően az az irányzat toldotta be, amely már „túl hétköznapiasnak” tartotta a szöveg eredeti értelmét, s ezért krisztológiailag „megmagasította” (vö. 229. lábj.); eszerint *csak* „az Úr szavainak hallgatására” (és meditációjára) lenne szükség...

[617] Szó szerint: „jó” – de Jézus anyanyelvében, az arámban nincs külön középfok (vö. 127. lábj.).

[618] Ezt háromféleképp is lehet érteni: a) „nem veszíti el”; b) „*én* nem fogom elvenni tőle”; c) „*Isten* nem fogja elvenni tőle” (*passivum divinum*). Mivel itt valószínűleg mindhárom jelentést hordozza a szó (vö. 619. lábj., b) pont), ebben a „semleges”, minden lehetőséget nyitva hagyó alakban fordítottuk.

[619] A két legvalószínűbb szövegváltozat, illetve annak megfelelő magyarázati lehetőség a következő:

a) ***„Márta, Márta! Sok minden aggaszt és tesz zaklatottá téged, pedig kevésre van szükség!”*** – nevezetesen „ahhoz, hogy kiszolgálj minket, hiszen kevéssel is megelégszünk”. – *Ez esetben* betoldásról árulkodónak tekintjük az „ugyanis”-t a következő mondat elején (vö. Mk 523!), és mint hiteltelent elhagyjuk az egész mondatot. Eljárásunkat a következők igazolhatják:

1. Jézus nem elégedett meg „az ige” puszta hallgatásával, hanem annak meghallgatását *és* megcselekvését kívánta meg (ld. Lk 6,46; 10,29.37; 11,28; Mt 7,21). – Ezért aztán jézusi szempontból teljesen megalapozatlan a pusztán „szemlélődő” életforma, és szóba sem jöhet, hogy az a „jobbik rész”. Erre a magyarázatra maga a szöveg sem ad lehetőséget, hiszen a 39. versben nem szemlélődésről van szó, hanem Jézus szavainak *meghallgatásáról*; ha Lukács a szemlélődésre akart volna utalni, tudta volna, hogyan tegye: ld. 2,19 és 2,51 vége! – 2. Jézus rögtön abbahagyta a prédikálást, mihelyt észrevette, hogy az embereknek korog a gyomruk (vö. Mk 6,35; 8,2), és egyébként is gondja volt az evésre (és pihenésre), amikor azt helyénvalónak találta (vö. Mk 5,43; 6,31; Lk 10,7b). – 3. Jézus azonban azt is tanította, hogy elégedjünk meg a „mai kenyérrel” (11,3), ahelyett hogy a „holnaputáni” után kívánkoznánk (12,22.29), azaz elvetett mindenféle aggodalmas-

11 [620](1) Történt, hogy [Jézus] egy bizonyos helyen imádkozott. Amikor abbahagyta, egyik tanítványa így szólt hozzá: „Uram, taníts meg minket imádkozni, ahogyan János is megtanította tanítványait!” (2) Ekkor ezt mondta nekik: ***„Amikor imádkoztok, [így] beszéljetek: ABBA***[621]***, szenteltessék meg a neved, jöjjön el az országod!*** (3) ***Egy napra való kenyerünket add meg nekünk napról napra!***[622] (4) ***Engedd el bűneinket***[623]***, mert mi***

---

kodást. (Jézus intelméből azonban a „túlbuzgó háziasszonyok” – vagy bármi mással „túlságosan foglalatoskodók” – nem csupán kritikát olvashatnak ki, hanem bátorítást is: Ahogy mindenkinek, a háziasszonynak is joga van szabadidőre!)

b) ***„Márta, Márta! Te felizgatod magad! Mária a jobbik részt választotta, s az nem vétetik el tőle.”*** – Ez esetben nem tekintjük lényegesnek a Lukács által megrajzolt esemény részleteit; lehet, hogy erről a nézeteltérésről volt szó, lehet, hogy másról. Az a döntő, hogy Márta „felizgatja magát”, mivel Mária „a jobbik részt választotta”, s azt akarja, hogy Jézus vonja meg tőle az előnyt (bármi legyen is az). Vagyis *„igazságos kiegyenlítést”*, *„igazságszolgáltatatást”* vár. Jézus döntése: Máriát nem kell megfosztani előnyétől. Barátságosan, de nyomatékosan figyelmezteti az irigység által kínzott asszonyt („Márta, Márta!”), ne izgassa fel magát, és ne sajnálja riválisától annak szerencséjét.

A szőlőmunkások példázatában is egyeseket meg nem érdemelt szerencse ér, s a többiek irigylik azt tőlük (Mt 20,1-15). Hasonlóan reagál a tékozló fiú bátyja is (Lk 15,25-30), vagy az az ember, aki az örökösödésben a rövidebbet húzta (Lk 12,13-15). Jézus azonban azt tanítja, hogy Isten megmarad a szabad ajándékozás mellett (Mt 20,13-15; Lk 15,32 – vö. még Lk 6,20-22; 7,23; 10,23) – és ő maga Isten példáját követi (Lk 10,42; 12,14).

Nem Istennek (vagy Jézusnak) kell átalakítania gondolkodását, hanem nekünk, s meg kell szabadulnunk attól, hogy „jogigényt támasszunk” az Istentől (vagy „az élettől”) jövő ajándékokra.

[620] Az 1-13. versben *Lukács* az imádság modelljét akarja megadni olvasóinak, illetve az állhatatos és bizalomteli imádságra akarja buzdítani őket. Ennek kerete, a bevezető (1. v.) és az átvezető megjegyzés (9a v.) az ő alkotása, amellyel meg akarja adni a szerinte helyes értelmezés irányát. Máté egészen más szövegösszefüggésbe állítja mindezt (az 5-8. v. kivételével, amit nem közöl).

A „Miatyánk” szövege is jelentős különbségeket mutat Lukács és Máté (6,9-13) közlésében (és további változatokat a különböző kódexekben). Már ezek az eltérések is kifejezik, hogy Jézus nem szó szerint ismételendő *sablont* adott tanítványai kezébe, hanem csak *példát* akart adni nekik a helyes imádság szellemére és tartalmára. Egyik változatot sem tekinthetjük hitelesebbnek a másiknál, mivel azonban „közhasználatúvá” Máté szövege vált, a részletes magyarázatra annak kapcsán teszünk majd kísérletet.

[621] Bár sem Lukács, sem Máté nem ezt az arám nyelvű megszólítást közli, hanem görög megfelelőjét, mégis ezt kell feltételeznünk mint Jézus sajátos Isten-megszólítását és istenkapcsolatának tömör kifejezőjét (akárcsak majd a 22,42-ben és 23,34.46-ban; vö. 297. lábj., továbbá Mk 880, Róm 8,15; Gal 4,6).

[622] Ennek a mondatnak a helyes fordítása és értelmezése rendkívüli nehézségeket okoz. Az általában „mindennapi”-ként fordított *epiusziosz* szó csak itt található meg az egész Újszövetségben, s a profán görög irodalomban is csak egy alkalommal fordul elő, a „napról napra” helyett pedig Máténál „ma” áll.

Ha kenyéren megszokott módon a testi táplálékot értjük, akkor az *epiusziosz* legvalószínűbb értelme a latin *diaria*-nak felel meg: „egy sorkatona napi fejadagja, amelyet előző este kap meg a következő napra”. Ezt az értelmezést alátámasztja, hogy ha az *epiusziosz*-on „mindennapit” vagy „a mai napra valót” értenénk, akkor fölösleges lenne a „ma”, ill. a „napról napra” kiegészítés. Létezik azonban olyan értelmezés is, amely szerint a háttérben feltételezhető arám *l^{e}joma* azt is jelenti, hogy „a napi megélhetéshez szükséges mennyiségű kenyér”, meg azt is, hogy „a mai napra való kenyér”, s így az *epiusziosz* és a „ma”, ill. „napról napra” csak együttesen adja vissza az arám kifejezés értelmét.

Mindenesetre ebben a felfogásban az „egy napra való” kenyér kérése a megélhetés miatti aggodalmaskodástól óv (ld. Lk 12,22-31), pontosan abban a szellemben, amely a Mózes 2. könyvéhez készült egyik midrásban (= a rabbik versről versre haladó szentírás-magyarázata, vagy egy-egy

magunk is elengedjük[624] ***mindenkinek, [amivel] tartozik nekünk. [Ha lehet],***[625] ***ne vigyél bele minket próbatételbe!"***

(5) [Majd] így szólt hozzájuk: ***„[El tudjátok képzelni, hogy ha] valakinek közületek***[626] ***van egy barátja, és elmegy hozzá az éjszaka közepén, és azt mondja neki: »Barátom, adj kölcsön nekem három***[627] ***kenyeret,*** (6) ***mivel beállított hozzám egy úton lévő barátom, és nincs mit elébe tennem!«,*** (7) ***akkor az [majd] így felel: »Ne fárassz! Már [rég]***[628] ***bereteszeltük az ajtót, és gyermekeim itt vannak velem a fekhelyen: Nem tudok felkelni***[629]***, hogy odaadjam neked.«?*** (8)[630] ***Mondom nektek: Ha nem fog is felkelni, hogy***

---

szentírási szakaszhoz kapcsolódó prédikációja) így hangzik: „Mindaz, akinek megvan az aznapi ennivalója, és mégis azt mondja: Mit fogok enni holnap?, olyan, mint a hitetlen."

[623] Máté azt írja, „tartozásainkat", de itt is ezt kell feltételeznünk, ahogyan erre a mondat itteni vége is utal, annál is inkább, mert ez pontosan megfelel Jézus gondolkodásmódjának, ld. 301. lábj.

[624] Máté: „elengedtük". – A dolgok ismétlődését szem előtt tartó látásmód Lukács jellemzője, ahogyan erre a „napról napra" kifejezés is utal az előző kérésben (vö. 420. lábj.), akárcsak az *imperfectum*ban használt felszólító mód („add meg") a Máté-féle *aoristos* imperativus helyett.

[625] A *coniunctivus* („kötőmód") használata feltételes kérésre utal; vö. Mk 882!

[626] A görög *tisz ex hümón* („Közületek ki…?") az Újszövetségben rendszerint olyan kérdő mondatokat, mondhatni „költői kérdéseket" vezet be, amelyekre a természetes válasz egy érzelmekkel áthatott és nagy hévvel előadott „Lehetetlen! Senki!", vagy: „Magától értetődik! Mindenki!" Ezért magyarul a legcélszerűbb így fordítani: „El tudjátok képzelni, hogy közületek valaki...?" (Vö. 932. lábj., 5. bek.) Úgy tűnik, a Jézus korabeli irodalomban nincs megfelelője ennek a kifejezésnek (csak a prófétáknál található meg itt-ott, de persze nem példázatok bevezetésként, ld. Iz 42,23; 50,10; Agg 2,3), így aztán könnyen lehetséges, hogy Jézus egészen sajátos megfogalmazásával van dolgunk, vagyis ezt a kifejezést éppoly hitelesen eredetinek tarthatjuk, mint az „ABBA" megszólítást.

Az elmondottakból következik, hogy Jézus kérdése nem érhet véget a 6. verssel, hiszen az csak a helyzetet ábrázolja, és nem követel semmiféle szenvedélyes választ. Másfelől – tekintettel arra, hogy a régi Keleten a vendégbarátság becsületbeli ügy és szent kötelesség, s megsértése gyakorlatilag képtelenség – a 7. v. nem a kérés elutasítását, hanem elutasításának elképzelhetetlenségét fejezi ki. Ezt azt jelenti, hogy az 5-7. verset összefüggő költői kérdésként kell felfognunk – ami már magában véve is kizárja a példázatnak azt a fajta félreértését-félreértelmezését, aminek már Lukács (632. lábj.) és egyes kódexmásolók is áldozatul estek (630. lábj.).

[627] Ennyi számított egy személy egy étkezésre való adagjának.

[628] A régi keleti ember korán nyugovóra tért, a szóban forgó jelenet pedig éjféltájt játszódik.

[629] A szegények lakása többnyire egyetlen helyiségből állt, következésképpen az egész család ugyanott aludt. A fekhelyet egy éjszakára kiterített gyékényszőnyeg alkotta. Az ajtó kinyitása igen körülményes volt, és hangos zörgéssel járt. A „nem tudok felkelni" persze ebben az összefüggésben azt jelenti, „nem akarok".

[630] Ha számításba vesszük, hogy az 5-7. versben egyetlen kérdéssel van dolgunk (626. lábj.), továbbá hogy a „nehogy szégyenben maradjon" a helyes fordítás (631. lábj.), akkor önként adódik, hogy ebben a versben *nem* a szomszéd megismételt kéréséről van szó, hanem *csupán a felzörgetett barát vívódásáról és lehetséges motívumairól:* Ha már nem teljesíti a kérést barátságból, hát akkor azért, nehogy – a vendégbarátság megszegése miatt – szégyenben maradjon. (Ugyanez a helyzet egyébként akkor is, ha a „tolakodása miatt" fordítást alkalmazzuk, mert a szóban forgó tolakodás ekkor *az 5. versben* említett felzörgetésre vonatkozik, nem pedig valamiféle újabb zörgetésre vagy könyörgésre, amiről egyetlen szó sem esik! Ezt majd csak néhány, a példázat mondanivalóját már nem értő latin fordítás toldja be jóval később: „*És ha kitart a zörgetésben,* mondom nektek...")

Magyarán: a 8. v. *csupán még egyszer aláhúzza* az 5-7. v. költői kérdésére adandó választ: „Elképzelhetetlen!" Következésképpen *a példázat nem az állhatatos kérés szükségességéről szól, hanem a kérés teljesülésének bizonyosságáról!*

Megerősíti ezt, hogy Mt 6,7-8-ban Jézus egyenesen kigúnyolja azt a felfogást, amely azt képzeli, hogy „rámenősséggel" és sok beszéddel, szebben fogalmazva: „állhatatossággal" rá lehet venni Istent valamilyen kérés teljesítésére.

odaadja neki azért, mert a barátja, hát azért, nehogy szégyenben maradjon[631]***, feláll, hogy odaadja, amire szüksége van.”***[632]

(9) *„Én is azt mondom nektek:*[633] ***Kérjetek, és [Isten]***[634] ***adni fog nektek! Keressetek***[635]***, és találni fogtok! Zörgessetek, és [Isten] majd [ajtót] nyit nektek!***[636] (10) *Ugyanis*[637]

---

[631] A „nehogy szégyenben maradjon” (szó szerint: „saját szégyentelensége miatt”) helyett úgy is lehetne fordítani az eredetit: „[a kölcsönt kérő] tolakodása miatt”. Tekintettel a keleti vendégbarátságról mondottakra, továbbá arra, hogy magában a példázatban nincs szó többszöri kopogtatásról vagy a kérés többszöri megismétléséről, mégis az első lehetőséget választottuk; döntésünk helyességét a szövegösszefüggés mellett egy korabeli szófordulat is alátámasztja: „a szégyen miatt, hogy ne kelljen szégyellnie magát”.

[632] A példázat megszokott értelmezése: „Az *állhatatos* imát Isten meghallgatja.” Ez azonban csak *Lukács beállításában* tűnik így, mégpedig azért, mert a példázatot képzettársítás révén összekapcsolja a 9-13. verssel – az 5. versben feltételezett, a 9. versben pedig kifejezetten előforduló „zörgetés” alapján. Ettől az összekapcsolástól viszont *eltolódik* a példázat hangsúlya: *eredetileg* a felzörgetett barát (magától értetődőnek feltételezett) viselkedésére esett, a *mostani* szövegösszefüggésben viszont a kérelmező viselkedésén van. (Egyébként az „Én is azt mondom nektek” is – az előrehozott, hangsúlyos *hümin*-nel [„nektek”] – kifejezetten Lukácsra jellemző szófordulat, ld. 6,27; 12,22 egyik szövegváltozata; 16,9.)

Az imént, továbbá a 626. és 630. lábjegyzetben mondottak figyelembevételével, s a korabeli rabbikra, illetve Jézus *tisz ex hümón*-nal kezdődő példázataira jellemző (ld. 932. lábj., 5. bek.), „a kisebbről a nagyobbra” (*a minori ad majus*) történő következtetéssel már könnyű megállapítani a példázat *eredeti* <u>*mondanivalóját:*</u> Ha már az ember barátja sem habozik egy pillanatig sem (bármi fusson is keresztül az agyán), és az éjszaka közepén is megsegíti rászoruló szomszédját (egész családja felriasztása árán is) – *mennyivel inkább* megadja *Isten* az embernek azt, *„amire szüksége van”*! (Ez utóbbi szavakból is kihallhatjuk már, hogy nem *bármilyen* kérés *feltétlen* teljesítéséről van szó, vö. 643. lábj. és Mk 882-884!)

Vagyis – a nagyon is lehetséges és megalapozott kétségekkel szemben – az Istenbe vetett *feltétlen bizalmat* akarja megerősíteni Jézus ezzel a példázattal (vö. Mk 1,15; 4,40; 5,36; 9,23; 11,22.24; 16,16), akárcsak az „igazságtalan bíróról” szólóval (18,2-5), amellyel együtt feltehetően ún. „kettős példázatot” alkotott, vagyis olyat, amely két különböző képpel, de (nagyjából) ugyanazt a mondanivalót szemlélteti (vö. 5,36-38; 13,18-21; 14,28-32; 15,4-10). A két példázatot azonban valószínűleg külön-külön hagyományozták át, mégpedig „életbe ágyazottságuk” nélkül, és Lukács – vagy már előtte valaki más – helyezte őket a mostani keretbe. Ebből az is következik, hogy egyáltalán nem csupán az Istenhez intézett emberi kérésekre vonatkozhattak (vö. pl. Mk 4,40; 5,36; 16,16).

[633] Ezzel a megjegyzéssel *Lukács* az imádság témakörébe sorolja be ezt a szakaszt (9-13. v.) is, de a 620. és a 632. lábj. 1. bekezdésében már láttuk, hogy ez a keretezés csupán az ő irodalmi alkotása, az itt előforduló mondások értelmét ettől függetlenül kell megkeresni. Megerősíti ezt, hogy *Mt 7,7-11* szinte szó szerint ugyanezeket a mondatokat közli, de egészen más intelmek társaságában. (Ezért az is lehetséges, hogy 9-10. v. eredetileg a 11-13.-tól függetlenül hangzott el.)

[634] *Passivum divinum*, ld. Mk 59.

[635] A *dzétein* ige nem bizonytalan keresgélést jelent, hanem céltudatos erőfeszítést valaminek a megtalálására vagy elérésére (vö. pl. Mk 1,37; 8,11; 11,18), ezért magyarul többnyire a „törekszik, igyekszik, követel” felel meg neki.

[636] A kérés, keresés és zörgetés tárgyának hiányából látszik, hogy mindhárom felszólítás az ember teljes lényét érinti, és megtérésre (Mk 23) való felhívásnak tekinthetjük őket. Annál is inkább, mivel az első felhívást kifejtő második és harmadik valószínűsíti, hogy itt az Isten országába, a szeretet világába (Mk 22) tartozásról van szó (vö. Mt 6,33!).

Mindazonáltal a hangsúly nem a felszólításokon van, hanem az ígéreteken, amelyek azt a *bizonyosságot* akarják felkelteni-megerősíteni a hallgatóban, hogy Isten meghallgatja az effajta kéréseket, célhoz vezeti az effajta törekvéseket. Ez könnyen belátható abból is, hogy bár Isten nem tud teljesíteni *bármilyen* tetszőleges kérést (vö. Mk 882), önmaga (lényegének) átadását, a vele való közösséget aligha tudja megtagadni attól, aki minden erejével ennek megtalálására törekszik. (Kevésbé teológiai megfogalmazásban: Ha valaki minden erejével a – Jézus által tanított – szeretet megvalósítására törekszik, az majd megtanul szeretni.)

mindenki, aki kér, kap, aki keres, talál, s a zörgetőnek megnyílik [az ajtó]. (11) ***[El tudjátok képzelni, hogy ha] közületek valamelyik*** *apától*[638] ***halat kér a fia, akkor hal helyett kígyót fog neki átadni?*** (12) *Vagy ha tojást kér, skorpiót fog átadni neki?*[639] (13) ***Ha tehát ti, [bár] rosszak vagytok***[640]***, tudtok jó adományokat adni gyermekeiteknek, mennyivel inkább ad majd a mennyei***[641] ***Atya*** *szent Lelket*[642] ***azoknak, akik kérik tőle.”***[643]

[644](14) [Éppen] egy néma démont űzött ki, s történt, hogy amikor kiment a démon, a néma megszólalt. A tömeg elcsodálkozott. (15) Közülük egyesek azonban ezt mondták: „Belzebúbnak, a démonok fejedelmének segítségével űzi ki a démonokat.” (16) Mások

---

[637] Lehetséges, hogy ez az „ugyanis”-sal bevezetett mondat a példázatok lezárásaként gyakran jelentkező *általánosítás*, és *ebben a minőségében* nem jézusi (vö. Mk 4,22; Mt 22,14; 25,29; Lk 12,48b; 18,14b és különösen Mt 20,16a.16b; ld. még Mk 523), de lehet, hogy ebben a szövegösszefüggésben hitelesnek tekinthetjük mint a hihetetlenül makacs keleti koldusok világából vett, nagyon is a valóságot tükröző képet, amely a 10. vers állításait indokolja: „Ha már az emberek körében érvényes, hogy aki kér, kap..., mennyivel inkább Istennel kapcsolatban!”

[638] Ld. 626. lábj. Az „apa” már utólagos betoldás (feltehetően a 13. versbeli „mennyei Atya” hatására), amint ezt a mondatszerkezet megzökkenése is mutatja, továbbá hogy a párhuzamos mátéi helyen nem szerepel (bár már Máténál is fölösleges az *anthróposz* = ember beszúrása). Eredetileg egyszerűen így hangzott: „...közületek valakitől”. (Bizonyos kódexek itt betoldják a kenyérkérést is, ld. Mt 7,9.)

[639] Ez a kérdés tartalmilag összhangban van ugyan az előzővel, mégis Lukács bővítményének kell tekintenünk. Az eredeti példázat ugyanis *vagy* csak a Máté-féle változattal közös hal-kígyó képet tartalmazta (ebben az esetben a Máténál található kenyér-kő kép alkalmazása is későbbi bővítmény), *vagy* – s ez a valószínűbb – eredetileg (a párhuzamos kenyér-kő képpel alkotott) „kettős példázatról” volt szó (632. lábj., 3. bek.), amelyet csak Lukács egészített ki (10,19 hatására?).

[640] Ez nem a szó köznapi értelmében vett erkölcsi minősítés; Jézus még a „nyilvános bűnösöket” sem „rosszaknak” tekintette, hanem „betegeknek” (Mk 2,17), de meggyőződése szerint *egyedül* Isten jó (Mk 10,18) – hozzá képest tehát mindenki rossz.

[641] Az *ex uranu* értelme bizonytalan. Van olyan ősi kódex, amely átírja, s ezzel egyértelművé teszi (*uraniosz* = mennyei), de vannak olyan, szintén ősi kódexek, amelyek kihagyják előle a *ho* mutató névmást, s ezzel megváltoztatják a szöveg értelmét: „...ad majd az Atya *a mennyből* szent Lelket...” A két változatot (nyelvtani szempontból) egyenértékűnek tekinthetjük. Máté szövegében az áll: *ho en toisz uranoisz* = a mennyben lévő, mennyei.

[642] A „szent Lélek” *Lukács* kedvenc kifejezése, amelyet gyakran alkalmaz evangéliumában és az Apostolok cselekedeteiben is (olyankor is, amikor szövegmintájában, Márknál csak az áll: „a Lélek”, vö. Mk 1,10 – Lk 3,22), ezért ezen a ponton Máté szövegváltozatát („jó dolgokat”) tekinthetjük hitelesnek.

[643] A 11. versben feltett kérdésre a korabeli hallgató csak egyféleképpen válaszolhatott: szenvedélyes és felháborodott elutasítással „Lehetetlen!”-t kiáltva. Jézus pedig – a kisebbről a nagyobbra történő következtetéssel, ld. 632. lábj. – levonja a tanulságot: *Mennyivel inkább* igaz Istenre, hogy *kizárólag* (a kenyérhez és a halhoz hasonlóan) hasznos adományokat ad gyermekeinek, az embereknek – olyanokat, amelyek javukra vannak!

Akárcsak az 5-8. versbelivel, Jézus az itteni példázattal is az Istenbe vetett feltétlen bizalmat akarja megerősíteni hallgatóiban, csak a hangsúly ott azon volt, hogy Isten megadja az embernek, *amire szüksége van*, itt pedig azon van, hogy Isten *kizárólag jó adományokat* ad, illetve amott Isten (kifejezetten meg nem fogalmazott) *barát mivolta* alkotta a következtetés alapját (vö. Iz 41,8; Jak 2,23), emitt pedig Isten *apaisága*.

Azt, hogy „hasznos” és „jó”, természetesen nem szabad önkényesen értelmezni (vö. pl. Mt 18,19; Mk 882); csak az jöhet szóba, ami az ember *valódi java* szempontjából, Isten mércéjével mérve jó, azaz előmozdítja egyre teljesebb, s végül teljes emberségének kibontakozását (amit persze helytelen lenne kizárólag „lelki” vagy „szellemi”, vagy éppenséggel „túlvilági” javakra korlátozni, vö. Mk 87 és 859, utolsó bek.; Lk 4,18-19; 6,20-21).

[644] 14-18a v.: ld. Mk 3,22.23-26; Mk 8,11 és Mk 2,8a. – Lukács itt több jelenetet kever össze (a 14. v. Mt 9,32-34-gyel és 12,22-24-gyel párhuzamos). A Belzebúb-vádat és a csodajel-követelést Márk jeruzsálemi írástudók, illetve farizeusok számlájára írja (okkal), Lukács viszont a tömegnek tulajdonítja.

viszont próbára téve őt, az égből való csodajelet követeltek tőle. (17) [Jézus] azonban ismerte gondolataikat, ezért így szólt hozzájuk: *„Minden olyan ország, amely meghasonlik önmagával, pusztává lesz, és ház házra dől [benne]*. (18a) *Ha pedig a Sátán meghasonlik önmagával, hogyan maradhat fenn az országa?”*

(18b) *„Mert [hiszen]* ***azt mondjátok, hogy Belzebúb segítségével űzöm ki a démonokat.***[645] (19) ***De ha én Belzebúb segítségével űzöm ki a démonokat, a ti fiaitok***[646] ***kinek a segítségével űzik ki? Ezért ők lesznek bíráitok.”***[647] [648]

(20) ***„Ha*** *viszont*[649] ***én Isten ujjával***[650] ***űzöm ki a démonokat, akkor [már]***[651] ***el [is] jutott hozzátok Isten országa.”***[652]

---

[645] Jézus teológiai ellenfelei így gondolkodtak: „Nem tagadhatjuk, hogy ez az ember sokakat meggyógyít. Mivel azonban sokszorosan áthágja a Törvényt (bűnösökkel eszik, nem tartja meg a szombatot...), lehetetlen, hogy Isten erejével végezze gyógyításait – akkor viszont csak az Alvilág fejedelmének segítségével teheti.” (A fanatikus „Isten iránti buzgóság” így tehet még értelmes embereket is vakká a valóság iránt...)

[646] Természetesen nem testi leszármazottakról van szó, hanem szellemi rokonokról; a kifejezés értelme egyszerűen: „közétek, a ti irányzatotokhoz tartozó emberek” (ld. Mk 471). Ez a kifejezés is mutatja, hogy helytelen Lukács beállítása, amellyel a szóban forgó kritikát a tömegnek, a népnek tulajdonítja (15. v.), hiszen fölöslegesen bonyolult lenne „a tömeg fiairól” beszélni, és a tömegre amúgy sem volt jellemző, hogy tagjai démonűzéseket hajtanak végre. Ennek a kifejezésnek csak úgy van értelme, ha egy szűkebb körre utal: vagy a jeruzsálemi írástudókra (Mk 3,22), vagy a farizeusokra (Mt 12,24) – de a kettő nem is zárja ki egymást: a „ti” farizeusi irányultságú írástudókat is jelölhet.

[647] Jézus megpróbálja feltárni ellenfelei gondolatmenetének abszurditását, mégpedig úgy, hogy ne kényszerítse őket (a nyitott gondolkodást lehetetlenné tevő) védekező állásba. Irigység nélkül megállapítja, hogy rajta kívül mások is végeznek sikeres démonűzéseket (vö. Mk 9,38-39), például ellenfeleinek szellemi gyermekei is. Akkor hát azok is az Ördöggel állnak szövetségben? Erre nyilvánvalóan csak tagadóan felelhetnek. Ez az ellentmondás viszont, tehát hogy saját embereiket nem ítélik el, Jézust azonban, aki ugyanazt cselekszi, elítélik, nyilvánvalóvá teszi igazságtalanságukat: „fiaik” válnak bíráikká.

[648] Lukács nem beszél a Belzebúb-váddal kapcsolatos konfliktus „másik feléről”, a Jézus és családja közötti összeütközésről (Mk 3,21.31-35), vö. 337. lábj.

[649] Jézus igencsak következetlenül járna el, ha démonűzéseivel („megszállottak” meggyógyításával) akarná „bizonyítani”, hogy általa elérkezett Isten országa – hiszen egyrészt elismerte, hogy mások is képesek démonűzésre, olyanok, akik nem Isten országát hirdetik (Mk 9,38-39; Lk 11,19), másrészt mindig szigorúan elutasította a csodabizonyítékokat (Mk 8,12; Lk 4,2-4.9-12; vö. Mk 400). Ezt a mondását tehát utólag kapcsolták össze az előzővel a közös „démonűzés” címszó alapján – s mindössze egy „viszont” (a görögben egy kétbetűs szócska: *de*) betoldása kellett ahhoz, hogy az új szövegösszefüggés teljesen megváltoztassa értelmét...

[650] Jelentése: Isten erejével; Máté azt írja: „Isten Lelkével” (12,28); a kettő lényegileg ugyanazt jelenti, hiszen a „Lélek” azt is jelenti: „Isten életereje” (ld. Mk 11).

[651] A „már” és az „is” betoldását egyrészt a *phthanein* ige „utolér, megelőz, korábban jön, meglep” alapjelentése indokolja, másrészt Jézus szavainak összefüggése a kor apokaliptikus (Mk 773) várakozásaival (ld. köv. lábj.).

[652] Jézusnak ez a mondása nem ellenfeleinek szól (ld. 649. lábj.), hanem olyan hallgatóinak, akik már megtapasztalták magukon vagy másokon gyógyításait, és ezekről *fel kellett volna ismerniük*, hogy Isten országa már itt van („eljutott hozzátok”) – s nem csupán a bizonytalan jövőben jön majd el. Az ingyenes karizmatikus (Mk 36 és 223) gyógyítás ugyanis, azaz az Istenbe vetett feltétlen bizalomból fakadó, erőteljes szeretet-megnyilvánulás Isten országának gyümölcse: „Segítsetek a gyengélkedőkön, és mondjátok nekik: »Elérkezett hozzátok Isten országa!«” (Lk 10,9). A gyógyításhoz hozzátartozik a magyarázó szó, s Jézusnak ez a mondása is ilyen *magyarázat* (nem pedig „bizonyíték”!): „Démonűzéseimből, gyógyításaimból láthatjátok, hogy Isten országa (Mk 22!) elérkezett hozzátok (vö. Lk 7,18-23). Ne várakozzatok hát arra, hogy apokaliptikus robajjal fog betörni »majd egyszer«! Már itt is van! (Korábban, mint gondoltátok!) Gyertek be!” (Ez a mondanivaló világít rá a Mk 1,15-beli „elérkezett” és az itteni „már el is jutott [pedig még nem vártátok]” közötti finom árnyalati különbségre.)

[653](21) *„Ha az erős felfegyverzetten őrzi a maga udvar[házát], békében van a vagyona.* (22) *Ha azonban nála erősebb [valaki] támad rá, és legyőzi őt, akkor elveszi fegyverzetét, amelyben bízott, és szétosztja annak zsákmányát.”*

(23) *„Aki nincs velem, az ellenem van, ugyanis* ***aki nem gyűjt velem, az szétszór.”***[654]

(24) *„Ha a meg nem tisztult szellem kimegy az emberből, víztelen helyeket jár be keresztül-kasul, mert megnyugvásra törekszik, de nem talál; akkor azt mondja: »Visszatérek házamba, ahonnan kijöttem.«* (25) *S amikor megérkezik, kisöpörve és feldíszítve találja.* (26) *Akkor útra kel, maga mellé vesz hét másik, nála rosszabb szellemet, bemennek, és ott laknak: annak az embernek a végső állapota pedig rosszabb lesz az elsőnél.”*[655]

---

[653] 21-22. v.: ld. Mk 3,27. – Márknál csak a szövegösszefüggés mutatja, mennyire nem érti Jézus eredeti mondanivalóját, Lukácsnál maga a szöveg is tanúskodik róla. (Lukács fogalmazását erősen meghatározza Iz 49,25 és 53,12.)

[654] Az „Aki nem gyűjt velem, az szétszór” *nem* jelentheti azt, hogy Jézus sajátjának vallotta volna a *barát-ellenség sémát*, amely oly pusztítóan hat a vallásokban és a „profán” történelemben egyaránt; őt ugyanis egészen más lelkület vezérelte az „ellenséget” és a „bűnösöket”, vagy akár csak a „másként gondolkodókat” illetően (ld. Mk 2,17; 9,38-39; 9,40; Lk 6,32-36; 9,52-56; 11,18b-19; 19,9-10).

Nem is az ő *személyének* középpontba állításáról, elfogadásáról vagy elutasításáról van itt szó („személyi kultuszát” mindig csírájában fojtotta el: Mk 8,30; 9,39 [Mk 525]; 10,17-18; Lk 11,27-28 – vö. Mk 455), *hanem a feladatáról*, megbízatásáról, a „gyűjtésről”. Ő, aki a napját jókra és gonoszokra egyaránt fölkeltő Istent képviselte (Mt 5,45), azért jött, hogy Izrael egész népét (Mt 5,15; 10,6-7!) *összegyűjtse* „Isten országába”, „a szeretet modell-társadalmába” (ld. Mk 601; Lk 63;), nem pedig azért, hogy egy „igazakból” álló „elitet” gyűjtsön *maga* köré.

Jézus mellett azonban mások is „gyűjtöttek”: a farizeusok, a zelóták, a kumráni szerzetesek vagy éppen Keresztelő János, illetve halála után tanítványai. Csakhogy ezek a csoportosulások – az „elveszett juhokat”, a „vámosokat és bűnösöket”, vagyis a „lumpen elemeket” összegyűjtő Jézustól eltérően – kizárólag hozzájuk illő, „derék” embereket fogadtak maguk közé, s ezzel ténylegesen „szétszórták”, egymással hadakozó „elit csoportokra” darabolták fel a népet. Jézus tehát egyszerűen *csak a tényeket állapította meg*, amikor kijelentette, hogy aki nem „vele”, az ő elvei alapján, az ő módszereivel, az ő célja érdekében gyűjt „nyájat”, az szétszórja (s ezzel tönkreteszi) Izrael népét. (Jézust még „követői” sem értették meg, vagy legalábbis nem követték, mert igen hamar maguk is „egyedül igaz” és egymást kiközösítő csoportokra és felekezetekre bomlottak...)

Persze fel lehet tenni a kérdést, hogy az „atyák” és az „ősök” elleni „hadakozásával” (pl. Mk 7,1-13; Mt 5,21-48; 10,34-36) nem osztotta-e meg maga Jézus is a népet. Első pillanatra úgy tűnik, igen, azonban mélyebben átgondolva világossá válik, hogy pontosan azért kellett olyan élesen elhatárolódnia amazoktól, mert az általuk képviselt elvek a szétszóráshoz vezettek. Ezzel kapcsolatos „kemény mondásaival” tehát ugyanazt fejezte ki, mint az ittenivel.

Mindezek alapján az „Aki nincs velem, ellenem van” mondásról *vagy* azt kell tartanunk, hogy nem Jézustól származik – hiszen aki azt mondta, hogy „aki nincs ellenünk, az értünk van” (Mk 9,40), az nem mondhatta, hogy „aki nincs velem, az ellenem van” –, *vagy* azt, hogy csupán *általánosságban* fogalmazza meg ugyanazt, amit az „Aki nem gyűjt velem, az szétszór” *konkrétan*, mert hiszen aki szétszór, az valóban az összegyűjtő Jézus (ügye) ellen van. Ebben az esetben a két mondást összekapcsoló „és”-t (*kai*) „értelmező vagy kifejtő *és*-ként”, azaz „ugyanis”-ként kell felfogni és fordítani (vö. 475. lábj.).

[655] Nem tagadjuk a 24-26. versben foglalt *lélektani* igazságokat; például: az ember nem lehet semleges, mert vagy „tiszta”, „szent” szellem lakik benne, vagy „meg nem tisztított”, „tisztátalan” szellem (akár percenkénti váltakozással is); az ember minden pillanatban vagy fejlődik, vagy visszafejlődik, statikus állapot nincs; valamely „démon” kiűzése még nem jelenti az ember gyógyulását: új „szellem”, új lelkület megszerzése nélkül a visszaesés elkerülhetetlen, s állapota az előzőnél is rosszabb lesz. Nem tagadjuk azt sem, hogy Jézust bizonyos mértékig meghatározta *korának Sátán-hite* (vö. 13,16; 22,31).

Mindezek ellenére úgy véljük, Jézustól teljesen idegen az itt megjelenő, *„szőrszálhasogató” démonológia*, amely viszont nagyon is jellemző a régi Kelet, s benne a zsidóság felfogására, és

(27) Történt, hogy miközben ezeket mondta, egy asszony a tömegből felemelte a hangját, és így szólt hozzá: „Szerencsés[656] a méh, amely hordozott, és a mellek, amelyeket szoptál!”[657] (28) Ő azonban azt mondta: ***„Nem! Inkább***[658] ***azok a szerencsések, akik hallják és követik Isten szavát***[659]***.”***[660]

(29) Amikor tömeg tódult össze, így kezdett el beszélni: ***„Ez a nemzedék rossz***[661] ***nemzedék, [mert] [csoda]jelet követel.***[662] ***De [Isten] nem fog [csoda]jelet adni neki, hacsak***

---

felfedezhető benne a kumráni teológia hatása is; a 26. v. második fele közmondásszerűen élt akkoriban, s rokon alakja ma is használatos az arab világban.

[656] Ld. 151. lábj.

[657] Ez a jellemzően keleti áradozás a látszat ellenére nem Jézus anyjának dicsérete (tehát egyáltalán nem a Mária-tisztelet korai megnyilatkozása), hanem zsidó szokás szerint közvetett hódolat Jézusnak (tehát a már húsvét előtt megkezdődő Jézus-tisztelet kifejeződése): ha egy tekintélyes embert meg akartak dicsérni, akkor az anyját magasztalták.

[658] A görög *menun* szócskában együtt van a tagadás („Nem!”) és a helyesbítés, ill. fokozás mozzanata („Inkább...”), ezért fordítottuk két szóval.

Jézus ezúttal is határozottan visszautasítja személyének felmagasztalását (vö. Lk 654. lábj., 2. bek.; Mk 587), mert ő Isten „országát”, „uralmát” hirdette (vö. Mk 22), nem pedig a sajátját, ezért következetesen képviselte, hogy *csak Isten* állhat a központban, ember nem – ő maga sem! Szavai folytatásában aztán megnevezi a helyes irányultságot (ld. 660. lábj.).

[659] A keresztény hagyomány talaján állva hajlamosak vagyunk arra, hogy „Isten szaván” valamiféle „objektív kinyilatkoztatást” értsünk, elsősorban „Jézus tanítását” vagy „az Újszövetség tanítását”, másodsorban pedig „az ószövetségi kinyilatkoztatást”. Ha azonban nem akarunk abba a hibába esni, hogy saját felfogásunkat „magyarázzuk bele” a szövegbe, akkor ezt a nézetet pontosítanunk kell: Bár Jézus vallotta, hogy a héber Bibliából is megismerhető Isten akarata (pl. Mk 10,18-19), s önmagát Isten kiemelkedő követének tartotta (pl. Mk 12,6; Lk 10,23-24), végső soron azt kell mondanunk: az a csendes belső hang az „Isten szava”, amelyet lelkiismeretnek hívunk, s amely kinek-kinek megmondja (ha kész meghallani), hogy számára mi az Isten akarata. Jézus is ebben a belső hangban ismerte fel Isten szavát (vö. Mk 1,11; 1,35-39; 14,36), és másokat is ehhez a belső hanghoz irányított (ld. Lk 12,57). Szerinte tehát nincs „objektíven írásba foglalt” és „objektíven értelmezett” „kinyilatkoztatás”, amint ezt gyakori bibliakritikájával is kifejezte (pl. Mk 563, 590, 812; Lk 60).

[660] Azok a valóban szerencsések, akik odafigyelnek arra, mit mond Isten, *meghallják*, *és* aztán aszerint *cselekszenek* is: tetteikben követik azt (az eredetiben „megőrzik, megtartják”, vö. Mk 10,20; ld. Lk 6,46.47-49; 8,21; 10,29.37), ahogyan erre maga is példát adott (ld. Mk 1,39;.14,36) – Ezen első, nyilvánvaló tartalmán túl, Jézus válasza még több fontos mondanivalót is rejt.

Jézus remekül értett ahhoz, hogy „egy lélegzettel” *összekapcsolja* a tökéletes istenközpontúságot (658. lábj.) és a helyes emberi cselekvés döntő fontosságát (ld. előző bek.) – vö. Mk 3,35; 10,18-19.21; 12,29-30.

A vérségi Jézushoz-tartozás, de még a Jézus iránti lelkesedés vagy akár a *Jézus-kultusz* sem jelent *semmit* sem az „Isten országába tartozás” szempontjából (vö. még Mk 3,31-35; 10,17-22); hasonlóképpen az önmagában vett *emberi nagyság* is kevés, csak az Isten mércéje szerinti nagyság számít (ld. Lk 7,28).

Rendkívüli prófétai öntudata ellenére (vö. Mk 13,31; Lk 10,16) Jézus *nem* tartotta magát „az üdvösség *egyedüli* letéteményesének”, ahogyan ezt még ellenfeleinek is elismerte (647. lábj.).

Jézus gondolkodása *mentes a felekezetiségtől:* Nem az érte lelkesedőket vagy az „igazhitűeket” nevezi szerencsésnek (hagyományos fordításokban „boldognak”), hanem azokat, akik dogmatizált emberi szavak helyett Isten szavára figyelnek (ld. előző lábj.), és az isteni szót nemcsak helyesen értelmezik, hanem tettekre is váltják (vö. Lk 10,25-28.29.37).

[661] Vö. 640. lábj.

[662] Miért rossz (sok fordításban „gonosz”) az a nemzedék, amely csodajelet követel a prófétától felhatalmazásának bizonyítékául (vö. Mk 8,11-13; 11,27-33)? Hiszen léteznek hamis próféták is! Azért, mert ha valaki megtérésre, életalakításunk megjobbítására szólít fel, akkor legfeljebb azt szabad megkérdezni: „Helyes-e, Isten akarata-e, amit ez itt mond?” (legyen az illető akár egy kisgyerek is), s ha igen, akkor követni kell a szavát. De a lelkiismerethez intézett felhívás elől azáltal kitérni,

nem Jónás (próféta) jelét. (30) ***Ahogyan ugyanis Jónás jellé lett a niniveiek számára, úgy lesz az emberfia (is) [jel] e nemzedék számára.***[663] (31)[664] *Dél királynőjét [Isten] talpra fogja állítani (az ítéletkor) e nemzedék férfiaival [együtt], és [Dél királynője] el fogja ítélni őket, mert [ő] eljött a föld legtávolabb eső végéből, hogy meghallgassa Salamon bölcsességét, de íme, Salamonnál több van itt!* (32) ***[A] ninivei férfiak felkelnek majd az ítéletkor ezzel a nemzedékkel [együtt], és el fogják ítélni azt, mert [ők] [már]***[665] ***Jónás prédikációjára***[666] ***megváltoztatták gondolkodásukat és életüket***[667]***;*** *de íme, Jónásnál több van itt*[668]***!"***

[669](33) ***„Senki, aki lámpást gyújtott, nem teszi rejtett zugba, sem a véka alá, hanem a mécstartóra, hogy akik bemennek, lássák a fényt."***

(34) ***„A test[ed] fényforrása***[670] ***a szemed. Ha a szemed egyszerű, akkor az egész tested is fényes [lesz]; de ha [a szemed] rossz, akkor tested is sötét [lesz].***[671] (35) ***Ellenőrizd***

---

hogy ellene vetjük: „Előbb mutasd meg (törvénytudói, teológusi) diplomádat!", vagy: „Előbb igazold csodával, hogy Isten szól belőled!" – ez kétségtelenül rossz („gonosz") viselkedés. Az effajta „megvizsgálás" ugyanis a megtérés elutasításának szándékából fakad (vö. Mk 10,2; 15,32).

[663] Jónás könyve szerint Isten egy zsidó prófétát küldött bűnbánati felhívással a „pogány" nagyvárosba, Ninivébe. Ezek a pogányok megtértek (vö. Mk 23), mégpedig *csodabizonyítékok nélkül*, Isten követének *puszta szavára* (Jón 3,1-5)! Más „jelet", „bizonyítékot" egyetlen nemzedék sem kaphat, Jézusé sem (ld. Mk 400!). Ahogyan Jónás egyszerű emberi (= „emberfia", ld. Mk 68) mivoltában, pusztán prédikációjával lett „jellé" a niniveiek számára, ugyanúgy Jézus is pusztán „emberfiaként", igehirdetésével válik megtérésre hívó „jellé" a maga nemzedéke számára.

Ezt állítva Jézus nem kerül ellentmondásba azokkal a kijelentéseivel, amelyekben „csodás" gyógyításaira hivatkozik mint Isten országának, illetve küldetésének jeleire (11,20; 7,22). E gyógyítások ugyanis csak „utólagos következtetés" alapjául szolgálnak, nem pedig „előzetes bizonyítékul" (vö. 652. lábj.)!

[664] A Dél királynőjére hivatkozás tartalmilag részben beleillik ugyan a szövegösszefüggésbe, mégis Lukács betoldásának kell tartanunk, mert a 31-32. v. összevetéséből látható, hogy őt elsősorban a Jézus, illetve Jónás és Salamon *személye* közötti különbség érdekli (vö. 668. lábj.), továbbá Jézusnak a szövegösszefüggésből kilógó, az őskeresztény teológiát viszont nagyon is izgató „bölcsessége" (vö. 2,40.52; továbbá 21,15 összevetve Mk 13,11-gyel, valamint 1Kor 1,24!).

[665] Ti. anélkül, hogy csodabizonyítékot követeltek volna tőle (vö. 663. lábj.).

[666] A „prédikáció" (*kérügma*) „hírnöki kiáltást, kikiáltást" jelent, illetve ennek a „kikiáltásnak" a tartalmát (*kérüx* = hírnök, követ; az evangéliumokban csak a szó igei alakjával találkozunk [*kérüsszein* = hirdet], de azzal gyakran, pl. Mk 1,38; 3,14; Lk 4,18-19).

[667] Ezt jelenti a *metanoein* ige (vö. Mk 23).

[668] Ez a konkrét témát („*ahogyan* Jónás..., *úgy* az emberfia is...") meghaladó toldalék származhat ugyan Jézustól is (mint prófétai öntudatának kifejezése), de az evangélistától is. Mindenesetre a szóban forgó „többlet" nem állhat Jézus *személyének* rendkívüliségében, ahogyan a későbbi krisztológia ábrázolja, hiszen ez az értelmezés érvényteleníténé Jézus itteni mondanivalóját („A prófétai felhívás, a prófétai üzenet önmagában elegendő jel"). Jónáshoz képest Jézus tényleges többlete megbízatásának nagyságában áll: ő nem büntető ítéletet hirdet meg, mint Jónás (vagy Keresztelő János), hanem Isten egyetemes szeretetének „uralmát" kínálja fel (ld. Mk 1,15; Mt 5,44-45; Lk 4,19; vö. 10,23; 16,16).

Ha erre gondolunk, elbizonytalanodhatunk a 32. v. többi részének hitelességét illetően is; három ok miatt mégis megmaradtunk annak eredetisége mellett: a) Hitelesen tartalmazza a 29-30. v. „ahogyan Jónás, úgy Jézus" párhuzamát, tehát a jézusi mondanivaló lényegét. b) Jónás e világi büntető ítéletet, fizikai pusztulást hirdetett meg (Jón 3,4), ez a szöveg viszont túlvilági, az „üdvösséggel" kapcsolatos ítéletről beszél. c) A transzcendens ítélet gondolata önmagában véve nem idegen Jézustól (vö. Mk 3,29; 11,25-26; 12,40; Lk 6,37).

[669] Ezt a mondást más összefüggésben és kissé más alakban már közölte Lukács a 8,16-ban. Magyarázatát ld. Mt 5,15-nél.

[670] Az eredetiben: „mécses, lámpás, fáklya"; ugyanez vonatkozik a 36. versbeli szóhasználatra.

tehát, vajon a benned lévő fény nem sötétség-e![672] (36) ***Ha tehát tested egészen fényes, és nincs [már] olyan része, amely sötét, akkor olyan fényes lesz az egész, mint amikor a fényforrás [mintegy] villámfénybe állít téged.”***[673]

---

[671] Olyan kis példázattal van itt dolgunk, amelynek a megfejtése „hiányzik”, mivel nem hagyományozták át a konkrét helyzetet, amelyben elhangzott. Mondanivalóját azonban megfejthetjük, ha tekintetbe vesszük Jézusnak a szemmel kapcsolatos egyéb nyilatkozatait.

Mindenekelőtt az „elégedetlen napszámosokról” szóló példabeszédet (Mt 20,1-15), amelyben nyilvánvaló, hogy a „rossz szem” az *irigykedő tekintetet* jelenti, amely megakadályozza, hogy az illetők helyesen mérjék fel a (pozitív) valóságot: a szőlősgazda nem járt el igazságtalanul, illetve a későn munkába álltakat nem várt szerencse érte. A szálka-gerenda példázatában (Lk 6,41-42) a „törvény”, Isten akarata helytelen értelmezéséhez ragaszkodó, *előítéletes magatartás* jelképe a rossz látás. Hasonlót feltételezhetünk abban az esetben is, amikor Jézus vaksággal vádolja korának szellemi vezetőit (Mt 15,14).

Úgy tűnik tehát, hogy Jézus szóhasználatában a „rossz szem” a helytelen, illetve *rosszindulatú* valóságszemléletet, főként az Isten és a világ közti összefüggések rosszindulatú szemléletét jelképezi, aminek következtében az illető sötétebbnek látja a valóságot, mint amilyen az ténylegesen, s ezért ő maga is sötétségbe borul.

Megjelenik ez a gondolat olyan helyeken is, ahol konkrétan nincs szó a szemről. A legszebb virágot is lehet pesszimistán nézni, s ettől az ember maga is pesszimista lesz: El fog száradni, minden élet a halál martaléka. Jézus ugyanezt a valóságot látja, de *„világos tekintettel”:* Jóllehet holnap elszárad, Isten Salamonnál is szebben öltözteti – mennyivel inkább gondoskodik tehát rólatok (Lk 12,27-28). Hasonlóképpen: Aki *nyílt tekintettel*, a tisztasági előírások rácsozata nélkül figyeli meg, mi az ételek útja, észre fogja venni, hogy a szívet nem érintik, tehát a „tisztátalan ételek” nem tehetik tisztátalanná az embert Isten előtt (Mk 7,14-23).

Az „egyszerű” szem tehát annak az *elfogulatlan*, tárgyilagos érzékelésnek, odafigyelésnek, „hozzáállásnak” a jelképe, amelyet nem tesz zavarossá, homályossá, sötétté valamilyen „hátsó gondolat” vagy „mögöttes szándék”. Ahogyan maga a szó is sugallja: egy-szerű, egy-féle – nem összetett, nem kevert (vö. Mt 10,16), hanem vegyítetlen, más szóval: tiszta. Ezért minden további nélkül párhuzamba állíthatjuk a „tiszta szívvel” (Mt 5,8), amely szintén képes arra, hogy „meglássa Istent”, vagyis helyesen ismerje fel, ki ő, és mit akar, például hogy a gonoszokra is fölkelti napját, s a bűnösöknek is ad esőt, s azt kívánja, hogy egyetemes jóságát mi is kövessük (Mt 5,44-48; vö. 204. lábj. vége). Akinek viszont ez nem fér bele a rendszerébe, az el fogja fedni a valóságot a maga sötét gondolataival (például: „Isten – ha most nem is, de egyszer – majd leszámol a gonoszokkal!”), és maga is „sötétté válik” (vö. Róm 12,17-20!).

A most elmondottak *összefoglalásának* tekinthetjük Mk 4,25 rejtélyesnek tűnő kijelentését, illetve az itteni, képes megfogalmazásokat felfoghatjuk az ottani „elméleti tétel” *kifejtésének*.

[672] Ez a figyelmeztetés (ahogyan a megelőző példázat is) valószínűleg teológiai ellenfeleinek szólt, akiknek Jézus többször vetett a szemére „szembetegséget” (Lk 6,41-42; Mt 15,14; 23,23a). Egyiküknek mondhatta: „Te úgy véled, hogy teológiai tudásod és helyes ítéleteid révén világosság van benned. Nézz utána alaposan, hogy vélt világosságod valójában nem sötétség-e! Ellenőrizd, hogy elfogultságod mint valami homályos ablak nem akadályoz-e a helyes megismerésben!”

Jézus figyelmeztetéséből az következik, hogy *választásunk és akaratunk függvénye*, vajon „egyszerű szeműek” vagy „rossz szeműek” leszünk-e – hiszen csak ebben az esetben van értelme a figyelmeztetésnek –, és így világos vagy sötét lesz-e az életünk.

[673] Igen problematikus ez a vers, mert úgy tűnik, második fele ugyanazt mondja, mint az első, vagyis úgy látszik, mintha tautológiával lenne dolgunk. (Több ősi szövegtanú el is hagyja.) Ezt azonban nem feltételezhetjük Jézusról. Ha nem akarunk egyszerűen szövegromlást feltételezni, akkor két magyarázattal kísérletezhetünk.

1) Az előző két lábjegyzet alapján ezt a gondolatmenetet követhetjük: Ha az ember a teljes valóságot *akarja* látni, akkor nem hagyja figyelmen kívül azt sem, ami *szerinte* nem illik bele a képbe, illetve nem fantáziálja hozzá a maga elképzeléseit és vágyait, és semmit sem fog félelemből, bosszúságból vagy bosszúvágyból feketének látni. Ily módon megvilágosodik számára, ami sötétnek és zavarosnak tűnt, s „egész teste (= lénye) fényes lesz”. „*A végén* pedig – mondja talán Jézus –, ha

[674](37) Amikor beszélt, egy farizeus kérte, hogy étkezzék nála. Bement, és asztalhoz telepedett. (38) A farizeus azonban elcsodálkozott, amikor meglátta, hogy étkezés előtt nem végezte el előbb a [szertartásos] mosakodást.[675] (39) Az Úr azonban így szólt hozzá: ***„Mármost ti,*** *a*[676] ***farizeusok, a pohár és a tál külsejét tisztogatjátok,*** *belsőtök azonban tele van rablás[vággyal] és gonoszsággal.*[677] (40) *Esztelenek!*[678] *Nem az alkotta meg a belsőt is, aki a külsőt megalkotta?*[679] (41) ***Inkább adjátok oda a benne lévőket [irgalmas] adományként, és íme, [rögtön] minden tiszta [lesz] számotokra.”***[680]

---

benned, illetve belőled kiindulóan környezetedben sincs már semmi elfedve és elsötétedve, akkor az igazi, a tulajdonképpeni fényforrás (ami csak Isten lehet) mintegy villámfénnyel fog téged megvilágítani, és *az egész* valóságot fényben, Isten fényében fogod látni.”

2) Szójátékot feltételezhetünk az eredeti arám megfogalmazásban a „fényes” szó kettős jelentése alapján, s ekkor a mondás értelmét így adhatjuk vissza: „Ha tested (= te magad) egészen *nyitott a fényre*..., akkor egészen *fényben úszik* (= úszol) majd, mint amikor...” (Ez esetben tisztán látszik, hogy a kedvező végeredmény az ember *akaratának* függvénye.)

[674] „A farizeusok és írástudók elleni vádbeszéd” (Lk 11,37–12,1; Mt 23,1-16) – ha nem is azonos mértékű, de – hasonló nehézségek elé állít minket, mint az „apokaliptikus beszéd” (Mk 13. fejezet; Mk 773), az ún. „hegyi/síksági beszéd” (Lk 6. f., Mt 5-7. f.; vö. 149. lábj.), vagy akár Jézus szenvedéstörténete (Mk 14-16. f.; Mk 636, 816). *Ma már kibogozhatatlan áthagyományozási és szerkesztési folyamatok termékével van dolgunk:* Teljesen eltérő eredetű és tartalmú, farizeusi vagy éppen kumráni szellemű tanokat vegyítettek benne valódi jézusi mondásokkal, s a valódi jézusi mondások különböző címzettjeit is (farizeusok, írástudók, papok, vámosok, tanítványok) összevonták a „farizeusokban és írástudókban”. Lukács, és még inkább Máté összeállítását a zsidóság és a kereszténység egyre jobban elmérgesedő szembenállása határozza meg, főként abból a korból, amikor a jeruzsálemi közösség vezetőjét, „Jakabot, az Úr testvérét” már kivégezték (Kr. u. 62). Az értelmezést lényegesen befolyásoló szerkesztői munkát egy apró összevetés is megvilágíthatja: A 39. v. többé-kevésbé tárgyilagos megszólítása – „Ti, farizeusok” – Máténál így hangzik: „Jaj nektek, farizeusok, ti képmutatók...”

Az alábbiakban (és majd a Máté-evangélium értelmezésekor is) nem kívánunk belebonyolódni a hagyomány- és szerkesztéstörténet részleteibe, hanem arra szorítkozunk, hogy lehetőség szerint kiemeljük és megmagyarázzuk a hiteles jézusi tartalmakat.

[675] A vendéglátó farizeust a kultikus tisztaság izgatja (vö. Mk 7,1-5), Jézust viszont az ember valódi, Isten szerinti tisztasága érdekli, s ez határozza meg válaszát.

[676] Jézustól idegen a határozott névelőben rejlő teljes általánosítás (vö. Mk 761).

[677] E mondás második fele hitelesebb változatban olvasható Mt 23,25-ben: ***„Belül azonban tele van*** [ti. a pohár és a tál] ***azzal, amit másoktól elraboltok, és elpocsékoltok.”*** Lukács ezt „spiritualizálja”: a pohár és a tál belseje helyett a megszólítottak belsejéről beszél, a konkrét „elpocsékolást” az általános „gonoszsággal” helyettesíti, s ebben az összefüggésben a „rablást” is értelemszerűen „rablás-vággyal” kell fordítani. A megállapítás azonban egyik változatban sem vonatkozhat *a farizeusokra*, mert nem volt jellemző rájuk (vö. 1165. lábj.) – annál inkább *a vámosokra*, akiknél szintén vendégeskedett (vö. Lk 7,34; 19,1-6; Mk 2,15 – de talán Lk 12,33-34; 16,1-9 és Mt 6,24 is), de akiket aligha izgatott a poharak és tálak kultikus tisztogatása.

[678] Ez nem Jézus stílusa.

[679] Ez a mondat Jézus szellemét tükrözi, *ha* úgy értjük, hogy nem elég, ha az embernek tiszta a külseje, hanem a belsejének, „a szívének” is tisztának kell lennie. Mégis minden valószínűség szerint Lukács alkotása a 677. lábjegyzetben említett spiritualizálás folytatásaként, amit a logikai törés is mutat: A 39a versben (ill. Mt 23,25-ben) a pohár és a tál külsejéről-belsejéről volt szó, itt viszont az ember külsejére-belsejére gondol, továbbá amott farizeusok (vagy vámosok) tevékenységéről volt szó, itt azonban Istenéről. Ez utóbbi feszültséget fel lehet oldani azzal, hogy kijelentő módban fordítjuk a mondatot, s az ekkor azt jelenti: *„Aki megcsinálta* (= megtisztította) *a külsőt, [ezzel még] nem csinálta meg* (= tisztította meg) *a belsőt is.”*

[680] Ennek a felszólításnak a címzettjei lehetnek *farizeusok* és *vámosok* is (ld. 677. lábj.), de akár a kultikus tisztaság miatt még mindig aggodalmaskodó *tanítványok* is (vö. ApCsel 10,10-14). *Ha farizeusokra* vonatkozik, akkor azt jelenti, hogy a pohár és a tál külsejének tisztogatása helyett a

(42) ***„De jaj***[681] ***nektek,*** *a* ***farizeusoknak, mert tizedet adtok [ugyan] mentából, kaporból és minden zöldségféléből, viszont kikerülitek***[682] ***Isten ítéletét és szeretetét***[683]***;***[684] *az [utóbbiakat] meg kellene tenni, amazokat pedig nem kellene elhanyagolni!*[685] (43) *Jaj nektek, a farizeusoknak, mert* ***szeretitek az első székeket a zsinagógákban, meg a piactéri köszöntéseket!***[686] (44) ***Jaj nektek, mert olyanok vagytok, mint a felismerhetetlen sírok: az emberek nem is tudják, hogy fölöttük járkálnak!"***[687]

---

rászorulóknak kell ajándékozniuk azok tartalmát, *ha vámosokra*, akkor biztatás arra, hogy ne fogyasszanak olyasmit, amihez rablással jutottak, illetve adják oda azt a szegényeknek vagy az általuk kifosztottaknak (vö. Lk 19,8).

Akárkik voltak is a címzettjei e mondásnak, *értelme* világos: (A kultikus tisztaság nem használ semmit) – csak az irgalom, a jóság gyakorlása tesz tisztává Isten szemében (vö. Mk 7,14-23). És nem elég „nem elvenni" a másokét, meg is kell osztani javainkat a bajban lévőkkel (vö. 736. lábj., 2. bek.).

Azt is megállapíthatjuk még, hogy Jézus „nem kímélte" vendéglátóit, akár vámosok voltak, akár farizeusok (ld. még Lk 7,40-43.47; 12,33-34; 14,12), de ez csak annyit jelent, hogy a „vámosok és bűnösök" *őszinte,* vagyis *kritikus barátja* volt (természetesen tanítványaira is vonatkozik ez).

[681] A „jaj" már az Ószövetségben is sokjelentésű felkiáltás; *Jézus szóhasználatában* kifejezhet panaszt, ünnepélyes vádolást vagy részvétet, de semmiképpen nem jelent örök kárhozattal fenyegetést vagy ennek megjövendölését (vö. 171. lábj., 5. pont), mert ő annak az Istennek a képviseletében lépett föl, aki addig keresi az elveszetteket, amíg meg nem találja őket (Lk 15,3-10).

[682] A 10,31-ben használt ige (*antiparerkheszthai*) enyhébb változata ez (*parerkheszthai*), vö. 586. lábj.

[683] Az ítélet (*kriszisz*) elsődlegesen az ítélés folyamatát jelenti, a *döntést* arról, mi helyes, mi helytelen (vö. 191. lábj.: „erkölcsi ítélet") – mégpedig *Isten* döntését, akkor is, ha ő nincs külön megnevezve (vö. Lk 11,32; Mt 5,21-22). Ennek megfelelően „Isten szeretetén" *Istennek* az ember iránti szeretetét – mint mércét – kell érteni (nem pedig az ember Isten iránti szeretetét).

[684] Meg lehet mosolyogni a farizeusok „túlbuzgóságát", hogy a legapróbb kerti veteményekből is tizedet adnak, de ajkunkra fagy a mosoly, ha megkérdezzük, hogy hány keresztény adja oda „alamizsnaként" jövedelmének 10%-át. Mindenesetre Jézus nem vitatja el a farizeusoktól, hogy nagyon komolyan veszik saját előírásaikat. Bírálata nem a buzgóságukra, hanem annak téves irányára vonatkozik: Elmennek a mellett, mi a helyes *Isten* szemében, és a mellett, hogyan szeret *Isten*, márpedig Jézus szerint kizárólag ez a mérce (vö. Mk 7,8-9.13; 10,5-6; 10,18-19). Magyarul: saját előírásaik megtartásával „kikerülik" Isten akaratának követését és Isten szeretetének utánzását (ld. Mk 7,8.13), az irgalmasság gyakorlása helyett „áldozatot mutatnak be" (vö. Mt 9,13; 12,7). Vagyis minden energiájukat a lényegtelenre fordítják, s az egyedül lényegessel nem törődnek; csakhogy akik ***„megszűrik a szúnyogot, s közben lenyelik a tevét"***, azok ***„vak vezetők"*** (Mt 23,24): alkalmatlanok arra, hogy népük szellemi-lelki kalauzai legyenek (vö. Mt 15,14).

[685] Ez a megjegyzés nem Jézus felfogását tükrözi, hanem Máté evangélista törvénytúlteljesítő buzgalmát; lehetséges, hogy tőle (vagy már a Q-ból) került be Lukács szövegébe, mindenesetre néhány régi kódex nem is közli.

[686] Ez a magatartás nem a farizeusokat, hanem az írástudókat (teológusokat) jellemezte, ezért szedtük a megszólítást csak dőlt betűvel. A magyarázatot ld. Mk 12,38-39-nél!

[687] Mivel a sírok annak idején kultikusan tisztátalannak számítottak, s aki hozzájuk ért, maga is „tisztátalanná vált", érthetjük ezt a mondást úgy, hogy a farizeusok, akik „tisztáknak" akartak számítani, valójában saját maguk voltak tisztátalanok, és hatottak tisztátalanná tevő módon – anélkül, hogy az emberek ezt észrevették volna. De valószínűleg másról és többről van itt szó.

Arról, hogy Jézus ténylegesen találkozott olyan farizeusokkal (az általánosítást ezúttal is el kell vetnünk, vö. 676. lábj.), akikről úgy gondolta: *szellemi-lelki halottak*. Ilyenek lehettek azok, akik istengyalázást emlegettek, amikor ő Isten ingyenes megbocsátását hirdette, vagy szombaton is jót tett (Mk 2,7a; 3,5): szeretetlenségükben *megkövesedett* a szívük. Azzal azonban, hogy jajt mond rájuk, *nem* a „poklot" helyezi kilátásba számukra, hanem felrázni akarja őket, hiszen küldetése nemcsak arra irányult, hogy a vakok lássanak, hanem arra is, hogy a (szellemi-lelki) „halottak talpra álljanak" (Lk 7,22).

(45) Erre egy törvénytudó így felelt neki: „Mester, ha ilyeneket mondasz, minket is sértegetsz!” (46) Ő azonban ezt mondta: ***„Nektek,*** *a* ***törvénytudóknak is jaj, mert nehezen hordozható terhekkel terhelitek meg az embereket, de magatok egyetlen ujjatokkal sem érintitek a terheket!***[688] (47) *Jaj nektek*[689]*, mert* ***a prófétáknak síremlékeket építetek, pedig atyáitok ölték meg őket,***[690] (48)[691] *így hát tanúi vagytok annak, hogy ti is helyeslitek atyáitok tetteit, mert azok megölték őket, ti pedig (síremlékeket) építetek (nekik)!* (49)[692] *Ezért mondta Isten bölcsessége is: »Prófétákat és apostolokat küldök el hozzájuk, és közülük [némelyeket] megölnek és üldöznek majd,* (50) *hogy [Isten által] számon kéressék ettől a nemzedéktől minden próféta vére, amelyet a világ megalapítása óta kiontottak,* (51) *Ábel vérétől [annak a] Zakariásnak a véréig, akit az áldozati oltár és a [templom]épület között veszejtettek el.« Igen, mondom nektek, számon kéretik majd ettől a nemzedéktől.* (52) ***Jaj nektek,*** *a* ***törvénytudóknak, mert elvettétek***[693] ***a megismerés***[694] ***kulcsát***[695]***: magatok nem mentetek be***[696]***, a bemenni [akarók] elől pedig elálltátok az utat***[697]***.”***[698]

---

[688] E mondás mátéi változata bővebb és pontosabb, ezért magyarázatát *ott* adjuk meg (Mt 23,2.4).

[689] Ezt a mondást Lukács és Máté is a farizeusok és írástudók elleni jajkiáltások sorozatába állítja be, pedig valójában *a jeruzsálemi papságra* vonatkozik, ugyanis a fővárosban építették meg, restaurálták és díszítgették a régi próféták (például Ámosz és Habakuk) síremlékeit, amelyek zarándokhelyül szolgáltak a nép számára. Ezt a sírkultuszt természetesen a lelki hatóság, a (fő)papság ösztönözte, így akarván megmutatni, mennyire tiszteli a régi prófétákat, és hogy elhatárolódik azok üldözőitől és gyilkosaitól.

[690] Jézus feltárja a papság közvetett önmutogatásában rejlő hazugságot: „Úgy tesztek, mintha e próféták *mellett*, illetve gyilkosaikkal *szemben* állnátok. Valójában a prófétagyilkosok a ti szellemi atyáitok: ti ma is úgy gondolkodtok, ahogyan ők gondolkodtak.” (Vö. Lk 22,68; ld. Mk 912.)

[691] A 48. v. csak fölösleges és körülményes kifejtése annak, ami már a 47. v. tömör megfogalmazásában is benne van, második fele pedig kifejezetten a 47. v. megismétlése.

[692] A 49-51. v. feltehetően az ún. bölcsességi irodalomnak egy számunkra ismeretlen művéből vett idézetet tartalmaz (Mt 23,34-35-ben olvasható változata több eltérést is mutat). Megállapításai a józan észtől és Jézus szellemétől is idegenek: Hogyan lehetnének felelősek a későbbi nemzedékek a korábbiak tetteiért, vagy hogyan kérhetné számon Isten egy bizonyos nemzedéktől az összes korábbiak prófétagyilkosságait? Az idézet beiktatásával Lukács (és Máté) a maga „történelemteológiai” spekulációját közli, utalva Jézus és apostolai üldöztetésére, sőt Jeruzsálem Kr. u. 70-ben bekövetkezett ostromára és a templom pusztulására is.

[693] Ti. a néptől. Ha viszont Jézus azt állítja, hogy *elvették* az emberektől a megismerés kulcsát, akkor ezzel feltételezi, hogy eredetileg, azaz ember voltuknál fogva birtokukban volt.

[694] A megismerésnek (*gnószisz*) itt semmi köze a görög filozófiához vagy a népi bölcsességhez; Jézust csak annak megismerése érdekelte, *mit akar Isten maga* (vö. Mk 7,8-9; 10,6; 14,36; Mt 6,10).

[695] Isten akarata megismerésének kulcsa a 693. lábj. alapján a Teremtőnek az ember „szívében”, lelkiismeretében megszólaló hangja (megerősíti ezt Mt 5,8; Lk 11,34-36). A törvény fanatikusai azonban saját szentírás- és hagyományértelmezésükkel cserélték fel ezt a hangot (Mk 7,13).

[696] A „bemenni” Jézus szóhasználatában „szakkifejezés”: az Isten országába, az ajándékozó szeretet életterébe (ld. Mk 22) való belépést jelenti (vö. Mk 10,15; 10,23.25; Mt 5,20; 7,21). Ld. még a párhuzamos helyet: Mt 23,13.

[697] Vö. Mk 9,38. – Tamás evangéliumában (102) más, talán még szemléletesebb kép fejezi ki ugyanezt a tartalmat: „Jaj nekik, a farizeusoknak, mert hasonlítanak a barmok jászolában nyugvó kutyához; mert sem az nem eszik, sem a barmokat nem hagyja enni.”

[698] A 693-697. lábjegyzetben foglaltak alapján e mondás értelme: A „törvénytudóknak” (teológusoknak) az lett volna a dolguk, hogy a „szentírásból” (is) kikutassák Isten akaratát, aszerint éljenek, és a népnek is megmutassák azt. Ehelyett nemcsak hogy maguk nem használták „a megismerés kulcsát”, s nem mentek be Isten országába, önkényes törvénymagyarázataikkal még az embereket is megfosztották eredeti érzéküktől: fejükbe verték, hogy „a szív hangja” nem számít, csak az „engedelmesség”, azaz „a törvény” korrekt, szükség esetén szívtelen teljesítése (vö. Mk 7,9,12; Lk 10,31). Ezáltal aztán az embereket is megakadályozták abban, hogy bemenjenek Isten országába –

(53) Amikor kiment onnan[699], az írástudók és a farizeusok elkezdték hevesen támadni és több dologról faggatni őt, (54) ily módon állítva neki csapdát, hogy elkapjanak valamit a szavaiból (és vádat emelhessenek ellene).[700]

12 (1) Miközben megszámlálhatatlan sokaság[701] gyülekezett össze, úgyhogy egymást taposták,[702] [így] kezdett el beszélni tanítványaihoz: *„Mindenekelőtt*[703] ***óvakodjatok a farizeusok kovászától****,*[704] *a színészkedéstől*[705]*!”*

[706](2) ***„[Isten] semmit sem rejtett el, amit ne tárna majd fel, és nincs olyan [Isten elől] elrejtett dolog, amely ismertté ne válnék majd [Isten számára].”***[707] (3) *„Ezért mindazt, amit a sötétségben mondtatok el, a fényben fogják hallani, s amit fülbe [súgva] mondtatok ki a kamrában, a háztetőkről*[708] *fogják kihirdetni.”*[709]

---

de azáltal is, hogy el akarták tántorítani az embereket Jézustól (Mk 3,22), akinél pedig ott volt a megismerés kulcsa. Vö. 1057. lábj., 1. bek.

[699] Az őt vendégül látó farizeus házából (vö. 37. v.).

[700] Az ellenséges sugdolózás, a konok hallgatás és a titkos szervezkedés szinte a kezdetektől végigkísérte Jézus útját (pl. Mk 3,2; Lk 5,30; 19,7 – Mk 3,4; Lk 20,26; Mt 22,46 – Mk 3,6; 12,12; Lk 13,31).

[701] Az eredetiben: „tízezrek”, ezt a Josephus Flavius által is gyakran használt kifejezést azonban nem kell szó szerint venni; ezen a helyen fokozó túlzásként jelenik meg 11,29-hez („tömeg tódult össze”) képest.

[702] Ezt a bevezetést néhány kódexben így olvassuk: „Nagy tömegek jöttek össze körös-körül, úgyhogy összenyomták egymást.”

[703] Így is lehetne fordítani: „Először a tanítványaihoz kezdett el beszélni: Óvakodjatok...!”, s ebben az esetben az 54. v. lenne a folytatás: „Így szólt azonban a tömeghez is: ...” Lukácsra azonban jellemző, hogy szívesen *kezdi* a mondatot – a „mindenekelőtt”-tel és „először (is)”-sel egyaránt fordítható – *próton*-nal (ld. 9,61; 10,5; 17,25), amely ezen a helyen néhány kéziratban nincs is benne.

[704] A magyarázatot ld. Mk 8,15-nél.

[705] Vö. Mk 327. – A farizeusok maguk is küzdöttek a soraikban jelentkező képmutatás ellen. A farizeizmus és a rosszindulatú képmutatás azonosítása a korai kereszténységre jellemző, nem pedig Jézusra (vö. Mt 16,6; 23,5).

[706] A 2. és 3. vers fordítása és értelmezése nagyon nehéz feladat, mivel a bennük foglalt tartalom más-más szövegösszefüggésben és megfogalmazásban olvasható Márknál, Máténál és Lukácsnál, s így bizonytalan, mi lehetett Jézus eredeti gondolata.

[707] A görög eredeti szenvedő igealakjait lehetne – az általános szokásnak megfelelően – az általános alany kifejezéseiként fordítani, s akkor ez a vers így hangzana: *„Nincs olyan leplezett [dolog], amely [egyszer] le ne lepleződnék, és nincs olyan elrejtett [dolog], amely [egyszer] ki ne tudódnék.”* – Ebben az esetben közhelyszerű értelme lenne a mondatnak, és az 1. vers lukácsi betoldásának folytatásaként azt hangsúlyozná, hogy egyszer minden képmutatóról lehull az álarc.

Fordításunk azt a feltételezésünket tükrözi, hogy Jézus többet akart mondani az előbbi közhelynél, és itt voltaképpen Mk 4,22 „megromlott szövegváltozatával” van dolgunk. – Ebben az esetben a mondat arra a totális nyitottságra, átlátszóságra utal, amely Isten és az ember viszonyát jellemzi „Isten országában” (vö. 785. lábj., 4. bek.): Isten semmit sem rejt el önmagából az ember elől, és az emberek sem rejtenek el semmit Isten és egymás elől. Ez persze a maga teljességében csak Isten „beteljesült”, „túlvilági” országában igaz, ezért is tűnik eredetibbnek Márknak a célra irányultságot kifejező megfogalmazása (ld. ottani fordításunkat!), de azért is, mert az ő változata kifejezi, hogy az említett nyitottság nem kényszeríthető ki, szeretetközösségben azonban fokozatosan egyre természetesebbé válik.

[708] Palesztinában a *lapos* háztető, értelemszerű fordításban a *tetőterasz*, az esti beszélgetések, illetve a hírek, újdonságok nyilvánosságra hozatalának helye.

[709] *Lukács* gondolatmenetének folytatásaként értelmezve ez a vers az előző általánosítása: nem csupán a képmutatók lepleződnek le, hanem egyszer minden nyilvánosságra kerül. A tanítványok tevékenységére alkalmazva: az általuk hirdetett jézusi üzenet is kilép egyszer rejtettségéből, és eljut

[710](4) ***„Mondom azonban nektek, barátaimnak: Ne féljetek azoktól, akik megölik a testet, de aztán [semmi] többet nem képesek megtenni!***[711] (5) *De mindjárt megmutatom nektek, kitől féljetek: Attól féljetek, akinek, miután megölt, hatalma van arra, hogy a gehennába*[712] *hajítson [titeket]! Igen, mondom nektek, tőle féljetek!*[713] (6) ***Nemde öt verebecskét***[714] ***pár fillérért árulnak? De azért Isten egyikükről sem feledkezik meg.***[715] (7) ***Nektek pedig még a fejetek hajszálait is mind számon tartja! Ne féljetek! Ti az összes verebecskéknél többet értek [számára].”***[716]

---

a nyilvánosságra. Ezt szemlélteti egy kéttagú „masal”, példa (vö. Mk 143): „amit a sötétségben…, amit fülbe súgva…” Ebben az értelemben Jézus „ígéretével” és bátorításával van dolgunk.

Jézus saját gondolatát azonban minden valószínűség szerint Mt 10,27-ben olvashatjuk, ahol a hatalmasoktól való félelem elvetésére biztat (a részletes magyarázatot ld. ott). A különbség lényegi: Mt 10,27 feladatot ad a tanítványoknak, Lk 12,3 a tanítványok tevékenységének „tőlük független” hatásáról beszél. Ezért Lukács itteni szövege vagy egy másik hagyományvonalból származik, vagy Lukács alakította át a mátéi szöveget.

[710] A 4-11. v. eredeti szövegösszefüggésének Mt 10,16-33 tekinthető.

[711] A túlbuzgó Péter úgy vélte, Isten vigyáz az ő követeire (Mt 16,22). „Optimista” emberek reménykedhetnek abban, hogy majd minden bajt „megúsznak”. Jézus azonban nem ígérte meg tanítványainak, hogy Isten minden rossztól megóvja őket, az erőszakos haláltól pedig különösen is. Ellenkezőleg: figyelmeztette őket, hogy eleve számoljanak ezzel a lehetőséggel (Mk 8,34), ahogyan ő maga is számolt vele (Mk 8,31; 9,31; 10,34). De azt is megmondta nekik: ennél „többet”, rosszabbat nem képesek tenni a hatalmasok. Mi az, ami ennél is rosszabb? „Kiesni Isten kezéből”, Isten szeretetéből. A hatalmasok nem képesek elérni ezt, mert ahhoz erősebbeknek kellene lenniük az ERŐSnél, Istennél is (vö. Mk 3,27). Tehát a megölt ember is „Isten kezében” marad.

Itt csak azt mondja el Jézus, mire nem képesek a hatalom birtokosai – és mit *nem tesz* Isten. Más alkalommal azt is elmondta, *mit tesz* Isten: „három nap múltán”, azaz hamarosan (Mk 443) „talpra állítja”, életre kelti a megölteket (ld. Mk 8,31); ő ugyanis nem a halottak, hanem az élők Istene (ld. Mk 12,26-27). Ezért nincs ok a *valódi*, az *Isten útjától eltántorító* (vö. 863. lábj.) félelemre – mondja Jézus a barátainak, akiknek a lázadókra váró halált kell kockáztatniuk vele (vö. Mk 454; Lk 785).

[712] Vö. Mk 535.

[713] Jézus azzal akarta megszüntetni tanítványai félelmét a kivégzőktől, hogy megerősítette Isten jóságába vetett bizalmukat (6-7. v.). Képtelenség, hogy e bizalom létrejöttét azzal akarta volna elérni, hogy még nagyobb félelmet alakít ki bennünk, és éppen azáltal, hogy arra hivatkozik: Isten sokkal hatalmasabb hóhér, mint a földi hóhérok, mert nemcsak megölni képes minket, hanem kárhozatba taszítani is. Az Istentől való félelem fontosságának hangsúlyozása egyébként is Lukács jellegzetessége (ld. 1,50; 18,2.4; 23,40; ApCsel 10,2.22.35).

[714] Lehetséges, hogy a kicsinyítő alak használata Jézus lépten-nyomon kifejeződő természetszeretetének egyik megnyilatkozása? (Ld. a rengeteg természeti kép használatát; vö. Mk 1044.)

[715] Máté megfogalmazása (10,29) „ószövetségi” szellemet áraszt, azt sejtetve, mintha az ágról leparittyázott verebek élete Isten akarata szerint, mintegy Isten közvetlen közreműködésével érne véget. Lukács hűségesen adja vissza Jézus szemléletét: Isten nem feledkezik meg a lelőtt verebekről, és talán azt sem túlzás beleértenünk ebbe, hogy együtt érez velük. Mindenesetre kétségtelen: Jézus szerint Isten *még a verebekkel is törődik*, méghozzá nemcsak úgy általánosságban, hanem „ezzel az öttel”, amelyik most „esett a földre” (Mt 10,29). Bár nem menthette meg őket a haláltól, ahogyan az embereket sem mentheti meg, de szerető jelenléte rájuk is kiterjed. Íme Jézus új, grandiózus Isten- és világképe, amely nem fantáziájának szüleménye volt, hanem tapasztalatából fakadt (vö. Mk 20, 1036 és 1044).

[716] E tanítás valószínű háttere és lezajlása: A tanítványok öt verebet (a szegények „csemegéjét”) vásároltak egy utcagyerektől, aki parittyájával lelőtte őket, hogy egy kis keresethez jusson. Most aztán fáradságosan ki kell tépdesniük a sok tollacskát, hogy megsüthessék őket. Jézus hamiskásan megkérdezi, mibe kerültek. Pár fillér. Ilyen olcsók tehát Isten teremtményei az emberek számára! Majd – miután kijelentette, hogy Isten még a filléres verebekkel is törődik, kijelentéséből – levonja az aktuális következtetést: Nektek még az összes hajszálaitokat is számon tartja! Ha már a verebekkel is törődik, mennyivel inkább veletek! Hiszen a világ Teremtője nektek Atyátok! (Vö. alább, 24.27-28. v.!)

(8) *„Mondom nektek: Mindazt, aki megvall engem az emberek előtt, az Emberfia is meg fogja vallani Isten angyalai előtt.*[717] (9) ***Aki** pedig **megtagad engem az emberek előtt, azt [Isten] meg fogja tagadni***[718] ***[az ő] angyalai előtt.”***[719]

(10) ***„Mindannak, aki az emberfia ellen emel szót***[720]***, [Isten]***[721] ***meg fog bocsátani; de aki a szent Lelket gyalázza, annak [Isten] nem fog megbocsátani.”***[722]

(11) ***„Ha bevezetnek titeket a zsinagógákba, a fejedelmek és a hatóságok elé, ne tépelődjetek [amiatt], hogyan védekezzetek, vagy mit mondjatok,*** (12) ***a szent Lélek ugyanis majd megtanít titeket abban az órában [arra], mit kell mondani.”***[723]

(13)[724] Valaki a tömegből így szólt [Jézushoz]: „Mester, mondd meg a testvéremnek, hogy ossza meg velem az örökséget!”[725] (14) Ő azonban ezt mondta neki: ***„Ember***[726]***, ki tett engem bíróvá (vagy osztóvá)***[727] ***köztetek?”***[728]

Így hát valóban semmi ok a félelemre – valóban nem kell félnünk még az erőszakos haláltól sem.

[717] A „világ végén” eljövő, s a végső ítéletet az angyalok színe előtt kimondó Emberfiáról szóló mondás apokaliptikus szemléletet tükröz (vö. Mk 8,38; 13,26-27; ld. Mk 68, 3. bek., 773 és 459). Megerősíti ezt az, hogy ebben a mondatban Jézus különbséget tesz önmaga és az (apokaliptikus) Emberfia között („…megvall *engem*, …*az Emberfia* meg fogja vallani…”), mintha vallotta volna egy tőle különböző, eljövendő Emberfia létezését.

[718] Az eredetiben *Isten* körülírására szolgáló szenvedő szerkezet (*passivum divinum*) áll (vö. Mk 59), a mondat végén pedig ez: „… *Isten* angyalai előtt”; mivel azonban a magyarban a második tagmondat elején már ott van az alany, a mondat végén nem írtuk ki még egyszer, hanem értelemszerűen így fordítottuk: „…*az ő* angyalai előtt”.

[719] Jézust „az emberek előtt” megtagadni nem annyit jelent, mint meggyőződésből elutasítani őt, amint ezt teológiai ellenfelei tették (vagy legalábbis feltételezhetjük róluk), hanem azt jelenti: „csak kifelé” úgy tenni, mintha elhatárolódnánk tőle. Ennek a veszélye akkoriban is nagy volt, és mindig is nagy marad, mert aki nyíltan kiáll e „kívülálló” mellett, azt hamarosan magát is „az ördög cimborájának” bélyegezhetik (vö. Mt 10,25).

Jézus azonban ostobaságként leplezi le ezt a „külső” és a „belső” megkülönböztetésére építő „lavírozást”. Tanítása szerint ugyanis Isten osztatlanul követei mögött áll, aki tehát „szégyelli” Jézust, és félelemből megtagadja őt, az magát Istent szégyelli és tagadja meg (ld. Lk 10,16) – így Isten sem ismerheti el őt magáénak „az ítéleten” (vö. Mt 25,34-45: „*én* éheztem…, enni adtatok *nekem*”; Mk 135 és 674).

[720] A „szót emel” segíthet a mondat második felében szinonimaként használt „gyalázás” kifejezés értelmezésében (és viszont).

[721] Az eredetiben itt is, meg a mondat másik felében is *passivum divinum* van (vö. Mk 59).

[722] Jézus ellen sokszor emeltek szót ellenfelei, és sok szidalmazásban részesült tőlük; ezt azonban, vagyis hogy „egy ember” („emberfia”, ld. Mk 68) ellen harcoltak, Isten megbocsátja nekik; de aki a „szent Lelket” (vö. Mk 11) gyalázza, az nem nyer bocsánatot.

Ennek helyes értelmezése Jézus azon mondásai alapján lehetséges, amelyekben az isteni megbocsátás előfeltételéről beszél (Mt 5,25-26; 6,12; 18,23-33; vö. Mk 673-674): Isten *csak* azoknak nem bocsát meg, akik nem akarnak megbocsátani a maguk „adósainak”. Aki ugyanis elutasítja az irgalmasságot az igazságosság kedvéért (talán egyenesen az „isteni igazságosság” nevében), az mélységesen ellentmond Isten „Lelkének” (lelkületének, szellemének), hiszen Isten „Lelkének”, lelkületének éppen az *a lényege*, hogy *mindenkit* meg akar menteni (vö. pl. Lk 15,4.8). *Amíg* valaki kitart ebben az elutasításban, addig Isten nem „tud” megbocsátani neki – nem azért, mintha túlságosan nagy felségsértést követett volna el, hanem mert éppen azt az irgalmasságot utasítja el, amely meg akarja menteni őt; *mihelyt* azonban az illető felhagy irgalmatlanságával, Isten megbocsátja, meg tudja bocsátani neki, hogy korábban elfordult tőle (az ő lényegétől).

[723] A 11-12. vers magyarázatát ld. Mk 792-795-ben. (Más formában a 21,15-ben is találkozunk ezzel az „ígérettel”, amelynek „beteljesedését” Lukács az ApCsel 4,8; 5,32 és 7,55-ben mutatja meg.)

[724] Mivel a zsidó örökösödési törvény az ószövetségi szentíráson nyugszik (vö. 4Móz 27,8 skk; 5Móz 21,17), a vitás esetek eldöntésére az írástudó az alkalmas személy, hiszen ő teológus és egyben jogász is. Mint megszólítása mutatja, a kérelmező tanítót lát Jézusban, ezért tőle kér döntést.

[729](15) Aztán ezt mondta nekik: ***„Vigyázzatok!***[730] ***Őrizkedjetek a [minél] többet birtokolni akarás minden [fajtájától],*** *mert az élet nem abban áll, hogy valaki bővében van az anyagi javaknak!”*[731] (16) Példázatot is mondott nekik: *„Egy gazdag embernek jól termett a földje.* (17) *Fontolgatta hát magában [a dolgot], mondván: »Mit tegyek? Mert nincs hová összegyűjtenem a termésemet.«* (18) *Majd így szólt: »Ezt fogom tenni: Lebontom csűreimet, nagyobbakat építek, és oda gyűjtöm össze minden gabonámat és javaimat.* (19) *Aztán azt mondom magamnak: Jóember! Sok javad van eltéve sok évre! Pihenj meg*[732]*, egyél, igyál, vigadozzál*[733]*!«* (20) *Isten azonban ezt mondta neki: »Ostoba! [Isten]*[734] *még ez éjjel visszaköveteli tőled az életedet*[735]*. Kié lesz [mind]az, amit elkészítettél?«*[736] (21)[737] *Így [jár*

---

[725] A korabeli paraszti viszonyok között a legidősebb fiú örökölte az ingatlanokat és az ingóságok két harmadát; úgy látszik, ez esetben mindent meg akart tartani magának, és megtagadta a testvéreinek járó rész kifizetését.

[726] Vö. Lk 5,20.

[727] E második kifejezés nincs benne néhány régi kéziratban.

[728] Az ember igazságosságra vágyik (lásd Márta esetét, 619. lábj., b. változat). A szóban forgó kérelmező feltehetően az „isteni igazságosság” képviselőjét látta Jézusban, de mekkorát kellett csalódnia válaszában: „Isten nem tett engem bírává. Nem bízott meg azzal, hogy helyreállítsam köztetek az igazságos egyensúlyt.” (S úgy tűnik, Jézus ezzel faképnél is hagyja az illetőt. Ilyen kemény is tudott lenni, vö. Mk 8,13; 11,33.)

Jézus egyébként sokszor elmondta, mire küldte őt Isten: annak az üzenetnek az elmondására, hogy az ember ne az igazságosságot keresse, hanem Isten szabadon ajándékozó magatartását kövesse (vö. Lk 6,32-35).

A kemény örökösödési vitában álló „tömegember” („valaki a tömegből…”) persze nem tud mit kezdeni ezzel: túl „magas”, túl fantasztikus számára ez a szemléletmód. De ha „beiratkozna Jézus iskolájába”, akkor az ő nyomában járva (vö. Mk 26, 447) fokozatosan megtanulhatná, hogy megszabaduljon a birtoklás igényétől (ld. a következő, 15. verset), és neheztelés, harag nélkül bátyjának tudná ajándékozni a maga örökségét is (vö. Mt 5,40!) Ennek következtében talán még a bátyja is eljutna odáig, hogy visszaajándékozza neki.

Mindenesetre ez a könnyed bánásmód a tulajdon-„joggal” „Isten országának” (vö. Mk 22) megnyilatkozása, és csak az képes rá, aki valóban rábízza magát az ég madaraival is törődő Atyára (ld. föntebb 6-7., és alább 31. v.).

[729] Noha a birtoklásvágy közös mozzanat a 13-14. és 15. (ill. 16-21.) versben, itt új bekezdést nyitottunk, mert a két szakasz témája alapvetően más: az előbbié az igazságosság, az utóbbi(ak)é a kapzsiság, mohóság.

[730] Vö. Mk 405.

[731] Bár a mondás második fele is teljes összhangban áll Jézus tanításával, közhelyszerű igazsága miatt *bizonytalan*, hogy valóban tőle származik-e (vö. Mk 8,36-37; Lk 422). Mindenesetre csak egy értelmes kijelentés *negatív* felével van dolgunk: „Az élet nem abban áll…” Ha Jézus szellemében akarjuk kiegészíteni *pozitív* felével, akkor azt kell mondanunk: A bírvágy, a vagyonhoz ragaszkodás, a mohó szerzés ellentéte nem a nyomor (az éhezőknek jól kell lakniuk: Lk 6,20-21), nem is az öncélú aszkézis (csak semmi gyászos böjtölés: Mk 2,19), hanem az adás (vö. ApCsel 20,35!), a végül önmagunk odaadásáig terjedő odaadás (ld. Lk 17,33). Ebben áll az élet.

[732] E gazdag paraszt bizonyára jobban becsülte a pihenést, mint a munkát, ezért első gondolata, hogy végre „megpihenhet”.

[733] Az „egyél, igyál, vigadozzál” talán a hellenista világból származó bővítmény; egy ókori sírkövön olvasható például ez a felhívás: „Egyél, igyál, közösülj!”

[734] Az eredetiben a többes szám harmadik személyű igealak Isten körülírása (ld. Lk 195).

[735] A 19-20. vers görög szövegében a „magamnak”, „jóember” és „életedet” helyén is az ember egész valóságát kifejező „lélek” (*pszükhé*) szó áll. (Vö. Mk 739, 855.)

[736] Nagyon *bizonytalan*, hogy ez a példaelbeszélés Jézustól származik-e, mert csupán általános „bölcsességet” fogalmaz meg (vö. 422. lábj.): *a halálban az ember minden vagyonát elveszíti*. Ugyanakkor tény, hogy megfelelőjével Tamás evangéliumában is találkozunk (64), és az is, hogy a

az], aki [anyagi javakat] halmoz fel magának, ahelyett hogy Isten [mércéje] szerint[738] *lenne gazdag."*

[739](22)[740] Akkor így szólt tanítványaihoz[741]: „*Ezért mondom nektek: Ne tépelődjetek az életetek miatt, [hogy] mit egyetek, se a testetek miatt, [hogy] mibe öltözködjetek,* (23) *az élet ugyanis több az ételnél, s a test a ruházatnál!* [742](24) ***Figyeljétek meg a*** [743]***hollókat! Sem nem vetnek, sem nem aratnak, sem kamrájuk, sem csűrjük nincsen, Isten mégis táplálja őket. Mennyivel többet értek ti a*** [744]***madaraknál!***[745] (25) *Ki az közületek, aki képes akár csak egy arasznyival is megtoldani a létezését*[746] *azáltal, hogy tépelődik?* (26) *Ha tehát a legcsekélyebbre sem vagytok képesek, miért tépelődtök a többi miatt?* (27) ***Figyeljétek meg a*** [747]***liliomokat! Sem nem fonnak, sem nem szőnek!***[748] ***De azt mondom nektek: Salamon minden pompájában sem volt úgy felöltözve, mint egy ezek közül.*** (28) ***Ám ha Isten ilyen [előkelően] öltözteti a füvet, amely ma a mezőn áll, holnap meg kemencébe vetik, mennyivel inkább titeket, csekély*** [749]***bizalmúak!"***[750]

16,9-ben Jézus épp erre az általános bölcsességre hivatkozik, csakhogy ott saját, az általános bölcsességet messze meghaladó mondanivalójának szolgálatába állítva.

Ha jól belegondolunk, a történet mondanivalója egyáltalán nem indítja szükségképpen arra az embert, hogy *lemondjon* az anyagi javak bőségéről (vö. 21. v.!), sőt, épp az ellenkező hatást válthatja ki: „Élvezd a pillanatot!" *Jézus gazdagságkritikája* egészen más irányú volt: *pozitív* jelleggel a szegényekkel való osztozást célozta (vö. Mk 10,17-21; Lk 11,41; 16,1-9!).

[737] Néhány régi kódexben nincs benne ez a vers, és feltehetően egyébként sem Lukács, hanem egy későbbi szerkesztő alkotása.

[738] Vö. 12,33; 16,9; 18,22.

[739] A 22-28., ill. 29-31. vers anyagát már a Beszédforrásban (Q) összevonták (de a 26. v. Lukács saját anyaga), ezzel azonban elmosták a *két tanítás* tárgyának és mondanivalójának *különbségét*: „Túlságosan kevéssé bíztok Istenben" – „Isten országa álljon az első helyen életetekben". Talán ennek az összevonásnak a következtében töltötték fel idegen gondolatokkal a hollók és a liliomok példázatát, jóllehet a betoldott 22-23. és 25-26. v. tematikája inkább a 29-31. vershez illik.

[740] A 22-23. és a 25-26. v. kissé kusza fejtegetései hellenisztikus filozofálás benyomását keltik (például a semita gondolkodástól eltérő módon használják a *pszükhé* = „lélek" és a *szóma* = „test" fogalmát), illetve a Prédikátor könyvének pesszimista szemléletét tükrözik. E mondatok betoldás voltát az is igazolja, hogy kihagyásukkal kristálytisztán áll előttünk az eredeti kettős példázat.

[741] Az általános érvényű tanítást Lukács itt is, és a 32. versben is a tanítványokra vonatkoztatja.

[742] A 24. és a 27-28. v. Jézus „klasszikus" kettős példázatainak, ill. kettős szóképeinek szép példáját nyújtja. Ezeket az jellemzi, hogy a két példabeszéd, ill. szókép különböző képekkel fejezi ki ugyanazt a gondolatot (vö. pl. kutyák és disznók, kő és kígyó, szőlő és füge, rókák és madarak: Mt 7,6.9-10.16; 8,20; toronyépítő és király, elveszett bárány és drachma: Lk 14,28-32; 15,4-10).

[743] A madarak az arám nyelvben hímneműek, így a hollókkal kapcsolatban Jézus a vetés és aratás férfiak által végzett munkáját említi.

[744] A következtetés levonásában hollók helyett madarakról esik szó. Elképzelhető, hogy ez Máté szövegének eredetiségére utal (Mt 6,26), de az is, hogy a példától az egész felé haladó általánosítással van dolgunk.

[745] Itt is, és a 28. versben is a kisebbről a nagyobbra történő következtetést használja Jézus, akárcsak a 6-7. versben.

[746] Az eredeti *hélikia* egyaránt jelentheti az ember termetét és életkorát, de az első jelentést ebben a szövegösszefüggésben kizárhatjuk, hiszen az ember termetének „egy könyöknyivel" (kb. 45 cm) való megtoldása egyáltalán nem a „legcsekélyebb" dolog (26. v.), sőt magában véve is gyakorlatilag lehetetlen – az életkor „arasznyival" történő meghosszabbítása viszont elvileg lehetséges.

[747] A virágok az arám nyelvben nőneműek, velük kapcsolatban a fonás és szövés nők által végzett munkája kerül szóba. A liliomok egyébként Keleten mindmáig a mezei virágok általános jelképei.

[748] A legtöbb kéziratban itt az áll: „(Nézzétek,) hogyan növekednek: nem fáradoznak és nem fonnak!", de az általunk tekintetbe vett olvasat egyszerűbb, és jobban illik a hollók párhuzamos példázatához.

[749] Vö. Mk 23 és 24.

(29)[751] ***„Ti ne azt kutassátok***[752]***, mit egyetek, vagy mit igyatok, és ne legyetek felfuvalkodottak***[753]***:*** (30) ***mindezekért ugyanis a világ [pogány] nemzetei törik magukat***[754]***! A ti Atyátok viszont tudja, hogy szükségetek van ezekre.*** (31) ***[Ehelyett] inkább az Ő országára [irányuljon] törekvésetek, s [akkor] (mind)ezeket [Isten]***[755] ***majd hozzáadja nektek.”***[756]

---

[750] A hollók és a liliomok kettős szóképe nem matematikai jellegű bizonyítás, hanem annak a dalnoknak a himnikus felujjongása, aki „tudja”, hogy Isten jó – mégpedig azért „tudja”, mert bízik benne, és azért „látja” Isten jóságát, mert „világos tekintettel” nézi a világot (ld. Lk 11,34-35). Az ember ugyanis nézheti a pesszimisták sötét tekintetével is a liliomokat; ekkor a halál árnyéka vetül rájuk, és mindent elsötétít: „Bár pompásan virágoznak, meg kell halniuk.” Jézus viszont azt látja: „Bár meg kell halniuk, pompásan virágoznak – mégpedig azért, mert egy tékozlóan ajándékozó Isten öltözteti őket!” Kinek van igaza?

Nincs *előzetes* matematikai bizonyíték arra, hogy Isten jó, hogy szereti az embert. De reális lehetőségünk van arra, hogy bízzunk Istenben, és *utólagosan*, a bizalmunk nyomán megtapasztaljuk jóságát. Jézus kezdettől fogva arra biztatta az embereket, hogy „térjenek meg”, térjenek vissza az Isten iránti bizalomhoz (Mk 1,15: *metanoeite kai piszteuete*; ebben a kifejezésben a *kai* „et consecutivum”-nak, „következtető *és*”-nek tekinthető; vö. Mk 23 és 24). Ebben a biztatásban csúcsosodik ki a hollók és a liliomok kettős szóképe is – hiszen a negatív megfogalmazás mögött („Túlságosan kevéssé bíztok Istenben”) valójában pozitív elvárás rejlik. (Vö. 6-7. v.!)

Az Istenbe vetett bizalom melletti alapdöntésből fakadó *következtetéseket* fogalmazza meg aztán a 29-31. versben összefoglalt tanítás.

[751] A 29-30. v. szövegösszefüggéséből, a „ti” és „a világ népei” hangsúlyos szembeállításából világosan következik, hogy eredetileg Jézus csak Izraelnek, de egész Izraelnek címezte ezt a tanítását (vö. 741. lábj.). A zsidóság vallotta, hogy Isten neki Atyja, aki gondoskodik róla (vö. pl. 2Móz 4,22-23; 5Móz 1,31; Jer 31,9.20; Oz 11,1-11). Jézus csak levonta ebből a radikális következtetést.

[752] Az eredetiben *dzétein*, vö. Lk 635.

[753] A *meteóridzein* ige csak itt fordul elő az egész Újszövetségben, nem könnyű hát meghatározni a jelentését. A fordítások mind *„nyugtalankodással, aggodalmaskodással, gyötrődéssel”* adják vissza. Ez lehetséges is az ige passzív alakjának „felindul, felizgul, nyugalmi állapotából kibillen” jelentése alapján, de úgy véljük, ezt az értelmezést *a 22-28. v.* szokásos felfogása, illetve annak feltételezése határozza meg, hogy a 22-28. és a 29-31. v. egyetlen *egységet* alkot (vö. 739. lábj.). Ha azonban Lukács ezt az értelmet kívánta volna kifejezni, itt is használhatta volna a *merimnan* = aggódik, aggodalmaskodik, tépelődik igét, mint a 22. és 25-26. versben, vagy akár a 10,41-ben.

A *meteóridzein* igének azonban az iméntiektől eltérő jelentése is van: aktívumban „magasba emel”, mediumban „felemelkedik, *büszkélkedik*, magasan hordja az orrát”, passzívumban „*magasra hág*, felmegy, felszáll”, az ige szócsaládjába tartozó *meteórosz* melléknév jelentései pedig a „magasan fekvő, lebegő; feszülten várakozó; ingadozó, bizonytalan, kétséges” mellett „büszke, *fennhéjázó*, *felfuvalkodott*, gőgös, kevély”. Nézetünk szerint a dőlt betűkkel szedett kifejezések pontosan beleillenek a szövegösszefüggésbe, illetve ezek tükrözik hűen a jézusi mondanivalót.

[754] Az előző verstől eltérően itt a nyomatékosabb *epidzétein* ige áll.

[755] Az eredetiben *passivum divinum* (ld. Mk 59).

[756] Ha az ember – *bízva* Teremtőjében, aki ABBA-ként törődik vele (vö. 6-7. és 24.27-28. v.) – a pusztába vonult Jézushoz hasonlóan, szerényen „az állatokkal van” (Mk 1,13), vagyis beilleszkedik a természet rendjébe, akkor ugyanúgy képes lesz megélni („enni-inni”), mint ahogy az állatok is képesek. („Természetesen” úgy, hogy vetni és aratni, fonni és szőni fog, amint a hollók is utánajárnak táplálékuknak, s a liliomok is elvégzik a fotoszintézist. Vagyis hamis a „Dolgozzunk, vagy Istentől várjuk megélhetésünket?” kérdésfelvetés a 22-28. vers szokványos értelmezésében!) Tehát *felfuvalkodott* az az ember, aki *egyrészt* többet akar birtokolni, mint amire szüksége van, hasonlóan „a világ népeihez” (a „pogányokhoz”), akik nem elégszenek meg az egyszerű, természetes életvitellel, hanem pompázni és büszkélkedni akarnak, *másrészt* pedig nem számol az Atyával, hanem megjátssza a Teremtőt, mert azt képzeli, hogy kizárólag neki kell gondoskodnia magáról (az ilyen ember, aki „átveszi a Gondviselés szerepét”, s így nem engedi működni, természetesen nem is tapasztalhatja meg azt).

(32) *„Kicsi nyájacska, ne félj, mert Atyátok jónak találta, hogy nektek adja az országot!”*[757]

[758](33b) ***„Készítsetek magatoknak olyan pénztartókat***[759]***, amelyek nem öregednek el, maradandó***[760] ***kincset Istennél***[761]***, ahol tolvaj nem jut közelébe, és moly sem teszi tönkre!***[762] (34) ***»Ahol a kincsetek, ott lesz a szívetek is.«***[763] (33a) *Adjátok el birtokotokat*[764]***,*** *s [az árát]*

A 29-31. v. *tényleges dilemmája* tehát ez: „Közvetlenül” akarja-e biztosítani a megélhetését az ember, vagy pedig az Isten országára törekvés „kerülő útján”? *A „pogány” alternatíva:* „Isten országát” – mai nyelven szólva: a feltétel nélküli szolidaritást – figyelmen kívül hagyva, közvetlenül akarjuk biztosítani a magunk megélhetését. *A „zsidó vagy jézusi” alternatíva:* Isten országát „juttatjuk érvényre”, s akkor ő „ráadásként” gondoskodik az „ételről-italról” is (a fölöslegről és a luxusról természetesen nem!).

A második változat természetesen nem azt jelenti, hogy csak „vallásosnak” kell lenni, és Isten majd küldi a „sült galambot”, hiszen Jézus szerint „Isten országa” abban áll, hogy Isten belülről áthatja az embereket, és így Isten „lelkülete”, feltétlen jósága határozza meg az emberek lelkületét és viselkedését (ld. pl. Lk 6,32-36; Mt 5,38-48; vö. Mk 22). Ennek *„automatikus” következménye* („hozzáadatik”), hogy az élet minden területén rendben mennek a dolgok – a gazdaságot, a megélhetést illetően is, hiszen az emberek többé nem ellenségesen szemben állnak egymással, hanem testvériesen egymásért élnek: együtt teremtik elő a kenyeret, vagy megosztják, ha valami miatt épp kevés van belőle (vö. Mk 6,35-44; 8,16-21 – Mk 305 és 414).

Mindehhez még egy megjegyzés kívánkozik: A fentiek érvényességét, bár számtalan példa van rá, természetesen nehéz „egyedileg” megtapasztalni, vagyis akkor, ha csak néhányan és elszórtan azonosulnak Jézus szemléletével. Isten „országának” megvalósulásához sokak „megtérésére” van szükség… Társadalmi méretű hatások csak társadalmi méretű cselekvés esetén remélhetőek.

[757] Ez a vers – akár saját alkotása, akár már készen találta – Lukács betoldása az „Atya” és az „ország” címszó alapján. *Tartalmilag* is igen problematikus Isten országának efféle „kollektív odaajándékozása” egy bizonyos embercsoportnak, *formailag* pedig hitelessége ellen szól az „ország” (*baszileia*) szó „birtokos nélküli” használata: az önmagában álló *malkuth* ugyanis a héberben a mindenkori világi kormányzatot jelöli (vö. Mt 8,12 és Lk 779, noha ez utóbbi helyen nem a *baszileia*, hanem a *gé* szó áll).

[758] Amint a párhuzamos mátéi hellyel (6,19-21) való összevetés mutatja, az el nem évülő erszény és a maradandó kincs „rejtvényét” eredetileg „megoldás” és „alkalmazás” nélkül hagyományozták át. A hitelesen *jézusi* szellemű „megoldást” (33a vers) *Lukács* fogalmazta meg, de nem a rejtvény végére, hanem az élére helyezte; Jézus felszólításának tehát értelemszerűen a 34. v. után kellene következnie, ezért oda is helyeztük.

[759] Az eredetiben: *erszényeket*. Mivel ezen az éppen szokásos és korszerű pénztároló eszközöket kell érteni, ma akár széfként vagy trezorként is fordíthatnánk a *ballantion* szót.

[760] Szó szerint: meg nem szűnő, el nem tűnő – de esetleg úgy is lehetne fordítani: cserben nem hagyó.

[761] Az eredetiben: a mennyekben – ez azonban Isten nevének körülírása.

[762] Jézus itt minden bizonnyal gazdagoknak, konkrétan vámosoknak beszél, mégpedig nagyon keményen (vö. 680. lábj., 3. bek.), de ugyanakkor tréfásan, és valószínűleg vidám lakomázás közben; azoknak a kisembereknek ugyanis, akik nyilvános prédikációira összecsődültek, kisebb gondjuk is nagyobb volt annál, hogyan juthatnának megbízható pénzesládához. De ahol adóbehajtók poharaztak (és köztük ez a furcsa próféta…), ott nagyon is foroghatott e körül a beszélgetés: „Hogyan biztosíthatja az ember a tőkéjét ezekben a bizonytalan időkben? Te hogyan védekezel a tolvajok ellen? Nézd csak, ez milyen hivalkodó köntöst vett föl már megint! De látod rajta a molyrágta lyukakat?”

Jézus belekapaszkodik a szavukba, mert alapjában véve nagyon komolyan veszi a gondjukat. Hiszen minden ember kincset akar találni, és nem akarja azt elveszíteni. Rendben van. De találja meg az igazi és valóban maradandó kincset! Az pedig Jézus felfogása szerint „Istennél” van, a vele alkotott közösségben, barátságban, a hozzá való hasonlóságban, sőt tulajdonképpen Isten maga ez a kincs (vö. Mk 593). Ennek az „abszolút kincsnek” a megszerzésére biztatja hát hallgatóságát.

[763] Jézus itt bizonyára egy közmondást idéz. Amihez az ember szíve kötődik, ahhoz tartozik ő maga. Akinek a szíve a pénzhez kötődik, az a pénz elkötelezettje, akármit gondol is egyébként magáról, hiszen „senki nem szolgálhat két úrnak” (Mt 6,24).

adjátok oda [765] *[irgalmas] adomány[ként a szegényeknek]!”* [766]

[767](35) *„Legyetek munkaruhában*[768]*, mécsesetek égjen*[769], (36) *ti pedig [legyetek] hasonlóak azokhoz az emberekhez, akik urukat várják, mikor tér vissza a lakodalomból, hogy amikor megérkezik és zörget, tüstént megnyissák neki [a kaput].* (37) *Szerencsések*[770] *azok a*

---

[764] Nem könnyű megmondani, mit értsünk „birtokon”, és biztosan nem lehet semmiféle „receptet” mondani erre. A hollók és a liliomok példája (24.27. v.) és a 29-30. vers szövegösszefüggése alapján („egyetek, igyatok… szükségetek van ezekre”) talán mondhatjuk úgy, hogy „birtok” *mindaz*, ami a valóban szükséges „megélhetésen” túl van; vagy a „szabadon rendelkezésre álló vagyont” érthetjük rajta (vö. ApCsel 4,36-37; 5,1). Mindenesetre nem tudunk arról, hogy Jézus bárkit arra biztatott volna, adja el a feje fölül a házát, s az árát ossza szét a szegények között.

[765] Ezt jelenti az elavult „alamizsna” kifejezés. – Ez a Jézus által sürgetett adakozás egyike volt a zsidó vallásosság három alappillérének (adakozás, imádság, böjt: Mt 6,1-4.5-8.16-18). Tóbiás könyve Jézushoz hasonlóan beszél: „Ne feledkezzél meg a jótékonykodásról. Így szép kincset gyűjtesz magadnak az ínséges napokra. Az alamizsna ugyanis megment a haláltól, és attól, hogy a sötétségre kerülj. A Magasságbeli ugyanis úgy tekinti az alamizsnát, mintha neki adnánk értékes áldozati adományt” (4,8-11; vö. Mt 25,35-40).

[766] De hogyan szerezheti meg az ember a „mennyei kincset”? „Mivel Isten a szeretet, szeress úgy, ahogyan ő! Add oda gazdagságodat a szegényeknek – akkor elnyered az ő rokonszenvét, és hasonlóvá válsz hozzá!” Vissza-visszatérő tanítása ez Jézusnak (pl. Lk 6,33-34.36.38; 11,41 és különösen Mk 10,21). Lukács itt prózaian fogalmazza meg, de Jézus, a költő és pedagógus feltehetően vaskos zsiványtörténetbe csomagolta, ld. Lk 16,1-9.

A gazdagság elutasítása Jézusnál mindig szoros kapcsolatban áll egyfelől Istennel, másfelől a rászoruló embertársakkal. Ez lényegileg különbözteti meg a vagyontalanság sztoikus ideáljától, amely mindig az önmagában álló embert tartja szem előtt; vö. „Az istenek sajátossága, hogy semmire sincs szükségük, az istenekhez hasonlók sajátossága, hogy kevésre van szükségük” (Diog. Laert., De vitis philosophorum VI, 105).

[767] A 35-38.39-40.41-48. vers három példázata az ősegyház *apokaliptikus*, *Jézustól idegen* problémavilágát és felfogását tükrözi: a kiszámíthatatlan jövőben Jézus, az „Emberfia” újból eljön (= *paruszia*), hogy végrehajtsa Isten ítéletét (vö. Mk 13,5-8.14-26 és főképpen Mk 13,32-37; a részletes magyarázatot ld. Mk 68, 773, 813-815-ben). Ezeket a *tartalmi* szempontokat (ennek a felfogásnak a hiteltelenségét) *formai* jellegzetességek is megerősítik, például: a) az általános érvényű jézusi tanítás jellemzően lukácsi leszűkítése (csak ebben a fejezetben négyszer: 4.22.29.32. v.) a tanítványokra (vö. 41. v.); b) ún. boldogmondások („makarizmusok”), „üdvösség-ígéretek” egyébként nem jellemző feltűnése példázatokon belül (37.38.43. v.); c) Jézus, a zseniális példázatköltő sosem járt volna el olyan ügyetlenül és következetlenül, amint azt a 39-40. v. mutatja *apokaliptikus* értelmezése esetén: 1. A tolvaj gonoszként jön, hogy jogtalanul elvigyen valamit – az Emberfia azért jönne, hogy hozzon valamit (a jóknak jutalmat, a rosszaknak büntetést). 2. A tolvaj ravaszul, titokban jön – az Emberfia nyíltan jönne. 3. Az embernek őrködnie kell, hogy elhárítsa tolvajt – az Emberfiát be kellene fogadni.

A 35-48. v. elképzelései és mondanivalója mögött „Jézus második eljövetelének”, a parúziának elhúzódása, illetve elmaradása áll. A korabeli kereszténység vezetőinek azt a fáradozását figyelhetjük meg itt, hogy a parúzia elmaradása ellenére is tartsák a lelket „a hívekben”, amit úgy véltek elérhetőnek, hogy „a közeli vég várásának” helyébe „a bizonytalan idejű vég miatti állandó készenlét” követelményét állították.

Ebben a hármas tagolású szakaszban meghúzódhatnak hiteles jézusi gondolatok is, rekonstruálásuk azonban a 39-40. v. kivételével már nemigen lehetséges.

[768] Az eredetiben: „Derekatok legyen felövezve…” Keleten a férfiak is hosszú, földig érő felsőruhát viseltek, s azt felgyűrték, és övvel megerősítették, ha útnak indultak, munkába fogtak vagy harcoltak. A felövezett derék tehát a készenlét, a szükséges tennivalók ellátására való készség jelképe (vö. 40. v.: „legyetek felkészültek”). – Az eredeti kifejezés azonban azt is jelentheti, hogy valaki köténytt köt valamilyen munka vagy szolgálat elvégzéséhez (ld. 37. v., vö. Jn 13,4-5).

[769] Az égő lámpa a tájékozódás eszköze, illetve a virrasztás, az éberség jelképe (vö. Mt 25,8).

[770] Hagyományos fordításban: „Boldogok…” (Vö. 151. lábj.)

rabszolgák, akiket résen állva talál az úr, amikor megérkezik. Ámen, mondom nektek: Munkaruhát ölt, asztalhoz telepíti őket, odamegy és felszolgál nekik. (38) *És ha [esetleg csak] a második vagy harmadik őrváltáskor érkezik, és így találja őket, [milyen] szerencsések!"*

(39) *„Ezt pedig jegyezzétek meg:* ***Ha a házigazda tudná, melyik órában jön a tolvaj, (résen állna, és)***[771] ***nem hagyná, hogy betörjön a házába.***[772] (40) ***Ti is legyetek felkészültek***[773]***,*** *mert*[774] *az Emberfia abban az órában jön, amelyikben nem feltételezitek!"*

(41) Ekkor Péter így szólt: „Uram, [csak] ránk vonatkozóan mondod ezt a példázatot, vagy mindenkire vonatkozóan is?" (42) Az Úr ezt mondta: *„Ki tehát a hűséges és okos intéző, akit az úr a szolgaszemélyzet fölé fog rendelni, hogy a megfelelő időben kiadja [nekik] élelemadagjukat?* (43) *Szerencsés az a rabszolga, akit az úr ebben a tevékenységben talál, amikor megérkezik.* (44) *Ahogy igaz*[775]*, úgy mondom nektek: Minden vagyona fölé fogja rendelni.* (45) *De ha az a rabszolga azt mondja szívében: »Uram késlekedik jövetelével«, és elkezdi verni a szolgákat és szolgálólányokat, és [elkezd] enni-inni meg részegeskedni –* (46) *megérkezik majd annak a rabszolgának az ura azon a napon, amelyen nem várja, és abban az órában, amelyről nem tud, kettévágatja őt, és a hűtlenek sorsában részesíti."* (47) *„Az a rabszolga, aki ismerte ura akaratát, de mégsem tett előkészületeket, és nem cselekedett akarata szerint, sok verést kap majd;* (48) *aki azonban nem ismerte, de verésre méltó [dolgokat] tett, kevés verést fog kapni. Mindattól, akinek [Isten]*[776] *sokat adott, sokat fog követelni, és akire [Isten] sokat bízott rá, attól többet fog megkívánni."*

[777](49) ***„Azért jöttem, hogy tüzet gyújtsak***[778] ***az országban***[779]***, és mennyire szeretném, ha már égne!***[780] (50) ***De alámerítéssel***[781] ***kell alámeríttetnem***[782]***, és mennyire szorongok***[783]***, amíg be nem teljesedik***[784]***!"***[785]

---

[771] Ez a többlet csak a kéziratok egy csoportjában található meg.

[772] Az eredetiben: „…hogy átfúrja a házát". Az egyszerű emberek háza rendszerint egyetlen helyiségből állt, amelyhez ablaktalan éléskamrát ragasztottak, amelybe csak a ház belsejéből lehetett bejutni. Ravasz tolvajok azonban a ház ajtajának kinyitása nélkül is behatolhattak oly módon, hogy hátulról megfúrták a gyenge vályogfalat.

Jézus szellemében értelmezve a képet: a megvédendő kincs „Isten országa" (vö. Mk 22), illetve az Istenbe vetett bizalom (Mk 1,15; 9,42) és a hozzá való hűség (vö. Mk 14,27), másodlagosan pedig a Jézushoz való hűség (vö. Mk 6,3; 14,30; Lk 7,23).

[773] A képnek megfelelő figyelmeztetés: Számolnotok kell azzal, hogy nemcsak erőszakosan (brutális üldözéssel) akarják majd elrabolni a kincseteket (vö. Lk 13,31), hanem megpróbálják majd titokban is ellopni, anélkül hogy észrevennétek (vö. Mk 1,37).

Létezik ugyanis a hűtlenség *álcázott* kísértése is, amely megjelenhet „okos emberi gondolatokként" (Mt 16,22-23), családtagok „jóindulatú aggódásaként" (Mk 3,21) vagy „komoly vallásos emberek" botránkozásaként (Mk 2,16).

Az üldözés alakjában megjelenő *durva* kísértés ajtódöngetéssel tör a házba, és küzdelemre készteti az embert, viszont az Istennel szembeni bizalmatlanság és hűtlenség *finom* kísértése ellen – amely tolvajként, észrevétlenül fúrja át a ház falát – csak az állandó belső éberség segít (ld. ezzel kapcsolatban a Tamás-evangélium [97] példabeszédét arról az asszonyról, akinek korsójából kifolyt a lisztje, anélkül hogy észrevette volna).

[774] Formailag a „mert" kötőszóról (az itteni *hoti* a márki *gar*-nak felel meg, vö. Mk 523), tartalmilag az Emberfia (bizonytalan) jövőbeli érkezéséről ismerhető fel (vö. Mk 68, 773), hogy apokaliptikus betoldásról van szó.

[775] Ld. 425. lábj.

[776] Az első félmondatban a szenvedő szerkezet, a másodikban a többes szám harmadik személy egyaránt Istenre utal (ld. 195. lábj.).

[777] Jézus nem csupán oktatta tanítványait, hanem mint jó barátaival meg is osztotta velük személyes reményét és félelmeit egyaránt.

[778] A *pür balein* semitizmus, amely nem azt jelenti, hogy „tüzet vetni", hanem „tüzet gyújtani".

[779] A *gé* jelenthet „országot" és „földet" is. „Isten országát" hirdetve azonban Jézus Izrael országát és népét tartotta szem előtt (vö. Mt 10,6; 15,24; Mk 7,24).

[786](51) ***„Úgy vélitek, azért jöttem el, hogy békét adjak[787] az országnak[788]? Mondom nektek, nem! Hanem hogy szakadást[789].*** (52) *Mostantól fogva ugyanis, [ha] öten lesznek egy házban, meghasonlanak majd: három kettő ellen, és kettő három ellen [lesz].* (53) *Meghasonlik majd apa a fiúval, és fiú az apával, anya a lánnyal, és lány az anyával, anyós a menyével, és meny az anyósával."*[790]

(54) Így szólt azonban a tömeghez is: ***„Amikor látjátok, hogy felhő támad nyugatról, rögtön azt mondjátok: »Eső jön!«, és úgy [is] történik.***[791] (55) ***És amikor (látjátok), hogy déli szél fúj, azt mondjátok: »Tikkasztó hőség lesz!«, és [úgy] történik.***[792] (56) ***[Ti] színészek![793] A föld és az ég arculatának megítéléséhez értetek. Hát ennek a [kedvező]***[794] ***időnek***[795] ***a megítéléséhez hogy-hogy nem értetek?"***[796]

---

[780] Jézus tüzet akart gyújtani Izraelben. Bár nem könnyű megmondani, pontosan miféle tűzre gondolt, azt biztosan feltételezhetjük, hogy az élethez szükséges, fényt és meleget adó tűzről van szó, nem pedig az életet megsemmisítő tűzről, amellyel Keresztelő János fenyegetőzött (Mt 3,12; Lk 3,17), amelyet ötven-ötven ellenfelére Illés próféta „hívott le az égből" kétszer is (2Kir 1,10-12), és amelyet Jézus tanítványai is be akartak vetni a szamaritánusok ellen (Lk 9,54). Talán nem tévedünk, ha közelebbről az Isten, a jó Atya iránti lelkesedés tüzére gondolunk (vö. Lk 10,21), illetve az Isten és az ember közötti kölcsönös szeretet tüzére (vö. Mk 9,49 – Mk 545, 546).

[781] Az alámerítés itt a szenvedés és a halál jelképe. Vö. Mk 10,38 (Mk 615, 616).

[782] Jézus tüzet akart gyújtani Izraelben, de reálisan látta, hogy közeledik feléje az üldözés hulláma, és bele akarja meríteni őt a halálba (vö. Mk 8,31), hogy „eretnekségeivel" együtt megsemmisítse őt, és így Izrael „tiszta maradjon" (vö. Mk 922).

[783] A „szorongás" jól utal arra, hogy Jézus ellentétes érzések szorítójában van: szeretné betölteni „tűzgyújtói küldetését", ugyanakkor nagyon fél annak valószínű következményétől, az erőszakos haláltól. Vö. Mk 14,34.

[784] Vö. 13,32; 18,31; 22,37.

[785] Noha Jézus számolt az erőszakos halállal, meggyőződése volt, hogy Isten hamarosan „talpra állítja" majd (Mk 8,31). Vö. 711. lábj.!

Miért félt akkor mégis a szenvedéstől és a haláltól, miért szorongott? Mert ember volt, nem pedig álruhás Isten. Egy isten nem fél semmitől, és nem is „játszaná meg" a félelmet teremtményei előtt (hacsak nem olyan rendkívül bonyolult isten, akit éles eszű gondolkodók vagy vallási rajongók találtak ki).

És miért számolt be szorongásáról tanítványainak, hiszen éppen neki kellett volna bátorítania őket? Mert valóságos ember volt, akinek nemcsak az égben lévő Istenre volt szüksége, hanem a földön vele együtt élő emberekre is, barátokra, akik jóban-rosszban társai (ld. Mt 26,38: „…virrasszatok velem"; Mk 14,34: „…maradjatok itt"; vö. Mk 879).

Ebben a testünkből-vérünkből való „egyszerű" emberben (vö. Mk 68) nem volt semmi felfuvalkodottság (vö. 753. lábj.); átlátszó volt (vö. 707. lábj. 2. bek.), nem mímelte a hőst. Olyan vezető ő, aki egyúttal jó bajtárs is. Ahová ő lép, szilárd talaj az, tehát megbízhatunk benne; és követnünk is lehetséges őt – ha muszáj, az üldöztetés és az erőszakos halál „keresztségén" át is. (Vö. Mk 26.)

[786] Az 51-53. v. *régebbi*, hitelesnek tekinthető változatát Mt 10,34-36-ban találjuk, a magyarázatot ld. ott.

[787] Néhány kódex az „adjak" helyett (a 49. vershez hasonlóan) itt is a semitizmusra utaló „vessek" kifejezést használja – a mátéi változatnak megfelelően. Ez a mozzanat arra utal, hogy Lukács szövege kevésbé hiteles.

[788] Ld. 779. lábj.

[789] Az eredetinek tartható mátéi „kardot" helyett Lukács szövege enyhébb kifejezést használ, ami ismét ellene szól hitelességének.

[790] Az 51-53. v. eredeti mondanivalója: új tanításával (vö. Lk 5,36.37-38) Jézus elszakítja követőit az „apák", az „ősök" hagyományától (vö. Lk 9,59-60.60-61; 14,26). Az ebből fakadó „nemzedéki ellentétet" Lukács mindenkinek mindenki elleni harcává alakítja át.

[791] Palesztinától nyugatra van a tenger, onnan jön az eső.

[792] Palesztinától délre (is) van a sivatag, onnan jön a forróság.

[793] Vö. Mk 7,6 (Mk 327); Lk 6,42 (Lk 204).

[797](57) ***„Miért nem ítélitek magatoktól azt is, mi a helyes [Isten szemében]*** [798]***?”*** [799]

---

[794] Vö. 10,30 (Mk 602!); 13,29 (Mk 810/1!).

[795] Izrael prófétái nem általános bölcsességeket akartak hirdetni, hanem a konkrét történelmi tennivalókat akarták nemzedékük elé tárni. Jézus is ezzel a kiáltással lépett fel: „Itt a kedvező idő! Elérkezett Isten országa!” (Mk 1,15) Később is felhívta kortársai figyelmét a különleges történelmi pillanatra (Lk 10,23!), Jeruzsálemnek pedig felpanaszolta, hogy nem ismerte fel esélyét (Lk 13,34; 19,42).

[796] Jézus kemény váddal illeti kortársait (vö. 11,29): „Képesek lennétek felismerni a mostani idő jelentőségét. Csak arra lenne szükség, hogy használjátok józan paraszti eszeteket, amellyel kiválóan meg tudjátok ítélni az időjárási fejleményeket. Ti azonban tettetitek magatokat, mint a színészek: Úgy tesztek, *mintha* nem lennétek képesek meglátni, hogy *általam* karnyújtásnyi közelségbe került hozzátok *Isten országa*!” (Vö. Lk 11,20; 11,29-30.32; 17,21; Mk 810!) S talán azt is gondolta: „Valójában azért nem akarjátok látni ezt, hogy ne kelljen megváltoztatnotok gondolkodás- és életmódotokat.”

De tényleg olyan könnyű volt felismerni, hogy Jézus az „Eljövendő”, ha ez még Keresztelő Jánosnak is nehezére esett (Lk 7,20)? Az „egyszerű szeműeknek” talán valóban könnyű volt, de azoknak, akik különféle „teológiai” előítéletek rabjai voltak, aligha (vö. 11,34-36).

[797] Bizonytalan ennek a mondásnak az eredeti elhangzási helye, „életbe ágyazottsága”. Lukácsi elhelyezése alapján lehet akár a megelőző (54-56.), akár a következő (58-59.) versekre vonatkoztatni, de az is lehetséges, hogy eredetileg magában állva hagyományozták át.

Az *első* esetben arra utal, hogy az emberek döntsék el maguk, *Isten képviselője-e* Jézus, és ne várják meg, mit mondanak erről a „tekintélyek”. A *második* esetben arra biztatja az embereket, használják saját józan eszüket annak eldöntésére, mit kell tenniük akkor, ha *konfliktusba* keveredtek valakivel. A *harmadik* esetben *általánosságban* mondja el, hogy ne viselkedjenek úgy, mint akik képtelenek önálló ítéletalkotásra, ne hagyatkozzanak mások véleményére azzal kapcsolatban, mi a helyes Isten szemében, hanem döntsék el maguk.

[798] A *dikaiosz, dikaion, dikaioszüné* szócsalád mögött álló héber *caddik, cedaka* fogalmak rendkívül összetett és gazdag tartalmúak, és a mienkétől teljesen eltérő gondolkodásmódot tükröznek, és egyetlen szóval gyakorlatilag lehetetlen visszaadni őket. Eszerint elsősorban maga Isten az „igaz”, az ő „igaz volta, igaz-ságossága” az emberi „igaz mivolt” mintája és mércéje. Ebben a szemléletben az „igaz-ságosság” – a mi fogalmaink szerinti igazságosságon messze túlmenően (vö. Mt 5,20!) – magában foglalja az embertársak iránti kötelességek teljesítését is, valamint a jócselekedetek (= az „irgalmasság”, vö. Lk 6,36) teljes tartományát. – Ezért döntöttünk a teljesen általános érvényű „helyes [Isten szemében]” fordítás mellett (vö. 5Móz 6,18), annak tudatában, hogy ez magában foglalja a „igazságos, méltányos, jogszerű, törvényes, helyénvaló, jó, igaz” jelentéseket is.

[799] Bármelyik igaz is a 797. lábjegyzetben említett három lehetőség közül, nagyon fontos következtetéseket vonhatunk le ebből az *önállóságra* felszólításból.

1) Jézus feltételezte, hogy az ember nemcsak a „világi” dolgokban, hanem a – testi-lelki-szellemi, e világi és túlvilági – „üdvösséget” illetően is <u>*képes*</u> *önmagától* (*aph’ heautón*) megítélni, mi a helyes. A meg nem kövesedett (vö. Mk 8,17), „tiszta” (Mt 5,8) emberi szív „ösztönösen” érzi még, mi az „Isten akarata”. Példa: Egy közönséges szamaritánus férfi külön tanulmányok nélkül is tudja, hogy az adott pillanatban ki az „embertársa” (Lk 10,36-37).

2) Az embernek meg is kell tennie azt, amire képes. Ebben az esetben: használnia <u>*kell*</u> az értelmét, mégpedig *önállóan* (vö. Mk 12,30.33.34; Mk 740!, 747, 749!). „Egyszerű szemmel” (Lk 11,34; Lk 671, 5. bek.), „tiszta szívvel” jól „oda kell figyelnie” (Lk 12,24.27), aztán nyugodtan meg kell kérdeznie a lelkiismeretét, és le kell vonnia a következtetést (Lk 12,7.28; 13,15-16) arra vonatkozóan, mi a helyes – ahelyett, hogy restségből vagy a tekintélyektől való félelemből hagyná, hogy mások mondják meg neki. Példa: Ha a mózesi törvény megengedi is nektek a válást, azért csak kérdezzétek meg, hogy ez „kezdetben”, a Teremtő szerint is így volt-e, és ezért helyes-e (vö. Mk 10,6).

3) Ha Jézus arra szólította fel hallgatóit, hogy kritikusan vizsgálják meg, mi a helyes, akkor <u>*saját üzenetét*</u> sem vehette ki e vizsgálat érvénye alól. Ezért ma is kritikus vizsgálat tárgyává tehetjük tanítását, akár a szentírás-tudomány eszközeivel, akár „csupán” a józan ész világánál. A mindenkori vallási rajongókra és egyházi tanítóhivatalokra jellemző csak, hogy olyan „titkos kinyilatkoz-

[800](58) *„Így hát, ha ellenfeleddel az elöljáróhoz mész, [még] útközben fáradozzál*[801] *azon, hogy [végleg]*[802] *megszabadulj tőle, nehogy a bíróhoz hurcoljon téged, a bíró meg átadjon a fegyőrnek, a fegyőr pedig börtönbe vessen.*[803] (59) *Mondom neked: Semmiképp ki nem jössz onnan, amíg az utolsó fillért is meg nem adod!”*[804]

13 (1) Abban az időben jelen voltak ott némelyek, akik hírt hoztak neki azokról a galileaiakról, akiknek a vérét Pilátus egybemosta[805] áldozati állataik [vérével].[806] (2) [Jézus] megfelelt nekik, mondván: ***„[Ti azt] gondoljátok, hogy ezek a galileaiak bűnösebbek voltak***

---

tatásokat” hirdetnek, amelyeknek a helyességét közönséges halandó „nem képes megítélni”. Amit ellenben Jézus látott, azt – az 1. és a 2. pont feltételeivel – bárki képes látni. Példák: Semmilyen étel nem teheti tisztátalanná az ember szívét (Mk 7,18-19); Isten a szombatot alkotta az emberért, nem pedig az embert a szombatért (Mk 2,27; 3,4; Lk 13,15-16); és amit talán a legnehezebb elfogadni: az az Isten, aki a gonoszokra is fölkelti napját, nyilvánvalóan jó a gonoszokhoz is (Mt 5,45).

Jézus nem vakoknak akart elmondani olyasmit, amit csak ő tudhat, hanem meg akarta gyógyítani az elvakítottakat, hogy ugyanúgy képesek legyenek látni és ítélni, mint ő (ld. Lk 4,18; 56. lábj.).

[800] Máté és Lukács egészen más szövegösszefüggésben hozza ezt a kis példabeszédet, és ma már nem lehet kideríteni, milyen szövegösszefüggésben hangzott el eredetileg. Máténál a „hegyi beszédben”, az embertársakkal való kiengesztelődést szorgalmazó „antitézis” keretében találjuk (5,25-26), tehát határozottan *erkölcsi célzatú buzdításként* jelenik meg, Lukácsnál viszont *eszkatologikus-apokaliptikus* jelleget ölt (ezt jelzi a szedésmód), hiszen hasonló mondatok és szakaszok egész sora veszi körül (12,8.20.35-38.40.41-48.51-53.56; 13,1-5.6-9.22-30.34-35; természetesen ezeknek nem mindegyike eszkatologikus-apokaliptikus jellegű eredetileg is, hanem csak Lukács beállításában).

Ami a leírás módját illeti, Máté a zsidó (*hüpéretész* = zsinagógai szolga), Lukács a római törvénykezést tartja szem előtt (*arkhón* = kormányzó, elöljáró; *praktór* = börtönőr).

[801] Az eredeti *dosz ergaszian* latinizmus (*da operam*).

[802] A *perfectum* egyesíti magában a *praesens*-t és az *aoristos*-t abban az értelemben, hogy a *befejezett* cselekvés vagy történés *tartósságát* fejezi ki.

[803] A zsidó jogrendszer nem ismerte az „adósok börtöne” intézményét, s ebből talán arra következtethetünk, hogy Jézus szándékosan utalt a zsidóságon kívüli jogviszonyokra, amelyeket hallgatói embertelennek érezhettek.

[804] A példázatnak három értelmezése is lehetséges. – 1) *Lukács beállításában* apokaliptikus figyelmeztetés: „A bármelyik pillanatban bekövetkezhető ítélet fenyeget (12,40), akár még ez éjjel a Bíró elé kerülhetsz (12,20), vedd hát komolyan az órát, ismerd fel az idők jeleit (12,56), hozd rendbe dolgaidat Istennel, amíg még úton vagy (12,58), nehogy a hűtlenek sorsára juss (12,46), és Isten kitaszítson országából (13,28)!” – 2) *Máté beállításában* erkölcsi buzdítás (de Lukács *szövegösszefüggésében* is lehet ez az értelme, ha a *jézusi* értelemben vett 57. v. alkalmazásának tekintjük): „Ha eladósodásod folytán konfliktusba keveredtél valakivel, ne hagyd, hogy bíróság elé kerüljön az ügy, hanem »még az úton« rendezd el! Tedd meg az első lépést! Ismerd el tartozásodat! Kérj türelmet és haladékot! Engedj, különben rettenetesen rosszul jársz!” Általánosságban: „Bármilyen konfliktusba kerülsz, közeledj te a másikhoz, valld meg bűnödet, kérj bocsánatot, bocsáss meg, és lehetőség szerint tedd jóvá a dolgot!...” (Lukácsnál: „Hogy ez mit jelent a gyakorlatban, azt *magadtól kell megítélned*, nem mondhatja meg neked semmilyen jogtudós, aki csak a korrekt igazságosságot ismeri!”) – 3) A mátéi beállítás nyitva hagyja annak lehetőségét, hogy a „börtönbe kerülésen”, ill. „az utolsó fillérig” való megfizetésen *a túlvilági isteni ítéletet* értsük (a lukácsi eszkatológiától-apokaliptikától függetlenül!). Ennek lehetőségét, illetve lehetséges jézusi jelentését Máté szövegének magyarázatakor fogjuk megvizsgálni.

[805] Jellegzetes palesztinai kifejezésmód.

[806] Mivel a legtöbb lázadás Galileából indult ki, a galileaiak általánosságban zelótáknak számítottak. A zelóták vallási buzgóságból fakadóan meg akarták szabadítani Izraelt a „pogány” római uralomtól, mégpedig terrorista módszerekkel (vö. Mk 659, 661, 963); például kihasználták a zarándokok nyüzsgését a jeruzsálemi templom udvarán, s a tolongásban tőrrel leszúrták a rómaiak feltételezett barátait, kollaboránsait. A közeli Antónia-várban tanyázó rómaiak válasza aztán véres megtorlás volt.

az összes [többi] galileainál, minthogy ilyeneket szenvedtek el.[807] (3) ***Mondom nektek: Semmiképpen!***[808] ***De ha meg nem tértek, valamennyien hasonlóan fogtok elveszni.***[809] (4)[810] *Vagy [azt] gondoljátok, hogy az a tizennyolc, akire rádőlt a torony Siloámban, és megölte őket, vétkesebb*[811] *volt minden [más] embernél, aki Jeruzsálemben lakik?* (5) *Mondom nektek: Semmiképpen! De ha meg nem tértek, ugyanígy fogtok elveszni valamennyien."*

(6) Aztán ezt a példázatot mondta: *„Valakinek volt egy fügefája a szőlőjébe ültetve.*[812] *Odament, gyümölcsöt keresett rajta, de nem talált.* (7) *Erre megmondta a vincellérnek: »Íme, három éve járok ide, [és] keresek gyümölcsöt ezen a fügefán, de nem találok. Vágd ki! Minek tegye még használhatatlanná*[813] *is a földet?«* (8) *Az megfelelt neki, és így szólt*[814]*: »Uram, hagyd meg [még] ebben az évben is, amíg körös-körül megkapálom és megtrágyázom*[815]*,* (9) *és ha jövőre gyümölcsöt terem…*[816] *[akkor jó]. Ha azonban mégsem, majd kivágod.«"*[817]

---

[807] Jézus nyilván jól ismerte a zelótákkal rokonszenvező kortársai felfogását, nevezetesen azt a véleményüket, hogy Isten nyilvánvalóan csak azért engedte meg ezt a vérfürdőt, mert a szóban forgó „galileaiak", vagyis zelóták bűnösebbek voltak, mint a többi zelóta, és ezért kellett elszenvedniük az erőszakos halált, mintegy Isten büntetéseként. (Vö. Mk 895, 1. bek.)

[808] Válaszának első felében Jézus szeretné kijózanítani honfitársait, méghozzá két vonatkozásban is: a) Meg akarja szabadítani őket hagyományos istenképüktől (amely mindmáig jellemzi a vallásos embereket): az „igazságos" és „megtorló" Isten képétől, amelynek értelmében Isten a jókat megjutalmazza, a rosszakat megbünteti (vö. Jn 9,2; Mk 895). Vagyis Isten nem olyan, amilyennek a hírhozók képzelik (hanem vö. Mt 5,45; Lk 6,36). b) Az előbbiekből következően a Pilátus által lemészárolt zelóták nem voltak bűnösebbek, mint a többi zelóta.

[809] Válaszának második fele – az előző lábjegyzet a) pontjában mondottak miatt – nem jelentheti azt, hogy „Ha meg nem tértek, Isten titeket is megbüntet" (akár e világi csapással, akár túlvilági kárhozattal), hanem csak ezt: „Ha ti, akik rokonszenveztek a lemészárolt terroristákkal, azonosultok az ő felfogásukkal, céljaikkal és módszereikkel, nem tértek meg, nem változtatjátok meg gondolkodásmódotokat és viselkedéseteket (vö. Mk 23), azaz ha meg nem tértek *a zelótizmusból*, akkor ugyanúgy konfliktusba fogtok keveredni Pilátussal (Rómával), és ugyanúgy le fog(nak) mészárolni titeket." (Vö. Lk 23,27-28.31!)

Jézus ezzel megadja az általa szükségesnek tartott „megtérés", vallási és politikai gondolkodásátalakítás irányát és tartalmát is: a személyválogatást nem ismerő Istenhez, illetve *az ellenségszeretetre* kell megtérniük (Mt 5,45; konkrét példa: Mt 5,41 [Mk 15,21]).

Ily módon Jézus elutasított minden, mégoly vallásos nacionalizmust (de a hazafiságot nem, vö. Lk 19,42), és természetesen minden „szent háborút" is; másfelől az ellenségszeretet útját nemcsak Istennek tetszőnek tartotta (Mt 5,45; Lk 6,36), hanem a békességteremtés egyedül hatékony módszerének is (ld. Lk 19,42; 23,31). A pár évtizeddel későbbi zsidó felkelés kimenetele igazolta Jézust, és megmutatta, hogy a vallásos zelótizmus tévút volt. (Természetesen szó sincs arról, hogy Jézus megjövendölte volna a bukást, csupán az ok-okozati összefüggésre mutatott rá.)

[810] Az itt következő példaeset származhatna éppen Jézustól, annak szemléltetésére, hogy a baleseteket és a természetei katasztrófákat sem lehet Isten büntetésének tekinteni, illetve az ezek által sújtott áldozatok nem bűnösebbek a többi embernél. Ám egyrészt nem tartozik az 1-3. v. témájához, másrészt Lukács nyilvánvalóan apokaliptikus fenyegetésként toldja be (vö. 800. lábj., 1. bek. vége), ezért nem soroltuk a hiteles jézusi mondások közé.

[811] A 2. v. *hamartóloi* („bűnösök") kifejezésével szemben itt az *opheiletai* áll, amelynek elsődleges jelentése: „adósok" (ugyanezt a kifejezésváltást figyelhetjük meg a 11,4-ben).

[812] A szőlőskert és a fügefa egyaránt Izrael közkeletű jelképe volt (ld. Iz 5,1-7; Jer 8,13; Oz 9,10; Mik 7,1; vö. Mk 12,1-6; Mk 689, 690).

[813] A füge különösen sok tápanyagot vesz föl a földből, és így elszívja azt az őt körülvevő szőlőtőkéktől – rendkívül pontos tehát a *katargein* = hatástalanná tesz alapjelentésű ige megválasztása.

[814] Az eredetiben: „szól", azaz *praesens historicum* (ld. még: 16,7.23.29; 18,6; 19,22 és 7,40): ez ősi hagyományra utal, ami azonban még nem szavatolja automatikusan a jézusi hitelességet.

[815] A görögben ugyanolyan semitizmus van („trágyát vetek"), mint a 12,49.51-ben (ld. 778. és 787. lábj.).

[816] Itt az ún. *apoziopézis* jelenségének, azaz a beszéd felindultságból vagy bátortalanságból fakadó megszakításának tágabb értelmű változatával van dolgunk, vagyis a feltételes mellékmondatot

(10) Valamelyik szombaton[818] az egyik zsinagógában tanított. (11) És íme, [volt[819] ott] egy asszony, aki[ben] tizennyolc éve a gyengeség szelleme [lakott], és [ezért] meggörnyedt, és nem tudott teljesen[820] felegyenesedni. (12) Amikor Jézus meglátta őt, odahívta[821], és így szólt hozzá: ***„Asszony, [Isten][822] feloldotta gyengeségedet[823].”*** (13) Ezzel rátette kezét[824] [az asszonyra], aki azonnal felegyenesedett[825], és dicsőítette Istent. (14) Ekkor megszólalt a zsinagóga elöljárója – bosszankodván azon, hogy Jézus szombaton gyógyított –, és ezt mondta a tömegnek[826]: „Hat nap van a munkára[827], tehát azokon gyertek gyógyíttatni

---

követő főmondat elhagyásával. Vö. ApCsel 23,9: „Hátha lélek szólt hozzá…, [mit tehetünk akkor ellene?]”; Jn 6,62: „Hát ha majd meglátjátok az Emberfiát…, [akkor még mindig meg fogtok botránkozni?]” – Ld. még Lk 17,6; 1100. lábj.

[817] E példázat jézusi hitelessége nagyon kétséges: a) A benne foglalt bírói, végérvényesen elítélő és elpusztító Isten képe („Vágd ki!” – vö. Mt 3,10-12; Lk 3,17) ellentmondásban áll Jézus mindenkit megmenteni akaró Istenének képével (ld. pl. Lk 15,4.8). – b) E példázat szőlőtulajdonosának (Istennek) a fügefával (Izraellel) kapcsolatos reménytelensége ellentmondásban áll az imént említett istenképpel, valamint Jézusnak a fügefával kapcsolatos reményével (ld. Mk 11,12-14; Mk 653-655; érdekes, hogy Lukács – Mátéval ellentétben – nem veszi át Márktól ezt a történetet). – c) Jellemzően apokaliptikus vonás, hogy aki egy bizonyos időpontig nem tér meg („Ha jövőre sem...”), annak vége: soha többé nem lesz lehetősége megtérni, és így „üdvözülni” sem fog (ld. Lk 12,58-59; 13,25-27; Mt 25,10-12; vö. Mk 773).

Viszont: e példázat érdekes párhuzamával találkozunk az ún. Akhikar-történetben, amelynek már a Kr. e. 5. században írásos nyoma van, s valamelyik változata feltehetően közszájon forgott Jézus korában is. Ebben ez áll: „Fiam, olyan vagy, mint az a fa, amelyik nem hozott gyümölcsöt, noha víz mellett állt, és ura arra kényszerült, hogy kivágja. És a fa így szólt hozzá: Ültess át, és ha akkor sem hozok gyümölcsöt, akkor vágj ki! De ura ezt mondta neki: Amikor víz mellett álltál, nem hoztál gyümölcsöt. Hogyan akarsz gyümölcsöt hozni, ha más helyen állsz?”– *Ha* tehát feltételezzük, hogy Jézus hallgatói ismerték ezt a történetet, akkor annak *módosításában* (az átültetés *megtagadása* helyett a körülkapálás és megtrágyázás – burkolt – *engedélyezése*) jézusi mondanivalót fedezhetünk fel: a példázat ekkor már nem az ítélet meghirdetése, hanem *megtérésre felhívás* akar lenni. (És ebben az esetben összhangban is áll Mk 11,12-14 fügefa-történetével!)

[818] Az eredeti többes számú kifejezésnek („szombatokon”) gyakran ez a jelentése.

[819] Az „íme” után semita mintára a görögben is elmaradhatnak a létige egyes alakjai.

[820] Több fordításban: „…annyira meggörnyedt, hogy *egyáltalán* nem tudott felegyenesedni”; csakhogy a határozói értelmű *eisz to pantelesz* az *anaküpszai* főnévi igenévhez tartozik.

[821] A szinoptikus evangéliumokban nem fordul elő (János evangéliumában is csak egyszer, áttételesen: 11,20-22), hogy zsidó nő segítséget kérne Jézustól. (Mt 20,20 az evangélista alkotásának tekinthető, ld. Mk 10,35; vö. még Mk 5,27-28). Annál feltűnőbb Jézus kezdeményezése, vö. 319. lábj. és Mk 100.

[822] *Passivum divinum*, ld. Mk 59 és 61.

[823] Azaz: megszüntette betegségedet, megszabadított betegségedtől. A „betegségnek” az evangéliumok görög szövegében több kifejezése is létezik. Lehetőség szerint mindig az adott szó eredeti értelmét használjuk, egyrészt a szöveghűség kedvéért, másrészt hogy távol tartsuk azt az elképzelést, mintha Jézus „mágikusan”, bűvészmutatványszerűen gyógyított volna.

[824] A vallásilag és kultikusan nem teljes értékűnek számító nő testi érintése még a kezdeményezésnél is „botrányosabb”, vö. 293. és 295. lábj.

[825] A végletekig tömör szöveg nem nyújt támpontot a görnyedtség okának ismeretéhez, így a gyógyulás folyamatának megértéséhez sem. Márk-kommentárunkban azonban már részletesen bemutattuk hasonló esetek magyarázati lehetőségeit (Mk 71; 215 és 240; 360; 487). Itt sem kell nagy fantázia ahhoz, hogy elképzeljük: valaki szó szerint meggörnyedhet az élet terhei alatt (az orvostudomány ismeri a *scoliosis hysterica* jelenségét)…

[826] Az elöljáró a tömeghez szól, bírálata azonban közvetve Jézusra irányul, vö. Lk 5,30; Mk 2,16, 7,2.5.

[827] Az eredetiben: „Hat nap van, *amelyen dolgozni kell*.” (Vö. 2Móz 20,9-10; 5Móz 5,13.)

magatokat, ne pedig a szombat napján!" (15) Az Úr[828] azonban megfelelt neki, és így szólt: ***„[Ti] színészek! Nem oldja-e el mindegyikőtök szombaton [is] ökrét vagy szamarát a jászoltól, és nem vezeti-e ki itatni?*** (16) ***Ennek [az asszonynak] viszont, akit a Sátán***[829] ***immár tizennyolc év óta megkötözött, Ábrahám leánya lévén***[830] ***nem kellett-e [Isten által] feloldatnia ettől a bilincstől a szombat napján***[831] ***[is]?"***[832] (17) Miután ezeket mondta, ellenfelei mind szégyellték magukat, az egész tömeg pedig örült mindazoknak a dicsőséges dolgoknak, amelyek általa történtek.[833]

[834](18) Továbbá így beszélt: ***„Mihez hasonló az Isten országa? Mihez hasonlítsam?*** (19) ***Úgy áll vele a dolog***[835]***, mint a mustármaggal, amelyet egy ember fogott, és elvetett a kertjében***[836]***, és [az] felnőtt***,[837] *és (nagy) fává lett, és az ég madarai fészket raktak ágain*[838]*."* (20) És ismét így szólt: ***„Mihez hasonlítsam Isten országát?*** (21) ***Úgy áll vele a dolog, mint a***

---

[828] Ld. 229. lábj.

[829] Ld. 23. és 561. lábj., valamint Mk 224.

[830] Tekintettel a korabeli közfelfogásra, ez azt jelenti: „Ő is Izrael népének egyenjogú tagja – bár nő és beteg." Voltaképpen: ő is ember – ezért „alanyi jogon" megilleti a gyógyítás. (Vö. 19,9.)

[831] Vö. Mk 96 és 99.

[832] A színészek „kettős életet élnek": a színpadon azt kell eljátszaniuk, amit szerepük előír, otthon viszont normálisan viselkednek. A zsinagóga „hivatalviselőjének" a zsinagógában a zsinagóga törvényét kell képviselnie, tekintet nélkül a normális emberi megfontolásokra, azaz: Szombaton semmi munka, semmi gyógykezelés! Otthon azonban, amikor nem látják, spontán módon azt teszi, amit meg kell tenni: Eloldja szamarát a jászoltól, és az itatóhoz vezeti – szombaton is! (Vö. 793. lábj.)

Jézus levonja a következtetést (ismét a kisebbről a nagyobbra következtetve, vö. 12,6-7.24.27-28): a) Isten bizonyára legalább annyira jó, mint egy hétköznapi ember – nem kell hát csodálkozni azon, hogy gyógyító ereje „szombaton" is árad. b) Ha már a háziállattal megtesszük „szombaton" is, ami megilleti, mennyivel inkább kell törődni a rászoruló emberrel – „szombaton" is, különösen, ha már tizennyolc éve gyötri a baj.

Érdemes fölfigyelni ebben a gondolatmenetben Jézus *„tisztán emberi"*, „Biblia előtti" érvelésére. Ez az ő *cáfolhatatlan „gyermeki teológiája"* – amellyel nem csupán a betegeken akart segíteni, hanem a vallás hivatalos képviselőin is. Hiszen „természetes" módon nekik is volt szívük, volt bennük irgalom és segítőkészség, még az állatokkal szemben is. De „természetfölötti" módon a Törvény kőtábláját kellett viselniük a szívük fölött. Ettől akarta megszabadítani őket (és engedelmes hallgatóikat) Jézus.

[833] A Törvény őrei féltek elhagyni ketrecüket, de a gyógyító Jézusnak legalább annyit mégis sikerült elérnie, hogy szégyellték magukat – a nép pedig örvendezett jótettein.

[834] Ismét kettős példázattal van dolgunk (vö. 750. lábj., ámbár Tamás evangéliumában nem egymás mellett helyezkedik el a két példázat: 20 és 93), s az egyik ismét a férfi, a másik a női munka világának egy mozzanatát (vetés – kenyérsütés) használja szemléltetésül (vö. 743. és 747., ill. 961. lábj.).

[835] Ld. Mk 171.

[836] Lukács – akárcsak a 12,58-59 bírósági ügyét, ld. 800. lábj., 2. bek. – ezt a jelenetet is hellenista viszonyok közé helyezi: Palesztinában ugyanis tilos volt a mustárt kerti ágyásokba ültetni.

[837] A korabeli apokaliptikus elképzelésekkel szemben Jézus azt hangsúlyozza, milyen meglepően kicsi Isten országának kezdeti állapota. Vö. Mk 4,30-32; Mk 174.

Úgy tűnik, az Isten országát valamiképpen *a vetőmagok példájával* szemléltető példázatok mind az apokaliptikus elképzelésekkel szállnak szembe, és Isten országa „eljövetelének" *módját* írják le: a) Nem látványos és fantasztikus csodaként valósul meg, hanem földbe vetett magként, „természetes" módon bontakozik ki (mustármag: Mk 4,30-31; jó mag: Lk 8,4-8). b) Nem feltűnően, zajosan, nagy robajjal tör be világunkba, hanem csendesen növekszik, mint a földbe vetett mag („magától növő" mag: Mk 4,26-28; jó mag: Lk 8,4-8). c) Nem valami világvégeként jön el a közeli vagy a ködös jövőben, hanem „szervesen" és fokozatosan „érik meg" (búza és konkoly: Mt 13,24-30; ide illeszkedik a kovász példázata is: 20-21. v.).

[838] Az eredeti példabeszédet már Márk irreális, teológiai célzatú bővítménnyel látta el, Lukács és Máté pedig még irreálisabbá tette azt: a „nagy ágakból" „nagy fákat" csinált. Ld. Mk 175.

kovásszal, amelyet egy asszony fogott, elrejtett *három mércényi*[839] ***lisztbe, míg végül az egész átkovászosodott.”***[840]

(22) Keresztülment városokon és falvakon, és tanított, [így] folytatva a menetelést Jeruzsálem felé.[841]

(23) Valaki ezt mondta neki: „Uram, vajon [csak] kevesen vannak-e, akik megmenekülnek[842]?”[843] Ő azonban ezt mondta nekik: (24) ***„Vívjatok élet-halál harcot***[844] ***[azért], hogy bemehessetek a szűk ajtón,***[845] ***mert – mondom nektek –, sokan törekszenek majd [másképp] bemenni***[846]***, de nem fog sikerülni***[847] ***[nekik].”***[848]

---

[839] A *szaton* (az arám *sza’ta’*-ból képzett kölcsönszó) palesztinai mértékegység: 13,13 liter. – Nincs az a háziasszony, aki közel fél mázsa lisztből sütne kenyeret; ez ugyanolyan apokaliptikus túlzás, mint a nagy fává növő mustármag (ld. Mk 175).

[840] Aki erőszakosan akarja „megváltoztatni a társadalmat” vagy „megjavítani a világot”, jobban teszi, ha időzített bombát helyez el, amely a kellő pillanatban romba dönti a régit, hogy aztán akadálytalanul építhesse fel az újat. A korabeli apokaliptikusok valami ilyesmiben reménykedtek, és már hallani is vélték az időzítő szerkezet ketyegését (vö. Mt 3,10-12).

Jézus azonban úgy látta, Isten más módszerrel dolgozik; úgy, mint az az anya, aki tápláló kenyeret akar készíteni az élvezhetetlen lisztből: beletesz egy kevés kovászt, s az képes olyan erjedési folyamatot elindítani és végbevinni, amely nem erőszakosan és mechanikusan, hanem biológiai módon, *„szervesen” és fokozatosan* létrehozza az élvezhető étel alapanyagát. – Jézus által így helyezte bele Isten Izrael népébe a maga feltétlen jóságáról szóló örömüzenetét, azzal a bizonyossággal, hogy ajánlata végül *az egészet* áthatja (vö. Mk 12,6). Sőt nem csupán Izrael egészét, hanem az emberiség egészét is.

Mindebből persze még alig mutat valamit az emberi történelem, de az is igaz, hogy még nem ért véget a történelem, és persze azt sem tudhatjuk, hogy hány történelmen túli, „eóni korszakon” át tart esetleg a folyamat. Mindenesetre annyit mondhatunk, hogy akik külső kényszerrel akarnak „kereszténnyé” tenni „zsidókat és pogányokat”, vagy „igazhitűvé” tenni „eretnekeket”, azok sosem hivatkozhatnak Jézusra. És persze az is valószínűtlen, hogy mit sem sejtő kisgyerekek megkeresztelése létrehozza azt az „átkovászosodást”, a szívnek azt a fokozatos megtérését, amelyről Jézus beszél itt.

[841] Ezzel a mondattal Lukács ébren tartja az olvasó tudatában, miféle úton van Jézus, és talán az utazás új szakaszának (13,22 – 17,10) kezdetét is jelezni akarja. Vö. Lk 498. – A 22-30. v. különböző eredetű és jellegű mondásokat tartalmaz, amelyeket az „Isten országának ajtaja” kép tart össze.

[842] Értelme szerint, s a mi vallási nyelvünkön: „üdvözülnek-e”. Ez az ősegyház problematikája és kifejezésmódja; Jézus azzal foglalkozott, „ki mehet be Isten országába” (vö. Mk 598!, továbbá Mk 10,15.25), amint itt következő válasza is mutatja.

[843] Jellemzően apokaliptikus kérdésfelvetés ez, hiszen az apokaliptikában (vö. Mk 773) nagy jelentőségű volt annak találgatása, hányan és kik „üdvözülnek” majd. Jézus válasza arra mutat rá, ami bizonyos értelemben a legjellemzőbb és a legdöntőbb az ő apokaliptikával kapcsolatos magatartásában; szaknyelven úgy mondják ezt: *„átkapcsolás az apokaliptikából a parainézisbe”*, vagyis az erkölcsi buzdításba, vagy kicsit általánosabban fogalmazva: „átkapcsolás az apokaliptikából a morálba”. Nevezetesen, amikor Jézusnak apokaliptikus jellegű kérdést tesznek fel, akkor egyszerűen semmibe veszi a kérdés tárgyát, és az *apokaliptikus* tartalmú kérdésre *erkölcsi* tartalmú választ ad: „Kevesen vannak-e…? [Ti] vívjatok élet-halál harcot…!” Azaz: Ne azt *találgassátok*, kevesen vannak-e vagy sokan, hanem *tegyétek* meg azt, ami a bejutáshoz szükséges! – Az itteni alkalmon kívül ezt a jelenséget figyelhetjük meg Lk 17,20-21-ben is (és bizonyos értelemben 19,11.12-23-ban, ld. 1249. lábj., utolsó bek.). Ld. még Mk 784 és 810.

[844] Ez az *agónidzeszthai* ige tulajdonképpeni értelme, amint ezt világosan mutatja Lk 22,44 és Jn 18,36 is, meg a magyar „agonizál” („a halállal küzd”) kifejezés is. Az ilyen súlyú küzdelem elengedhetetlenségére a *láblevágás* (Mk 9,45) és a *keresztfelvétel* (Mk 8,34) képével is utalt Jézus.

[845] A Jézus által használt képben az a döntő mozzanat, hogy az ajtó *szűk*, vagyis nem arról van szó, hogy az ajtó mögötti terem túl kicsi lenne, és csak kevés embert fogadhatna be. A belépésért folytatott élet-halál harcot tehát nem azért kell vívnunk, hogy *„kiszorítsuk* onnan versenytársainkat”, hanem azért, hogy „önmagunkat kellően vékonnyá tegyük”, és *ily módon átférjünk* a szűk ajtón (vö.

[849](25) *„Ha aztán a házigazda fölkelt, és bezárta az ajtót, kinn fogtok állni, és elkezdtek zörgetni az ajtón, mondván: »Uram, nyiss meg nekünk!« Ő így felel majd nektek: »Nem ismerlek titeket, [nem tudom], honnan vagytok.«* (26) *Ti akkor mondani kezditek: »Szemed előtt ettünk és ittunk, és útjainkon tanítottál.«* (27) *Ő [ismét] ezt mondja majd nektek: »Nem tudom, honnan vagytok*[850]*: Távozzatok el tőlem mind, akik az igaztalanság*[851] *munkásai vagytok!«* [852](28) *Sírás és fogcsikorgatás lesz ott, amikor látni fogjátok Ábrahámot, Izsákot, Jákobot és az összes prófétákat Isten országában, magatokat pedig kívülre hajítva.* (29) *És jönnek majd keletről és nyugatról, északról és délről, és [asztalhoz] telepednek Isten országában.* [853](30) *És íme, vannak olyan utolsók, akik elsők lesznek, és vannak olyan elsők, akik utolsók lesznek."*

[854](31) Abban az órában odament hozzá néhány farizeus, és ezt mondták neki: „Távozz el, és menj innen[855], mert Heródes meg akar ölni téged!"[856] (32) Ő ezt mondta:

Mk 10,25). *Más módon* nem lehetséges, hangsúlyozza Jézus a képhez fűzött magyarázatában. (Ezért toldottuk be a fordításba a „másképp" határozószót.)

[846] Ti. Isten országába.

[847] Az eredetiben: „nem lesz erejük hozzá, nem lesznek képesek rá", de itt az értelem szerinti fordítást alkalmaztuk.

[848] Jézus szerint Isten országa nem túlvilági csodaország, hanem az a „világ", az az „élettér", amelyet Isten szeretet-lelkülete hat át és határoz meg (vö. Mk 22; Mt 6,10). Ebbe az „ünnepi terembe" mindenki meghívást kap ugyan (vö. Lk 14,23; távolabbról Mk 2,17b), de aki be akar menni ide, a radikális *altruizmus* terébe, annak le kell vetnie *egoizmusát*. Ha például a gazdagságán, vagyonán csüng még, akkor meg kell válnia attól, hogy „vékony lehessen", mint a cérna, amelyet átfűzünk a tű fokán (ld. Mk 10,21.25). Ha még ragaszkodik a jogaihoz, mint az örökségéért aggódó ember vagy a tékozló fiú bátyja, a könyörtelen szolga vagy a szőlő első munkásai, akkor le kell mondania jogairól, és ajándékozó emberré kell válnia (ld. Lk 12,13-14; 15,25-32; Mt 18,23-33; 20,1-15). Sőt, ha még „meg akarja menteni" magát, akkor le kell vetnie (régi, önző) Én-jét is, hogy e „megnyúzódás" révén „megszülhesse" (új, önzetlen) igazi Én-jét (ld. Lk 17,33). Olyan ön-zetlenné kell válnia, mint Jézus, akik elmondhatta magáról: „Kenyér vagyok számotokra" (vö. Mk 14,22; Mk 855-856). A kenyér egyáltalán nem önmagáért létezik; csak akkor tölti be rendeltetését, ha elfogyasztják. – Egészen egyszerűen fogalmazva: Magától értetődő, hogy az önzetlenség életterébe csak az önzetlenség révén lehet bekerülni; az önzés *automatikusan* kizár belőle.

[849] A 25-30. v. olyan mondásokból van összefűzve, amelyeket az „Isten országának (zárt) ajtaja" kép tart össze. A „zárt ajtó" (25. v.) egy valódi példázat (nem hiteles) befejezéséből származik (Mt 25,10-12), a 26-27. v. ítélkezése egy közvetlen (= nem példázatbeli) nem hiteles ítélethirdetésből (Mt 7,22-23; ld. Mt 260), a népek Isten országába áramlásának ígérete (28-29. v.) Mt 8,11-12-ből, a 30. v. pedig több helyen is előforduló szállóigét tartalmaz. Elképzelhető, hogy ezt az összeállítást Lukács készítette, de az is, hogy egy már létező „hitoktatási" hagyományból vette át, és csupán stilisztikailag dolgozta át, illetve egymáshoz igazította a különböző mondásokat.

Ennél a formai jellegzetességnél is erősebben szól e rész hitelessége ellen, hogy voltaképpen *„apokaliptikus prédikációval"* van dolgunk: Isten ugyanis senki előtt nem zárja be véglegesen az ajtót, és senkit nem hajít ki országából, legfeljebb elszenvedi, hogy valakik nem akarnak bemenni.

[850] Sok kódex itt pontosan megismétli a 25. v. megfogalmazását: „Nem ismerlek titeket, [nem tudom], honnan vagytok."

[851] A 798. lábjegyzetben említett „igaz-ság", „igaz-ságosság" ellenkezőjéről (*adikia*) van itt szó.

[852] A 28-29. v. hitelesnek tekinthető (még többes szám 3. személyben megfogalmazott) tartalmát Mt 8,11 őrzi, magyarázatát ld. ott.

[853] Ld. Mk 603.

[854] A – Lukács „saját anyagába" tartozó – 31-33. v. átfogó értelmezését ld. a Függelékben: Tréfa, humor és irónia…, 3c pont vége.

[855] A szakirodalomban komoly találgatás folyik e két felszólítás (az eredetiben: „menj ki" és „vándorolj innen") értelméről. Megoldást jelenthet, ha az *enteuthen* = innen határozószót *mindkét* igére vonatkoztatjuk, s ekkor a kettős felszólítás értelemszerűen azt jelenti: „Menj el *innen*, és folytasd vándorlásodat *máshol*!" Ezt a megoldást alátámaszthatja a következő lábjegyzet utolsó megjegyzése is.

„Menjetek el, és mondjátok meg annak a rókának: »Íme, démonokat űzök ki és gyógyításokat végzek[857] ***ma és holnap, és a harmadik (napon)***[858] ***leszek készen***[859]. (33) ***Viszont ma és holnap és a következő napon úton kell***[860] ***lennem [Jeruzsálem felé]***[861]***, mert megengedhetetlen***[862]***, hogy próféta Jeruzsálemen kívül vesszen el.«”***[863]

[864](34) *„Jeruzsálem, Jeruzsálem,*[865] *[te], aki megölöd a prófétákat, és megkövezed a hozzád küldötteket! Hányszor akartam összegyűjteni gyermekeidet, ahogyan a tyúk [gyűjti] szárnyai alá csibéit*[866]*, de [ti] nem akartátok.*[867] (35) *Íme, elhagyatik nektek a házatok.*[868] *És*

---

[856] E jóindulatúnak tűnő figyelmeztetés tulajdonképpen a Jézus ellen készülő támadás indiszkrét felfedése, de feltételezhetően éppen Heródes Antipász (vö. Mk 273) kezdeményezésére. A negyedes fejedelem ugyanis – afféle korabeli playboyként, nők (Heródiás, Salóme) rabjaként – mindentől irtózott, ami zavarta a köreit (Josephus: „a nyugalmat és a kényelmet szerette”– Ant., XVIII,7,2; vö. Mk 280), érthető hát, ha el akarta zavarni felségterületéről a számára kellemetlen Jézust (vö. Mk 275 és 280), nehogy „kénytelen legyen” (vö. Mk 6,20.26) megöletni.

[857] „Nincs az az uralkodó, aki megtilthatná nekem, hogy gyógyítsak. (A prédikációim ügyében meg különben sem illetékes.)”

[858] A „ma, holnap és a harmadik nap” jelentése: rövid idő.

[859] A görög igealak (*teleiumai*) szó szerinti jelentése: „befejeztetem, bevégeztetem, beteljesíttetem”, ti. „Isten által” (*passivum divinum*). Jelentheti azt is: „Nem Heródes dönti el, mikor fogok meghalni: életem Isten kezében van” (vö. Lk 12,4.6-7). De azt is: „Nem Heródes dönti el, hol és hogyan működöm: művem Isten kezében van.” Mindkét változat mellett egyforma súllyal lehetne dönteni; mivel azonban megalapozottan képzelhető el, hogy Heródes egyelőre nem akarta valóban megölni Jézust, hanem csak elzavarni uralmi területéről (856. lábj.), a fordításban a Jézus működésére utaló változat mellett döntöttünk.

[860] Nem valami „isteni előrerendelés” miatt, hanem lelkiismeretének ösztönzésére, amely küldetésének teljesítésére késztette, vö. Mk 604 és 884.

[861] Mivel művének folytatását Jézus már az előző versben igazolta, az itteni „úton levés” már csak arra utalhat, hogy *Jeruzsálembe* „kell” mennie, amint ez a mondat második feléből is következik.

[862] Keserű irónia! „Megengedhetetlen”, „nem illik”, hogy Izrael prófétái egy „róka” csapdájában pusztuljanak el. A legfőbb vallási vezetés, a templomi hierarchia „előjoga”, hogy megölje Isten küldötteit. (Ráadásul az irónia talán nemcsak a hierarchiára irányul, hanem a farizeusokra is: Nem kell – ellenfeleitekkel összefogva – elzavarnotok innen. Magam is tudom, „mi illik”!...)

Ténylegesen nem sok adat van arról, hogy Jeruzsálem prófétákat ölt meg (vö. Jer 2,30; 26,20-23; 2Krón 24,21; 1Kir 18,4), viszont legendák szóltak erről, és zsidó bűnvallomások Izrael jellegzetességeként tartották számon. Úgy látszik, Jézus szava ehhez a hagyományhoz kapcsolódik (vö. Mk 12,3-5!); mindenesetre határozottan tanúskodik arról, hogy Jézus prófétának tartotta magát (vö. Mk 696).

[863] Az egész szakasz kristálytiszta bizonysága Jézus prófétai öntudatának (vö. Mk 255), illetve szabadságának: „Utamat – kizárólag Istenhez igazodva – én magam határozom meg!” Bizonysága továbbá annak is, hogy megélte azt, amit tanított: Nem befolyásolta még a hatalmasoktól való félelem sem (vö. Mk 408; 736, 2. bek.; Lk 12,4.6; 12,50).

[864] A 34-35. vers anyagát Lukács a Beszédforrásból (Q) vette; ez eredetileg a 11,49-51-ben leírtakhoz tartozott, annak lezárásaként, amint a Mt 23,34-39-cel való összevetés mutatja, és a „Jeruzsálem” címszó (33. v.) alapján került ide. A 34. v. visszatekintés Jézus működésére, a 35. pedig a jövőre irányuló fenyegetés – mindkettőt utólag adták Jézus ajkára.

[865] A név megkettőzése zsidó jellegzetesség (vö. Lk 10,41; 22,31). – Jeruzsálem 90-szer fordul Lukácsnál, miközben az Újszövetségi többi részében összesen 49-szer.

[866] Szó szerint: „a fészkét”, „a fészekalját”.

[867] A bölcsességi irodalomból átvett, Jézusra alkalmazott mondás; a tyúk (vagy általánosságban anyamadár) nőnemű, akárcsak a nőneműnek tekintett „isteni bölcsesség” (*Szophia*) vagy „isteni jelenlét” (*Sekhina*). A kép azt a menedéket szemlélteti, amelyre az ember Istennél talál (vö. Zsolt 17,8; 36,8; 57,2 – Rut 2,12!). Vö. 692. lábj.

[868] A (szándékosan „döcögősen” fordított) szenvedő szerkezet itt is Isten körülírása: „Isten elhagyja majd házatokat” – „nektek”: „és akkor ott álltok majd üres házzal”. A „ház” minden valószínűség

mondom nektek, semmiképp nem láttok engem, amíg el nem jön [az idő][869]*, amikor azt mondjátok: »Áldott, aki eljön*[870] *az Úr nevében!«*[871]*"*

14 [872](1)[873] Történt, hogy amikor szombaton elment ebédelni[874] (a) farizeusok egyik elöljárójának[875] házába, és azok figyelték őt, (2) egyszer csak egy vízkóros[876] ember [került] elébe[877]. (3) Ekkor Jézus megfelelt[878] [nekik], és így szólt a törvénytudókhoz és farizeusokhoz: ***„Megengedett [dolog]-e szombaton gyógykezelést [végezni], vagy nem?"***[879] (4) Azok hallgattak.[880] Erre [kézen] fogta [a vízkórost], meggyógyította, és elbocsátotta. (5) Majd azt mondta nekik: ***„Ki az közületek, aki szombat napján [is] azonnal ki nem húzza fiát***[881] ***vagy***

---

szerint a jeruzsálemi templomot jelenti, de gondolhatunk „Izrael házára" is (vö. Mt 10,6; 15,24), mindenesetre Lukács Jeruzsálemnek Kr. u. 70-ben bekövetkezett lerombolására utal. Klasszikus *vaticinium ex eventu* ez, azaz már megtörtént esemény alapján utólag megfogalmazott jövendölés, másfelől pedig klasszikus prófétai fenyegetés (vö. Jer 7,1-15; 12,7; Ez 8-11; Mik 3,12), amely éppoly jézusiatlan, mint a Lk 10,12-15-ben olvashatóak.

[869] Mt 23,39 szemléletétől eltérően, amely a végidőre vonatkozik, úgy tűnik, Lukács Jézus jeruzsálemi bevonulásának idejére utal (vö. 19,38), hiszen a farizeusoknak adott válasz (32-33. v.) összefüggésébe helyezi ezt a figyelmeztetést, s a 19,38-ban elhangzó „Áldott, aki eljön az Úr nevében" után a 19,39-ben ismét fellépteti a farizeusokat, bár olyanokként, akik el akarják hallgattatni ezt a kiáltást.

[870] Vö. 243. lábj.

[871] Ezzel a zsoltárverssel (118,26) köszöntötték a templomhegyen a jeruzsálemi templomba érkezett zarándokokat.

[872] Lukács a görög és a zsidó hellenizmusban egyaránt kedvelt irodalmi formát alkalmaz, amikor egy vendégség keretei között helyezi el az 1-24. v. eseményeit.

[873] Megoszlanak a vélemények arról, hogy önálló eseménnyel van-e dolgunk, vagy pedig Mk 3,1-5 // Lk 6,6-10 irodalmi alakváltozatával.

[874] A szombati szokások közé tartozott, hogy a zsinagógai istentisztelet után, délidőben ünnepi étkezést tartottak (egyébként általában csak kétszer: „reggel" = a délelőtti órákban és „este" = a késő délutáni órákban ettek!, vö. 2Móz 16,8; 1Kir 17,6), amelynek az előkészületeit persze még a szombat beállta (azaz péntek este) előtt be kellett fejezni. Erre az ebédre szívesen hívtak vendégeket, különösen átutazó tanítókat tiszteltek meg a meghívással, miután azok elmondták beszédüket a zsinagógában.

[875] „A farizeusok egyik elöljárója" kifejezés kétféleképpen is érthető a kódexek kétféle szövege alapján: a) A farizeusok „szervezetének" egyik vezető embere. (A görögben a határozott névelő figyelembevétele: *tón phariszaión*.) b) A zsinagóga egyik, farizeusi irányultságú elöljárója, vö. Lk 8,41. (A görögben a határozott névelő mellőzése: *phariszaión*.)

[876] A *vízkór* vagy más néven vizenyő orvosi megnevezése: ödéma. Lényege: a kapillárisok és szövetek közötti folyadékcsere folyamatának zavarából adódó fokozott folyadék-felhalmozódás a szövetekben. Gyakori oka a só- és vízháztartás egyensúlyának hormonális okokra visszavezethető felborulása. Szintén gyakori oka a szívelégtelenség.

Az ödéma több helyen is jelentkezhet. A lábon és a karon az látszik, hogy duzzadt, és ha ujjal megnyomják, akkor tartja az ujjbegy nyomát. Ha a hason jelentkezik, akkor puffadt, kidomborodó hasat látunk, de előfordul a szemen is, a szem körüli püffedés alakjában.

Az ödéma lehet ártalmatlan, időszakos dagadás, de akár súlyos, életveszélyes elváltozás is (pl. tüdőödéma).

[877] Az effajta vendégségek nézők számára is nyitva álltak (vö. 5,29; 7,37).

[878] Ti. néma provokációjukra („figyelték őt", 1. v.). Vö. Mk 652.

[879] Mk 3,1-5 // Lk 6,6-10 jelenetéhez hasonlóan itt is megfigyelhetjük Jézus „harcos", és egyúttal „anyai" magatartását: egyrészt ő maga „támad", mielőtt még bármi történt volna, másrészt gyógyításra, illetve ellenfelei felvilágosítására indítja a részvét. – Vö. Mk 100-102.

[880] Nem kell feltétlenül rosszindulatú hallgatásra gondolnunk: a törvénytudók szőrszálhasogató megfontolásai aligha tették lehetővé számukra, hogy „fekete-fehér" választ adjanak.

[881] A „fiú" (*hüiosz*) szó sok gondot okozott a kódexmásolóknak és a szövegértelmezőknek. Bizonyos kéziratok a „szamár" (*onosz*, vö. Lk 13,15) vagy a „juh" (*oisz*, vö. Mt 12,11) szót használják helyette. Minden változatnak megvan a maga értelme. Az egyik az, amit fordításunk „betoldásával"

[akár csak] ökrét, ha az kútba esik?"[882] (6) És nem volt erejük [ahhoz], hogy ellenválaszt adjanak erre.

(7) A meghívottaknak pedig példabeszédet mondott, mivel élesen felfigyelt arra, hogyan válogatják a főhelyeket.[883] Így szólt hozzájuk: (8) ***„Ha valaki vendégségbe***[884] ***hív, ne telepedj a főhelyre, mert esetleg***[885] ***(nálad) becsesebbet [is] meghívott az illető,*** (9) ***és odamegy az, aki téged is, őt is meghívott, és így szól majd hozzád: »Add át a helyet ennek!« Akkor aztán kezded szégyenkezve elfoglalni az utolsó helyet.*** (10) ***Hanem ha meghívnak, menj el, és telepedj le az utolsó helyre, hogy amikor belép az, aki meghívott, így szól[jon]***[886]

érzékeltettünk: Amit az ember a *saját* gyerekének vagy (akár csak) az állatának megad, azt *minden* embernek meg kell adni. A másik esetben (akár a szamár, akár a juh kerül az ökör mellé) arról van szó, hogy ha már az *állatán* is segít az ember szombaton is, mennyivel inkább meg kell ezt tennie *embertársával*.

[882] Bár vannak, akik vitatják, hogy ez a kérdés is beletartozott az eredeti történetbe, könnyen elképzelhető, hogy Jézus ezzel a „pótkérdéssel" akarta további elgondolkodásra bírni hallgató ellenfeleit. – Ld. 13,15 és 832. lábj.

[883] Az ülésrend akkoriban is kínos probléma volt. Jézus idejében a vagyon és a betöltött hivatal nagyságából fakadó tekintély döntötte el, ki kap díszhelyet, később a sokkal könnyebben rangsorolható életkor vált meghatározó szemponttá. – A jelen lévő (3. v.) törvénytudókkal, azaz írástudókkal (ld. 271. lábj.) kapcsolatban ld. Mk 12,38-39; Mk 761-764.

[884] Az eredetiben „lakodalomba", aminek azonban általános „lakoma, ünnepi lakoma, vendégség" értelme is volt, amint a *deipnein* = étkezik ige azonos értelmű használata mutatja a ***D*** kódexben (Mt 20,28-nál a görög szöveg *lábjegyzetében*). Ennek az az alapja, hogy az arám *mistutha* szónak két jelentése volt: 1. ünnepi lakoma, 2. lakodalom. A „vendégség" használatát az itteni szövegösszefüggés is megerősíti.

[885] Az „esetleg" nem arra vonatkozik, hogy hívott-e meg becsesebbet a házigazda, hanem arra, hogy a becsesebb vendég (a becsesek szokása szerint) csak később, esetleg az utolsó pillanatban érkezik.

[886] A görög szöveg fogalmazása nem tiszta, mert a „hogy"-ot *nem* felszólító mód („szóljon"), hanem egyszerű jövő idő („szól majd") követi, vagyis nyelvtanilag értelmetlen a mondat: „…hogy amikor belép…, így szól majd". (A „-[jon]"-t csak azért toldottuk be, hogy a magyar mondat nyelvtanilag helyes legyen.)

A nehézség feloldható, ha figyelembe vesszük *a példabeszéd **D** kódexbeli változatát*, amely Mt 20,28 görög szövegének egyik lábjegyzeteként olvasható, és amely minden bizonnyal az eredeti arám nyelvű hagyomány másik görög fordítása. Ebben nincs benne a görög *hina* („hogy"), és a fogalmazás szerkezete is egészen más, és nyelvtanilag is logikus: „*Ha* az alacsonyabb rangú helyre telepszel le, és érkezik [még] nálad alacsonyabb rangú [vendég], [akkor] így szól majd hozzád a vendégség rendezője: Gyerünk még fölfelé!" (Érdemes arra is fölfigyelni, hogy a ***D*** kódex szövege nem az *utolsó* helyre történő, „látványos szerénységet" kifejezésre juttató letelepedést ajánlja, hanem csak egy *alacsonyabb rangú* hely elfoglalását!)

Ennek alapján világossá válik az egész példabeszéd szerkezete: 8-9. v.: „(Ne telepedj a főhelyre, mert) *ha* nálad előkelőbb vendég érkezik, *akkor* a házigazda odamegy hozzád, és így szól…" 10. v.: „(Telepedj le az utolsó helyre, mert) *ha* nálad alacsonyabb rangú vendég érkezik még, *akkor* a házigazda odamegy hozzád, és így szól…" A 10. v. szövegének tehát (nyelvtani szempontból) helyesen így kellene hangzania: ***„…telepedj le az utolsó helyre, és amikor belép az, aki meghívott, így szól majd hozzád…"***

Azaz: semmiféle „taktikázásról" sincs szó, mintha Jézus azt ajánlotta volna: „(*Azért*) telepedj le az utolsó helyre, *hogy*… a házigazda majd így szóljon hozzád: Menj följebb!" Jézus lényegileg csak bizonyos magatartások *következményét* közli: „Ha arra a helyre telepszel, annak az lesz a következménye, hogy… – ha erre a helyre telepszel, annak meg az lesz a következménye, hogy..." Vö. például: „*Aki* meg akarja menteni életét, tönkre fogja tenni – *aki* viszont tönkreteszi életét (az örömüzenetért), meg fogja menteni azt" (Mk 8,35). Lukács szövege sajnos lehetetlenné teszi ennek a logikának a felismerését, egyrészt mert a *hina* = „hogy" után felszólító mód helyett jövő idő következik, másrészt mert kimaradt belőle a ***D*** kódex „és érkezik [még] nálad alacsonyabb rangú [vendég]" félmondata.

majd hozzád: »Barátom, eredj előrébb, följebb!« Akkor dicsőséged lesz mindazok előtt, akik veled együtt telepedtek [asztalhoz]. (11) ***Mert mindazt, aki megmagasítja magát, [Isten]***[887] ***meg fogja alacsonyítani, viszont***[888] ***aki megalacsonyítja magát, azt [Isten] meg fogja magasítani.»***[889]

(12) Aztán szólt ahhoz is, aki meghívta[890]: ***„Ha ebédet vagy vacsorát***[891] ***rendezel, ne barátaidat hívd meg, se testvéreidet, se rokonaidat, se gazdag szomszédaidat, különben ők is visszahívnak, és ellenadományban lesz részed***[892]**.** (13) ***Ha vendégséget rendezel, inkább a***

Az iménti *formai* megfigyeléseket, illetve az azokból levont következtetéseket *megerősítik* Jézus tanításának egyértelmű *tartalmi* kijelentései, ld. 889. lábj., 2. bek.

A példabeszédet egyébként már csak azért sem lehet „taktikai utasításként" értelmezni, mert *nem* ahhoz akar eligazítást adni, hogyan oldjuk meg az ülésrend problémáját, és még kevésbé ahhoz, hogyan érjük el a lehető legmagasabb társadalmi pozíciót, hanem csak az *egészen más tartalmú* 11. vers *elvi* kijelentésének *szemléltetése* kíván lenni.

[887] *Passivum divinum*. Hogy valóban Isten körülírásáról van szó, megerősíti az összevetés a Lk 18,14-gyel és Mt 23,12-vel: ez a mondás az ottani szövegösszefüggésekben is *Isten* értékítéletéről beszél.

[888] Az eredeti „és"-nek a szöveg logikája alapján itt ez az értelme, tehát *et adversativum*-ról van szó.

[889] A jézusi tanítás egészének fényében teljesen világos ennek a sokszor félreértett mondásnak – és vele a példabeszédnek – az értelme: Aki „magassá, naggyá akarja tenni" (vagy teszi is) magát, azaz főhelyre (8. v. – vö. Mk 12,39; 10,37), másképpen: *társadalmi nagyságra* tör, azt *Isten* (előbb-utóbb, de legkésőbb a halálban) *kicsivé* fogja tenni, másképpen: *Isten* szemében, Isten értékrendje szerint „alacsony", *kicsi*, értéktelen lesz. Aki viszont „megalacsonyítja magát", azaz a *társadalmi ranglétrán* tudatosan alul helyezkedik el, és a „nagyokra" jellemző uralkodás helyett (Mk 10,42; Lk 22,25) a „kicsikre" jellemző szolgálatot gyakorolja (Mk 10,42; Lk 22,26), az *Isten* szemében, Isten értékrendje szerint „magas", *nagy*, értékes lesz.

Ugyanarról van tehát szó itt is, mint amit általánosságban Lk 16,15-ben olvasunk (noha az ottani megfogalmazást nem tekinthetjük hitelesen jézusinak: „Ami az emberek szemében magasztos, az Isten mércéje szerint utálatos"), és aminek éppen az itteni példabeszéd témájába vágó konkretizálásával Mk 9,35-ben (vö. Mk 510), illetve Mt 18,4-ben és Lk 9,48c-ben (486. lábj.) is találkozunk („Aki első akar lenni, mindenki között az utolsó lesz"; „Aki olyan alacsonnyá teszi magát, mint ez a gyermek, az a legnagyobb a Mennyek országában", vö. Mk 514, 1. bek. és 573).

Mindebből az is következik, hogy Jézus e mondásának semmi köze sincs ahhoz az *alázat*-problematikához, amelyet a hagyományos fordítások tükröznek („Aki felmagasztalja magát, azt meg fogják alázni, aki viszont megalázza magát, azt fel fogják magasztalni"), és amely az évszázadok során annyi baj forrása volt egyes emberek életében csakúgy, mint társadalmi-politikai vonatkozásban (pl. lehetett valaki az uralkodó réteg tagja, és ugyanakkor „alázatos" magánember); ez az alázat legfeljebb a Lk 18,9-14 témája lehet.

Fennmaradt a Jézus előtt nem sokkal élt Hillel rabbinak egy hasonló, és már a rabbinikus irodalomban is a vendégségi ülésrenddel összekapcsolt mondása: „Megalacsonyításom a fölemeltetésem, és fölemeltetésem a megalacsonyításom." Csakhogy ennek az értelme minden valószínűség szerint az *emberi* viszonylatokon belül marad: aki az első helyre telepszik le, annak esetleg *megszégyenülten* az utolsót kell majd elfoglalni, aki viszont az utolsóra telepszik, annak *dicsősége* lesz *a többiek előtt*, amikor följebb invitálják. Ez természetesen lehetséges (még az említett „taktikázás" nélkül is), de amint a fentiekben láttuk, Jézus nem erről beszél.

[890] Jézus meglehetősen „udvariatlan" vendég volt: ahelyett, hogy hízelgett volna vendéglátójának, „kioktatta", mégpedig azért, mert – mint mindenkinek – neki is javát akarta (vö. 680. lábj., 3. bek.; Mk 102).

[891] Az „ebéd" (*ariszton*) itt valószínűleg a szombat délidei, ünnepi étkezést, a „vacsora" (*deipnon*) pedig a hétköznapokon szokásos, késő délutáni főétkezést jelenti (vö. 874. lábj.).

[892] Meghívni azokat, akik már meghívtak, vagy szintén meg fognak hívni minket (általánosabban: jónak lenni azokhoz, akik szintén jók hozzánk), olyan „tisztességes" cselekedet, amire bárki képes, még a bűnösök is (vö. 179. lábj.), és aminek Isten mércéje szerint semmilyen értéke nincs, ld. Lk 6,32-34!

nyomorgókat[893]***, nyomorékokat, sántákat, vakokat hívd,***[894] (14) ***és [akkor] szerencsés***[895] ***leszel, mert nem tudnak ellenadományban részesíteni; viszont [Isten]***[896] ***ellenadományban részesít***[897] ***majd téged*** *az igazak*[898] *feltámadásakor*[899]*.*"[900]

(15)[901] Meghallván ezt az asztaltársak egyike, így szólt [Jézushoz]: „Szerencsés, aki Isten országában fog ebédelni[902]!" (16) Ő viszont azt mondta neki: ***„Egy ember nagy vacsorát***[903] ***rendezett, és sokakat meghívott.*** (17) ***Aztán a vacsora órájában elküldte rabszolgáját, hogy mondja meg a meghívottaknak:***[904] ***»Gyertek, mert most***[905] ***készült el***

---

[893] Vö. 52. és 153. lábj.

[894] Azaz a társadalmi ranglétra alján állókat, a kivetetteket és megvetetteket. Ez épp az ellenkezője egy Philón által is idézett közmondás felhívásának: „A vendégek rangja adja a vendéglátó becsületét", azaz: „Lehetőleg előkelő vendégeket hívj!" Jézus buzdításának igazi súlya még inkább kitűnik, ha számba vesszük, hogy ószövetségi felfogás szerint „vak és sánta nem mehet be a templomba" (2Sám 5,8), egy kumráni szabály szerint pedig bénák, bicegők, vakok, némák és más betegek nem lehetnek tagjai Isten gyülekezetének (*szerek ha-eda*, 2,4-6).

[895] Vö. 151. lábj.

[896] A görögben *passivum divinum* áll.

[897] Ennek értelmezését ld. Mk 167 és Lk 197, továbbá Lk 167!

[898] Azok, akik Isten mércéje szerint helyesen cselekszenek, vö. 798. lábj.

[899] Ennek az „időmeghatározásnak" a hitelessége kétséges. Igaz ugyan, hogy Jézus vallotta Isten végső nagy ajándékozását (vö. pl. Mt 25,21.23; Mt 25,34), de „az igazak feltámadásakor" kifejezés azt a látszatot kelti, mintha Jézus azonosult volna azzal a zsidó, és részben apokaliptikus (vö. Lk 14,34-36) felfogással, hogy csak az igazak támadnak fel (vö. Lk 20,35-36; 2Makk 7,9), a rosszak viszont sírjukban maradnak. De lehetséges, hogy ezt a nehézséget fel lehet oldani azzal, hogy a feltámadás itt az „igazi életet" jelenti, s ebben valóban csak az igazak részesülhetnek (Mt 25,46 analógiájára).

[900] Ez a buzdítás Jézus egyik paradox „boldogmondását" (vö. Lk 6,20-23) tartalmazza, mondván: Ha odaadod a rászorulóknak azt, ami a tiéd, és az nem tér vissza hozzád ellenadományként, vagyis ha „ajándékozol" ahelyett, hogy csak „kölcsönöznél", akkor látszólag vesztes vagy. Valójában szerencséd van, te vagy a nyertes, mert Isten, aki a szegényekkel és nyomorultakkal azonosul (Mt 25,35-36!), sokszorosan (Lk 6,38) „visszafizeti" majd neked (ld. 167. lábj.)!

A 8-9. és a 10. versével azonos logikájú megfogalmazás (ld. 886. lábj., 4. bek.) világosan mutatja, hogy Jézus a nyomorgók és nyomorultak meghívását sem taktikai eszközként ajánlja (ezúttal nem az emberek, hanem Isten elismerésének elnyeréséhez), hiszen aki így tesz, annak idején *meglepődve* fogja tapasztalni szerencséjét. Vö. Mt 25,37-39: „Uram, mikor láttunk éhesen…?"

Más alkalmakkor Jézus azt is elmondta, miben is áll Isten „visszafizetése", viszontszeretete: abban, hogy „fiaivá" (Mk 471) válunk, „sokat bíz ránk", megosztja velünk életét és örömét (Mt 25,21-23).

[901] Tamás evangéliuma minden példázatot szövegösszefüggés nélkül hagyományozott át, s ez figyelmeztetés arra, hogy egy-egy példázat bevezetése vagy keretezése nem feltétlenül tükrözi eredeti elhangzásának élethelyzetét (ami persze sokszor nagyon megnehezíti az értelmezést). Itt is Lukács beállítása (vagy egy már korábbi, általa átvett hagyomány) tükröződik a bevezetésben (és a befejező 24. versben), vö. 872. lábj. A 14. v. végével („az igazak feltámadásakor"), és közvetve a 11. vers Lukács által sugallt értelmével („Aki felmagasztalja magát, azt Isten a túlvilágon majd megalázza…") történő összevetés azt mutatja, hogy az asztaltárs felkiáltása nem a *jézusi* értelmű „Isten országára" (ld. Mk 22) vonatkozik. – Ugyanezzel a konstrukcióval találkozunk a 11,27-ben, ráadásul ott is egy „boldogmondás" formájában.

[902] Vö. 874. lábj.

[903] Vö. 891., valamint 884. lábj.

[904] A meghívás megismétlése a vacsora órájában a rendkívüli udvariasság megnyilvánulása, ahogyan azt Jeruzsálem előkelő köreiben gyakorolták: egy szolga elmegy a már jóval korábban meghívott vendégekért, és elkíséri őket a vendégség helyszínére (vö. Eszt 5,8 és 6,14).

[905] Az *édé* egyik jelentése: most, éppen most. Az előző lábjegyzetben mondottak miatt ez a jelentése jobban illik ide, mint a „már".

(minden)!« (18) ***Erre elkezdtek egyszerre***[906] ***mentegetőzni:*** [907]*Az első azt mondta neki: »Nemrég*[908] *vásároltam meg egy szántóföldet, és kénytelen vagyok kimenni, hogy megnézzem. Kérlek, ments ki engem!«* (19) *Egy másik ezt mondta: »Nemrég vásároltam meg öt iga ökröt, és elmegyek, hogy kipróbáljam őket. Kérlek, ments ki engem!«* (20) *Ismét másik azt mondta: »Nemrég nősültem meg, és emiatt*[909] *nem tudok elmenni.«* (21) ***Amikor a rabszolga visszaérkezett, hírül adta ezeket urának. A házigazda ekkor megharagudott, és így szólt rabszolgájához: »Menj ki gyorsan a város [széles] útjaira és [kereszt]utcáira, és vezesd be ide a nyomorgókat és a nyomorékokat és a vakokat és a sántákat***[910]***!«*** (22)[911] Azután azt mondta a rabszolga: »Uram, megtörtént, amit megparancsoltál, és még van hely.« (23) Erre az úr[912] így szólt a rabszolgához: *»Menj ki az országutakra és a sövényekhez*[913]*, és nógass*[914] *[mindenkit] az eljövetelre, hogy megteljék a házam!*[915] (24)[916] *Mert mondom nektek, hogy azok közül a*

---

[906] Mintha csak megbeszélték volna, hogy valamennyien lemondják a részvételt. Az önmagában nehezen érthető görög *apo miasz* az arám *min h[a]dha* szó szerinti fordítása, amint ezt a 6. századból fennmaradt palesztinai szír fordítás mutatja.

[907] A meghívottak számosan vannak (vö. 16. v.: „nagy vacsora"), de a példabeszéd az általános szabálynak megfelelően csak hármat mutat be (vö. 588. lábj.); ettől eltér a Tamás-evangélium szövegváltozata, amely négyet. – A három mentegetőzés mereven szimmetrikus felépítése és Lukácsra jellemző nyelvezete azt mutatja, hogy a példabeszéd e részének összeállítása és megfogalmazása tőle ered. Ezek a példák azonban (különösen a harmadik – ahogyan részben a Tamás-evangélium példái is) elfedik, hogy a meghívottak voltaképpen a „komoly munka" miatt utasítják vissza az ünneplést (vö. Mt 22,5b: „Elmentek, ki a földjére, ki az üzlete után").

[908] Az itt, valamint a 19. és a 20. versben használt *aoristos* mögött meghúzódó semita *perfectum* az éppen, vagy a közelmúltban befejeződött cselekvésre utal.

[909] Lakomákra csak férfiakat hívtak meg, s ez a frissen házasodott ember nem akarja egyedül hagyni ifjú feleségét.

[910] A felsorolás ugyanazokat foglalja magában, mint a 13. versben, csak az egyes tagok után következetesen megismételt „és" itt a házigazda felindultságát fejezi ki. (Vö. 993. lábj.) – A nyomorékok, sánták és vakok a régi keleten magától értetődően koldusok voltak.

[911] A példabeszéd Máté- és Tamás-evangéliumbeli változata is csak *egy* „pótmeghívásról" tud (ld. 21. v.), ennek megkettőzését Lukács betoldásának kell tekintenünk (22-23., vagy 22-24. v., ugyanis bizonytalan, hogy a 24. v. eleve a megkettőzéshez tartozik-e, vagy annak újabb kiegészítése). Egyébként Máté is bővítménnyel (egy újabb példázattal) látta el ezt a példabeszédet (22,11-14). Eredeti értelméhez viszont csak úgy juthatunk el, ha e másodlagos kiegészítésektől eltekintünk.

[912] A 16. versben még „egy emberről", a 21.-ben „a házigazdáról" volt szó. Ez a meg nem felelés is utal a példabeszéd átdolgozott voltára. Vö. 229. lábj.

[913] Olyan, kőből összerakott „töltésekről, sáncokról" van szó, amelyekkel szántóföldeket, szőlőskerteket vagy konyhakerteket vettek körül, s hagyták, hogy bozótszerűen benője őket mindenféle szúrós növény: így védték a termést a két- és négylábú tolvajoktól. E sövények árnyékában a napszámosok – akárcsak a vándorok – megpihenhettek a legforróbb órákban. – Az országutak és a sövények mentén található emberek a hajléktalanok, akik Lukács értelmezésében (és ezúttal Jézus szándéka szerint) minden valószínűség szerint a „pogányokra", és ezzel a Pünkösd utáni pogánymisszióra utalnak (vö. 47. és 363. lábj.), ahogyan viszont „a város útjai és utcái" (21. v.) Izraelre.

[914] Keleten a legszegényebbek is megtartják az udvariassági szabályokat, ebben az esetben azt, hogy mindaddig ellenszegülnek a megvendégelésnek, amíg sok-sok hívogatás, nógatás, unszolás, rábeszélés után kézen nem fogják, és szelíd „erőszakkal" be nem „vonszolják" őket a házba. Szó sincs tehát szoros értelemben vett, fizikai erővel történő kényszerítésről (vö. Mk 6,45 – továbbá Lk 24,29; ApCsel 16,5: az e helyeken használt *parabiadzeszthai* ige sem csak azt jelenti, hogy „erőszakot alkalmaz", hanem azt is, hogy „kéréssel ostromol"). Sajnos Hippói Ágostonnak fogalma sem volt minderről, így történhetett meg, hogy ezzel az evangéliumi hellyel akarta igazolni a „pogányok" erőszakos térítésének helyességét… (Tehát olykor nem árt egy kicsit érteni a szentírás-tudományhoz: egy-egy rossz fordítás évszázadokra rossz irányba viheti a történelmet…, vö. 1517. lábj.!)

[915] Noha ez a mondat *ebben az összefüggésben* nem tekinthető hitelesnek (ld. 911. lábj.), *tartalma tisztán jézusi*: az ő Istene valóban azt akarja, hogy *mindenki* eljusson hozzá, és *megteljék* a háza (vö.

meghívott férfiak[917] *közül senki sem fog részt venni*[918] *vacsorámon.«"*[919]

[920](25) Nagy tömeg ment vele, s ő [feléjük] fordulva így szólt hozzájuk: (26) ***„Ha valaki hozzám jön, és nem gyűlöli***[921] ***apját és anyját****, feleségét és gyermekeit, fivéreit és*

---

pl. Lk 15,4.8; Mt 13,30.47). Ha ez a mondat valóban a „pogányokra" vonatkoztatandó, akkor a Mt 8,11-gyel azonos tartalmú mondásról van szó (vö. 852. lábj.).

[916] Négy *formai* érv is szól e vers jézusi hitelessége ellen: a) Már a *gar* = mert, ugyanis kötőszó kételyeket ébreszt. ld. Mk 523. – b) A 23. versben ezt olvassuk: „Az úr így szólt *a rabszolgához*...", most pedig így folytatja: „…mondom *nektek*": ez nem csupán stílustörés (egyes szám – többes szám), hanem a beszélő „hallgatóságának" megváltozása is, ami elképzelhetetlen egy példabeszéden *belül*. Vagyis ez a mondat már nem tartozéka a példabeszédnek, hanem következtetés levonása. – c) A „mondom nektek" nyomatékosító jézusi stílusfordulat (ld. Mk 132) nem lehet része magának a példabeszédnek. – d) A 24. v. a 15.-ikkel együtt a példabeszéd lukácsi keretezését alkotja, és az „én vacsorám" (Lukács értelmezésében) a végidők messiási lakomájára vonatkozik, akárcsak a 15. versbeli „ebédelés", s ez megerősíti, hogy a 15. versben az „Isten országa" nem jézusi értelemben (ld. Mk 22) értendő. (Ráadásul Tamás evangéliumában sem ez a mondat zárja a példabeszédet, hanem ez: „A vásárlók és a kereskedők nem fognak bemenni Atyám helyeire.")

A formai érvekkel összhangban a 24. v. *tartalma*, vagyis az egy bizonyos időpont utáni végleges kizárás is ellentmondásban áll Jézus szellemével: ld. 849. lábj.

[917] Vö. 909. lábj. Néhány kódex „emberek"-re javítja.

[918] Az eredetiben: „…senki sem fogja megízlelni vacsorámat".

[919] A 907., 910-912. és 915-916. lábjegyzetben leírt számos szempont, valamint a Máté- és Tamás-evangéliumbeli változattal való összevetés teljes világossággal mutatja, hogy ezt a példabeszédet az áthagyományozás során sokszorosan átdolgozták, különböző teológiai tartalmakkal töltötték fel, és kiegészítésekkel látták el (Lk 14,18-20.22-24; Mt 22,6-7.11-14; Tam 64 négy példája és utolsó mondata). Mindezek következtében nézetünk szerint már nem lehet teljes biztonsággal helyreállítani eredeti alakját, és emiatt (illetve az eredeti „életbe ágyazottság" ismeretének hiánya miatt) eredeti mondanivalója is kétséges. Ezért csak *feltételezésünket* közöljük, amikor az alábbiakban megadjuk a példabeszéd vélhetően eredeti alakját, illetve mondanivalóját.

„Egy ember nagy vacsorát rendezett, és sokakat meghívott. Aztán a vacsora órájában elküldte szolgáit, hogy mondják meg a meghívottaknak: Gyertek, mert most készült el minden. De azok nem törődtek vele, hanem elmentek, ki a földjére, ki az üzlete után. Akkor azt mondta szolgáinak: Menjetek ki az útkereszteződésekre, és akit csak találtok, hívjátok el! A szolgák elmentek, és mindenkit összeszedtek, akit értek, rosszakat és jókat egyaránt, és a ház megtelt vendégekkel."

Eltekintve most attól, hogy kikre utalnak az eredeti meghívottak (Izrael egésze? Izrael vallási vezető rétege?), illetve az utakról összeszedettek (a „pogányok"? a „vámosok és utcanők"?), a példabeszéd lényege nézetünk szerint a következő: Isten pazar módon, válogatás nélkül mindenkit meg akar ajándékozni jóságával, mindenkit hív „országába" (ld. Mk 22), a „nagy lakomára", önfeledt ünneplésre. Akik azonban nem tudnak-akarnak mit kezdeni ezzel a nagyvonalú könnyedséggel, akik úgy vélik, van fontosabb és hasznosabb dolguk is (földjük, üzletük – vö. Lk 12,29-30!), mint hogy „ünnepeljenek" (= „Isten országára irányuljon törekvésük" – vö. Lk 12,31!), azok kimaradnak a „lakomából", mint a lakodalomba tüntetőleg munkaruhában elmenő ember (Mt 22,11), vagy a „tékozló fiú" csak munkát ismerő, nagyvonalúan ünnepelni nem tudó bátyja (Lk 15,28). Végül is csak azok jutnak el a „nagy lakomára", „Isten országába", akik függetlenül attól, hogy jók-e, vagy rosszak, elég szerények ahhoz, hogy hagyják magukat megajándékozni Isten jóságával – úgy, ahogyan az egészen kicsi gyerekek fogadják el szüleik gondoskodó jóságát (vö. Mk 10,14; Mk 580!).

[920] Akárcsak az 1-24. v., ebben a formájában a 25-35. v. is Lukács irodalmi alkotása, amelyben részint Máténál és Márknál más összefüggésben álló anyagokat közöl (25-26.27.34-35. v.), részint saját anyagát (28-30.31-32.33. v.).

[921] A „gyűlöl" (ill. „szeret") a héberben-arámban gyakran nem érzelmi viszonyulást jelent, hanem azt, hogy „kevésbé szeret, háttérbe szorít, mellőz, kevésre becsül" (ill. a „szeret" azt, hogy „előnyben részesít, előszeretettel van valami iránt"). A párhuzamos Mt 10,37 ezt az eredeti értelmet adja vissza, amikor azt írja: Aki jobban szereti apját vagy anyját…" (Vö. Mk 455.)

nővéreit, és még saját életét is,[922] ***nem lehet***[923] ***a tanítványom.***[924] (27) ***Aki nem hordozza a maga keresztgerendáját, és nem [így] jön utánam***[925]***, nem lehet a tanítványom.”***[926]

(28)[927] ***„****Mert* ***ki az közületek, aki ha tornyot***[928] ***akar építeni, nem ül le előbb, s nem számítja ki a költséget, hogy telik-e neki a befejezésig?*** (29) ***Nehogy aztán, ha lerakta az alapot, de [az építkezést] véghez vinni nem volt ereje, mindenki, aki [ezt] észreveszi, gúnyolni kezdje,*** (30) ***mondván: »Ez az ember elkezdett építkezni, de nem volt ereje véghezvinni!«*** (31)[929] ***Vagy ki az a király, aki hadba vonul***[930] ***egy másik király ellen anélkül, hogy előbb leülne, és [hadi]tanácsot tartana, vajon képes-e tízezer [harcosával] szembeszállni azzal, aki húszezerrel jön ellene?*** (32) ***Ha pedig mégsem, akkor követséget küld, amikor amaz még távol van, és meghódol neki***[931]***.”***[932]

---

[922] Amint a Mt 10,37-tel, illetve Tam 55-tel és 101-gyel való összevetés mutatja, ez Lukács bővítménye (vö. Lk 12,53), amely elveszi a mondásnak a „régiek”, az ősök” ellen irányuló élét, vö. 924. lábj., 2. bek., b) pont. Saját életünk „gyűlöletéről” ld. Lk 17,33.

[923] A „nem lehet” nem jelentheti azt, hogy Jézus nem veszi föl tanítványi közösségébe, vagy kizárja onnan, hiszen abban vámos (Lévi-Máté: Mk 2,14; Mt 10,3), zelóta (Simon: Lk 6,16; talán a karióti Júdás is: Mk 123) és „áruló” (a karióti Júdás: Lk 6,16) is helyet kapott, illetve megmaradhatott (vö. Mt 13,47; 22,10!), hanem csak azt, hogy nem tesz eleget a tanítványság feltételeinek. (Kicsit bonyolultabban: *fizikailag* benne lehet Jézus tanítványi közösségében, de a szó *valódi* értelmében nem minősíthető tanítványnak.) Megerősíti ezt, hogy Lukács görög szövegében az áll: „*nem képes* a tanítványom lenni”, a párhuzamos mátéi helyen pedig (10,37) azt olvassuk: „nem alkalmas, nem megfelelő, nem hozzáillő, nem állja meg a helyét” (a „méltó” fordítás itt helytelen). Jól fejezi ki ezt a képtelenséget, alkalmatlanságot (= a valódi tanítványság csődjét) akár a gazdag ifjú nem-csatlakozása (Mk 10,22), akár Péter tagadása vagy Júdás „árulása” (Mk 14,66-72; 14,10-11). – Az azonban, hogy valaki egy adott pillanatban vagy helyzetben „nem *képes*” a tényleges tanítványságra, még nem jelenti azt, hogy nem is *válhat* igazi tanítvánnyá.

[924] E mondás helyes értelmezéséhez két dolgot kell figyelembe venni: az egyik a „gyűlöl” igének a 921. lábjegyzetben megadott jelentése, a másik az, hogy Jézus még az ellenség szeretését is megkívánta (Mt 5,44-45; Lk 6,35-36), tehát nyilvánvalóan nem kívánhatta szüleink gyűlöletét. Aszerint tehát, hogy a szóban forgó apákat és anyákat konkrét személyeknek tekintjük-e, vagy pedig jelképeknek, kétféle (de lényegükben teljesen egybecsengő) értelmezést adhatunk.

a) Ha a szülők akadályaivá válnak Jézus követésének (amiben természetesen nem Jézus személye a lényeg, hanem az „Isten országára törekvés” – Mk 429 vége, 582, 587; Lk 12,31), akkor „háttérbe kell szorítani”, sőt szükség esetén „mellőzni” kell őket, amint erre Jézus személyes példát adott (Mk 3,33), és az őt követni szándékozóktól is megkívánta (Lk 9,61-62). – b) Jézus szóhasználatában az „apák és anyák” (Mt 10,35), az „apák” (Lk 9,59-60; Lk 526. lábj., utolsó bek.) vagy a „régiek”, a „vének” (Mt 5,21.27.33; Mk 7,5.8) egy bizonyos magatartás, nevezetesen a vallási hagyományok, illetve a hozzájuk való megszokásszerű, kritikátlan ragaszkodás megtestesítői, jelképei. Teljesen nyilvánvaló, hogy ha valaki nem szorítja háttérbe, vagy nem mellőzi ezeket a hagyományokat, akkor alkalmatlan a jézusi tanítványságra – mint ahogy a régi tömlő alkalmatlan az új bor tárolására (Mk 2,22).

[925] Vö. Mk 26 és 447.

[926] Ez a mondás ugyanazt fejezi ki, mint Mk 8,34 (a magyarázatot ld. ott), csak talán kicsit más hangsúllyal (vö. Mt 10,38: „alkalmatlan”), illetve levonja a következtetést: „Aki nem hordozza…, nem lehet tanítvány…” (ld. 923. lábj.).

[927] A 28-30. v. eredetileg egyetlen kérdő mondatot alkot (vö. 626. lábj., 2. bek.), csak a könnyebb érthetőség kedvéért osztottuk három részre.

[928] Ez a kisemberek életéből vett példa. A *pürgosz* jelenthet tornyot is, meg gazdasági épületet is. A magas költségek hangsúlyozása nagyobb épületre utal. Vö. Mk 12,1; Iz 5,2.

[929] A szelíd Jézustól nem volt idegen, hogy olykor erőszakos képekkel szemléltesse mondanivalóját, vö. Mk 9,42; Tamás-ev. 98 (ld. Mk 533, 3. bek.), ill. 1251. lábj.

[930] Ez a „nagyok” életéből vett példa.

[931] Szó szerint: „megkérdezi a békességhez [szükséges] dolgokat”, azaz „a békesség feltételeit”. A görög *eróta ta prosz eirénén* azonban a héber *sa'al b^{e}salóm*, illetve az arám *s^{e}el bis^{e}lam* megfelelője, ami azt jelenti: üdvözli az ellenfelet, kifejezi hódolatát, feltétel nélkül aláveti magát neki (vö. 2Sám 8,9-10).

(33) *„Így tehát*[933] *mindaz, aki közületek búcsút nem mond*[934] *minden*[935] *vagyonának, nem lehet a tanítványom.”*[936]

(34) ***„****(Tehát)* ***jó a só, de ha [még] a só is ízetlenné válik***[937]***, mivel fogják***

---

[932] A toronyépítés és a hadba vonulás kettős példázatát csak Lukács közli, mégpedig az eredeti „életbe ágyazottság” nélkül (vö. 901. és 920. lábj.), s ez a két mozzanat rendkívüli módon megnehezíti a helyes értelmezést.

A szokásos magyarázatok jobbára vagy azt mondják, hogy ezzel a két példázattal Jézus a követésével járó *„lemondások”* szükségességére figyelmeztet (lemondás a családi kapcsolatokról: 25-26. v., lemondás a vagyonról: 33. v., lemondás önmagunkról és az életünkről: 26. és 27. v.), vagy azt, hogy a követését megelőző *önvizsgálat* fontosságára (képesek leszünk-e az említett „lemondásokra”).

E két magyarázat közül az *elsőt* kizárhatjuk azzal, hogy ezt az értelmet csak a mostani, Lukács által szerkesztett szövegösszefüggésben kaphatják a példázatok, más nem szól mellette.

A *második* magyarázatnak kétségtelenül van annyi alapja (túl a józan emberi szempontokon), hogy Jézus maga is „40 napos” visszavonultságban, nagy megfontoltsággal hozta meg alapdöntését, mielőtt küldetésébe belevágott volna (Mk 1,12-13 és Mk 44). Ellene mond viszont az, hogy Jézus mindig habozás nélküli radikális elköteleződést és cselekvést kívánt az emberektől (ld. Mk 28 és 591, illetve az utóbbi helyen fölsorolt további előfordulásokat, továbbá Mt 13,44-45.46), még a gazdag ifjú esetében is, amikor pedig igazán nagy volt a tét (Mk 10,21 – vö. Lk 14,33).

Ezért megfontolásra érdemesnek tűnik *harmadikként* felkínált magyarázatunk, amely *magukból* a példázatokból indul ki, konkrétan az első példázatot bevezető, *jellegzetesen jézusi* kérdésből (ld. 626. lábj.): *„Tisz ex hümón?...* Ki az közületek…?” (A második példázatot természetesen nem lehetett ezzel a kérdéssel bevezetni: „Közületek melyik király az…?”, és máskor is előfordul, hogy a kettős példázatok közül a másodikat Jézus másképp vezeti be, pl. 15,4.8.). Ennek a szófordulatnak az egyéb előfordulásait (Lk 11,5; 11,11; 12,25; 14,5 [Mt 12,11]; 15,4; 17,7) megvizsgálva azt tapasztaljuk, hogy közvetlenül vagy közvetve (12,25; 17,7), de *minden* esetben a kisebbről a nagyobbra (*a minori ad majus*) következtetés eszközével él Jézus (vö. 832. lábj., 2. bek.), és azt mondja: „Ha már az emberek körében így van ez…, *mennyivel inkább* jellemző Istenre…” Miért lenne kivétel a mostani eset?

De hát mi lehet akkor e két példázat háttere és mondanivalója? Nagyon is könnyen elképzelhetjük, hogy tanítványai kételkedtek a Jézus által meghirdetett „Isten országa” e világi kibontakozásának sikerében (vö. Mk 13,1.4!). Nekik mondhatta Jézus: „Nézzétek csak! Ha már egy normális ember is úgy jár el, hogy mielőtt nagy építkezésbe fogna, leül, költségvetést készít, és nem vág bele hebehurgyán a munkába… Ha már egy normális király is előbb meggondolja, képes-e tízezer harcosával szembeszállni az ellenség húszezerével, különben nem indul el, hanem békét kér… *Mennyivel inkább* feltételezhetitek, hogy Isten is meggondolta a dolgot, mielőtt belevágott volna emberteremtő vállalkozásába…” (Vö. Mk 13,2; Mk 777 – Tam 97.)

[933] Bár ez a mondás *jézusi* gondolatkincset tartalmaz, de a megfogalmazás Lukácstól származik, és ő helyezte ebbe az összefüggésbe – a megelőző kettős példázat vélt, de azzal összhangban nem lévő tanulságaként: az, hogy *csak* dőlt betűkkel szedtük, kizárólag ezt akarja jelezni, *nem* pedig tartalmi hiteltelenségét.

[934] Bár Márk (6,46) és Pál (2Kor 2,13) is használja egyszer-egyszer ezt az igét, Lukács jellemzőjének tekinthető, mert a hat újszövetségi előfordulásból négyszer ő alkalmazza (Lk 9,61; 14,33; ApCsel 18,18.21). E kifejezés később vezérszavukká lett azoknak az embereknek, akik mindenről lemondanak, például azért, hogy szerzetessé legyenek.

[935] Lukács túlzási és nagyzási mániájának egyik jellegzetes megnyilvánulása a *pász* (= minden, mindenki) betoldása, amint Lk 18,22 és Mk 10,21, illetve Lk 21,29 és Mk 13,28 összevetése is világosan mutatja. Ld. még 98. és 113. lábj., továbbá pl. Lk 1,3; 9,1; 15,1; 21,11 és különösen ApCsel 2,41 („háromezer lélek” – amikor Jeruzsálem egész lakossága húszezer fő volt).

[936] E vers lényegi tartalmának magyarázatát ld. Mk 10,21.25-nél (Mk 593, 597). Ez az általános érvényű megfogalmazás megerősíti, hogy a „vagyonról lemondás” nem csupán kivételes esetekre vonatkoztatandó.

[937] Palesztinában a Holt-tenger vagy a Földközi-tenger vizének lepárlásával állították elő a sót, ezért az a benne lévő mellékanyagok (pl. gipsz) miatt könnyen állott ízűvé vált. – A görögben egyébként szó

megfűszerezni? (35) ***Sem fűszernek, sem trágyának***[938] ***nem alkalmas: kidobják.***[939] ***Akinek van füle a hallásra, hallja meg!***[940]***"***

15 [941](1) A vámosok és a bűnösök[942] valamennyien[943] [állandóan[944]] közeledtek [Jézushoz], hogy hallgassák őt[945]. (2) A farizeusok és az írástudók ellenben nagyon zúgolódtak; azt mondták: „Ez[946] jó fogadtatásban részesít[947] bűnösöket, és együtt eszik velük."[948]

(3) Erre[949] ezt a példázatot mondta nekik: (4) ***„[El tudjátok képzelni, hogy ha]***[950] ***közületek egy embernek száz juha van***[951]***, és elveszít közülük egyet, nem hagyja ott a kilencvenkilencet a pusztában***[952]***, és nem megy az elveszett után, amíg meg nem találja***[953]***?*** (5) ***És ha megtalálta, örvendezve a vállára veszi,*** (6) ***és hazamenvén, összehívja barátait és***

---

szerint az áll: „megbolondul"; e kifejezés talán arra utal, hogy a tabuizált, emberi hagyományok egyvelegévé vált Tóra „ostobasággá" lett (vö. Mk 541).

[938] Az eredetiben: „sem a földre, sem a trágya[domb]ra". Nehezen értelmezhető, valószínűleg megromlott szöveg, feltehetően a *tabbala'* (= fűszer) *t^{e}bela'*-ként (= föld) történt félrehallásának/félreolvasásának következtében. Ennek figyelembevételével értelmes szöveg adódik: a megdohosodott só közvetlenül (fűszernek) is, közvetve (trágyának) is használhatatlan. Kihajítják az utcára.

[939] Jézus sóval kapcsolatos tanításának magyarázatát ld. Mk 9,49-50-nél (Mk 541, 545-546).

[940] Ld. Mk 148.

[941] Ebben a fejezetben Lukács három, lényegileg egyazon témáról szóló példabeszédet állított össze.

[942] „Bűnösöknek" vagy olyan embereket neveztek, akik „erkölcstelen" életmódot folytattak (házasságtörők, tolvajok, zsiványok stb., vö. Lk 18,11), vagy olyanokat, akik „becstelen" foglalkozást űztek, vagyis olyat, amely állandó ismétlődéssel tisztességtelenséghez, illetve kultikus tisztátalansághoz vezetett (pl. vámosok, adóbehajtók, szamárhajcsárok, házalók, cserzővargák), és akiktől ezért megvonták a politikai jogokat (pl. hivatalok betöltése, tanúskodás a bíróságon). A pásztorokat (4. v.) azért számították a „bűnösök" közé, mert feltételezték róluk, hogy nyájukat idegen legelőkre is ráhajtják, illetve elsikkasztják a nyáj hozadékát (kisbárányok, tej, gyapjú stb.).

[943] Vö. 935. lábj.

[944] Ez az *észan engidzontesz* kifejezés bennfoglalt jelentése.

[945] Vö. Lk 7,34.

[946] Vö. Mk 246.

[947] Ez a kifejezés annyit jelent, mint „*saját* házába befogad", amint ezt a Róm 16,2-vel és Fil 2,29-cel való összevetés is mutatja, és összhangban áll Mk 2,15 adatával (vö. Mk 75! és 513).

[948] Vö. Lk 5,30. Az együtt étkezés a közösségvállalás jelképe volt, és teljes ellentétben állt a rabbinikus szabállyal: „Az ember ne társuljon istentelenekhez, még azért se, hogy a Tórához közelítse őket."

[949] Jézus az alábbi kettős példázattal, majd az azt követő, nagy ívű példabeszéddel védi meg, illetve igazolja viselkedését kritikusaival szemben: „Istennek a bűnösök iránti szeretete (ld. Mk 81 és Lk 19,9!), illetve a megtérő bűnösökön érzett öröme (ld. 7. és 10. v.) határtalan – *ezért* vállalok közösséget a bűnösökkel. Isten ilyen – *ezért* járok el így."

Ez az eljárás Jézus elképesztő öntudatának és küldetéstudatának megnyilvánulása: félreérthetetlenül azt fejezi ki, hogy „Isten fiának" (ld. Mk 471; 916, 7. bek.), Isten képviselőjének, Isten „hatalommal bíró" (ld. Mk 30) megbízottjának tartja magát (vö. Mk 697!, továbbá Mk 704, 922, 923) – és hogy ezen az alapon mondja, amit mond, és teszi, amit tesz.

[950] Ld. 626. lábj.

[951] Ez akkoriban közepes nagyságú nyájnak számított.

[952] A korabeli viszonyok között elképzelhetetlen volt, hogy *a pásztor* egyszerűen sorsára hagyja a nyáját. Ezért ezt a megjegyzést vagy úgy kell értenünk, hogy rábízza nyáját pásztortársaira, akikkel megosztja a karámot (vö. Lk 2,8; Jn 10,4), esetleg egy barlangba tereli a juhokat, vagy azt kell gondolnunk róla, hogy utólag toldották be *Jézus* rendkívüli viselkedésének kiemelésére; persze az is lehetséges, hogy Jézus épp ezzel a valószerűtlen mozzanattal akarja felhívni a figyelmet *Isten* magatartásának különlegességére.

[953] Az Ószövetség gyakran szemlélteti a pásztor és a nyáj képével Isten és az ő népe kapcsolatát, az elveszett bárány megtalálása pedig az „üdvösség" hagyományos kifejezése (vö. Ez 34,11-16; Jer 23,3-4; Mik 4,6-7).

szomszédait, és azt mondja nekik: »Örüljetek együtt velem, mert megtaláltam az elveszett juhomat!« (7) ***Mondom nektek***[954]***, a mennyben***[955] ***ugyanígy nagyobb öröm***[956] ***lesz egy megtérő***[957] ***bűnös miatt, mint kilencvenkilenc »igaz«***[958] ***miatt, akiknek nincs szükségük***[959] ***megtérésre.***[960] (8)[961] ***Vagy ki az az asszony, akinek ha tíz drachmája***[962] ***van,***[963] ***és elveszít egy drachmát, nem gyújt mécsest***[964]***, nem söpri ki a házat***[965]***, és nem keresi gondosan, amíg meg nem találja?*** (9) ***És ha megtalálta, összehívja barátnőit és szomszédasszonyait, és azt mondja: »Örüljetek együtt velem, mert megtaláltam az elveszett drachmát!«*** (10) ***Mondom nektek, ugyanígy örülnek [majd***[966]***] Isten angyalai***[967] ***egy megtérő bűnösnek.”***[968]

---

[954] A „mondom nektek” a Jézus által levont tanulság bevezetése, ez a mondat természetesen már nem része a példázatnak.

[955] Ez Isten nevének körülírása, a mondat jelentése tehát: „Isten jobban fog örülni…” A párhuzamos 10. v. szóhasználata miatt maradtunk a szó szerinti fordításnál (vö. 967. lábj.).

[956] Az ember és Isten összehasonlításának alapja (*tertium comparationis*) nem a pásztor és a nyáj közötti bensőséges kapcsolat (mint a János-evangélium 10. fejezetében), nem is a fáradhatatlan keresés, hanem az elveszett megtalálásán érzett öröm. (Érdemes fölfigyelni rá: Jézus nem azt mondja, hogy Isten jobban *szereti* a „megkerült elveszetteket”, mint az el nem veszetteket, hanem azt, hogy jobban *örül* nekik!)

[957] A megtérés az ember gondolkodásmódjának átalakítását, és ennek megfelelő viselkedésváltoztatását jelenti, vö. Mk 23!

[958] Az „igaz(ságos)” fogalmának értelmezéséhez ld. 117. és 798. lábj., valamint Mk 81.

[959] Egyrészt nincs olyan ember, akinek ne lenne szüksége megtérésre, azaz gondolkodása és viselkedése (állandó) átalakítására, jobbítására; másrészt ebben a szövegösszefüggésben éppen a szóban forgó „igazaknak” (Jézus ellenfeleinek) lenne szükségük megtérésre, hiszen Jézusnak éppen velük szemben kell megvédenie Isten örömét és ünneplését, amint ezt a későbbi példabeszéd is egyértelműen bizonyítja (15,32).

Szó sincs tehát arról, hogy Jézus elismerné ellenfelei tényleges „igaz voltát”: csak olyan „igazak” ők, akik önmagukat tartják (vö. Lk 18,9) vagy mutatják (vö. Lk 16,15) igaznak – vagyis Jézus e kijelentése csupán *maró iróniájának* egyik legélesebb megnyilvánulása, akárcsak Mk 2,17 // Lk 5,32 esetében (vö. Mk 81, továbbá: Tréfa, humor, irónia… [3c] a Függelékben).

Paradox megfogalmazásával („egy megtérő – kilencvenkilenc igaz, akinek nincs szüksége megtérésre”) Jézus csak Isten örömének határtalanságát húzza alá.

[960] Egyetlen józanul gondolkodó juhász sem hagyja magára nyáját. De Istent, Izrael pásztorát nem hideg racionalitás, hanem *anyai* emocionalitás jellemzi (vö. 189., 968. és 988. lábj.). Miközben a papok és törvénytudók Izrael hivatalos pásztoraiként kizárták a bűnösöket, hogy csak az „igazakat” tegyék még „igazabbakká”, Jézus az „anyai Atya” feltétlen akarataként ismerte fel: Egyetlen elfutott gyermekének sem szabad elvesznie. És Istennek az újra megtaláltak miatti *öröme* nem egyszerűen nagy, hanem „irracionálisan” óriási: örömünnepre hívja össze „minden barátját és szomszédját” (6., 9. és 23-24. v.).

Erre gondolva nehezen érthető, hogyan gondolhatták-gondolhatják sokan, hogy a bűnösöket Isten pokolra veti, ahol azok soha többé nem térhetnek meg.

[961] Jellemző Jézusra, hogy a kettős példázatok egyikében a férfiak világából, másikában a nők világából veszi a példát, ld. vetés, aratás – fonás, szövés; vetés – kenyérsütés (743. és 747., ill. 834. lábj.)

[962] A drachma volt a leginkább használatos görög ezüstpénz Jézus környezetében, még ha ritkábban használták is, mint a római dénárt, amellyel egyébként egyenértékű volt: egy napszámot ért (s a mína századrészét).

[963] A tíz drachma a közel-keleti asszonyok pénzérmékkel kirakott fejdíszére emlékeztet, amely hozományuk része és legértékesebb birtokuk volt, és amelyet többnyire még éjszakára sem vetettek le. Végszükség esetén ehhez a pénzhez nyúltak mint utolsó tartalékhoz. A tíz drachma pontosan kifejezi ennek az asszonynak a szegénységét, hiszen az említett fejdíszt nem egyszer több száz arany- és ezüstérme díszítette, és díszíti ma is.

[964] A szegények nyomorúságos, ablaktalan lakásába alig hatolt be fény az alacsony ajtónyíláson.

[965] A kemény (köves, vagy döngölt földes) „padlón” a söprögetés nyomán az asszony a homályban is meghallhatja a pénzérme csengését.

[966] Egyes magyarázók szerint a *ginetai*-nak az arám *imperfectum* felel meg, ezért – a 7. versnek megfelelően – itt is jövő időt kell használni. Mások épp a jelen idejű kifejezés jelentőségét

[969](11) Ezt mondta: ***„Egy embernek két fia volt.*** (12) ***A fiatalabbik így szólt az apához: »Apám, add ki nekem a vagyon rám eső részét!« Ő pedig megosztotta köztük a [megélhetést szolgáló] javakat.***[970] (13) ***Néhány nap múltán a fiatalabbik fiú mindent összeszedett***[971]***, elutazott egy távoli vidékre***[972]***, és ott önsorsrontó***[973] ***életmóddal eltékozolta vagyonát.*** (14) ***Miután mindenét elköltötte, hatalmas éhínség lett szerte azon a vidéken, s ő elkezdett nélkülözni.*** (15) ***Elment hát, és beállt annak a vidéknek az egyik polgárához, s***

---

hangsúlyozzák. – Ez esetben talán fölösleges teológiát építeni a jelen és a jövő idő különbségére, különös tekintettel Isten időtlenségére.

[967] Szó szerint: „…öröm [lesz] Isten angyalainak színe előtt". Ez Isten nevének kétszeres körülírása: 1. az „angyalok", 2. „az angyalok színe előtt" (az akkori felfogás szerint az angyalok „Isten előtt, Isten színe előtt" állnak). – Isten megosztja örömét angyalaival, s a bűnösök megtérésén az egész mennyben örömujjongás tör ki.

[968] Jézus nem szégyelli, hogy Istent egy szegény asszonyhoz hasonlítsa. Megrázó kép ez, mivel azt mutatja: A filozófusok mindent birtokló és mindenre képes Istenének képével szemben Jézus úgy látja: Isten lázasan keres valamit, amire sürgősen szüksége lenne, de amit ő maga nem képes előteremteni! Ez pedig nem más, mint az ember szabad és bizalomteli megtérése hozzá. Isten arra vágyik, hogy az ember szabadon megajándékozza, vagy újra megajándékozza (!) őt bizalmával (vö. Mk 23 és 666). Ha ez megtörténik, akkor határtalan az *öröme*, és öröme kitör, betölti a mennyet: „Barátaim, a mi Jóskánk/Erzsink ismét itt van!"

[969] A köznapi felfogás szerint az alábbi példabeszéd főszereplője a „tékozló fiú", csakhogy vele egyenrangúan fontos szereplő a bátyja, a tényleges főszereplő pedig az apa. Nem allegóriáról van szó, hanem az életből vett történetről, amint Isten kétszeri (körülírásos) megnevezése is mutatja (18. és 21.: „az ég ellen és ellened"); az apa tehát nem Isten, hanem egy földi apa, de bizonyos szófordulatokon mégis átcsillan, hogy szeretetével mégiscsak Isten jóságát példázza (ld. 983. lábj.: „színed előtt" – vö. 10. v.: „Isten angyalainak színe előtt").

[970] A vagyon átadásának két jogi formája volt: 1. végrendelettel történő örökségbe adás az apa halála esetére, 2. odaajándékozás még az apa életében. Úgy tűnik, itt a második esetről van szó. Mivel két fiú volt ebben a családban (a lányok csak akkor örökölhettek, ha nem született fiú: 4Móz 27,8), s a jog szerint az elsőszülöttnek kétszer annyi járt, mint a többi fiúnak (5Móz 21,17), a kisebbik fiút a vagyon egyharmada illette meg. A nagyobbik fiúnak járt tehát a vagyon kétharmada, de egyelőre csak annak tulajdonjoga (ezért az apa nem adhatta volna el azt a mezőt, ahonnan a 25. v. szerint fia éppen hazatér), rendelkezési joga és haszonélvezeti joga nem (ha a fiú eladta volna azt a földet, a vevő csak az apa halála után vehette volna birtokba, illetve a haszonélvezeti jog korlátlanul az apát illette haláláig). – Ezek alapján elképzelhető, hogy a kisebbik fiúnak az apja elleni bűne (18. és 21. v.) abban állt, hogy még apja életében eladta (illetve aztán eltékozolta) az örökségét, hiszen ahhoz nem volt joga – az „ég", azaz Isten elleni bűne pedig abban, hogy önsorsrontó életmódot folytatott.

[971] Miután minden örökségét pénzzé tette.

[972] Vagyis kivándorolt. Abban az időben nagy csábítást jelentettek a Földközi-tenger partjának kereskedővárosai, különös tekintettel a gyakori palesztinai éhínségekre. A zsidó diaszpóra ekkori létszámát 4 millióra becsülik, miközben Palesztina lakossága legfeljebb félmillió lehetett.

A fiatalabbik fiú nyilvánvalóan nőtlen még, ezért életkorát a fiúk szokásos házasodási koránál, 18-20 évnél kevesebbre tehetjük.

[973] Sokszor fordítják „kicsapongó, züllött", vagy „dőzsölő" életnek az eredeti kifejezést (*dzón aszótósz*), de ez alighanem az idősebbik fiú 30. versbeli vádaskodásának hatására történik, aminek a megbízhatósága több mint kétséges, hiszen honnan tudhatta volna pontosan, hogyan is élt öccse a távolban. Az *aszótósz* módhatározószó sokkal tárgyszerűbb és higgadtabb: a *szódzein, szótéria*, vagyis az „üdvösségre vezetés, megmentés, megtartás" szócsaládja áll mögötte, persze a görög „*a*" fosztóképző miatt itt az ellentétes tartalmakra kell gondolni, vagyis olyan magatartásra, amely nem üdvö(ssége)t, megmentést, megtartást eredményez, hanem romlást, tönkremenést, pusztulást. Tehát az „üdvösségre, jóra vezető, helyes" életmóddal ellentétes, „romlásba vezető" életmódról van itt szó, ezt próbáltuk összefoglalni az „önsorsrontó" jelzővel. Hogy aztán ez fegyelmezetlenségben, rendetlenségben, hanyagságban, nemtörődömségben, tékozlásban, pocsékolásban, zabolátlanságban, dőzsölésben vagy kicsapongásban (vagy ezek valamilyen keverékében) állt-e, nem tudjuk.

[az**[974]**] kiküldte őt a mezőire disznókat legeltetni**[975]**. (16) [976]***Szívesen megtöltötte volna gyomrát**[977]** [csak] azzal**[978]** [is], amit a disznók ettek, de**[979]** senki sem adott neki.*** (17) ***Akkor magába szállt**[980]**, és így szólt: »Apámnak hány bérese bővelkedik kenyérben, én pedig itt pusztulok éhen!*** (18) ***Felkelek, elmegyek apámhoz**[981]**, és ezt mondom majd neki: Apám, bűnt követtem el az ég**[982]** ellen és ellened**[983]**,*** (19) ***többé nem érdemlem meg, hogy fiadnak hívjanak; tégy engem a béreseid közül eggyé**[984]**!«*** (20) ***Felkelt hát, és elment apjához. Még messze volt onnan, amikor apja meglátta őt, és megesett rajta a szíve**[985]**, és elébe futott**[986]**, nyakába borult, és összecsókolgatta**[987]**.**[988] (21) ***Ekkor a fiú azt mondta neki: »Apám, bűnt***

---

[974] A beszédben/szövegben nem jelzett alanyváltás semitizmus.

[975] Tisztátalannak számító állatokkal (3Móz 11,7) kell foglalkoznia, nem tudja megtartani a szombatot stb.: a legmélyebb megaláztatást szenvedi el, és gyakorlatilag arra kényszerül, hogy folyamatosan megtagadja vallását. Közismert volt a mondás: „Átkozott az az ember, aki disznót tenyészt."

[976] Jelzés nélküli (vissza)váltás az előző alanyra (vö. 974. lábj.).

[977] Ezt az otrombának számító kifejezést több kódex is törli, s helyette azt írják: „jóllakott volna".

[978] Az eredetiben: „azokkal a szarvacskákkal / hüvelyekkel", azaz „hüvelyes terméssel". A szentjános-kenyérfa 20-25 cm hosszú, 2-3 cm széles terméséről van szó, amelynek édeskés gyümölcsvelője akár 50% cukrot is tartalmazhat. Jézus környezetében mindenekelőtt állati táplálékul szolgált, de olykor a nyomorgók is ráfanyalodtak.

[979] A fordítások ingadoznak: egyesek „de"-vel, mások „és"-sel adják vissza a *kai*-t, nyilvánvalóan annak függvényében, hogyan értelmezik a „senki sem adott neki"-t; a „*de*" arra utal, hogy „(senki sem adott neki) abból", ti. a disznók eledeléből. Ám lehetséges másik értelmezés is, s akkor így foghatjuk fel ezt a verset: „Szívesen megtöltötte volna a gyomrát azzal, amit a disznók ettek – ha nem undorodott volna tőle; *és* senki sem adott neki enni (így kénytelen volt lopni valami ennivalót)."

[980] A héberben-arámban a bűnbánattartás kifejezése.

[981] A bajba került fiú magába szállásának és hazatérésének nagyon is prózai oka van: az, hogy éhezik. Jézus egyáltalán nem idealizálja a fiú boldogtalan érzelmeit. A példabeszéd egyébként sem a kisebbik fiú „megtérésére" összpontosít, hanem az apa szeretetére és örömére.

[982] Az „ég" („menny") Isten körülírása (vö. 7. v.).

[983] Szó szerint az áll itt (meg a 21. versben is), hogy „színed előtt".

[984] Hiszen végkielégítése óta semmire sem lehet már igénye, még táplálékra és ruhára sem: mind-kettőért meg akar dolgozni.

[985] Ld. Mk 289.

[986] Rendkívül szokatlan, szinte elképzelhetetlen, hogy egy keleti ember ilyen méltóságán aluli módon cselekedjék, bármennyire sietős legyen is a dolga.

[987] A csók a megbocsátás jele (vö. 2Sám 14,33), az összecsókolgatás (*kataphilein*) a felindultságé (vö. Mk 900).

[988] Egy (főleg ókori keleti) férfi, apa nem viselkedik így. Így csak egy anya viselkedik. A példa-beszédbeli apa alakjában Jézus hihetetlen lélektani pontossággal rajzolja meg Isten nőies-anyai (és férfias-apai) vonásait (vö. 187., 189. és 968. lábj.):

A *nőies-anyai vonások*: a) Folyton *visszavárja* elcsavargott gyermekét. Folyton résen van, lesi a kaput, kinéz az utcára. Különben hogyan is vehetné észre már „messziről", hogy a fiú hazafelé közeledik? Amikor meglátja, *eléje fut, öleli-csókolja*. Egy férfi így nem viselkedik, legalábbis az ókori Keleten nem: ő „úr", aki nem rohan a fia után, s ha az visszajön, akkor is csak megfelelő feltételekkel fogadja vissza. b) *Öröme minden mértéket meghaladóan túláradó.* Ezt fejezi ki már a rohanás, az ölelés, a csókok is, azután az ünnepi ruha elővétele és a fiú beöltöztetése, a hízott borjú levágása, a lakoma, a zene, a tánc. c) *Egyszerűen túllép az igazságosságon* (vö. Mt 20,9!). A „tékozló fiú" hazatérésekor elmarad az erkölcsi prédikáció, nincs leszámolás, nincs egyezkedés, mi illeti meg a hazatért tékozlót, és mi nem, és végképp nincs szó büntetésről. (Mellesleg: mindez fölösleges is, hiszen a fiú hazatért, bánja is, amit tett, mi mást kellene csinálni, mint örülni, hogy otthon van, hogy „föltámadt".)

A *férfias-apai vonások*: a) Van bátorsága, hogy biztosítékok nélkül, első szóra *hagyja elmenni* fiát „távoli vidékre", a veszélyes világba. Az anyák általában inkább hajlanak arra, hogy magukhoz kössék gyermekeiket, és függőségben tartsák őket; ez az apa viszont fölszabadítja, *szabaddá teszi*

követtem el az ég ellen és ellened, többé nem érdemlem meg, hogy fiadnak hívjanak…«[989] (22) ***Az apa azonban***[990] ***így szólt rabszolgáihoz: »Gyorsan!*** [991]***Hozzátok elő a legjobb ruhát***[992]***, és***[993] ***adjátok rá, és húzzatok gyűrűt***[994] ***az ujjára, és sarut***[995] ***a lábára,*** (23) ***és vezessétek elő a hizlalt borjút, vágjátok le***[996]***, és együnk [és] vigadjunk,*** (24) ***mert ez az én fiam halott volt, de újból életre kelt, elveszett volt, de rátaláltunk***[997]***!« És elkezdtek vigadni.*** – (25) ***Az idősebbik fia pedig a mezőn volt, és amikor hazajövet közeledett a házhoz, meghallotta [a] zene és [a] körtánc [hangjait].*** (26) ***Odahívta az egyik legényt, és érdeklődött, mit jelentsen ez.*** (27) ***Az pedig ezt mondta neki: »A testvéred jött meg, és apád levágatta a hizlalt borjút, mert egészségesen kapta vissza őt.«*** (28) ***Erre [az idősebbik fiú] megharagudott***[998]***, és nem akart bemenni. Apja azonban kiment***[999]***, és kérlelte***[1000]***.*** (29) ***Ő azonban megfelelt, és ezt mondta apjának: »***[1001]***Nézd, annyi éve végzek neked***[1002] ***rabszolgamunkát, és soha nem szegtem meg a parancsodat, de nekem soha nem adtál egy***

---

fiát, hiszen az csak így tud felnőtté válni, megérni. b) Képes vállalni, és férfi módra „kihordani" a *konfliktushelyzeteket*: Nagyobbik fia duzzogásakor nem húzódik meg a házban, hanem kezdeményezően kimegy, szembenéz vele, és kétszeresen is helyreigazítja őt: rámutat arra, hogy nem érte semmiféle jogtalanság (31. v.), és arra is, hogy öccse „tékozló volta" ellenére is a testvére (32. v.). c) *Van érzéke az igazságosság iránt*: bár „anyaként" túllép az igazságosságon, ez nem jelenti azt, hogy igazságtalan lenne. Megérti, hogy nagyobbik fia úgy érzi, igazságtalanul bántak vele, továbbá elismeri az igazságosság iránti igényét, de közli vele, hogy valójában nem érte őt semmiféle jogtalanság (vö. Mt 20,13!), hiszen minden, ami a sajátja, az a fiáé is. (De itt sem valamiféle hideg-rideg igazságosságról van szó: idősebbik fiát is anyaian „Gyermekem"-nek szólítja, a szívére beszél, kérleli, megindokolja neki, miért is „kell" most ünnepelni.)

[989] Az újbóli „gyermekké váláshoz" (= a „gyermeki státus" újbóli elnyeréséhez) hozzátartozik a bűnök megvallása – de fontos tudatosítanunk, hogy az apa (Isten) megbocsátása *megelőzi* a bűnvallomást: ezt mutatja egész viselkedése (20. v.) és az, hogy nem engedi a fiúnak végigmondani bűnvallomását (22. v.). Vö. Lk 19,9!

[990] Az apa a fiú szavába vág, és nem engedi, hogy az végigmondja, amit akart (a legkevésbé sem akarja „megalázni" a béres-lét lehetőségének elhangzásával), sőt, a kimondatlanul maradt szavakat ellenkezőjükre fordítja: nem a béresek (napszámosok) egyikeként, hanem díszvendégként kezeli fiát (ld. 22. v.).

[991] Az apa hármas rendelkezése (ruha, gyűrű és saru, borjúvágás) a megbocsátásnak és a gyermeki állapot („jogállás") helyreállításának nyilvánossá tétele: Mindenki vegye tudomásul!

[992] Keleten, ahol nem ismerték a rendjeleket, az ünnepi öltözék nagy kitüntetés jele volt: ha a király ki akarta tüntetni valamelyik méltóságot, értékes ruhát ajándékozott neki.

[993] Az utasításokban ötször ismétlődő „és" alighanem az apa felindultságát fejezi ki. Vö. 910. lábj.

[994] Pecsétgyűrűre kell gondolnunk; átadása „a hatalom átruházását" jelenti (vö. 1Makk 6,15).

[995] A saru (szandál) luxusnak számított, szabad férfiak hordták: az apa nem akarja, hogy fia továbbra is mezítláb járjon, mint a rabszolgák.

[996] Általában ritkán ettek húst. Rendkívüli alkalmakra egy hizlalt borjút tartottak készenlétben. Levágása örömünnep a család és a cselédség számára, s a hazatért fiúnak az asztalközösségbe történő ünnepélyes visszavételét jelenti.

[997] Két erős kép jelzi a fordulatot: a halottfeltámadás (vö. 7,22) és az elbolyongott juh hazavitele a nyájhoz (vö. 5-6. v.).

[998] Az idősebbik fiú szemléletmódja és viselkedése hajszálpontosan megfelel a farizeusokénak és írástudókénak (ld. 2. v.).

[999] Az apa nagyobbik fia kedvéért is elhagyja a házat… (vö. 20. v.).

[1000] Barátságosan és kitartóan biztatja dacos fiát: feltűnő az *imperfectum* használata, és megfelel az előző mondat második részében használt *imperfectum*nak, amely a fiú bemenni nem akarásának tartósságát fejezi ki; egyébként a példabeszéd szinte minden igéje *aoristos*-ban áll.

[1001] Sutba vágva a keleti udvariasság minimumát is, mellőzi a megszólítást (vö. Mt 20,12!), majd három szemrehányással halmozza el apját (s a következő versben egy negyedikkel).

[1002] Ez a „neked" arra utal, hogy nem csupán rabszolgamunkát végzett (véleménye szerint!), hanem ő maga is rabszolgalélek volt.

kecskét [sem], hogy a barátaimmal vigadjak. (30) ***De most, amikor*** [1003]***ez a te fiad, aki a te***[1004] ***vagyonodat szajhákkal élte fel, megjött, levágattad neki a hizlalt borjút.«*** (31) ***Ő azonban azt mondta neki: »***[1005]***Gyermekem, te mindenkor velem vagy, és minden, ami az enyém, a tiéd***[1006] ***[is].*** (32) ***De [most] vigadnod és örülnöd*** [1007]***kellene, mert*** [1008]***ez a te testvéred***[1009] ***halott volt, de (újból)***[1010] ***életre kelt, elveszett [volt], de rátaláltunk.«"***[1011]

[1003] „Ez a te fiad": megvető (vö. 18,9.11 és 998. lábj., illetve 18,5; 20,14), gúnyos szemrehányás az apjának, s ugyanakkor a testvéri viszony megtagadása is.

[1004] A görögben a fordított szórend hangsúlyossá teszi a birtokos névmást, így ez a „te" is a gúny megnyilvánulása.

[1005] Az apa megszólítja a fiút (vö. Mt 20,13!), méghozzá nagyon szeretetteljesen; a kifejezés értelme: „Kedves fiam!"

[1006] Azután, hogy a kisebbik fiú már megkapta, és el is tékozolta járandóságát, ez a megállapítás teljesen helytálló – természetesen abban az értelemben, hogy az idősebb fiúé az apa minden vagyonának *tulajdon*joga (a *rendelkezési* és *haszonélvezeti* jog gyakorlásáról világosan tanúskodnak a 22-23. versben említett apai rendelkezések). Vö. 970. lábj.

[1007] Ez a „kell" (*dei*) „irreális" jelentése (vö. Mt 18,33; Zsid 9,26); az apa szavai így *szemrehányást* fejeznek ki: Vigadnod és örülnöd „kellene" (egészen pontosan: „kellett volna"), hiszen a testvéred halott volt, de életre kelt… Ám alkalmazható lenne a „kell" „reális" jelentése is; az apa szavai ekkor *mentegetőzésül* szolgálnának: „Muszáj volt" lakomát rendeznem, hiszen határtalan örömömben mi mást tehettem volna!? A két értelmezés egyszerre is helytálló lehet. Azért döntöttünk az első mellett, mert így jelenik meg világosan a párhuzam a 23-24. verssel: ott is, itt is az együtt örvendezésre való felszólítás hangzik el. – Vö. Mt 724. lábj. 2. bek.

[1008] Lehetséges, hogy a 30. verstől eltérően itt semitizmussal, nevezetesen a mutató névmás fölösleges használatával van dolgunk (vö. Mt 18,14; 25,40!); ebben az esetben nem kellene lefordítani. Csakhogy nagyon is valószínű, hogy ez tudatosan ironikus (és helyesbítő) válasz (ld. köv. lábj.) a nagyobbik fiú „ez a te fiad" kifejezésére.

[1009] Az apa szemében – amint ez egyébként is nyilvánvaló – a „tékozló" fiú változatlanul (vagy legalábbis újra) testvére a „tisztességesnek".

[1010] Sok kódex itt is az *anadzén* igét használja, mint a 24. versben.

[1011] Ahogyan a nyílvessző *egy* ponton csapódik célba, úgy a példabeszédek is általában „egycsúcsúak", azaz egyetlen fő mondanivalót akarnak szemléltetni. Van azonban néhány ún. „kétcsúcsú" példabeszéd, amelyek két eseményt ábrázolnak, és kettős mondanivalóval is bírnak, noha a hangsúly mindig a *második* csúcsponton, a második mondanivalón van. Ezek közé tartozik az egyforma bérfizetésről (Mt 20,1-8.9-15), (talán) a királyi menyegzőről (Mt 22,1-10.11-13), a gazdag emberről és a szegény Lázárról (Lk 16,19-23.24-31) szóló, valamint az éppen most tárgyalt példabeszéd, amelynek kétrészességét erőteljesen aláhúzza az, hogy mindkét rész szinte rímszerűen ugyanazzal a mondással zárul (24. és 32. v.)

Az *első rész* (11-24. v.) a kisebbik fiú távozását, vagyona eltékozlását, majd hazatérését ábrázolja, és a hazatérésének örömére rendezett örömlakomában csúcsosodik ki, *mondanivalója* pedig (a hagyományos istenkép súlyos következményekkel bíró megváltoztatásaként…): *Ilyen az Isten!* Ilyen jóságos, ilyen irgalmas (vö. 187. és 189. lábj.), ekkora *a szeretete*, ekkora *az öröme* az elveszettek hazatérésén!

A (11. versben már előkészített) *második rész* (25-32. v.) a nagyobbik fiú életvitelét, illetve az örömünnep elleni zúgolódását, majd az apa és fia párbeszédét mutatja be, a „farizeusoknak és írástudóknak", az „igazaknak" (vö. 959. lábj.), a tisztességes embereknek címzett *mondanivalója* pedig, s ezzel az egész példabeszéd lényegi mondanivalója: Ha egyszer Isten ilyen jó, és ekkora az öröme a hazatérteken, akkor ne legyetek ti se olyan szeretetlenek és olyan örömtelenek! A lelkileg halottak feltámadnak, az eltévelyedettek hazatalálnak – *örüljetek együtt Istennel*, örüljetek együtt a hazatértekkel!

Az Istenről rajzolt *vonzó* képpel Jézus valójában zúgolódó ellenfelein akar segíteni, mert őket is meg akarja menteni: a magukat tisztességesnek és igaznak tartókat csalogatja, buzdítja „megtérésre", gondolkodásuk és életgyakorlatuk átalakítására, Isten (és a maga) példájának követésére. Azt szeretné, ha be tudnának lépni az ingyenesen ajándékozó szeretet világába („Isten országába"), és örülni tudnának mások „meg nem érdemelt" szerencséjének (vö. Mt 20,1-15; Lk 619, b) pont!). Ha

16 (1) Tanítványaihoz[1012] is szólt: ***„Volt egy gazdag ember, akinek volt egy intézője,***[1013] ***és ezt bevádolták nála [azzal], hogy tékozolja a vagyonát.***[1014] (2) ***Hívatta, és ezt mondta neki: »Mit hallok rólad? Számolj el vagyonkezeléseddel, mert nem végezheted többé a vagyonkezelést.«*** (3) ***Az intéző erre ezt mondta magában***[1015]***: »Mit tegyek [most], hogy uram elveszi tőlem a vagyonkezelést? Kapálni nincs erőm, koldulni szégyellek.*** (4) ***Tudom [már], mit tegyek, hogy amikor eltávolítanak a vagyonkezelésből, befogadjanak házukba [az emberek].«*** [1016](5) ***Egyenként magához hívatta urának adósait***[1017]***. Az elsőhöz így szólt:***

---

viszont mégis megmaradnak az igazságosság sorompói között, akkor kívül rekednek Isten országán, amint egy nagyon hasonló példázat szemlélteti (Mt 21,28-32; vö. Lk 16,16; 18,14a; továbbá Lk 256 és 265!), és a maguk választotta „hideg pokolban" majd „bőgnek és fogukat csikorgatják", tovább zúgolódnak – természetesen Isten „igazságtalansága" miatt (vö. Mt 22,11-13). De a szeretet ünnepét ezért még nem fogják lefújni.

A példabeszéd hirtelenül, tényleges befejezés nélkül ér véget. Ez a lezáratlanság talán Jézusnak az ellenfeleivel kapcsolatos reményét fejezi ki – vagy a meghívást a példabeszéd minden hallgatója, olvasója számára…

[1012] Az *elegen de kai prosz* („…-hoz is szólt") Lukács szóhasználata. A példabeszédet „életbe ágyazottságának" megjelölése nélkül hagyományozták át, de valószínű címzettjei vámosok és adóbérlők voltak (ld. 1027. lábj.)

[1013] A példabeszéd konkrét galileai gazdasági viszonyokat feltételez: A – gyakran külföldi – nagybirtokosok egy általános bérlőnek adták ki földjeiket, az meg „al-haszonbérlőknek", akik aztán a földet megművelő parasztoknak (akiktől a tényleges terméstől függetlenül behajtották a bérleti díjat). Ebben a rendszerben nagyon fontos szerep jutott a meglehetősen nagy önállósággal eljáró intézőknek, akik számadással tartoztak a tulajdonosnak (vö. Mk 12,1-2).

Megoszlanak a vélemények arról, hogy itt Jézus által kitalált történettel van-e dolgunk, vagy olyan, közszájon forgó történetről, amelyet Jézus csupán átvett, esetleg egy konkrét botrányos esetről, amely akkoriban beszédtéma volt.

[1014] Nem derül ki, hogy miben állt a tékozlás, és az sem, hogy a vád megalapozott volt-e, vagy sem, bár „kiútkeresésével" az intéző hallgatólagosan elismeri azt. Mindenesetre ugyanaz a „tékozol" ige áll itt, mint a 15,13-ban.

[1015] Vö. Lk 15,17.

[1016] Az intézőnek az 5-7. versben leírt eljárása két dolgot jelenthet: a) Szorult helyzetében az 1. versben emlegetett vagyon-eltékozlás után okirat-hamisítás segítségével most gátlástalanul ismét <u>megrövidíti az urát</u>, az így keletkező hasznot pedig az adósoknak adja, amivel egyúttal cinkosaivá teszi őket. – b) Ezek az intézők sokszor nem annyi „bérleti díjat", azaz termésrészt követeltek a legalsó szinten álló „albérlőktől", azaz a földek tényleges megművelőitől (vagy a nagykereskedőktől, ld. 1017. lábj.), amennyit a földesúr kiszabott (s ami az ő „fizetésüket" is magában foglalta!), hanem (zsarolással vagy erőszakkal) sokkal többet, hogy ebből a többletből gyorsan meggazdagodjanak. Ez itt konkrétan azt jelenti: A bevádolt intéző *a szerződés megkötésekor* nem 50 hordó olajat, ill. 80 zsák búzát íratott az adóslevelekre, azaz nem annyit, amennyit a földesúr kiszabott, hanem 100 hordó olajat és 100 zsák búzát. *Most,* amikor el kell számolnia, és nagy valószínűséggel nélkülözés vár rá, a legokosabbat (és legegyszerűbbet) teszi, amit ebben a helyzetben tehet: elengedi a parasztoknak (vagy a nagykereskedőknek) tartozásuknak azt a részét, amelyet a szerződéskötéskor ő zsarolt ki tőlük, vagyis a *plusz* 50 hordó olajat, ill. 20 zsák búzát. Azzal, hogy ötvenet és nyolcvanat írnak az új adóslevélre, voltaképpen a földesúrral kötött *eredeti* szerződés jön létre, vagyis az intéző ez esetben nem az urát csapja be, nem annak vagyonából sikkaszt, hanem – a kizsarolt *plusz* olaj- és búzamennyiség elengedésével – <u>visszaadja a parasztoknak</u> azt, amit jogtalanul követelt tőlük. (Effajta „állapot-helyreállításról" beszél Zakeus is, csak ő még ennél az intézőnél is nagylelkűbb, mert csalásainak négyszeres megtérítését ígéri: Lk 19,8.)

Az adósok persze mindkét esetben hálásak lesznek, és „befogadják majd házukba", azaz vállalják megélhetésének – legalábbis átmeneti – biztosítását (vö. Mk 513).

[1017] Ezek vagy bérlők (parasztok), akiknek haszonbérként be kellett szolgáltatniuk a föld termésének meghatározott részét, vagy nagykereskedők, akik adóslevél ellenében nagyobb szállítmányokat

»Mennyivel tartozol uramnak?« (6) ***Az meg így szólt: »Száz hordó***[1018] ***olajjal.« Mire ő azt mondta neki: »Vedd [át] az adósleveledet***[1019]***, ülj le, és írj gyorsan ötvenet!«*** (7) ***Aztán egy másiknak ezt mondta: »Hát te mennyivel tartozol?« Az meg így szólt: »Száz zsák***[1020] ***búzával.« Azt mondta neki: »Vedd [át] az adósleveledet, és írj nyolcvanat!«*** (8) [1021]***És az úr megdicsérte***[1022] ***az igaztalan***[1023] ***intézőt, mivel okosan járt el.*** [1024]*Mert e világ fiai*[1025] *okosabbak a maguk nemében, mint a világosság fiai.* (9) ***Én***[1026] ***is mondom nektek***[1027]***:***

---

kaptak. Az 5-7. v. hatalmas számadatai az utóbbit valószínűsítik, de az is lehetséges, hogy ebben az esetben Jézus engedett a keleti ember vonzódásának a nagy számokhoz.

[1018] Az eredetiben említett mértékegység („bat") 36,5 liter, a 100 bat tehát 36,5 hektoliter; ez 146 olajfa termésének felel meg, mert egy olajfa átlagos termése Palesztinában 120 kg olívabogyót, ill. 25 liter olajat tett ki; pénzbeli értéke mintegy 1000 dénár (= ezer napszám) volt.

Hatalmas adósságokról van tehát szó (ld. még 1020. lábj.). Az engedmény azonban (kb. 18 hl olaj, 73 hl búza) nagyjából azonos értékű, kb. 500 dénár, mivel az olaj sokkal drágább volt, mint a búza. (500 dénárból egy szegény ember 500 napig, azaz csaknem 1 év és 5 hónapig tudta eltartania a családját…)

[1019] Az intézőnek kellett őriznie az adósok által írt bérleti szerződéseket, illetve adósleveleket. Most odaadja nekik, és vagy átíratja velük (abban a reményben, hogy azonos kézírás esetén nem tűnik fel a csalás), vagy újat írat velük.

[1020] Az eredetiben említett mértékegység („kór") a „bat" tízszerese, a 100 kór tehát 365 hektoliter; ez 42 hektár föld termésének felelt meg, pénzbeli értéke pedig mintegy 2500 dénár volt.

[1021] Vö. 1033. lábj., 1. bek.

[1022] Nehéz elképzelni, hogy a példabeszédbeli úr megdicsérte intézőjét, de talán mégis lehetséges: például értelmezhető a rászedett úr rezignált öniróniájaként, amikor más földbirtokosok társaságában elmeséli, hogyan járt az intézőjével.

Lehetne ezt a dicséretet fordítási hibával is magyarázni. A héber *bareh* ige ugyanis általában azt jelenti ugyan, hogy „áld, dicsér", de eufémizmusként az ellenkezőjét is: „megátkoz, elátkoz" (ld. Jób 2,9; 1Kir 21,13). Hasonlóképpen az *arúm* melléknév sem csak azt jelenti, hogy „okos, értelmes", hanem azt is, hogy „ravasz, furfangos, cseles", és „álnok, alattomos" (ld. 1Móz 3,1). Vagyis a mondat így is hangozhatna: „Ekkor az úr elátkozta az álnok intézőt…" Ami persze kézenfekvő lenne, csakhogy e lapos megállapítás esetén mi lenne a „poén" a történetben? És mi lenne Jézus mondanivalója? Az, hogy „ti se csináljatok ilyen csúnya dolgokat"? Ehhez nem kell példázatot költeni, és különben is magától értetődő. A „poén" éppen az, hogy Jézus egy *negatív* magatartás által is szemléltetni tudja *pozitív* mondanivalóját – akárcsak az igaztalan bíró (Lk 18,1-5), a merénylő (Tamás-ev. 98, ld. Mk 533, 3. bek.) vagy a hadba készülő király példázatával (Lk 14,31-32), s ráadásul az utóbbi bizonyos értelemben szintén az okosságot köti a hallgatók lelkére!

[1023] Az eredeti kifejezés minél pontosabb tükrözése érdekében választottuk ezt a fordítást, annál is inkább, mivel magyarul lehetetlen is visszaadni az eredeti, széles jelentéstartományt (vö. 798. és 851. lábj.). Lényegileg a „bűnös" szinonimájáról van szó, vö. Mt 5,45, konkrétan pedig talán „csaló"-val lehetne fordítani, vö. 1166. lábj.

[1024] Négy érv is szól az itt következő mondat hitelessége ellen: a) Maga a példabeszéd egyáltalán nem e két csoport okosságának különbözőségét hangsúlyozza, hanem ellenkezőleg: a „világ fiait" állítja példaképül a „világosság fiai" elé. b) Ez az általánosító és rezignált megállapítás egyáltalán nem a jövőre irányítja a figyelmet („Tehát viselkedjetek ti is így meg így…"), hanem visszatekintve panaszkodik Jézus hallgatóinak értetlensége miatt. c) Meglehetősen ügyetlenül történik a „mert"-tel bevezetett mondat odabiggyesztése az előzőhöz – és persze a márki *gar* („ugyanis") kötőszóval egyenértékű *hoti* („mert") magában véve is „gyanús" (vö. Mk 523). d) E mondat kihagyásával a 9. v. „varratmentesen" kapcsolódik a 8a-hoz (ld. 1026. lábj. és Mk 713).

[1025] Szó szerint: „ennek a világkorszaknak (*aión*) a fiai", azaz: „a világ emberei", „a világhoz tartozók", „az e világi gondolkodásmódúak"; vö. Mk 471.

[1026] A „mondom nektek" Jézus példabeszéd-kommentárjainak (is) jellemző bevezetése (ld. Lk 11,8; 15,7.10; persze ajkára adják máskor is: Lk 14,24; 18,8). Még inkább szól hitelessége mellett, hogy logikusan és (a mondat élére állított „én" révén) hangsúlyosan kapcsolódik a 8a vershez.

[1027] A példabeszéd és a belőle levont tanulság *eredeti* címzettjei minden bizonnyal vámosok és adóbérlők voltak. Jézus gyakran időzött társaságukban, mégpedig evés-ivás közepette (vö. Mk 2,15;

***Szerezzetek magatoknak barátokat*[1028] *az igaztalan mammonnal*[1029]*, hogy amikor megszűnik*[1030]*, befogadjanak*[1031] *titeket az örök sátrakba*[1032]*.”*[1033]

Lk 7,34; 19,1-6). Egy ilyen alkalommal, *nekik* mondhatta el a vaskos zsiványtörténetet, hiszen őket izgathatták leginkább az „élet- és vagyonbiztosítás” kérdései (ld. 762. lábj.). S miközben azok jót szórakozhattak ennek a rafinált intézőnek a „sztoriján”, Jézus az ő zsiványeszüket vette célba: Egyszer holtbiztosan végéhez ér a mammonotok. Akkor barátokra lesz szükségetek, akik befogadnak titeket – nem szegényes vályogkunyhóikba, hanem az „örök sátrakba”.

[1028] Egyes magyarázók az angyalokat értik a „barátokon”, mondván, hogy ők fogják végrehajtani a felvételt az örök sátrakba, mások magukat az adományokat, a szeretet tetteit, utalva egy korabeli mondásra: „Aki teljesít egy parancsot, szószólót szerez magának” – de az a legkézenfekvőbb, ha azokat az embereket értjük rajta, akikkel földi életünkben jót tettünk (vö. 1031. lábj.).

[1029] A „mammon” a héberből származó kölcsönszó, jelentését a „valamiben bízik, megbízik” igéből vezetik le, *általánosságban* tehát azt jelenti: „az, amiben megbízik az ember; ami megbízható”, s így bármit magában foglalhat, amit az ember adott esetben a maga istenévé tesz, *konkrétan* pedig mindig „tárgyi tulajdon, *vagyon*” értelemben használják. Legjobban talán a nagybetűs Pénz-zel adhatjuk vissza.

A mammonnak a korabeli szóhasználatban állandó „díszítő jelzője” az „igaztalan” (vö. 1023. lábj.), de több elképzelés is született arról, miért. Egyesek szerint azért, mert vagyont általában csak tisztességtelenül lehet szerezni (*mamónasz tész adikiasz = mamon dis*^{e}*kar* = „törvénytelenül szerzett pénz”, „olyan pénz, amelyhez bűn tapad”), mások szerint azért, mert a vagyon többnyire bűnös viselkedésre csábítja az embert, vagy pedig azért, mert végül is („az ítélet napján”) becsapja, cserbenhagyja az embert: „Sem ezüstjük, sem aranyuk nem mentheti meg őket az Úr haragjának napján” (Szof 1,18).

[1030] Első olvasásra nehezen értelmezhető megjegyzés, mert nincs kitéve az alany, és – az ige „meghal” jelentését alkalmazva – különösnek tűnik az a felszólítás, hogy „…amikor meghal (a mammon), befogadjanak titeket…”; ezért sok kódex többes számba teszi az igét: „…amikor meghal*tok*, befogadjanak titeket…”. Ha azonban figyelembe vesszük az *ekleipein* ige alapjelentését (megszűnik, eltűnik, elmúlik), akkor az egyrészt pontosan beleillik Jézus gondolatmenetébe (ld. 1027. lábj.: „egyszer holtbiztosan végéhez ér a vagyonotok…”, vö. 736. lábj.), másrészt összhangban áll a mammon „igaztalan” jelzőjével is (1029. lábj., 2. bek. vége).

[1031] A „befogadjanak” lehetne Isten nevének körülírása (ld. 195. lábj.), de a példabeszédben az intéző éppen abban reménykedik, hogy majd befogadják azok, akiken segített, ezért a párhuzamosság („én is mondom nektek”) inkább a mellett szól, hogy azokra az emberekre gondoljunk, akiken segítettünk a pénzünkkel, s akik tanúink lesznek Isten előtt (vö. 1033. lábj., 2. pont). (Jézus természetesen *saját*, „becsületesen megkeresett” pénzünkre, „mammonunkra” gondol, és e tekintetben nem az intéző példáját ajánlja figyelmünkbe, aki *mások* vagyonával jótékonykodott – akár az urától való sikkasztást jelenti az adóslevelek átírása, akár az adósoktól kizsarolt javak visszatérítését, vö. 1016. lábj.)

[1032] A hallgatók számára magától értetődő volt, hogy Jézus a halál után Istennel alkotandó örök életközösségről („az örök üdvösségről”) beszél, mert a „sátrakban lakás” és a „Sátrak ünnepe” egyrészt visszautalt a zsidóság egyiptomi szabadulására, a pusztai vándorlásra, amikor sátrakban laktak (vö. 2Móz 16,16), másrészt előreutalt a végső beteljesedésre (vö. Zak 14,16 – továbbá Mk 9,5; ApCsel 15,16; Jel 7,15; 21,3 a görögben).

[1033] Ennek a példabeszédnek az értelmezése a Lukács-evangélium legvitatottabb problémái közé tartozik, és talán akkor sem járunk messze az igazságtól, ha úgy véljük, hogy a szinoptikus evangéliumok egyik legnehezebben értelmezhető helyével van dolgunk. Az értelmezést *tartalmilag* az teszi nehézzé, hogy Jézus egy súlyosan negatív viselkedést állít „példaként” hallgatói elé (bár ilyen máskor is megesik: Tamás-ev. 98, ld. Mk 533, 3. bek.; vö. 1022. lábj.), amit bonyolít, hogy nem magától értetődő az 5-7. versben említett okirat-hamisítás lényege (ld. 1016. lábj.). *Formai szempontból* aztán még több nehézségbe ütközünk, mert vitatható mind a 8a („Az úr megdicsérte…”), mind a 9. vers („Én is mondom nektek…”) jézusi eredete, a 8b-é pedig („Mert e világ fiai…”) kifejezetten cáfolható (ld. 1024. lábj.) – márpedig mindhárom vers a példabeszéd egy-egy értelmezését kínálja. Az alábbiakban két, a jézusi szemléletmódon belül lehetséges magyarázatot foglalunk össze. (Azt bármely értelmezés esetén természetszerűleg kizárhatjuk, hogy Jézus bűncselekmény elkövetésére biztatott volna.)

[1034](10) *„Aki megbízható a legkisebb [dologban], az megbízható a nagyban is, aki viszont igaztalan a legkisebben, az igaztalan a nagyban is.* (11) *Ha tehát az igaztalan mammont illetően nem bizonyultatok megbízhatónak, az igazi [értéket]*[1035] *ki fogja rátok bízni?* (12) *És ha a másében nem bizonyultatok megbízhatónak, a tiéteket ki fogja nektek adni?”*[1036]

[1037](13) ***„Egyetlen*** *szolga*[1038] ***sem képes***[1039] ***két úrnak szolgálni: ugyanis vagy gyűlölni***[1040] ***fogja az egyiket, és szeretni a másikat, vagy ragaszkodni fog az egyikhez, és***

---

1) Ebben az esetben azt feltételezzük, hogy az 5-7. versben említett okirat-hamisítás újabb bűncselekmény az 1. versben említett vagyontékozláshoz képest, és hogy *Jézus csak a 8a verset fűzte hozzá* tanulságul a példabeszédhez, a 9.-iket már nem (bár az is lehetséges, hogy a példabeszéd eredetileg a jézusi magyarázat nélkül maradt fenn, tehát csak az 1-7. verset tartalmazta).

A példabeszéd mondanivalója ekkor *általános* jellegű: „Ahogyan az intéző egy nehéz helyzetből *okosan* kivágta magát, úgy kell mindenkinek *okosan* viselkednie az egész emberi élet megoldása (ha úgy tetszik, »Isten országa« és/vagy »az örök üdvösség«) szempontjából.” – A példabeszéd ekkor a Mt 7,24-27 // Lk 6,46-49 példázatával és a (későbbi betoldások nélkül felfogott) „tíz szűzről szóló” példabeszéddel (Mt 25,1-4) áll egy sorban, és az okosság *a helyes* – az ember életét a szó teljes értelmében megmentő – *cselekvést* jelenti, vagyis azt, hogy valaki nem csupán hallgatja Jézus tanítását, és lelkesedik érte, vagy szóban mond rá igent, hanem *tettekre is váltja*.

2) Ebben az esetben azt feltételezzük, hogy az 5-7. versben említett okirat-hamisítás jelentheti a gazdag ember (1. v.) újabb megkárosítását is, de az al-haszonbérlőkkel kötött eredeti szerződés helyreállítását is (1016. lábj.), és hogy *Jézus kommentárját* (esetleg a 8a verssel együtt) *a 9. vers tartalmazza*.

A példabeszéd mondanivalója ekkor *konkrét*: „Ahogyan az intéző azáltal biztosította *befogadását* az al-haszonbérlők házába, hogy *anyagilag* segített rajtuk, ti is azzal biztosíthatjátok *befogadásotokat* az »örök hajlékba«, hogy a »mammonnal«, *a pénzetekkel* segítetek a rászorulókon, s így »barátaitokká« teszitek őket – ők ugyanis tanúskodni fognak mellettetek Istennél, aki azonosul azokkal az éhezőkkel, akiknek enni adtatok…” (Vö. Mt 25,35-36!) – A példabeszéd ekkor ugyanazt fejezi ki, amit Jézus máskor is megfogalmazott: „Adjátok el birtokotokat, s az árát adjátok oda irgalmas adományként a szegényeknek… *[Így]* készítsetek magatoknak maradandó kincset Istennél” (Lk 12,33), és konkrétan alkalmazott is például a gazdag ifjúra: „Add el mindazt, amit birtokolsz, és add a szegényeknek – *így* kincset birtokolsz majd Istennél” (Mk 10,21).

[1034] Lukács szerkesztésében a 10-12. v. – a 8a, 8b és 9. v. után – újabb értelmezése a megelőző példabeszédnek (amint a 13. v. is az lesz). Az intéző ezúttal – ellentmondásban Jézus szemléletével! – elrettentő példának számít, mint aki „megbízhatatlan volt a legkisebb dologban”. A 10. v. közmondásszerű alaptételt fogalmaz meg, a 11-12. v. pedig a mammonra és az örök javakra alkalmazza azt.

Ez a három vers jézusi gondolatokra és alapértékekre épül ugyan (ld. Mt 25,21.23 // Lk 19,17 – az örök javak mint igazi értékek, a mammonnal való helyes bánásmód mint az örök javak elnyerésének feltétele), a kissé „szájbarágós”, a bölcsességi irodalomra emlékeztető kifejtést és *megfogalmazást* azonban aligha tekinthetjük jézusinak. Ráadásul ebben a szövegösszefüggésben nem is arról van szó, mint a példázat jézusinak tekinthető kommentárjában (9. v.): amaz ugyanis javaink *odaajándékozására* biztat, ezek a sorok viszont javaink *helyes kezelésére*. (Persze a kettőt éppenséggel össze lehet egyeztetni, ha a javak helyes kezelésén azok odaajándékozását értjük.)

[1035] Az „igazi [érték]” a mammonnal szembeállítva csak „lelki” javakat jelenthet; Mt 25,21.23 és Mk 10,21 alapján az „üdvösségre”, az Istennel alkotott életközösségre gondolhatunk.

[1036] E szembeállítás mögött talán az a felfogás húzódik meg, hogy a Föld anyagi javai voltaképpen Isten tulajdonát alkotják, s ki-ki csak „intézője”, sáfára lehet azoknak (ahogyan Izrael földje Isten tulajdonának számított, amit csak „örökségbe” kaptak az egyes törzsek, s ezért elvileg eladni sem volt szabad) – az embert „voltaképpen” megillető, „igazi” érték pedig az „üdvösség”.

[1037] Amint e mondás mátéi párhuzama (6,24) mutatja, eredetileg független logionként adták tovább; az itteni összefüggésbe Lukács állította be az 1. verssel kezdődő szakasz lezárásaként (bár a téma a fejezet hátralévő részében is folytatódik).

[1038] A Máténál olvasható egyszerű megfogalmazást („*Senki* sem képes…”) Lukács alakította át, s talán azt akarta sugallni vele, hogy az ember szükségképpen szolgája *valamilyen* úrnak.

meg fogja vetni a másikat.[1041] ***Nem vagytok képesek Istent [is] szolgálni, meg a mammont [is].”***[1042]

(14) Hallották mindezt a farizeusok, akik pénzkedvelőek voltak[1043], és fintorgatták az orrukat. (15) Ezt mondta nekik: „*Ti igazaknak*[1044] *állítjátok be magatokat az emberek előtt*[1045], *Isten azonban ismeri szíveteket*[1046]*;* [1047]*mert ami az emberek [szemében] magas[ztos], az Isten [mércéje szerint] utálatos*[1048]*.*”[1049]

(16) ***„A törvény** és a próféták*[1050] ***[csak] Jánosig*** [***volt**ak* ***érvényben***].[1051] ***Attól kezdve***[1052] ***Isten országa hirdettetik örömüzenetként***[1053]***, de [mégis]***[1054] ***minden [törvénytudó***[1055]***]***

[1039] Jézus nem azt mondja, hogy „nem szabad” két úrnak szolgálni, hanem azt állapítja meg (a valóságnak megfelelően), hogy „senki sem képes” erre. Arról a lehetetlenségről van szó, amelyet olyan világosan és szemléletesen fogalmaznak meg a közmondások: „Senki sem képes egy fenékkel két lovat megülni”, avagy: „Lehetetlen, hogy a kecske is jóllakjon, és a káposzta is megmaradjon.”

[1040] „Gyűlölni…, szeretni…”: ld. 921. lábj. Minden magyarázat nélkül is nyilvánvaló, hogy a két magatartás kizárja egymást: nem lehet valamit egyszerre előnyben is részesíteni, meg háttérbe is szorítani.

[1041] Általános érvényű alapelv ez. Mai nyelven talán így fogalmazhatnánk meg: *Senki sem képes két csúcsértékkel élni* – sem elvben, sem a gyakorlatban. Senki sem tarthat egyszerre két dolgot *a legfontosabbnak*, a csúcson mindenkinek az értékrendjében csak egy valami állhat, és ténylegesen mindig csak egy valami áll is: amikor valaki cselekszik, *mindig* egy csúcsérték szerint jár el, az ő *tényleges* csúcsértéke szerint (bármit *képzeljen* is magáról, vagy akarjon *elhitetni* magáról másokkal).

[1042] Az iménti, egyetemes érvényű alaptételt alkalmazza Jézus a „mammonra” (vagyonra, pénzre – vö. 1029. lábj.) és Istenre mint két „úrra”, és *kivételt nem ismerő* érvénnyel kimondja: *senki* sem „szeretheti”, állíthatja törekvései középpontjába egyszerre a pénzt is, meg Istent is. Isten ugyanis azt kívánja az embertől, hogy <u>*adja oda*</u> „vagyonát” az éhezőknek és a nyomorgóknak (Lk 11,41; 12,33; 14,33; 16,9; Mt 25,35-36) – a Mammon viszont azt kívánja azt embertől, hogy magának (és legfeljebb családjának) szerezze meg, <u>*tartsa meg*</u>, és a lehető legnagyobb mértékben gyarapítsa. Jézus félreérthetetlenül leszögezi: Nincs alku! „Könnyebb a tevének átmennie a tű fokán, mint a gazdagnak bejutnia Isten országába” (Mk 10,21; ld. Mk 597). Még az sem lehetséges, hogy valakinek, bár tettei a pénz körül forognak, a szíve Istennél legyen – mert „ahol a kincse, ott lesz a szíve is” (Lk 12,34).

E mondásával Jézus azt is világossá teszi, hogy a pénzközpontúság voltaképpen a Mammon vallásos szolgálata, *bálványimádás*, hiszen ez a szolgálat kizárólag Istent, az „egyetlen urat” illeti meg: az embernek őt kell szeretnie („előnyben részesítenie”, 921. lábj.), mégpedig „*teljes* szívével, *teljes* lényével, *teljes* gondolkodásával és *teljes* erejével” (Mk 12,29-30; a magyarázatból különösen fontos Mk 736, 2. bek. és 741: az „erő” a héberben azt is jelenti: tőke, vagyon, pénz).

Nyilvánvaló tehát: Vallásosnak is lenni, meg gazdagnak is lenni nem lehet. A „vallásos gazdag” fából vaskarika. A történelmi kereszténység ezt a fából vaskarikát valósította meg, és valósítja meg ma is. A szó igaz értelmében vett vallásos ember csak szegény lehet. (Ami *nem* jelenti azt, hogy minden szegény automatikusan a szó igazi értelmében vett vallásos ember: aki gazdagságra áhítozik vagy sóvárog, az ebből a szempontból a gazdagok kategóriájába tartozik.)

[1043] Bár vannak adatok erre nézve a korabeli forrásokban, ezt a tulajdonságukat Jézus sosem állította pellengérre.

[1044] Vö. 798. lábj.

[1045] Vö. Mt 6,2.5.16.

[1046] Vö. Mk 7,6-13.14-23. Ld. még Mt 5,8.

[1047] Ennek a mondásnak az alapelemei önmagukban véve többé-kevésbé igazak, minden farizeusra történő, általánosítva elítélő *megfogalmazásuk* azonban aligha származik Jézustól. (Vö. Mk 338.)

[1048] Vö. Lk 14,11.

[1049] A mondat második fele egy hagyományos alaptételt fogalmaz meg, amely igazságtartalma ellenére ebben az általánosításban nem érvényes, és ráadásul nincs értelme indoklásként kapcsolni a mondat első feléhez: a másodikból nem következik az első (tehát megint „árulkodó” a „mert”, ld. 1024. lábj., c) pont).

[1050] Máté szövegösszefüggésében (11,12-13) még csak van értelme a próféták említésének (sőt, ott néhány kódex épp „a törvényt” hagyja ki, s joggal, mert az előzményekben a „prófétáláson” van a

[1056]***erőszakosan lép föl ellene.***[1057] (17) ***[Azt mondják ugyanis:***[1058]***] »Könnyebben múlik el az ég és a föld, mint hogy [csak] egy vonás***[1059] ***[is] elvesszen a törvényből.«***[1060] (18)[1061] *Mindaz,*

---

hangsúly, ld. 1052. lábj.), az itteni szövegösszefüggésből („Törvény" kontra „Isten országa") és Jézus egész nyilvános működésének tapasztalataiból azonban az következik, hogy „a próféták" itt csak egy szabványos fordulat alkotórészeiként (vö. Mt 7,12), tehát alaptalanul kerültek a szövegbe. Megerősítheti ezt, hogy „a próféták" sokszor maguk is küzdöttek „a törvény" ellen.

[1051] Bár az evangélisták mindent megtettek annak érdekében, hogy összhangba hozzák Keresztelő Jánost és Jézust (ld. a János és Jézus c. tanulmányt a Függelékben), a valóságban ők két külön világot képviseltek. Ahogyan Jézus kezdettől fogva nem tűrte a „régi" és az „új" vegyítését (ld. Lk 5,36.37-38), ugyanúgy húz itt világos választóvonalat a mózesi törvény között, amely még meghatározta Jánost, az isteni büntető ítélet prófétáját is (vö. Mt 3,10.12; Lk 3,17), és Isten országának örömüzenete között, amelyet ő maga hirdetett.

Máté kifejezetten (11,12: „Keresztelő János napjaitól fogva…"), Lukács a szövegösszefüggés révén (azzal, hogy ide helyezi el a 17. és 18. versben foglalt mondásokat) akarja a Törvény „pontosításaként", „betöltéseként" (ld. Mt 5,17-19) *beállítani* Isten országának hirdetését. Csakhogy egyszerűen *lehetetlen*, hogy ugyanaz a Jézus, aki gondtalanul átlépett a szombattal, a rituális tisztasággal, a válással stb. kapcsolatos törvényeken (vö. Mk 2,15-17; 2,18-19a; 7,5-8.9-13.14-23; 10,2-9; Lk 145; 11,39-41; 19,5-7), annak érdekében, hogy *Isten akaratát* jobban teljesíthesse, egyúttal azt állította volna, hogy a Törvény szövegéből egy vonásnak sem szabad elvesznie. *Ellenkezőleg:* a Törvény „bőséges felülmúlását" jelölte meg az Isten országába belépés feltételeként (Mt 5,20; 5,21-22.23-24.27-28.33-37).

[1052] Máté 11,13 helyesen mondja (bár helytelen szövegösszefüggésben), hogy a Törvény és a próféták (csak) „prófétálták", azaz egy bizonytalan jövőre vonatkozóan ígérték Isten országának örömét Izrael népének (vö. Lk 10,23-24). Jézus azonban következetesen képviselte, hogy általa „elérkezett", „*itt van*" Isten országa (ld. Mk 1,15; [10,14]; Mt 11,5; 12,28; Lk 4,19!; 11,20 – vö. Mk 22!) – s az embernek csak meg kell nyitnia a szívét, ki kell nyújtania érte a karját (vö. Lk 17,21b).

[1053] Az „örömüzenetként hirdettetik" fordítást illetően ld. 87. lábj. A kifejezés egészen pontos értelme itt: „…hirdettetik, mégpedig örömüzenetként".

[1054] A görög *kai*-t a következő lábjegyzetben említett értelmezési változatoknak megfelelően – nyelvtanilag teljesen szabályosan – lehet „és"-nek is fordítani, meg „de"-nek is (vö. Mk 77; Lk 888). Az itteni szövegösszefüggésben a „de mégis" fejezi ki legjobban a „de" igazi értelmét (ld. 1057. lábj.).

[1055] Elvileg itt komolyan lehetne venni (vö. 935. lábj.) a „mindenki" értelmű „minden"-t (*pász*), s azt lehetne mondani, „mindenki erőszakot tett Isten országán", például a zelóták a maguk fizikai erőalkalmazásával (vö. Mk 580, 2a pont; Lk 806), a farizeusok gúnyolódásukkal (Lk 16,14), a tömeg határozatlanságával (Lk 7,31-34), a tanítványok értetlenségükkel (pl. Mk 8,17) – de a közvetlen szövegösszefüggés (Jézus és *a Törvény* konfliktusáról van szó!) és a tágabb tematikai összefüggés (vö. Lk 11,52) miatt határozottan és igazolhatóan csak az írástudók illenek ide (*esetleg* tágabban a „mértékadók", tehát a Jézussal ellenséges farizeusok, szadduceusok, főpapok is).

[1056] A *biadzeszthai* igét visszaható értelemben is fel lehetne fogni (a *kai*-t ekkor „és"-ként kellene fordítani, a „minden" pedig azt jelentené: mindenki); a mondat értelme így az lenne, hogy „mindenki (csak) önmagán erőszakot véve" juthat be Isten országába, vagyis a mondanivaló ez esetben azonos lenne a 13,24-beli tanításával (ld. 844. lábj.).

A szövegösszefüggésbe és Jézus mondanivalójába azonban (ld. 1057. lábj., 1. bek.) az ige aktív értelmének alkalmazása illik bele, jelentése így: „erőszakosan lép fel" (latin: *vim facere*); a *kai*-t ekkor „de"-ként kell fordítani, a „minden" pedig a törvénytudókra vonatkozik.

Megerősíti és egyértelművé teszi ezt az értelmezést a párhuzamos mátéi helyen (11,12) olvasható kiegészítés: *kai biasztai harpadzuszin autén* = „és erőszaktevők ragadják el azt [az emberektől]". A teljes és világos szöveg tehát így hangzana: ***„…de [mégis] minden [törvénytudó] erőszakosan lép föl ellene, és erőszaktevők ragadják el azt [az emberektől]"***.

[1057] Bár Jézus „örömüzenetként", azaz Isten ingyenes ajándékaként kínálta fel „Isten országát" (vö. Mk 580, 4. bek.), mégis azt tapasztalta (főleg Jeruzsálemben), hogy a „hozzáértők" (és a „mértékadók") nem nyitottsággal közeledtek feléje, és nem tisztességes vitákban közölték ellenvetéseiket, hanem agresszíven léptek fel vele szemben: rágalmazással, hitelrontással (Mk 3,22), fenyegetésekkel (Lk 13,31), üldözéssel (Mk 316; Jn 11,53.57) és végül „dorongokkal" (Mk 14,58). Sőt, ezek az

aki elbocsátja feleségét, és másik [nőt] vesz feleségül, házasságot tör, és aki férjétől elbocsátott [nőt] vesz feleségül, házasságot tör."

[1062](19) *„Volt egy gazdag ember. Bíborba és nagyon finom lenvászonba öltözött*[1063]*, és naponta fényűzően vigadozott*[1064]*.* (20) *Volt egy Lázár*[1065] *nevű nyomorgó is. Fekélyekkel borítottan*[1066] *[ott] feküdt*[1067] *[a gazdag] kapuja előtt,* (21) *és szívesen jóllakott volna [csak]*

---

erőszakosak a nyitottságot és lelkesedést tanúsító néptől is elragadták Isten országát: „Jaj nektek, törvénytudóknak, mert elvettétek a megismerés kulcsát: magatok nem mentetek be, a bemenni akarók elől pedig elálltátok az utat" (Lk 11,52; ld. 693-698. lábj.; vö. Mk 3,22: Mk 125).

De miből is fakadt a törvénytudók ellenállása Jézussal szemben? *Egyrészt* abból, hogy abszolutizálták a Törvényt, amit jól szemléltet az, hogy a korabeli spekulációk értelmében Isten először a mózesi törvényt teremtette meg, s önmagát örökre ahhoz kötötte; a világot a Törvény kedvéért és a Törvény segítségével alkotta meg. Ennek a gondolkodásmódnak a figyelembevételével nagyon is érthető Jézus ellenfeleinek álláspontja: „Könnyebben múlik el az ég és a föld, mint hogy egy vonás is elvesszen a Törvény [szövegéből]" (17. v.). *Másrészt* a törvénytudók teológiájából. Éppen az volt a bajuk Jézussal, hogy ő örömüzenetként, ingyenes ajándékként kínálta fel Isten országát; nekik ugyanis az volt a meggyőződésük, hogy Isten országát a korrekt törvényteljesítéssel szerzett érdemekkel kell megszolgálni (ld. Mk 10,15; Mk 580, 2. pont, 1-2. bek., de a 3. bek. figyelembevételével!). Ezért, nem pedig puszta gonoszságból tartották tévtanításnak Jézus felszabadító üzenetét.

Tragikus volt a Törvény őreinek ellenállása Jézussal szemben, mert mindkét oldal, Jézus is, meg ők is a maguk Isten iránti, persze egészen ellentétesen értelmezett hűségük alapján cselekedtek. (Más kérdés, hogyan vegyült ebbe a törvénytudók részéről tekintélyféltés, becsvágy, hatalomvágy, félelem és hasonlók.) Nem kevésbé *tragikus* azonban az a tény, hogy már Máté és Lukács is Jézusnak tulajdonította a Törvény szövegének abszolút voltáról szóló mondást, jóllehet oly gyakran számoltak be Jézusnak a Törvénnyel és a hagyománnyal szembeni szabadságáról!

[1058] E kiegészítés elengedhetetlen betoldása mellett *tartalmilag* az szól, hogy az 1051. lábjegyzetben jellemzett Jézus nem vallhatta azt, hogy „egy vonás sem veszhet el a Törvény szövegéből", *formailag* pedig az, hogy sem az arámban, sem a görögben nem használtak központozást, így idézőjeleket sem, viszont Jézusnak nem egy mondása csak úgy érthető, illetve helyezhető el tanításának és magatartásának egészében, ha idézetként fogjuk fel (pl. Lk 7,27; 22,36 – vö. 262. lábj.!)

[1059] Mivel a görög világ számára nem mondott semmit a *jod* mint a héber ábécé legkisebb betűje (Mt 5,18), Lukács a „szarvacska, horgocska, vesszőcske" szóval helyettesíti.

[1060] Jézus minden valószínűség szerint ezzel az írástudói felfogással állította szembe Mk 13,31-ben olvasható kijelentését: „Az ég és a föld elmúlik, *az én szavaim* azonban nem múlnak el" (ld. Mk 812!).

[1061] Ld. Mk 10,11-12 (Mk 566). Lukács azért állítja ide ezt a mondást, mert – tévesen (vö. 1051. lábj.) – „a Törvény beteljesítéseként" értelmezi.

[1062] Az alábbi példaelbeszélés arra az egyiptomi mesére támaszkodik, amely hasonló történetet mond el, és ezzel a mondattal fejeződik be: „Aki a földön jó, ahhoz a holtak országában is jók, aki azonban a földön rossz, ahhoz [ott] is rosszak." Ez a mese alexandriai zsidók közvetítésével került Palesztinába, ahol hét különböző változata terjedt el, amelyek közül legismertebb a szegény írástudó és a gazdag vámos, Bar Ma'jan története volt.

[1063] A bíborcsiga nedvével festett gyapjúból készült felsőruháról, illetve nagyon finom egyiptomi lenvászonból készült alsóruháról van szó: mindkettő méregdrága volt.

[1064] A vigadozás – akárcsak Lk 15,23-24.29.32-ben – (zenével, tánccal kísért) ünnepi lakomát jelent.

A gazdag úgy élt, ahogy akkoriban helyesnek tartották, hiszen úgy vélték, a gazdagságot és a szegénységet egyaránt Isten „osztja ki", s ő tudja, miért; magatartásában egyrészt az az „ártatlanság", magától értetődőség rettenetes, amellyel függetlenítette magát környezetétől (vö. Lk 17,27-28), másrészt az a szívtelenség, amely ennek a függetlenedésnek (is) következménye (vö. Lk 10,31-32). Viselkedésének „naiv magától értetődősége" nem menti őt.

[1065] Egyetlen más példabeszédben sem találkozunk a szereplők nevével, ezért e megnevezésnek inkább teológiai jelentősége van, hiszen az *'El'azar* azt jelenti, „Isten segít", és talán arra utal, hogy az illető türelemmel és megadással viselte sorsát, és egyetlen menedékének a segítő Istent tartotta. Ez azonban még nem mond semmit erkölcsi jóságáról.

[1066] A kifejezés valamilyen bőrbetegségre utal.

azzal [is], amit a gazdag asztaláról a földre dobtak[1068]*, de [ráadásul még] a kutyák is odamentek, és nyalogatták fekélyeit*[1069]*.* [1070](22) *Történt pedig, hogy meghalt a nyomorgó, s az angyalok elvitték Ábrahám kebelére*[1071]*. Meghalt aztán a gazdag is, és eltemették.* (23) *Amikor a holtak országában*[1072] *kínok között felemelte szemét, messziről meglátta Ábrahámot, és Lázárt Ábrahám kebelén. –* (24) *Felkiáltott, és ezt mondta: »Atyám, Ábrahám, könyörülj rajtam, és küldd el Lázárt, hogy [csak] mártsa vízbe ujja hegyét, és hűtse le nyelvemet*[1073]*, mert szenvedek e lángban*[1074]*.«* (25) *Ábrahám azonban azt mondta: »Gyermekem*[1075]*, emlékezzél meg arról, hogy életedben megkaptad javaidat, hasonlóan Lázár is a rosszat: őt most itt vigasztalják, te viszont szenvedsz.* (26) *Mindemellett köztünk és köztetek nagy szakadék van,*[1076] *hogy akik át akarnak menni innen hozzátok, ne legyenek képesek rá, se onnan hozzánk át ne keljenek*[1077]*.«* (27) *Erre [a gazdag] azt mondta: »Akkor hát arra kérlek,*

[1067] Szó szerint: „odavettetett". Minden valószínűség szerint béna koldusról van szó, akinek a gazdag kapubejáratánál volt a koldulóhelye.

[1068] Nem kenyérmorzsákról van szó, hanem azokról a kenyérdarabokról, amelyekkel jómódú házaknál az ujjaikat törölték meg az emberek, illetve amelyekbe a tálba mártás után már beleharaptak, de a fertőzés elkerülésére még egyszer már nem mártottak be őket: az ilyen darabkákat mindkét esetben a földre dobták (s persze takarításkor összeszedték).

E megjegyzés után több kódex betoldja: „de senki nem adott neki" – ez azonban nyilvánvaló átvétel a 15,16-ból.

[1069] Kóbor kutyákról van szó, amelyeket bénasága miatt a koldus nem tudott elzavarni, és el kellett viselnie, hogy érdes nyelvükkel sebeit nyalogassák. Ráadásul a kutyák tisztátalan állatoknak számítottak – tehát semmiképpen sem úgy kell itt rájuk tekinteni, mintha irgalmasabbak lettek volna a gazdagnál; szerepeltetésük a koldus nyomorúságát akarja még jobban aláhúzni.

[1070] 22-25. v.: Létezik olyan magyarázat, amelynek értelmében ezek a versek, s egyáltalán az egész példázat nem földi magatartásunk túlvilági következményeiről szól, hanem egyszerűen a „szívtelen gazdagság" bírálata akar lenni, és felhívás az osztozásra a szegényekkel és a hátrányos helyzetűekkel (vö. Lk 14,13). Ennek ellenére úgy tűnik, hogy a szöveg mégiscsak Isten kiegyenlítő igazságosságát („a mérleg törvényét", ld. 171. lábj., 4. pont) hirdeti, konkrétan pedig azt, hogy a szegény automatikusan „üdvözül", a gazdag pedig automatikusan „elkárhozik".

Ezzel szemben Jézus mindenkit, tehát a szegényeket is óvta attól, hogy egyre többet akarjanak birtokolni (Lk 12,15), és rokonszenvet mutatott a jóra törekvő, de gazdag ifjú iránt is (Mk 10,21), ám ennél is fontosabb, hogy a szegényeket és a gazdagokat egyaránt az ajándékozás és az osztozás lelkületére és gyakorlatára biztatta (Mk 10,21; Lk 14,33; 16.9.13).

[1071] „Ábrahám kebele" (vagy „Ábrahám öle") a díszhelyet jelenti Ábrahám mellett a mennyei lakomán.

[1072] A „holtak országa" (*hadész*) megkülönböztetendő a „gehennától" (a „pokoltól"); a bibliai szóhasználatban a halál és végítélet között elhelyezkedő *átmeneti állapotot* jelöli. Ellentmond ennek, hogy a „bemenés (vagy: összegyűjtés) az atyákhoz" (1Móz 15,15; 47,30; 5Móz 31,16) és az együttlét Ábrahámmal (Mt 8,11) a *végérvényes* békét írja le, továbbá az, hogy a 26. v. minden kétséget kizáróan *végérvényes* állapotról beszél. Nem tisztázható tehát teljes biztonsággal, hogy végül is csak a feltámadás előtti, különböző „várakozóhelyekre" kell-e gondolnunk, vagy végállapotokra.

[1073] A kínok nagyságát akarja szemléltetni, hogy már egy csepp víz is enyhülést jelentene.

[1074] Amint láttuk, Jézus nem habozott, hogy akár erőszakos képekkel is szemléltesse tanítását (ld. 929. lábj.). Annál meghökkentőbb, hogy bár nem tagadta: az ember „örök sorsa" negatívan is alakulhat (vö. Mk 135), ezt sosem festette le erőszakos képekkel. A Gehenna képét és az egyéb brutális büntetéseket a kutatók egybehangzó véleménye szerint később toldották be tanításába (s ezzel szét is robbantották eredeti mondanivalóját, ld. pl. Mk 12,9; Mt 13,49-50; 18,34, 22,7; 25,30).

[1075] E megszólítás kifejezi, hogy az elbeszélő nem vonja kétségbe a gazdag Ábrahámhoz tartozását, amire az „atyám" megszólítással hivatkozik, de hangsúlyozza, hogy a fizikai leszármazás „nem elegendő az üdvösséghez" (vö. Lk 3,7-8).

[1076] „A pokol és a mennyország között nincs átjárás" tétel ellentétes mind Isten abszolút jóságával, mind az emberi szabadsággal, s az ezeket valló Jézus felfogásával is.

[1077] A mondat átkelést kifejező igéi (*diabainein, diaperan*) arra utalnak, hogy a szóban forgó elképzelés szerint a szakadékot víz tölti ki (vö. Zsid 11,29 – Mk 5,21; 6,53).

atyám, hogy küldd el őt apám házába. (28) *Van ugyanis öt testvérem; nyomatékosan*[1078] *tegyen nekik tanúságot, nehogy ők is ide kerüljenek, a kínok e helyére.«* (29) *Ábrahám azonban azt mondta:* [1079]*»Ott van nekik Mózes és a próféták, hallgassanak azokra!«* (30) *Ő azonban azt mondta: »Nem [úgy van az*[1080]*], atyám, Ábrahám! Hanem ha valaki a halottaktól megy el hozzájuk*[1081]*, [akkor] meg fognak térni.«* (31) *[Ábrahám] azonban azt mondta neki: »Ha Mózesre és a prófétákra nem hallgatnak, akkor az sem győzi meg őket, ha valaki feltámad a halottak közül*[1082]*.«"*[1083]

17 (1) Aztán így szólt tanítványaihoz: ***„Lehetetlen, hogy [Isten útjától való] eltántorítások***[1084] ***ne történjenek***[1085]***, de jaj annak, aki által történik***[1086]**.** (2) ***Előnyösebb lenne neki, ha***

[1078] Az eredetiben *diamartürein*; úgy is lehetne fordítani: „erősítse meg", ti. azt, mekkora szenvedés lett testvérük osztályrésze.

[1079] Bár Jézus valóban elfogadta Mózes és a próféták bizonyos tanításait, egyáltalán nem lehet állítani, hogy önmagukban elegendőeknek tartotta azokat; ellenkezőleg: sokszor nemcsak kevésnek tartotta, hanem felül is bírálta őket (vö. 1051. lábj., 2. bek.; 60. lábj.).

[1080] Az *ukhi* nyomatékos „nem"-et jelent, egyfajta esküdözés.

[1081] Talán álomra vagy látomásra kell gondolnunk.

[1082] A „feltámad a halottak közül" a kora keresztény terminológia megnyilvánulása, ld. Mk 9,9 (Mk 475); 12,25; Lk 22,46. A szövegváltozatok is mutatják a kifejezés bizonytalanságát: egyesek a „feltámad" helyett azt írják: „elmegy", mások mindkét igét használják: „feltámad és elmegy". – Elképzelhető, hogy a testi feltámadás fokozást akar jelenteni az álomhoz vagy látomáshoz képest (előző lábj.).

[1083] A fenti példabeszéd kétségtelenül tartalmaz jellemzően jézusi vonásokat is: pártosan állást foglal a szegények mellett (vö. Lk 6,20-21), rámutat, hogy a nem jótékonyságra használt vagyon elválaszt Istentől és embertől egyaránt, és „kárhozatba visz" (vö. Lk 12,15.33-34; 15,13-24; 16,1-9.13), és helyesen állapítja meg, hogy aki nem hallgat Isten küldötteinek szavára, azt az sem fogja meggyőzni, ha a halottak közül támad fel valaki (vö. Lk 11,29-30.32; Mk 8,12).

Mindezek ellenére, az 1072., 1074., 1076. és 1079. lábjegyzetben foglalt nehézségek és ellentmondások miatt nem tartjuk jézusinak a példabeszédet. Álláspontunkat megerősítheti a stílusvizsgálat is: Bár a „tékozló fiúról" szóló példabeszéd majdnem kétszer ilyen hosszú, „bőbeszédűségében" és „áradozásában" is sokkal visszafogottabb és Jézushoz méltóan emelkedettebb, mint ez az aprólékosan részletező (24.26. v.), kissé nagyhangú és hatásvadász példaelbeszélés.

[1084] Hagyományos fordításban: „botrányok", vö. Mk 158! Az eredeti képnél maradva így is lehetne fordítani: „lehetetlen megakadályozni a csapdaállításokat", „lehetetlen kiküszöbölni a világból a csapdákat".

[1085] Isten és az ő ügye iránti lelkesedése nem akadályozta meg Jézust abban, hogy megőrizze *józanságát* (vö. Mk 500, 2. és 4. bek.; 882, 1. bek.). Itt is nagyon józanul állapítja meg: Nem lehet elérni, hogy ne történjenek „botrányok", Istentől eltántorulásra csábító események. Tágabban fogalmazva: Nem lehet minden rosszat és minden rossz embert eltüntetni a világból. Azaz: arra kell berendezkednünk, hogy együtt éljünk Istenbe vetett bizalmunk állandó veszélyeztetettségével, meg kell birkóznunk a „botrányok" állandóságával, ahelyett hogy bűn és szenvedés nélküli földi paradicsomot várnánk.

Ilyen józan megállapítást biztosan nem vártak akkoriban „Isten országa", „Isten uralma" (vö. Mk 22) vagy az „örömüzenet" (vö. Mk 1,15; ld. Mk 2) hirdetőjétől (ahogyan nem várnánk ma sem). Hiszen például a zelóták azt értették „Isten uralmán", hogy a bosszú közelgő napján maga Isten jön el, kiirtja a rosszakat, és megtisztítja a Földet minden fizikai és erkölcsi rossztól – és már neki is láttak, hogy tőreik segítségével bevezessék Isten nagy tisztogató akcióját (vö. 806. lábj.). Így gondolkodtak az apokaliptikusok is – és képzeletben már rakták a tüzet a nagy rendcsináláshoz (vö. Lk 3,9.16-17; Mk 6 és 773). És így gondolkodtak aztán megint azok a kora keresztény teológusok, akik bíróként eljövő Emberfiaként mutatták be Jézust, mondván, szétküldi majd angyalait, s azok összeszednek és tűzben égetnek el „minden gonosztettet és gonosztevőt" (Mt 13,41).

De Jézus azt mondja: Ez lehetetlen. Ahogyan leleplezte azt az illúziót, hogy Istennek csodával kell megőriznie a szenvedéstől azt , akit szeret (Mk 8,31; 9,31; 10,33-34), ugyanúgy leplezi le itt azt az illúziót, hogy Isten képes külső beavatkozással kiküszöbölni a világból minden rosszat. Csak az őt

malomkövet kötnének a nyakába, és a tengerbe taszítanák, mint hogy egyet is eltántorítson [Isten útjától] e kicsik[1087] ***közül.***[1088] (3a) ***Vigyázzatok magatokra!"***

(3b) ***„Ha testvéred***[1089] ***bűnt követ el, erélyesen figyelmeztesd***[1090] ***őt***[1091]***, és ha megtér, bocsáss meg neki***[1092]***!*** (4)[1093] ***És ha naponta hétszer követ el bűnt ellened, de hétszer fordul (hozzád***[1094]***), mondván: »Megtérek!«,*** [***bizonyára***[1095]] ***meg fogsz bocsátani neki."***[1096]

---

nem értők adták később ismét a szájába, hogy „Istennek minden lehetséges" (vö. Mk 598, 882). (Elképzelhető, hogy Jézus az egyetlen, aki illúziók nélküli vallást akart?...)

[1086] Jézus azonban egyúttal azt is tanítja – anélkül, hogy racionálisan megoldaná az ezzel összefüggő „teodíceai problémát" (ld. Mk 500, utolsó két bek., 895 és 973) –, hogy nem Isten akarja a rosszat, nem ő küldi a kísértést („nem ő állítja a csapdát"): Az ember szabad (annyira, amennyire), és (szabadságának mértékében) felelős tetteiért. Ezért helytálló a lezáró figyelmeztetés a gondolatsor végén (még ha esetleg nem is ekkor, vagy nem csupán ekkor hangzott el, vö. Mk 13,9). Ennél többet nem szabad beleérteni ebbe a kijelentésbe, és nem lehet úgy értelmezni, mintha Jézus itt pokollal fenyegetné meg azokat, akik másokat eltérítenek Isten útjától (ld. Mk 533, 2. bek.).

[1087] Vö. Mk 532.

[1088] Ld. Mk 9,42 (Mk 533, 1. és 3. bek.).

[1089] Bár *Lukács* itt beszűkíti a „testvér" szó jelentését, és Jézus tanítványaira vonatkoztatja (ahogyan a 6,41-42-ben is), eredeti jelentése teljesen széles körű: felebarát, honfitárs.

[1090] Az *epitiman* jelentései: megfedd, megró, megint, korhol, dorgál, keményen rászól – de az is, hogy „komolyan biztatja, rábeszéli, hogy vessen véget egy bizonyos magatartásnak".

[1091] A valódi szeretet megköveteli, hogy bűnös embertársunkat hozzásegítsük a megtéréshez. Aki tisztán biológiai („Mindenért a gének felelősek"), pszichológiai („Mindenért az ösztönök felelősek") vagy szociológiai megfontolásból („Mindenért a társadalom felelős") nem mer már személyes felelősségről beszélni, az úgy tesz, mintha az ember még mindig a fejlődés állati szintjén állna, és nem segít neki a továbbfejlődésben.

Aki azonban azért figyelmezteti vagy korholja a másikat, hogy megszégyenítse, az csak védekezésre és ellentámadásra kényszeríti. A jézusi értelemben vett helyreigazítás célja a segítés a gyógyítás, nem az ítélkezés és a verés, és ennek a szándéknak világosan ki is kell fejeződnie benne. Csak annak sikerülhet a bűnöst megtérésre indítania, aki úgy közeledik hozzá, mint orvos a beteghez, s akinek az eszköztárában az „erélyes figyelmeztetés" csupán „a betegség gyökerének feltárását jelenti".

Magától értetődik az is, hogy aki „ki akarja húzni testvére szeméből a szálkát", annak előbb „saját szeméből kell kivetnie a gerendát" (ld. Lk 6,41-42), amint az is, hogy a szóban forgó helyreigazításnak négyszemközt kell történnie (Mt 18,15), különben gyógyítás helyett óhatatlanul pellengérre állítás következik be.

[1092] Mivel Jézus eleve tiltotta a haragtartást (Mt 5,22), és azt tanította, hogy *feltétel nélkül* meg kell bocsátanunk még az ellenségeinknek is (vö. Lk 6,27-28.32-25.36), ebben a „ha megtér" feltételben a „megtér"-nek csak sajátos jelentése lehet, tehát nem egyszerűen az, hogy „megbánja bűnét", hanem az, hogy „ki akar békülni", vagyis a maga részéről „*helyre akarja állítani a* megromlott, megszakadt *kapcsolatot"*, ld. Lk 15,18-20a (aminek persze előfeltétele a szó eredeti értelmében vett megtérés, ld. Mk 23). Ekkor természetesen a megbántott félnek is késznek kell lennie a folytatásra, „mintha mi sem történt volna", ld. Lk 15,20b.22-24.

[1093] A 3. és a 4. versben két különböző helyzet keveredik. *Az első esetben* a vétkes nem ellenem követ el bűnt, hanem mások ellen, *a második esetben* ellenem követ el bűnt. Ebből – az előző lábjegyzetben megfogalmazott feltételezésünk helyessége esetén – az következik, hogy az „erélyes figyelmeztetés" az első és a második esetre egyaránt vonatkozhat, a „ha megtér, bocsáss meg neki" felszólítás viszont csak a másodikra. (A legfontosabb kódexek szövege kissé ingadozó: Lk 17,3-ban túlnyomórészt csak annyi áll, hogy „bűnt követ el", de egyesek *betoldják* az „ellened"-et; Mt 18,15-ben viszont túlnyomórészt az áll, hogy „bűnt követ el ellened", de egyesek *kihagyják* az „ellened"-et. Persze lehet úgy is érvelni, hogy a 3b v. második fele és a 4. megkívánja, hogy a 3b v. első felében is a „bűnt követ el *ellened"* eredetiségét feltételezzük.)

[1094] Számos kódex „megfordul = megtér" jelentésben használja az *episztrephein* igét – mégpedig joggal, vö. héber *súb*, Mk 23; ld. Mk 4,12; Lk 1,16-17; 22,32 –, ezért természetesen kihagyják a

(5) Az apostolok ezt mondták az Úrnak[1097]: „Növeld[1098] [Istenbe vetett] bizalmunkat[1099]!” (6) Az Úr pedig azt mondta: *„Ha [csak akkora] [Istenbe vetett] bizalmatok lenne*[1100]*, mint a mustármag*[1101]*, [akkor] azt mondanátok ennek az eperfának: »Szakadj ki gyökerestül, és ültesd át magad a tengerbe!«, s az engedelmeskednék nektek.”*[1102]

(7) ***„Ki az közületek***[1103]***, aki azt mondja szántó-vető vagy legeltető rabszolgájának***[1104]***, amikor az bejön a mezőről: »Azonnal gyere, és telepedj asztalhoz!«,*** (8) ***és nem azt mondja inkább neki: »Készíts (nekem) valamit vacsorára, gyűrd fel a ruhádat***[1105]***, és szolgálj ki engem, amíg eszem és iszom, és azután eszel és iszol te!«?*** (9) ***Talán hálás lesz a rabszolgának, hogy megtette [mindazt], amit megparancsolt [neki]?***[1106] (10) ***Így ti is, ha megtettetek mindent, amit [Isten]***[1107] ***megparancsolt nektek, mondjátok ezt: »Átlagos***[1108] ***rabszolgák vagyunk. [Csak***[1109] ***azt] tettük meg, amivel tartoztunk.«”***[1110]

„hozzád” kitételt. Ha mi is kihagynánk, akkor a „de hétszer fordul hozzád” helyett persze azt kellene írnunk, hogy „de hétszer tér meg”.

[1095] A bibliai nyelvezetben a jövő idő gyakran fejez ki határozott parancsolást vagy tiltást, tehát lehetne itt is felszólító móddal fordítani. De nem lehetetlen, hogy Jézus felszólításában ott cseng az a felhang is, amelyet a „főparancs” megfogalmazásában is felfedezhetünk, vö. Mk 737.

[1096] Jézus megkívánta, hogy *határtalanul* bocsássunk meg – mert nem az emberi jogérzék szerint tájékozódott, hanem annak az „anyaian apai” Istennek a példája szerint, akit semmiféle hálátlanság vagy gonoszság nem tart vissza attól, hogy jó legyen hozzánk (ld. Lk 6,35-36; 15,20b.22-24 és 15,28.31-32).

[1097] Az „apostol” és az „Úr” Lukács jellemző szóhasználata, ld. 141. és 229. lábj.

[1098] Úgy is lehetne fordítani: „Adj (ajándékozz) nekünk…”

[1099] Ld. Mk 23, 24 és 666.

[1100] Szó szerint: „Ha… *van*…”. A görög szövegben feltehetően a tulajdonképpeni értelemben vett *apoziopézis* jelenségével, vagyis a beszéd megszakításával van dolgunk (ld. 816. lábj.), s ez magyarázza, hogy a mondat első fele kijelentő módban, második fele feltételes módban áll. A pontos fordítás, vagy inkább körülírás így hangzana tehát: „Ha valóban van [akár csak akkora] [Istenbe vetett] bizalmatok, mint a mustármag, [ahogyan kérésetek sejteti… De nincsen. Ha azonban lenne], [akkor] azt mondanátok…”

[1101] Vagyis a lehető legkisebb, hiszen a mustármag abban az időben a magok legkisebbjének számított (Mk 4,31).

[1102] Mk 11,22-24 és Mk 9,23 kapcsán összefoglaltuk már Jézusnak a témára vonatkozó felfogását (ld. Mk 665-669 és Mk 489). Itt csak annyit ismételünk meg, hogy 1) az Istenbe vetett bizalom az ember *válasz*magatartása, így azt *senki más nem adhatja* neki, illetve *nem növelheti* benne (érdemes felfigyelni rá: arról, hogy Istenbe vetett bizalmat lehetne adni valakinek / növelni valakiben, illetve „kiimádkozni” más számára [22,31-32], csak Lukács tud), 2) a „hegyeket mozgató” „hit” jézusi „ígérete” a gyógyítással függ össze, és nem vonatkoztatható tetszés szerinti célra (legkevésbé az öncélú erőfitogtatásra, amint az itteni megfogalmazás sugallja) – következésképpen ezt a mondást nem tekinthetjük hitelesnek. *Hacsak* nem tartanánk ironikusnak! *Ekkor* azt jelentené: „Ha csak akkora bizalmatok lenne, mint a mustármag… *De hát még akkora sincs! Mit növeljek?*” – vagyis a tanítványok kérésének visszautasítása lenne, vö. Mk 489 eleje.

[1103] Ld. 626. lábj., 1. bek. és 932. lábj., 5. bek.

[1104] Csak a pontosság kedvéért fordítottuk a *dulosz*-t (itt is, mint több más helyen) „rabszolgának”, noha a valóságban inkább „szolgáról” volt szó. Palesztinában ugyanis sokszor afféle családtaggá vált a rabszolga, mint feltehetően ebben az esetben is, hiszen a szövegösszefüggésből nyilvánvaló, hogy a szóban forgó paraszt csak *egy* szolgát engedhet meg magának: a mezőről fáradtan hazatérve neki kell a házi munkát is ellátnia.

[1105] Ld. 768. lábj.

[1106] Számos kódex itt betoldja: „Nem gondolom.” Ez azonban fölösleges bőbeszédűség, hiszen költői kérdésről van szó (vö. 626. lábj.).

[1107] Az eredetiben *passivum divinum*mal, Isten nevének körülírásával van dolgunk (ld. Mk 59). Ezt kell feltételeznünk, jóllehet a 9. és a 10. versben ugyanaz a kifejezés áll: „amik megparancsoltattak” („neki”, ill. „nektek”); hiszen ha a 10. versben is emberek által kiadott parancsokról lenne szó, akkor

egyrészt a példázat mondanivalója olyan közhely lenne, amiért Jézusnak fölösleges lett volna példázatot mondania, másrészt – és ez a fontosabb – nem valósulna meg a „Ki az közületek…?” kérdéssel bevezetett példázatokra jellemző, a kisebbről a nagyobbra történő következtetés (vö. 932. lábj.).

[1108] Szó szerint: „használhatatlan, haszontalan”. Csakhogy a szövegösszefüggés itt (Mt 25,30-étól eltérően) azt mutatja, hogy a szóban forgó szolga nagyon is használható és hasznos, ezért erőltetett és értelmetlen lenne a szó szerint fordítás – még akkor is, ha a szerénységet akarná kifejezni, hiszen ennek a példázatnak a témája nem a helyes önértékelés vagy az alázat, mint például Lk 18,9-14-é.

[1109] Az értelemszerű „csak” gyakori elhagyása semitizmus, vö. 6,32.33.34; 7,7; 12,41; 13,23; 15,16; 16,16.17.21.24.

[1110] Többnyire félreértett példázattal állunk szemben. Ha azonban komolyan vesszük a „Ki az közületek…?” kérdéssel bevezetett példázatok jellegzetességeit, illetve azt, hogy a 10. versben Isten nevének körülírásáról van szó, továbbá Jézus tanításának egészében helyezzük el a példázatot, akkor világossá válik mondanivalója.

Jézus azt mondja: A rabszolga nem várhat köszönetet, ha megtette a dolgát, azaz ha *csak* annyit tett, amennyi a kötelessége, amennyit megparancsoltak neki. Mai nyelven: a napszámos, a kereskedő, az autószerelő nem várhat el még köszönetet is, ha megkapta a munkabérét. *Mennyivel inkább* érvényes ez az ember és Isten kapcsolatában: Ha csak a kötelességünket, ha *csak Isten „parancsait” teljesítettük* (mondhatnánk úgy is: ha csak tisztességesen viselkedtünk), *nem várhatunk külön köszönetet Istentől***;** mert a parancsok teljesítésével megmaradunk a kötelességek és jogok világában, az igazságosság világában.

Valami mást, *valami <u>többet</u> kell tennünk ahhoz, hogy átlépjünk Isten világába* („Isten országába”: az Isten elgondolása szerinti magatartás világába, illetve az Istennel való közösségbe, vö. Mk 22). Amíg csak a parancsait teljesítjük, addig úgy viszonyulunk hozzá, mint szolga az urához; de ő nem úr a szó szokványos értelmében (vö. Mk 736, 588), hanem „atya” (vö. Mt 6,9; Mk 880; Lk 6,36), és nem „szolgákat” akar, hanem hogy „fiaivá-lányaivá” váljunk (vö. Mt 5,9.45; Mk 691; Lk 189-190). A felnőtt fiak-lányok pedig egy jó szülő-gyermek kapcsolatban *nem parancsokat*, kirótt feladatokat teljesítenek (mint a gazdag ifjú vagy a tékozló fiú bátyja: Mk 10,20; Lk 15,29), *hanem* apjuk-anyjuk *szándékát*, kedvét keresik, s azzal *belsőleg azonosulva*, de mégis szabadon cselekszenek – „többet” (akárcsak Jézus vagy a talentumok példabeszédének első két szolgája; vö. Mt 5,21-22.27-28.33-34.38-39.43-44; Mk 10,3-6 [Mk 556] – Mt 25,16-17).

Néhány példával szemléltetve a mondottakat: Parancs, hogy „Ne lopj!”, és parancs az is, hogy „Ne ölj!”. De aki nem lop, vagy nem öl, az még semmi rendkívülit nem tesz, csak egy „jogi” (mondhatnánk: jogos) előírást teljesít. Aki azonban nemcsak nem lop, hanem *még azt is odaadja a rászorulóknak, ami jogosan a sajátja*, az valami „többet” tesz. Aki nemcsak nem öl, hanem meg is bocsát az őt bántónak, és *„odatartja a másik arcát”* (Mt 5,39), azaz valami jót is tesz az ellenségének, az valami „többet” tesz. – Egészen világos annak a gazdag ifjúnak a története, aki azt állítja: „A *parancsokat* mind megtartottam” (ti. Isten parancsait, a „tízparancsolatot”). Jézus ezt nem vonja kétségbe. Mégis azt feleli: „*Valami még hiányzik neked.* Add oda vagyonodat a szegényeknek” (Mk 10,21)! – Hasonlóan világos a talentumokról szóló példabeszéd. Aki elásta a talentumát, nem mehet be az örömlakomára. Hogy-hogy? Hiszen pontosan visszaadta urának, amit tőle kapott! Ez igaz; de semmi „többet” nem tett, *nem kamatoztatta* a talentumot (Mt 25,27); megmaradt a jog, az előírások keretein belül.

A példabeszéd tanulsága végül is egyszerű: Isten részéről csak azoknak „jár ki a köszönet”, Isten csak azokat tessékelheti be „örömlakomájára” (Mt 25,21.23), másképpen: Isten csak azokat fogadhatja magához fiaiként-lányaiként (vö. Mt 5,9.45; Mk 471, 691), még másként: csak azok nyerhetik el a „mennyei kincset”, Isten barátságát (ld. Mk 10,21; Mk 593!), akik olyanokká válnak, mint ő, azaz *többet* tesznek, mint amit a jog vagy a parancsok előírnak, *vagyis az igazságosságon túl eljutnak az ingyenes, ajándékozó szeretethez* (vö. Mt 5,20!) – hiszen maga Isten is többet tesz, mint amennyi igazságos, mert fölkelti napját a gonoszokra is, esőt ad a bűnösöknek is (Mt 5,45).

(11)[1111] Történt, hogy amikor Jeruzsálembe menet[1112] áthaladt Szamarián és Galileán[1113], (12) és bement egy faluba, szembejött (vele) tíz[1114] leprás férfi, megálltak távol, (13) és emelt hangon így szóltak: „Jézus, mester, könyörülj rajtunk!” (14) Ahogy meglátta őket, ezt mondta nekik: *„Menjetek el, és mutassátok meg magatokat a papoknak!”*[1115] És történt, hogy miközben odafelé mentek, megtisztultak.[1116] (15) Egyikük azonban, látván, hogy meggyógyult, Istent hangosan dicsérve visszatért, (16) arcra borult [Jézus] lábai előtt[1117], és hálálkodott neki. És ez [az ember] szamaritánus[1118] volt. (17) Akkor Jézus megszólalt, és ezt mondta: *„Nemde tízen tisztultak meg? Hol van a kilenc?* (18) *Nem akadt [más], aki visszatért volna, hogy megadja a dicsőséget*[1119] *Istennek, csak ez az idegen származású?”* (19) Azután ezt mondta neki: *„Kelj föl, és menj, a bizalmad megmentett*[1120] *téged.”*

(20) Amikor a farizeusok megkérdezték tőle, mikor jön el Isten országa[1121], így válaszolt nekik: ***„Isten országa nem kiszámítható***[1122] ***módon jön el,*** (21) ***és azt sem fogják mondani: »Íme, itt!« vagy »Ott [van]!«***[1123]***, mert íme***[1124]***, Isten országa rajtatok fordul***[1125]***!”***[1126]

[1111] Nagyon bizonytalan az alábbi gyógyítási történet hitelessége, mert jézusi és jézusiatlan motívumok keverednek benne. A hiteles vonások: a leprásoknak a papokhoz küldése, (részben) a dicsőség „Istenre hárítása” és a záró mondat. A nem hitelesek: Jézus isteni mindentudással való felruházása, (részben) Isten és a dicsőség összekapcsolása és az, hogy Jézus szó nélkül tudomásul veszi a mégiscsak neki szóló hálálkodást (vö. 1117. lábj.).

Egyes magyarázók arra gondolnak, hogy Mk 1,40-45 átdolgozott változatával van dolgunk, mások elképzelhetőnek tartják, hogy Jézus eredetileg példabeszédet mondott „a hálás szamaritánusról” („az irgalmas szamaritánus” párhuzamaként), s ezt alakították át aztán elbeszéléssé (hasonlóan ahhoz, ahogy egyesek szerint a Lk 13,6-9-beli példázatból alkották meg Mk 11,12-14.20-21 fügefával kapcsolatos történetét).

[1112] A jeruzsálemi út ismételt említése az utazás új szakaszát nyitja meg (17,11-19,28), akárcsak a 13,22-ben.

[1113] Rendkívül problematikus földrajzi megjegyzés, mert Jeruzsálem felé éppen hogy Galileán kell először keresztülmenni – hacsak nem arra gondolt Lukács, hogy Jézus nyugatról kelet felé haladt Szamaria és Galilea határvidékén, s aztán Szamariát kikerülve kelet felől, Péreából ment Jeruzsálembe. A nehézség megoldására számtalan elmélet született (maguk a kódexek is rengeteg változatot tartalmaznak), de talán csak arról van szó, hogy Lukács valamiképpen meg akarta magyarázni egy szamaritánus jelenlétét a zsidók között.

[1114] Megerősödik az 1111. lábjegyzetben említett bizonytalanságunk, ha arra gondolunk, hogy tíz a száma az egyiptomi csapásoknak, a mózesi parancsoknak, a példabeszédbeli szüzeknek (Mt 25) és a mínáknak is (Lk 19)…

[1115] Vö. Mk 54.

[1116] Vö. Mk 50.

[1117] Vö. Mk 47.

[1118] Vö. 501. és 589. lábj.

[1119] Lukács majdnem kétszer olyan gyakran használja a dicsőség fogalmát (tizenháromszor), mint Máté (hétszer), és több mint négyszer, mint Márk (háromszor). (A „dicsőít” igét Lukács kilencszer használja, Máté négyszer, Márk egyszer.) A dicsőség alapvetően negatív tartalmú, az uralkodással, a társadalmi nagysággal függ össze (Lk 4,6; 12,27; 14,10); a szokványos vallási gondolkodás ezt a dicsőséget „vetíti ki” Istenre és az Emberfiára (Lk 2,14; 9,26; 21,27). A szinoptikus evangéliumokban egyébként Jézus egy kivételt leszámítva (Mt 5,16) nem vonatkoztatja Istenre. Mindezek miatt nem tartjuk hitelesnek itteni alkalmazását. Megerősíti ezt e vers „követelőző”, jogi szellemű hangneme is.

[1120] Vö. Mk 635.

[1121] Isten országa eljövetelének időpontja a kor judaizmusának és apokaliptikájának egyik központi kérdése volt (vö. Dán 9,2; ld. Mk 773), és buzgón kutatták azokat a jeleket, amelyek alapján úgy vélték, rögzíthetik az időpontot.

[1122] Szó szerint úgy kellene fordítani: „nem szemmel láthatóan, nem megfigyelhetően, nem észrevehető módon”; csakhogy a *paratérészisz* a *paratérein* igéből ered, amely azt jelenti: közvetett módon megfigyelni valamit (vö. Lk 20,20-at Mk 12,13-mal!), tüneteket megvizsgálni, különösen olyankor,

amikor a megismerni kívánt tárgyról lehetetlen is közvetlen tapasztalatot szerezni. (A *paratérészisz* szót elsősorban a csillagászatban, időjárási előrejelzésben, horoszkópkészítésben használták.) Ilyen, közvetlenül nem megfigyelhető valóság a jövő is, amelyről a farizeusok érdeklődnek. Mivel *a kérdés az idővel kapcsolatos*, és válaszának első harmadában Jézus *ezt* az érdeklődést utasítja el, a „nem kiszámítható" fordítás felel meg a tényleges tartalomnak (a lábjegyzet elején említettek ugyanis *tér*beli képzettársításokat keltenek).

[1123] Jézus nemcsak az időmeghatározásra irányuló kérdést utasítja el, hanem válaszának második harmadában (kérdés nélkül) az Isten országa eljövetelének-megvalósulásának *helyével kapcsolatos* találgatásokat is. Ezek egyrészt *látványos csodák*, csodajelek várásával függtek össze, gondolván, hogy a csodákban „helyileg rögzíthető" Isten működése, „Isten országa" (vö. Mk 172, 394, 773; Lk 663), másrészt a várakozás *politikai* formáját jelentették, amennyiben Izrael messiási országának megvalósulását értették „Isten országán" (talán erre *is* vonatkoztatható Mk 777, 6. bek. és 780).

[1124] A két negatív válasz hatásos előkészítése után Jézus válaszának harmadik harmada adja meg a pozitív feleletet.

[1125] Az eredetiben: *entosz hümón esztin*. Itt, az *entosz* elöljárószó helyes értelmezésében rejlik az egyik kulcs Jézus válaszához. A nehézséget egyfelől az okozza, hogy az *entosz*-nak három, egészen különböző jelentése van, másrészt az, hogy az egész Újszövetségben csak itt fordul elő, s így lehetetlen összevetések alapján megadni a jelentését.

Elvileg lehetne az *entosz* „-ban, -ben" jelentését alkalmazni: „(Isten országa) bennetek van" – ezt azonban Lukács könnyedén és egyértelműen kifejezhette volna az ilyen értelmű *en* elöljárószóval.

Ugyanez vonatkozik az *entosz* „között" jelentésére: „(Isten országa) köztetek van" – csakhogy ennek kifejezésére Lukács mindig az *en meszó hümón* kifejezést használja evangéliumában és az Apostolok cselekedeteiben egyaránt, ld. Lk 2,46; 24,36; ApCsel 1,15; 6,15; 27,21 és különösen Lk 22,27 és ApCsel 2,22. (Olykor látszólag az *en*-t is használja ebben az értelemben, de alaposabb megfigyelés után látszik, hogy ilyenkor nem helyhatározói „között, körében", hanem „közül" jelentésről [Lk 7,28], vagy személyek egymással kapcsolatos viszonyáról [Lk 22,24], vagy bizonyos magatartásáról van szó [Lk 22,26: „köztetek…" = „ti…" – különösen 22,27-tel szembeállítva világos ez].)

Marad az *entosz* harmadik jelentése: „valakinek a hatókörében, hatósugarában, kartávolságában, hatalmi területén, rendelkezési területén belül, befolyási övezetében". Persze ha ez csak fizikai közelséget akarna itt kifejezni, akkor egyrészt gyakorlatilag azonos lenne az *en meszó* jelentésével, másrészt mégiscsak „statikus", helyhatározói értelmű választ adna a farizeusok kérdésére, holott azt Jézus már elutasította a 21. v. első felében. Így aztán csak az *entosz* „dinamikus" alkalmazásáról lehet szó (ami ráadásul harmóniában is van a megoldás másik kulcsával, 1126. lábj.): „a ti hatókörötökben van, ti rendelkeztek vele", azaz: „tőletek, a ti akaratotoktól és tetteitektől függ, rajtatok áll", vagy valóban dinamikus megfogalmazásban: „rajtatok múlik", s még inkább: „rajtatok fordul" (ahogyan az egyházatyák közül Tertulliánusz is értelmezte).

(Felvetődhet a kérdés: Miért nem találkozunk ezzel az értelmezéssel *egyetlen* fordításban sem, és miért vetik el még azok a kommentárok is, amelyek egyébként felvetik a lehetőségét? A kézenfekvőnek tűnő válasz: A teológusok számára ez azonos lenne az „önmegváltással", amit teológiájuk – „ideológiai szemüvegük" és „szemellenzőjük" – minden formában és minden mértékben eleve kizár.)

[1126] Az *entosz hümón esztin* jelentésének tisztázása után már nem nehéz felismerni Jézus válaszának másik kulcsát (amaz nélkül lehetetlen is lenne), azt, hogy itt is *„az apokaliptikából a morálba való átkapcsolással"* van dolgunk, mint Lk 13,23-24-ben vagy Mk 13,4.9-ben és 13,28-29-ben (a részleteket ld. ottani jegyzeteinkben), csak most a legmagasabb szintű elvi megfogalmazásban. Nevezetesen: Miután Jézus elutasította az Isten országa eljövetelének idejével és helyével kapcsolatos apokaliptikus találgatásokat, rámutat arra, hogy nem mástól (Istentől) kell várnunk, hanem *„tőlünk függ"*, *„rajtunk fordul"* Isten országának „létrejötte, kibontakozása, megvalósulása" (némileg a mondanivaló szándékával ellentétesen fogalmazva: rajtunk fordul a „mikor" és a „hol", illetve a „bennünk" és a „közöttünk" egyaránt). Ez a „rajtunk fordul" egyaránt jelenti Isten országának „egyszerű" *elfogadását, befogadását* (ld. Mk 580, 4. bek.) *és* az érte végbevitt, *élet-halál harc intenzitású erőfeszítéseket*, a szükség szerinti „láblevágást" és kereszt-fölvételt (ld. Mk 580, 5. bek. és Lk 844; Mk 539 és 454).

[1127](22) A tanítványoknak pedig ezt mondta: „*Jönnek majd olyan napok, amikor szívesen meglátnátok az Emberfiának*[1128] *[csak] egy napját [is], de nem fogjátok látni.* (23) *És azt fogják mondani nektek: »Íme, ott [van]! Íme, itt [van]!« Ne menjetek oda, és ne is fussatok utána!* (24) *Amint ugyanis a felvillanó villámlás az ég egyik [tájától] a másikig világít, olyan lesz az Emberfia az ő napján*[1129]. (25) *Előbb azonban*[1130] ***sokat kell szenvednie, és*** *e nemzedéknek* ***el kell vetnie őt.***[1131] (26) *És amint Noé napjaiban történt, úgy lesz az Emberfia napjaiban is:* (27) *ettek-ittak, nősültek, férjhez mentek, addig a napig, amelyen Noé bement a bárkába, és eljött az özönvíz, és elveszejtett mindenkit.* (28) *Hasonlóan, amint Lót napjaiban történt: ettek-ittak, adtak-vettek, ültettek, építettek,* (29) *de amelyik napon Lót kiment Szodomából, tűz és kén esett az égből, és elveszejtett mindenkit.* (30) *Ugyanígy lesz azon a napon, amelyen [Isten] feltárja az Emberfiát.* (31) *Ha valaki azon a napon a háztetőn*[1132] *lesz, holmija pedig a házban, ne menjen le, hogy elvigye! Hasonlóan, aki a mezőn van, ne térjen vissza!* (32) *Emlékezzetek Lót feleségére!* [1133](33) ***Aki arra törekszik, hogy megtartsa a maga számára az életét***[1134]***, tönkre fogja tenni, aki viszont tönkreteszi, az*** [1135]***életre fogja támasztani.***[1136] (34) *Mondom nektek: Azon az éjszakán ketten lesznek egy ágyban, az egyiket*

(Tágabb értelemben erről van szó Lk 11,9-ben, sőt már Jézus „első mondatában" is [Mk 1,15]: „Elérkezett, itt van már Isten országa – változtassátok meg gondolkodásotokat és életeteket!", de ld. még Lk 12,54-56-ot is.)

[1127] Lukács itt (és a 21. fejezetben) a Márk-evangélium 13. fejezetében olvasható apokaliptikus beszédhez hasonlót közöl. Az ezzel kapcsolatos legfontosabb tudnivalókat ld. Mk 773 és 801. A két hiteles mondatról (25. és 33. v.) ld. ott.

[1128] Ld. Mk 68.

[1129] Utalás Jézus „második eljövetelére", amelyet azonban hiteles mondásaiban ő maga sosem vallott; a „párhuzamos" Lk 21,27-28 éppilyen apokaliptikus mondás. (Vö. Mk 921.)

[1130] Ez a megjegyzés nem származhat Jézustól, részben az előző lábjegyzetben mondottak miatt, s még inkább azért, mert amiről itt szó van, annak egészen más az eredeti szövegösszefüggése (Mk 8,31 // Lk 9,22), sőt az evangélium írásakor már régen megtörtént, nem lehet tehát a jövő eseménye. Az apokaliptikus spekuláció jellemző megnyilvánulása ez (vö. Lk 21,12).

[1131] Ld. Mk 431-442 és 699.

[1132] Ld. 107. lábj.

[1133] E mondás Mk 8,35 // Lk 9,24-beli változatával szemben azért tartjuk eredetibbnek az ittenit, mert a) még nincs beleszőve a „(tönkreteszi) értem", illetve „az örömüzenetért", b) ez a nehezebb olvasat; részben azért, mert a *dzóogonein* ige nehezen érthető, részben azért, mert ez az ige még nincs „belesimítva" a „meg akarja menteni / tönkreteszi" – „tönkreteszi / megmenti" ellentétes párhuzamosságba.

[1134] A *pszükhé* az ember egész lényét, életének teljes valóságát jelenti, nem pusztán biológiai létezését (vö. Mk 739).

[1135] A *dzóogonein* mindössze háromszor fordul elő az Újszövetségben (ezen kívül még ApCsel 7,19 és 1Tim 6,13). Alapjelentése: elevent szül, levezetett értelme: életre kelt, feléleszt, megelevenít, elevenné tesz, létrehoz. – A mondat fordításában szándékosan hagytuk meg a látszólag értelmetlen fogalmazást, hogy érzékeltessük Jézus merész, paradox nyelvezetét. Az értelmezésben (köv. lábj.) a ma lehetséges szóhasználatból fogunk kiindulni: „Aki arra törekszik, hogy a maga számára tartsa meg önmagát, az tönkre fogja tenni [önmagát], aki viszont tönkreteszi [önmagát], az életre fogja támasztani [önmagát]."

[1136] Jézus abszurdnak látszó tételének súlyát akkor értjük meg igazán, ha szembeállítjuk a szokványos felfogással: „Az embernek meg kell valósítania önmagát – oly módon, hogy követi veleszületett önfenntartási ösztönét, mégpedig kemény versengésben a többiekkel." Az indoklás: A világ szerkezete olyan, hogy egyetlen lény sem maradhat életben, ha nem küzd meg másokkal a táplálékért, szükség esetén tönkretéve vagy fölfalva a másikat; másfelől: ez a létharc értelmes, mert mozgósítja az egyedek erőit, és a rátermettebbek életben hagyásával előmozdítja az élet fejlődését.

Jézus „ellentétele": Az önmegvalósítás akarása pusztuláshoz vezet, az ember csak önmaga (látszólagos) tönkretételével hozhatja létre (igazi) önmagát.

fölveszik[1137] *majd, a másikat otthagyják.* (35) *Két asszony őröl majd ugyanott, az egyiket fölveszik, a másikat otthagyják.* (36) *(Ketten lesznek a mezőn, az egyiket fölveszik, a másikat otthagyják.)"* (37) Erre megszólaltak [a tanítványok], és azt mondták: „Hol, uram?" Ő pedig azt mondta nekik: *„Ahol a holttest, ott gyűlnek össze a keselyűk*[1138] *is."*

18 (1)[1139] Példázatot mondott nekik arról, hogy mindenkor imádkozniuk kell, és nem kell belefáradniuk. (2) Ezt mondta: ***„Volt egy városban egy bíró, aki Istent nem félte, emberrel nem törődött***[1140]. (3) ***Volt pedig abban a városban egy özvegyasszony***[1141] ***[is], aki [ismételten]***[1142] ***elment hozzá, és azt mondta: »Szolgáltass nekem igazságot ellenfelemmel szemben!«***[1143] (4) ***[A bíró] egy ideig vonakodott***[1144]***, de azután ezt mondta magában***[1145]: ***»Ha***

Voltaképpen nem olyan nehéz belátni ennek igazságát. Vörösmarty szavával: „Kéjt veszít, ki sok kéjt szórakozva kerget." Éppen csak utalásszerű példákkal: Aki úgy véli, önmegvalósítása érdekében az alkoholtól a drogig bármit megengedhet magának, abból hamarosan biológiai és pszichikai roncs lesz, de ettől a síktól eltekintve is igaz, hogy aki nem törődik másokkal, hanem csak önmagáért létezik, az egyre inkább megkövesedik, elveszít minden valóban emberinek nevezhető tulajdonságot, tápláló-növesztő kapcsolatai megszűnnek, bezárul önmagába, és lelki-szellemi halott lesz. Ugyanez társadalmi, sőt emberiség méretekben is helytálló (vö. 422. lábj.). Mert az ember *csak* a másik emberre való megnyílásban, a másikra irányulásban, a másikért élésben válik elevenné, *csak* önmaga – önmaga tönkretételének tűnő – odaajándékozásával, „szétszórásával" talál rá *igazi önmagára*, *igazi életére*, *igazi boldogságára*. Költői megfogalmazásban: „hiába fürösztöd önmagadban, / csak másban moshatod meg arcodat" (József Attila: Nem én kiáltok). Ez még akkor is igaz, ha ez az „önosztogatás" olykor önmagunk „tönkretételének" tűnik, vagy javaink és biológiai életünk elvesztéséhez vezet. Jézustól Gandhiig ezt bizonyítja mindazok élete, akik komolyan vették a szóban forgó paradoxont.

[1137] „…fölveszik, …otthagyják…" Az eredetiben mindenütt passzív igealak áll, amely minden bizonnyal Isten angyalaira utal, akik az apokaliptikus elképzelések szerint az emberek szétválasztását végrehajtják (vö. Mt 13,30.41).

[1138] Az eredetiben *aetoi* (sasok) helyett *güpesz*-nek (keselyűk) kellene állnia, mert csak a keselyűk táplálkoznak dögökkel, a sasok eleven zsákmányra vadásznak. Téves görög fordításról van szó, az arám *nisra* ugyanis sast meg keselyűt is jelent.

[1139] Az itt következő példázatot csak Lukács állítja be úgy e bevezető verssel (és az értelmező 6-8. verssel), *mintha* a helyes imádkozásról szólna („mindenkor és belefáradás nélkül"). Ebben az esetben az özvegyasszonynak kellene a példázat középpontjában állnia, csakhogy annak főszereplője nem ő, hanem a bíró (vö. 1152. lábj., utolsó bek.). Lukács eljárása ugyanolyan téves és félrevezető itt is, mint a 11,5-8 esetében (ld. 632. lábj., 1. bek.).

[1140] Az *entrepeszthai* ige azt is jelenti: szégyelli magát, meg azt is: tisztel. Ennek megfelelően lehetne úgy is fordítani: senki előtt nem szégyellte magát, vagy úgy: senkit nem tisztelt. Mindkettőt magában foglalja az „emberrel nem törődött", magyarán: fütyült arra, mit gondolnak és beszélnek róla. A 6. v. „igaztalan"-ként jellemzi őt, ami feltehetően arra utal, hogy megvesztegethető, indoklásául azonban épp elegendő az, amit a 2. és a 4-5. versben olvasunk.

[1141] Az özvegyet nem kell szükségképpen idős asszonyként elképzelnünk, mivel a lányok átlagos házasodási kora 13-14 év között volt, s így egészen fiatal özvegyek is léteztek.

[1142] Az *érkheto* gyakorító *imperfectum* (vö. 1148. lábj.): az özvegy egyetlen fegyvere a kitartása.

[1143] Abból, hogy „egyéni bíróhoz" fordul, nem pedig bírósághoz, arra lehet következtetni, hogy valamilyen pénzügyről volt szó: adósságról, zálogról vagy örökségről, amit nem kapott meg – ilyen ügyekben ugyanis általános tekintélynek örvendő férfiak is eljárhattak. Szegény asszonynak kell elképzelnünk, aki nem tudja „ajándékokkal" előmozdítani ügyét, csak azzal, hogy a bíró nyakára jár (egyébként az özvegyek már az Ószövetségben is a szegénység és a védtelenség jellegzetes képviselői, vö. Mk 12,42) – ellenfelét viszont gazdag, tekintélyes férfinek gondolhatjuk, akivel szemben a bírónak nem akaródzik fellépni.

[1144] Szó szerint: „nem akarta" – ebben benne van az az árnyalat is, hogy „nem merte", amire a héber nyelvnek nincs külön szava. Egészen nyilvánvaló ez a 18,13-ban, továbbá Mk 6,26-ban és Jn 7,1-ben.

Istent nem félem és emberrel nem törődöm is, (5) ***hát azért***[1146]***, mivel fáraszt engem ez***[1147] ***az özvegyasszony [itt], igazságot szolgáltatok neki, nehogy [állandó]***[1148] ***jövetelével [lassanként]***[1149] ***teljesen***[1150] ***kimerítsen***[1151]***.«”***[1152]

[1153](6)[1154] Az Úr [aztán] ezt mondta: „*Halljátok meg, mit mondott az igaztalan*[1155] *bíró!* (7) *És Isten ne szolgáltatna igazságot választottainak, ő, aki türelmesen meghallgatja*

[1145] Mivel a héber nem ismeri az elvont fogalmakat, értelemszerűen úgy is lehetne fordítani: „így gondolkodott” (ahogyan a Lk 15,17-ben a „magába szállt” a bűnbánattartás kifejezése).

[1146] Pontosan ugyanez a szófordulat (*dia ge*) áll a 11,8-ban is!

[1147] A megvetés kifejezése, ezt emeli ki az [itt] betoldása; vö. 1003. lábj.

[1148] Az *erkhomené* jelen idejű melléknévi igenév, a cselekvés ismétlődését fejezi ki.

[1149] A *hüpópiadzé* jelen idejű igealak, a cselekvés tartósságát fejezi ki.

[1150] Az eredetiben: *eisz telosz*.

[1151] Hétköznapi nyelven a lényeget még kifejezőbben lehetne fordítani: „…totálisan az idegeimre menjen, tönkrenyúzzon, kikészítsen”, hiszen a *hüpópiadzein* eredeti jelentése: „a szeme alá üt, ököllel az arcába vág”. Ennek alapján sokan így fordítják a mondatot. „…nehogy végül nekem jöjjön, és az arcomba vágjon”. Csakhogy a példázatból nyilvánvaló, hogy nem az özvegy *dühkitörésétől* való félelem, hanem annak *állhatatossága* készteti meghátrálásra a bírót, aki azt akarja, hogy *végre nyugton hagyják*. Ezért – összhangban például néhány szír fordítással (Cureton, pesitta, palesztinai) – a kifejezés átvitt értelmét kell alkalmazni. Megerősíti ezt „a felzörgetett barát” feltételezett gondolatmenete a 11,8-ban (és távolabbról az 1Kor 9,27)!

[1152] A következő szempontok szólnak amellett, hogy ez a példázat *eredetileg* „a felzörgetett barát” példázatához (11,5-8) tartozott, és azzal együtt ún. *kettős példázatot* (vö. 632. és 742. lábj.) alkotott: a) Képi tartalma pontosan megegyezik amazéval. b) A bíró önmagát meggyőző érvelése tartalmilag is (1151. lábj.), formailag is (1146. lábj.) megegyezik a felzörgetett barátéval. c) Ez a példázat ugyanannak az „életképnek” a női változatát tartalmazza, mint amelynek férfi változatát a felzörgetett barát példázata – tökéletes megfelelésben 12,24.27; 13,19.21 és 15,4.8 példáival.

Ezt a példázatot természetesen nem lehetett a „Ki az közületek…?” kérdéssel bevezetni, hiszen nem lehet mindenki bíró, mint ahogy király sem (vö. 14,28!), de bárkiből lehet egyszerű barát vagy özvegyasszony, és egyébként is előfordul, hogy a kettős példázatok közül a másodikat Jézus másképp vezeti be, mint az elsőt (pl. 15,8). Ebből következik, hogy az eredeti kettős példázatban a bíróról szóló *a második helyen állt*. Nem szól e példázat hitelessége ellen sem az, hogy Jézus negatív magatartással szemléltet pozitív mondanivalót, sem az esetleges fizikai erőszak feltételezése az utolsó mondat végén (a példákat ld. a 929. és 1022. lábjegyzetben).

Mindezek után, és figyelembe véve még a 626. lábjegyzetben, a 932. lábjegyzet 5. bekezdésében, s főleg a 632. lábjegyzetben mondottakat, e példázat mondanivalóját így fogalmazhatjuk meg: „Ha már egy ilyen tisztességtelen bíró is végül igazságot szolgáltat a kiszolgáltatott özvegyasszonynak, *mennyivel inkább* megadja Isten az embernek azt, amire szüksége van” (persze *nem* az ember „állhatatos imádkozásának” hatására – effajta „nyúzásra” csak igaztalan bíróknak és az éjszaka közepén felzörgetett barátoknak van szükségük –, hanem „*eleve*”, „önmagától”, egyszerűen azért, mert ő *mindenkinek* jó *Atyja* – ahogyan a napfényt és az esőt sem „kitartó imádkozás” hatására adja igazaknak és bűnösöknek egyaránt, vö. 630. lábj.!). Vö. még 643. lábj.

[1153] Az igaztalan bíró példázatának alábbi kiegészítése (6-8. v.) kétségtelenül számos olyan stíluselemet tartalmaz, amelyeket Lukács *igen korai hagyományból* vett át. A legfontosabbak sorrendben: a) a *praesens historicum* a 6. versben (*legei* = „mond” a „mondott” helyett; vö. 296. és 814. lábj.), b) a 7. v. mondatszerkesztése, c) a „mondom nektek” (*legó hümin*) a 8a versben (de ld. 1026. lábj.!), d) a *plén* („mindazonáltal”, itt értelemszerűen: „inkább az a kérdés”), az *ara* („vajon”) és a határozott névelő használata a *pisztisz* előtt (itt: „hűség”) a 8b versben (a határozott névelőt nem kell fordítani, mert csak aramaizmus).

Ennek ellenére ugyancsak számos mozzanat szól e szakasz jézusi *hitelessége ellen*: a) Jézus nem azonosult az igazságszolgáltatás szellemiségével, nem is vállalta az igazságszolgáltató szerepét (ld. Lk 12,13-14), és az igazságosság bőséges felülmúlását kívánta meg (Mt 5,20); b) Jézus tanítása szerint Isten nem az igazságosság és igazságszolgáltatás Istene, hanem az irgalmasságé és a minden elképzelést felülmúló megbocsátásé (Mt 5,45; 20,1-15; Lk 6,36; 15,11-32); c) még ha Isten igazság-

őket, amikor éjjel-nappal hozzá kiáltanak?[1156] (8a) *Mondom nektek, váratlanul*[1157] *igazságot szolgáltat majd nekik.* (8b)[1158] *Mindazonáltal amikor eljön az Emberfia, vajon talál-e majd hűséget*[1159] *a földön?"*

(9) Egyeseknek pedig, akik azt képzelték magukról, hogy ők igazak[1160], és a többieket semmibe vették, a következő példázatot mondta: [1161](10) ***„Két ember ment fel***[1162] ***a templomba imádkozni: Az egyik farizeus***[1163] ***[volt], a másik vámos.*** (11) ***A farizeus***

---

szolgáltató lenne is, akkor sem csupán „választottainak" szolgáltatna igazságot; az itteni kijelentés Kumrán, illetve az ősegyház lelkületét sugározza (vö. Mk 13,20.27); d) a váratlanul, hirtelenül bekövetkező végső igazságszolgáltatás jellemzően apokaliptikus nézet (ld. 17,26-30 és 21,34-35; vö. Mk 773); e) az Emberfia itteni szemlélete szintén jellegzetes apokaliptikus vonás (ld. Mk 68); f) a 6-8a, ill. a 8b vers két, egymástól független kiegészítése, lezárása a 2-5. versnek; g) az előző pontoktól függetlenül, önmagában is cáfolata a 6-8. v. hitelességének az a tény, hogy a 2-5. versnek egyáltalán *nem* az a tanulsága, amit a 6-8. v. levon, tehát *nem* az, hogy „Isten még inkább *igazságot szolgáltat* választottainak, mint az igaztalan bíró az özvegynek", *hanem* az, hogy Isten *megadja* az embernek (mindenkinek!) *a valóban szükségeset* (1152. lábj.).

Tehát abból, hogy a 6-8. v. régi hagyományt foglal magában, még egyáltalán nem következik, hogy ez a hagyomány hitelesen jézusi; csupán az válik itt világossá, hogy az igaztalan bíró példabeszédét „kezdettől fogva" *nem értették* (talán azért, mert a „párjától" – 11,5-8 – elszakadva hagyományozódott át? vagy az igaztalan bíró Istenre alkalmazott, sokkoló képe miatt?), és érthető módon igyekeztek valamilyen magyarázattal ellátni – de ezt sajnos az apokaliptika szellemében tették meg.

[1154] A 6-8a versben foglalt záradék állítja be a 2-5. v. példázatát abba az összefüggésbe, amelyben most áll Lukács evangéliumában, vagyis a „helyes", ez esetben az „állhatatos, és ezért hatékony" imádkozás témakörébe. (A „helyes" imádkozás másik ismérvét fogalmazza meg – Lukács szerint – a rögtön következő példázat a farizeusról és a vámosról, 9-14. v.)

[1155] Ld. 1023. lábj. Ez esetben talán „jogtipró"-val lehetne konkrétan fordítani az „igaztalan"-t, vö. 1166. lábj.

[1156] Vö. Jel 6,10! – Ennek a sok komoly nyelvtani nehézséget tartalmazó, nehezen érthető mondatnak nagyon sok fordítási és értelmezési kísérlete született. Talán akkor járunk a legközelebb a megoldáshoz, ha azt valljuk: a nehézségek abból fakadnak, hogy a görög szöveg szolgaian követi az eredeti, igen sajátos arám mondatszerkesztést: ennek figyelembevételével az általunk közölt fordítás adódik.

[1157] Az *en takhei* értelme itt – az apokaliptikus szövegösszefüggésből adódóan – nem „gyorsan" = „hamarosan", hanem „váratlanul, hirtelen" (ld. Lk 17,26-30; 21,34-35! – vö. Józs 8,19; Zsolt 2,12 és Sir 27,3 a Hetvenes fordításban).

[1158] A 8b versben foglalt záradék eredetileg alighanem a 17,22-37 lezárásául szolgált, ahová az apokaliptikus logika alapján jobban is illik.

[1159] Ez a *pisztisz* egyik jelentése, és itt valószínűleg az Emberfia melletti hívő kiállást jelenti a fokozódó szorongattatások közepette – a megbízhatóság, a hozzá való hűség kifejeződéseként (vö. Lk 21,9-11.22-23.25-27; Mk 13,13; Mt 24,12-13 és távolabbról Róm 10,10).

[1160] Úgy is lehetne fordítani: „elhitték magukról…", „meg voltak győződve…", de 2Kor 1,9-re való tekintettel akár úgy is, hogy „[Isten helyett] önmagukba vetették bizalmukat, azon az alapon, hogy ők »igazak«". Az „igaz" fogalmát illetően ld. 798. lábj. és Mk 81.

[1161] Ebben a példázatban érdemes felfigyelni Jézus „elbeszélés-technikai" zsenialitására is, amely a „tékozló fiú" nagy lélegzetű példabeszéde után itt mintegy tömörítve mutatkozik meg: A 10. v. bevezeti a két szereplőt. „Felmenésüknek" felel meg „lemenésük" a 14. versben. Mindketten a „templom" és „Isten" felé, tehát „függőlegesen fölfelé" irányulnak. Mindkettőjüket az imája jellemzi. A farizeus érkezésének bemutatása tömör, de az imája igen hosszú, s az alany mindvégig „én"; a vámos érkezésének ábrázolása részletes, de az imája igen rövid, s az alany Isten. A farizeus elhagyja az Istenre („fölfelé") irányultságot, és „vízszintesen", az önmagát másokhoz hasonlítással van elfoglalva. A vámos fölébe állítja Istent annak, ami ő másokhoz hasonlítva. A végén Jézus mondása kiértékeli a történteket. Egyedül Isten („függőlegesen fölülről" érkező) értékítélete teremti meg a kapcsolatot „vízszintes síkon" is a farizeus és a vámos között.

[1162] A templomtér magaslaton fekszik, amelyet nyugat, dél és kelet felől völgyek vesznek körül.

[1163] Vö. Mk 406; Lk 684.

[szembeötlően][1164] ***megállt, és így imádkozott: »Istenem, hálát adok neked [azért], hogy nem vagyok olyan, mint a többi ember: zsivány***[1165]***, csaló***[1166]***, házasságtörő – vagy mint ez***[1167] ***a vámos is…*** (12) ***[Hálát adok azért is, hogy]***[1168] ***hetente kétszer***[1169] ***böjtölök***[1170]***, és tizedet adok mindenből, amit szerzek***[1171]***.«***[1172] (13) ***A vámos viszont távol***[1173] ***állt, szemét sem***

[1164] A *prosz heauton* kifejezés helye ingadozik a kódexekben. A magyarázók többnyire a *proszéükheto*-val („imádkozott") vonják össze, és így fordítják a mondatot: „…megállt, és így imádkozott *magában*" (vagy: „*önmagáról*"). A *prosz heauton* azonban itt az arám *leh* visszaható névmás megfelelője, és a semita beszédmódnak csak az felel meg, ha a *sztatheisz*-hez („megállt") kötjük. A mondat ekkor durva fordításban így hangzik: „…megállította/odaállította magát, és így imádkozott", értsd: „látványosan odaállította magát…", magyarosan: „*szembeötlően megállt*…"

Megerősíti ezt a fordítást és értelmezést az, ha – magától értetődőként – feltételezzük, hogy a farizeus a kor egyik szokásos testtartásában imádkozott, vagyis *égre emelt tekintettel és karokkal*, továbbá az, hogy ily módon teljesen világossá válik az ellentét a vámos „fellépésével" (ld. 1173., 1175. és 1176. lábj.), és az is, hogy ez felel meg annak a viselkedésnek, amely a farizeusok, vagy legalábbis egyes farizeusok nyilvános imádkozási szokását jellemezte (vö. Mt 6,5) – és végül: így fölöslegessé válnak a farizeus rovására végzett eszmefuttatások arról, mit is jelent az, hogy „magában imádkozott".

[1165] A görögben *harpax* (vö. Harpagon…): nem a „közönséges" rablót, útonállót (*lésztész*) jelenti, hanem azt, akiben a mohóság, a kapzsiság, a pénzsóvárság és a telhetetlenség erőszakossággal keveredik (vö. Lk 11,39; 1Kor 5,10): az „ügyeskedés", a csalás, a tolvajlás, a zsarolás, a kizsákmányolás (vö. *harpagmosz* = zsákmány, Fil 2,6) és hasonlók minden esete ebbe a kategóriába tartozik.

[1166] Az eredetiben *adikosz* („igaztalan", ld. 1023. lábj.), amit itt célszerűbb „jogtipró"-val, vagy még konkrétabban „csaló"-val fordítani (vö. előző lábj.). Ezt kézenfekvővé teheti az „igaztalan" jelző használata 18,6-ban (tekintettel 18,4-5-re), illetve Lk 16,8-ban (tekintettel 16,5-7-re), és talán még határozottabban az *adikein* ige alkalmazása Mt 20,13-ban: „nem csaplak be…".

[1167] Ld. 1003. és 1147. lábj.

[1168] Bár a következő mondat formálisan önálló, logikailag szintén a „hálát adok neked"-től függ.

[1169] A Törvény csak *évente* egyszer írta elő, az Engesztelés napján.

[1170] Valószínűleg helyettesítő engesztelésül a nép bűneiért, illetve az Isten távolléte miatti gyász kifejezésére, és „Isten országa" megvalósulásának meggyorsítása érdekében (vö. Mk 82; Mt 6,16). E böjtölésben az volt a lemondás, hogy a rettenetes hőség ellenére az ivásról is lemondtak.

[1171] Mózes törvénye (5Móz 14,22-29) csak a gabona-, must- és olajtermés, illetve a nyáj elsőszülöttei utáni tizedet írta elő. A „*mindenből*, amit szerzek" jelentheti a Törvénynek azt az aprólékos kiterjesztését, amiről a 11,42-ben esik szó, de valószínűbb, hogy azt jelenti: „*mindenből*, amit *vásárolok*", tehát azt, hogy a farizeus biztonság okából a vásárolt termények után is befizette a tizedet a szegények kasszájába (vö. Mk 766-767; Mt 6,2), hátha az eladó nem tette meg, noha a Törvény előírta számára. A böjt „húsba vágó" áldozata mellett a farizeus „zsebbe vágó" áldozatot is vállalt.

[1172] A farizeus imája az ún. „ártatlansági zsoltároknak" felel meg (ld. pl. 26 [25]. zsoltár), voltaképpen nincs benne semmi kivetnivaló: kizárólag a valóságnak megfelelő dolgokat mond, minden jó tulajdonságáért Istennek mond köszönetet, imája csupa hálaadásból áll, semmit nem kér.

Mi hát a baj ezzel a derék farizeussal? Hiszen ő voltaképp nem más, mint a (bennünk élő) „tisztességes polgár", „a kora reggeltől napestig dolgozó szőlőmunkás" (Mt 20,1.12) vagy „a tékozló fiú bátyja" (Lk 15,29-30), aki „valláserkölcsi alapon" éli az életét. Csakhogy ez a „vallásgyakorlás" csupán az „istentiszteleti és egyházi szabályrendszer" megtartásában áll (tizedfizetés, imák „elvégzése", tisztasági előírások követése stb.), ez az „erkölcs" pedig csupán a „tisztességes" emberek erkölcse („Nem öltem, nem loptam…"), amelyből „még hiányzik valami" (Mk 10,21!), sőt nagyon is sok (Mt 5,20!): a „parancsok" teljesítésén túl Isten szándékának keresése (Lk 17,10!), a rossz nem-tevésén túl a jó gyakorlása (vö. Mk 10,21; Lk 17,10) – és mindezt súlyosbítja, hogy Isten szolgálatának leple alatt lenézi, megveti „bűnös" embertársait (másutt ezt még keményebben fogalmazza meg Jézus: Isten szolgálatának ürügyén gyakorolják a szeretetlenséget: Mk 7,9-12).

De nemcsak „teológiailag" („vallásilag"), hanem „lélektanilag" is nagy baj van ezzel a farizeussal. Egyoldalú, és megmarad a felszínen: csak a pozitívumot hajlandó (képes?) észrevenni

merte[1174] ***az égre emelni***[1175]***, hanem a mellét verte***[1176]***, és így szólt: »Istenem, engesztelődj meg irántam, bűnös iránt.«***[1177] (14a) ***Mondom nektek: Emez úgy ment le***[1178] ***a házába, hogy Istennek tetszővé vált***[1179]***, a másik*** [1180]***nem.***[1181] (14b) *Mert mindazt, aki megmagasítja magát,*

önmagában; nem mer (nem tud?) *mélyre* ásni, nem mer *teljesen* szembesülni önmagával; fél találkozni *igazi* önmagával: azzal is, ami benne *negatív*, a hiányosságaival és bűneivel; nem mer szembesülni személyiségének „sötét oldalával", nem mer találkozni *az „árnyékával"* (ezzel szemben a vámos éppen ezt teszi!); minderről nem vesz tudomást, „elfojtja". – De attól, hogy nem veszünk tudomást valamiről, az még nagyon is létezik és működik, csak éppen nem vagyunk tudatában; *a „tudattalanban"* dolgozik tovább, mégpedig egy könyörtelen törvény szerint: Amivel nem vagyunk hajlandóak szembesülni, amiről nem veszünk tudomást *belül*, magunkban, az elkezd *kifelé*, a többi ember felé hatni: „az árnyékunkat *kivetítjük* másokra", ahogyan ez a farizeussal is szükségszerűen megtörténik: ő, aki önmagában semmi rosszat nem talált, minden rosszat rávetített „a többi emberre" és a vámosra. (Így keletkeznek aztán a „fekete bárányok" vagy „bűnbakok", akikre mindent rá lehet kenni, és akiket mindenért felelőssé lehet tenni…)

[1173] Valószínűleg azt jelenti, hogy csak a „pogányok udvarába" ment be, s a szentély bejáratától távol állt meg.

[1174] Szó szerint: „akarta": ld. 1144. lábj.

[1175] Értelemszerűen ki kell egészíteni: „nem is szólva arról, hogy a karjait" (vö. 1164. lábj., 2. bek. eleje). Ezt azt jelenti, hogy a vámos a kor másik imádságos testtartását vette fel: lehajtotta a fejét, és a mellén keresztbe tette a karjait.

[1176] A kifejezés tényleges értelme szerint a szívét, mert a szív számított a bűnök „székhelyének", „forrásának" (vö. Mk 7,12). Ez általánosságban a mély bűnbánat kifejezése volt, itt azonban már több, mint szokásos imagesztus: a vámos kétségbeesésének kitörése (vö. Lk 23,48) – mivel „Isten és ember előtt egyaránt" reménytelen a helyzete. *A vámosok* ugyanis nem állami hivatalnokok voltak, hanem „alvállalkozókként" szedték be a vámot, és „saját zsebükre dolgoztak": bár létezett államilag megszabott tarifa, ők elég fortélyosak voltak ahhoz, hogy rászedjék az embereket, és az előírtnál többet hajtsanak be. Ezért a közvélemény a rablókkal állította őket egy sorba, minden tisztességes ember kerülte őket, és politikai jogaik sem voltak (vö. 942. lábj.). A szóban forgó vámosnak tehát ahhoz, hogy kiengesztelődhessék Istennel, és visszatérhessen a „tisztességes emberek" társadalmába, előbb ki kellett volna engesztelődnie mindazokkal, akiket megkárosított: abba kellett volna hagynia foglalkozását, és jóvá kellett volna tennie bűntetteit (vö. Lk 16,5-7; 19,8), azaz vissza kellett volna fizetnie a törvénytelenül bezsebelt pénzeket, plusz 20% kamatot. Ez azonban az ő és családja teljes tönkremenését jelentette volna, és egyébként is képtelenség volt, hiszen honnan tudhatta volna már, kiket és mennyivel csapott be! Nem marad számára más, mint Isten irgalmáért esedezni.

[1177] A vámos imája az ún. „bűnbánati zsoltároknak" felel meg, sőt pontos idézet az 51 [50]. zsoltárból (3. v.), csak hozzáteszi: „bűnös iránt". E kiegészítés „teológiája" világosabbá válik, ha így írjuk körül: „Istenem, légy jó hozzám, *noha* én bűnös vagyok", és drámaiságát is jobban megértjük, ha a vallási nyelvet hétköznapira váltva így fordítjuk: „Istenem, szánj meg engem, mert én pocsék ember vagyok!"

De hát mi volt olyan jó ebben a „pocsék" vámosban? Az, hogy elismerte embertelenségét és Istentől való távolságát, azt, hogy „vakít lelkem / pőresége / semmi sincsen / ami védje", és hogy rajta már csak az segíthet, ha Isten „irgalma / borul rája / ahogy fahéncs / a bogárra" (Puszta Sándor). Azáltal, hogy irgalmat kér, megnyílik Isten felé, és elindul annak az Istennek a szíve felé, aki maga az Irgalom (ld. Lk 6,36!). Nehéz elképzelni, hogy ezt az elindulást ne követték volna aztán olyasféle lépések, mint Zakeus életében (Lk 19,8).

[1178] Vö. 1162. lábj.

[1179] A *dikaiun* jelentései: igazzá tesz, igaznak nyilvánít, felment, a passzív *dikaiuszthai* alakéi pedig: igazához jut; igazzá válik; igazságosságra, kegyelemre (vö. 66. lábj.!), megelégedésre, tetszésre, gyönyörűségre talál; felmentést kap. Továbbá figyelembe kell vennünk, hogy a *dedikaiómenosz* melléknévi igenévben a passzívum Isten nevét írja körül (*passivum divinum*), és azt is, hogy – szemben Pál felfogásával – Isten senkit sem tehet vagy nyilváníthat önkényesen igazzá (vagy bűnössé). Mindezek alapján a *dedikaiómenosz*-t fordíthatnánk úgy, hogy „Isten által igazzá nyilvánítva", azaz „Isten szemében, Isten mércéje alapján igazzá válva", ami itt nem teológiai (megváltástani) vagy

[Isten] meg fogja alacsonyítani, viszont aki megalacsonyítja magát, azt [Isten] meg fogja magasítani.”[1182]

[1183](15) Odavitték hozzá a csecsemőket[1184] is, hogy érintse meg őket. Amikor a tanítványok ezt meglátták, keményen rájuk szóltak, (16) de Jézus odahívta őket[1185], és így

---

jogi (bírói), hanem erkölcsi ítéletet jelent Isten részéről (vö. 191. lábj., a) pont) – de talán még közelebb járunk Jézus szelleméhez, ha az alapige másik jelentését alkalmazzuk: „tetszésre talált Isten szemében, Isten gyönyörködött benne: Istennek tetszővé vált”. Áttételesen megerősíti ezt, hogy a „tetszését találja, gyönyörködik benne” görög megfelelője, az *eudokein* szorosan véve azt jelenti: „kedvező, igen jó véleménnyel van valakiről” (vö. Mt 12,18 és Mk 1,11!). Isten gyönyörködése a megtérő bűnösben, a tetszésre találás az ő szemében, a neki tetszővé válás: ez pontosan *megfelel* az 1110. lábjegyzetben leírt rokon értelmű kifejezéseknek (köszönet, belépés az örömlakomára, Isten fiává válás, Isten barátsága, mennyei kincs) – és *azonos* azzal az örömmel, amelyet „a pásztor” érez elveszett juha, vagy „a háziasszony” érez elveszett drachmája megtalálásakor (Lk 15,5-6.7; 15,9.10).

[1180] Több fordításban úgy olvassuk: „…ez megigazultabban / Istennek tetszőbben ment haza, *mint* a másik”. A fordítási probléma hátterében az áll, hogy a héber és az arám nyelv nem ismeri sem a középfokot, sem a felsőfokot, mindkettő körülírására a *min* szócska szolgál. A középfokot a görögben hol az *é* („vagy”), hol a *para* („-nál, -nél”) fejezi ki (pl. Mk 9,43.45-47; Lk 15,7, illetve Lk 13,2.4). Ennek a fokozás jellegű *min*-nek azonban gyakran *kizáró* értelme van (ld. 2Sám 19,44; Zsolt 45 (44),8; Róm 1,25), a szövegösszefüggésből következtethetően itt is.

[1181] Az igaztalan bíró példázatához (2-5. v.) hasonlóan ez a – különben sokrétegű – példaelbeszélés sem a helyes imádkozáshoz, még csak nem is a „megigazulás” rendjéhez adott útmutató akart lenni, hanem mindenekelőtt *a farizeusok téves istenképét kívánta kiigazítani*, bemutatva nekik, milyen a valódi Isten (és mellesleg Jézusnak mint a „vámosok és bűnösök barátjának” gyakorlatát akarta igazolni, vö. Lk 5,29-32 [Mk 81]; 7,34-35): Ő nem a magukat igazaknak tartók, hanem a bűneik miatt kétségbeesettek Istene, akinek „erkölcsi teljesítményeket” és „megbocsátási feltételeket” *nem* szabó jósága határtalan, akárcsak a hozzá visszatérni akaró bűnösök miatti öröme – mert ő pontosan olyan, mint a „tékozló fiú” apja (Lk 15,20b.22-24 és 15,28b.31.32)! (Jósága azonban nem tud kiáradni arra, aki nem nyílik meg annak befogadására, aki mindenestül önmagával van elfoglalva és eltelve, mint a „tékozló fiú” bátyja – vagy e történet farizeusa, akitől így „az is elvétetik, amije van”, vö. Mk 170.)

[1182] A 14a vers után itt a példázat újabb tanulságával van dolgunk. Nagyon nehéz eldönteni, hogy ilyen esetekben mindkét (néha három) alkalmazás Jézustól származik-e (vö. Lk 16,8a.9.13). Annál is körültekintőbben kell eljárnunk, mert az ősegyház előszeretettel fűzött a példázatokhoz általánosító mondásokat (pl. „Így lesznek az elsőkből utolsók, s az utolsókból elsők”), másfelől pedig, mert az általánosító lezárások gyakran alapvetően eltolják a példázat súlypontját, moralizáló értelmet adnak neki, és ezzel elhomályosítják az eredeti élethelyzetet és mondanivalót.

Ez esetben nem zárhatjuk ki eleve e második tanulság hitelességét, hiszen egyrészt önmagában véve *hiteles* mondásról van szó (ld. 14,11), másrészt *nem idegen* a példázat tartalmától; mondhatnánk, a 14,11-beli jelentés (889. lábj) „alkalmazott értelmével” van dolgunk: „aki önmaga vagy Isten előtti *nagyságra* tör, azt *Isten* (előbb-utóbb, de legkésőbb a halálban) *kicsivé* fogja tenni…”, de gondolhatjuk akár azt is, hogy a farizeusnak ez az „önmaga vagy Isten előtti nagyságra törése”, önmagát igaznak tartása tulajdonképpen *társadalmi nagyságra* törekvés is, és akkor a 14b vers teljesen helyénvalónak látszik.

Mindezek ellenére úgy véljük, Jézus ez alkalommal *nem* alkalmazta ezt a tanítását: ennek mondanivalója ugyanis *nem illik* a farizeus és a vámos példázatának az *isten*képet tisztázó témájához és mondanivalójához (ld. előző lábj.).

[1183] 15-17. v.: ld. Mk 10,13-16. – Lukács itt ismét felveszi a Márk-evangélium elbeszélésének fonalát, és kihagyásokkal, rövidítésekkel, átalakításokkal közli Márk 10. fejezetének anyagát.

[1184] Márk azt írja, „kisgyermekeket”, de tekintettel a Mk 567, 1. bekezdésben mondottakra, és különösen Tamás-ev. 22-re, itt Lukácsnak lehet igaza.

[1185] A csecsemőket (*auta*)!... „És így szólt: Hagyjátok, hogy a gyermekek hozzám jöjjenek…” – Ez a kettős képtelenség a Mk 567, 1. bekezdésben leírtakból fakad. Az „odahívta” *ténylegesen* a tanítványokra vonatkozik. Lukács ráadásul retusál is: nem említi Jézus bosszúságát, és azt, hogy keményen rászólt a tanítványokra (vö. 337. lábj.).

szólt: ***„Hagyjátok, hogy a gyermekek***[1186] ***hozzám jöjjenek, és ne álljátok útjukat, mert az ilyenek számára van [itt] Isten országa.*** (17) ***Ámen, mondom nektek, aki nem gyermekként fogadja Isten országát, semmiképp be nem megy oda.”***[1187]

[1188](18) És [1189]megkérdezte tőle egy elöljáró[1190], és így szólt: „Jó rabbi[1191], mit tegyek, hogy örök életet örököljek?” (19) Jézus azonban ezt mondta neki: ***„Miért mondasz engem jónak? Senki sem jó, csak egy valaki: Isten.*** (20) ***A parancsokat ismered: Ne törj házasságot, ne ölj, ne lopj, hamis tanúságot ne tégy,***[1192] ***tiszteld apádat és anyádat!”*** (21) Ő viszont azt mondta: „Ezeket mind megtartottam ifjúkorom óta.” (22) Amikor Jézus [ezt] meghallotta, így szólt hozzá:[1193] ***„Még szűkében vagy valaminek:*** [1194]***Add el mindazt***[1195]***, amit birtokolsz, és oszd szét (a) szegényeknek – így kincset birtokolsz majd Istennél! Aztán [gyere] ide hozzám, [és] kövess engem!”*** (23) Ő pedig meghallván ezeket, [1196]nagyon szomorú lett, ugyanis igen gazdag volt.

[1197](24) Amikor Jézus meglátta őt,[1198] ezt mondta: ***„Milyen nehezen fognak bemenni Isten országába azok, akik vagyont birtokolnak.*** (25)[1199] ***Könnyebb ugyanis a tevének bemennie a tű fokán, mint a gazdagnak bemennie Isten országába.”*** (26) Akik meghallották, erre ezt mondták:[1200] „És ki képes [akkor] megmenekülni?” (27) Ő pedig azt mondta:[1201] *„Ami embereknek lehetetlen, Istennek lehetséges.”*

[1202](28) Akkor azt mondta Péter: „Nézd csak! Mi elhagytuk a tulajdonunkat[1203], és követtünk téged.” (29) Ő pedig ezt mondta nekik: ***„Ámen, mondom nektek: Senki sem hagyta el házát vagy feleségét vagy testvéreit vagy szüleit vagy gyermekeit Isten országáért***[1204]***,*** (30) ***hogy ne kapta volna meg a sokszorosát ebben a [kedvező] korban,***[1205] *az eljövendő korszakban pedig örök életet.”*

[1186] Itt már nem a 16. versbeli csecsemőkről van szó, vö. Mk 567.

[1187] Lukács nem közli Jézus személyes gesztusát, ti. hogy megáldotta a gyermekeket, és ezzel befejezetlen marad a 15. versben megkezdett jelenet.

[1188] 18-23. v.: ld. Mk 10,17-22.

[1189] Lukács kihagyja Márk elbeszéléséből a szereplők lelkiállapotát tükröző személyes mozzanatokat: nem ejt szót odafutásról, térdre borulásról.

[1190] Vö. 8,41; 14,1. Márknál: „valaki”.

[1191] Az eredetiben *didaszkalosz* (tanító, mester), de ld. 297. lábj. és Mk 182.

[1192] Lukács itt kihagyja Jézus betoldását (Mk 590): „Ne rabolj!” Vajon „pedantériából”, mert nincs benne a Tízparancsolatban? Vagy mert nem akarta sérteni az „igen kiváló Theophilosz” (Lk 1,3) érzékenységét?

[1193] Kimaradnak a személyes mozzanatok: „ránézett, megkedvelte”.

[1194] Lukács kihagyja a sürgető jellegű „Menj el!” felszólítást (ld. Mk 591).

[1195] A Márk által használt *hoszosz* is magában foglalja, hogy „mind”, de Lukács még ezt is megtoldja a *pász*-szal („minden”), vö. 935. lábj.

[1196] Lukács nem közli a személyes jellegű megjegyzést: „elkomorodott”, és hogy „elment”.

[1197] 24-27. v.: ld. Mk 10,23-27.

[1198] Sok kódex itt betoldja: „hogy nagyon szomorú lett”.

[1199] Lukács ismét retusál: nem említi a tanítványok elborzadását, ill. kihagyja Jézus mondásának nem hiteles ismétlését.

[1200] Lukácsnál még a gazdag elöljáró jelenlétében folyik ez a beszélgetés (vö. 1196. lábj.), ennek megfelelően nem a tanítványok teszik fel a következő kérdést, hanem valaki a hallgatóságból (vö. 13,23).

[1201] Lukács megint kihagyja a személyes mozzanatot („rájuk nézett”), s a Márknál olvasható mondást leegyszerűsítve közli.

[1202] 28-30. v.: ld. Mk 10,28-31.

[1203] Márknál: „mindent”. Lukács szerényként tünteti föl Pétert.

[1204] Ld. Mk 600.

[1205] Lukács nem említi az – egyébként nem a témához tartozó – üldöztetéseket.

[1206](31)[1207] [Jézus] maga mellé vette a Tizenkettőt, és így szólt hozzájuk: *„Nézzétek csak, [most] felmegyünk Jeruzsálembe, és [ott] [Isten] beteljesít*[1208] *mindent, amit a próféták megírtak*[1209] *az emberfiáról:*[1210] (32) *kiszolgáltattatik*[1211] *majd a [pogány] nemzeteknek, és kigúnyolják, dölyfösen bánnak vele*[1212]*, leköpdösik,* (33) *és miután megkorbácsolták, meg fogják ölni, de harmadnapon*[1213] *[újból] talpra fog állni."* (34) Ők azonban semmit nem fogtak fel ebből, és e beszéd [értelmét] [Isten] elrejtette előlük, és nem értették a mondottakat.[1214]

[1215](35) Történt pedig, hogy amikor Jerikóhoz közeledett[1216], egy vak[1217] üldögélt az út mentén, és kéregetett. (36) Meghallván, hogy tömeg vonul el arra, érdeklődött, mit [jelentsen] ez. (37) Megmondták neki, hogy a názáreti Jézus megy arra. (38) Erre felkiáltott, mondván: „Jézus, Dávid fia, könyörülj rajtam!" (39) Akik elöl mentek, keményen rászóltak, hogy némuljon el, ő azonban annál jobban kiáltozott: „Dávid fia, könyörülj rajtam!"[1218] (40) Jézus ekkor megállt, és meghagyta, hogy vezessék hozzá.[1219] Amikor pedig [a vak] a közelébe ért, megkérdezte őt: (41) ***„Mit akarsz? Mit tegyek veled?"*** Ő azt mondta: „Uram,[1220] hogy megint lássak!" (42) Jézus erre azt mondta neki:[1221] *„Láss megint!*[1222] ***A bizalmad megmentett téged."*** (43) És azonnal megint látott, és Istent dicsőítve[1223] követte őt. Az egész[1224] nép pedig, amikor meglátta [ezt], megadta a dicséretet Istennek.

[1206] 31-34. v.: ld. Mk 10,32-34.

[1207] Az ünnepélyes „felmenőben voltak"-ot Lukács kihagyja, akárcsak a tanítványok elborzadását és Jézus tágabb kíséretének félelmét.

[1208] Vö. 12,50 és 13,32 (859. lábj.).

[1209] Több-kevesebb önkényességgel kétségtelenül lehet bizonyos ószövetségi szövegeket „alkalmazni", vagy még inkább rávetíteni Jézusra, de azt, hogy a próféták (vagy más ószövetségi szövegek) tényleg előre megmondták *Jézus* sorsát (vagy beszéltek volna bizonyos cselekedeteiről), aligha képes bárki is igazolni. Ezzel a – 22,37-ben más formában megismételt – megjegyzéssel Lukács a 24,25-27.32.46-ot készíti elő (tartalmát pedig majd az ApCsel 2,22-36; 3,12-26-ban fejti ki).

[1210] Más fordításban: „beteljesít mindent az emberfián, amit a próféták megírtak".

[1211] A passzív szerkezet Lukács felfogásában valószínűleg Isten kiszolgáltató cselekvésére utal, Márknál azonban itt – a valóságot jobban tükröző – többes szám harmadik személyű alak áll.

[1212] Csak Lukácsnál olvasható ez a görög tragédiákra emlékeztető kifejezés.

[1213] Vö. Mk 443.

[1214] Ld. 475-477. lábj.

[1215] 35-43. v.: ld. Mk 10,46-52. – Lukács itt kihagyja a Zebedeus-fiak nagyra törésének történetét (ld. Mk 10,35-41.42-45), alighanem azért, hogy – Péterhez hasonlóan, ld. 416. lábj. – őket is kímélje.

[1216] A Jeruzsálemhez közeli Jerikó említése világossá teszi, hogy Jézus közeledik utazásának céljához (vö. 9,51).

[1217] Lukács számára annyira nem fontos a személyesség, hogy még a vak nevét is kihagyja Márk szövegéből (vö. Mk 628!).

[1218] Vö. Mk 631, 2. bek.

[1219] Lukács kihagyja a vak bátorításának személyes mozzanatát.

[1220] Lukács kicseréli a bensőséges érzelmekre utaló „rabbuni" megszólítást (ld. Mk 633), s amint a tudatos csere mutatja, az „Uram" megszólítás ráadásul már az ő dogmatikáját sejteti: Jézus nem „egyszerű" rabbi többé, hanem „úr" (*küriosz*, vö. 229. lábj.).

[1221] Lukács most sem közli (vö. 1194. lábj.) a „Menj el!" felszólítást (vö. Mk 591, 634), pedig az nagyon is helyénvaló: Már Jerikó koldusai is tudják, hogy Jézust „Dávid fiának" tartják, azaz a nép által vágyott harcos, politikai messiáskirálynak. Ezért Jézus számára fontos lenne, hogy a meggyógyított mielőbb „eltűnjön" (vö. Mk 51 és 53, 70, 207).

[1222] Ez nincs benne Márk szövegében.

[1223] Lukácsra jellemző kifejezés, vö. 7,16; 13,13; 17,15. Ez a szakasz egyébként is elég sok Lukácsra jellemző szót tartalmaz (36. v.: *diaporeuein*, *pünthanein*; 37. v.: *apangellein*; 39. v.: *szigan*; 40. v.: *sztatheisz*).

[1224] Vö. 935. lábj.

19 [1225](1) Bement Jerikóba[1226], és áthaladt rajta. [1227](2) És íme, egy Zakeusnak nevezett férfi, aki a vámosok feje volt, és gazdag is,[1228] (3) igyekezett meglátni Jézust, hogy ki [és miféle] lehet, a tömeg miatt azonban nem volt képes [rá], mert kis termetű volt. (4) [Ezért] előrefutott, és felmászott egy eperfügefára[1229], hogy meglássa őt, mert arra[1230] kellett áthaladnia. (5) Amikor Jézus odaért arra a helyre, feltekintett, és ezt mondta neki: ***„Zakeus, sietve szállj le, mert ma a te házadban kell***[1231] ***megszállnom***[1232]***!”*** (6) [Ő] sietve leszállt, és örömmel vendégül látta[1233]. (7) És amikor [ezt] meglátták, mind nagyon zúgolódtak[1234],

---

[1225] Az itt következő történet Lukács „saját anyagába” tartozik, akárcsak – például – az „irgalmas szamaritánus”, a „tékozló fiú”, a „hűtlen sáfár” vagy a farizeus és a vámos példázata (10,30-35; 15,11-32; 16,1-9; 18,9-14).

[1226] Jerikó fontos vámállomás volt az Arábia felé vezető úton (vö. még Mk 627). Jézus szempontjából az új missziós területre, Jeruzsálembe való bevonulás kiindulópontját jelentette.

[1227] Elképzelhető, hogy a 3-4. v. fügefára mászási története kitalált díszítmény, és ebben az esetben krisztológiai célzatú csodalegendára utal az, hogy „az Úr” név szerint ismeri és szólítja meg azt, akit előzőleg sosem látott. De joggal feltételezhetünk reális eseményt is (e mellett szól, hogy a hagyomány konkrét személy- és helységnevet őrzött meg): Kíséretével Jézus elvonul (ha nem is egy fügefa, hanem) a fővámos (nyilván nagy és elegáns) háza előtt. Környezete alighanem kérdés nélkül is közli vele, kinek a háza az, és nehézség nélkül megtudhatja tőlük a tulajdonos nevét is (ki ne ismerte volna őt Jerikóban?). Zakeus feltehetően a ház lapos tetején áll (vö. 107. és 708. lábj.), kíváncsiskodva, vajon kit, miféle „messiást” vetett arra a sors. Ez a helyzet adhatta Jézusnak az indítást „akciójához”. (Lk 9,9 szerint Heródes is kíváncsi volt rá, de ő ülve maradt palotájában, és nem tett lépéseket annak érdekében, hogy megláthassa; amikor pedig ez bekövetkezett [23,8], már késő volt.)

[1228] Fővámszedő az lehetett, aki a legnagyobb összeg beszolgáltatását ígérte megbízóinak, a megszálló rómaiaknak, akiktől a vámszedés hivatalát bérelte. Ő aztán alkalmazottai, az egyszerű vámosok segítségével hajtotta be a vámokat, és azok persze könyörtelen zsarolással, túlzott összegeket követeltek (vö. 1246. lábj.). Zakeus is csak így gazdagodhatott meg. Mindezek miatt nemcsak kizsákmányolónak, hanem kollaboránsnak is számított, mint általában a vámosok.

[1229] „Szikomorfa”: nem azonos sem a 17,6-ban említett „eperfával”, sem a 13,6-7-ben és a 21,29-ben említett „fügefával”; ez is a fügének egyik fajtája, de rosszabb minőségű termést ad, és a levele olyan, mint az eperfáé.

[1230] A görögben hiányos kifejezés: „azon [az úton]”.

[1231] Jerikóban már a koldusok is úgy tudják, hogy Jézus „Dávid fia”, azaz a várva várt Messiás (Lk 18,38-39). Ezért Jézusnak most már tettekkel, jelszerűen, jelképes prófétai cselekedettel (ld. Mk 639, 654 és 656, utolsó bek.) is meg „kell” hirdetnie *valódi* programját, ami nem más, mint hogy *megkeresse* „Izrael házának” *elveszett* juhait (vö. Mt 15,24; Lk 15,3-4!), mégpedig úgy, hogy *ingyenesen* felkínálja Isten korlátlan szeretetét (Mk 2,17b). A fővámoshoz látogatva ezt teszi meg, mert *„ma”*, itt és most kezdődik „harca Jeruzsálemért”, a nép legfőbb vallási vezetőinek megnyeréséért, ld. Mk 604, 4. bek., d) pont.

[1232] Szó szerint: „maradnom”, de a „vendégül látta” (6. v.) és a „megszálljon” (7. v.) miatt (is) egyértelmű ez a jelentés.

Az, hogy Jézus a „tisztátalan” és mindenki által megvetett vámoshoz tér be szállásra, minden kétséget kizáróan mutatja, hogy teljes *emberi* közösséget vállal vele (vö. 948. lábj.; ebből persze egyáltalán nem következik, hogy egyetért a tetteivel, vö. 762. lábj.).

(Ezt a vámosokkal, bűnösökkel való közösségvállalását még jobban aláhúzta az, amikor Jézus *saját* házában ült egy asztalhoz velük, ld. 947. lábj. – Ez az „egy asztalhoz ülés” az ő „térítői módszere”, amelyhez kezdettől mindvégig hű maradt.)

[1233] Vö. Lk 10,38 és Mk 513.

[1234] Tekintettel a vámosokkal kapcsolatos korabeli közfelfogásra (vö. 1176. lábj.), ez a zúgolódás teljesen érthető (vö. 117. lábj.), a népnyúzó, népellenség, gazdag fővámos esetében pedig különösen is (ld. 1228. lábj.; vö. 5,30; 7,34; 15,2; 18,11; Mk 2,16). Zúgolódásuk azt jelenti, hogy valamennyien – a tanítványok, Jézus tágabb kísérete s a jerikóiak egyaránt – tökéletesen megértették Jézus gesztusának forradalmi jelentőségét (ld. 1232. és 1240. lábj.).

mondván: „Bűnös emberhez[1235] ment be, hogy megszálljon [nála]!” [1236](9) [Erre] Jézus ezt mondta rá vonatkozóan[1237]: ***„Ma***[1238] ***jött el***[1239] ***a megmentés [napja] e ház számára, mivelhogy ő is Ábrahám fia***[1240]**.** (10)[1241] ***Az emberfia ugyanis azért jött el, hogy felkutassa és***

[1235] Szó szerint: „férfihez”.

[1236] Az egész történet igazi logikája és tényleges értelme csak akkor tárul fel, ha felcseréljük a 8-9-10. v. sorrendjét, és helyreállítva az „eredeti” rendet, a 8. verset a 9-10. után helyezzük el. Ekkor kristálytiszta az események menete és *jézusi* teológiája: 1. Jézus semmilyen feltételt nem szabva felkínálja Zakeusnak a megmentést (és ezt demonstrálja is azzal, hogy szállásra tér be hozzá), 2. Zakeus örömében elhatározza, hogy megtér (és ezt demonstrálja is jóvátételi ígéreteivel). – Vagyis ebben az esetben Zakeus megtérése az „üdvösség” (vö. 1238. lábj.) ingyenes felkínálásának *következménye* (vö. 1248. lábj.).

A 8-9-10-es sorrenddel viszont *Lukács* azt a benyomást kelti, hogy 1. jótetteinek felsorolásával Zakeus a zúgolódók szemrehányása ellen védekezik, mely szerint ő bűnös ember, 2. Jézus azért jutalmazza „üdvösséggel” Zakeust, mert már megtért. – Vagyis ebben az esetben Zakeus megtérése az „üdvösség” elnyerésének *feltétele*.

Ezzel azonban Lukács csak arról tesz bizonyságot, hogy egyáltalán nem érti Jézus szellemiségét és viselkedését, és hogy ő is a zúgolódók oldalán áll, mert úgy gondolja, hogy a bűnösöknek büntetés jár, a jóknak jutalom, tehát „előbb a megtérés, aztán az üdvösség”. (Holott Jézus máskor is nyilvánvalóvá tette, hogy Isten jósága és megbocsátása *ingyenesen*, *feltételek nélkül* áll az ember rendelkezésére, konkrétan: bűnbánat tanúsítása nélkül is az ember rendelkezésére áll: Lk 7,47; Mk 2,5; Jn 8,7.11!)

Állításunkat a következők támasztják alá: a) Lukács feketén-fehéren igazolható módon másutt is végrehajtott ilyen jellegű változtatást annak érdekében, hogy saját, Jézuséval ellentétes teológiáját vigye bele a szövegbe – mégpedig *ugyanebben* a témában! Az 5,29-32-ben két helyen is megváltoztatta a számára adott Márk-szöveget (2,15-17): a vámos Lévivel való étkezést Jézus házából áthelyezte Lévi házába, illetve Jézus mondását („Nem azért jöttem…”) kiegészítette a „megtérésre” kifejezéssel. Ezáltal „feje tetejére állította a dolgot”: nála nem Jézus lát vendégül kitaszított *bűnösöket*, hanem a *már megtért* vámos, Lévi ad lakomát az ő tiszteletére, illetve Jézus nem Isten *ingyenes*, feltétel nélküli jóságát hirdeti, hanem *megtérésre* szólítja fel a bűnösöket (ld. Mk 75, 81). – b) Jézusnak Zakeusról mondott, de *a zúgolódókhoz* intézett szavai („Ma jött el a megmentés napja…”, 9. v.) Lukács vers-sorrendjében – nyelvtanilag egyenetlenül, s nagyon zavaróan – *Zakeusra* irányulnak. (Teljesen logikus, hogy a fordítók „elcsábulnak”, és a *prosz auton*-t úgy értik: „neki”, ld. köv. lábj.) – c) Az elveszettek megmentéséről szóló mondás („Az emberfia ugyanis azért jött…”, 10. v.) teljesen céltalan, ha Zakeus már megtért, és Jézus jutalmul tanúsít jóindulatot iránta. – d) A versek sorrendjének teológiai szándékú felcserélését nemcsak Lukácsnál érhetjük tetten (ld. még 1477. lábj.): Márk hat (!) alkalommal élt ezzel az eszközzel (3,22.21; 6,43.42; 8,8b.6d.7.8a; 9,50a-b.49; 12,41-44.40; 14,25.23-24).

[1237] A legtöbb fordításban: „neki”. Csakhogy Jézus szavai nyilvánvalóan *nem* neki szólnak (miért is szólna hozzá egyes szám harmadik személyben?), hanem a 7. versben említett zúgolódóknak. A „neki” tehát egyszerű fordítási hiba: nem veszik figyelembe, hogy a *prosz*-nak nem csupán „-hoz, hez, -höz, -ra, -re, felé” jelentése van, hanem – egyebek mellett – „valamire tekintettel, valamire nézve, valamire vonatkozóan, valamivel kapcsolatban, valamit illetően” is – amint ez teljesen kézenfekvő Lk 12,41-ben és 20,19-ben is.

[1238] Vö. Lk 4,21! Jézusnak meggyőződése, hogy általa „elérkezett”, „itt van” Isten országa (Mk 1,15; Lk 10,23-24), persze ebben az értelemben csak mint *lehetőség, ajánlat*, a szó legtágabb értelmében vett „üdvösség” – gyógyulás, megtérés, „megigazulás”, „örök élet” – *felkínálása* (vö. pl. 1125-1126. lábj. és Mk 574-575).

[1239] Szó szerint: „történt meg, lett”.

[1240] Azaz: „Ábrahám népéhez tartozik” (ld. Mk 471; vö. Lk 13,16: „Ábrahám leánya”). E kijelentés forradalmi jelentőségű értelme pedig, tekintettel a korabeli közfelfogásra: „Ő is Izrael népének *egyenjogú* tagja – bár »bűnös« vámos” (vö. 5,30; 7,34; 15,2; 942. és 830. lábj.). És ahogy a szövegösszefüggés egyértelműen mutatja („Ma jött el a megmentés…, *mivelhogy*…”), ez azt is magában foglalja, hogy *nem* „érdemeiért” (megtéréséért és bőkezű jóvátételéért), hanem „alanyi jogon”,

megmentse az elveszett[ek]et.”[1242] (8) Zakeus pedig előállt, és ezt mondta az Úrnak[1243]: „Nézd, vagyonom felét[1244], uram[1245], a szegényeknek adom, és ha valakitől kizsaroltam[1246] valamit, négyszeresét[1247] adom vissza.”[1248]

[1249](11) Míg azok ezeket hallgatták, [Jézus] egy példázatot fűzött hozzá, mivel közel

---

egyszerűen mint embernek *jár neki* is a „megmentés”, *az „üdvösség”* felkínálása, amit Jézus szállásvétele jelképez! (Sőt! Jézus szellemében azt is mondhatjuk, hogy neki ez „fokozottan” jár, mert Jézus szándéka szerint Isten országa elsősorban „az ilyenek”, a megvetettek, a kiközösítettek, – a gazdagságuk ellenére is – a társadalmi ranglétra alján állók számára van itt, ld. Mk 573).

Jézus ezzel a tételével – és a 10. versben elhangzott szavaival? – igazolta „törvényszegő” eljárását. Tételének elvi alapját három példabeszéddel világította meg a 15. fejezetben, ld. 949. lábj.

[1241] Bár tartalma teljesen hitelesen jézusi, bizonytalan, hogy ez a kijelentés ekkor hangzott-e el. Már az „ugyanis” (*gar*) kötőszó használata is kételyt ébreszt (ld. Mk 523), aztán a kijelentés általánosító jellege, és végül az, hogy ezzel kétszeres indoklást kap Jézus eljárása (9. v.: „mivelhogy…”, 10. v.: „ugyanis…”), noha a 9. versbeli indoklás önmagában is elégséges lenne. Ennek ellenére ezt a második indoklást nem nevezhetjük fölöslegesnek, mert új tartalmat hoz (ld. köv. lábj.).

[1242] Jézus megmondja zúgolódó kísérőinek, miféle „messiás” (= Isten által küldött megmentő) ő: egy egyszerű ember (= „emberfia”, ld. Mk 68), aki azt tartja feladatának, hogy felkutassa és megmentse az elveszetteket (vö. Lk 15,3-4) – ellentétben a zúgolódókkal, akik csak elítélik őket (vö. Mk 66-67, 78).

Jézusnak ez a megnyilatkozása is tisztán tanúskodik *mindenkit* (vö. Mk 147, 528; Mt 5,15), még az „ellenséget” is megmenteni akaró lelkületéről (vö. 513. és 1011. lábj., 4. bek; Mk 683).

[1243] Ld. 229. lábj. Az 5. és 9. v. régi hagyománya még „Jézus”-ról beszél. – Az „előállt” (*sztatheisz*) szintén lukácsi jellegzetesség (ld. 18,11.40).

[1244] Ez messze meghaladja azt a jótékonykodást, amit a törvénymagyarázók rögzítettek a visszaélések elkerülése érdekében; azok ugyanis az összvagyon 20%-át javasolták első teljesítményként, s aztán az éves jövedelem ugyanilyen százalékát további teljesítményként.

[1245] Az „uram” itt nem krisztológiai cím, hanem udvarias megszólítás (vö. 5,12; 7,6, 13,8; 14,22; 18,41).

[1246] Vö. 1228. lábj. A *szükophantein* ige eredete bizonytalan. A *szükophantész* a jelentéktelen, kisstílű bűnözőket beáruló feljelentőt jelenthette. Az ebből képzett ige arra utal, hogy a *szükophantész* igyekezett pénzt kizsarolni áldozatától.

[1247] Ez is jóval felülmúlja a jóvátételi előírásokat, amelyek az okozott kár összegét plusz annak 20%-át szabták meg, s csak állatlopás esetén köteleztek négy-ötszörös megtérítésre.

[1248] Íme, így reagálhat egy bűnös a jóság meglepő, és egyáltalán meg nem érdemelt ajánlatára! Zakeus örömmel fogadja az ajánlatot (6. v.), és *az öröm átalakítja őt* – mint azt az embert, aki kincset talált a szántóföldben, vagy azt a kereskedőt, aki egy rendkívüli igazgyöngyre bukkant, és semmilyen árat nem tart soknak, ellenkezőleg, abszolút magától értetődő számára, hogy fontolgatás nélkül mindent odaadjon érte (Mt 13,44.45-46; ld. még Lk 7,41-43; 7,47; Tam 7, továbbá Mk 580, utolsó előtti bek.!). *Örömében* Zakeus elkezdi jóvátenni gaztetteit, sőt elindul a „nem kötelező” *ajándékozás* útján (ld. 1110. lábj.!), hogy megmaradhasson a felszabadító jóság világában.

Az evangéliumokban talán ez a legragyogóbb gyakorlati példája annak, hogy a jóság gyakorlásának való igazi elkötelezettség mindig csak *válasz* a jóság (az emberi jóságban Isten jóságának) megtapasztalására. A megtérés „Isten országa eljövetelének” *következménye* (Mk 1,15) – viszont az is igaz, hogy a megtérés *„hozza létre”* Isten országát (Lk 17,21). Ez nem ellentmondás, hanem csak „az érem két oldala”, ha úgy tetszik: Isten és az ember kapcsolatának dialektikája.

[1249] A mínákról szóló példabeszéd „eredetijének” a talentumok Mt 25,14-30-ban olvasható példabeszédét tarthatjuk, amelynek értelmezését ott fogjuk megadni. Noha már a mátéi változat is tartalmaz betoldásokat és változtatásokat (a feltételezhető jézusi megfogalmazáshoz képest), Lukács oly mértékig dolgozta át azt, hogy az eredményt semmiképp sem tarthatjuk hitelesen jézusinak.

A *kisebb jelentőségű* változtatások: „egy ember” helyett „egy előkelő származású ember” (akiből aztán király lesz), három szolga helyett tíz, az eltérő „induló tőke” (5, 2, 1 talentum) helyett 1-1 mína, a pénznek a szolgákra történt egyszerű rábízása helyett kifejezett „használati utasítás” adása, a talentum elásása a helyett a mína kendőbe rejtése, az örömlakomára szóló meghívás helyett városok kormányzása a jutalom, ráadásul a kicsinyességig menő igazságossággal (10 város, 5 város), s a második szolga itt nem kap dicséretet.

volt Jeruzsálemhez, és azok úgy vélték, azonnal meg fog nyilvánulni Isten országa[1250]. (12) Ezt[1251] mondta tehát: *„Egy előkelő származású ember elutazott egy távoli országba, hogy királyi méltóságot szerezzen magának, és aztán visszatérjen*. (13) *[Magához] hívta hát tíz rabszolgáját, átadott nekik tíz mínát*[1252]*, és ezt mondta nekik: »Üzleteljetek*[1253] *vele, amíg megjövök!«* [1254](14) *Polgártársai azonban gyűlölték őt, és követséget küldtek utána, mondván: »Nem akarjuk, hogy ez legyen a király rajtunk.«* (15) *És történt, hogy amikor a királyi méltóság megszerzése után újból visszatért, magához hívatta azokat a rabszolgákat, akiknek előzőleg*[1255] *a pénzt adta, hogy megtudja, ki milyen nyereségre tett szert üzletelésével*[1256]. (16)

Sokkal rosszabb az előbbieknél a *két döntő változtatás*: a) Lukács kihagyja azokat a jelzőket, amelyek az értelmezés szempontjából alapvető jelentőségűek: „jó és bízó" (*pisztosz*) szolga helyett csak „jó szolgáról", „rossz és habozó/tétovázó (*oknérosz*) szolga" helyett csak „rossz szolgáról" beszél. b) Az eredeti példabeszédet apokaliptikus bevezetéssel és apokaliptikus allegóriával toldja meg (vö. Mk 773): Az előkelő származású ember (Jézus) távoli országba (a mennybe) utazik. Polgártársai (a zsidók) gyűlölik (vö. 14. v.: „nem akarjuk", ill. 13,34: „nem akartátok"), és meg akarják akadályozni, hogy királyuk legyen. A királyi méltóság birtokában azonban visszatér („Jézus második eljövetele"), s ami a legrosszabb: szeme láttára lemészároltatja ellenségeit (végítélet, pokol). – Ennek az elméletnek a képtelensége már abból is következik, hogy Jézus aligha hasonlíthatta magát ahhoz emberhez, aki „leemeli, amit nem fektetett be", sem ahhoz a keleti despotához, aki szemei előtt lemészárolt ellenségei halálában gyönyörködik. (Jézus „második eljövetelének" apokaliptikus tana ezzel ismét hiteltelennek bizonyul, vö. 1129. lábj. és Mk 921.)

Eljárásában nyilvánvaló szándék vezeti Lukácsot, s ezt egyértelműen meg is fogalmazza a szintén saját maga által készített bevezetésben: A „közeli vég", Krisztus közeli „második eljövetelének" (vö. 1Tessz 4,15-18) várásába lassan belefáradó kereszténveket akarja bátorítani azzal, hogy azt sugallja: nem „azonnal" fog „megnyilvánulni Isten országa", illetve a végső leszámolás kegyetlenségével akarja „éberségre", helyes életvitelre inteni őket.

Ez utóbbi szempont arra is utal, hogy *jézusi szemmel* nézve a példabeszédet és annak bevezetését, elvileg akár „az apokaliptikából a morálba való átkapcsolás" (843. és 1126. lábj.) újabb esetéről is beszélhetnénk: egy apokaliptikus élű várakozásra („közeli Isten országa", vö. 17,20) morális válasz következik („a kapott mína kamatoztatásával kell foglalkozni"). Ennek persze *ellene mond* a *formai* „hiba" is (senki sem tesz fel apokaliptikus jellegű kérdést), és még inkább az említett *tartalmi* ellentmondások.

[1250] Itt természetesen nem a jézusi értelemben vett „Isten országáról" (Mk 22) van szó (ahogyan a farizeusok 17,20-beli kérdésében sem), hanem ahogyan azt Jézus tanítványai és kísérői értették, azaz a messiási ország megvalósulásáról (vö. Mk 10,37; ApCsel 1,6). Vö. 1424. lábj.

[1251] Elképzelhető, hogy *két*, már az evangélium írása előtt *egybeolvadt* példabeszédről van itt szó: az egyik *a talentumok* (Lukács vagy „saját anyaga" által átalakított) példabeszéde (Mt 25), a másik egy elveszett példabeszéd *a trónkövetelőről* (vö. példabeszéd a merénylőről, Mk 533, 3. bek.). Ez utóbbi a 12.14.15a.17.19.27. versekből állhatott, s a „varrat" (vö. Mk 713, d) pont) különösen is világosan látszik a 24-25. versben: az első szolga kiegészítő megjutalmazása 1 mínával, valamint a körülállók megjegyzése, hogy hiszen már 10 mínája van, „értelmetlen" azok után, hogy e szolgát épp most nevezték ki tíz város kormányzójává.

[1252] A *mína* a talentum hatvanad része, egy mína 100 dénárt vagy drachmát ért (vö. 299. és 962. lábj).

[1253] A görögben: *pragmateueszthai*. A 21-23. versből arra lehet következtetni, hogy az előkelő ember hitelügyletekre gondol.

[1254] A 14-15a. és a 27. v. mögött valós események húzódnak meg, amelyekről Josephus Flavius mindkét művében beszámol: Kr. e. 4-ben, Nagy Heródes halála után egyik fia, Arkhelaosz, utóbb Júdea, Szamaria és Idumea etnarchája („nagyfejedelme"; közbülső rang a tetrarcha = „negyedes fejedelem" és a király között) Rómába utazott, hogy megerősíttesse uralmát. Egyidejűleg ötven tagú zsidó követség is Rómába utazott, hogy megpróbálja megakadályozni kinevezését. Visszatérése után Arkhelaosz véres bosszút állt.

[1255] A görögben *praeteritum perfectum* áll.

[1256] A „nyereségre tett szert üzletelésével"-t a görögben egyetlen szó fejezi ki, a *diapragmateueszthai* ige megfelelő alakja.

Megjelent az első, és ezt mondta: »Uram, mínád [még] tíz mínát szerzett hozzá.« (17) *Ezt mondta neki: »Jól van hát*[1257]*, jó rabszolgám! Mivel hű*[1258] *voltál a kevésben*[1259]*, legyen hatalmad tíz városon!«* (18) *Megjött a második, és ezt mondta: »A mínád, uram, [további] öt mínát jövedelmezett.«* (19) *Ennek is ezt mondta: »Te is légy föléje [rendelve] öt városnak!«* (20) *Megjött a harmadik*[1260] *is, és ezt mondta: »Uram, itt van a mínád, amelyet egy kendőben*[1261] *őrizve tartottam*[1262]*,* (21) *ugyanis féltem tőled, mert szigorú ember vagy: leemeled, amit nem fektettél be*[1263]*, és learatod, amit nem vetettél el.«* (22) *Azt mondta*[1264] *neki: »Saját szavaid alapján*[1265] *ítéllek meg, rossz rabszolgám! [Eleve*[1266]*] tudtad, hogy én*[1267] *szigorú ember vagyok, és leemelem, amit nem fektettem be, és learatom, amit nem vetettem el.*[1268] (23) *Akkor miért nem adtad oda pénzemet a banknak*[1269]*? Én pedig, amikor megjöttem, kamatostul hajtottam [volna] be.«* (24) *Azután ezt mondta a mellette állóknak: »Vegyétek [csak]*[1270] *el tőle a mínát, és adjátok [csak] oda annak, akinek tíz mínája van!«* (25)[1271] *[Azok] ezt mondták neki: »Uram, [már] tíz mínája van!«* (26)[1272] *»Mondom nektek, hogy mindenkinek, akinek van, még adatik majd, akinek pedig nincs, [attól*[1273]*] [még az] is elvétetik majd, amije van.* (27) *Egyébként azokat az ellenségeimet, akik nem akarták, hogy királlyá legyek rajtuk, vezessétek [csak] ide, és mészároljátok [csak] le őket a szemem láttára*[1274]*!«"*

[1257] Sok kódexben csak „jól van". (Vö. 11,8; 18,5.)

[1258] Itt valóban „hű"-nek kell fordítani a *pisztosz*-t, mert az első két szolga járt el az úr utasításának (13. v.) megfelelően. A talentumok példabeszédében azonban (Mt 25) ugyanezt a *pisztosz*-t „bízó"-nak kell fordítani, mert ott semmiféle határozott utasítás nem hangzott el, s a talentumok kamatoztatása, azaz részben azok kockáztatása az első két szolga uruk iránti bizalmának megnyilvánulása; ott éppen hogy a harmadik, a „rossz" szolga volt „hű", mert gondosan és sértetlenül megőrizte a rábízott pénzt. (Ennyire óvatosan kell bánni a fordítással…)

[1259] Szó szerint „a legcsekélyebben" (vö. 12,26; 16,10).

[1260] Az eredetiben: „másik".

[1261] A pamutból készült, kb. egy négyzetméter nagyságú, a perzselő naptól védő fejkendőről van szó.

[1262] Az elásás (Mt 25,18) a rabbinikus jog szerint a tolvajok elleni legbiztosabb védelemnek számított: aki átvétele után rögtön elásta a letétet vagy zálogot, az mentesült a kárfelelősségtől. Ha viszont valaki kendőbe kötötte a rábízott pénzt, akkor annak eltűnése esetén – elégtelen gondoskodás miatt – kártalanításra kötelezték.

[1263] A „leemelés" és a „befektetés" egyaránt banktechnikai kifejezés; a kettő együtt kapzsi, nyereséghajhászó embert jelöl.

[1264] Az eredetiben: „mondja", *praesens historicum* (vö. 296. és 814. lábj.).

[1265] Szó szerint: „a te szádból".

[1266] A *praeteritum perfectum* itt talán erre utal. Megerősítheti ezt a következő kérdés: „Akkor miért nem…?"

[1267] A görögben hangsúlyos *egó*.

[1268] Lehetne kérdő mondatként is fordítani. (Akkor az „eleve" helyett azt lehetne írni: „úgy".)

[1269] Szó szerint: „az asztalra", ti. a pénzváltók asztalára.

[1270] A görögben nem egyszerű felszólító mód áll, hanem nyomatékos *aoristos imperativus*. A gőgös, „csinált" „király" beszél belőle (ilyen volt Arkhelaosz), akárcsak a mondat folytatásában és a 27. versben is.

[1271] Ez a vers nincs benne minden szövegváltozatban.

[1272] Bár az itt következő mondat benne van a talentumok példabeszédében is, eredetileg annak sem volt része, hanem utólag került be oda Mk 4,25-ből (ahol hitelesnek tekinthető), s onnan (ill. Lk 8,18b-ből) ide. Tehát *nem része* a *példabeszédnek* (ezért annak értelmezéséből is ki kell hagyni, Máténál és Lukácsnál egyaránt), hanem csak az evangélista szerinti (egyik) tanulság, Jézus szájába adva.

[1273] A Mk 4,25 / Lk 8,18b / Mt 13,12 / Mt 25,29-ben mindenütt meglévő „tőle" (*ap' autu*) itt nincs benne a szövegben.

[1274] Szó szerint: „előttem, színem előtt".

(28) Miután ezeket elmondta, [Jézus] tovább haladt, Jeruzsálembe menve fel.[1275]

[1276](29) És történt, hogy amikor megközelítette Betfagét és Betániát, az Olajfákról nevezett hegyet, elküldött kettőt a tanítványok közül, (30) mondván: ***„Menjetek el a szemközti faluba! Bemenve találtok majd egy megkötött szamárcsikót, amelyen még soha senki ember nem ült. Oldjátok el, és vezessétek [ide]!*** (31) ***Ha pedig valaki kérdezi tőletek: »Miért oldjátok el?«, így szóljatok: »Mert***[1277] ***az ur[á]nak szüksége van rá.«”***[1278] (32) Amikor a küldöttek elmentek, úgy találták, ahogyan megmondta nekik.[1279] (33) Miközben eloldották a szamárcsikót, annak urai[1280] ezt mondták nekik: „Miért oldjátok el a szamárcsikót?” (34) Ők pedig azt mondták: „Mert az ur[á]nak szüksége van rá.” (35) És elvezették azt Jézushoz, majd rávetvén felsőruháikat a szamárcsikóra, ráültették[1281] Jézust. (36) Miközben ment, [1282]felsőruháikat szórták le az útra. (37) Amikor pedig már közeledett az Olajfák-hegyének lejtőjéhez, a tanítványok egész sokasága elkezdte örvendezve, nagy hangon dicsérni Istent mindazokért az erőtettekért[1283], amelyeket láttak, (38) mondván:[1284] „Áldott [legyen], aki jön, a király[1285], az Úr nevében! A mennyben békesség, és dicsőség a magasságban[1286]!”[1287]

[1288](39) Ekkor néhány farizeus így szólt hozzá a tömegből: „Mester, szólj rá keményen a tanítványaidra!” (40) Ő megfelelt nekik: ***„Mondom nektek, ha ezek hallgatni fognak, a kövek kiáltanak majd.”***[1289]

[1275] Vö. 9,51; 13,22; 17,11; 18,31.

[1276] 29-38. v.: ld. Mk 11,1-10.

[1277] Márk szövegében ez nincs benne.

[1278] Lukács kihagyja: „de rögtön ismét visszaküldi ide”.

[1279] Mk 11,4-gyel szemben ez a fogalmazás az események csodás jellegét sugallja, vö. Lk 2,20 és 22,13 (1456., ill. 1451-1453. lábj.).

[1280] Nyilvánvalóan a szamárcsikó *gazdái*ról, tulajdonosairól van szó, vö. 1326. lábj.! (Márk azt írja: „az ott állók közül némelyek”.) Ez a fogalmazás is mutatja, hogy Mk 640-ben adott értelmezésünk („jelszó”) lehetséges.

[1281] Márknál: „felült rá”. Lukácsnak ez a változtatása nem ártalmatlan stíluskülönbség, hanem a bevonulás *messiási* jellegét hangsúlyozza, amikor ugyanazt a kifejezést használja, mint az 1Kir 1,33 (Hetvenes fordítás), ahol Salamon vonul királyi beiktatására. *Ugyanezt* a célt szolgálja az is, hogy a következő versben kihagyja lombos ágaknak az útra szórását, így ugyanis kimarad egy „figyelemelterelő mozzanat”, és közvetlenül egy újabb királymotívum következik (2Kir 9,13 LXX).

[1282] Márk szövegéhez képest hiányzik a „sokan”; így az a benyomásunk támad, mintha (csak) a tanítványok terítenék az útra felsőruháikat.

[1283] Értsd: „csodákért”. Célzás az útközben történt esetekre (13,10-17; 14,1-6; 17,11-19; 18,35-43). – A fordítást illetően ld. Mk 249.

[1284] Kimarad a *prófétai* jellegű „Hozsanna!” és „Hozsanna a magasságban” (Mk 11,9.10b; Mk 646-647), valamint a *messiási* jellegű „Dávid országa” (Mk 11,10a; Mk 648).

[1285] Ez Lukács betoldása, de nem egyszerűen Márk, hanem a 118. zsoltár szövegébe (!): ettől a változtatástól az eredetileg *prófétai* jellegű ováció is *messiási* jelleget ölt! (Vö. 1281. lábj. és 13,35!)

[1286] Mk 11,10b „helyett” állnak Lukácsnál ezek a kissé talányos sorok – hiszen miért a „mennyben” és a „magasságban” van a békesség és a dicsőség (vö. Lk 2,14)? Alighanem azért, mert itt Jézusnak szóló kívánságról van szó, de a földön éppenséggel nem békesség és dicsőség következik számára, viszont Lukács beállításában Jézus úton van a menny felé, hogy megszerezze magának a királyi méltóságot, ld. 19,12.

[1287] Elképzelhető, hogy eredetileg itt következett a Mk 14,26-28-ben leírt jelenet, vö. Mk 860.

[1288] A 39-40. és 41-44. v. anyaga csak Lukácsnál található meg.

[1289] Hitelesen jézusinak tarthatjuk ezt a mondást, *ha* úgy értelmezzük, hogy Jézus azt akarta mondani vele: „Nincs mit titkolni, valóban az Úr nevében, Isten megbízásából érkezem”, hiszen ekkor „csak” *prófétai* öntudatát fejezi ki (vö. 4,24; 11,29-30; 13,33). Kétségtelenül komoly veszély is rejlett ebben a „jóváhagyásban”, hiszen a *messiási* várakozások megerősítéseként is lehetett *értelmezni*. A tiszta megkülönböztetésre azonban nem volt lehetőség ebben a tumultusban, másrészt pedig Jézus már

(41) Amikor megközelítette, és meglátta a várost, megsiratta[1290], (42) és így szólt: ***„Bár felismerted volna te is*** *ezen a napon*[1291] ***a békesség***[1292] ***feltételeit***[1293]***!***[1294] *Most azonban el lettek rejtve*[1295] *szemeid elől.*[1296] (43) *Mert*[1297] *[olyan] napok jönnek majd rád, amikor*[1298] *ostromsáncot emelnek ellened ellenségeid, és körülvesznek, és mindenfelől szorongatnak,* (44) *és a földdel tesznek egyenlővé téged és benned [lakó] gyermekeidet, és*[1299] *nem hagynak követ kövön benned, mivel nem ismerted fel meglátogatásod*[1300] *[kedvező*[1301]*] idejét.”*[1302]

---

korábban is elhatárolódott e várakozásoktól (Mk 8,30: Mk 429; Mk 10,40: Mk 620), és hamarosan ismét elhatárolódik (20,41-44 // Mk 12,35-37: Mk 760).

[1290] Amilyen távol állt Jézustól az erőszakos (zelóta) nacionalizmus, olyan közel állt hozzá a más népeknek ártani nem akaró, igazi hazaszeretet (vö. Lk 13,1-3; 23,28.31). Ld. még 1633. lábj., 2. bek.!

[1291] Talán arra utal: „…amikor szamáron vonultam be hozzád”, vö. Zak 9,9-10; ld. Mk 639. De valószínűbb, hogy e mondás nem ekkor hangzott el, hanem Jézus jeruzsálemi működésének végén, és keserű tapasztalatait, illetve csalódottságát fogalmazza meg.

[1292] A héberben a békesség (*salóm*) a bel- és külpolitikai békét, az ember „belső békéjét”, s az Istentől jövő boldogságot és üdvösséget egyaránt jelenti.

[1293] Vö. Lk 14,32 (931. lábj.).

[1294] A szerető és megbocsátó Istenről (Mt 5,45; Lk 6,36), illetve az ellenségszeretetről szóló jézusi tanítás (Mt 5,38-48; Lk 6,27-36), a jézusi békeprogram elfogadása (vö. 63. lábj; Mk 429, 639) fokozatosan elvezethette volna Jeruzsálemet (és egész Izraelt) a valódi és teljes körű békességre. Jézus tanításának és példájának követése megóvta volna Izraelt a Rómával való végzetes konfliktustól – ez azonban egyáltalán nem jelenti azt, hogy Jézus *konkrétan* előre látta volna Jeruzsálem 70-ben bekövetkezett lerombolását, és még kevésbé, hogy megjövendölte volna azt, amint a 43-44. v. mondja. Vö. Mk 777, utolsó előtti bek.

[1295] A görögben itt szenvedő szerkezet áll (vö. következő lábj.).

[1296] Nagyon bizonytalan ennek a mondatnak a hitelessége. – Jelenthetné azt, hogy a farizeusok, a törvénytudók és egyáltalán a nép vezetői rejtették el Izrael elől azt, ami békességét szolgálhatta volna (ld. Mk 3,22; 8,31; 12,10; 15,11; Lk 11,52; 16,16; Jn 11,50). De alighanem kissé erőltetett lenne itt a nép vezetőire érteni a *szenvedő szerkezetet*, sokkal kézenfekvőbb annak *passivum divinum*-kénti, tehát Istenre vonatkoztatott értelmezése (ld. Mk 59), annál is inkább, mert a „most azonban” alighanem szintén Isten befejezett, végérvényes cselekvésére utal, és mert ezt az értelmezést erősíti meg a 43-44. verssel alkotott szövegösszefüggés is. Ez az értelmezés persze nagyon súlyos mondanivalót rejt magában, ld. 1302. lábj.

[1297] Csak találgatni lehet ennek a „mert”-nek az értelmét. Csak a 42b vers kihagyásával lenne világos az értelme, közvetlenül a 42a vershez kapcsolódva: „Mert *így, hogy nem ismerted fel a békesség feltételeit*, olyan napok jönnek rád…”

[1298] A görög „és”-nek (*kai*) nemegyszer időhatározói szerepe van; ld. még Mk 15,25; Lk 23,44; Jn 2,13.

[1299] A 43-44. v. leírásában ötször fordul elő az „és” (ha nem számítjuk az „amikor” értelmű előfordulást a 43. v. elején), vö. 910. és 993. lábj.

[1300] Vö. Lk 1,78; 7,16 (237. lábj.).

[1301] Vö. Mk 602.

[1302] Az a hagyomány, amelyet Lukács itt magáévá tesz, rettenetesen meghamisította Jézusnak a 42a versbeli szomorú sóhaját: Eszerint Isten először elrejti (*pass. div.*) a nép szeme elől, ami békességét szolgálhatta volna, aztán büntetésül azért, mert nem látott, ellenségével a földbe tiportatja. Micsoda istenkép! Miféle Isten ez? Mi köze ennek „a tékozló fiú apjához” (15,11-32)? Mindenesetre ez a látásmód „komoly bibliai alapokon” nyugszik: Isten (állítólag) előbb megkeményíti a fáraó szívét, hogy ne engedje el országából a hébereket (2Móz 4,21; 7,3; 14,8), aztán büntetésül keménykszívűségéért a tengerbe fojtja őt egész seregével együtt (2Móz 14,6-9.23.28)… – Továbbá az is hiteltelenné teszi a 43-44. verset, hogy tartalma és stílusa egyaránt jellegzetesen *apokaliptikus* (vö. 17,22-37; Mk 773, 801).

Bár a 43-44. v. rajza tipikus vonásokat mutat (vö. Iz 29,3), Lk 13,34-35-höz hasonlóan valószínűleg itt is a későbbi események alapján (Jeruzsálem lerombolása Kr. u. 70-ben) megfogalmazott „jövendölésről” van szó (*vaticinium ex eventu*), ld. 868. lábj. Értelmezésünket megerősíti, hogy

[1303](45) Bement a templomba[1304], és elkezdte kiutasítani azokat, akik eladtak[1305] (46) mondván nekik: ***„Meg van írva: »És lesz[1306] az én házam a kérés / az imádkozás háza[1307]«, ti viszont terroristák búvóhelyévé tettétek.”***

[1308](47) Naponta[1309] tanított a templomban.[1310] A főpapok és az írástudók keresték [a módját], hogyan pusztíthatnák el őt, meg a nép[1311] vezetői[1312] [is], (48) de nem találták, mit tehetnének,[1313] ugyanis az egész nép rajta csüngött, s [úgy] hallgatta.

20 [1314](1) Történt az egyik napon, hogy amikor a templomban tanította a népet, és hirdette az örömüzenetet,[1315] odaléptek hozzá a főpapok és az írástudók a vénekkel együtt, (2) és így szóltak hozzá: „Mondd meg nekünk: Milyen hatalommal teszed ezeket? Vagy ki az, aki megadta neked ezt a hatalmat?” (3) [Ő] megfelelt, és ezt mondta nekik: ***„Én is kérdezlek titeket.***[1316] ***[Nevezzetek meg] ésszerű indokot, és mondjátok meg nekem:***[1317] (4) ***[A] János által [végzett] alámerítés Istentől [való] volt-e, vagy emberektől?”*** (5) Erre megfontolták maguk között[1318] [a dolgot], és így szóltak [egymás között]: „Ha azt mondanánk: Istentől, azt

---

Lukács ugyanezt a módszert alkalmazza, amikor – ugyanebben a témában! – a 23,28.31 hiteles mondásai közé *apokaliptikus* tartalmú *„jövendölést”* told be (23,29-30).

[1303] 45-46. v.: ld. Mk 11,15-17.

[1304] Lukács szerint Jézus nem a városba vonul be, hanem közvetlenül a templomba. Az ő ábrázolása szerint a templom fontos szerepet játszik Jézus életében (ld. 2,22-38.41-50; 4,9-12), és ez a szerep most válik teljessé (20,1).

[1305] Kimarad: „és akik vásároltak”, továbbá az egész jelenet leírása (alighanem ez is a retusálás jegyében), valamint az „eszközátvitel” tilalma (Mk 11,16: Mk 659).

[1306] Márknál: „nevezik”.

[1307] Lukács kihagyja: „minden nép számára” (vö. 363. és 412. lábj.)!

[1308] 47-48. v.: ld. Mk 11,18-19.

[1309] Úgy látszik, Lukács – Jánoshoz hasonlóan – Jézus hosszabb templomi működésére gondol (ld. még 21,37-38), legalábbis olyanra, amely meghaladja Márk három, illetve Máté két napját (vö. Mk 11,12.20; Mt 21,18).

[1310] Ez a megjegyzés vezeti be Jézus jeruzsálemi tevékenységét, akárcsak a 4,14-15 a galileait.

[1311] A márki „tömeg” (*okhlosz*) helyett Lukács a 19,47 és 23,35 között tizenhét alkalommal „Isten népének” bibliai megnevezését, a *laosz*-t alkalmazza, és azt hangsúlyozza, hogy ez a „nép” elhatárolódik hatóságaitól (vö. különösen Lk 20,19-et és 21,38-at Mk 12,12-vel és 12,37b-vel). Bár a 23,4-ben a „tömeg” is jelen van, de vezetőitől megkülönböztetve (23,2.5), ám Jézus keresztre feszítését Lukács szerint is mindenki követeli.

[1312] Márktól eltérően Lukács megnevezi a „laikus arisztokrácia” vezetőit; ők is tagjai voltak a Főtanácsnak.

[1313] Olykor még a nagy inkvizítorok is elbizonytalanodnak…

[1314] 1-8. v.: ld. Mk 11,27-33. – A templom megtisztításának és a Jézus felhatalmazását firtató kérdésnek az összefüggését már Márknál elhomályosítja a fügefa-történet betoldása, Lukács azonban végképp *megszünteti ezt az összefüggést*, egyrészt azáltal, hogy a) változatlanul nem követi Márk időrendjét (1309. lábj.), b) végletekig rövid ábrázolásával teljesen súlytalanná teszi a templom megtisztítását, c) még jobban előtérbe állítja Jézus templomi tanítását, sőt ezt megerősíti azzal, hogy a tanítás mellett az örömüzenet hirdetését is megemlíti.

[1315] Vö. 87. és 318. lábj.

[1316] Márknál világosabb, hogy ellenkérdésről van szó (ld. Mk 677).

[1317] Lukács kihagyja Márk szövegéből Jézus szavainak folytatását: „…akkor megmondom majd nektek, milyen hatalommal teszem ezeket”.

[1318] A görögben *szüllogidzeszthai*. Márk viszont azt írja: „magukban” (*dialogidzeszthai*). Ez a különbség egyfelől enyhíti a Mk 683-ban mondottak súlyát, másfelől azonban növeli, mivel Márk beállításában még *lehetne* komoly és őszinte fontolgatást feltételezni Jézus ellenfelei részéről, Lukács beállításában azonban már csak rosszindulatú taktikázásra lehet gondolni.

fogja mondani: Miért nem ajándékoztátok meg bizalmatokkal?[1319] (6) Ha pedig azt mondjuk: emberektől, az egész nép megkövez minket,[1320] mert meg van győződve arról, hogy János próféta volt." (7) [Ezért] így feleltek: „Nem [lehet] tudni[1321], honnan." (8) Ekkor Jézus ezt mondta nekik: ***„[Akkor] én magam sem mondom meg nektek, milyen hatalommal teszem ezeket."***

[1322](9) [Akkor] elkezdte mondani a népnek[1323] ezt a példázatot: ***„Egy ember szőlőskertet ültetett,***[1324] ***majd bérbe adta parasztoknak, és*** *hosszú időre*[1325] ***külföldre utazott.*** (10) ***A megfelelő időben elküldött egy szolgát a parasztokhoz, hogy megadják neki a szőlőskert terméséből [a köteles részt].*** (11) ***A parasztok azonban megverték, és üres [kézzel] visszaküldték. Erre újra kezdte, és elküldött egy másik szolgát, de azok azt is megverték és meggyalázták, és üres [kézzel] küldték vissza.*** (12) ***Erre újra kezdte, és elküldött egy harmadikat, de azok azt is megsebesítették, és kidobták [a szőlőből].*** (13) ***A szőlőskert ura***[1326] ***ekkor ezt mondta: »Mit tegyek? Elküldöm szeretett fiamat: őt*** *talán*[1327] ***tiszteletben fogják tartani.«*** (14) *Amikor meglátták őt a parasztok, így tanakodtak egymás között: »Ez*[1328] *az örökös! Öljük meg, hogy miénk legyen az örökség!«* (15) *És kidobták őt a szőlőskertből,*[1329] *és megölték.*[1330] *Mit tesz hát majd velük a szőlőskert ura?* (16) *Elmegy, és elpusztítja ezeket*[1331] *a parasztokat, és másoknak adja a szőlőskertet."* Amikor meghallották, ezt mondták: *„Szó se legyen róla!"*[1332] (17) Ő pedig rájuk nézett, és ezt mondta: ***„Mit [jelent] hát az, ami [így] van megírva: »Az a kő, amelyet a házépítők [megvizsgáltak, és mint alkalmatlant] elvetettek, az lett sarokkővé«?***[1333] (18)[1334] *Mindenki, aki erre a kőre esik, szétzúzódik, akire pedig ráesik, azt összemorzsolja."*

[1335](19) Az írástudók és a főpapok igyekeztek [már] abban az órában rátenni a kezüket[1336], de féltek a néptől – felismerték ugyanis, hogy rájuk utalva mondta ezt a példázatot.

[1319] A Mk 683-ban írtak helyességét megerősíti, hogy Jézus aligha hányta volna ellenfelei szemére, miért nem hittek Jánosnak, ha egyszer ő maga is elhatárolódott annak felfogásától (ld. a Függelékben: János és Jézus).

[1320] Lukács oly mértékű szembenállást feltételez a „nép" és vezetői között, hogy még a nép lázadásával is számol.

[1321] Szemben Márk „Nem tudjuk"-jával. Lukács megfogalmazása még jobban kifejezi a Mk 684-ben mondottakat.

[1322] 9-18. v.: ld. Mk 12,1-11.

[1323] Márk: „nekik". Lukácsnál Jézus ellenfelei hallgatókként vannak jelen (19. v.: „rájuk utalva").

[1324] Lukács elhagyja a szőlőskert telepítésének részleteit.

[1325] Ez a megjegyzés nincs benne Márk szövegében. Elképzelhető, hogy Lukács itt is a „Jézus második eljöveteléig tartó időszakra" gondol, vö. 19,12: „távoli országba", továbbá 1286. lábj.

[1326] Azaz „gazdája, tulajdonosa" (vö. 1280. lábj.).

[1327] Ez a megszorítás csak Lukácsnál olvasható, de voltaképp csak az eredeti mondanivalót (Isten reménykedését, bizakodását) teszi kifejezetté.

[1328] Ugyanaz a megvető „ez", mint a 15,30-ban, 18,5.11-ben és 19,14-ben (ld. 1003. lábj.).

[1329] A szőlőskertből kidobás Lukácsnál (és Máténál) megelőzi a megölést.

[1330] A megölésnek csak Lukácsnál nincs párhuzama a szolgák sorsában.

[1331] Ez a kiemelés csak Lukácsnál olvasható.

[1332] Ezt a mondatot Lukács toldja be Márk szövegébe. (Vö. Mt 16,22.)

[1333] Lukács itt kihagyja Márk szövegéből: „Az Úr által lett ez, és csodálatos [dolog] a mi szemünkben!"

[1334] Ez a vers Lukács – Mátéval közös – betoldása. Már a képek ellentmondása is felhívja a figyelmet e mondás hiteltelenségére: a falba beépített sarokkőre nem lehet ráesni… Nyilvánvaló, hogy itt a Jézustól idegen, kora keresztény apokaliptika (Mk 773) szólal meg (akárcsak más példázatok kiegészítésében, pl. Lk 14,24; Mt 25,5-12). A valódi Jézus nem szétmorzsolni akarta ellenfeleit – válaszul arra, hogy nem ismerték fel benne Isten követét –, hanem megmenteni (ld. 1011. lábj., 4. bek.).

[1335] 19. v.: ld. Mk 12,12.

[1337](20) Megfigyeltették[1338] [Jézust], [oly módon, hogy] leskelődőket[1339] küldtek ki, akik igazaknak tettették[1340] magukat, hogy megfogják [valamelyik] szaván, és aztán átadhassák őt a helytartó hatóságának és hatalmának[1341]. (21) Megkérdezték tehát tőle: „Mester, tudjuk,[1342] hogy helyesen[1343] beszélsz és tanítasz, és nem vagy személyválogató, hanem az igazságnak megfelelően tanítod Isten útját[1344]. (22) Szabad adót[1345] adni a császárnak, vagy nem?”[1346] (23) [Jézus] azonban észrevette ravaszkodásukat, és ezt mondta nekik: (24) [1347]*„Mutassatok meg nekem egy dénárt![1348] Kinek a képét és feliratát [viseli]?”* Azok pedig azt mondták: „A császárét.” (25) Mire ő ezt mondta nekik: ***„****Akkor*[1349] ***adjátok meg***[1350] ***a császárnak, ami megilleti a császárt, viszont [adjátok meg] Istennek, ami megilleti Istent!”*** (26) Nem volt erejük ahhoz, hogy megfogják beszédében a nép előtt, és elcsodálkozván feleletén, elnémultak.

[1351](27) Odament hozzá néhány szadduceus[1352] is, akik kétségbe vonják az [újra]felébresztést,[1353] és megkérdezték tőle: (28) „Mester, Mózes azt írta nekünk: »Ha meghal valakinek a testvére, akinek volt felesége, de gyermeke nem, akkor vegye el a testvére az asszonyt, és támasszon utódot testvérének.« (29) Nos, volt hét testvér. Az első feleséget vett, [aztán] gyermektelenül halt meg. (30) A második is, (31) meg a harmadik is elvette [az asszonyt], ugyanígy [a többi is] a hétből; nem hagytak hátra gyermeket, és meghaltak. (32) Végül meghalt az asszony is. (33) Az [újra]felébresztéskor[1354] mármost melyiküké lesz az

---

[1336] Azaz: letartóztatni. Márkkal szemben (*kratein*) Lukács ezt a megfogalmazást részesíti előnyben (ld. 21,12; ApCsel 4,3; 5,18; 12,1; 21,27).

[1337] 20-26. v.: ld. Mk 12,13-17.

[1338] Szó szerint: „megfigyelték” – fordításunk helyességét igazolja azonban a melléknévi igeneves mondatszerkesztés (ezt fejezi ki az „oly módon, hogy”) és a mondat – Mk 12,13-mal egybehangzó – folytatása („kémeket *küldtek ki”*), valamint a *paratérein* ige alapjelentése („*közvetett* módon megfigyelni valamit”, ld. 1122. lábj.).

[1339] Az *enkathétosz* szó etimológiája bizonytalan („beültetett”?) mindenesetre itt magában foglalja az „informátor” (besúgó) és a „provokátor” (felbujtó) jelentést is.

[1340] Az eredetiben „színlelték”. Vö. 16,15; 18,9; Mk 327.

[1341] Elvileg lehetne így is fordítani: „a [zsidó] felsőbbségnek és a helytartó hatalmának”, csakhogy Lukácsnak a Márk-szövegen végrehajtott változtatásai – a szóban forgó kifejezések, továbbá az, hogy nem említi meg sem a farizeusokat, sem a heródiánusokat, valamint a 26. v. részletessége – mind arra irányulnak, hogy kidomborítsa Jézus politikai ártatlanságát és veszélytelenségét; számára itt nem a zsidó pártokról van szó, hanem a római hatóságokról, és azt akarja megmutatni, hogy a zsidók alaptalanul keverik gyanúba Jézust a római hatóság előtt (vö. 1587. lábj.).

[1342] Kimarad Márk szövegéből: „hogy őszinte vagy”.

[1343] Lukács *orthósz* kifejezése megfelel a márki *aléthész ei*-nek.

[1344] Az „út” olyan tanítást jelent, amely nem csupán az értelmet érinti, hanem az ember egész magatartását is meghatározza (vö. ApCsel 9,2; 18,6; 19,9).

[1345] A márki *kénszosz* = fejadó helyett itt az általános értelmű *phorosz* = adó, vám, illeték áll.

[1346] Kimarad Márk szövegéből: „Adjunk, vagy ne adjunk?”

[1347] Lukács kihagyja Márk szövegéből: „Miért vizsgáztattok engem?”

[1348] Kimarad: „hogy lássam”, és: „oda is vittek egyet”.

[1349] Azaz: „ezért, emiatt”. Lukács betoldása, vö. Mk 713, b) pont.

[1350] Az igének a mondat élére állítása (ugyanígy van Máténál is) azt húzza alá, hogy az adófizetés voltaképpen *visszas*zolgáltatás, vö. Mk 716. Márk szövegének szórendje *más*, de sajnos ott nem ügyeltünk eléggé erre, pedig ez még jobban kiemeli a mondanivalónak a Mk 717-ben leírt részét („ami megilleti, *azt*…”); a helyes Márk-szöveg tehát: ***„Ami megilleti a császárt, [azt] adjátok meg a császárnak, viszont ami megilleti Istent, [adjátok meg] Istennek!”***

[1351] 27-40. v.: ld. Mk 12,18-27.

[1352] Lukács csak ebben az egy esetben lépteti fel közvetlenül a szadduceusokat. Vö. Mk 721.

[1353] Vö. ApCsel 23,8.

[1354] Kimarad Márk szövegéből: „ha [ugyan] [újból] felébrednek”.

asszony, mert hiszen [mind] a hétnek felesége volt?" (34) Jézus ezt mondta nekik: [1355]*„Ennek a világnak a fiai nősülnek, és férjhez mennek,* (35) *de akiket [Isten] méltónak ítélt arra, hogy részesüljenek abban a [másik] korszakban és*[1356] *a halottak közül való [újra]felébresztésben, azok sem nem nősülnek, sem férjhez nem mennek,* (36) *mert meg sem halhatnak többé*[1357]*, hiszen hasonlóak az angyalokhoz,* [1358]*és Isten fiai, mivel*[1359] *az [újra]felébresztés fiai.* (37) ***Hogy** pedig **[Isten] [újra] felébreszti a halottakat, [azt] Mózes**[1360] **is feltárta a csipkebokor [történetében], amikor** [1361]**»Ábrahám Istenének és Izsák Istenének és Jákob Istenének« mondja az Urat.*** (38) ***[Ő] nem a halottak, hanem az élők számára [való] Isten,** számára ugyanis mindenki élő*[1362]*."* (39) Erre megszólalt néhány írástudó, és ezt mondta: „Mester, jól beszéltél."[1363] (40) Ugyanis többé semmit nem mertek kérdezni tőle.[1364]

[1365](41) [Jézus] azonban ezt mondta nekik: ***„Hogyan mond[hat]ják**[1366] [az emberek], **hogy a Messiás Dávid fia?*** (42) ***Hiszen maga Dávid mondja a Zsoltárok könyvében**[1367]**: »Így szólt az Úr az én uramhoz: Ülj a jobb kezem felől,*** (43) ***amíg ellenségeidet lábaid zsámolyává teszem**[1368]**.«*** (44) ***Tehát Dávid nevezi őt »úrnak« – de [akkor] hogyan fia neki?"***

[1355] Lukács kihagyja: „Nem azért tévelyegtek-e, mert…", vagyis hiányzik az utalás az „Írásokra" és „Isten hatalmára", és a folytatás is más, Márkénál körülményesebb.

[1356] Ez a mondatfűzés, illetve az itt következő szóhasználat („a halottak közül…") ismét arra utal, hogy Lukács csak az „igazak" feltámadására gondol (vö. 899. lábj.).

[1357] Ez Lukács kiegészítése, és azt mutatja, hogy az angyalokhoz való hasonlóságot nemcsak a nem-házasodásban látja, hanem a halhatatlanságban is.

[1358] A mondat befejező része szintén Lukács betoldása.

[1359] *Jézus* hiteles tanítása szerint Isten magatartásának követése, elsősorban az ellenségszeretet révén lehet „Isten fiává", azaz Istenhez hasonlóvá válni (Mt 5,44-45; Lk 6,35 – Mk 471), *Lukács* itteni véleménye szerint viszont a feltámasztás, azaz – a szövegösszefüggés alapján – a halhatatlanná, az angyalokhoz hasonlóvá válás révén válik valaki azzá (vö.: 1Móz 6,2 az angyalokat nevezi „Isten fiainak"). Micsoda különbség!

[1360] Márknál Mózes *könyvére* hivatkozik Jézus, Lukács beállításában viszont *Mózes* maga jelenik meg *tanúként* Jézusnak a feltámasztást valló tanítása mellett, mintha Mózes és Jézus a legteljesebb harmóniában lenne. Ugyanezt a harmonizálást figyelhetjük meg a gazdag és Lázár történetében (16,29.31; 1079. lábj.), sőt a színeváltozás elbeszélésében is (ld. 439. lábj.).

[1361] Lukács átfogalmazza, s ezzel homályosabbá teszi Márk idézetszerű szövegét.

[1362] Ez megint Lukács kiegészítése. A fordítás és az értelmezés egyaránt problematikus. Alapos fogódzók híján nem bocsátkozunk találgatásokba.

[1363] Az írástudók dicsérete Mk 12,32-re emlékeztet (bár ott a főparanccsal kapcsolatban hangzik el), és tárgyilag megfelel az ApCsel 23,8-9-ben leírtaknak.

[1364] Márknál a főparancsról folytatott beszélgetést (12,28-34) követi ez a mondat, de mivel Lukács azt kihagyja (hiszen egy hasonló hagyományt már feldolgozott a 10,25-28-ban), az ottani lezárást a szadduceus-vitához kapcsolja. (Ez az apró mozzanat is világosan utal arra, hogy Lukács ismerte Márk evangéliumát.)

[1365] 41-44. v.: ld. Mk 12.35-37.

[1366] Márk szövegéből itt kimarad: „az írástudók", s ez fordítási és értelmezési galibát okoz. Lukács nyilván azért nem említi meg az írástudókat, mert épp az imént szerepeltette őket (a 39. versben), tehát úgy tűnik, hogy változatlanul jelen vannak, és így furcsa lenne, ha Jézus azt kérdezné *az írástudóktól*, „Hogyan mondhatják *az írástudók*…?" (vö. Mk 752) – viszont a kérdésnek ez a megfogalmazása éppen azt sejteti, mintha már *nem* lennének jelen. Ebben az esetben persze a „hogyan mondhatják" inkább általános alanyt feltételez: „Hogyan mondhatják *az emberek*…?" Ezért ezt a kifejezést toldottuk be a szövegbe, jóllehet a kérdés *ténylegesen* az írástudókkal kapcsolatos (ld. Mk 12,35).

[1367] Márknál az áll: „a szent Lélek által". Ismét csak találgatni lehetne, mi vezérelte Lukácsot ebben a változtatásban.

[1368] „Zsámolyává teszem" helyett Márknál: „alá vetem".

[1369](45) Az egész nép [füle] hallatára ezt mondta tanítványainak[1370]: (46) ***„Óvakodjatok azoktól az írástudóktól, akik szívesen járkálnak talárban, és kedvelik***[1371] ***a köszöntéseket a piacon, és az első helyeket a zsinagógában, meg a díszhelyeket a vendégségeken.”***

[1372](47)[1373] ***„Azoknak, akik felélik az özvegyasszonyok házát, és [cserébe] színlelésből hosszasan imádkoznak, súlyosabb megítélésben lesz részük.”***

21 [1374](1) Amikor feltekintett[1375], meglátta, hogy a gazdagok [hogyan] dobják adományaikat a perselybe[1376]. (2) Meglátott azonban egy szűkölködő[1377] özvegyasszonyt is, aki két leptont[1378] dobott be. (3) Akkor ezt mondta: ***„Igazán mondom nektek: Ez a szegény özvegyasszony többet dobott be mindenkinél***[1379]***:*** (4) ***amazok ugyanis mind a fölöslegükből dobtak be az adományok közé, ő azonban nélkülözéséből egész vagyonát, amije volt, bedobta.”***[1380]

[1381](5) Amikor egyesek[1382] azt mondták a templomról, hogy [milyen] szép kövek és fogadalmi ajándékok[1383] ékesítik, így szólt: (6) ***„Ezeket nézegetitek?*** *Jönnek majd olyan napok*[1384]*, amikor nem hagyatik majd kő kövön, amely majd le ne romboltatna.”*[1385]

[1386](7) Erre megkérdezték tőle[1387]: „Mester, mikor lesz hát ez[1388], és mi [lesz] a jele, hogy ez[1389] megtörténik?”

[1390](8)[1391] Ő pedig azt mondta: *„Ügyeljetek arra, hogy meg ne tévesszenek titeket! Sokan jönnek majd ugyanis rám hivatkozva, és azt mondják: »Én vagyok!«, meg azt: »Elérke-*

[1369] 45-46. v.: ld. Mk 12,38-39. – Lk 11,43 tévesen vonatkoztatja ezt az intelmet a farizeusokra.

[1370] Mk 12,37-38 szerint a tömegnek szólt ez a figyelmeztetés (Mt 23,1 szerint a tömegnek *és* a tanítványoknak). Változtatásával Lukács „a nép füle hallatára” elkülöníti a tanítványokat az írástudóktól.

[1371] Ez a szó Lukács betoldása (*phílein*, mint Mt 23,6-ban [= Q]; az ugyanilyen tartalmú 11,43-ban az *agapan* olvasható).

[1372] 47. v.: ld. Mk 12,40.

[1373] Ennek a versnek 21,4 után lenne a helye (ld. Mk 765), de meghagytuk itt, mivel Lukács evangéliumában ezután új fejezet kezdődik, és zavaró lenne, ha áthelyeznénk.

[1374] 1-4. v.: ld. Mk 12,41-44.

[1375] A zsidóknál a tanítás *ülve* történt (ld. 4,20-21), ezért írhatja Lukács, hogy *fel*tekintett.

[1376] Lukács nem említi, hogy a gazdagok „sokat dobtak be”, de ez a hiány talán jobban kiemeli a lényeget: nem a „több” vagy a „kevesebb” a döntő, hanem hogy valaki a fölöslegéből, vagy nélkülözéséből adakozik-e.

[1377] A *penikhrosz* melléknév csak itt fordul elő az Újszövetségben. A szintén csak egyszer (2Kor 9,9) előforduló *penész* főnévből származik, amelynek jelentése: „nehéz, alantas munkát végző, mindenes” (szolga): olyan személy, akinek semmi fölöslege, tartaléka nincs, és napi megélhetéséért a legnehezebb és legalantasabb munkát is kénytelen elvégezni.

[1378] A *lepton* a legkisebb görög pénzérme volt, értéke kisebb, mint egy napszám (egy dénár) század része.

[1379] Kimarad: „akik [pénzt] dobtak a perselybe”.

[1380] Itt lenne az igazi helye a 20,47-nek (ld. 1373. lábj.).

[1381] 5-6. v.: ld. Mk 13,1-2.

[1382] Márknál: „egyik tanítványa”.

[1383] Például a Nagy Heródes által készíttetett arany szőlőtő a szentély kapujánál.

[1384] Ez Lukács egyik kedvenc szófordulata, ld. 5,35; 17,22; 19,43; 23,29.

[1385] Pusztán azzal az „aprósággal”, hogy múlt idő helyett (Mk) jövő időbe teszi ezt a mondatot, Lukács *apokaliptikus, illetve krisztológiai felhangú jövendölést* csinál abból, ami eredetileg *vallászkritika* volt! – Az imént mondottak téves állítások! A helyes magyarázatot ld. Mk 777 és Mt 967! (Vö. Lk 1577 és 1579.)

[1386] 7. v.: ld. Mk 13,3-4.

[1387] Márknál: „Péter, Jakab, János és András”.

[1388] Vö. Mk 779.

[1389] Márknál: „mindez” (ld. Mk 781).

zett a [kedvező] idő!« Ne menjetek utánuk! (9) *Amikor pedig háborúkról és lázadásokról hallotok, ne rémüljetek meg! Ennek ugyanis előbb meg kell történnie, de nem rögtön jön el a vég."*

(10) Akkor így szólt hozzájuk: „*Nemzet nemzet ellen, és ország ország ellen támad majd.* (11) *Nagy*[1392] *földrengések is lesznek, meg éhínségek* [1393]*és járványok itt is, ott is, meg félelmetes dolgok*[1394]*, és nagy jelek az égből*[1395]*."*[1396]

[1397](12) [1398] „*Mindezek előtt azonban letartóztatnak*[1399]*, és üldözni fognak titeket, [oly módon, hogy]* ***kiszolgáltatnak titeket a***[1400] ***zsinagógáknak*** *és börtönöknek,*[1401] ***királyok és helytartók elé hurcolnak az én nevem miatt****.* (13) ***Ez alkalom lesz számotokra, hogy tanúságot tegyetek.***[1402] (14) *Szánjátok el hát magatokat szívetekben, hogy nem fontolgatjátok előre*[1403]*,* ***hogyan fogtok védekezni [a bíróság előtt]***[1404]***,*** (15) *ugyanis én*[1405] *adok majd nektek szájat*[1406] *és [olyan] bölcsességet, amelynek nem lesz képes ellenállni vagy ellene mondani egyetlen ellenfeletek sem.*[1407] (16) *Kiszolgáltatnak majd titeket szüleitek és testvéreitek is, és rokonaitok meg barátaitok is, és némelyeket közületek meg fognak ölni.* (17) ***Mindenféle [ember] gyűlöl majd titeket miattam,*** (18) *de semmiképpen sem vész el egy hajszál sem a fejetekről*[1408]*.* (19) ***Állhatatosságotokkal fogjátok megnyerni életeteket***[1409]***."***

[1410](20) „*Amikor pedig meglátjátok, hogy Jeruzsálemet hadseregek veszik körül, akkor tudjátok meg, hogy elérkezett elpusztításának [órája]!* (21) *Akkor, akik Júdeában lesznek, meneküljenek a hegyekbe, és akik benne vannak, távozzanak belőle, és akik a mezőn vannak, ne menjenek be,* (22) *mert az igazságszolgáltatás napjai*[1411] *azok, hogy beteljesedjék mindaz,*

[1390] A 8-36. versben Lukács nagyjából Mk 13,5-37-nek megfelelő, nagy apokaliptikus „beszédet" közöl (miután már a 17,22-37-ben is tárgyalta ezt a témát). Bár ez is tartalmaz hiteles jézusi elemeket, összességében Jézustól idegen gondolatvilágot tár elénk (ld. Mk 773), ezért a magyarázatban csak egy-két részletkérdésre szorítkozunk. Mivel Lukács még a hitelesnek számító mondásokat is átalakítja (feltehetően egy Márkétól eltérő hagyomány alapján), csak azokat a részeket szedtük vastag betűkkel, amelyek megegyeznek Márk szövegével.

[1391] 8-11. v.: ld. Mk 13,5-8.

[1392] A „nagy" Lukács túlzása (vö. 935. lábj.).

[1393] Innen a mondat végéig Lukács kiegészítése, vö. Jel 6. fejezet, ill. előző lábj.

[1394] Pl. véres eső, torzszülöttek és hasonlók.

[1395] Üstökösök feltűnése, rendkívüli időjárási jelenségek stb.

[1396] Kimarad Márk szövegéből: „Ez a [szülő]fájdalmak kezdete."

[1397] 12-19. v.: ld. Mk 13,9-13.

[1398] Kimarad Márk szövegéből: „Ti azonban önmagatokra ügyeljetek!"

[1399] A görögben: „rátok teszik kezüket" (ld. 1336. lábj.).

[1400] Kimarad: „a bíróságoknak".

[1401] Kimarad: „meg fognak verni titeket".

[1402] Másik fordítási lehetőség: „Ez bizonysággá válik majd számotokra/mellettetek" – ami azt jelenthetné: üldöztetésük Isten ítélőszéke előtt tanúság lesz üldözőik ellen.

[1403] A *prometetan* szakkifejezés: „egy beszédet előkészíteni".

[1404] A párhuzamos Mk 13,11-12-n kívül ld. még Lk 12,11-12-t!

[1405] Márk szövegében ezen a helyen Istenről és a „szent Lélekről" van szó! Krisztologizáló hajlamának megfelelően Lukács Jézust állítja helyükbe – mégpedig feltűnően, a mondat élére állított „én"-nel.

[1406] Azaz: beszédkészséget.

[1407] Vö. ApCsel 6,38-40; 6,10 – persze az „egyetlen" megint Lukács túlzása, vö. 935. lábj.

[1408] Éppenséggel lehetne ezt a közmondásszerű kijelentést is (vö. 1Sám 14,45; 2Sám 14,11; 1Kir 1,52) jézusi módon érteni, de világosabb, és ezért hitelesebb a 12,7-beli megfogalmazás. Szó szerint értelmezve ellentmondásban állna a 16. verssel.

[1409] A görögben: „lelketeket" (ld. Mk 739).

[1410] 20-24. v.: ld. Mk 13,14-20. – Természetesen Jeruzsálem pusztulásának „utólagos megjövendöléséről" van szó itt is, mint 13,34-35-ben és 19,43-44-ben (ld. 868. és 1302. lábj.).

[1411] Vö. 5Móz 32,35.

ami meg van írva[1412]. (23) *Jaj a várandós és a szoptató asszonyoknak azokban a napokban, mert nagy nyomorúság lesz az országban*[1413]*, és harag*[1414] *ezen a népen,* (24) *és el fognak esni a kard élétől, és fogságba viszik majd őket minden nemzet közé, és Jeruzsálemet nemzetek*[1415] *taposssák lábbal*[1416]*, amíg be nem teljesedik [a] népek [kedvező] ideje."*

[1417](25) *„És jelek lesznek a napban és a holdban és a csillagokban, és a földön a nemzetek tanácstalan szorongása a tenger zúgása és morajlása miatt,* (26) *miközben az emberek kilehelik lelküket a félelemtől és azoknak [a dolgoknak] a várásától, amik eljönnek a földkerekségre, ugyanis az egek erői megrendülnek majd.*[1418] (27) *És akkor meg fogják látni az Emberfiát, [aki] eljön felhőben, erővel és nagy dicsőséggel.*[1419] (28) *Amikor pedig ezek kezdődnek megtörténni, egyenesedjetek fel, és emeljétek fel fejeteket, mert közeledik megváltásotok*[1420]*!"*

[1421](29) És mondott nekik egy példázatot: ***„Nézzétek meg a fügefát*** *és az összes fákat****!*** (30) ***Amikor már kihajt****anak****, és ti látjátok [ezt],*** *magatoktól*[1422] *[is]* ***tudjátok, hogy már közel van a nyár.*** (31) ***Ugyanígy [vagytok ezzel] ti is: Amikor látjátok ezeket megtörténni, tudjátok meg, hogy közel van***[1423] *az Isten országa*[1424] (32) ***Ámen, mondom nektek:*** *Nem múlik el ez a nemzedék, amíg minden*[1425] *meg nem történik.* (33) ***Az ég és a föld elmúlik, az én szavaim azonban nem múlnak el."***

[1426](34) [1427]*„Vigyázzatok magatokra, nehogy elnehezedjék a szívetek mámortól, részegségtől*[1428] *és a vagyon*[1429] *gondjaitól, és váratlanul meglepjen titeket az a nap,* (35) *mint [valami] csapda:*[1430] *mert rá fog törni mindazokra, akik az egész föld színén laknak.* (36)

[1412] Vö. Jer 5,29; Ez 9,1; Dán 9,26; Oz 9,7; Mik 3,12.

[1413] A folytatásbeli „ezen a népen" kifejezéssel alkotott párhuzamosság miatt a *gé* itt nem az egész földet, hanem Palesztinát jelenti (vö. 779. lábj.).

[1414] Vö. Dán 9,16; 11,36; Róm 2,5; 1Tessz 2,16.

[1415] A „nemzetek" itt egyenértékű a „pogányok"-kal (vö. Jel 11,2).

[1416] Erőszakos, megszentségtelenítő széttaposásról van szó, vö. 1Makk 3,45.51.

[1417] 25-28. v.: ld. Mk 13,24-27. – A politikai megrázkódtatások után (20-24. v.) a kozmikusakról beszél, rövidebben, mint Márk, és a hangsúly is eltolódik: Lukács nem a kozmikus rend felbomlásának leírására összpontosít, hanem ennek az emberiségre tett hatására.

[1418] Vö. Jel 6,12-17.

[1419] Vö. 17,24.30; Mk 14,62 (Mk 921). Az angyalok szétküldésének mozzanatát Lukács nem közli.

[1420] Ez a szó az evangéliumokban kizárólag itt fordul elő; eredeti jelentése: váltságdíj ellenében történő szabadon bocsátás (vö. Róm 3,24; Ef 1,7; Kol 1,14; Zsid 9,15).

[1421] 29-33. v.: ld. Mk 13,28-31. – Vö. 935. lábj.

[1422] Vö. Lk 12,57.

[1423] Ld. Mk 809!

[1424] *Ebben* a szövegösszefüggésben, *Lukács* gondolatvilágában ez persze nem a jézusi értelemben vett „Isten országát" jelenti (Mk 22), hanem – valószínűleg – a történelmet lezáró, messiási „Isten országát" (vö. 1250. lábj.). *Jézus* eredeti mondanivalójának összefüggésében (Mk 810) persze lehetne jézusi értelme.

[1425] Márknál: „mindez".

[1426] 34-36. v.: ld. Mk 13,33-37. – E szakasz tartalma komoly hasonlóságot mutat Pál gondolatvilágával (ld. 1428. és 1431. lábj.), és megpróbálja harmonizálni a történeti Jézus szavait (vö. Mk 14,38) a már bekövetkezett eseményekkel (Jeruzsálem pusztulása), hogy a keresztények el ne ernyedjenek „Jézus második eljövetelének" várásában.

[1427] Itt kimarad Márk megjegyzése az Emberfia eljövetele időpontjának kiszámíthatatlanságáról (Mk 13,32).

[1428] A részegség az az állapot, amelyben az érzékek elnehezednek, s az ember már nem látja a valóságot, hanem illúziókban él. Vö. Róm 13,13.

[1429] A *biótikosz* e fordítását illetően ld. 8,14: 339. lábj.; csak annyi a különbség, hogy az ottani birtokviszony helyett itt azzal egyenértékű jelzős szerkezet áll.

[1430] Vö. 12,40.46; 17,26-30.31-37; 18,8.

Legyetek éberek [tehát] minden időben, és könyörögjetek, hogy legyen erőtök elmenekülni mindezektől, amik történni fognak, és megállni az Emberfia előtt[1431]*!"*

[1432](37) Napközben a templomban tanított, az éjszakákat azonban [Jeruzsálemből] kijárva, a szabadban töltötte[1433], az Olajfákról elnevezett hegyen. (38) Az egész nép [már] kora reggel felkereste őt a templomban, hogy hallgassa.[1434]

22 [1435](1) Közeledett a kovásztalan [kenyerek] ünnepe, amelyet pászkának neveztek. (2) A főpapok és az írástudók keresték [a módját], hogyan[1436] pusztítsák el[1437] [Jézust], ugyanis féltek[1438] a néptől.[1439]

[1440](3) A Sátán pedig bement a karióti férfinak nevezett Júdásba[1441], aki a Tizenkettőhöz[1442] tartozott. (4) [Ő] elment, és megbeszélte a főpapokkal és a [templomőrség] parancsnokaival[1443], hogyan szolgáltassa ki őt nekik. (5) [Azok] megörültek [a dolognak], és megegyeztek[1444], hogy pénzt adnak neki. (6) [Ő] beleegyezett[1445], és kereste az alkalmas időpontot arra, hogy a tömeg [jelenléte] nélkül kiszolgáltassa őt nekik.

[1446](7) Aztán eljött a kovásztalan [kenyerek ünnepének] napja, amikor[1447] fel kellett áldozni a pászka[bárányt]. (8) [Jézus] elküldte[1448] Pétert és Jánost[1449], mondván: ***„Menjetek***

[1431] A kifejezés értelme bizonytalan, de valamiképpen az Emberfia ítéletével függ össze. Vö. Róm 14,4.

[1432] Az itt következő két vers felveszi 19,47 és 20,1 fonalát, illetve lezárja Jézus jeruzsálemi tanítói működését. A megfogalmazás emlékeztet Mk 11,11.18-19-re, illetve közel áll Jn 8,1-2-höz.

[1433] Feltehetően azért, mert a városban tartózkodás veszélyes volt számára, vö. Mk 348, ill. Mk 604, 4-5. bek.

[1434] Az *f* kódexcsoport itt közli a házasságtörő asszony történetét (Jn 7,53–8,11). Mivel e fontos történet a szinoptikus evangéliumokra jellemző vonásokat mutat, és eredetileg nem tartozott bele a János-evangélium anyagába, a Függelékben tárgyaljuk.

[1435] 1-2. v.: ld. Mk 14,1-2. – Az 1. v. téves ünnep-meghatározásáról ld. 1447. lábj.

[1436] Lukács szövegében kimarad a csellel történő letartóztatás szándéka.

[1437] Ugyanaz az *analiszkein* ige, mint a 9,54-ben.

[1438] Vö. Mk 1,22; 6,2; 7,37; 10,26 – valamint alább 6. v.: „a tömeg [jelenléte] nélkül".

[1439] Lukács itt kihagyja Jézus olajjal megkenésének története (Mk 14,3-9), mivel ennek megfelelőjét már a 7,36-50-ben közölte.

[1440] 3-6. v.: ld. Mk 14,10-11.

[1441] Még ha a „Sátánról", azaz „Isten igazságosságának" ügyvédjéről (vö. Jób 1,9-11) beszél is Lukács, nem pedig az „Ördögről" (*diabolosz* – vö. 23. lábj.), ez a mondat is jelentősen hozzájárult ahhoz, hogy a keresztények az idő múlásával egyre inkább démonizálták Júdást (vö. Mk 852, utolsó bek.). Vö. Jn 13,2.27!

[1442] Szó szerint: „a Tizenkettő számához".

[1443] Márk és Máté nem tud erről. Az ApCsel 4,1; 5,24.26-ban maga Lukács is csak *egy* parancsnokról beszél, helyesen. Itt (és a 22,52-ben) azonban téved, mert a templomrendőrségnek valóban csak *egy*, szintén főpapi származású parancsnoka volt, aki rangban közvetlenül a főpap után következett. Az is lehet azonban, hogy Lukács itt a palesztinai szóhasználatot követi, amely a többes számú megfogalmazást is ismerte.

[1444] Egyes fordításokban: „megegyeztek *vele*". Csakhogy akkor fölösleges lenne a 6. v. „ő beleegyezett" megjegyzése, és ellene mond Mk 14,11 is: „megígérték neki".

[1445] Ezzel a Márknál és Máténál nem található megjegyzéssel Lukács még jobban hangsúlyozza Júdás bűnösségét (vö. 1441. lábj.).

[1446] 7-13. v.: ld. Mk 14,12-16.

[1447] Márknál: „*első* napja, amikor…". Noha Márk leírása sem teljesen pontos, az még mindig közelebb áll a valósághoz. A „pászka" és a „kovásztalan kenyerek" ünnepe ugyanis nem azonos: a „pászka" egy napig tartott (ekkor kellett levágni a pászkabárányt), majd ezt követte a „kovásztalan kenyerek" egyhetes ünnepe.

el[1450]***, és készítsétek el nekünk a pászka[bárányt], hogy megegyük!”*** (9) Ők pedig ezt mondták neki: „[Mit] akarsz, hol készítsük el?” (10) Ő pedig ezt mondta nekik: ***„****Íme*[1451]***, amikor beértek a városba, össze fogtok találkozni egy vizeskorsót cipelő emberrel. Kövessétek őt abba a házba, amelybe bemegy,*** (11) ***és mondjátok***[1452] ***a ház gazdájának: »[Ezt] üzeni neked a Mester: Hol van [az] a szállás***[1453]***, ahol tanítványaimmal megehetem a pászka[bárányt]?«*** (12) ***Az majd mutat nektek egy nagy, párnákkal kirakott***[1454] ***emeleti szobát: ott készítsétek el***[1455]***!”*** (13) Erre elmentek, és [mindent] megtaláltak, ahogy megmondta nekik[1456], és elkészítették a pászka[bárányt].

[1457](14) Amikor eljött az óra[1458], asztalhoz telepedett, és az apostolok[1459] [is] vele.[1460] [1461](15) Akkor így szólt hozzájuk: ***„Vágyva-vágytam [arra], hogy megegyem veletek ezt a***

[1448] Márknál a tanítványok kezdeményeznek. Ez nem egyszerű stíluskülönbség: Lukács úgy mutatja be Jézust, mint aki hatalommal cselekszik, és ezzel a tanítványokénál magasabb síkra emeli őt.

[1449] Márknál: „két tanítványát”. Ez a „nevesítés” kifejezi, hogy Lukács szemében e két tanítványnak különleges jelentősége van, vö. ApCsel 3,1-8; 8,14-17.

[1450] Márk itt a *hüpagein* igét használja, amelynek mellékjelentése: titokban, feltűnés nélkül (Mk 53; 70), és amely mindig magában foglalja a sürgetést (Mk 591).

[1451] Ezzel a szócskával – ahogyan 19,32-beli megjegyzésével is (1279. lábj.) egy ugyanilyen jelenetben! – Lukács azt a képzetet akarja kelteni az olvasóban, hogy itt Jézus csodás előretudása nyilatkozik meg (vö. Mk 640 és 845). Az, ami látszólag csupán stíluskülönbség, így szolgálja a teológiát…

[1452] A görögben itt *jövő idő* („mondani fogjátok”) fejezi ki ezt a felszólítást, Márknál azonban az annál nyomatékosabb *aoristos imperativus*: „mondjátok *meg*”. Akár tudatosan hajtotta végre Lukács ezt a változtatást, akár nem, ugyanazt a hatást kelti, mint amiről az előző lábjegyzetben beszéltünk, mert eltünteti azt a lehetőséget, hogy az olvasó a gazdával kötött előzetes megegyezésre gondoljon (Mk 845).

[1453] Márknál: „szállás*om*”. Talán erre a változtatásra is állnak az előző két lábjegyzetben mondottak.

[1454] Lukács kihagyja: „előkészített” (ld. Mk 846).

[1455] Márknál: „nekünk” (vö. Mk 848).

[1456] Vö. 1279. és 1451-1453. lábj.

[1457] 14. v.: ld. Mk 14,17-18a.

[1458] Márknál: „beesteledett”. Lukács fogalmazása János teológiájára emlékeztet, ld. Jn 13,1; 17,1.

[1459] Márknál: „a Tizenkettő” (vö. 141. lábj.).

[1460] Márk itt közli azt a Júdás-jelenetet (14,18-21), amelyet Lukács majd a 20. v. után (21-23. v.).

[1461] A 15-16. versben foglaltakat csak Lukács közli. – Jézus utolsó vacsorai szavainak jobb megértése érdekében vázlatosan közöljük a pászkavacsora rítusát mint e szavak keretét:

1. Áldásmondás az első pohár fölött.

2. Előétel: Keserű füvek (emlékeztető az egyiptomi rabszolgaságra) gyümölcspép mártással. Az elárulás bejelentése: „*Egy közületek, aki velem eszik... A tizenkettő közül egy...*” (Mk 14,18-20).

3. Felszolgálják a sült bárányt, de még nem eszik meg.

4. Megtöltik a második poharat, de még nem isszák meg.

5. Haggada. Rituálisan elbeszélik Izrael megszabadulásának történetét, benne megemlítik a levágott bárány értelmét: úti eledel. – Egy szöveg az 1. századból: „Ezen az éjszakán szabadultak meg, ezen az éjszakán fognak megszabadulni.”

„*Vágyva-vágytam... Nem eszem ezt többé, amíg be nem teljesedik [az értelme] Isten országában”* (Lk 22,15-16).

6. Eléneklik a hallel első felét (113-114. zsoltár).

7. Főétkezés. A családapa elmondja a hálaadó imát a kovásztalan kenyér fölött, és mindenkinek letör belőle egy harapásnyit.

Kenyér: „*Ez vagyok én, értetek adva [Istentől]”* (Mk 14,22; Lk 22,19).

Megeszik a bárányt, és megisszák hozzá a második poharat. Jézus velük eszik, mert most teljesedett be a húsvéti bárány értelme.

8. A főétkezés után hálaadásul megisszák a harmadik poharat.

pászka[bárányt], mielőtt szenvedek! (16) ***Mondom nektek ugyanis, hogy semmiképp***[1462] ***nem eszem ezt (többé), amíg be nem teljesedik [az értelme]***[1463] ***Isten országában."***

[1464](17) Ezzel átvette[1465] a poharat, és miután hálát adott, ezt mondta: ***„Vegyétek ezt, és osszátok el magatok között!*** (18) ***Mondom nektek ugyanis, hogy mostantól semmiképp nem iszom a szőlőtő terméséből, amíg el nem jön Isten országa."***[1466]

[1467](19) [Ezután kezébe] vett [egy darab] kenyeret, és miután hálát adott, megtörte, és odaadta nekik, mondván: ***„***[1468]***Ez vagyok én, értetek adva [Istentől].*** *Ezt tegyétek*[1469] *az én emlékezetemre*[1470]*!"* [1471](20) Miután megvacsoráztak, ugyanígy [vette] a poharat is, mondván: ***„Ez a pohár az új szövetség*** *az én véremben, amely értetek*[1472] *ontatik ki [Isten által]*[1473]*."*

[1474](21) ***„Egyébként annak a keze, aki kiszolgáltat engem, velem van az asztalon;*** (22) ***mert az emberfia elmegy ugyan, amint [ezt Isten] meghatározta***[1475] ***[számára],***

„Osszátok el magatok között! (Én) mostantól nem iszom a szőlőtő terméséből, amíg el nem jön Isten országa" (Mk 14,25; Lk 22,17-18).

9. Megtöltik a negyedik poharat, de még nem isszák meg. – Eléneklik a hallel második felét (115-118. zsoltár). Vége a rituálénak.

10. Szimpózium jellegű kicsengésként megisszák a negyedik poharat, lehetőség szabad asztali beszélgetésre (*szümposzion* = az étkezést követő iddogáló társalgás a régi görögöknél). Jézus velük iszik.

„Ez a pohár az Új Szövetség" (Lk 22,20a). Isten országa most „jött el" új szövetségként.

Beszélgetések: az áruló keze az asztalon (Lk 22,21-23), rangvita (Lk 22,24-27), kardok (Lk 22,35-38).

[1462] Az *u mé* nyomatékos tagadás.

[1463] Jézus valószínűleg a zsidók egyiptomi kivonulásának értelmét megmagyarázó haggada után mondta e szavakat, s ez adhatja meg a kulcsot jelentésükhöz:

Nem Istennek feláldozott „áldozati bárányról" van szó, ahogyan a páli keresztáldozat-elmélet (pl. Róm 5,9-10) alapján könnyen feltételezhetnénk. A „pászkabárány" ugyanis eredetileg (Kiv 12,1-4) a szükséges úti eledel volt az egyiptomi rabszolgaságból való kitöréshez. A szabadságba menetelés előtti éjszakán sietősen kellett megenni, a csípőket felövezve, saruval a lábon, bottal a kézben. Csak később vált, összekapcsolódva a – Jézus által elvetett (ld. Mk 1,15 [Mk 657] és Mk 13,2 [Mk 777]) – templomi áldozati kultusszal „pászkaáldozattá" is „Jahve számára" (Kiv 12,26-27).

Ez a pászkabárány csak Isten országában leli meg értelmének végső beteljesedését, amikor is valakik elindulnak a valódi, a fizikainál magasabb rendű szabadságba. Míg erre sor nem kerül, Jézus nem akar többé pászkabárányt enni. De rögtön ezután mégis eszik! Ellentmondás? Nem; ez a zsidó próféta, Jézus erőteljes, tudatosan sokkoló jelbeszéde. Mert egy feltételes lemondási fogadalom, amelyet a következő pillanatban tüntetően megszegnek, azt jelenti: éppen most teljesedett be a feltétel, most van az indulás Isten országába.

Eszerint a leölt bárányban saját feladatát látja szimbolizálva, nevezetesen hogy önmaga oda-adásával „úti eledel" legyen tanítványai küszöbön álló útjához Isten országának szabadságába.

[1464] 17-18. v.: ld. Mk 14,25.23.

[1465] Itt a *dekhesthai* ige áll, szemben a 19. versbeli *labein*-nel.

[1466] Ld. Mk 857!

[1467] 19. v.: ld. Mk 14,22.

[1468] Lukács kihagyja: „Vegyétek!" (Vö. Mk 856, utolsó bek.)

[1469] Az események *jézusi* értelmezésében ennek a felszólításnak *itt* nincs értelme, hanem *csak* a pohár gesztusa után, ld. Mk 859 közepe, 3. pont.

[1470] Vö. Mk 14,9 (Mk 839).

[1471] 20. v.: ld. Mk 14,24.

[1472] Márknál: „sokakért".

[1473] Az „értetek ontatik ki" kiegészítés nyilvánvalóan az „értetek adatik" (19. v.) mintájára készült – csak éppenséggel teljesen idegen Jézustól, sokkal inkább Pál megváltás-elméletének megnyilat-kozása (ld. Mk 859, 3. bek.), amit nyilvánvalóvá tesz a szenvedő szerkezet (*passivum divinum*, ld. Mk 59) tényleges értelme: Isten ontja ki Jézus vérét… Ennek semmi köze sincs Jézushoz, annál több Pálhoz, ld. Róm 3,25; 5,9-10 és 8,32!

[1474] 21-23. v.: ld. Mk 14,18-21.

mindazonáltal jaj annak az embernek, aki kiszolgáltatja őt.”[1476] (23) Erre azok elkezdtek egymással vitázni arról, vajon ki az közülük, aki ezt meg fogja tenni.

[1477](24)[1478] Versengés[1479] is támadt köztük[1480] [amiatt], vajon melyikük számít a legnagyobbnak.[1481] (27) [Erre Jézus így szólt:] ***„Végtére is***[1482] ***ki a nagyobb? Aki az asztalnál ül, vagy aki felszolgál? Hát***[1483] ***nem az, aki az asztalnál ül?***[1484] ***Én azonban [olyan] vagyok***

[1475] Az evangéliumokban kizárólag itt található meg ez az egyébként is Lukácsra jellemző szó (vö. ApCsel 2,23; 10,42; 17,26.31). Értelme *semmiképpen* sem lehet az, ami *Pál* teológiája alapján kézenfekvő lenne (és ahogyan a „Pál-tanítvány” *Lukács* nyilván érti is), vagyis hogy Isten rendelkezett úgy (vö. 1473. lábj.), hogy Jézusnak erőszakos halált kell halnia (ld. ismét Róm 3,25; 5,9-10 és 8,32; egészen mást jelent az, hogy „Isten kiszolgáltatta az emberfiát…”, vö. Mk 500): ez ugyanis tökéletes ellentmondásban állna *Jézus* istenképével. Valójában itt ugyanarról van szó, mint amiről Jézus már korábban is beszélt (ld. 860. lábj., vö. Mk 811), és ami hamarosan, a Getszemáni-kertben érvényesül majd teljes súlyával, vagyis hogy rendíthetetlenül végigjárja az „Isten által megszabott utat”, azaz *a feltétlen szeretet útját* (ld. részletesen Mk 884).

[1476] Azzal, ahogyan Júdás „árulására” (vö. Mk 840) reagál, Jézus gyönyörű példáját adja tanítása és magatartása egységének: 1. *Küzd Júdás megmentéséért.* Tudatja vele, hogy átlát rajta: „Keze velem van az asztalon…” Tudatosítja benne viselkedésének rosszaságát: „Jaj annak az embernek…” (Később még egyszer: „Júdás, csókkal szolgáltatod ki az emberfiát?”: 22,48). 2. *Nem válaszol ellencsapással.* Nem zárja ki közösségéből. Elviseli őt, még a baráti kör búcsúvacsoráján is; neki is részt ad a közös pohárból (vö. Mk 859). A szeretet nem ismeri a kiközösítést. 3. *Nem menekül el.* Jöjjön az intrika akár Heródestől, a „rókától” (13,31), akár a legszűkebb baráti kör tagjától, egyenesen halad tovább „Isten által meghatározott” útján.

[1477] Úgy véljük, a 24-30. versek sorrendjének alábbi *átalakításával (24.27-30.25-26. v.)* áll előttünk a legvilágosabban az események feltételezhető menete, illetve Jézus viselkedése és mondanivalója (vö. 1236. lábj. és Mk 300).

[1478] A szentírás-magyarázók sokféleképpen értelmezik a Mk 10,42-45-ben olvashatóak és e lukácsi szakasz viszonyát, fölvetve többek között annak a lehetőségét is, hogy Lukács szövege csak Márk szövegének átalakítása. Ennek azonban ellene mond, hogy Lukács aligha találta volna ki a tanítványok *újabb* rangvitáját, hiszen egyébként igencsak kíméli őket (ld. pl. 337., 358., 360., 416., 1199., 1215. lábj.) – tehát nyugodtan feltételezhetjük, hogy saját forrásában már így találta.

[1479] A görögben *philoneikia* (az Újszövetségben csak ezen a helyen fordul elő), szó szerint: az (erőszakkal kivívott) diadal, a meghódítás, a győzelem kedvelése, itt értelemszerűen az elsőség kedvelése; mivel azonban a szó féltékenységet és veszekedést, viszálykodást is jelent, féltékenységi vitának is lehetne fordítani.

[1480] A Mk 9,34-ben és 10,35-37.41-ben említett esetek után ez már a harmadik rangvita. Kiváltója elvben lehetett a „konyhai szolgálat” vagy az „ülésrend” körül támadt nézeteltérés, de a 29-30. v. alapján az a legvalószínűbb, hogy a Mk 10,35-37.41-hez hasonló tárgyú történés és veszekedés áll a háttérben.

[1481] Minden nehézség nélkül feltételezhetjük, hogy Jézus ezúttal nem rögtön szóban, nem „erkölcsi prédikációval” reagált a tanítványok civódására, hanem tettel, jelképes prófétai cselekedettel (vö. 1231. lábj.), és ezért *itt helyezhetjük el* a lábmosásnak a János-evangéliumban megőrzött eseményét (13,2-15): „Vacsora *közben*… fölkelt, levetette felsőruháját… majd hozzáfogott, hogy sorra megmossa tanítványainak lábát… (azután) fölvette felsőruháját, újra asztalhoz ült, és így szólt hozzájuk: »Tudjátok, mit tettem veletek…?«” Ez az eseménysor logikusan torkollik a 27. versben feltett kérdésbe, s aztán a folytatásba…

[1482] A görög *gar*-nak *kérdésekben* gyakran van „hát, tehát, is, végül/végtére is” jelentése. A lábmosás rabszolgamunkájának elvégzése után feltett kérdéssel Jézus összefoglalja a történteket, illetve a tanulság levonására ösztönzi tanítványait: „Hát akkor ki a nagyobb?...”

[1483] A görög *ukhi* nyomatékos tagadást jelent, ennek a nyomatéknak adtunk hangot a „hát”-tal (vö. 13,3.5; 16,30).

[1484] Ezen a ponton a tanítványok érzelmekkel teli – „Dehogynem! Hát persze!” – közbekiáltásait kell feltételeznünk, amelyeket Jézus költőinek tűnő, valójában provokatív kérdései váltanak ki belőlük.

közöttetek, mint aki [1485]***felszolgál.***[1486] (28)[1487] ***Ti viszont? [Ti] mindvégig***[1488] ***kitartottatok velem próbatételeimben??***[1489] (29) ***És én királyi uralmat***[1490] ***hagyok rátok?? Ahogyan Atyám hagyott rám??***[1491] (30) ***Hogy asztalomnál egyetek és igyatok »az én országomban«??***[1492] ***És majd trónon ülve ítélitek Izrael tizenkét törzsét??***[1493]**”** (25) [Aztán] pedig azt mondta nekik: ***„A [pogány] nemzeteken***[1494] ***uralkodnak***[1495] ***királyaik, és akiknek hatalmuk van rajtuk***[1496]***, jótevőknek hívatják magukat.***[1497] (26) ***Ti azonban ne így [cselekedjetek***[1498]***]!***

[1485] Szó szerint: „a felszolgáló”, azaz a „szolga, rabszolga”.

[1486] A tanítványok kiprovokált, szokványos, mégis *hamis* válaszát Jézus – feltehetően a tanítványok számára kínos (Jn 13,6.8) lábmosás tettére támaszkodva – azonnal helyesbíti, ismét nem elméletileg, hanem gyakorlatilag: „Én, a mester, úgy vagyok köztetek, mint egy rabszolga, aki megmossa a vendégek lábát, és mint egy asztalszolga, aki kiszolgálja az asztalnál ülőket!” És a tanítványok visszaemlékezhetnek az egyik vendégségen kapott leckére, amikor a vendégek a főhelyeket válogatták (14,7-10), és Jézus félreérthetetlenül kimondta: az Isten szerinti, a valóságos értékrend *épp fordítottja* az „e világinak”, annak, amit az emberek „normálisnak”, magától értetődőnek tartanak: ténylegesen azok a nagyok, akik tudatosan a társadalmi ranglétra aljára helyezkednek (14,11); az itteni összefüggés kulcsszavával kifejezve: akik szolgálják embertársaikat.

Jézus e mondásának krisztológiai szempontból is nagy jelentősége van: Bár teljesen tudatában volt prófétai, tanítói, mesteri és „fiúi” mivoltának (vö. Mk 255, 638, 679, 696 és Jn 13,13, ahol persze a „küriosz” cím János – Lukácséval egybevágó, 229. lábj. – teológiáját fejezi ki), mégsem uralkodónak, királynak, messiásnak tartotta magát, hanem egyszerűen és mindenestül szolgának. Már csak azért is, mert jó zsidóként kizárólag egyetlen „urat” ismert el: Istent (Mk 12,29 [Mk 736]; Mt 23,9.8 – vö. még Mk 10,18ab; 12,17).

[1487] Ha a 28-30. v. tartalmait *kijelentő módban*, ténymegállapításokként és ígéretekként fognánk fel, akkor csupa Jézustól idegen abszurditást kapnánk, s a kora keresztény *apokaliptika* világába lépnénk át (Mk 773). A központozás megváltoztatása azonban itt is megoldja a látszólag megoldhatatlan értelmezési nehézséget (ld. 262. lábj. és Mk 653). *Kérdő módban*, kérdésekként azonnal „élni” és „világítani” kezdenek ezek a tartalmak, és kiderül, hogy Jézus már-már „gyilkos” *iróniájával* állunk szemben. (A kettős kérdőjelekkel erre az iróniára kívánjuk felhívni a figyelmet.) Olyan kérdészuhatag szakad itt a tanítványok nyakába, mint különben csak egyszer, Mk 8,17-21-ben.

A vallászélektan kiemelkedő témája lehetne, miért nem jött rá még erre egyetlen „komoly” teológus sem. (Vö. 1722. lábj., 2. bek.)

[1488] A *diamenein* igében a *dia* igekötő fejezi ki azt, hogy „mindvégig”.

[1489] „Ezzel a becsvágyó, elsőségre és hatalomra törő felfogásotokkal és viselkedésetekkel? És különben is: Az igazi szakítópróba még csak most következik!”

[1490] Névelő (illetve birtokos) nélküli *baszileia*, ld. 19,12; Mk 10,37 // Mt 20,21; Lk 23,42 (vö. még Mt 8,12; Lk 12,49.51).

[1491] „Nem tudok arról, hogy Atyám ilyesmit hagyott volna rám! És hogyan hagyhatnám rátok azt, ami nekem sincs? Nem tudok semmiféle királyi uralomról – csak alámerülésről, a szenvedés poharának kiivásról tudok!” (Mk 10,40a; 12,29a – Lk 12,50; Mk 10,38)

[1492] „Hát semmit sem értetek? Nem vettétek észre, hogy soha még csak szót sem ejtettem »az én országomról«, hanem kezdettől mindvégig »Isten országa« hírnökeként léptem fel?” (Mk 1,15 – Lk 22,16.18) – (Ebben a mondatban az „ország” ugyanannak a *baszileia*-nak a fordítása, mint az előzőben a „királyi uralom”.)

[1493] „Ahogy az a királyok kiváltsága! Mert ez a királyi uralom a vágyálmaitok netovábbja, ugye?” (Vö. Mk 10,35-37; Lk 19,11; ApCsel 1,6!)

[1494] Jézus itt zsidóként beszél zsidókhoz, azzal a zsidó öntudattal, amely Mt 6,32 // Lk 12,30-ban és Mt 10,5-6-ban is megszólal, és amely „halál- és feltámadásélményének” hatására majd módosul, és egyetemes küldetéstudattá tágul (Lk 24,47; Mt 28,19; Mk 16,15).

[1495] Az itteni *kürieuein* enyhébb kifejezés, mint Mk 10,42-ben a *katakürieuein* („zsarnokoskodik”).

[1496] Az itteni *exusziadzein* szintén enyhébb kifejezés, mint Mk 10,42-ben a *katexusziadzein* („valaki ellen használja a hatalmát”).

[1497] A hatalomgyakorlás pusztító hatásai közül itt csak a politikaiakra mutat rá Jézus. (Ugyanígy beszélt a szellemi hatalommal való visszaélésről is az „írástudókkal”, azaz teológusokkal, valamint a

Ellenkezőleg! Aki köztetek a legnagyobb, legyen olyan, mint a legfiatalabb, és aki a vezető[1499]***, [legyen] olyan, mint aki felszolgál!"***[1500]

[1501](31) (Az Úr pedig azt mondta:[1502]) ***„Simon, Simon!***[1503] ***Nézd, a Sátán kikért titeket***[1504]***, hogy megrostáljon, mint a búzát [szokás***[1505]***];***[1506] (32) ***én azonban könyörögtem***[1507] ***érted***[1508]***, hogy [Istenbe vetett] bizalmad***[1509] ***meg ne szűnjék***[1510]***, és te, miután egykor***[1511] ***megtértél***[1512]***, [majd] erősítsd meg testvéreidet."***[1513]

---

papokkal kapcsolatban, pl. Mk 7,9.13; Lk 11,52; Mk 12,40.) A „[pogány] népek" uralkodói megjátsszák az urat, *noha* egyedül Isten a valódi „úr", amint ezt minden zsidó tudja (Mk 12,29a); *noha* emberhez méltatlan egy másik ember előtt térdre borulni, amint a pogány zsarnokokkal szembeni zsidó büszkeség gyakran a vértanúságig menően megmutatta ezt (ld. a makkabeusokat); és *bár* ezek az uralkodók kizsákmányolják népüket, és erőszakot alkalmaznak velük szemben, ráadásul még jótevőikként ünnepeltetik magukat. Jézus ezzel lerántja a leplet a politikai propaganda hazug természetéről.

[1498] A nyelvészeti értelemben vett *ellipszissel* van itt dolgunk, tehát azzal a jelenséggel, amikor nyelvtanilag tökéletlenül fejezünk ki egy gondolatot, s a kiegészítést rábízzuk a hallgatóra vagy az olvasóra, mert az magától értetődő (görög *elleipszisz* = kihagyás, hiány). Például Mk 14,2: „Ne az ünnepi tolongásban…" – ti. „…tegyük ezt".

[1499] „Aki az élen halad, és az utat mutatja."

[1500] Mi az orvosság a zsarnokság ellen? „A hatalomgyakorlókat le kell dönteni trónjukról, és fel kell emelni az alacsony sorúakat"? Jézus korában eleven volt ez az Istenre kivetített várakozás (ahogy a Mária szájába adott himnusz mutatja: Lk 1,52), és a zelóták ebben akartak Isten segítségére lenni. A forradalmak azonban – akár megáldják közben a fegyvereket, akár nem – csak kicserélik az uralkodók személyét és átrétegezik a hatalmi szerkezetet, csak rendszerváltásnak nevezett gengszterváltások: a hatalomgyakorlás tényén és káros következményein nem változtatnak, és végképp nem gyógyítják gyökerében – az emberi szívben – a hatalmaskodást.

Jézus jobb utat mutat. Mások erőszakos „megváltoztatása" helyett „ti magatok viselkedjetek másképp", és mutassátok meg a közösségi-társadalmi élet új, jobb modelljét! A „nagyok" szálljanak le önként a magas lóról, és a legnagyobb viselkedjék olyan egyszerűen, mint a legfiatalabb (a keleti társadalmakban a legfiatalabbak számítottak a legkisebb rangúaknak). A minden közösségben nélkülözhetetlen vezetői feladatot betöltők tegyék ezt a közösség szolgáiként, elvetve minden uraskodást, parancsolást, önkényt és hasonlókat.

A Jézus szellemében vett szolgálat célja természetesen nem önmagunk aszketikus megalázása, hogy aztán majd elnyerjük érte a mennyei jutalmat, hanem mások életének óvása és támogatása, mert ez *önmagában véve* jó (és szükséges), sőt isteni dolog – hiszen épp az effajta szolgálatban áll az ABBA „uralma" (*baszileia*), „úr volta" (vö. Mt 5,45; Lk 12,24.27.30 és az összes „Ki az közületek…?"-kel bevezetett példabeszéd, ld. 932. lábj., 5. bek.).

Ahogyan a gazdag ifjú esete kapcsán (Mk 10,17-22) Jézus lefektette a maga *modell- vagy kontraszt-társadalmának* (Mt 5,13-16; Jn 18,36) *gazdasági* vonatkozású alapjait („Szerzés, lopás, rablás helyett adakozás, ajándékozás!": Mk 6,35-44; 8,14.16-21; 10,21.23-27 – ld. Mk 601), ugyanúgy itt a *politikaiakat* („Uralkodás helyett szolgálat!" és „Erőszak helyett szelídség!": Mt 23,9; Mt 5,39-42; 13,24-30; 26,52; Lk 9,55-56) – és egész működését meghatározta a *társadalmi* alapok lerakása („Hátrányos megkülönböztetés helyett valódi közösség!": Mk 2,5.17; 10,13-16; 11,17; Lk 8,1-3; 7,36-42; 9,51-56; 10,30-37; 13,16; 19,9). Ld. még Lk 4,18-19.

[1501] Lukács retusál: kihagyja Jézus utalását a tanítványok általános eltántorodására, ld. Mk 14,27.

[1502] Ezt – a Lk 17,6-éval pontosan megegyező – bevezetést csak a kódexek bizonyos, de fontos csoportja tartalmazza.

[1503] A gyenge tanítványnak a baráti, bensőséges „Simon, Simon" megszólítás dukál (vö. 1515. lábj.).

[1504] Vö. 23. lábj.

[1505] Ti. hogy elkülönítsék a pelyvától.

[1506] Vö. 561. lábj.!

[1507] Vö. Mk 669.

[1508] Vö. 1102. lábj.!

[1509] Vö. Mk 24.

[1514](33) Ő azonban azt mondta neki: „Uram, veled kész vagyok börtönbe is, halálba is menni.” (34) [Jézus] viszont azt mondta: ***„Mondom neked, Péter***[1515]***: Nem fog kiáltani ma a kakas, amíg háromszor le nem tagadod, hogy ismersz engem.”***[1516]

[1517](35) És azt mondta nekik: ***„Amikor elküldtelek titeket erszény és tarisznya*** *és*

[1510] Vö. Mk 666!

[1511] Célzás Péter tagadására: 34. v.

[1512] Szó szerint: „megfordultál”: az *episztrephein* a héber *súb* tükörfordítása (vö. Mk 23), ugyanakkor Lukács „missziós terminológiája” (ld. ApCsel 3,19; 9,35; 11,21; 14,15; 15,19; 16,18; 26,18.20).

[1513] A Sátán már Jézust is „megrostálta”, rögtön kezdeti istenélménye után, amikor kemény próbára tette Istenbe vetett bizalmát (ld. Lk 4,3), így – a küszöbön álló eseményekre való tekintettel – Jézus saját tapasztalatára támaszkodva bátorítja Simon Pétert. Szavai hitelesen tükrözik gondolkodásmódját és lelkületét, *értelmezésükben* azonban nélkülözhetetlen azoknak a szempontoknak a figyelembevétele, amelyeket a hivatkozott lábjegyzetek tartalmaznak, különösen azért, nehogy bárki is azt képzelje: lehetséges *mások* számára valamiféle „isteni automatikával” kiimádkoznunk az *ő* Istenbe vetett bizalmukat (ld. 1102. lábj.).

Jézusnak a Sátánnal kapcsolatos felfogása a jelek szerint megváltozott, miután keresztülment a szenvedésen (ld. 561. lábj.), tehát nem csupán pályája elején (ld. Mk 6, 8 és 16) „kényszerült”, és volt hajlandó és képes is változtatni legalapvetőbb „hitbeli meggyőződésén” (ha úgy tetszik, teológiáján), hanem pályája végén is. Ez vigasztaló és bátorító példa (vö. Jn 13,15a) lehet számunkra is…

[1514] 33-34. v.: ld. Mk 14,29-30. – Márknál más összefüggésben áll ez a jelenet, ezért más Péter fogadkozásának tartalma is, pontosabban Lukács előre hozza (és módosítja) Péter *második* fogadkozásának szövegét (Mk 14,31; az első Mk 14,29-ben található).

[1515] A veszélyesen magabiztos, „halálra is kész” tanítványt Jézus a fájdalmas irónia eszközével igyekszik kijózanítani: „Mondom neked, te Péter, te Kőszikla: Mielőtt a kakas szól, háromszor is megtagadsz engem!” (Ld. a hangsúlyos „te” megszólítást Mk 14,30-ban!)

[1516] Lukács – védve a tanítványok becsületét – ismét retusál: nem közli, hogy Péter kétszer is fogadkozott (Mk 14,31a), és kihagyja a többiek hasonló beszédét is (Mk 14,31b).

[1517] A 35-38. versben foglalt, csak Lukács evangéliumában található párbeszéd hagyományos fordítása és értelmezése *felszólító módban* fogja fel, és „komolyan veszi” a 36. verset: „…akinek nincs tőre, vásároljon!” Ez vezetett a középkorban „a két kard elméletéhez” (amelynek értelmében az egyik változat szerint mindkét kard a pápát illeti meg mint Krisztus helytartóját, s ő kölcsönzi a világi hatalmat a császárnak, a másik változat szerint az egyik kard az egyházat illeti meg, a másik az államot, s így az egyházi és az állami hatalom egyenrangú), vagyis Jézusnak ezekkel a szavaival *igazolták az erőszakot* és a „szent háborúk” gyakorlatát. A mai magyarázók többsége már tisztában van ennek a „logikának” a képtelenségével, és – bár változatlanul felszólító módban, de – *jelképesen* fogják fel Jézus szavait, mégpedig vagy annak a veszélynek a jelképeként, amely *az utolsó jeruzsálemi napokban* fenyegette Jézust és tanítványait, vagy annak az üldöztetésnek a jelképeként, amely **később** várt Jézus követőire (vö. Mt 10,34; Lk 12,51).

Ha igazuk lenne azoknak, akik *az erőszak igazolását* látják a 36. versben, és azt mondják: a végén, amikor veszélyessé vált a helyzet, a korábban erőszakmentes Jézus is belátta, hogy „végső soron szükség van az erőszakra”, akkor ez azt jelentené, hogy Jézus, szembekerülve addigi felfogásával és gyakorlatával, megtagadta korábbi önmagát, azaz leszámolt az ellenségszeretetről (Mt 5,43-45; Lk 6,32-35), a megbocsátásról (Mt 6,12 // Lk 11,4; Mk 11,25-26) és az erőszakmentességről (Mt 5,38-42; Mk 11,16 [Mk 659]; Lk 9,55; Mt 26,52 // Lk 22,51) szóló tanításával.

Az említett *jelképes értelmezések* már összhangban vannak Jézus szellemiségével, de az *első* esetben érthetetlen, hogy Jézus miért egy ilyen könnyen félreérthető, és egész korábbi tanításának ellentmondani látszó felszólítással hívta fel tanítványai figyelmét a helyzet veszélyességére. És milyen céllal, ha egyébként meg akart volna maradni az erőszakmentesség mellett? A *második* jelképes magyarázatnak pedig semmi köze nincs a konkrét helyzethez.

Nyilvánvalónak látszik tehát, hogy *mindhárom* fenti magyarázat tévút. A történetnek és a szövegnek azonban *két* olyan értelmezése is lehetséges, amely *konkrétan kapcsolódik* a helyzethez, és Jézus korábbi tanításával és gyakorlatával is teljes *összhangban áll*.

szandál[1518] ***nélkül, volt-e hiányotok valamiben?"*** Ők pedig azt mondták: „Semmiben!" (36) Erre azt mondta nekik: ***„Most viszont, akinek van erszénye, vegye elő?? Hasonlóképpen a tarisznyát is?? És akinek nincs tőre***[1519]***, adja el felsőruháját, és vásároljon??*** (37) *Mondom nektek ugyanis, hogy be kell teljesednie rajtam az Írás ezen szavának: »És törvényszegők közé számították.«*[1520] *Ami (ugyanis)*[1521] *rólam [szól], az be is teljesedik."*[1522] (38) Ők pedig azt

---

1) *Ha elfogadjuk a hagyományos versbeosztást (35-36-37-38. v.),* így alakulhattak a dolgok: Elmúltak már a szép galileai napok, amikor az emberek mindenütt barátságosan fogadták Jézust és tanítványait. Az ellenséges Jeruzsálemben veszélyes a helyzet, a levegőben lóg Jézus letartóztatása. Ebben a légkörben (talán valóban az utolsó vacsora titkos összejövetelén, talán már korábban) elfogyhatott a tanítványok Istenbe vetett bizalma, és elkezdhettek így gondolkodni: „Most már nekünk kell gondoskodnunk magunkról! Most mindegyikünknek pénzre lesz szüksége, meg útravalóra, és mindenekelőtt fegyverre, hogy megvédhesse magát. Egy tőrre nagyobb szükség lesz, mint egy köpenyre!"

Jézus meghallhatta ezt, vagy tudomást szerezhetett erről (vö. Mk 8,16; 9,33-34), ezért megkérdezi tőlük: „Amikor erszény és tarisznya nélkül küldtelek szét titeket, szenvedtetek-e hiányt valamiben?" (Vö. 9,1-6.) Gyanútlanul rávágják: „Semmiben." Mire záporoznak az ironikus *kérdések* (vö. 1487. lábj., ill. Mk 653-654 és 967): „Úgy? Tehát most már nem érvényes, amit korábban tanultatok és megtapasztaltatok? Most vigye magával a pénzét, akinek van, s ugyanígy a tarisznyáját? És akinek nincs tőre, az adja el még a köpenyét is, hogy vásárolhasson?" (Azaz: kérdéseivel Jézus valójában tanítványai véleményét *idézi*, vö. 6,45; 7,27; 16,17 és Mt 5,19!)

Az egyik, tökéletesen süket és vak tanítvány erre rávágja (akár elhangzottak a 37. versben foglaltak, akár nem): „Uram, nézd, van itt két tőr!" Mire Jézus csak annyit mond: „Elég!" Bár az ironikus kérdések után lehetne ezt is ironikusan értelmezni: „Bőven elég. Még sok is – hiszen egyre sincs szükségünk!", de valószínűbb, hogy egyszerűen csak azt jelenti: „Elég ebből az ostoba beszédből" (vö. 5Móz 3,26)!

2) Mivel a hagyományos versbeosztásban az egész beszélgetés, és főleg Jézus kezdeti kérdése teljesen motiválatlan – hacsak nem feltételezzük az 1. pontban említett hátteret –, *célszerű a 38. verset a 35-36-37. v. elé állítani* (a versek hasonló felcseréléséről ld. 1236. és 1477. lábj.). Ez esetben így alakul az események logikája:

Valamelyik zelóta fertőzöttségű tanítványa (Simon [142. lábj.]? Júdás [Mk 123]?) jó szolgálatot akart tenni a Mesternek, és ezzel állt elébe: „Uram, nézd, ebben a veszélyes helyzetben gondoskodtam két tőrről: egy neked, egy nekem!" (Mert *két* tőr a *tizenkét* tanítvány számára butaság lenne.) Zord reakciójával, vagyis hogy „Elég ebből az ostobaságból", Jézus rögtön lesöpri ezt az értetlen és tőle idegen felfogást és viselkedést, és kérdésével visszatereli a gondolatokat a helyes mederbe: „Amikor elküldtelek titeket…, volt-e hiányotok valamiben?" Majd úgy zajlanak tovább az események, ahogyan az 1. pontban leírtuk. (Ld. még az 1549. lábjegyzetet!)

[1518] Vö. 387. lábj. Ráadásul ebben a helyzetben teljesen fölösleges a szandál említése, hiszen kérdéseivel Jézus arra akarja ráébreszteni őket, hogy annak idején ténylegesen „működött" az Istenbe, illetve a számukra ismeretlen emberekbe vetett bizalom, és az önmagukról való aggodalmaskodó gondoskodás nélkül is (ld. 12,24.27-31) megvolt mindenük, ami valóban szükséges (vö. Mk 264).

[1519] Ld. Mk 898.

[1520] Szokványos, *szó szerinti* értelmezésében ezt a mondatot nem tekinthetjük hitelesen jézusinak. Már az elején lévő „ugyanis" felkelti gyanúnkat, hiszen ez gyakran vezeti be az evangélisták utólagos értelmezéseit (vö. 774., 916., 1024. és 1241. lábj., ill. Mk 523); hasonlóképpen gyanús az ószövetségi idézet (Iz 53,12) alkalmazása is. Gyanúnkat pedig igazolja, hogy a) az idézet alkalmazásának semmi értelme nincs, mert *ebben a helyzetben* nem vonatkozhat arra a két „tőrös emberre" (azaz szikáriusra, zelótára – ld. Mk 659), akik között majd keresztre feszítik Jézust, és egyébként is csak „utólagosan megfogalmazott jövendölés" (*vaticinium ex eventu*) lenne (vö. 868. és 1302. lábj.), b) Márk evangéliuma másutt, *„értelemszerű helyén"* közli ezt az idézetet (15,28), c) az idézettel Lukács alighanem az ősegyház Jézussal kapcsolatos *„Isten Szolgája"-teológiáját* csempészi be evangéliumába (vö. 354., 1601., 1647. lábj. és ApCsel 3,13.26; 4,27.30; 8,32-33).

Mindazonáltal elhangozhatott valami *ilyesmi* Jézus szájából, persze nem a Lukács-féle „kell" (*dei*) predesztinációs értelmében (vö. 470, 860 és 1475. lábj.), hanem valahogy így: „…Akinek nincs, most vásároljon tőrt?? Miért? Hogy én is terroristának tűnjek [ld. Mk 659, 661, 905], és

mondták: „Uram, nézd, van itt két tőr!” Ő pedig azt mondta nekik: ***„Elég!”***[1523]

[1524](39) Miután kiment, szokása szerint az Olajfák-hegyére ment[1525], és tanítványai is követték őt. (40) Amikor a [megszokott] helyre értek, azt mondta nekik:[1526] ***„Imádkozzatok,***

---

ezáltal beteljesedjék az Írás: »És törvényszegők közé számították«?” Vagy így: „…Akinek nincs, most vásároljon tőrt?? Mondom nektek, akkor be *kellene* teljesednie rajtam az Írás szavának: »És törvényszegők közé számították«. Ez utóbbi értelmezésnek még csak nyelvtani akadálya sincs, sőt teljesen szabályos, mivel a *dei*-nek nemcsak „reális” értelme lehet („kell, muszáj”), hanem „irreális” is („kellene”), ld. 1007. lábj.!

[1521] A ***D*** kódexben, az ólatin és a legrégebbi, a 2. századra visszanyúló szír fordításokban nincs benne *ez* az „ugyanis”.

[1522] Ahány fordítást nézünk meg, e mondatnak annyi értelmezésével találkozunk. Nem csoda, hiszen a görög szöveg meglehetősen homályos (hiányos mondat), és már csak azért is sokértelmű, mert a *telosz*-nak rengeteg jelentése van (vég, határ, végpont, befejezés – cél, végcél, rendeltetés – beteljesedés, megvalósulás – siker, eredmény, következmény – csúcs, csúcspont, tökéletesség stb.).

A két leggyakoribb értelmezés közül az egyik az, amelyet fordításunkban is közöltünk. Ebben az esetben a szűkebb szövegösszefüggést veszik figyelembe, nevezetesen az előző mondatot („*…be kell teljesednie rajtam…”*), hiszen abban épp az ószövetségi szentírás beteljesedéséről volt szó, amit aztán ez a mondat általános érvényre emel. – A másik így hangzik: *„Ami ugyanis rólam [rendeltetett], az [most] végéhez ér.”* Ebben az esetben a tágabb szövegösszefüggést veszik tekintetbe, nevezetesen a 22. verset: *„…az emberfia elmegy, amint [ezt Isten] meghatározta [számára]”*, s a lényeg itt az, hogy az evangélista nyugtázza a korábban mondottak valóra válását.

Csakhogy *egyik értelmezés sem* illik bele Jézus szellemiségébe (ld. ismét 1475. lábj.), és az „ószövetségi jövendölések beteljesedésének elmélete” is bizonyíthatatlan (vö. 1209. lábj.).

Most is lehetséges viszont olyan fordítás (mégpedig a legegyszerűbb!), amely Jézus *szellemiségébe is beleillik*, konkrétan *kapcsolódik is* az adott helyzethez, és ráadásul *tovább gazdagítja* e szakasz mondanivalóját. Ehhez azt kell figyelembe vennünk, hogy a) nagyon fontos kódexekben (ld. előző lábj.) nincs benne az „ugyanis” (*gar*), b) az „és” (*kai*) igen gyakran nem mellérendelést, hanem következtetést fejez ki (*et consecutivum*); jelentése így: „akkor [ebből az következik, hogy]”, c) a *peri* + birtokos eset azt jelenti: „valakire-valamire vonatkozó, valakivel-valamivel kapcsolatos, valakit-valamit illető”, így a *to peri emu* (más kódexekben többes számban: *ta peri emu*) jelentése: „az, ami velem kapcsolatos”, értelemszerűen és magyarosan: „az én ügyem”, d) a *telosz* első jelentése: vég, a *telosz ekhei* tehát annyi, mint „véget birtokol”, magyarul „vége van”.

Mindezeket figyelembe véve a mondat értelme ez: *„Akkor az én ügyemnek vége.”* Vagyis (Mk 188 és 884, ill. Lk 715-716 figyelembevételével!): „Ti most elvetitek Isten jóságába és atyai gondoskodásába vetett bizalmatokat, és úgy vélitek, hogy immár magatoknak kell gondoskodnotok magatokról. Olyannyira elvetitek korábbi bizalmatokat, hogy még a felsőruhánál is nagyobb szükségét látjátok tőröknek, mert úgymond meg kell védenetek az életeteket. Ezzel ráadásul terroristavezérként tüntettek föl engem. Ha mindez így van – *akkor az én ügyemnek vége!”* (Vö. 473. lábj., utolsó bek.)

Ha az Istenben bízó, Istenre hagyatkozó élet csak „Galileában”, kedvező körülmények között élhető, de „Jeruzsálemben”, vészhelyzetben már megvalósíthatatlan, akkor Jézus ügye, álma, az „Isten országa” valóban csak színes szappanbuborék.

[1523] E szakasz szokásos, többszörösen téves értelmezése (1517. lábj., 1. bek.; 1520. lábj., 1. bek; 1522. lábj., 2. bek.) ismét megmutatja, milyen végzetes történelemformáló erő lehet a helytelen szentírás-magyarázat (vö. 914. és 1517. lábj.!). De az is kiderült, milyen mélységek tárulhatnak fel, ha ragaszkodunk Jézus szellemiségéhez.

[1524] 39-46. v.: ld. Mk 14,32-42.

[1525] Vö. 21,37; 1433. lábj. Jézus nem gondolt arra, hogy „áldozati bárányként” kiszolgáltassa magát. Amíg csak tudott, az esténkénti visszavonulással védekezett. Az ő titka, hogy az utolsó éjszakán miért nem menekült el biztosra vehető letartóztatása elől. Aligha mondhatunk erről többet, mint Mk 604-ben.

[1526] Kimarad Márk szövegéből a „Halálosan szomorú vagyok”, ami annál meglepőbb, hogy Lukács aztán Márknál és Máténál is részletesebben mutatja be (44. v.) Jézus agóniáját. Viszont itt is közli a 46. versbeli buzdítást.

hogy le ne gyűrjön titeket a próbatétel!" (41) Ő maga eltávolodott tőlük[1527], nagyjából egy kőhajításnyira[1528], letérdelt[1529], és így imádkozott: (42) ***„Atyám,*** *ha akarod*[1530]***, vedd el tőlem ezt a poharat! Mindazonáltal ne az én*** *akaratom****, hanem a tied*** *valósuljon meg!"*[1531] (43)[1532] (Megjelent neki egy angyal[1533] az égből, és erőt öntött belé. (44) Halálos küzdelembe[1534] esett, de még megfeszítettebben imádkozott, és izzadsága olyan lett, mintha vércseppek[1535] hullottak volna a földre.)[1536] (45) Miután felkelt az imádkozásból, (és) odament a tanítványokhoz, a szomorúságtól[1537] alva találta őket, (46) és ezt mondta nekik: ***„Miért alusztok?***[1538] ***Álljatok fel***[1539]***, és imádkozzatok, hogy le ne gyűrjön titeket a próbatétel!"***[1540]

[1541](47) Még beszélt, amikor íme, tömeg [érkezett], és az, akit Júdásnak hívtak[1542], a Tizenkettő egyike[1543] haladt az élen,[1544] és megközelítette Jézust, hogy megcsókolja.[1545] (48)

[1527] Márk itt azt mondja el, hogy maga mellé vette Pétert, Jakabot és Jánost, és – bár imádkozni kicsit arrébb ment – kérte őket, maradjanak vele. Túlságosan emberi lett volna Lukács szemében Jézus e „kapaszkodás-igénye"?

[1528] Feltehetően azt jelenti: hallótávolságra.

[1529] A Márk-féle „földre borulás" túlságosan „durva" volt Lukács számára?

[1530] Márk: „minden lehetséges neked". Márkkal és Lukáccsal szemben Máténál találjuk meg a hitelesen jézusi megfogalmazást: „ha lehetséges" (ld. Mk 882).

[1531] Ld. Mk 884.

[1532] A 43-44. v. számos kódexből hiányzik. Mivel azonban szóhasználata és stílusa teljesen lukácsi, ez esetben nem betoldással kell számolnunk, hanem azzal, hogy a szóban forgó kódexek „túlságosan emberinek", s ezért túlságosan botrányosnak találták ezt a leírást, és emiatt törölték.

[1533] A szó azt jelenti, „küldött, követ". Nem tudhatjuk, Lukács mit értett ezen az „angyali jelenésen", azt azonban tudjuk, hogy a keleti ember „Isten angyalát" látta egy-egy eligazító szóban, bátorító mosolyban vagy éjszakai álomban is. (Vö. Dán 10,13.15-19.)

[1534] Az eredetiben: „agóniába". (Vö. 13,24; 844. lábj.)

[1535] Hasonlatról van szó, és valószínűleg nem arról, hogy Jézust vért izzadt, és biztosan nem arról, hogy izzadsága átváltozott volna vérré.

[1536] Nincs okunk kétségbe vonni a 43-44. v. *lényegi* igazságtartalmát, de az ott leírtaknál jobban szemlélteti Jézus belső megingását az, hogy ebben az órában szükségét érezte nála is gyengébb tanítványai támogatásának (Mk 14,33-34.37).

[1537] Lukács mentegeti a tanítványokat.

[1538] Lukács ismét retusál: nem említi meg a Péternek tett szemrehányást (Mk 14,37): „Nem volt erőd egy órát sem résen lenni?"

[1539] Vö. Mk 896. Agonizáló imája nyomán Jézus visszanyerte nyugalmát és biztonságát. A józan (Mk 882) és szerény (Mk 883) imádkozás képessé teheti az embert arra, hogy a legnagyobb bajban is megmaradjon Isten útján, és végigjárja azt.

[1540] Lukács nem említi Jézus második és harmadik imádkozását, illetve a tanítványok újabb kétszeres csődjét. Ez nem jelenti feltétlenül azt, hogy megrövidíti Márk beszámolóját; valószínűbb, hogy saját forrását követi.

[1541] 47-53. v.: ld. Mk 14,43-49. – Jézus letartóztatásának bemutatása annyira különbözik Márkétól, és annyi hasonlóságot mutat Jánoséval, hogy azt kell mondanunk: Lukács – bár átvesz bizonyos elemeket Márktól – más hagyományt követ, mégpedig olyat, amelyet János is ismert (vö. 1390., 1478. és 1540. lábj.).

[1542] Más fordításokban: „az úgynevezett Júdás" – ami így is, úgy is furcsa, hiszen ez a „Júdás" nem valamilyen ragadványnév vagy cím (mint Simon esetében a „Péter"), és az olvasó már egyébként is ismeri az előzményekből. A magyarázat az lehet, hogy Lukács máskor is szívesen alkalmazza az „úgynevezett" jelzőt közismert tárgyakra (ApCsel 3,2) vagy személyekre (ApCsel 6,9), de az is lehet, hogy 22,3-6.21-23-ra való tekintettel a *ho legomenosz Iudasz*-t ezúttal így kell fordítani: „az említett Júdás".

[1543] Voltaképpen ez is fölösleges megjegyzés. Talán az indokolja, hogy Lukács előbb említett, saját hagyománya (1541. lábj.) eddig még nem említette őt (és Lukács nem harmonizálta kellőképp a forrásait).

[1544] Lukács nem ejt szót a Júdás és a letartóztatók közötti megbeszélésről (Mk 14,44).

Jézus azonban azt mondta neki: ***„Júdás, csókkal szolgáltatod ki az emberfiát?”***[1546] (49) Amikor a körülötte lévők meglátták, hogy mi készül, így szóltak: „Uram, odavágjunk-e tőrrel?” (50) Közülük az egyik[1547] rá is vágott a főpap rabszolgájára, és levágta a jobb[1548] fülét. (51) Jézus azonban megfelelt [nekik], és azt mondta: ***„Hagyjátok itt abba!”***[1549] És megérintve a fület, meggyógyította őt.[1550] (52) Jézus aztán[1551] így szólt a hozzá érkezett főpapokhoz, a templom[őrség] parancsnokaihoz[1552] és a vénekhez: ***„Mint [valami] terrorista ellen, [úgy] vonultatok ki tőrökkel és dorongokkal***[1553]***.*** (53) ***Amikor naponta veletek voltam a templomban***[1554]***, nem fogtatok el***[1555]***. De ez a ti órátok:***[1556] ***a sötétség hatalmá[nak érvényesülése].”***[1557]

[1558](54) Erre lefogták őt, elvezették, és bevitték a főpap házába, Péter pedig messziről követte[1559]. (55) Amikor tüzet raktak az udvar közepén, és körülülték, Péter [is] közöttük ült. (56) Meglátta egy szolgálólány, amint [a tűz] világosságában ült, rámeresztette a szemét, és ezt mondta: „Ez is vele volt.” (57) Ő azonban letagadta, mondván: „Nem ismerem őt, asszony!” (58) Rövid [idő] múltán más[1560] látta meg, és [így] szólt: „Te is közülük való

[1545] Lukácsnál Júdás nem szólítja meg Jézust, és nem derül ki, hogy valóban megcsókolta-e.

[1546] Ez a kérdés Jézus utolsó kísérlete, hogy észre térítse Júdást (vö. 1476. lábj., 1. pont). Ezt az értelmezést megerősíti Mt 26,50a, bár ott másképp hangzanak Jézus szavai.

[1547] Jn 18,10 szerint Simon Péter.

[1548] Ez is a János-evangéliummal közös mozzanat (18,10), Márk és Máté nem tud róla.

[1549] Az eredeti szöveg („Hagyjátok, idáig!”) homályos, sokféleképpen fordítják. Valószínűleg nem teljes mondat akart lenni, hanem ami ebben a helyzetben lehetséges, két rövid vezényszó: „Hagyjátok [békén?]! Ne tovább!” (Vö. Mk 26: „Ide! Mögém!”) Értelme azonban nem kétséges, amint ezt Máté és János hagyománya is megerősíti: „Tedd a helyére tőrödet!” (Mt 26,52; Jn 18,11)

A tökéletesen értetlen tanítványok semmit sem okultak Jézus eligazításából (22,36.38), és ahogyan az ApCsel 1,6-ból kiderül, ezen a mostani rendreutasítás sem segített. Számunkra azonban Jézusnak ez a magatartása végképp egyértelművé teszi, hogy helyesen értelmeztük 22,36.38-at Jézus radikális erőszakmentességének megnyilvánulásaként, és azt is, hogy Jézus halálos fenyegetettségében is ragaszkodott az elveihez, sőt valóra is váltotta azokat.

[1550] Legendás mozzanat. A többi evangélista nem tud erről, és egyébként is: az effajta varázslás teljesen idegen volt Jézustól, az evangéliumokban előforduló gyógyításai egészen más jellegűek. Lukácsot talán az a szándék vezette, hogy kiemelje Jézus ártatlanságát és működésének apolitikus voltát, de nem zárhatjuk ki Jézus krisztológiai felnagyításának célját sem.

[1551] Ld. Mk 903! Ráadásul teljesen valószínűtlen, hogy főpapok és vének vonuljanak ki egy letartóztatás végrehajtására.

[1552] Ld. 1443. lábj.

[1553] Kimarad: „hogy elfogjatok”.

[1554] Márk és Máté: „és tanítottam”.

[1555] Szó szerint: „nem nyújtottátok ki kezeteket rám”, „nem emeltetek rám kezet”.

[1556] A kettőspont helyén a görögben „és” (*kai*) áll, amelyet ebben a helyzetben célszerű „magyarázó vagy kifejtő *és*”-ként (*et epexegeticum* vagy *explicativum*), „mégpedig, nevezetesen, azaz” értelemben felfogni (vö. Lk 6,48; Jn 1,16: „… kaptunk mindent, vagyis kegyelmet kegyelemre”; ApCsel 5,21: „…összehívták a főtanácsot, azaz a vének egész testületét”).

[1557] Ez a kijelentés is Jézus öntudatos és bátor viselkedéséről tanúskodik, vö. Mk 906-907.

Lukács nem közli a Mk 14,49c-52-ben foglaltakat: az Ószövetségre hivatkozást, a tanítványok elfutását (retusálás!) és a rejtélyes ifjú jelenetét (ld. Márk-kommentárunk Függelékében).

[1558] 54-62. v.: ld. Mk 14,53-54.66-72.

[1559] Márk: „a főpap palotájának belső udvaráig” – nyilvánvalóan azzal a céllal, hogy közelről követhesse Jézus sorsának alakulását.

[1560] Itt is, meg a következő versben is egy *férfiről* van szó: 5Móz 19,15 értelmében legalább két ember vallomására volt szükség az érvényes tanúskodáshoz (vö. Mt 18,16), viszont a nők tanúságát nem fogadták el.

vagy!” Péter azonban [így] szólt: „Ember, nem vagyok!”[1561] (59) Nagyjából egy óra múlva másvalaki erősködött[1562], mondván: „Valóban, ez is vele volt, mert Galileából való!” (60) Erre Péter azt mondta: „Ember, nem tudom, mit beszélsz!”[1563] És azonnal, miközben még beszélt, megszólalt a kakas.[1564] (61) Akkor az Úr megfordult[1565], és rátekintett[1566] Péterre, és Péternek eszébe jutott[1567] az Úr kijelentése, amit neki mondott: „Mielőtt a kakas ma kiált, háromszor tagadsz meg engem.”[1568] (62) (Kiment, és keserves sírásra fakadt.)[1569]

[1570](63) Azok a férfiak, akik őrizték[1571] [Jézust], gúnyolták[1572] és verték, (64) majd betakarták, és ezt kérdezgették: „Prófétálj! Ki ütött meg?”[1573] (65) És sok más [isten]gyalázó[1574] dolgot mondtak ellene.

[1561] Péter Jézus-tagadása azt eredményezi, hogy tanítványi mivoltát, önmagát is megtagadja…

[1562] Ez az ige csak itt és ApCsel 12,15-ben található meg, alapjelentése: határozottan ragaszkodik valamihez.

[1563] Lukács megint retusál: enyhíteni próbál Péter tagadásának keménységén azzal, hogy nem beszél Péter átkozódásáról és esküdözéséről, és a harmadik tagadásban nem utal közvetlenül Jézusra (Márknál: „nem ismerem azt az embert”).

[1564] Ez nyilván legendaszerű megjegyzés – mégsem zárhatjuk ki valóságát: a „véletlenek” sokszor nagyon is sorsszerűek tudnak lenni…

[1565] Jézus a tűz körül ülők, s így Péter közelében tartózkodhatott, kihallgatására várva: csak a 66. versben lesz szó arról, hogy a bíróság elé vezetik. – Ha ténylegesen volt kakasszó, akkor nyugodtan feltételezhetjük, hogy Jézus kihasználta a pillanatot: humor, irónia és önirónia iránti érzékéből (ld. a Függelékben) ez kézenfekvően következik.

[1566] Jézusnak még két jelentős „rátekintéséről” olvasunk. Az egyik a gazdag ifjúra irányult (Mk 10,21), a másik viszont szintén Péterrel kapcsolatos, mégpedig a mostani esettel jelentős összefüggésben: a János-evangélium szerint (1,42) Jézus akkor „tekintett rá” Péterre, amikor a Péter, azaz Kőszikla nevet adta neki. Most, amikor a Kőszikla inog, ismét „rátekint”…

[1567] A lényeg szempontjából teljesen mindegy, hogy a kakaskiáltás, vagy lelkiismeretének megszólalása riasztotta-e fel Pétert (vö. Mk 873).

[1568] Noha más evangélista nem ír erről az eseményről, Lukács beszámolója hihető, hiszen ha Péter később elmesélte (háromszoros?) tagadását (bár elvileg János is árulkodhatott volna erről – vö. Jn 18,15 –, de miért tette volna?), akkor miért ne említette volna meg ezt a tekintetet is?

A passió válságos idején éppen ez az „első tanítvány”, Jézus lobbanékony barátja tévedt el gyakran futás közben, mert elszaladt a Mester szándékai mellett. Először a búcsúvacsorán (Lk 22,33; vagy még korábban?: Mk 14,27.29 [Mk 862]), amikor rendíthetetlen hűségével dicsekedett. Később a Getszemáni-kertben, amikor minden előzetes intelem ellenére fegyverrel akarta megvédeni Jézust (Mk 14,47; Jn 18,10). Végül a főpap udvarában, amikor egy (három?) szükséghazugság árán akart Mestere közelében maradni, persze úgy, hogy az üldöztetést ne kockáztassa. Mindezt éppen azoknak az „emberi gondolatoknak” az alapján tette, amelyek miatt egyszer már nagyon leteremtette őt Jézus (ld. Mk 8,33; Mt 16,23). Jézus tekintete nyomán ez az egész, *nem* az Istenbe vetett bizalomra alapozott (vö. 1518. és 1522. lábj.!) épület most összeomlik, és nem marad más, mint a keserves sírás.

Miféle „kőszikla” az, amelyik inog? A pusztai prófétáról, Keresztelő Jánosról azt mondta Jézus, hogy nem inog, mint szélben a nád (Lk 7,24). Ez a János bizonyára nem lett volna olyan gyönge, mint Péter. És mégis. „Aki a legkisebb Isten országában, nagyobb Jánosnál” (7,28; 265. lábj. és 7,23; 256. lábj.)…

[1569] Ez a megjegyzés szó szerint megegyezik Mt 26,75-tel, viszont hiányzik az ólatin fordításokból, ezért valószínű, hogy a Máté-szövegből vett, igen korai kiegészítésről van szó (tartalma Márknál is megvan!), s a szakasz így eredetileg a 61. verssel zárult.

[1570] 63-65. v.: ld. Mk 14,65.

[1571] Márk ábrázolásától eltérően itt nem a Főtanács tagjai és a törvényszolgák űznek gúnyt Jézusból, hanem az őrség.

[1572] Az *empaidzein* alapjelentése: (szeszélyes) játékot űz valakivel.

[1573] Összhangban az *empaidzein* igével: szembekötősdit játszanak vele, prófétai mivoltát akarván lejáratni, persze a prófétaság nagyon primitív értelmezése alapján. Felszólításukat értelemszerűen így lehetne fordítani: „Alakítsd a prófétát! Mondd meg, ki ütött meg!”

[1575](66) Amint nappal lett, összegyűlt a nép véneinek [testülete], főpapok is, meg írástudók is, és Főtanácsuk elé vezették őt, (67) és ezt[1576] mondták: „Ha te vagy a Messiás, mondd meg nekünk!” [Ő] azonban azt mondta nekik: ***„Ha***[1577] ***mondanék nektek [valamit]***[1578]***, semmiképp nem***[1579] ***hinnétek [nekem],*** (68) ***ha pedig [én] kérdeznék, semmiképp nem felelnétek.***[1580] (69)[1581] *Mostantól azonban az emberfia Isten erejének*[1582] *jobbján fog ülni*[1583]*.”* (70) Ekkor mindnyájan azt mondták: „Tehát te Isten fia vagy?” Mire ő így szólt hozzájuk: *„Ti mondjátok, hogy én [az] vagyok*[1584]*.”* (71) Azok pedig azt mondták: „Mi szükségünk van még tanúvallomásra? Hiszen[1585] magunk hallottuk a [saját] szájából!”[1586]

[1574] Ez a kifejezés arra utal, hogy Jézus Istenhez fűződő kapcsolata alkotta gúnyolódásuk tárgyát.

[1575] 66-71. v.: ld. Mk 14,[55-61a].61b-64.

[1576] A Főtanács ülésén elhangzottakról Arimateai József és/vagy Nikodémus adhatott később tájékoztatást a tanítványoknak.

[1577] Az *ean* (mellékmondatban többnyire *coniunctivus aoristos*-szal, ahogy itt is) azt jelöli, ami a jövőben bizonyos körülmények között várható – az adott jelenbeli (általános vagy konkrét) álláspontból nézve. Ugyanez érvényes a 68. versben.

[1578] A 67-68. v. egyik igéjének sincs határozott tárgya, továbbá Jézus *nem tartotta* magát messiásnak (vö. Mk 429 és 760), amit itteni *kitérő* válasza is jelez, Máté (26,64), és részben Márk *szövege* (Mk 14,62) pedig egyértelművé tesz. Mindezek miatt nem lehet a görög szöveget úgy fordítani, hogy „Ha megmondanám nektek, nem hinnétek el” – mintha Jézus dacos gyerek lenne, aki *csak* azért nem árulja el, amit tud, mert úgy sem hinnék el neki, és mintha a válasznak nem élet-halál lenne a tétje. Ráadásul a kérdés bonyolultsága, illetve a kérdéshez való saját viszonyulása miatt nem is válaszolhatott volna egyszerű igennel vagy nemmel (ld. Mk 428-429, 644-645, 648, 760 és 916, 4. bek.).

[1579] Az *u mé* + *coniunctivus aoristos* a jövőre vonatkozó, tagadó kijelentés leghatározottabb formája. Ugyanez érvényes a 68. versben.

[1580] Ez nem üres vádaskodás: Jézus szavaiban az utolsó napok *tapasztalatai* csapódtak le, ld. Mk 11,29.33; 12,12.17.34.37 (de hasonlóan már korábban is, pl. Lk 13,17; 14,6; 16,14). Ez az óra egyébként sem a teológiai *párbeszéd* ideje (vö. 22,53b), de még a teológiai *vitára* sem alkalmas a helyzet, ha a szembenálló felek egyike bilincsben van (vö. Mk 912). (Ha tekintetbe vesszük, hogy Jézus statáriális bíróság előtt áll, akkor mostani feleletében is öntudatának és bátorságának megnyilatkozását láthatjuk, vö. 1557. lábj.)

[1581] A kilétét firtató kérdés előli kitérés után Jézus mégiscsak válaszol, méghozzá nagyon merészen (de ez csak Márk és Máté szövegében világos, ld. 1583. lábj.): „Nem üres *szavakat* kaptok válaszként. (Mostantól, a következő órákban) *látni* fogjátok, ki vagyok én: »emberfia«, egyszerű, kiszolgáltatott ember, aki azonban Isten, az Erő oltalma alatt áll” (ld. Mk 68 és 918-919).

[1582] Az „Isten erejének jobbján” voltaképpen fölösleges és értelmetlen bőbeszédűség a márki „az Erő jobbján” kifejezéshez képest; Lukács görög olvasói kedvéért „kényszerült rá” erre, hiszen azok nem tudhatták, hogy az „Erő” Isten nevének körülírása (ld. Mk 919).

[1583] Látszólag jelentéktelen, valójában ég és föld a különbség Máté (26,64) és Márk (14,62), illetve Lukács szövege között. Máté-Márk: „(*Mostantól*/*Ámde*) <u>*látni fogjátok*</u> az emberfiát az Erő jobbján ülni.” Ebben három állítás van: „emberfia”, egyszerű ember vagyok – de Isten oltalma alatt állok – és mindezt hamarosan saját szemetekkel láthatjátok majd. Ezzel szemben Lukács: „*Mostantól* azonban az emberfia Isten erejének <u>*jobbján fog ülni*</u>.” Azaz: „Mostantól nem egyszerű ***e***mberfia vagyok, hanem az [apokaliptikus] ***E***mberfia, aki az Isten jobbján ül [= vele egyenrangú], és a világ dicsőséges bírájaként eljön majd, hogy ítéletet tartson” (vö. Mk 68, 773 és 921). Pontosan ezt fejti ki aztán Lukács Péter két beszédében is: ApCsel 2,34-36 és 5,31 (ld. még ApCsel 3,21; 10,42; 17,31; Róm 1,4; Zsid 10,12-13)!

[1584] Jézusi értelmezésben (ld. Mk 471) hitelesnek tarthatjuk ezt *a választ* (ld. Mk 916, utolsó bek.), de ebben az esetben a „Ti mondjátok, hogy”-ot törölni kellene, hiszen ezt a formulát Jézus mindig arra használta, hogy *tagadja* ellenfelei feltételezését (ld. Mk 916, 5. bek.). – Ha hiteles lenne *a bevezető formula* („Ti mondjátok”), abból az következnék, hogy Jézus itt *tagadó* választ adott az istenfiúságát firtató kérdésre, mégpedig azért, mert az (Lukács ábrázolásától eltérően) nem vált el élesen a messiási mivoltára irányuló kérdéstől (ld. Mk 14,61b // Mt 26,63: „Te vagy-e a Messiás, az Áldott

23 [1587](1) Felkelt az egész sokaságuk[1588], és elvezették őt Pilátushoz. (2) [Ott] elkezdték vádolni, mondván: „Úgy találtuk[1589], hogy ez[1590] félrevezeti nemzetünket, útját állja annak, hogy adót fizessünk a császárnak, és azt mondja, hogy ő messiás, [vagyis][1591] király.[1592] (3) Pilátus megkérdezte tőle: „Te vagy a zsidók királya?” Ő azonban megfelelt neki, mondván: ***„[Ezt] te mondod.”*** (4) Pilátus erre így szólt a főpapokhoz és a tömegekhez: „Nem találok ebben az emberben semmi alapot[1593] [a vádoláshoz].” (5) Ők azonban tovább erősködtek, és azt mondták: „Tanításával fellázítja a népet egész zsidóföldön[1594], Galileától kezdve idáig[1595].”

[1596](6) Amikor Pilátus meghallotta ezt, megkérdezte, vajon galileai-e [ez] az ember, (7) és amikor megtudta, hogy Heródes[1597] fennhatósága alá tartozik, visszaküldte[1598] Heródeshez, aki ezekben a napokban szintén Jeruzsálemben volt. (8) Amikor aztán Heródes meglátta

---

[Isten] fia?”). – Sajnos nem lehet teljes biztonsággal eldönteni a kérdést, mivel nem tudjuk rekonstruálni az eredeti helyzetet.

[1585] Az általában „ugyanis, mert” fordítású *gar*-t adtuk vissza ezúttal így, a tartalomhoz jobban illeszkedő módon.

[1586] Vö. Mk 922!

[1587] 1-5. v.: ld. Mk 15,1-5. – A Pilátussal kapcsolatban lezajlott események bemutatásában Lukácsot az a szándék vezérli, hogy a helytartót Jézus ártatlanságának tanújává tegye (4.14.22. v.! – vö. Jn 18,38; 19,4.6), és a zsidókat tegye felelőssé Jézus haláláért. Azt is hozzá kell tenni azonban, hogy római helytartók nemegyszer kényszerültek arra, hogy szabad folyást engedjenek helyi bíráskodási szokásoknak. – Mint a 22,14 óta mindenütt, Lukács itt sem elsősorban Márkot, hanem saját hagyományanyagát követi, amint ezt a jánosi hagyománnyal fennálló párhuzamok is mutatják.

[1588] A „sokaság” ebben az összefüggésben csak a Főtanács egészét jelentheti.

[1589] A templom lerombolásának vádja éppenséggel alapot adhatott volna Pilátusnak a fellépésre (hiszen a megszálló hatalom garantálta a templom területének rendjét és biztonságát is), de azt nem sikerült bizonyítani (Mk 14,56.59 – vö. Mk 912), a vallási értelemben vett messiási-istenfiúsági kérdéssel pedig (ld. Mk 916) nem hozakodhattak elő Róma helytartója előtt (vö. ApCsel 18,14-16). Ha tehát hatásosan akartak fellépni, akkor politikai vádakat kellett hangoztatniuk. Ezt is teszik, mondván: veszélyezteti a közrendet és a nyugalmat, anyagi kockázatot jelent a birodalom számára és támadja a császár tekintélyét. Lehetséges azonban, hogy ez nem három vádpontot jelent, hanem csak kettőt, azaz a második és a harmadik az első kifejtése: azzal vezeti félre a népet, hogy tiltja az adófizetést, illetve királlyá teszi magát. Akár így van, akár úgy, vádjaik végső soron egyetlen pontban, a lázításban foglalhatóak össze, ahogyan az 5. versben olvashatjuk is.

[1590] Vö. 1328. lábj.

[1591] A „király” csak a „messiás” Pilátusnak szóló „fordítása”, hogy rögtön értse: Jézus helyi uralkodó akar lenni, és ezzel veszélyezteti a császár hatalmát. (Hasonló értelmezéssel találkozunk a 2,11-ben is: „messiás, [vagyis] úr [*küriosz*].)

[1592] A 20,20-26 és 19,11 alapján az evangélium első olvasói számára is világos lehetett, hogy mind az adómegtagadásra buzdítás, mind a hatalomra törés vádja hazugság volt.

[1593] Az *aition* (vagy *aitia*) első jelentése: ok, alap, indíték. Természetesen így is lehetne fordítani a mondatot: „Nem találok semmi bűnt ebben az emberben” – ami persze csak a politikai értelemben vett bűnösségre vonatkozna.

[1594] Szó szerint: „egész Júdeában”, ez azonban itt Palesztina egészét jelenti, vö. 89. lábj. „Galilea” Jézus működésének kezdetére, kiindulási pontjára utal (vö. ApCsel 10,37), az „idáig” pedig annak végpontjára. De az is lehetséges, hogy Lukács (vagy már az őt megelőző hagyomány) csak azért toldotta be itt Galileát, hogy megteremtse az átmenetet a 6. vershez.

[1595] Az „idáig” talán Jézus veszélyességét akarja aláhúzni, jelezve: a „métely” már a fővárost is elérte.

[1596] A 6-16. v. a Lukács-evangélium sajátossága, a többiek nem tudnak erről az eseményről.

[1597] Heródes Antipászról, Galilea negyedes fejedelméről van szó (ld. 856. lábj.)

[1598] Betű szerint: „felküldte”. Az *anapempein* szakkifejezés, jelentése: valakit/valamit átirányít egy magasabb rangú személyhez vagy az illetékes hatósághoz. – Bátornak nem nevezhető, de politikailag okos tett volt Pilátus részéről ez az átirányítás: megtisztelte vele Heródest, és abban is reménykedhetett, hogy megszabadul a nehéz esettől.

Jézust, nagyon megörült, ugyanis jó ideje szerette volna meglátni[1599], mivel (sokat) hallott róla, és azt remélte, hogy megláthat valami általa történt [csoda]jelet.[1600] (9) Sok szóval kérdezgette, ő azonban semmit sem felelt neki.[1601] (10) Ott álltak a főpapok és az írástudók, és hevesen vádolták. (11) Heródes erre katonai kíséretével együtt megvetően bánt vele[1602], kigúnyolta, fényes[1603] ruhába öltöztette[1604], és visszaküldte Pilátusnak. (12) Heródes és Pilátus pedig egymás barátai lettek ezen a napon; előzőleg ugyanis ellenséges [viszonyban] voltak[1605] egymással.[1606] (13) Pilátus pedig összehívta a főpapokat, az elöljárókat és a népet[1607], (14) és így szólt hozzájuk: „Idehoztátok nekem ezt az embert mint olyat, aki elfordítja a népet [a császártól], és íme, én szemetek láttára hallgattam ki[1608], és nem találtam benne semmi alapját [annak], amivel vádoljátok. (15) De Heródes sem[1609], hiszen visszaküldte hozzánk[1610]. És íme, semmi olyat nem tett, ami méltó lenne a halálra. (16) Megfenyítem[1611] tehát, és szabadon engedem.”[1612]

[1613](17)[1614] (Ünnepenként kénytelen[1615] volt szabadon engedni egy [foglyot].) (18) Erre valamennyien felkiáltottak: „Vidd el ezt [innen]! Engedd szabadon nekünk Barabbást!”[1616] (19)

[1599] Egy szerkesztői megjegyzéssel Lukács már a 9,9-ben előkészítette ezt a találkozást (ld. 393. lábj.), az ApCsel 4,27-ben pedig majd ismét utal rá.

[1600] A korabeli hellenistákhoz hasonlóan Heródest is izgatták az érdekes dolgok (vö. ApCsel 17,21; 25,22). Jézust csodatevőnek tartotta, és azt remélte, hogy majd bemutatja neki „tudományát”. Jézus azonban semmit sem tud és akar „bemutatni” azoknak, akik – bármilyen indíttatásból is, de – „bizonyítékokat” várnak, ld. Mk 8,11-13; Lk 11,29-32.

[1601] A varázslatot remélő, s annak fejében talán védelmet nyújtó világi hatalmasságnak kiszolgáltatott Jézus magatartása hatásosan mutatja, hogy az Istenben bízó ember mennyire szabad lehet bilincsbe verten is, milyen gyönyörűen „táncolhat gúzsba kötve is”. (Jézus hallgatása *Lukács* beállításában talán ismét az izajási „Isten Szolgájára” akar emlékeztetni, vö. Iz 53,7; ld. 1520. és 1647. lábj.)

[1602] A pipogya zsarnokok sértett hiúságával…

[1603] A *lamprosz* jelentései: világító, sugárzó, ragyogó; díszes, pompás, feltűnő – ebben az összefüggésben valószínűleg: fehér.

[1604] E gesztus értelme bizonytalan, de mivel Polübiosz szerint a *toga candida = eszthész lampra* valamilyen hivatalra, tisztségre pályázó ember öltözete, Heródes *messiási* szerepre pályázóként akarta kigúnyolni Jézust.

[1605] Erről az *ellenségességről* Philón is tanúskodik egyik írásában.

[1606] Eszerint Pilátus elérte egyik célját: megszűnt az ellenségesség közte és Heródes között; a kellemetlen ügytől azonban nem szabadult meg (vö. 1598. lábj.). – Mivel Pilátus és Heródes *barátságáról* máshonnan nem értesülünk, elképzelhető, hogy a Zsolt 2,2-ből „következtették ki”, ott ugyanis az áll: „Összegyűlnek a föld királyai, a fejedelmek együtt tanácskoznak az Úr… felkentje [= messiása!] ellen.”. Ezt a zsoltárverset Lukács az ApCsel 4,26-27-ben Heródesre és Pilátusra vonatkoztatja.

[1607] Lehet, hogy „az elöljárók és a nép” helyett a hagyományban itt az állt: „a nép elöljárói” (vö. 19,47), és Lukács változtatta meg a kifejezést, de az is lehet, hogy eleve ő iktatta be.

[1608] Pilátus itt egy olyan kihallgatásra hivatkozik, amelyre a 23,3-4-ből csak következtetni lehet.

[1609] Az 5Móz 19,15 követelményének eleget téve, Heródes „második tanúként” szerepel (vö. 1560. lábj.).

[1610] Valószínűleg ún. fejedelmi többes.

[1611] Lukács minden „durvaságtól” irtózik, tehát megint retusál: a márki megkorbácsolás (15,15) helyett *szépítően* csak megfenyítésről beszél, nem mondja meg, miben is állna ez, és végrehajtásáról is *hallgat*… – Akármi mozgatta is eljárásában Pilátust, már Jézus megkorbácsoltatása is a jog megcsúfolását jelenti, hiszen egy saját maga által (háromszorosan? ld. 4.15.22. v.) ártatlannak nyilvánított emberre szabta ki ezt véres, s nemegyszer az áldozat halálát okozó „fenyítést”.

[1612] Vö. Mk 938 és 943!

[1613] 17-25. v.: ld. Mk 15,6-15.

[1614] Sok jelentős kódex nem tartalmazza ezt a verset.

[1615] Márk megfogalmazása (15,6) inkább a rómaiak szokására utal, Lukácsé viszont a zsidó szokásjogra (Jn 18,39 pedig egyértelműen az utóbbira); vö. Mk 938.

Ezt a városban[1617] történt zendülés és gyilkosság miatt vetették börtönbe. (20) Pilátus ekkor ismét szólt hozzájuk, mert szerette volna szabadon engedni Jézust. (21) Ők azonban [azt] kiáltozták: „Feszítsd meg, feszítsd meg őt!”[1618] (22) Ő azonban harmadszor [is] ezt mondta nekik: „De hát mi rosszat tett ez? Nem találtam benne semmit, ami halál[büntetésre adna] okot. Megfenyítem tehát, és szabadon engedem.” (23) Ők azonban nagy hangon ostromolták, és követelték, hogy feszíttesse meg [Jézust]. (24) Pilátus erre úgy határozott, hogy legyen meg a követelésük.[1619] (25) Szabadon engedte azt, akit zendülés és gyilkosság miatt vetettek börtönbe – akit követeltek –, Jézust pedig kiszolgáltatta akaratuknak.[1620]

[1621](26)[1622] Amikor elvezették[1623], megragadtak[1624] egy bizonyos cirénei Simont, aki a mezőről jött, és rátették a keresztet, hogy vigye Jézus után[1625]. (27)[1626] Nagy népsokaság követte, meg asszonyok, akik gyászolták és siratták őt.[1627] (28) Jézus azonban hátrafordult hozzájuk, és ezt mondta: ***„Jeruzsálem leányai, ne miattam sírjatok! Sírjatok inkább magatok***

[1616] Miközben a vezetők teljesen alaptalanul forradalmárként (azaz zelótaként, ld. Mk 659) vádolták be Pilátusnál Jézust (2. v.), az *általuk feltüzelt* tömeg (Mk 15,11) egy valódi forradalmár (ha úgy tetszik, terrorista, ld. Mk 661) szabadon bocsátását követeli…

[1617] Erről csak Lukács tud.

[1618] Jn 19,6-ban ugyanez a *kettős* felszólítás található, csak nem egyszerű *imperativus*-ban, hanem *aoristos imperativus*-ban.

[1619] Lukács gondosan kerüli annak kimondását, hogy Pilátus, *Róma* helytartója hozta meg a halálos ítéletet… (vö. Mk 15,15; Mt 27,26), amint Jézusnak a *római* katonák általi kigúnyolását (Mk 15,16-20a) sem közli… (Ld. még 1587., 1620., 1623-1624. és 1723. lábj.)

[1620] Lukács egy szóval sem említi, hogy Jézus kivégzését a (megszálló) *rómaiak* hajtották végre... Mivel Pilátus katonái csak a 36. versben lépnek színre, az avatatlan olvasó azt hiheti, hogy a zsidók feszítették keresztre Jézust (vö. Jn 19,16!). A 24,20-ban aztán kifejezetten ezt a tézist adja az emmauszi tanítványok szájába (hasonlóan Péter szájába az ApCsel 3,13-15-ben, és az ApCsel 13,28-ban is csak annyit kockáztat meg, hogy „Jeruzsálem lakói és elöljárói” „Pilátustól követelték” Jézus kivégeztetését). Az Apostolok cselekedeteiben ugyanígy *elhallgatja* majd, hogy a *rómaiak* kivégezték Pált. Akinek van füle, hallja meg!!

Az evangéliumok egyöntetűen a zsidókat teszik felelőssé Jézus kivégzéséért, de összehasonlításuk azt mutatja, hogy minél később keletkezett egy írás, annál kevesebb felelősség terheli benne a *római* államot, s annál súlyosabbnak látszik a zsidók felelőssége, úgyhogy a legkésőbben keletkezett János-evangéliumban már Jézus maga is mentegeti Pilátust, és kijelenti, hogy a zsidóknak nagyobb bűnük van (Jn 19,11). A jogi helyzet ennek ellenére egyértelmű: csak Pilátusnak volt lehetősége halálos ítéletet kimondani. A kivégzés formája és az ítélet indoklása („a zsidók királya“) egyaránt azt bizonyítja, hogy itt *a római állam* politikai ítéletét hajtották végre. Bár elsősorban a templom képviselőinek, az úgynevezett szadduceusoknak állhatott érdekükben, hogy ezt a veszélyes „prófétát“ eltegyék láb alól, mégis úgy tűnik, Jézus népszerűsége elég ok volt a római hatalom képviselőjének, hogy az ő kivégzésével is erősítse a megszálló hatalom félelemre épített uralmát.

[1621] 26-32. v.: ld. Mk 15,21.

[1622] A római jog szerint a kivégzés azonnal követi az ítélethirdetést – ami most nagyon kapóra jön Jézus ellenfeleinek.

[1623] A szövegösszefüggés alapján („…kiszolgáltatta akaratuknak”) azt kellene gondolnunk, hogy a zsidók vezették el Jézust, pedig természetesen azokról a *római* katonákról van szó, akik a 36. v. szerint végrehajtják a kivégzést. Lukács homályos fogalmazása nem a véletlen műve…

[1624] Lukács megváltoztatja a Mk 15,21-beli „kényszerítettek” kifejezést, hiszen az is a *római* katonákra utalna, akiknek joguk volt erre a kényszerítésre (Mk 954).

[1625] Csak Lukács mondja, hogy cirénei Simon Jézus „után” vitte a keresztet – alighanem azért, hogy megrajzolja annak a kereszténynek a képét, aki kereszthordozóként követi Urát (vö. 9,23; 14,27).

[1626] A 27-31. v. Lukács „saját anyagához” tartozik.

[1627] Az elítélt siratása szokás volt Palesztinában, s a rómaiak engedélyezték is. A kísérők „nagy népsokaságra” és „asszonyokra” osztása mögött valószínűleg Zak 12,12-14 áll, de az is lehet, hogy a „nagy népsokaságot” csak Lukács toldotta be egy olyan forrásanyagba, amely csak „asszonyokról” beszélt. A „gyászolás és siratás” szintén Zakariás könyvét idézi (12,10).

miatt és gyermekeitek miatt! [1628] (29)[1629] *Mert íme, olyan napok jönnek, amikor azt mondják majd: »Szerencsések a meddők; azok az anyaméhek, amelyek nem szültek, és azok az emlők, amelyek nem szoptattak!«*[1630] (30) *Akkor majd kezdik mondani a hegyeknek: »Essetek ránk!« És a domboknak: »Takarjatok el minket!«*[1631] (31) ***Mert ha [már] a nedvdús fával ezeket teszik***[1632]***, mi történik [majd] a szárazzal?”***[1633] (32) Vittek másokat is, két gonosztevőt[1634], hogy vele együtt kivégezzék [őket].[1635]

[1636](33) Amikor kiértek arra a helyre, amelyet Koponyahelynek[1637] hívtak, ott keresztre feszítették őt és a gonosztevőket, az egyiket jobb felől, a másikat bal felől. (34) [1638](Jézus pedig így szólt: ***„Atyám***[1639]***, bocsáss meg nekik***[1640]*, mert nem tudják, mit tesznek*[1641]*!”*) Ruháit [úgy] osztották szét, [hogy] sorsot vetettek [rájuk].

[1628] Jézus nem kér ebből a részvétnyilvánításból. Kemény elutasítását akkor érthetjük meg, ha tudatosítjuk, hogy ezek nem azok az asszonyok voltak, akik Galileától egészen a keresztig követték őt (Mk 15,40-41), hanem annak a „Jeruzsálemnek a leányai”, amely elvetette őt és békeüzenetét (ld. 1294. lábj.), s még inkább, hogy az asszonyok sírása aligha csak a természetes részvét megnyilvánulása volt, hanem *Róma-ellenes* tüntetés is: a Jézus (vagy inkább a vele kivégzésre vitt zelóták?) iránti részvét mellett ott izzott benne a rómaiakkal szembeni gyűlölet is. (Persze ha Lukács tisztában lett volna ezzel, feltehetően nem közölte volna ezt az eseményt…, vö. 1619-1620. és 1623-1624. lábj).

Jézus ezért önmagukra és gyermekeikre irányítja az asszonyok figyelmét: Óvakodjanak maguk is, és óvják gyermekeiket is a fanatikus nacionalizmustól. Azt, hogy valóban erre gondolt, illetve óvásának az indoklását a 31. v. tartalmazza.

[1629] Az apokaliptikus ítélet megjövendölésének betoldásával (vö. 13,34-35; 19,43-44; 21,23-24) Lukács épp az ellenkezőjére fordítja Jézus mondanivalóját: a népe iránti aggódásból és jóságból (1633. lábj., 2. bek.) Isten bosszúja és ítéletének tüze lesz (ld. 868., 1302., 1410. és 1520. lábj., illetve Lk 3,9.17 és Mk 6. lábj.), és a figyelmetlen olvasó számára ráadásul lehetetlenné teszi, hogy felismerje: a 31. versben a *rómaiakról* van szó.

[1630] Vö. Lk 21,23.

[1631] Idézet Oz 10,8-ból. (Ugyanezt az idézetet a Jel 6,16 a „végső, kozmikus katasztrófára” alkalmazza.)

[1632] A szövegösszefüggésből (vö. 1628-1629. és 1633. lábj.) teljesen nyilvánvaló: ez az általános alany nem azt jelenti: „az emberek”, vagy „a sors”, és még kevésbé „Isten”, hanem egészen konkrétan: „a rómaiak”!

[1633] „Ha a rómaiak (pusztán taktikázásból) már velem is ilyen brutálisan bánnak el, jóllehet én csak »nedvdús fa« vagyok, az állam nem igazi, »eltüzelésre« alkalmatlan, veszélytelen »ellensége«, nem valódi lázadó – mit fognak tenni a tüzelésre valóban alkalmas »száraz fával«, a valódi lázadókkal, a »szabadságharcosokkal«, ha egyszer kitör a fegyveres konfliktus?” (Természetesen ezt sem konkrét „jövendölésként” kell felfogni – ld. 1294. lábj. –, hanem úgy, hogy Jézus rámutatott, hová vezethet a nacionalista gondolkodásmód.)

A Golgotára vezető út már nem volt alkalmas arra, hogy Jézus hosszú prédikációt tartson az isten- és emberellenes zelótizmusról, de a pillanat lehetővé tett számára még egy utolsó figyelmeztetést. S miközben a főpapság a nép vallási megrontójaként elítélte, és politikai lázítóként kiszolgáltatta a rómaiaknak, Jézus – a kivégzésre menet is – népe sorsával törődött (vö. 1290. lábj.). Mindvégig megmaradt a valódi szeretet útján, ahogyan megígérte Atyjának Getszemáni-kerti vívódásában (Mk 884).

[1634] Mk 15,27 // Mt 27,38-ból világos, hogy két „rablóról”, azaz zelótáról van szó (vö. Mk 659 és 661).

[1635] Vö. Mk 964.

[1636] 33-34. v.: ld. Mk 15,22-24.27-28.

[1637] Az eredetiben „Koponyának”, amit Lukács Márktól eltérően nem héber, hanem görög nevén említ.

[1638] A legősibb papiruszból és néhány fontos kéziratból hiányzik ez a mondat. Feltehetően azért törölték ezekben, mert mentegetni, sőt felmenteni látszik a zsidókat (vö. ApCsel 3,17), és így ellentmondásban áll a (tévesen értelmezett!) 28-31. verssel. Alátámasztja ezt, hogy egy hasonló kéziratcsoport az ApCsel 13,27-ben törli a zsidók felmentését azon az alapon, hogy tudatlanok voltak – miközben a pogányokra vonatkozóan érvényben hagyja ezt az indoklást (ApCsel 17,23.30).

[1639] Ez a megszólítás egyszerre tükrözi azt, hogy a) Jézus Istenbe vetett bizalma a keresztre feszítés hatására sem rendült meg (Mk 973), b) változatlanul fiúnak, „Isten fiának” tartja magát (949. lábj., 2.

[1642](35) Ott állt a nép, és nézelődött. Az elöljárók pedig[1643] fintorgatták az orrukat, és azt mondták: „Másokat megmentett! Mentse meg önmagát[1644], ha ez[1645] az Isten Messiása[1646], a Kiválasztott[1647]!” (36) Kigúnyolták a katonák is, [oly módon, hogy] odamentek, ecetet vittek oda neki[1648], (37) és ezt mondták: „Ha te vagy a zsidók királya[1649], mentsd meg magadat!” (38) Volt egy felirat is fölötte: A ZSIDÓK KIRÁLYA EZ.

[1650](39) A megfeszített[1651] gonosztevők közül is az egyik gyalázta[1652] őt, mondván: „Nemde te vagy a Messiás? [Akkor] mentsd meg magadat és minket [is]!” [1653](40) A másik

---

bek. és Mk 471, 693-696), olyan valakinek, aki Isten bizalmasa, és Isten oltalma alatt áll (Mk 922), c) mint Isten „fia” Isten képviselője is (Mk 692), aki ismeri Atyjának szándékait, és azokat jeleníti meg (ld. 1110. lábj., 3. bek.) – most is, amikor a feltétlen megbocsátást hirdeti.

[1640] Ezen a ponton a zsidó, és olykor még az ókeresztény elítéltek is vagy beismerték bűnüket, vagy bíráikat és kivégzőiket átkozták (ld. Mk 968), és Isten büntetésével fenyegették meg őket (vö. 2Makk 7,30-38). Jézus egyiket sem teszi. Imája kifejezi, hogy nem önmagát, hanem a zsidó inkvizíciót és a római hatalmi gépezetet tartja bűnösnek, ugyanakkor azonban bocsánatot kér számukra Istentől. A keresztre feszítés kínjai közepette is hű maradt az általa hirdetett egyetemes szeretethez, illetve segítői és megmentői mivoltához (vö. 949. és 1242. lábj.).

Ezzel *a maga részéről* megtörte a „szemet szemért, fogat fogért”, az erőszak és a viszonterőszak, a gonosztett és a bosszú, a bűn és a büntetés, az „igazságos” megtorlás ősrégi ördögi körét – s ha van egyáltalán valami „megváltói” jellegű mozzanat Jézus szenvedésében, akkor az éppen e *példa értékű* tettében áll (nem pedig valamiféle engesztelő halálban, ahogyan Pál vélte, vö. 1463., 1473., 1475. lábj.).

[1641] E kiegészítés hitelességét már a „mert, ugyanis” (*gar*) kötőszó is kétségessé teszi (vö. 1024., 1241. és 1521. lábj.; Mk 523), de még inkább az a tartalmi megfontolás, hogy Jézus egész életében Isten feltétel nélküli és mindenkire érvényes megbocsátását hirdette (vö. pl. Mt 5,43-45; Lk 6,32-35), és soha, egyetlen egy alkalommal sem említett olyasféle korlátozást, hogy Isten megbocsátása csak a „tudatlanságból” elkövetett bűnökre vonatkozna. (Más kérdés, hogy ez az eleve korlátlanul rendelkezésre álló isteni megbocsátás csak akkor tud „hatni”, „érvényre jutni”, ha mi, emberek megbocsátunk egymásnak, vö. 722. lábj. és Mk 135, 673-674).

[1642] 35-38. v.: ld. Mk 15,31-32a.23.26.

[1643] A *kai*-nak (= és) – a Márk-szöveg (15,29-30.31-32) „utánérzéseként” – lehetne „is” jelentése, de az előző mondattal összefüggésben, továbbá mivel Lukács kihagyja a (szerinte) csupán nézelődő népet a gúnyolódók közül (vö. 1311. lábj.!), inkább *et adversativum*-ként kell értelmezni: „Az elöljárók viszont…” (vö. 888. lábj.).

[1644] Ezen kívül még kétszer hangzik el ugyanez a gúnyolódó felszólítás (37.39. v.), amelyben a korabeli messiáskép tükröződik: a valódi messiás csak győztes lehet (vö. Mt 16,22).

[1645] Megvető „ez”, vö. 1328. lábj.

[1646] Mivel a nagypolitikai képzettársításokat ébresztő „király” címet Lukács a katonák szájába adja (37. v.), itt egy rá jellemző, de bevett zsidó kifejezést használ (vö. 411. lábj.).

[1647] Ezzel a címmel Lukács ismét az Isten szolgája-teológiát szólaltatja meg (vö. 453., illetve 1520. és 1601. lábj.); egyébként csak egyszer találkozunk vele az evangéliumokban: Jn 1,34-ben használják bizonyos kódexek az „Isten fia” cím helyett.

[1648] Talán a Mk 15,23-ban, illetve 15,36-ban leírt két jelenet keveredik itt, mindenesetre Jézus megitatásának kísérlete Lukács beállításában csak a gúnyolódás része.

[1649] A katonák a kereszt feliratára hivatkoznak (amely így – Lukács ábrázolásában – nem a kivégzés okát jelöli meg, hanem csupán Jézus kigúnyolásának eszköze).

[1650] 39-43. v.: ld. Mk 15,32b.

[1651] Szó szerint: „felfüggesztett, felakasztott”.

[1652] Mivel a görög szóhasználat Isten gyalázására utal, Lukács fogalmazása pontatlan: itt is úgy kellett volna fogalmaznia, mint a 22,65-ben (*eisz auton*). – Márk arról beszélt, hogy a megfeszített zelóták „szidalmazták” Jézust, alighanem békés viselkedése miatt (Mk 969); az egyik zelóta itteni „isten-gyalázásának” oka viszont az, hogy Jézus nem tesz látványos megmentő csodát.

[1653] A 40-43. v. minden valószínűség szerint Lukács önkényes, mindenesetre Márk beszámolójának (15,32) ellentmondó alkotása, hiszen az ő ábrázolásában az egyik zelóta – úgy tűnik – „Jézus-hívővé” lesz (és ez tápot ad számos későbbi spekulációnak „az utolsó pillanatban történő megtérés”

azonban megfelelt neki; keményen rászólt, és ezt mondta: „[Még] te sem félsz az Istentől[1654], holott ugyanazon ítélet [nehezedik] rád?[1655] (41) Mi igazságosan [szenvedünk] ugyan, mert azt kapjuk, amit tetteink megérdemelnek; de ez semmi helytelent nem tett.” (42) Majd azt mondta: „Jézus[1656], emlékezzél meg rólam[1657], amikor eljössz királyi uralmaddal[1658]!” (43) Erre [ő] azt mondta neki:[1659] *„Ámen, neked mondom, ma velem leszel a Paradicsomban*[1660].”[1661]

[1662](44) Már a hatodik óra körül járt, amikor sötétség lett az egész földön a kilencedik óráig, (45) mivel a nap [fénye] megszűnt; a szentély függönye középen kettéhasadt;[1663] (46) [ekkor] Jézus nagy kiáltással így[1664] kiáltott:[1665] ***„Atyám,***[1666] ***a te kezedbe teszem le***[1667] ***[a]***

---

lehetőségét illetően). Olyan, *krisztológiai* jellegű *spekulációval* van itt dolgunk, amely Jézus személyéhez kívánja kötni az örök üdvösség lehetőségét, és ébren kívánja tartani a Jézus személyéhez kötődő messiási várakozásokat. Jézus tanításának egésze eleven cáfolata mindkét hipotézisnek.

[1654] Az „istenfélelem” eszerint (a zelóta felfogásában? vagy Lukácséban?) abban állna, hogy az ember „Isten ítéletét” ismeri fel abban, „amit a sors rámér”, és „alázatosan” el is fogadja azt (vö. következő lábj.)…

[1655] A zsidóság közmeggyőződése volt Isten kiegyenlítő igazságossága (ld. 41. v.!), ezért e kérdés mögött egy másik kérdés húzódik meg kimondatlanul: Ha Jézus ártatlanul szenvedi el a gonosztevők sorsát, mi vár akkor rájuk, ha majd Isten közvetlenül fog ítélkezni?

[1656] Ez a megszólítás annyira ritka, és annyira feltűnő épp ebben a helyzetben, hogy számos kódex hiteltelennek tartja, és kihagyja (***D***), vagy egyenesen átírja a szöveget, az ún. koiné-csoport például így: „Majd azt mondta Jézusnak: Emlékezzél meg rólam…”

[1657] Bevett zsidó könyörgési formula, ld. Zsolt 106 [105],4.

[1658] Szó szerint: „királyi uralmadban”, más kódexek szerint: „amikor bemész királyi uralmadba”; a „ma” hangsúlyozása a következő versben, illetve Lk 24,26 inkább az utóbbi változatot támogatná, de a lényeg mindkét megfogalmazásban ugyanaz: a megfeszített zelóta a Messiás ugyanazon diadalmas eljövetelére gondol, mint korábban (s majd még húsvét után is: ApCsel 1,6) a tanítványok, és amelyről Jézus világosan megmondta, mikor fog eljönni: Sohanapján! (Vö. Mk 10,37-39 // Mt 20,21-23; Lk 22,29-30.) Lukács természetesen Jézus „második eljövetelének” eszméjét is sugallja ezzel a kéréssel (vö. 1249. és 1325. lábj.).

[1659] Lukács három *hitelesen* jézusi szófordulatot is felhasznál Jézus *nem hiteles* mondásának megalkotásához: „ámen”, „mondom neked/nektek”, „ma”. Az első kettőre számtalan példa van, a harmadikra vonatkozóan ld. 4,21; 19,9, továbbá ugyancsak lukácsi fordulatként 5,26 – és főként 2,11: ez utóbbi tökéletes „szerkesztői ívet” alkot az itteni mondással. (Soha nem lehetünk tehát elég figyelmesek, amikor egy-egy Jézus szájába adott mondás hitelességét akarjuk megállapítani!)

[1660] Ez a szó az óperzsa nyelvből ered, ahol *pairi daeza* alakban mutatható ki; alapjelentése „kerítés”, ebből fejlődött ki „körülkerített kert” értelme. Héber megfelelője az Ószövetségben gyümölcsöskertre, díszkertre utal (Én 4,13; Préd 2,5). A zsidó irodalomban és az Újszövetségben vallási műszóvá lett. Óvatosan kell bánni vele, mert különböző korokban különféle helyzetekre alkalmazva más és más jelentésben használták.

Itteni értelmében kétségtelenül az örök üdvösségre, a „mennyországra” akar ugyan *utalni*, de ténylegesen nem azt *jelenti*, hanem „az igazak” tartózkodási helyét haláluktól a világ végéig, az „egyetemes feltámadásig” tartó „közbülső időben”

[1661] E mondás *nem jézusi* voltának döntő bizonyítéka, hogy hiteles tanításában Jézus semmiféle közbülső időről és helyről nem beszélt, épp ellenkezőleg, azt mondta, hogy Isten „három nap múltán”, azaz *hamarosan* „talpra állítja”, „feltámasztja” az „emberfiát” (ld. Mk 443-444), vagyis az embert, *minden* embert (ld. Mk 68).

[1662] 44-46. v.: ld. Mk 15,33.38.34.37.

[1663] Ami Márknál még egy *belső*, lelki folyamat képeiként értelmezhető (Mk 970 és 980), azt Lukács (és Máté is: 27,51-52) *külső* látványossággá, „bizonyító erejű” krisztológiai csodává *fújta fel*: a belső sötétségből valamiféle napfogyatkozás lesz, a függöny „fölülről az aljáig” való (azaz teljes) kettéhasadásából „középen” történő kettéhasadás – ami aztán persze a százados és a tömeg „megtérését” eredményezi (47-48. v.)…

[1664] Bár az itt következő mondást Lukács fogalmazta meg, tartalma tökéletesen jézusi, ezért szedtük úgy, mint a hitelesen Jézustól származónak tartott mondásokat.

Lelkemet[1668]***!"***[1669] Miután pedig ezt mondta, kilehelt.[1670]

[1671](47) Amikor a százados látta, mi történt[1672], dicsőítette Istent[1673], mondván: „Valóban igaz[1674] volt ez az ember!"[1675] (48) És az egész tömeg, amely erre a látványosságra gyűlt össze, miután végigszemlélte a történteket, mellét verve[1676] visszafordult [a városba]. (49) Távolabb[1677] ott álltak ismerősei[1678] mind[1679], és azok az asszonyok, akik őt követve vele

---

[1665] Az itt következő zsoltáridézetet Lukács azon a ponton alkalmazza, ahol Márk az „Istenem, Istenem" idézetet (Mk 15,34) – talán azért, mert ezt már ő is félreérthetőnek tartotta, *mintha* Jézus úgy gondolta *volna*, hogy Isten elhagyta őt. Mindenesetre ez a Lukács által közölt mondat, továbbá a János által alkalmazott zsoltáridézet („Isten beteljesítette [a szabadítás művét]") és bennfoglaltan Máté szavai is („elengedte a Lelket") megerősítik azt, hogy egyetlen evangélistának sem jutott eszébe sok későbbi teológus kedvenc teóriája: a kereszten Isten elhagyta Jézust, és/vagy: Jézus a kereszten úgy érezte, hogy Isten elhagyta őt. (Ld. ezt részletesen Mk 973-974-ben.)

[1666] Vö. 22,42; 23,34.

[1667] „Neked adom át, adom vissza", „jóságodba ajánlom", „rád bízom".

[1668] A görögben nem a *pszükhé* („lélek") szó áll, hanem a *pneuma* („szellem„), s az voltaképpen *Isten*, a Teremtő „életleheletét, életenergiáját", *„Lelkét"* jelenti, amelyet a teremtéskor „belelehelt" az emberbe (Mk 11, 65, 395). Ezért itt – amint Mt 27,50 és Jn 19,30 is bizonyítja! – tulajdonképpen annak kellene állnia, hogy „a te kezedbe teszem le *a Lelket"*, értelemszerűen: „a tőled kapott Lelket" („Lelk*em*et" helyett), aminek bizonyára az az akadálya, hogy Lukács a 31. zsoltárból vett *idézettel* fogalmazza meg azt, amit Máté és János saját szavaival.

[1669] A Mk 15,37-tel, illetve Mt 27,50-nel és Jn 19,30-cal történő összevetés azt mutatja, hogy ezzel a zsoltáridézettel Lukács csak azt fejtette ki (ezúttal Jézus szelleméhez hűen), amit Márk „kilehelt" kifejezése burkoltan tartalmazott, Máté és János pedig („elengedte a Lelket" – „átadta a Lelket") már egy fokkal világosabban írt le: azt az isteni Lelket, amelyet az élettel kapott (s amelyet élményszerűen megtapasztalt a Jordánba történt alámerítése után, ld. Mk 16), Jézus most *rábízza* Istenre. – Akármit jelentsen is ez, egy biztos: ezen a ponton *egyetlen evangélista sem* mondja azt, hogy Jézus „meghalt"!

Mi pedig hozzátehetjük: Ez a gesztus azt bizonyítja, hogy Jézus – még ha csak „bennfoglaltan" is, „nagy kiáltással" történő „kilehelésével", hiszen ebben a helyzetben ez is óriási „erő-tett" volt (vö. Mk 971 és 918-920!) – utolsó tudatos pillanatáig hű maradt önmagához, és a legkegyetlenebb szakítópróbában is megőrizte bizalmát abban az Atyában, akit korábban hirdetett. Első szava az volt: „Bízzátok rá magatokat Istenre" (Mk 1,15; Mk 24). Utolsó gesztusa (is) ennek tettre váltása.

[1670] Ld. Mk 979. – Az Ószövetség Jézus korában mértékadó görög fordítása (az ún. Hetvenes, LXX) nem használja az (önmagában vett) *ekpnein*-t „meghal" jelentésben, Pál pedig, valahányszor engesztelő áldozatként beszél Jézus haláláról, mindig az *apothnészkein* igét használja, csupán a Rómaiakhoz írt levélben nyolcszor (5,6.8; 6,8.9.10; 8,34; 14,9.15).

[1671] 47-49. v.: ld. Mk 15,39.40-41.

[1672] Ti. „hogy *így* lehelt ki" (Mk 15,39).

[1673] Márk nem tud erről.

[1674] Vö. 798. lábj.

[1675] Márknál ezt olvassuk: „Valóban egy isten fia volt…" Lehet, hogy Lukács attól tartott, hogy pogány származású olvasói azt értik majd a pogány százados kijelentésén, amit az ténylegesen jelentett? Vagyis hogy Jézus olyan valaki volt, mint a görög mitológia valamelyik istene vagy félistene? (Ld. részletesen Mk 983-ban.) Vagy ettől függetlenül, saját hagyományanyagát követve ismét Isten Szolgájának, a szenvedő Igaznak (Iz 53,11) a teológiáját képviseli? (Vö. 1520., 1601. és 1647. lábj.) Ez utóbbi mellett látszik szólni az ApCsel 3,14 és 7,52 szóhasználata.

[1676] A megtéréshez vezető szomorúságot kifejező gesztus (vö. 1176. lábj.); persze tényleges megtérésekről majd csak az ApCsel 2,37-41 számol be először, ugyancsak Lukács elképesztő túlzásával („mintegy 3000 lélek" – amikor Jeruzsálem teljes lakossága kb. 20000 fő volt).

[1677] Szó szerint: „messziről", aminek azonban itt nincs értelme. Látható: Lukács kényszere, hogy mindenáron „kijavítsa" Márkot (vagy mert itt is zsoltáridézetet alkalmaz?), megint pontatlan fogalmazáshoz vezet, akárcsak a 39. versben (ld. 1652. lábj.). Márknál helyénvaló a „messziről", hiszen azt mondja: „messziről szemlélték [az eseményeket]" (15,40). *„Messziről ott* állni" viszont képtelenség – kénytelenek vagyunk tehát így fordítani: „távolabb ott álltak", ahogyan ezt számos kódex is teszi.

jöttek Galileából, és látták ezeket.

[1680](50) És íme, egy József nevezetű férfi, a Főtanács tagja, jó[1681] és igaz[1682] férfi[1683] – (51) ez nem helyeselte[1684] amazok szándékát és eljárását – Arimateából, a júdeaiak[1685] [egyik] városából, aki várta Isten országát: (52) ez odament Pilátushoz, és elkérte Jézus testét, (53) aztán levette [a keresztről], becsavarta azt[1686] egy vászonlepelbe, és elhelyezte őt egy kőbe vágott sírboltban, amelyben [még] soha senki nem feküdt[1687]. (54) Előkészület napja volt, és [már] felfénylett a szombat[1688]. (55) Csatlakoztak hozzá, és követték azok az asszonyok, akik [Jézussal] együtt jöttek Galileából, megszemlélték a sírboltot, és hogy miképpen[1689] helyezték el a testét, (56) majd visszafordultak, és illatszereket és olajokat készítettek elő[1690]. Szombaton azonban megpihentek a parancsolat szerint[1691].

24 [1692](1)[1693] A hét első napján a kora reggeli szürkületben [az asszonyok] elmentek a

---

[1678] Vö. Zsolt 38 [37],12.

[1679] Elképzelhető, hogy Lukács Jézus tanítványaira is utal ezzel, hiszen ő nem számol be arról, hogy elfutottak (ld. Mk 14,50) – de azért mégiscsak furcsa lenne, ha Jézus „ismerőseiként" emlegetné őket. Talán csak „nagyzási mániája" tört elő belőle ismét (vö. 935., 1392., 1407. lábj.)?

[1680] 50-56. v.: ld. Mk 15,42-47; 16,1.

[1681] Egy korabeli mondás szerint: „Aki jó Istenhez és a teremtményekhez, az jó igaz; aki jó Istenhez, de rossz a teremtményekhez, az olyan igaz, aki nem jó." (Persze kérdés, hogyan lehet igaz az, aki nem jó.)

[1682] Ld. 798. lábj.

[1683] József „jó és igaz" voltának egyik bizonyítéka Lukács szemében az, hogy nem helyeselte Jézus kivégzését, a másik pedig, hogy eltemette Jézust.

[1684] Vö. Mk 994.

[1685] Ld. 217. lábj.

[1686] Lukács fogalmazása ellentmondásos: az „*azt*" úgy utal Jézus testére mint holttestre, de aztán a következő félmondatban azt írja: „elhelyezte *őt*", bár tény, hogy számos kézirat itt is az „*azt*" kifejezést használja. Márk viszont következetes: „levette *őt*…, és elhelyezte *őt*" (15,46).

[1687] Vö. Mk 829 vége.

[1688] Ez az esthajnalcsillag megjelenésére utal: a zsidó szemlélet szerint ez jelezte az új nap, ez esetben a szombat kezdetét. Ez az adat egyúttal azt is jelzi, hogy a tényleges temetésre már nem volt idő, hiszen szombaton minden munka tilos volt; ezért éppen csak „elhelyezték" Jézust a sírban (vö. Mk 1001), és hazatértek.

[1689] Ide kell beiktatni Jn 19,39-40 adatát, mely szerint mirrha- és áloekeverékkel „együtt" tették Jézust a lepelbe (nyilván úgy, hogy átitatták a leplet). Ez azért fontos, mert enélkül – tekintettel főként az áloe gyógyító hatására – Jézus talán nem élte volna túl sebesüléseit (vö. Mk 1005), illetve aligha jött volna létre testének lenyomata a leplen.

[1690] Márk szerint (16,1) „a szombat elmúltával" szerezték be az illatszereket (vö. Mk 1007, valamint 1009).

[1691] Ahogyan evangéliumának elején (2,22-24.27), Lukács itt a végén is hangsúlyozza, hogy a mózesi törvény előírásai szerint jártak el Jézussal.

[1692] 1-9a v.: ld. Mk 16,1-8. – *Márk* természetes, csodamentes húsvéti beszámolóját a későbbi evangélisták megváltoztatták, és – akárcsak Pál – hatalmas „természetfeletti" jelenségként ábrázolták Jézus „felébresztését, feléledését, talpra állását". Ezzel tragikus módon más irányt szabtak a „Jézus-eseménynek", lerakták, illetve megszilárdították egy új vallás alapjait – egy olyan vallás alapjait, amelynek már nem sok köze lesz állítólagos alapítójának eredeti tanításához, és amelyben – többek között – ismét döntő szerephez jutnak a Jézus által elutasított mitikus és mágikus elemek.

De – furcsa módon – talán mégis éppen ennek a tragikus történelmi tévútnak köszönhetjük, hogy Jézus emlékezete fennmaradt. Ha Pál és a többiek nem hitték volna azt, hogy „feltámadt a halottak közül", és ennek alapján nem csináltak volna belőle hatalmas csodalényt, akit a csodavágyó ókori ember el tudott fogadni „messiásnak", akkor eretnekként történt kivégzése után tíz-tizenöt évvel talán már senki sem beszélt volna Jézusról. Ma már azonban úgy tekinthetünk az egész krisztológiára, mint a pitypang apró „ejtőernyőire", amelyek fölöslegessé válnak, mihelyt a szelek szárnyán széthordták az életet rejtő magvakat. A mór megtette kötelességét. A mór mehet.

sírbolthoz, és elvitték az illatszereket, amelyeket előkészítettek. (2) A követ azonban a sírtól elhengerítve találták, (3) amikor pedig bementek, nem találták meg az Úr[1694] Jézus testét. (4) És történt, hogy miközben zavarban voltak emiatt[1695], íme, két férfi[1696] lépett oda[1697] hozzájuk villogó[1698] ruhában. (5) Amikor azonban félelem kerítette hatalmába őket, és a föld felé fordították arcukat,[1699] [azok] ezt mondták nekik:[1700] „Miért keresitek az élőt a halottak között?[1701] (6) (Nincs itt, hanem [Isten] fölébresztette.)[1702] Emlékezzetek vissza, hogyan beszélt nektek, amikor még Galileában volt, (7) mondván: [1703]»Az emberfiának bűnös[1704] emberek kezébe kell adatnia, keresztre kell feszíttetnie[1705], és a harmadik[1706] napon talpra kell állnia.«” (8) [Ekkor] visszaemlékeztek szavaira, (9) [majd] visszafordultak a sírtól, és hírül adták mindezeket[1707] a Tizenegynek és az összes többieknek. (10) A magdalai Mária, Johanna és Jakab Máriája[1708], és a többi velük lévő [asszony] volt ez. [Ők] mondták ezeket az

---

[1693] Lukács nemcsak Jézus szenvedéstörténetét, hanem a húsvéti eseményeket illetően is közelebb áll János hagyományvonalához, mint Márkéhoz és Mátééhoz.

[1694] Vö. 229. lábj.

[1695] Márk beszámolójában *nem* Jézus testének hiányától jönnek zavarba (vö. Mk 1014), hanem majd csak attól, hogy az üres sírban meglátnak egy fiatalembert.

[1696] Márknál: *egy fiatalember*. – A „két férfi” Lukács szóhasználatában „égi jelenségre” utal (ld. Lk 9,30; ApCsel 1,10), s a 23. v. valóban mint „angyalokról” beszél róluk.

Akik először beszéltek vagy írtak „egy fiatalember” helyett angyalról vagy angyalokról, azok végzetesen átállították a történelem váltóit, mert a helyett a Teremtő helyett, aki még Jézust, „a fiút” is (Mk 471, 693-696, 736, 916 vége) „kiszolgáltatta” (Mk 500) az emberi önkénynek és az erőszakos halálnak, egy olyan Varázslót hirdettek Istenként, aki tetszése (önkénye?) szerint avatkozik bele az általa teremtett világ törvényszerűségeibe, a történelemben egyszeri módon feltámasztja Jézust, és fantasztikus „megjelenésekkel” kíséri „feltámadását”, majd minden további nélkül „felviszi a mennybe”. (Vö. Mk 1005, 3. bek.!)

[1697] Márknál: *ült*. – A „lépett oda” kifejezést úgy is lehetne fordítani: „jelent meg nekik”, mivel ez a megjegyzés szintén „földöntúli jelenségre” utal, ld. Lk 2,9; ApCsel 12,7.

[1698] Ez a jelző szintén „túlvilági eseményre” utal, vö. Lk 9,29; 10,18; 17,24; ApCsel 9,3; 22,6.

[1699] Lukács ábrázolásában nem attól rettennek meg az asszonyok, hogy az üresnek hitt sírban mégiscsak találnak valakit, hanem a „két férfi” *„földöntúli”* jelenségétől.

[1700] Kimarad a márki fiatalember biztató szava, illetve tájékozódó-azonosító kérdése (Mk 1015).

[1701] Ez a kérdés nincs benne Márk szövegében. „Költői mivolta” és az általa sugallt válasz „magától értetődősége” szintén a történések csodás voltát akarja hangsúlyozni.

[1702] Kimarad Márk 16,6 vége („Íme a hely, ahová tették”) és 16,7 (felszólítás Jézus üzenetének átadására), és ezek helyett egy krisztológiai jellegű betoldás következik (ld. főként Mk 1020 utolsó bekezdését). – Ez a mondat nincs benne a ***D*** kódexben és az ólatin fordításokban.

[1703] A szenvedés-bejelentések szabad összefoglalása következik, amely ebben a formában sehol sem hangzott el, de Lk 9,44-hez áll a legközelebb.

[1704] Ez a jelző egyetlen szenvedés-bejelentésben sincs benne, viszont akkor használja Jézus, amikor megkezdődik a szenvedése (Mk 14,41). Mivel a „bűnös” itt feltehetően maga is csak azt jelenti, hogy „ember” (ld. 179. lábj., szemben a 942. lábjegyzetben foglaltakkal), fölösleges bőbeszédűségnek vélhetnénk, de Lukács valószínűleg a bekövetkezett események rettenetes mivoltát akarja aláhúzni ezzel.

[1705] Ez Lukácsnál (és Márknál) egyik szenvedés-bejelentésben sincs benne (csak Mt 20,19-ben), nyilvánvalóan a ténylegesen bekövetkezett események alapján került *utólag* a „jövendölésbe” (*vaticinium ex eventu*, vö. 868., 1302. és 1410. lábj.).

[1706] Lukács már az első és a harmadik szenvedés-bejelentésben is (9,22; 18,33) „harmadik napon”-ra változtatta a „három nap múltán”-t (Máté mindhárom bejelentésben), hogy Jézus józan helyzetfelmérését csodás jövendöléssé változtassa (vö. Mk 443)

[1707] A kommentátorok itt általában megjegyzik: „nem úgy, mint Márknál”, holott Márk megjegyzése („senkinek semmit nem mondtak el”) csak azt jelentheti: „semmit nem mondtak el *illetékteleneknek*” (ld. Mk 1023).

[1708] A kifejezésből az következnék, hogy Jakab felesége, de Mk 15,40.47; 16,1 Jakab anyjaként beszél róla (feltéve, hogy ugyanarról a személyről van szó).

apostoloknak[1709]. (11) De számukra afféle üres fecsegésnek tűntek ezek a szavak, és nem hittek nekik. (12)[1710] (Péter azonban felkelt, elfutott a sírhoz, és amikor lehajolt[1711], csak a [pólyázó] vászonszalagokat[1712] látta, és hazament, csodálkozva a történteken[1713].)[1714]

[1715](13) És íme, ketten közülük [még] azon a napon egy Jeruzsálemtől hatvan

---

[1709] Lukács itt a számára fontos „apostol"-fogalmat használja (vö. 6,13; 9,10; 11,49; 17,5; 22,14), noha a 9. és a 33. versben, valamint az ApCsel 2,14-ben is a „Tizenegy"-ről beszél (vö. 141. lábj).

[1710] Ezt a verset – amely Jn 20,3-10 megfelelője – számos fontos kódex tartalmazza, de nem tartalmazza a szintén jelentős ***D*** kódex és az ólatin fordítások. A legkülönfélébb elméletek születtek arról, vajon az első csoport *toldotta-e be* Lukács szövegébe, vagy a második *törölte-e abból*. Tömörsége, egyszerűsége és krisztológia-mentessége miatt mi úgy gondoljuk, hogy része volt Lukács eredeti szövegének, és az említett kódexek talán éppen azért hagyták ki, mert semmi rendkívülit (vagyis az időközben megerősödött feltámadáshitet alátámasztó mozzanatot) nem tartalmaz.

[1711] Értelemszerűen ki kell egészíteni: „és benézett a sírba".

[1712] Ezek (*othonia*, ld. még Jn 20,6) természetesen nem azonosak azzal a vászonlepellel (*szindón*), amelybe Jézust „becsavarták" (23,53), de azzal a „kendővel" (*szudarion*) sem, amelyről Jn 20,7-ben olvasunk. A szalagok (és a kendő is, ha ez utóbbi hitelesnek tekinthető) egyiptomi jellegű temetés *szándékára* utalnak: Arimateai József vihette oda őket húsvét hajnalán, amikor pótolni akarták a szombat beállta miatt elmaradt tisztességes temetést; ezekre azonban már nem lett szükség, mivel – ahogyan gondoljuk, ld. Mk 1005 – Jézus túlélte a keresztre feszítést; az elszállítása körüli sietségben aztán ezek a tárgyak ott maradhattak a sírban.

[1713] Többen úgy fordítják: „és elment, magában csodálkozva a történteken". Csakhogy – túl azon, hogy az ember általában „magában" szokott csodálkozni, tehát ezt nem kell hangsúlyozni – a visszaható névmást (*prosz [he]auton*) a 18,11-hez hasonlóan nem a *belső* folyamatot (imádkozás, csodálkozás), hanem a *külső* mozgást (megállás, elmenés) kifejező igéhez kell kapcsolni, s akkor ismét értelmes arám szófordulatot kapunk: „hazament". Megerősíti ezt a „párhuzamos" Jn 20,10: „A tanítványok tehát ismét hazamentek" (*apélthon prosz [he]autusz*).

[1714] Távolról sincs szó arról, hogy Péter az üres sír láttán arra gondolt volna: Jézus „föltámadt". Csodálkozott. A látszat ellenére a párhuzamos jánosi helyen (20,8) sincs szó ennél többről, csak a szövegkörnyezet (20,9) és persze a magyarázók számára eleve adott és tévedhetetlennek vélt feltámadáshit „szemüvege" láttatja úgy, mintha „a másik tanítvány" (János?) az üres sír, az ott hagyott vászonszalagok és az összehajtogatott kendő hatására „végre" elhitte volna, hogy Jézus „feltámadt". Valójában csak arról van szó, hogy most már „elhitte" azt, amit Mária Magdolna mondott nekik: „Elvitték az Urat a sírból…" (20,2). A két beszámoló tehát kölcsönösen megerősíti egymást.

[1715] Jézus ún. megjelenéseinek leírásait – *ahogyan* azok az evangéliumokban előttünk állnak – sajnos nem tekinthetjük hitelesnek. Bár kétségtelenül számos *történeti* elemet rejtenek, ezeket látványos *csodákkal* és korabeli *teológiával* duzzasztották fel, s az egészet olyan *csodás beállításban* tálalták, hogy már lehetetlen teljes biztonsággal megállapítani, pontosan mi is történt a valóságban. Jézus keresztre feszítése után szinte azonnal megindult a *legendaképződés*, az evangéliumok leírásának idején pedig már javában virágzott.

Mindez különösen is érvényes Lukácsra, mert ő annak a Pálnak a tanítványa volt, aki a „test szerint való Krisztusról", értsd: az ember Jézusról, az ő valódi történetéről tudni sem akart (2Kor 5,16), mert úgy tartotta, hogy „nem ember által", hanem a „Jézus Krisztust" „halálából feltámasztó Atyaistentől kapta apostoli küldetését" (Gal 1,1), mi több: azt vallotta, hogy „az általa hirdetett evangélium" „nem embertől való, hiszen nem embertől kapta vagy tanulta, hanem Jézus Krisztus kinyilatkoztatásából" (Gal, 1,11-12) – olyannyira, hogy egymás után kétszer kijelentette: „ha valaki más evangéliumot hirdetne", mint ő, „átkozott legyen" (Gal 1,8.9).

Mindazonáltal nagy óvatossággal és beleérzéssel, a „történeti Jézust", a szinoptikus evangéliumokból viszonylag jól megismerhető személyiségét és tanítását mindig szem előtt tartva megkíséreljük, hogy *feltételes jelleggel* a megjelenési leírásokból is kihámozzuk az alapjukul szolgáló, valóságos történést.

Az ún. emmauszi történetre vonatkozóan – amelyet Lukács szabályos csodaelbeszélésként fogalmaz meg, s amely nagy hasonlóságot mutat az etióp udvarnok megtérésének történetével (ApCsel 8,26-40) és számos hellenista legendával – ebben a szellemben *talán* azt mondhatjuk, hogy

stádiumnyi[1716] távolságban lévő, Emmausz nevű faluba mentek, (14) és mindezekről az eseményekről beszélgettek egymással. (15) És történt, hogy miközben beszélgettek és vitáztak, maga Jézus ért közelükbe, és velük együtt ment [tovább], (16) de [valami[1717]] akadályozta a szemüket abban, hogy felismerjék[1718]. (17) Ő pedig így szólt hozzájuk: *„Mik ezek a szavak, amiket jártatokban egymással váltotok?”* Komor tekintettel megálltak. (18) Egyikük, a Kleofás[1719] nevű megfelelt neki, és ezt mondta: „Te vagy az egyetlen a Jeruzsálemben időzők közül[1720], aki nem tudtad meg, mi történt ott ezekben a napokban?” (19) Erre azt mondta nekik: *„[Ugyan] mi?”* Ők pedig azt mondták neki: „Ami a nazarénus[1721] Jézussal [történt], aki tettben és szóban [egyaránt] [nagy] erejű prófétai férfiú[1722] volt Isten és

---

eredetileg két történet volt, amelyeket aztán az áthagyományozás folyamán egybeolvasztottak, illetve teológiával és csodás mozzanatokkal töltöttek fel.

Az első történet: Kleofás és kísérője, aki szintén Jézus „híve”, az ünnepnapok elmúltával, *„még azon a napon”* (vagyis „húsvétvasárnap”) elhagyják Jeruzsálemet, és Emmausz felé indulnak. Ekkor *valaki* hozzájuk társul. Lukács szerint Jézus az, idegen alakban (hasonlóan a János-evangélium „kertészéhez”, Jn 20,15), de valószínűleg azon *követek egyikéről* van szó, akiket Péter küldött el, hogy begyűjtsék a tanítványokat, akik az ünnep után csalódottan hazaigyekeztek. Ehhez csak a megfelelő városkapunál kellett tartózkodnia az illetőnek, jól meg kellett figyelnie, és szükség esetén beszélgetéssel tesztelnie kellett a hazatérő zarándokokat. Ez így is történik a 17-27. vers szerint (ha kihagyjuk belőle a krisztológiai jellegű 16.23b.25-27. verset). Aztán a 33-34. versben következik a folytatás: „Még abban az órában felkeltek, és visszafordultak Jeruzsálembe…”

A második történet: Ugyanaz a Kleofás *később* az időközben úgy-ahogy felépült, (gyalogolni még aligha tudó, tehát szamárháton haladó) *Jézussal* (és kísérőivel) utazik Emmauszig. Ez Jeruzsálemtől észak-nyugatra fekszik azon a Galileába vezető úton, amely azután Liddán vezet keresztül, ahol szintén laktak Jézusnak hívei (ApCsel 9,32). Jézus így könnyebben juthatott Galileába *anélkül, hogy felismerték volna* (vö. Mk 1024 vége, Mk 1025, 2. bek.), mint a Jordán ereszkedőjében haladó, nagy forgalmú zarándokúton. Amikor Emmauszba érnek, ahol Kleofás otthona lehetett, akkor történik az, amit a 28-31. és a 35. v. ábrázol: Jézus szeretne továbbmenni. Kleofás erőlteti, hogy éjszakázzon nála, mivel már késő van. Jézus bemegy, de csak egy búcsú-vacsorára, amelyet a maga sajátos módján ünnepel velük. Aztán „eltűnik”, persze nem a „semmibe”, mintha visszaváltozott volna „szellemmé” (vö. 37.39. v.), hanem az éjszakába, hogy annak leple alatt biztonságosabban folytathassa útját. Az ősegyházban később ismertté vált Kleofás pedig lelkesen mesélhetett erről az utolsó találkozásról a Mesterrel: „Nemde lángolt a szívünk, amikor beszélt nekünk az úton!?”

[1716] Egy stádium (görög *sztadion*) 192 méter, a hatvan stádiumnyi távolság tehát 11,5 km. Bár több Emmausz nevű (vagy később annak tartott) település volt Jeruzsálemtől nyugatra, észak-nyugatra, de egyik sem ilyen távolságra, ezért nem lehet *teljes biztonsággal* megállapítani, melyik településről van szó.

[1717] Lehetséges, hogy a passzív igealak itt is Isten nevét rejti (*passivum divinum*, Mk 59); ebben az esetben a „valami” helyett azt kellene írni: Isten; ezt valószínűsíti a 24,31 (ld. 1738. lábj.).

[1718] Ez a csodás beállítás *első* megnyilvánulása a leírásban. A hiteles történet helyreállításához ki kellene hagyni a szövegből.

[1719] Az Emmausz helységnévvel együtt a Kleofás személynév is azt igazolja, hogy Lukács elbeszélésének eredeti *magva* hiteles. – Jn 19,25 szerint Kleofásnak az a Mária volt a felesége, aki Jézus anyjának testvére volt. Mivel azonban egyetlen családban sem hívnak két lányt is Máriának, azt kell gondolnunk, hogy mostohatestvére, vagy unokatestvére volt Jézus anyjának. Mindenesetre eszerint Kleofás viszonylag közeli rokona volt Jézusnak.

[1720] Másik fordítási lehetőség: „Te vagy az egyetlen idegen Jeruzsálemben…”

[1721] Vö. Mk 1016.

[1722] A görögben két főnév áll egymás mellett (*anér prophétész* – férfi próféta). Itt azonban azzal a nyelvi jelenséggel állunk szemben, amikor a „férfi” (vagy az „ember”: *anthróposz*) főnév melléknévvé alakítja a rá következő főnevet. További példák az Apostolok cselekedeteiben: „gyilkos férfi”, „zsidó férfi”, „galileai férfiak”, „testvér[i] férfiak”, „athéni férfiak” (3,14; 10,28; 1,11; 1,16; 17,22) stb. (Hasonlóképpen „*anthróposz baszileusz* = királyi ember”, „római ember”, „zsidó ember”:

az egész nép szemében: (20) hogy miként szolgáltatták ki őt főpapjaink és elöljáróink halálos ítéletre, és miként feszítették keresztre.[1723] (21) Pedig mi abban reménykedtünk, hogy ő az, aki meg fogja váltani Izraelt.[1724] De hát ráadásul[1725] már harmadik napja is van, mióta ezek történtek.[1726] (22) De néhány közülünk való asszony is megdöbbentett minket. Miután kora reggel a sírnál voltak, (23) és nem találták meg a testét, eljöttek, és elmondták, hogy [még] látomást is láttak angyalokról[1727], akik azt mondták[1728], hogy él. (24) El is mentek néhányan a velünk lévők közül a sírhoz, és úgy találták, ahogyan az asszonyok is mondták, őt azonban nem látták." (25) Ekkor ő így szólt hozzájuk: *„Ó, [ti] esztelenek, és rest szívűek elhinni*[1729] *mindazt, amit megmondtak a próféták*[1730]*!* (26) *Nemde ezeket kellett elszenvednie a Messiásnak*[1731]*, és [ily módon] bemennie dicsőségébe*[1732]*?"* (27) És elkezdve Mózestől és az összes prófétáktól, az összes írásokban[1733] megmagyarázta nekik azt, ami róla [szól].[1734]

Mt 18,23; ApCsel 16,37; 21,39 – illetve „jövendölő szellem", szó szerint „szellem jövendölés", *pneuma püthón*: ApCsel 16,16.)

Kétségtelen, hogy a felsorolt példák egyikében-másikában elegendő, s talán célszerű is egyetlen főnévvel fordítani a jelzős szerkezetet („gyilkos férfi" helyett „gyilkos", „királyi ember" helyett „király"), mégis feltűnő, hogy az itteni helyen az általunk megnézett *tizenöt* fordítás közül mindössze *egy* (német nyelvű) él a jelzős szerkezettel. Talán feltételezhetjük, hogy a fordítók tudattalanja voltaképpen már a „próféta" szó ellen is tiltakozott (hiszen hogyan lehetséges az, hogy Jézus közvetlen tanítványai „csak" prófétának tartották őt?), a még halványabb „prófétai férfiút" pedig végképp nem tudta elviselni (vö. 1487. lábj., 2. bek.)…

[1723] Lukács ismét kimenti a *rómaiakat* (vö. 1619-1620. és 1623-1624. lábj.).

[1724] Természetesen a rómaiak igájától (vö. Lk 2,38; ApCsel 1,6).

[1725] A tanítványok messiáshitét nemcsak Jézus keresztre feszítése rendítette meg, hanem az is, hogy Isten utólag sem avatkozott be – pedig „már harmadik napja, hogy ezek történtek". A néphit szerint ugyanis a lélek három napig lebeg a holttest körül; ennyi idő eltelte után úgy látják, nincs már remény Jézus újjáélesztésére.

[1726] Jézus hiába igyekezett időben felvértezni őket a csalódás ellen (ld. Mk 862)…

[1727] Vö. 1696. lábj.

[1728] A „hogy [még] látomást is láttak angyalokról, akik azt mondták" a csodás beállítás *második* megnyilvánulása… Kihagyásával, illetve a húsvét reggeli események hiteles leírásának (Mk 16,1-8) figyelembevételével kézenfekvően adódik a lehetséges eredeti történés, illetve szöveg: „Miután kora reggel a sírnál voltak, és nem találták meg a testét, [az asszonyok] eljöttek, és elmondták, hogy él." Nyilvánvalóan a sírban ülő fiatalember közlése (Mk 16,6) alapján mondhatták el.

[1729] A mondat idáig tartó első részét hitelesnek tarthatjuk, mert a tanítványok begyűjtésére küldött követ szájában tökéletesen beválik az előző lábjegyzetben írtak folytatásaként: „Ó, ti esztelenek! Milyen restek vagytok elhinni [persze nem azt, amit a próféták állítólag előre megmondtak, hanem] hogy üres a sír, és hogy Jézus él – vagyis mindazt, amit megmondtak az asszonyok, és részben megerősítettek néhányan a veletek lévők közül is!"

Az „elhinni mindazt" a görögben *ténylegesen* azt jelenti: „hinni mindabban", vagy „hinni mindannak alapján" (*piszteuein + epi + dativus*); azért választottuk *mégis* a fenti fordítást, mert az többékevésbé kifejezi ki a Lukács által szándékolt értelmet és a magunk értelmezését is.

[1730] A mondat e második fele semmiképp nem hiteles, ld. 1734. lábj. Ez a *harmadik* csodás beállítás az elbeszélésben.

[1731] Mivel Jézus nem tartotta magát messiásnak (ld. 1242., 1486., 1578. lábj.), azt sem mondhatta, hogy „ezeket kellett elszenvednie" – hacsak meg nem tagadta keresztre feszítése előtti önmagát.

[1732] Hogyan mondhatta volna ezt az a Jézus, aki korábban minden dicsőségkergetést szigorúan elutasított (ld. Mk 620, Lk 1491, 1493), s majd a legvégén is elutasít (ApCsel 1,7-8)? Ha tényleg mondta volna, azzal ugyanúgy visszavonta volna egész tanítását, mint ha az utolsó vacsorán fegyvervásárlásra biztatta volna tanítványait (ld. 1517. és 1523. lábj.). – Megerősíti álláspontunkat 9,22 (ahol a szenvedést a „talpra állás" követi, nem pedig a bevonulás a dicsőségbe), illetve 17,24 (ahol Lukács itteni tétele apokaliptikus spekulációként lepleződik le).

[1733] Ez a kifejezés itt nem az ószövetségi szentírás egészére utal összefoglalóan, hanem az ószövetségi kánon – Mózes (a Törvény) és a próféták melletti – harmadik (maradék) részére, amelyet

(28) Elérkeztek ahhoz a faluhoz, ahová mentek, ő pedig úgy tett, mintha[1735] messzebbre menne. (29) Erre erőltették[1736], mondván: „Maradj velünk, mert esteledik, s a nap már bealkonyult!” Ekkor bement, hogy velük maradjon. (30) És történt, hogy amikor asztalhoz telepedett velük, kezébe vette a kenyeret, elmondta [fölötte] az áldást, megtörte, és átnyújtotta nekik.[1737] (31) [Isten][1738] pedig megnyitotta szemüket, és felismerték[1739], [de] aztán láthatatlanná vált számukra[1740]. (32) Akkor ezt mondták egymásnak: „Nemde lángolt a szívünk[1741], amikor beszélt nekünk az úton, amikor feltárta nekünk az Írásokat!?” (33) Még abban az órában felkeltek, és visszafordultak Jeruzsálembe. [Ott] egybegyűlve találták a Tizenegyet és a velük lévőket, (34) [akik] azt mondták: „[Isten][1742] valóban felébresztette[1743] az Urat[1744], és megmutatta[1745] Simonnak!” (35) Ők is kifejtették az úton történteket, és [hogy] miképpen ismerték fel[1746] [őt] a kenyér megtöréséről[1747].

[1748](36) Miközben ezeket beszélték, ő [maga] állt meg közöttük[1749], (és így szólt

---

„írásoknak” (*ketubim*) neveztek, s amelyben hangsúlyos szerepük volt a zsoltároknak (vö. 44. v.).

[1734] Nagy kár, hogy Lukács nem közli, mely „róla szóló” ószövetségi helyeket magyarázott meg Jézus. Ennek legvalószínűbb oka az, hogy Jézus *ebben a Lukács által feltételezett értelemben* egyetlenegy ilyen helyet sem magyarázott meg.

[1735] Mivel bizonytalan, nem számozzuk, de lehetséges, hogy ez is a csodás beállítások közé tartozik. Vö. 457. lábj., 3. bek.!

[1736] Szó szerint „erővel kényszerítették” – de itt ugyanarról a vendéglátói gesztusról van szó, mint a nagy lakomáról szóló példabeszédben, vö. 914. lábj.

[1737] Semmilyen komoly érvet nem lehet felhozni amellett, hogy Jézus Emmauszban megismételte volna „az utolsó vacsorát”. Inkább arról van szó, hogy Lukács az „eukharisztikus nyelvezetet” (vö. 22,19; 9,16) használja fel arra, hogy olvasóinak azt sugallja: ők is „a kenyér megtörésében” találkozhatnak a „Feltámadottal”, ahogyan egykor az emmauszi tanítványok. Ettől válik ez a mozzanat a *negyedik* csodás beállítássá. (Ld. még 1747. lábj.)

Bár a „kenyértörés” az ősegyházban a szó eredeti jelentésének megfelelően (vö. Iz 58,7a) és Jézus szelleméhez hűen a kenyér megosztását (is) jelentette (ApCsel 2,42.46), az evangélisták szándékoltan liturgikus nyelvezete erősen hozzájárult ahhoz, hogy a szegényekkel osztozás gyakorlatából vallási rítus legyen.

[1738] A görögben *passivum divinum.* Vö. 1717. lábj.!

[1739] Ez az *ötödik* csodás beállítás.

[1740] Ez a *hatodik* csodás beállítás (vö. 1715. lábj., utolsó bek.). A „láthatatlanná vált számukra” a görög világ sajátos kifejezése, Euripidésznél és Vergiliusnál egyaránt megtalálható, de az Újszövetségben csak ezen a helyen.

[1741] Szó szerint: „bennünk a szívünk”.

[1742] A görögben *passivum divinum.*

[1743] Meglepő, hogy miközben Lukács igyekszik olyan csodásan beállítani a dolgokat, ahogyan csak lehet, ezt a legősibb, legegyszerűbb, leghitelesebb kifejezést használja (*égerthé*, Mk 16,6).

[1744] Ez a *hetedik* csodás beállítás.

[1745] A görögben szintén *passivum divinum* áll: „láttatott Simon számára”, „láttatott Simon által”, értelemszerűen: „Isten megadta Simonnak, hogy lássa”. Bár az *ópthé* a „látomások, jelenések” egyik „klasszikus” kifejezési formája, nézetünk szerint itt valóságos fizikai látást fejez ki: Péter felkereshette rejtekhelyén, és láthatta az Arimateiai József által a sírból elvitt Jézust (vö. Mk 1005). Lukács beállításában persze ez már az elbeszélés *nyolcadik* csodás mozzanata.

[1746] A görögben itt is *passivum divinum* van, tehát valójában így kellene fordítani: „…és hogy [Isten] miképpen ismertette fel velük [Jézust]”.

[1747] Ennek a „felismerésnek” a feltételezhető eredeti értelme: a kenyér (saját kenyere?) megtöréséről, azaz *megosztásáról* ismerték csak fel igazán őt, a jóságát, és értették meg, mi is Jézus valódi szándéka, vagyis hogy ők maguk is „kenyerüket megtörő”, azaz osztozó emberekké legyenek (vö. Mk 856, 2. bek. vége).

[1748] Az 1715. lábj. első három bekezdésében mondottak szellemében itt (36-43. v.) sem kívánunk megfejteni, de még csak felvetni sem minden jelentős vallástörténeti, illetve szentírás-tudományi kérdést, csupán néhány, általunk fontosnak vélt mozzanatra mutatunk rá.

hozzájuk: ***„Békesség nektek!***[1750] *Én vagyok, ne féljetek!”*[1751]). (37) Erre megrémültek, és félelem kerítette hatalmába őket, és úgy vélték, hogy szellemet[1752] látnak. (38) Ekkor azt mondta nekik: *„Mit vagytok megrettenve, és miért támadnak ellenvetések szívetekben?* (39) *Nézzétek meg a kezeimet és a lábaimat, hogy [megbizonyosodjatok:] én magam vagyok az. Tapintsatok meg, és nézzétek meg, hogy egy szellemnek nincs húsa és csontja, amint látjátok, hogy nekem van.”* (40) (S miután ezt mondta, megmutatta nekik kezeit és lábait.)[1753] (41) És miközben még hitetlenkedtek az örömtől[1754], és csodálkoztak[1755], ezt mondta nekik: ***„Van itt***[1756] ***valami ennivalótok?”***[1757] (42) Erre ők átnyújtottak neki egy darab sült halat (és [egy darabot] a lépes mézből). (43) Fogta, és a szemük láttára[1758] megette[1759].

Lukács valamiféle gondolati akrobatikával próbál a reálisan gondolkodó emberek számára is elfogadhatóvá tenni egy olyan feltámadáshitet, amely nem hozható összhangba a mindennapok valóságával. Mindez fölöslegessé válik, ha feltételezzük, hogy Jézus valóban túlélte a keresztre feszítést, s így az effajta „megjelenési történetek” mögött egy valóságos ember és barátai közötti valóságos találkozások állnak – persze sajátos előzmények után, és sajátos körülmények között.

[1749] Az események *csodás beállítása* folytatódik, mintha Jézus „a semmiből” tűnne fel (ahogy állítólag „a semmibe” tűnt el a 31. v. szerint). A Jn 20,19.26 leírására épülő képzetet, mintha Jézus „a zárt ajtón (vagy a falon?) keresztül” jelent volna meg, egyszerűen eloszlathatjuk azzal a normális feltételezéssel, hogy ha a tanítványok (érthető félelmükben) zárva tartották az ajtókat, akkor Jézusnak előbb kopognia kellett, és meg kellett mondania a nevét, mire beengedték.

[1750] Ez a köszöntés nincs benne minden kéziratban, de fontos kódexek tartalmazzák, valószínűleg Jn 20,19.26-ból véve át. Mindazonáltal hitelesnek tarthatjuk, hiszen aligha hagyományozták volna át, ha csupán az akkoriban szokásos köszönőformula akart volna lenni. Tartalma inkább ez: „Bocsánatot nyert minden csüggedésetek, kétségbeesésetek, hűtlenségetek. Újrakezdhetünk!”

[1751] Ez az „önazonosítás” és bátorítás csak kevés kódexben van benne; alighanem Jn 6,20-ból vették át. – Valóságos alapja az lehet, hogy a keresztre feszítés túlélése tényleg rendkívüli dolog, „szinte hihetetlen”, ezért semmi különös nincs abban, hogy a tanítványok először „nem akartak hinni a szemüknek”. *Ebben* a megközelítésben reálisan is *lehet* értelmezni a 37-41a vers – egyébként szintén *a csoda légkörét* árasztó, apologetikus célzatú – leírását.

[1752] A ***D*** kódex szerint „kísértetet”.

[1753] Ez Jn 20,20 csaknem szó szerinti betoldása a legtöbb kódexben.

[1754] „Az örömtől” kifejezés a 22,45-beli „a szomorúságtól” ellenpontozása Lukács részéről, de nagyon is valóságos alapja lehet. Gondoljunk csak az asszonyok „ekstázisára”, amikor a sírban ülő fiatalembertől megtudják, hogy Jézus él (ld. Mk 1022).

[1755] Az adott helyzetben teljesen természetes volt a csodálkozás (vö. 1751. lábj.), noha *Lukács beállításában* a *csodahangulatot* kívánja fokozni (vö. 468. lábj.!).

[1756] Pontosabban: „ezen a helyen” (*enthade*). A szinoptikus evangéliumokban csak itt fordul elő ez a helyhatározószó, egyébként Lukács is a *hóde*-t használja.

[1757] Ez a kérdés nem illik a helyzethez, ha azt feltételezzük, hogy a jelenet egy házban játszódik, hiszen feltételezhető, hogy egy lakásban akad valami ennivaló. Ebből arra következtethetünk, hogy lakott területen kívül zajlik az esemény (lehet, hogy erre utal az *enthade* használata a *hóde* helyett?) – ami nagyon is érthető, hiszen a kivégzést túlélő elítéltnek nyilvánvalóan bujkálnia kellett a hatóságok elől, ha nem akart hamarosan ismét a kezükre kerülni (vö. Mk 1024 vége; 1025, 2. bek.). Következtetésünket megerősíti, hogy a következő vers szerint (néhány kódexben) nemcsak sült halat (kiváló *úti* eledel!) adnak Jézusnak, hanem lépes mézet is; házon belül ugyanis nem szokásos a mézet a lépből kiszívni: ez csak szükségmegoldás, hogy puszta vidéken – ahol vadméhek tanyáznak – éhségét csillapítsa az ember.

[1758] A „szemük láttára” kifejezéssel – ahogyan az egész jelenettel – *Lukács* Jézus „feltámadásának” valódiságát, illetve a „Megfeszített” és a „Feltámadott” azonosságát kívánja igazolni, *eredetileg* azonban nem kell szükségképpen ezt a bizonyító jelleget látni az eseményben: Jézus megéhezett, tehát érdeklődött, van-e ott (a lakatlan helyen) valami ennivalójuk. Persze a megdöbbent tanítványok számára, a krisztológiai bizonyítás szándékától függetlenül, valóban bizonyító erejű lehetett Jézus evésének ténye – arra nézve, hogy nem „kísértetet látnak” vagy „álmodnak” (vö. ApCsel 10,41).

[1760](44) Aztán így szólt hozzájuk: ***„Ezek azok a szavak, amelyeket elmondtam nektek, amikor még veletek voltam,***[1761] *hogy be kell teljesednie mindennek, amit megírtak rólam Mózes törvényében, a próféták (könyveiben) és a zsoltárokban.”*[1762] (45) Akkor megnyitotta értelmüket, hogy megértsék az Írásokat,[1763] (46) és ezt mondta nekik:[1764] *„Meg van írva,*

Hogy aztán ez a valóságos evés olyan valaki részéről, akinek megtapogatható húsa és csontja van (39. v.), összeegyeztethető-e azzal (a hittel), hogy az illető pár nappal korábban „meghalt, de feltámadt”, és valójában már a transzcendens lét lakója – mindenkinek magának kell eldöntenie.

[1759] Bizonyos kódexek hozzáteszik: „és a maradékot odaadta nekik”. Ebben az esetben természetesen módosítani kell az előző mondat fordítását: „…szemük láttára *evett”*.

[1760] Magától értetődőként *feltételezhetjük*, hogy Jézus, miután maga is visszatért Galileába, ismét összegyűjtötte a Péter által (Jeruzsálemből) oda vezetett tanítványokat (ld. Mk 1019-1020), hogy *felkészítse* őket jövendő feladataikra, és immár önállóan folytathassák művét (hiszen ő maga többé nem működhetett nyilvánosan Izrael területén, hacsak nem akarta hamarosan ismét kivégeztetni magát). Azt is feltételezhetjük, hogy Jézus – hasonlóan más újraéledtekhez – a halál közvetlen közelében *új tapasztalatokat* szerzett Istenről (vö. 561. lábj., valamint 1768. lábj., utolsó bek., továbbá Mk 1036).

E két feltételezés szem előtt tartásával magyarázzuk az alábbi mondásokat (44-49. v.), amelyek nem feltétlenül egyazon alkalommal hangzottak el.

[1761] Ez a mondás intenzív ismétlő oktatásra utal, és annál is inkább hitelesnek tekinthetjük, mert a rabbiiskolákban bevett szokás volt a mester szavainak „bevésése”, sőt leírása annak érdekében, hogy a lehető legjobban megóvják azokat a feledéstől és a szándékos vagy akaratlan hamisítástól. Ősi szokás volt ez már a próféták és tanítványaik körében is, aminek ragyogó példája Jeremiás és Báruk esete: „Jeremiás magához hívatta Bárukot, aki aztán Jeremiás diktálására mind leírta a könyvtekercsre azokat a szavakat, amelyeket az Úr a prófétához intézett.” Amikor pedig a főemberek a könyv eredetéről kérdezik Bárukot, így felel: „Jeremiás diktálta le nekem, és én tintával leírtam ebbe a könyvbe” (Jer 36,4.18; ld. még Jer 36,32; 45,1).

Az ilyen pótlólagos segítség nélkül nehéz lenne realista módon megmagyarázni, hogyan kerülhetett be oly sok, nem csupán tartalmában, hanem stílusában is eredeti Jézus-mondás és példabeszéd az írásos hagyományba. A tapasztalat ugyanis azt mutatja, hogy amit határozottan felismerhető módon hozzáköltöttek, az stilisztikai szempontból is kontárnak, logikátlannak és Jézustól idegennek bizonyul. Még azt sem zárhatjuk ki, hogy például Lévi-Máté már a nyilvános működés idején is készített jegyzeteket, amelyeket aztán húsvét után – a „póttanfolyamon” készült kiegészítésekkel együtt – „hitelesítés céljából” Jézus elé tárt. Más kérdés, hogy későbbi gyűjtők és szerkesztők hogyan bántak az esetleg így keletkezett anyaggal. (Vö. Tamás-ev. 1; Pisztisz Szophia 42-43.)

[1762] Józanul szemlélve a dolgot, *semmi* sincs megírva „Jézusról” az Ószövetségben, de szinte tetszés szerint lehet belőle bármit egy elképzelt messiásra vonatkoztatni, s az evangélisták – és más újszövetségi szerzők – meg is tették, „jó kedvvel, bőséggel”. Csak egy kis csokor az állítólag Jézusról szóló „jövendölésekből”: 2Móz 12,46c; 21,32; Iz 53,1-12; Zak 12,10b; Zsolt 22,8-9.16.19; 34 [33],21; 41 [40],10. Hogy aztán Mk 1,2-3 egy Malakiás-idézetet (3,1) tévesen Izajásnak *tulajdonít*, vagy Mt 27,9-10 egy Zakariás-szöveget (11,12-13) *összemos* egy Jeremiás-szöveggel (32,6-11)? Nagyobb baj, hogy ha egy prófétai szó nem fedi pontosan Jézus életének valamely eseményét, akkor az Írást *hozzáigazítják* az élethez (például 2Móz 3,6-ot Mt 22,31-32-ben, Iz 8,23-9,1-et Mt 4,15-16-ban, Iz 49,8-at 2Kor 6,1-2-ben), vagy *kitalálnak* egy igehelyet (mint Jn 7,38-ban vagy Jak 4,5-ben), vagy *azt mondják*, hogy azok a próféták, akik a kereszténységnek szánt kegyelemről jövendöltek, tulajdonképpen nem is értették helyesen saját szavaik valódi értelmét, azt csak az Újszövetség szerzői tárták fel a maguk krisztológiai értelmezésével (1Pét 1,10-12). – Ld. még 1703., 1731-1732. és 1734. lábj.

[1763] Ez nem igaz abban az értelemben, mintha Jézus ószövetségi idézetekkel támasztotta volna alá, és így mintegy isteni igazolással látta volna el saját sorsának alakulását (vö. 1734. lábj.), de nagyon is elképzelhető egy másfajta értelemben. Zsidó tanítványai (és más hallgatói) időről-időre beleütközhettek abba a problémába, hogy Mózesnek van-e igaza, vagy Jézusnak, ahogyan a „színeváltozás” történetének összeütközése ezt nagyon világosan mutatja (ld. Mk 472, Lk 439). Az effajta vitákat Jézus mindig azzal döntötte el, hogy „Isten akaratára”, a Teremtő eredeti szándékára mutatott rá –

hogy[1765] *így szenved*[1766] *a Messiás, és a harmadik napon talpra áll (a halottak közül)*[1767]*,* (47) *és az ő nevében* ***minden nemzetnek***[1768] *– Jeruzsálemtől kezdve*[1769] *–* ***hirdetik****, hogy* ***térjenek***

arra, ami „kezdetben volt", ami az Ószövetség írásain is át-átcsillan, de amit az emberi hagyományok ismételten elfedtek (ld. Mk 7,8.9-13; 10,2-9). Ilyesfajta szemnyitogatásról itt is szó lehet.

[1764] A 46-48. v. az „apostoli igehirdetés" fő témáit foglalja össze, ahogyan azok az *Apostolok cselekedeteiben* megjelennek: 1. „az Írások beteljesedése" (2,23-32; 4,10-11; 13,28-29.33-37; 26,22-23), 2. „megtérés és bűnbocsánat hirdetése" (2,38; 3,19; 5,31; 10,43; 13,38-39; 26,18), 3. „a Tizenkettőnek megadott tanúságtevői szerep" (1,8; 2,32; 3,15; 5,32; 10,41; 13,31). Ez azonban nem zárja ki, hogy az összefoglalás jézusi igazságmagvakat is tartalmazzon (ld. alább).

[1765] Itt-ott talán bele lehet magyarázni, de ténylegesen sehol sincs megírva az Ószövetségben, hogy a Messiás erőszakos halállal fog *meghalni* (hiszen bármiféle messiásnak épp az a lényege, hogy *diadalt arat*…), és aztán harmadnapra talpra áll, az pedig még kevésbé, hogy a Messiás nevében *minden* nemzet számára megtérést és bűnbocsánatot kell hirdetni (a Messiás feladata éppenséggel *saját* nemzetének „felszabadítása"…). – Ld. még a hivatkozásokat az 1762. lábjegyzetben.

[1766] A „szenved" itt is, mint a hasonló helyeken, azt jelenti, hogy „[erőszakot] szenvedve meghal".

[1767] A ***D*** kódex kihagyja ezt a nem jézusi (vö. Mk 8,31; 9,31; 10,34) kifejezést.

[1768] Az evangéliumok két különböző küldést eredeztetnek Jézustól.

1. A Tizenkettőnek „*csak Izrael házának* elveszett juhaihoz" kell mennie. A pogányokhoz és a félpogány szamaritánusokhoz vezető út kifejezetten tilos számukra (Mt 10,5-6). Ez megfelel Jézus, a zsidó próféta eredeti küldetéstudatának és magatartásának (Mt 15,24). E két Jézus-mondás egyikét sem találhatta ki valamelyik evangélista akkor, amikor az egyház már régen gyakorolta a pogánymissziót.

2. Az újra feléledt Jézusról minden szinoptikus evangélium – több-kevesebb krisztológiába csomagolva – egyöntetűen áthagyományozta, hogy követeit kifejezetten *minden néphez* küldte (Mk 16,15; Lk 24,47; Mt 28,19; ld. még ApCsel 1,8). Ez nyilvánvalóan ellentmond az első küldésnek. Természetesen kézenfekvő a gyanú, hogy pogánymisszionáriusok utólag adtak ilyen szavakat az újra feléledt (vagy „feltámadottnak" tartott) Jézus szájába, hogy saját magatartásukat igazolják. Mégis súlyos megfontolások támadnak ezzel szemben. Egyrészt már Péter megkezdte (Pál előtt!) a pogánymissziót (ApCsel 10,1–11,20), másrészt – bár az Apostolok cselekedetei karizmatikus indítékra (álomlátásra) vezeti vissza Péter döntését (10,9-16), de – rendkívül valószínűtlen, hogy a zsidó módra gondolkodó és érző apostolok a Mester kifejezett parancsa ellenére, csupán egy kétségbe vonható vízió alapján bátorkodtak volna rálépni a „pogányokhoz vezető útra".

Történetileg valószínűbb, hogy passiója után *maga Jézus helyesbítette* a küldési parancsot (vö. Mk 261 és 267). Talán azért, mert fölismerte, hogy a Főtanács vallási uralma alatt álló Izraelben – legalábbis belátható időn belül – nincs esélye Isten országáról szóló igehirdetésének. Vagy talán azért, mert a halál küszöbén még hatalmasabban élte át Isten szeretetének „totális határtalanítását" (vö. Mk 1036). Persze ez nem fér össze a róla mint Isten megtestesüléséről kialakult képpel. Egy istennek valóban nincs is szüksége arra, hogy helyesbítse magát. Egy istenkeresőnek azonban magától értetődően mindig tovább kell tanulnia, és szükség esetén helyesbítenie kell magát (vö. Mk 8 és 16!).

[1769] Valószínűleg *Jézustól* származott az az utasítás, hogy követői – a „minden nemzethez" szóló küldetés ellenére – Jeruzsálemben kezdjék meg missziójukat. Hiszen a tanítványok számára sokkal kézenfekvőbb lett volna hazájukban, Galileában kezdeni, ahol már sokan ismerték és kedvelték Jézust, mintsem az életveszélyes Jeruzsálemben, ahol tévtanítóként feszítették keresztre mesterüket – anélkül, hogy Isten a nyilvánosság számára felismerhető módon beavatkozott volna.

Hogy mi indította Jézust erre az útmutatásra, az alighanem ugyanúgy az ő titka marad, mint az, hogy – minden „józan megfontolás ellenére" – mi indította őt magát a látszólag öngyilkos jeruzsálemi útra, vagy ha már odament, miért nem menekült el, amikor még megtehette volna (vö. Mk 604 és 884).

De azt sem zárhatjuk ki, hogy pusztán *Lukács* teológiai koncepciójának megnyilatkozásáról van szó, hiszen az ő beállításában az üdvösség üzenetének kiindulópontja Jeruzsálem (1,5-25), Jézus missziójának célja is Jeruzsálem (9,51), és az apostoli misszió kisugárzásának központja is Jeruzsálem lesz (ApCsel 1,8). Ennek szellemében Lukács minden húsvéti történést Jeruzsálemre összpontosít, és kihagy vagy átalakít mindent, ami zavarja koncepcióját. Nála Jézus nem megy

meg[1770]*, [és így elnyerjék] a bűnök bocsánatát*[1771]. (48) ***Ti vagytok a tanúi ezeknek.***[1772] (49) *És íme, én elküldöm rátok Atyám ígéretét*[1773]*, ti pedig* ***üljetek meg a városban, amíg [Isten]***[1774] ***fel nem ruház titeket erővel a magasságból***[1775]***.”***

[1776](50) Majd kivezette őket Betánia tájékáig[1777], és kezeit felemelve megáldotta[1778] őket. (51) És történt, hogy miközben megáldotta őket, eltávolodott tőlük[1779], (és felvitetett a

---

vissza Galileába, ennek megfelelően törli az üres sírban várakozó ifjú üzenetének kétségtelenül nehezen értelmezhető, de fontos részét: „Menjetek el gyorsan, és mondjátok meg tanítványainak és Péternek: »Előttetek megy Galileába.« Ott látni *fogjátok* őt [magát], amint megmondta nektek” (Mk 16,7; Mk 1019-1020), s ehelyett a következőket adja a (szerinte) „két, villogó ruhájú férfi” (vö. 1696. lábj.) szájába: „Emlékezzetek vissza, hogyan beszélt nektek, amikor még Galileában *volt*… [Ekkor] visszaemlékeztek szavaira, [majd] visszafordultak a sírtól, és hírül adták mindezeket…” (Lk 24,6-8). Így aztán Jeruzsálemből indulhatnak küldetésük teljesítésére az apostolok, és zavartalan a folytonosság az Apostolok cselekedeteivel. (Az is lehetséges, hogy éppen e folytonosság érdekében, *később* toldották be Lukács evangéliumába a Jézus mennybemeneteléről szóló szavakat: „és felvitetett a mennybe”; ld. még 1779-1780. lábj.)

[1770] Ez teljes összhangban áll Jézus kezdeti céljával is, ld. Mk 1,15.

[1771] Ez természetesen nem idegen Jézustól, de az ő „álma”, „Isten országa” sokkal tágabb valóság, mint „a bűnök bocsánata” (ld. Mk 22). Jézus szellemiségéhez ezért közelebb áll a Máté-evangélium megfogalmazása: „Tegyetek tanítvánnyá minden nemzetet” (szó szerint: „tanulóvá”: 28,19), különös tekintettel Mt 11,29-re (Tanuljatok tőlem!”) és Jn 13,15-re („Példát adtam nektek!”).

[1772] Azaz mindannak, amit Jézus tanított és tett, és ami vele történt – a jövőre vonatkozóan pedig mindannak, amivel Jézus megbízta őket.

[1773] E kijelentés tartalma, és a tartalom megvalósításának módja annyira bizonytalan, hogy nem bocsátkozunk találgatásokba.

[1774] A görögben *passivum divinum*.

[1775] Ez a felszólítás két okból is hitelesnek látszik: egyrészt azért, mert emberileg az lett volna kézenfekvőbb, hogy azonnal munkához lássanak, másrészt azért, mert Jézus sem önfejűen látott neki küldetésének, és teljesítette azt a végsőkig, hanem éppen ezzel a „magasságból jött erővel” felruházva (ld. Mk 11-13, 131, [444, 884], 919, 973).

[1776] A húsvéti beszámoló befejező része (50-53. v.) olyan „elragadtatás-történet”, amilyennel az Ószövetségben, az ókori zsidóság irodalmában és a hellenista regényirodalomban is lehet találkozni (ld. Hénokh vagy Illés elragadtatása, Mózes mennybevétele, Izajás felmenetele, Tüanai Apollóniosz mennybemenetele). Mindazonáltal ez is rejteget hiteles mozzanatokat.

[1777] *Lukács ábrázolásában* ez természetesen azt jelenti, hogy „kivezette őket *Jeruzsálemből*, Betánia tájékáig”, de nem lehetetlen, hogy *eredetileg* azt jelentette: „kivezette őket *Galileából*, Betánia tájékáig”. Ha ugyanis helytálló az a feltételezésünk, hogy a tanítványok Jézus felszólítására kezdték meg önálló működésüket a veszélyes Jeruzsálemben (1769. lábj.), akkor az is könnyen elképzelhető, hogy magának Jézusnak kellett fölvezetnie ezeket a gyönge és tanulatlan kisembereket a főváros határába, és útközben – végső felkészítésként – meg kellett erősítenie őket, hogy meg tudják kezdeni az *ő* harcukat Jeruzsálemért (vö. Mk 604). Ez esetben ennek megfelelően lehetne értelmezni az ApCsel 1,12 leírását is: „…az Olajfákról elnevezett hegyről visszatértek Jeruzsálembe” (ahonnan a húsvéti események után visszamentek Galilába, vö. Mk 16,7).

[1778] „Megáldani valakit” azt jelenti: Istentől jót kívánni, kérni számára (vö. Mk 581). Nem tudjuk, hogy ez itt konkrétan miben állt, de biztosan nem kerülünk szembe Jézus lelkületével, ha feltételezzük: azt, hogy „egyek legyenek” (vö. Jn 17,21). – A kezek felemelése testileg látható módon fejezi ki az áldást.

[1779] Az egész Újszövetségben csak Lukács által (ezen kívül még Lk 22,59-ben és ApCsel 27,28-ban) használt *diisztanai* ige azt jelenti: eltávolodik; ez gyalogosokra vonatkoztatva csak azt jelentheti: „elmegy onnan”, és semmiképp sem azt, hogy „fölemelkedik, fölfelé haladva lebeg” (ahogyan a *neaniszkosz* is „fiatalembert” jelent Mk 16,5-ben, nem pedig „angyalt”). Krisztológiai buzgóságában Lukács nem veszi észre, hogy az „eltávolodott” és a „felvitetett” értelemszerűen kizárják egymást (vagy elment, vagy felment: a kettőt egyszerre nem tehette) – ahogyan a Betű rabjává vált utókor sem lát nehézséget egymásmellettiségükben (pedig tudhatták volna Páltól, hogy a Betű öl: 2Kor

mennybe)[1780]. (52) Ők pedig (miután [az Istennek kijáró hódolattal] leborultak előtte)[1781], nagy örömmel fordultak vissza Jeruzsálembe, (53) mindenkor[1782] a templomban[1783] voltak, és [ott] Istent áldották. (Ámen.)[1784]

3,6). Természetesen az is lehetséges, hogy az „és felvitetett a mennybe” későbbi *betoldás*, amelynek révén összhangot akartak teremteni az ApCsel 1,9 leírásával (ld. még 1780. lábj.).

Nézetünk szerint az „eltávolodott” kifejezés őrzi Jézus és tanítványai búcsújának hiteles, csodamentes beszámolóját. Persze nem tudjuk, hová ment Jézus, de ennek a kérdésnek nincs is különösebb jelentősége. Két dolgot azonban elég nagy biztonsággal feltételezhetünk: 1. Elítélt és a keresztre feszítés sebeivel megjelölt „államellenes bűnözőként” nem működhetett többé nyilvánosan Izrael területén. 2. Lelkületét ismerve teljesen valószínűtlen, hogy „visszavonult”, ahelyett hogy új missziós területet keresett volna – különösen akkor, ha helytálló (ld. 1768. lábj.), hogy tanítványai számára éppen ő nyitotta meg az „örömüzenet” hirdetésének globális (Lk 24,47; Mt 28,19), sőt kozmikus távlatait (Mk 16,15).

[1780] Nagyon fontos, régi kódexek (א, ***D***, ólatin fordítások és a sínai szír fordítás) *kihagyják* ezt a megjegyzést, amely Jézus *istenítésének* korai megnyilatkozása ugyan, de Mk 10,18 és 12,29, illetve Lk 4,8 ismeretében semmi kétségünk nem lehet arra nézve, hogyan reagált volna Jézus erre az istenítésre, ha alkalma adódott volna… (Vö. Mk 1047.)

Persze lehetséges, hogy az említett kódexek csak azért hagyták ki ezt a megjegyzést, mert úgy látták, hogy az itteni leírás, amely húsvét vasárnapjára teszi Jézus „mennybemenetelét”, ellentmondásban áll az ApCsel leírásával (1,3-11), amely szerint ez húsvét után a 40. napon történt. Ha viszont kihagyták ezt a megjegyzést, akkor logikus volt számukra, hogy a Jézus mint Isten előtti leborulást is kihagyják (ld. köv. lábj.), hiszen az ókori felfogásban épp a mennybevitel volt az „istenné válás” bizonyítéka, amint ez kiderül például Szophoklész, Plutarkhosz vagy Lukianosz műveiből. Ámbár még mindig kérdés marad, hogy miért nem járt el ugyanígy az א kódex is.

A „mennybemenetel” Lukácstól származó, két különböző leírása közötti ellentmondás feloldására sokféle kísérlet született, ezek közül *példaként* megemlítjük azt, amely szerint evangéliumában Lukács azt akarta hangsúlyozni, hogy Jézus „felmagasztalása” elválaszthatatlan „feltámadásától”, az Apostolok cselekedeteiben viszont a „mennybemenetel” a „megjelenések” lezárása, illetve az apostoli misszió kiindulópontja.

[1781] Az א kivételével az előző lábjegyzetben említett kódexek kihagyják ezt a megjegyzést is, amely szintén Jézus kezdődő *istenítésének* jele. Ha valóban megtörtént volna ez a leborulás, Jézus határozottan és felháborodottan tiltakozott volna ellene, mert neki az volt a meggyőződése, hogy ez egyedül Istent illeti meg (ld. Lk 4,7-8!), és amikor mégis iránta tanúsítottak ilyen tiszteletet, akkor haragra gerjedt (Mk 47, 2. bek., 1. pont), illetve visszautasította (Mk 583 és 587). (A két kivétel nagyon is indokoltnak látszik: az egyik esetben egy megszállott járt el így [Mk 194], a másikban megbilincselten, összeverve kell tűrnie [Mk 953].)

[1782] A „mindenkor” a 19,47; 22,53-beli „naponta” kifejezés tükörképe.

[1783] Lukács elbeszélése a templomban kezdődött, amikor egy magányos pap megkapta Keresztelő János születésének ígéretét, most pedig a templomban fejeződik be, ahol összegyűlik a tanítványok csapata, amely „az új Izraelt” szemlélteti. Hasonlóképpen az Apostolok cselekedetei is kiemeli majd a templom jelentőségét az ősgyülekezet életében (2,46; 3,1; 5,42). Fontos azonban tudatosítanunk, hogy a Jézus-tanítványok templomi jelenléte az imádságra és a tanításra korlátozódott, egyetlenegy említés sincs arról, hogy részt vettek volna az áldozati kultuszban. Úgy látszik tehát, hogy magukévá tették Jézusnak az áldozatbemutatásra irányuló kemény kritikáját (ld. Mk 656-657, 777 és 847).

[1784] „Jézus húsvétjának” kultikus jellegű ábrázolásával ér véget Lukács evangéliuma, s ez annyiban találó, hogy az ősegyház minden vasárnap kultikus módon emlékezett meg Jézus „feltámadásáról”. Számos kézirat azzal húzza alá az evangélium záradékának liturgikus jellegét, hogy hozzáteszi: Ámen.

FÜGGELÉK

János és Jézus

Keresztelő János és Jézus viszonyának problémája sokrétű. A kifejtésben öt réteget veszünk majd szemügyre, itt a bevezetésben azonban csak arra szeretnénk rámutatni, hogy amikor erről beszélünk, akkor az általunk teljes bizonyossággal és világossággal nem ismert (s talán soha meg sem ismerhető) egykori valóság és az evangélisták többé-kevésbé világosan felismerhető teológiai fikciói *között* mozgunk: azt próbáljuk megfogalmazni, hogyan is történhettek a dolgok valójában, azaz *reális hipotézist* igyekszünk alkotni, jobbára mellőzve a bonyolult szövegértelmezési – exegetikai – munka folyamatát (amiből egyébként kiderülhetne, hogy egy-egy szöveget miért sorolunk egyik vagy másik kategóriába, miért ilyen vagy olyan értelmezést adunk neki), s csak e munkafolyamat (pillanatnyi) végeredményét közöljük.

1. Keresztelő János önértelmezése. – János igehirdetésének tartalma hatalmas apokaliptikus látomás volt: Isten, a haragos bíró megelégelte népének (az emberiségnek?) bűneit, elhatározta magát a végső bosszúra és rendcsinálásra, s a végrehajtás is küszöbön áll: a fejszét már a fák gyökerére tette, hogy kivágjon minden olyan fát, amely jó gyümölcsöt nem terem, és kezében van már szórólapátja, hogy megtisztítsa szérűjét: búzáját csűrbe gyűjti, a pelyvát soha ki nem alvó tűzben égeti el; mindettől csak az menekülhet meg, aki jó gyümölcsöket terem, megvallja bűneit, és bűnbánata jeléül alámerítkezik nála a Jordán vizében (Mt 3,5-12; Mk 1,4).

János e *haragos Bíró-Isten* és az Általa tervezett apokaliptikus végmegoldás[1] előfutárának, *útkészítőjének tartotta magát* (Jn 1,23: „Én a pusztában kiáltónak szava vagyok. Egyengessétek az *Úr* útját", vö. Mk 1,2), s úgy vélte, hogy ő, aki csak vízbe meríti az embereket, arra sem méltó, hogy lehajoljon, és megoldja a saruszíját annak, aki majd utána jön, aki erősebb, hatalmasabb nála, és aki majd (az isteni ítélet) tűz(é)be meríti bele az embereket (Mk 1,7; Mt 3,11; Lk 3,16; Jn 1,26-27).[2]

2. Jézus önértelmezése. – Négy rövid mondatban csak a lényeg: a) *Nem tartotta magát Messiásnak.* Amikor Péter ezt vallja róla, szigorúan megtiltja tanítványainak, hogy ezt híreszteljék róla (Mk 8,30-31). Föltárva a zsoltárszöveg belső ellentmondását, kimutatja, hogy a „Lélekben szóló" Dávid tévedett, és nem létezik semmiféle Messiás (Mt 22,41-46)! A főpap kérdésére, ő-e a Messiás, azt feleli: „Te mondtad", ami annyit tesz: „Ez a te véleményed. Én azt mondom..." (Mk 14,62). – b) *Nem tartotta magát Istennek* (Mk 10,18-ban így szól a gazdag ifjúhoz: „Miért mondasz engem jónak? Senki sem jó, csak egyedül Isten"). – Ezekkel szemben: c) *„Emberfiának" tartotta magát*, azaz egyszerű, normális embernek, aki eszik és iszik (Mt 11,19), akinek nincs hová lehajtania a fejét (Mt 8,20), aki azért jött, hogy keresse és megmentse, ami elveszett (Lk 19,10), s aki nem uralkodik, csak szolgál (Mk 10, 44). – d) *„Isten fiának"* vagy „a" fiúnak *tartotta magát*, azaz: Istenhez tartozónak, Isten képviselőjének, követének (Mk 12,6), aki tudja, milyen az Isten (Mt 11,27), akinek viselkedése olyan, mint Istené (Mt 5,45: „*Így* lesztek fiai..."), s akiben ezért Istennek kedve telik (Mk 1,11).[3]

3. Keresztelő János véleménye Jézusról. – Gyakorlatilag lehetetlen megmondani, kinekminek tartotta János Jézust, mert nincs hozzá fogódzópontunk, különösen János és Jézus találkozásának időpontjára nézve: legfeljebb azt feltételezhette Jézusról, hogy a bűnbánók

[1] Vö. „Endlösung", „Ez az harc lesz a végső" stb.

[2] Itt nyitva hagyhatjuk azt a kérdést, hogy ezen az „utána jövőn" valamiképpen magát Istent, vagy – ami valószínűbb – az Isten döntését végrehajtó Messiást értette-e.

[3] Ennek megfelelően azt is tanította, hogy bárki lehet „Isten fiává", sőt az is a dolgunk, hogy Isten „gyermekeiből" Isten „fiaivá-lányaivá" váljunk.

egyike; még a legvégén, halála előtt is *csak a bizonytalanságát tudjuk megragadni:* „Te vagy-e az eljövendő, vagy mást várjunk?" – kérdezteti börtönéből (Mt 11,3; Lk 7,19). Ez a kérdés azonban közvetett tagadást takar, hiszen azt mutatja, hogy János még a börtönben is a sokak által vágyva vágyott „igazi Messiásra" várakozott, aki dávidi harcossággal kiszabadítja Izraelt a rómaiak (őt pedig Heródes) kezéből, azaz nem tartotta Jézust a Messiásnak![4]

Megerősíti ezt az eredményünket, ha helytálló az az értelmezés, amelyet annak a minősítésnek adhatunk, amellyel János nagyon korán illette Jézust: *„Isten báránya"*. Feltételezhető, hogy eredetileg akkor mondta ezt rá, amikor Jézus elvált tőle, kicsit élesebben: hátat fordított neki (Jn 1,36[5]). János, aki prófétaként minden bizonnyal mélységesen meg volt győződve istenképének tévedhetetlenségéről, érezve-látva korábbi követőjének, Jézusnak az elfordulását, azt vár(hat)ta, hogy *Istennek szánt áldozati bárányként le fogják ölni Jézust*, hiszen biztos, hogy az igazságos Bíró soha ki nem alvó tűzben fogja sütögetni mindazon bűnösöket, akik megvetik az ő (János) megmentő alámerítését.[6]

4. Jézus véleménye Keresztelő Jánosról. – Jézus *kezdetben* szimpatizált, sőt *azonosult János istenképével és apokaliptikus teológiájával,* és elfogadta az alámerítéssel történő rituális megtisztulást: ezért meríttette alá magát Jánossal a Jordánban (Mk 1,9).

Az alámerítéskor szerzett istenélménye, istentapasztalata (Mk 1,10-11), valamint az azt követő pusztai számvetés (Mk 1,12-13; Mt 4,1-11; Lk 4,1-12) nyomán megváltozott a véleménye („teológiája"), és *szakított János elveivel és gyakorlatával:* nem tért vissza hozzá, hanem új utakra lépett.[7]

Érdekes bizonysága lehet ennek a fordulatnak Jn 3,25. Miért olyan fontos az evangélista számára betoldani, hogy vita támadt János tanítványai és egy meg nem nevezett „zsidó" között az alámerítés értelméről és hatásáról? Valószínűleg azért, mert – immár – maga Jézus vitatta az alámerítés szükségességét, hiszen később azt fogja tanítani (Mk 7,18-23), hogy csak a belső szándék, a szív milyensége teszi az embert tisztává vagy tisztátalanná. Egyébként: a ***h*** kódex „zsidó" helyett „Jézus"-t olvas ezen helyen...

Mindazonáltal Jézus továbbra is *elismerte egykori mestere érdemeit:* méltányolta, hogy János az igazságosság útjára akarta vezetni kortársait (Mt 21,32), noha ő maga már túllépett azon; dicsérte állhatatosságát és aszketikus keménységét, melyet Isten(nek a saját módján felfogott) ügyéért vállalt (Mt 11,7-8.18), és arra a következtetésre jutott, hogy „asszonyok szülöttei között nem támadt nagyobb Jánosnál" (ez persze emfatikus keleti beszédmód, nem értendő szó szerint). Nem vitatta el János prófétai mivoltát (Mt 11,9a; Lk 7,26a) – de hogy „prófétánál is többre" tartotta volna, ez a gondolat a fordítók tévedésén nyugszik csupán, akik a tárgyesetet alanyesetként értelmezik (Mt 11,9b; Lk 7,26b[8]).

Elismerése azonban nem akadályozta meg Jézust abban, hogy ki ne jelölje *a saját mércéje szerint* János helyét: „Aki Isten országában a legkisebb, az nagyobb nála" (Mt 11,11). Jézus szerint tehát *János kívül volt az Isten országán*, bár kívül a legnagyobb; de a belül lévők közül a legkisebb is nagyobb nála! Mi magyarázza ezt a kemény véleményt? Egyszerű: Jézus a feltételek és korlátok nélküli szeretet országát hirdette, ezt nevezte „Isten országának". A fiúságra magát méltatlannak nevező „tékozló fiú" (Lk 15,19.21) vagy a magát bűnösnek tartó,

---

[4] E megállapításunk alapján kiegészíthetjük a János önértelmezéséről mondottakat is egy nagyon fontos elemmel: *nem* tartotta magát Jézus előfutárának!...

[5] A helyes fordítás *nem* „[Jézus] közeledett", *hanem* „körbejárt", „arra járkált" (Csia Lajos fordítása), azaz gyakorlatilag: „elment mellette" – ahelyett hogy odament volna hozzá!

[6] Egészen más kérdés – még utalunk rá –, hogyan értelmezi majd János evangélista az „Isten báránya" kifejezést.

[7] Mk 1,14; Mt 4,12-13.17; Lk 4,14-15; Jn 1,36.37-39; 3,22-23; 4,2.

[8] A *perisszoteron* eredeti értelme nem az, hogy „[ő] nagyobb", hanem: „[ti] nagyobbat [kerestek]". Vagyis: „[*ti* kerestek] prófétánál is nagyobbat", mivel úgy vélitek, „ez az, akiről írva áll..." (Mt 11,1; Lk 9,27).

irgalomért esdeklő vámos (Lk 18,12) a szeretet e mágneses terén belül mozog; az aszkéta, ám bosszút és erőszakot hirdető (Mt 3,7; Lk 3,7) János kívül marad rajta: kívül, a korrekt igazságosság világában (vö. Mt 21,32).

Ezen általános véleményét Jézus több más nyilatkozatával is igazolta: Elutasította János böjtölési gyakorlatát (Mk 2,18-19a), amely mögött az a gondolat húzódott meg, hogy engesztelni kell az igazságos Istent. Továbbá *elvetette* annak az Illés prófétának a szellemét, aki lemészároltatta a Baál-papokat (1Kir 18,20-40), és úgy látta, ez a szellem támadt föl Jánosban, aki szintén erőszakkal akart „helyreállítani minden régit" (Mt 17,10-13; 11,13). Meglehet, Jánost is *besorolta* azok közé, akik erőszakosan lépnek föl Isten országa ellen, és elragadják azt a néptől (Mt 11,12). Az azonban biztos, hogy Jánost a „benne megbotránkozók", vagyis az őt elutasítók közé sorolta (Mt 11,6; Lk 7,23[9]), és világosan *kimondta*: „A törvény és a próféták Jánosig tartottak; attól kezdve Isten országa hirdettetik jó hírként" (Lk 16,16).[10]

Jézus mindezek ellenére *nem kiáltotta ki magát győztesnek Jánossal szemben*. Szerényen és józanul megállapította: a gyümölcsök mutatják meg, melyik út a „bölcs" (Mt 11,19; Lk 7,35), hiszen gyümölcseikről ismerszenek meg a próféták (Mt 7,16), és nem a kortársak szeszélyei (Mt 11,16-17) vagy teológiai divatok döntenek érvényességükről.

5. Az evangélisták véleménye Keresztelő János és Jézus viszonyáról. *– Az a kép, amely általánosan él a keresztényekben János és Jézus viszonyáról, az evangélisták teológiai fikcióinak eredménye.* A fentiek ugyanis azt mutatják, hogy egy nagyon rövid (a Jézus alámerítését megelőző) időt leszámítva János és Jézus „szemben állt" egymással, teljesen ellentétes „teológiai irányzatot" képviselt. Az evangélisták azonban ezt a képet szinte a felismerhetetlenségig eltorzították, sőt ellenkezőjére fordították.

Egyrészt harmonizálták, „szinkronba hozták" Jánost és Jézust: Márk azzal, hogy a Jézus által megvalósítandó „Szentlélekbe merítést" adja János szájába, meg sem említve a (valóban Keresztelő János-i) „tűzbe merítést" (1,8). *Lukács* enyhébben, a tűz mellett említve a Szentlelket (3,16). *Máté* azzal, hogy szó szerint ugyanazzal a mondattal foglalja össze János és Jézus tanításának lényegét: „Térjetek meg, mert elközelgett a Mennyek országa" (3,2; 4,17). *János* is a legteljesebb összhang képét kelti a vőlegény és barátja képével (3,29).

Másrészt, ezen az összhangon belül, *Jézust fokozatosan egyre inkább fölébe helyezték Jánosnak: Márknál* (ebben a szűkebb összefüggésben) ez még alig jelenik meg: a (Mátétól ismert) Keresztelő János-i igehirdetés lényegét Jézusnál így toldja meg: „és higgyetek az üdvösség jó hírében" (1,15). – *Máté* úgy állítja be a dolgot, mintha épp Jánosnak lett volna igénye Jézus által alámerítődni, s csak Jézus energikus intésére lett volna hajlandó alámeríteni őt (3,14-15), ami képtelenség, hiszen János még a börtönben is kétségbe vonta, hogy egyáltalán Isten küldte-e Jézust (Mt 11,3).[11] – *Lukács* már egyenesen grandiózus tablót fest: a „felülmúló párhuzamosság" sémájával mutatja be János és Jézus születésének hírül adását, majd születésük történetét, s e kétszer két pillért diadalívként köti össze Mária látogatása Erzsébetnél, közelebbről a Magnificat: Lukács beállítása szerint János anyja meddő, *angyali híradás* nyomán mégis fiút szül (1,5-25), Jézus anyja pedig egyenesen szűzként szül fiút, szintén *angyali híradás* nyomán (1,26-38), a fiúk közül az egyik a Magasságbeli prófétája (1,57-80, konkrétan a 76. v.), a másik viszont már csaknem a Magasságbeli maga: Üdvözítő, Messiás és Úr (2,1-20, konkrétan a 11. v.), *a középső* történet pedig (1,39-56) egyszerre fejezi ki a párhuzamosságban rejlő harmóniát (a két várandós nő találkozása, ld. festészet) és a

[9] Az erőszakos Jánosnak nem tetszett az egyetemes megbocsátást prédikáló és gyakorló, szelíd Jézus.

[10] Vö. Mt 11,13, amely hiányosnak, és ezért bizonytalan értelműnek látszik, de Lukács alapján talán így értendő: „Valamennyien, a törvény és a próféták, beleértve Jánost is, [csak] prófétálták Isten országát", azaz a bizonytalan jövőre ígérték, „mostantól azonban [általam] fölkínáltatik".

[11] Mellesleg ha Máténak igaza lenne, akkor Jézus csak úgy csinált volna, *mintha* szüksége lenne a bűnbánati alámerülésre – azaz színjátékkal, hazugsággal kezdte volna működését.

felülmúlás motívumát (1,43: „Uram anyja jön hozzám"). – *János* (a maga krisztológiájának megfelelően) még magasabbra, sőt a lehető legmagasabbra vonja az ívet: nála Jézus a világ bűneit elvevő „Isten báránya" (1,29), „Isten Fia" (1,34), maga az isteni Logosz (1,1), aki azonos Istennel (1,2), ettől azonban ábrázolásában még tökéletes az összhang Keresztelő János és Jézus között (1,6-8; 1,26-34; 3,28-30).

Harmadrészt – ami immár egészen konkrétan János és Jézus viszonyát illeti – *az evangélisták (ószövetségi minták alapján) megteremtették az* (azóta közkeletű és általánosan elfogadott) *„előfutár-sémát"*, nevezetesen hogy János Jézus előfutára, útkészítője. *Mindhárom szinoptikusnál* megtalálható ez az elképzelés (Mk 1,2; Mt 11,10; Lk 7,27 – ezenkívül Lukácsnál még egy másik összefüggésben is: 1,76), s mindhárman egy Malakiástól vett idézettel (3,1) fogalmazzák meg azt: „Íme, elküldöm előtted követemet (*angelosz*!), hogy előkészítse előtted az utat."

Csakhogy van itt egy „kis" turpisság; (pre)koncepciójuk érdekében az evangélisták kétszeresen is megváltoztatták az idézet eredeti szövegét: *annak* főmondatában nincs benne az *„előtted"*, mellékmondatában pedig „előtte*d*" helyett „előtte*m*" áll. Micsoda különbség! Az eredeti értelme az, hogy Jahve elküldi követét (aki egyébként Mal 3,23 szerint Illés próféta), hogy elkészítse számára (!), *a Bíró-Isten számára* az utat – az evangélisták által konstruált értelemben viszont Isten Keresztelő Jánost küldi (aki a visszatért Illésnek számít, vö. Mt 11,13; 17,10-13), hogy elkészítse az utat *Jézus számára*... Íme, egy nagy hatású kis krisztológiai csavarás... Az alkalmazás abszurditása egyébként is nyilvánvaló lesz, ha elolvassuk a teljes Malakiás-kontextust (3,1-5): „Nézzétek, elküldöm követemet, hogy előkészítse előtte*m* az utat. Hamarosan belép szentélyébe az Úr... Lám, már jön is!... De ki fogja tudni elviselni jövetele napját? És ki maradhat állva, amikor megjelenik? Mert olyan, mint az olvasztók tüze és a ványolók lúgja. Leül, mint az ezüstolvasztó és tisztító mester... Elmegyek hozzátok és ítéletet tartok..." Ez lenne érvényes Jézusra?

Ugyanilyen, bár kisebb súlyú csavarással még egyszer találkozunk a szinoptikus evangélisták Keresztelő Jánosról szóló történetében: mindhárman megváltoztatják az idézett izajási mondat tagolását, feltételezhetően azért, hogy hihetőbbé tegyék a prófécia és annak „beteljesedése" közötti összefüggést, így aztán az „Egy hang kiált: Készítsetek utat a pusztában az Úrnak!" (Iz 40,3) helyett azt olvashatjuk: „Egy hang kiált a pusztában: Készítsetek utat az Úrnak!" (Mk 1,3; Mt 3,3; Lk 3,4).

Ezt a „hibát" egyébként Lukács az 1,76-ban is elkövette, csak „pontatlanul", ismét elárulva krisztológiai tendenciózusságát: „az Úr, a Magasságbeli útjának előkészítése" helyett ugyanis mondanivalójának megfelelően „a Messiás útjának előkészítését" kellett volna írnia...

János aztán nem körülményeskedik utalásokkal és idézetekkel, hanem minden teketóriázás nélkül szájába adja Keresztelő Jánosnak a séma klasszikus megfogalmazását: „Én nem vagyok a Messiás, hanem csak előfutára" (3,28).

A fentiek nyilvánvalóvá tehetik, hogy János és Jézus – tűz és víz, föld és ég. János (minden nagysága ellenére) mindenestül a zsidóság világán belül mozog, Jézus viszont (minden zsidó gyökere ellenére) kilépett abból, és átlépett Isten világába, a kivételek és feltételek nélküli szeretet vidékére. És mindaz, aki az igazságosság talaján állva akarja berendezni az életet (a sajátját, a másokét, a társadalomét), ugyanúgy kívül van Isten országán, mint Keresztelő János – hacsak meg nem tér...

* * *

Ha lényegileg helytálló az, amit a fentiekben elmondtunk, akkor joggal vetődik fel a kérdés: ***Mi az oka annak, hogy az evangélisták*** (nyilván a már rendelkezésükre álló szóbeli igehirdetés alapján) ***úgy állítják be János és Jézus viszonyát, ahogyan?***

Adhatunk erre néhány ***„felszíni" magyarázatot***. Például: *alapjában nem értették* a lényeget (többek között, hogy Jézus számára nem a saját személye volt fontos, hanem az „ügy", Isten országa), de lenyűgözte őket Jézus nagysága, és ezt valahogyan ki „kellett" fejezniük; *félreértettek* egyes kijelentéseket („Isten báránya", „prófétánál is nagyobbat"); vagy mondhatnánk azt is: az első keresztény nemzedékek, s bennük az evangélisták csak *azokkal a fogalmakkal és gondolkodási sémákkal* ragadhatták meg a Jézus-jelenséget, amelyek zsidó, illetve görög (hellenista) múltjuk, hitük, világnézetük, műveltségük alapján rendelkezésükre álltak; de hivatkozhatnánk egyszerűen az általános vallástörténeti folyamat, a *legendaképződés* érvényesülésére, amelynek során egyre jobban fölfújják a dolgokat.

Mindezek mögött azonban meghúzódik egy ***mélyebb ok:*** Az első keresztény nemzedékekben *senki sem akadt, aki képes lett volna fölfedezni a Jézus-jelenség és a jézusi üzenet radikális újdonságát és eredetiségét, s ezzel együtt azt is, hogy a Jézus-jelenség lényegét lehetetlen a régi fogalmakkal és sémákkal kifejezni;* ezzel szemben a „Krisztus-eseményt" azokra a vallási alapkérdésekre adott válaszként értelmezték, amelyek évszázadok óta foglalkoztatták – a zsidóságot. Ez a válasz pedig egy mondatban így hangzik: Jézus a megígért Messiás. Ennek a válasznak a jegyében aztán kisajátították a zsidó üdvtörténetet és szent írásokat, persze átértelmezve őket – ld. Malakiás... – és beléjük vetítve saját Krisztus-értelmezésüket; így keletkeztek például a „Jézusra vonatkozó" „jövendölések"...

De miért nem akadt senki, aki képes lett volna fölfedezni Jézus radikális újdonságát? Hatalmas műveltségre, netán zsenialitásra lett volna szükség hozzá? Talán más az igazi gyökere. Az, hogy *az első keresztényeknek nem volt valódi önazonosság-tudatuk,* és voltaképpen csak „jobb zsidóknak" tartották magukat (a Jézusban mint Messiásban nem hívő zsidóknál), következésképpen lényegileg meg is maradtak a zsidó hagyományvonalban és gondolkodásmódban.

Számottevően azonban azóta sem változott a helyzet: a „keresztény" teológia és gyakorlat mindmáig legjobb esetben is egy „jobb kiadású" zsidó, mondhatnánk úgy is, „ószövetségi" teológia és gyakorlat, középpontjában a vér általi megváltással és a Tízparancsolattal...

Megelőlegezett szeretet

(Jn 7,53–8,11)

Az ebben a történetben leírt esemény *minden valószínűség szerint Jézus működésének utolsó napjaira (legfeljebb heteire) esik*, amikor egyrészt Lukács szerint (21,37) napközben a Templomban tanított, éjszaka azonban kiment az Olajfák hegyére (Márk-Máté: Betániába), és ott tartózkodott, másrészt élete már közvetlen veszélyben forgott (ezért is ment ki az Olajfák hegyére?); ezt a helyzetet Lukács már a 19,47-48-ban így foglalja össze: „Naponta tanított a templomban. A főpapok és az írástudók keresték a módját, hogyan pusztíthatnák el őt…"

Az egyik kora reggel, amikor ismét megjelent a Templomban (Lk 21,38 és Jn 8,2 szinte szó szerint megegyezik), „a farizeusok és írástudók egy házasságtörésen ért asszonyt vittek oda, és középre állították". Az „erkölcs őrei" feltehetően szokásos szimatoló körútjukról tértek vissza zsákmányukkal: magánházaknál és nyilvános szórakozóhelyeken egyaránt tevékenykedtek.

Közlik Jézussal a tagadhatatlan tényállást, majd azt, hogy Mózes törvénye mit rendel az ilyen esetre (ti. halálbüntetést – 5Móz 22,22 –, ami gyakorlatilag a megkövezés volt), és ***megkérdezik a népszerű rabbit, akiről közismert irgalmassága*** és a bűnösök iránti szeretete, mi az ő véleménye. Az evangélium szerint „ezzel próbára akarták tenni, hogy aztán bevádolhassák"; az utolsó napok légkörében ez nagyon is lehetséges, mégsem szükségszerű feltételezni: elég, ha azt gondoljuk, hogy tisztességes és ügybuzgó, de engedelmes teológusok voltak, már ti. Mózesnak akartak engedelmeskedni (hiszen arra hivatkoznak, hogy „Mózes azt parancsolja a törvényben..." – amelyet hitük szerint mintegy Isten diktált neki).

Mindazonáltal ***kérdésük sokszorosan rafinált – és életveszélyes*** (akárcsak az a kérdés volt, szabad-e adót fizetni a császárnak, Lk 20,22): Jézus négyszeresen kínos helyzetbe kerül. Ha megengedi a megkövezést, akkor (1) szembekerül Róma törvényével, amellyel a kivégzések jogát magának tartotta fenn, (2) pusztulni hagyja az asszonyt és (3) szembekerül saját elveivel is; ha megtiltja a megkövezést, akkor (4) szembekerül Mózes törvényével, amely Isten törvényének számított. Ezek közül az 1-es és a 4-es szembekerülés mint lázadónak, illetve törvényszegőnek az életét veszélyezteti! Olyan választ kellene tehát adnia, amely egyszerre felel meg mind a négy, egymást kizáró követelménynek. Abszolút képtelenség, gondoljuk.

Lehet, hogy egy pillanatig Jézus is habozott, és ezért „hajolt le és kezdett ujjával írni a földön". Talán időt akart nyerni a gondolkodásra. De ez nem valószínű, hiszen az adózás kérdésekor is tesz egy látszólag időhúzó gesztust („Hozzatok nekem egy dénárt!"), pedig valójában már tudja, miért kéreti oda a pénzt. Ebben az esetben viszont eleve ***azért hajolt le, hogy valamit írjon a porba. De mit?***

Sokan és sokszor találgatták ezt, és *két válasz* látszik a legvalószínűbbnek. *Az egyik:* annak a törvénynek a szövegét írta le, amelyre a vádlók hivatkoztak, amely azonban ilyen esetben azt is előírta, hogy a bűntárs férfit is ki kell végezni (5Móz 22,22); *a másik:* jelképesen Jeremiás 17,13-ra akarta emlékeztetni őket (és esetleg ezt a mondatot írta is): „A porba íratnak [értsd: megsemmisülnek] azok, akik elpártolnak tőlem, mert elhagyták az Urat, az élő vizek forrását."

Az első változat mellett szól könnyebb érthetősége, *a második* mellett az, hogy magasabb, elvi síkon ad választ a kérdésre (és mint prófétai jelképes cselekedet is jobban illik Jézushoz, továbbá tartalmilag is jobban illik hozzá, mint a ragaszkodás a mózesi törvényhez). Mindenesetre az utóbbi azt jelenti, hogy a törvény szigorát érvényesíteni szándékozó vádlókat Jézus Isten ítélete elé utalja, amelynek alapján *minden* ember bűnös, tehát Istennek *mindenkit* a porba kellene írnia, azaz meg kellene semmisítenie. A prófétai jelek iránt érzékkel bíró embereknek ebből meg kellett volna érteniük, hogy semmi alapjuk sincs a másik ember elítéléséhez, és inkább saját bűneiken kellene elgondolkodniuk.

Egyelőre azonban, úgy látszik, nem értik, vagy nem akarják érteni Jézus jelképes válaszát, ezért tovább faggatják, mire elhangzik tőle a történelem egyik legzseniálisabb mondata: ***„Aki bűn nélkül van közületek, az dobja rá az első követ!”*** (Nem sokkal korábban hasonló zsenialitással válaszolt az adó kérdésében, Mk 12,17; Lk 20,25.) Ez a válasz pofon egyszerű, ugyanakkor elképesztően szellemes, és *egyszerre felel meg mind a négy fönti (egymást kizárni látszó) követelménynek.* Csak olyan ember lelkében fogalmazódhatott meg, akire szó szerint érvényes volt ellenfeleinek róla adott jellemzése: „Mester, tudjuk, hogy igazmondó vagy, Isten útját az igazsághoz híven tanítod, és nem másokhoz igazodol, mert nem vezet emberi tekintet” (Mt 22,16), és aki mindennel leszámolt, semmilyen önérdek nem vezeti, és nem félti az életét.

Tehát: „Aki bűn nélkül van közületek, az dobja rá az első követ!” Bámulatunkat csak fokozza, ha tudatosítjuk még, hogy *egyfelől Jézus úgy akadályozza meg a megkövezést, hogy felszólít rá* (csupán a kezdés sorrendjét állapítja meg: „az dobja az első követ”), s hogy *másfelől felszólítását a megkövezés végrehajtásának korabeli gyakorlatából vette* – egy leheletfinom, ugyanakkor gyökerekig ható módosítással. Az volt ugyanis a szokás, hogy a kövezés kezdetén valamelyik vezető ember, vagy a jelenlévők közül a legidősebb felszólította a szemtanú(ka)t egy bevett formulával: „Aki közületek *szemtanúja* a bűnnek, az dobja az első követ” (5Móz 7,7). Jézus viszont, *látszólag* azonosulva a felfogásukkal, és *látszólag* magára öltve a bíró szerepét, így parancsolja meg a kövezés megkezdését: „Aki közületek *bűn nélkül van,* az dobja rá az *első* követ!” – aztán jöhetnek a többiek...

Majd ismét lehajol, és tovább írogat a földön. Talán nyomatékosítani akarta ezzel, hogy Istennek mindnyájukat „a porba kellene írnia”, el kell*ene* törülnie a föld színéről? Talán azért hajolt le és maradt csöndben, hogy ne járasson le senkit, és mindenki az ő tekintetétől való félelem nélkül gondolkodhasson el és dönthessen? (Lehet, hogy ez a tapintat vezette már az első lehajláskor és írogatáskor?) Talán a szeretetparancsot kezdte írni: „Szeresd az Urat, a te Istenedet... Szeresd felebarátodat, *mint önmagadat*”?

Mindenesetre szavai nyomán ***„azok egymás után eltávoztak, kezdve az idősebbeken”.*** Ez nem gyávaság, hanem bátorság volt részükről, mert aki elindult, az ezáltal megvallotta, hogy bűnösnek tartja magát, és kockáztatta az „igazak” gúnyolódását, vagy éppen a fiatalokét, akiknek még nem volt annyi alkalmuk (ilyen) bűn elkövetésére, vagy jobban féltek attól, hogy kiderül bűnösségük. Annyit biztosan állíthatunk, hogy aki elsőként távozott, az a valódi Isten diadalmenetét nyitotta meg: azét az Istenét, aki a bűnbánó bűnöst minősíti igaznak, és nem az öntelt, saját jóságáról meggyőződött (vallásos) embert (Lk 18,9-14).

Végül Jézus egyedül marad a középen álló asszonnyal (gyönyörűen fogalmaz Ágoston: *Relicti sunt duo: misera et misericordia*), aki, szerencsétlen, talán még mindig remeg, hogy utolsó bírája (aki megmentette az életét, de akinek talán egyedül lenne némi alapja ítéletet mondani) mit fog szólni.

Jézus ekkor fölegyenesedik, és megkérdezi: „Asszony, hol vannak a vádlóid? Senki sem ítélt el téged?” Az asszony végképp fellélegezhet: ez a bátor és okos férfi, aki úgy mentette meg őt, hogy közben kockára tette a *saját* életét, nem érdeklődik sem a tette iránt, sem a partnere iránt, sem esetleges mentsége iránt, hanem csak vádlói iránt. *Jézus kérdései* aligha fejeznek ki meglepetést vagy megelégedettséget, még kevésbé gúnyt az eltávozottak iránt, hanem *feltehetően az asszonyt akarják szóra bírni, és megkönnyíteni számára a választ.* Megintcsak micsoda tapintat, ha feltételezésünk helyes! Ennél könnyebb kérdést azonban semmiképp sem tehetett volna föl Jézus, és a válasz sem lehetett ennél könnyebb: „Senki, Uram!”

Erre aztán ***elhangzik a végső felmentés Jézus részéről:*** „Én sem ítéllek el.” (A *kata-krinó* nem azt jelenti, hogy az asszony nem követett el bűnt, hanem hogy Jézus, illetve az általa képviselt Isten nem ítéli *el* és nem bünteti meg a bűnöst sem...!) *Majd az evangélista szerint hozzáteszi:* „Menj, és többé ne vétkezzél!”

Lehet, hogy ezt valóban hozzáfűzte, hiszen nincs ellentétben Jézus szemléletével, de a magunk részéről *szívesen képzeljük azt, hogy Jézus ezt a felszólítást már nem mondta*. Talán azért sem, mert elég realista volt ahhoz, hogy tudja, nem olyan egyszerű „többé nem vétkezni", de még inkább azért, mert Jézus zseniális pedagógus (is) volt, aki tudta, hogy nem kell külön figyelmeztetni erre a bűnöst, mivel az magától is tudja, hogy nem lenne szabad többé vétkeznie, és végül mert Jézusban csodálatos tapintat volt, és aligha akarta az asszonyt még ilyen áttételes módon is múltbeli bűnére emlékeztetni (ami szintén fölösleges lett volna, hiszen egyébként is emlékezett rá). Az eredeti befejezés ez lehetett: „Menj békével!" (Vö. Lk 7,50.) Csak a „békével"-t kellett kicserélni, és beírni helyette: „és többé ne vétkezzél". (Ld. tanulmányunk utolsó két bekezdését!)

Mi tehát a lényegi mondanivalója ennek a történetnek? – 1) *Jézus, illetve az az Isten, akit ő képviselt, bármifajta feltétel nélkül megbocsát a bűnösnek* (a maga részéről), ennek még a bűnös bűnbánata sem feltétele (az asszony a bűnbánat legcsekélyebb jelét sem mutatja!). – 2) *Senki embernek semmiféle alapja és joga nincs arra, hogy (bíróilag) bármiért is* ***el****-ítéljen egy másik embert, és valamilyen büntetést végrehajtson rajta.* (Más dolog egy-egy tett morális ***meg****-ítélése*, vö. Lk 191. lábj.!) – 3) *A bűnösök „meggyógyításának" (vö. Mt 9,13c) egyetlen lehetősége, ha „megelőlegezzük" nekik a szeretetet,* ha szeretetet ajándékozunk nekik *anélkül, hogy azt előzetesen a legcsekélyebb módon is „kiérdemelték" vagy „megszolgálták" volna.* Jézus ezt gyakorolta – ez esetben a házasságtörő asszonnyal, máskor Zakeussal (Lk 19,1-10, ahol azonban az utolsó versek helyes sorrendje: 9-10-8!), vagy azokkal a vámosokkal, akiket meghívott az asztalához (Mt 9,10 és 9,13c: *kaleó* = az asztalhoz kérni, vendégségbe meghívni, vö. Mt 22,3).

A kereszténység igen hamar, talán rögtön megtagadta ezt a jézusi gondolkodás- és viselkedésmódot, nem követte az ő nagyvonalú jóságát, helyébe („rejúdaizálódva") az erkölcs-csőszködést és az unalomig ismételgetett bűnbánati intelmeket állította. *Drámaian igazolja ezt, hogy a házasságtörő asszony történetét egyszerűen nem vették az evangéliumokba,* azokon kívül maradt fenn, és legkorábban a 3. században, de valószínűleg csak a 4. század végén került be a kánoni evangéliumok bizonyos kódexeibe. (A legrégibb görög nyelvű kódexekben és a szír fordításokban nincs benne, de tartalmazza a ***D*** és az ún. koiné-csoport, az ólatin kódexek pedig megosztottak.) Eredeti helye nem is János-evangélium, hanem feltehetően Lk 21,38 után következett, de van olyan kódex is, amely Jn 21,24 után közli. A (jóhiszemű?) tettesek *talán a krisztológusok* voltak, akik attól tartottak: a történetből az olvasható ki, hogy Jézus önmagát is bűnösnek tartotta („Aki bűn nélkül való, az dobja az első követ – Én sem ítéllek el"), *vagy azok a kiskaliberű férfiak,* akik attól tartottak, hogy a bemutatott jézusi viselkedés menlevelet ad feleségüknek a házasságtörésre („nem ítéllek el").

Annyi tény, hogy mérvadó körök (férfiak!) *hidegvérrel némítottak el egy jézusi hagyományt:* az egyházvezetés érvényesítette saját álláspontját, és talán el sem tudta képzelni (akárcsak ma...), hogy „az egyház alapítója" más állásponton lett volna – mérhetetlen károkat okozva ezzel az utókornak.

Tréfa, humor és irónia Jézus életében

Josef Heer, Karl Herbst és Louis Kretz
nyomán és az ő tiszteletükre

„Egy keresztény ne nevessen! Jézus sem nevetett” – vélte egy múlt századi német teológus. A keresztény művészet is mindmáig csak komolynak, fenségesnek vagy jóságosnak ábrázolta Jézust – nevetve mindenesetre soha.

Pedig a nevetni tudásra fokozottan szükségünk lenne manapság, amikor az egyik legelterjedtebb betegség a ***„problematitis”***, amelynek tünetei abban állnak, hogy az érintett úgy látja, tehetetlenül ki van szolgáltatva a problémáknak, elveszíti az örömöt, és nem tud többé szívből nevetni.

Szerencsére van ***gyógyszere*** ennek a betegségnek: ***a humor!*** Hiszen a humor olyan nevetés, amely még a problémáknak – és a szenvedés más formáinak – terhe *alatt* is lehetséges. Nem mintha a humor feltétlenül megoldaná a problémákat. Valami mást „old”. Hogy mit, azt a következő tréfás történet írja le. Egy idősebb úr már tíz éve súlyos reumában szenved. Elmegy orvosához, aki régóta kezeli. „Doktor úr”, mondja a beteg, „már nem bírom ezt a reumát.” Mire az orvos így vélekedik: „Maga is tudja, hogy mindent kipróbáltunk: masszírozást, kenőcsöket, tablettákat, kúrákat – és különösebb sikert nem értünk el. Felírhatok magának még egyszer egy iszapkúrát. De ha megint nem használ, akkor önnek már csak a humorkúra segít.”

A humor tehát nem oldja meg magukat a problémákat, vagy legalábbis nem közvetlenül, de ***feloldja a görcsös kötődést a problémákhoz***, tehát éppen a problematitiszt; megváltoztatja viszonyulásunkat a problémákhoz, megszabadít attól, hogy azok bénító módon fölénk kerekedjenek, és ezáltal sokat elvesz nyomasztó súlyukból és végzetszerűségükből. Közvetve abban is segít, hogy „megoldásokat” találjunk a problémáinkra, még ha többnyire csak ideiglenes és gyakorlati megoldásokat is; mindenekelőtt azonban arra tesz képessé, hogy ***együtt tudjunk élni*** a megoldhatatlan problémákkal.

Persze a humor ***fogalmát*** itt nem a hétköznapi „vicc, tréfa” értelemben használjuk, tehát bármire, ami nevetésre ingerel, hanem az *Otto Julius Bierbaum* által meghatározott szűkebb értelemben: ***Humor az, amikor az ember „mégis” nevet...*** Tehát a humor az a képesség, hogy az ember „mégis”-nevetéssel méregtelenít, és ezáltal egzisztenciálisan legyőz egy ellenére lévő helyzetet.

A humornak különböző fajtái vannak, például az életművész vagy a fatalista humora. A hívő ember a humor egy sajátos formájára bukkanhat, ***a „hit humorára”***. Ezt az találja meg,

- aki *érzékeny* (vagy azzá válik) arra, ami boldogító az életében;
- aki megtanulja az őt nyomasztó bajt annak nagyobb távlatába *integrálni*, ami őt most is pozitívan hordozza és örömmel képes eltölteni (azaz a saját hite);
- aki ily módon *viszonylagossá teszi* szorultságát (depresszióját), és
- aki ezáltal *újból nyitottá válik* arra, ami megmaradt boldogítónak, úgyhogy a meglévő baj ellenére képes fölnevetni.

A hit e humorában az az ***alapfok***, amikor valaki el tudja kerülni a megkeseredést, és eljut a bizakodás és a higgadtság állapotára. A ***felsőfok*** pedig a felszabadult felnevetés az új és új viszonylagosító integrálás és az öröm újra megtalálása után.

Jézus fölszólította hallgatóit arra, hogy tanuljanak tőle (Mt 11,29). Miért ne tanulhatnánk tőle humort is?

Persze ***az evangéliumok*** sehol sem írják, hogy Jézus nevetett volna. De azt sem írják sehol, hogy volt haja. Vajon arra következtethetünk-e ebből, hogy golyófejű volt? Az evangéliumok hallgatása tehát arra utal, hogy csak *közvetve* találhatunk rá Jézus humorára, egyfajta *nyomolvasás* segítségével, amely értő és beleérző értelmezéssel dolgozik.

Mindenesetre nem nehéz fölfedezni Jézus alakjának jellegzetes vonásait, és ezek közé tartozik az ***életöröm*** is. Ez egész magatartásában megmutatkozik. Hiszen Jézus minden más volt, csak aszkéta nem. Vendégségeken, lakomákon vesz részt, és szemel láthatóan oly gyakran, hogy ellenfelei szitkot gyárthatnak ebből: „... ez a zabáló és piáló, a vámosok és a bűnösök barátja" (Mt 11,19). De hát Jézus már názáreti programbeszédében is az Izajás próféta által meghirdetett öröm követeként értelmezte önmagát: „Az Úr küldött engem, hogy jó hírt vigyek a szegényeknek..., az öröm olaját a gyászruha helyett, ujjongást kétségbeesés helyett" (Iz 61,1-3; Lk 4,18-19).

Örömének legmélyebb ***forrása*** kapcsolata az Atyával: „Abban az órában Szentlélekkel telten, *tele örömmel*, felkiáltott: Áldalak *téged*, Atyám..." (Lk 10,21). Örömének másik forrása pedig az emberek iránti, istenkapcsolatából fakadó szeretete.

S ha üzenetét később egyszerűen „jó hírnek" (örömhírnek) lehetett nevezni, akkor lehetetlen, hogy a hírnök az ellenkezőjét élte volna.

Hogy Jézus ***humorát miképpen tehetjük magunkévá,*** abban segíthet a „magától növő vetés" példabeszéde (Mk 4,26-29), amelynek főbb gondolatait így lehetne megfogalmazni:

- *A mag mégiscsak Istentől van.* Isten minden ellenvetés és kétség ellenére működik, és általunk is építi országát.
- *A magot ma is el kell vetni.* Ha – mint a példabeszédbeli paraszt – hagyjuk, hogy Isten igénybe vegyen erre, akkor új fényben látjuk magunkat és életfeladatunkat. Isten általunk akarja felhívni önmagára más emberek figyelmét is. Ez az elmélyült önazonosság alkotja az integrálás központi vonatkozási pontját.
- *A mag csak lassan növekszik.* Nem kíván-e ez olyan higgadtságot, amelyet hagynunk kellene, hogy erősen hasson ránk az integrálásban?
- *Egyszer eljön az aratás.* A hit bizakodása ez a jövőt illetően. Ha Isten elkezdett valamit az emberiséggel, akkor véghez is fogja vinni (vö. Lk 14,28-30.31-32). (Ezeket a gondolatokat – kibővítve másokkal – a magvetőről szóló példabeszéd is tartalmazza, Mk 4,1-9).

Ha meggyőződéssel valljuk ezeket a tételeket, akkor szembesíthetjük velük a gondokat és bajokat, s e ***szembesítés*** révén a gondok és bajok mindinkább veszítenek a fejünket és szívünket uraló hatalmukból, és létrejön egy bizonyos higgadtság; az az ***„elkötelezett higgadtság"***, amely ***megteszi***, ami lehetséges, és a többit ráhagyja *arra* az Istenre, akinek gondolatai és útjai mások, mint a mieink (Iz 55,8).

Ez a higgadtság – amelyet az „elaludni tudó" paraszt személyesít meg a példabeszédben – azután képessé tesz arra, hogy újból ***nyitottá váljunk*** arra a sok boldogító dologra, ami az életünkben és a hitünkben ***adva van***. Ezért tudunk a sok megoldatlan – sőt talán megoldhatatlan – probléma ellenére nevetni. És éppen ezt hívjuk a hit humorának.

A Jézus humorát tárgyaló fejezetnek elébe állítunk egyet Jézus „tréfáiról", majd csatlakoztatunk hozzá egyet Jézus iróniájáról. (Nehéz a három „műfajt" élesen elválasztani: egyik vagy másik példa kerülhetett volna az itteni beosztástól eltérő kategóriába, vagy éppenséggel két, esetleg három kategóriába is.)

1. Tréfa

A „tréfa" szót most egészen ***sajátos jelentésben*** használjuk. A „tréfálkozás" adományával megáldott ember örül annak, ha ötletgazdag találékonyságát szavakban (vagy tettekben) ki*játszhatja*; újból és újból ösztönzést érez arra, hogy ***egy gondolatnak meglepő módon adjon alakot***. De találmányain nem tépelődik; ellenkezőleg, éber lélekjelenlétének az a jele, hogy

villámgyorsan észreveszi a merész kifejezésmód alkalmát. Egyfajta művészet ez, amely egyedülállóan jelent meg Jézusban, lénye legmélyében gyökerezve. És éppen mivel oly mélyen gyökerezik, kibontakozásának *nem feltétele a jó hangulat* véletlene. Merész és meglepő szava kétségtelenül gyakran fakad lelkesedésből, de sűrűn felháborodásból, haragból, sőt olykor keserűségből; egyszer a csúfolódás, máskor a gúny vagy az irónia hanglejtésével; merész és „tréfás" szava nem is kell, hogy mindig nevetést váltson ki a hallgatóból.

Azt mondhatjuk tehát: **ez** a fajta „tréfálkozás" ***egyfajta adomány, tehetség*** – és nem ennek az adománynak, tehetségnek a terméke. Ha mégis magát a „terméket" akarnánk valahogy meghatározni, azt mondhatnánk: A *jézusi értelemben* vett „tréfa" ***egy gondolat meglepő és szellemes formába öltöztetése;*** tréfás megállapítás, kérdés vagy felszólítás, amely ***meghökkentően és váratlanul fején találja a szöget,*** és ezáltal *sokkol*. – Lássunk ezekből egy csokorra valót!

a) A teve és a tű foka (Mk 10,17-27). – Jézus megkedveli a gazdag ifjút, ezért megmutatja számára a továbblépés útját. Már ennek a megfogalmazása is milyen meglepő, milyen paradox: „*Egy* dolog hiányzik neked: ajándékozd el *mindenedet*!" („Egyet nem birtokolsz még: a birtoklás-nélküliséget!") S amikor a gazdag ifjú képtelennek bizonyul a felvázolt út megtételére, akkor Jézus – keserűségében?, csalódottságában? – rátalál erre a *groteszk és hallatlanul merész*, és mégis csupán a valóságot kifejező képre: ***„Könnyebb átmenni a tevének a tű fokán,*** mint a gazdagnak bejutni Isten országába." (Nem is csak: „Olyan nehéz a gazdagnak, mint...", hanem: „Könnyebb a tevének...") S ez így van: Az ember *nem* juthat be „Isten országába", Isten világába, azaz oda, ahol az isteni magatartás érvényesül („uralkodik", vö. „Isten Uralma"), *amíg* úgy össze van nőve a birtokával, mint a teve a púpjával; hiszen egymást szerető lények közösségében lehetetlen azt mondani: „Ez a dolog – legyen az egy termelőüzem vagy az utolsó darab kenyér – kizárólag számomra létezik, számotokra nem!" Aki még így gondolkodik és eszerint cselekszik, az egyszerűen kívül áll Isten világán, amelyben a kölcsönös *ajándékozás* isteni játéka a rend; a *magán*tulajdon csomagjaival oda nem lehet bejutni, csak tulajdon*jog* nélkül; vékony, csomótlan fonálként – át a tű fokán.

b) Vágd le a lábadat (Mk 9,43-47)! – Azt mondják, ha a róka a mancsát becsípő csapdába esik, nem várja be a vadászt, hanem lerágja a mancsát, hogy legalább sántikálva tovább élhessen. Az élet töretlen akarásával párosult ösztönös okosságnak ezt a *szellemes képét* használja fel Jézus egy magasabb rendű igazság szemléltetésére, minthogy itt a puszta biológiai létnél magasabb rendű, „Isten országabeli", azaz szeretet-élet a tét: „***Ha*** az (egyik) lábad csapdában tart, vágd le! Jobb számodra az életre jutni, ha sántikálva is, mint mindkét lábad birtokában (ez egyúttal leheletfinom *irónia*!) a gehennára (= a holtak gödrébe) vettetned!" Azaz: Jobb számodra, ha határozottan elveted azt, ami az Isten országába jutásban (= a szeretet szerinti viselkedésben) (meg)akadályoz, legyen az az anyagiakhoz, a sikerhez, a hagyományhoz vagy éppen a puszta biológiai életedhez kötődés, mint ha ezek teljes birtokában elveszíted az Életet!

A csapdába csípett láb képe egyúttal kizárja az aszketikus félreértést: Értelmetlen lenne *szükségtelenül* levágni a lábunkat, azaz ha enélkül is tovább tudnánk élni. Ugyanígy értelmetlen lenne például megvetni a föld javait azért, hogy böjtöléssel kiérdemeljük a mennyországot. Vidáman enni és inni – nagyon is jézusi dolog. De ***ha*** „mellettünk" éhezik valaki, *akkor* le kell mondanunk a kenyerünkről és meg kell osztanunk vele; vagy ***ha*** a családhoz kötődés lehetetlenné teszi, hogy bevessük magunkat Isten országáért, *akkor* szakítanunk kell a családdal. (Az eredeti képet az evangélisták bővítették ki a kéz levágásával és a szem kivájásával.)

c) Félbehagyott áldozatbemutatás (Mt 5,23-24). – „Ha adományodat az oltárra viszed, és ott eszedbe jut, hogy testvérednek panasza van ellened, ***hagyd ott feküdni adományodat az oltár előtt,*** és siess, hogy előbb kiengesztelődj testvéreddel..." *Meghökkentő* felszólítás, mert szó szerint véve valami *lehetetlent* és *hallatlant* kíván. Hiszen mégsem hagyhat ott egyszerűen

az ember egy leölt bárányt a jeruzsálemi templom oltára előtt, hogy közben elintézzen egy másik, talán nagyon hosszadalmas ügyet (esetleg egy galileai utazással egybekötve); mire visszaérne, igencsak bűzlene az a bárány... Még nagyobb súllyal esik latba, hogy egyszerűen *tilos* a megkezdett kultikus cselekményt félbeszakítani („az istentisztelet = istenszolgálat előbbre való az emberszolgálatnál"). Mégis, milyen találóan fejezi ki Jézus ezzel a felszólítással, hogy az Istennel való kiengesztelődéshez ***csak*** a testvérrel való kiengesztelődésre van szükség, *semmi másra*; kultikus engesztelő áldozatra sincs, amelyet az ember *a felebarátját megkerülve akarna* Istennek felkínálni. (Az „adomány", az istentisztelet esetleg lehet *azután* a megtörtént – emberi – kiengesztelődés *jele:* „Azután bemutathatod adományodat.")

Ugyanezt az igazságot képviseli hasonlóan paradox másik felhívása: „Ha már felálltatok a (közös) imádsághoz, *előbb* bocsássatok meg, ha panaszotok van valaki ellen – hogy Isten, a ti Atyátok nektek is megbocsássa bűneiteket" (= mert csak így bocsátja meg; Mk 11,25).

d) Böjtös lakodalom (Mk 2,18-19)**? –** Keresztelő János köre és a farizeusok szigorúan böjtöltek. De ennek a böjtnek a motívuma nem a lemondás volt az éhezőkkel osztozás érdekében, még csak nem is a normális önfegyelem, amely szükséges ahhoz, hogy egészségesek maradjunk (vagy azzá váljunk), vagy embertársainknak szolgálhassunk. Ez kultikus és aszketikus böjtölés volt, kifejezendő részben a szomorúságot amiatt, hogy *Jahve* elfordult s *távol van népétől* (annak bűnei miatt), részben engesztelésül, hogy ismét forduljon vissza hozzá. Viszont Jézus azt élte meg, hogy Isten nagyon is ***jelen van,*** ráadásul nem mint haragos Bíró (ahogyan Keresztelő János hirdette!), hanem mint szerető, ***örömet sugárzó Vőlegény*** (ahogyan a próféták is beszéltek róla: Iz 54,5; 61,10-11; 62,4-5; Jer 2,2; Ez 16; Oz 2,18), következésképpen semmi ok a kultikus, aszketikus böjtölésre, amint teljességgel értelmetlen lenne az élet legvidámabb ünnepén evés-ivás helyett böjtölni. Ezt a magától értetődőséget fogalmazza meg *lefegyverző költői kérdésével:* „Böjtölhet-e a násznép, ha egyszer együtt van a lakodalmas házban a vőlegénnyel?" (Még szolidaritásból sem azokkal, akik a mindenkinek szóló – Lk 14,16-17.21-23 – meghívás ellenére kint maradnak, jelen esetben a Jánostanítványok és a farizeusok...)

e) Teremtsünk embert a szombatért (Mk 2,23-27)**?** – A „szombat" körüli konfliktusok hátterében az ószövetségi előírás állt: „Jahve megparancsolta: Hat napon át szabad dolgozni. A hetedik nap legyen előttetek szent, a tökéletes nyugalom napja, szent *Jahve számára*! Mindenki, aki ezen a napon munkát végez, halállal bűnhődjék. Szombaton még tüzet sem gyújthattok házaitokban" (2Móz 35,1-3). Eszerint a szombatot Isten nem az ember javára rendelte, hanem *önmaga tiszteletére*. Oly *kizárólagosan*, hogy az ember legelemibb szükségleteinek is háttérbe kell szorulniuk, például a főzés céljából történő tűzgyújtásnak. És oly *szigorúan*, hogy Isten a szombat minden áthágását halállal büntetteti. Jézus rádöbbent: Micsoda Isten az ilyen?! (Pontosabban: Micsoda istenkép?!) És szívének bizonyosságában *egyszerűen megfordította* a logikai sorrendet: ***„Isten a szombatot teremtette az emberért*** (persze közvetve: azáltal, hogy az emberek fölismerték a hétnapos ritmus helyességét), ***és nem az embert a szombatért"*** (az eredetiben: „A szombat lett az emberért, és nem az ember a szombatért").

Így, kijelentő módban hagyományozták át ezt a tanítását, de könnyen elképzelhetjük, hogy *eredetileg kérdő módban* fogalmazta meg (kérdéssel válaszolva a farizeusok *kérdésére*?). A kérdés formájú válasz még jobban kifejezné *talpraesettségét*, s egy csipetnyi iróniát is tartalmazna: „Vajon Isten előbb a szombatot csinálta meg a maga tiszteletére, és csak aztán *az embert a szombatért* (hogy szombaton ne kelljen egyedül tisztelnie önmagát), vagy *a szombatot az emberért* csinálta?" (Feltevésünkre feljogosít Mk 3,4: „Szabad-e szombaton jót vagy rosszat tenni, életet menteni vagy elpusztítani?" Vagy éppenséggel az előbb tárgyalt *kérdés*: „Böjtölhet-e a násznép...?")

f) Akinek vannak fülei (Mt 11,15; Lk 14,35)... – Jézus *tréfás*, ugyanakkor *szellemes*, nagy tágasságú és nagy mélységű megjegyzései közül az egyik legkedvesebb: „Akinek

vannak fülei, ***az*** hallja meg" (Mt)! Amikor kimondja, alighanem kis mosoly suhan át az arcán, amit talán csak szemei felcsillanásán lehet észrevenni. A tréfa abban áll, hogy a felszólítás kifejezetten azokra irányul, akiknek vannak fülei. Eszerint kellene lenniük olyanoknak is, akiknek nincsenek. Egy szórakozott hallgató talán oda is kap oldalt a fejéhez, hogy ellenőrizze, melyik csoportba tartozik. De hát itt mindenki megszólított, hiszen a fül nélküliek csoportja nem létezik (a felszólítás mégis azt a látszatot kelti, mintha léteznék). Tehát mindenkinek szól: *„Jegyezzétek meg, amit mondtam!"*

E logion azonban más formában is fönnmaradt: „Akinek vannak fülei ***a hallásra,*** az hallja meg" (Lk)! Most az feltételeztetik, hogy mindenkinek vannak ugyan fülei, de mintha egyesek hallás céljából rendelkeznének fülekkel, mások meg valamilyen más célból. De minthogy valójában senkinek a fülei nem szolgálnak más célt, a felszólítás *szó szerint véve értelmetlen lenne*. Értelmet csak annak számára nyer, aki a „hallást" tágabb (átvitt) értelemben fogja föl, nevezetesen: Ne csak arra használd a füleidet, hogy hallj velük, hanem arra is, hogy *helyesen* hallj; helyesen hallani azonban azt jelenti: *megérteni*; megérteni viszont azt: *megszívlelni*.

Jézus e felszólításának – amely ebben a formában valószínűleg az ő találmánya – *rendkívüli ötletességét* emeli ki az alábbi megfontolás: Mondanivalóját kifejezhette volna két meztelen szóval is: Mindenki hallja meg! De vajon ***melyiket hangsúlyozná*** a kettő közül? A legszívesebben mindkettőt, hiszen mindkettőre gondol: *Mindenki* hallja meg! És: Mindenki *hallja meg*! De egyszerre két szót hangsúlyozni nem lehet. Viszont a kis tréfa mintegy mellékesen mégiscsak nyomatékot kölcsönöz mindkét alkotóelemnek (ami persze különbözik a hang általi hangsúlyozástól), szinte gondolati nyaklevest adva mindkettőnek. A „mindenki" elem a kis csalás kerülőútján kapja a nyaklevest; az ember egy pillanatra meghökken: *„Akinek vannak* fülei..." Ki az? Hát éppen *mindenki*! A „hallja meg" elem másféle nyaklevest kap; mivel a fülek már szóba kerültek, bolondosnak ható magától értetődőség adódik: „Akinek vannak fülei..." *Mit csináljon?* Hát *halljon* velük!

Jó néhány ilyen „tréfát" említhetnénk még, de lezárásképpen éppen csak utalunk kettőre: „Isten legalább olyan jó (persze: sokkal jobb), mint a mísz szomszédod" (aki nem akar éjjel fölkelni, hogy kenyeret kölcsönözzön: Lk 11,5-8); hasonlóan: „Isten legalább olyan jó..., mint a gonosz bíró..." (Lk 18,2-5.) – „Mivel akarjátok megfűszerezni a sótlanná vált sót" („Hogy akartok életet lehelni a megmerevedett, halott Tórába"; Mk 9,50)?

2. Humor

A bevezetőben részletesen kifejtettük, mit értünk humoron, ezért itt csak a legtömörebb „meghatározást" idézzük vissza: a humor a „mégis nevetés" képessége. Azt is mondtuk, hogy ennek a humornak a higgadtság, a lelki nyugalom az alapfoka (de ezt a vonását minden „lépcsőfokon" megfigyelhetjük majd, sőt a végén kiderül, hogy ez egyúttal felsőfoka is lehet), ezért egy erre utaló példacsokorral kezdjük idevágó fejtegetésünket.

a) A higgadtság példázatai. – Egészséges ember lévén, Jézus *részben* csalódottsággal és szomorúsággal reagált elutasítására. Például felpanaszolta: „Jeruzsálem, Jeruzsálem! Hányszor akartam egybegyűjteni fiaidat, mint ahogy a tyúk gyűjti szárnyai alá a csibéit, de te nem akartad" (Mt 23,37). De nemcsak hogy nem akarták, hanem erőszakosan léptek föl ellene: rossz hírbe hozták, fenyegették, üldözték (majd végül megkínozták, keresztre szögezték); keserű tapasztalatait összegzi, amikor azt mondja: „Isten országa erőszakot szenved" (Mt 11,12; Lk 16,16). *Másfelől* azonban, s úgy tűnik, ez a magatartása volt túlsúlyban, rendkívül meglepő higgadtsággal reagált, amiről *számos példabeszéde* tanúskodik.

A magvetőről szóló példabeszédben (Mk 4,1-9) tárgyilagosan és panaszos felhang nélkül állapítja meg igehirdetésének veszteségeit: szavainak vetése (nagyobb?) részben a keményre taposott útfélre, köves vagy tövises talajra hull; a többi azonban mégiscsak jó földbe kerül és bőséges termést hoz, s a végén ezt emeli ki Jézus pozitív beállítottsággal. – Tudja, hogy az általa elindított mozgalom olyan kicsi, mint egy ***mustármag***, de nem panaszkodik, hanem bizalommal telve arról beszél, hogy ez a magocska nagy fává nő majd (Mt 13,31-32). – Csak néhány ember csatlakozik hozzá, ő azonban higgadtan abban reménykedik, hogy ***kovászként*** fognak hatni (Mt 13,33).

Jézus tehát maga is gyakorolta azt a magatartást, amelyet kifejezetten mintául állít abban a példabeszédében, amelynek nem jelentéktelen mellékszereplője ***a nem ideges paraszt***, aki miután elvetette a magot, nagy lelki nyugalommal tud aludni, mivel tudja, hogy a magban (Istentől kapott) belső termőképesség rejlik (*automaté* hoz termést; Mk 4,26-29). (Nem véletlenül mondta egyszer kihívóan G. Bernanos: „Isten nem kedveli azokat az embereket, akik nem tudnak aludni" – mert nem hagyja őket a „problematitis", amelybe nyüzsgésük és bizalmatlanságuk kergeti őket.)

Ezt a magatartást azonban nemcsak tanítani tudta Jézus, hanem „éles helyzetben" (sőt a legélesebbekben) gyakorolni is. Világosan tanúskodik erről ***viselkedése a viharban*** (Mk 4,35-41). Ha elbeszélői túlzásnak vélhetjük is, hogy aludt, miközben „a hullámok becsaptak a bárkába, úgyhogy már majdnem megtelt", mindenesetre rendkívüli nyugalmat kellett árasztania, ha tanítványai – minden tiszteletet félrehagyva – azt kérdezték: „Mester, nem törődöl azzal, hogy elveszünk?" Elképesztő a viszontkérdése a tomboló viharban: „*Mit féltek annyira?* Hogy lehetséges, hogy még mindig nincs bizalmatok (Istenben)?" Még elképesztőbb, ha meggondoljuk, hogy annak a Jézusnak a szájából, aki tudomásul vette Isten be-nem-avatkozását a világ eseményeibe (vö. Mk 9,31a; Mt 26,39), és aki elutasította a bizonyító csodákat (vö. Mt 16,1-4), ez csak azt jelentheti: „Lehet, hogy bele fogunk fulladni a tóba; de mégsem esnétek pánikba, ha bíznátok Istenben, aki képes arra, hogy három nap múltán (Mk 9,31b) új életre keltsen minket (odaát)." S beleérthette: „Ez a bizalom és a belőle fakadó higgadtság aztán képessé tenne titeket arra, hogy pánik helyett megragadjátok az evezőket."

b) Istendicséret a sikertelenség közepette (Lk 10,21): „Szentlélekkel telve, teljes örömmel így szólt abban az órában: ***Áldalak téged, Atyám,*** mennynek és földnek ura, mert elrejtetted ezeket a bölcsek és okosak elől, és föltártad a kicsinyeknek..." – Sikertelenségét és sikereit egyszerre tárja itt Jézus az Atya elé: az általa hirdetett „jó hír" elutasítását a „bölcsek és okosak" részéről, és elfogadását az „éretlenek", a kicsinyek: a szegények és műveletlenek részéről. Ez azt mutatja, hogy Jézus képes a sikertelenségeit (is) – amelyeknek jövőbeli végzetes következményeit nem lehetett nehéz kiszámítania (vö. Mk 8,31) – *nagyobb összefüggésbe integrálni* (ez a „nagyobb összefüggés" jelentheti a most még elutasító „tékozló fiúk" jövőbeli megtérését [vö. Lk 15,4.8.11-24], meg Jézus bizalomteli és bensőséges viszonyát is az Atyához, azt a kapcsolatot, amely képes mindent elhordozni), s ezzel *az integrálással viszonylagossá tenni* a sikertelenségek miatti fájdalmát, és így ismét képessé válik Isten dicséretére, méghozzá „teljes örömmel" (*agalliaein* = ujjongani). Mi ez, ha nem „mégis nevetés" – azaz humor? Tanítgatta erre övéit is:

c) „Porlerázás." – Jézus a békesség (*salóm*, Mt 10,12) üzenetével küldte szét (Mt 10,5) tanítványait. Ám számítaniuk kellett a visszautasításra is. Mitévők legyenek olyankor, kérdezhették. Jézus eligazítása: „Akkor (már) a ház elhagyásakor rázzátok le a port lábatokról" (Mt 10,14). ***„Ne cipeljétek magatokkal*** egy lépést sem azt a piszkot, ami ott rátok tapadt: ***az ő békétlenségüket***, amely a sikertelenség miatti kedvetlenségként és haragként szállt rátok, mint lábatokra a por. Rázzátok le! Ne hagyjátok, hogy a kudarc keserűvé tegyen titeket! Akkor békességetek visszaszáll rátok (Mt 10,13), mint annak idején Noéhoz az első (béke)galamb, amely még nem talált leszállóhelyet (1Móz 8,8), s ti tehermentesen tudtok tovább tevékenykedni." (Jézusnak e mély humort rejtő béketanítását később a vádolás – Lk

9,5 –, a fenyegetés és a bosszú üzenetévé – Mt 10,14-15 – csavarták ki.) De Jézus ennél nagyobb bajok „humoros" feldolgozására is biztatta hallgatóit:

d) Szerencsés szegények. – „Szerencsétek van nektek, ti szegények – mert Isten országa értetek van itt" (Lk 6,20). A mondás mindkét fele magyarázatra szorul, főképp ha nem akarjuk, hogy kegyetlen gúnyként vagy olcsó vigasztalásként (ópiumként...) hangozzék, hanem azt akarjuk, hogy felfedezhető legyen benne a mélységes jézusi humor.

A szakirodalomban vég nélküli viták folynak arról, kikre gondolt Jézus, amikor „szegényekről" beszélt. Talán a legegyszerűbb és legbiztosabb, ha szavainak folytatását fogjuk fel értelmezésként: „Szerencsések vagytok ti, akik most ***éheztek***..., akik most ***sírtok***" (Lk 6,21), és semmi többet nem magyarázunk bele (tehát például a sírás mögött sem keresünk „magasabb" lelki okokat, hanem egyszerűen a különféle szenvedéseket tartjuk a gyökerének). Az éhezők és sírók szerencséje (és nyomorúságuk „humoros" feldolgozásának forrása) pedig abban áll, hogy Isten országa ***értük van itt*** (és ilyen értelemben az „övéké"), konkrétan: hogy ők a jóllakás és a nevetés városmányosai. *Mi módon?* Nem csodák, Isten „fölülről" való beavatkozása révén (ahogy az apokaliptikusok gondolták), nem is erőszakkal (ahogy a zelóták akarták), hanem úgy, hogy *megtért emberek* – akik Isten országát alkotják, mert Isten ajándékozó lelkülete tölti be őket – *megosztják ennivalójukat* az éhezőkkel (Mk 6,37a) és *orvosolják szenvedéseiket* (Lk 10,9) (ahogyan Jézus tanította; ld. még Lk 6,35b). – Persze megjegyezhetjük, hogy a most szóban forgó humor részben *feltételes vagy közvetett* jellegű, hiszen teljes „működésének" feltételei részben kívül esnek az érintett szegényeken: azokban kell megvalósulniuk, akik Jézus tanítását követik.

A bevezetőbeli meghatározás szerint humor az, amikor az ember „mégis nevet". Az eddig feldolgozott anyagból is látszik, hogy ez a nevetés (a dolog természetéből fakadóan) azért nem (mindig) könnyed, felhőtlen nevetés, hanem inkább csak mosolygás, derűs mosoly, vagy mint a fejezet lezárásában látjuk majd, még annyi sem, csupán belső béke. A most következő alpontokban azonban kifejezetten hangsúlyos a vidám mosoly vagy éppen nevetés.

e) Igyunk vizet borként! – A jézusi humor egyik legáttetszőbb és legzseniálisabb megnyilatkozását fedezhetjük fel a kánai menyegzőn történtekben (Jn 2,1-10), ha meg tudunk szabadulni a jánosi csoda-magyarázattól, másfelől pedig – beleélve magunkat Jézus szellemiségébe és lelkületébe – kissé szabadjára tudjuk engedni fantáziánkat (ha tetszik: intuíciónkat). Ez esetben a következő ***parafrázist*** adhatjuk elő.

Elfogyott a bor. Szegény (!) emberek lakodalmán megesik az ilyesmi, de akkor is – micsoda szégyen! Mit lehet tenni ilyen szorult helyzetben? Jézus már tudja. Megtölteti a hat nagy kőkorsót vízzel, hozat belőle, töltet magának, és kristályos *vízzel telt* poharát magasba emelve, humoros *tósztba kezd*, mondjuk így: „Barátaim, mi szükségünk van borra, amikor egy oly nagy úr kínálja nekünk ezt a drága italt?!" Valaki közbekiabál: „És ki lenne az?" Mire ő: „Hát nem ismeritek az ég és a föld, a hegyek és ***a források*** nagyszerű ***Urát***, akit Abbának szólíthatunk? Nézzétek, ezt az italt nem kereskedők pancsolták; ezt az Atya ajándékozza nekünk! Ha tudnátok, milyen jó Ő a gyermekeihez!" Megtölteti a vendégek poharát is, és folytatja: „Kérem a násznépet, igyunk arra, ami égen-földön a legjobb (*az ifjú párra tekintve*): az őrült szerelemre!" Majd hatásszünet után: „Igen, a Teremtőnek az ember iránti megfoghatatlan szeretetére! Egészségünkre!" ***Felszabadult nevetés*** terjed szét a vendégek között, s bár egyesek azt gondolják: „Ez bolond! Így nem lehet beszélni Istenről!", mások olyasmit élnek át magukban, mint *a vasfüggöny leszakadása*. Ez utóbbiak között van az étekmester, aki kiválóan rezonál Jézus humoros (a bajban is nevető!) hangvételére, és nevetve megfenyegeti őt: „Hé, te! Mindenki előbb a jó bort teszi az asztalra, és csak ha a vendégek már túl sokat ittak, akkor a kevésbé jót. Te viszont egészen mostanáig visszatartottad a jó bort!" És talán arra gondol: „Miért hozod csak most az Isten örömét, amikor népünk már torkig van a Tőle való félelem savanyú borával?"

f) Humor a szitokáradatban. – Az alábbi példacsokor azt szemlélteti, hogyan nyilvánult meg Jézus humora, amikor szidalmazták (őt és tanítványait), ami nem volt ritka jelenség. Idevágó humorának *„alapfoka”*, hogy mentegetőzés nélkül, higgadtan tudomásul veszi a fejéhez vágott szitkokat és ***gúnyneveket***, aminek bizonyítéka, hogy gondtalanul ő maga idézi őket: „Eljött az Emberfia..., s azt mondják rá: Lám, a falánk és borissza ember, a vámosok és bűnösök cimborája” (Mt 11,19). Vagy: „Ha a házigazdát Belzebubnak csúfolják, mennyivel inkább a családtagjait” (Mt 10,25b). Elég annyit hozzátenni: Belzebub (Beelzebúl) magyarul annyi, mint „A trágya ura”...

A *„középfokot”* akkor figyelhetjük meg, amikor Jézus nemcsak feszélytelenül idézi a maga és tanítványai gúnynevét, hanem bizonyos értelemben még meg is erősíti, vagy rá is dupláz; persze csak bizonyos értelemben, és ettől lesz reakciója balekség helyett a mély humor megnyilvánulása. Két izgalmas példát is találunk erre.

Az egyik: „Áldalak, Atyám,... mert elrejtetted ezt a bölcsek és okosak elől, de feltártad az éretleneknek. Atyám, jó, hogy így tetszett neked” (Lk 10,21)! A *népiosz* eredeti jelentése: éretlen, kiskorú, azaz aki még alkalmatlan az önálló gondolkodásra és ítéletalkotásra; a konkrét szövegösszefüggésben ez a Tórával kapcsolatos, tehát annak megítélésével, mi a helyes vagy helytelen Isten előtt; ha pedig felnőttekre alkalmazzák ezt a kifejezést, mint Jézus és tanítványai esetében, akkor nyugodtan fordíthatjuk így: *„infantilisek”*, vagy kicsit erősebben: *„idióták”*. „Igen, infantilisek, idióták vagyunk – mondja Jézus; ***csakhogy*** Isten éppen az ilyen idiótáknak nyilvánítja ki önmagát és elgondolásait!” S hogy ezt nem valami komor, hanem sokkal inkább nevetős megállapításnak kell elképzelnünk Jézus részéről, azt már az is mutatja, hogy „felujjongása” közben hangzott el.

A másik: „... és vannak olyan *eunuchok*, akik önmagukat tették eunuchhá az Isten országáért” (Mt 19,12). – A kasztráció szigorúan tilos volt Izraelben; olyan rémség, amely kultikusan tisztátalanná tett, azaz gyakorlatilag kizárt Izrael közösségéből (5Móz 23,2). Az „eunuch” tehát durva szitoknak számított. Jézus minden bizonnyal erre a szitokra reagál idézett mondásában; kár, hogy nem jegyezték föl nevetését és szavainak dallamát: „Nyilván eunuchok vagyunk (tanítványaim és én); sőt rosszabb a helyzet: Mi tettük azzá magunkat! ***Csakhogy*** — az Isten országáért! Aki ugyanis elköteleződik Isten országa mellett, az nemcsak szüleit, testvéreit, gyerekeit (vö. Mt 12,36-37; Lk 9,59-60; Mk 3,31-35) nem szeretheti már *mindenekfölött*, hanem feleségét sem (vö. Mt 19,29; Lk 18,29). Igen, *ebben az értelemben* házasságra alkalmatlanná teszi magát, és kiteszi magát annak, hogy eunuchnak fogják szidalmazni. (Mondani sem kell, hogy mindennek semmi köze a cölibátushoz!)

A szóban forgó humor *„felsőfoka”* pedig az, amit Jézus így fogalmaz meg tanítványai számára: „... ha gyaláznak titeket, és neveteket mint valami romlottat kiköpik, ***örüljetek és táncoljatok!*** Nézzétek, Istennél nagy a jutalmatok...” (Lk 6,22-23)! (Az utóbbi három példában is érdemes odafigyelni a bevezetőben és a 2b pontban is említett, nagyobb összefüggésbe történő integrálásra!...)

g) „Emberfia.” – Talán az előző alpontba sorolhattuk volna még a következő példát is, de különleges *teológiai jelentősége* miatt mégis kiemelten mutatjuk be. Hogy a benne rejlő mély humor még jobban kitűnjék, *előbb egy másik esetet* idézünk fel: „A Jeruzsálemből jött írástudók azt mondták: Beelzebúl („A trágya ura”...) van benne (szó szerint: „Beelzebúlt birtokolja”), és a démonok fejedelmével űzi ki a démonokat” (Mk 3,22). S *most* jön az a hely, amelyikre rá akartunk térni: „Útközben megkérdezte tanítványait: Mit mondanak az emberek, ki vagyok én? Azok így válaszoltak: Keresztelő János, mások szerint Illés, ismét mások szerint a próféták egyike. És megkérdezte őket: De ti mit mondotok, ki vagyok én? Mire Péter így felelt: Te vagy a Messiás” (Mk 8,27-29). – E két idézetből az derül ki, hogy ellenfelei az Alvilág urához tartozónak, s így az „ember alatti világhoz” tartozónak, azaz mintegy ***„emberalatti lénynek”*** (Untermensch) tartják őt, tisztelői viszont az „ember feletti világhoz”

tartozónak, a Messiásnak, azaz mintegy ***„emberfeletti lénynek”*** (Übermensch; ez bizonyos fokig vonatkozik már azokra is, akik Keresztelő Jánost, s még inkább, akik Illést emlegetik.)

Jézus maga viszont *„ettől fogva* arra kezdte oktatni őket, hogy az Emberfiának sokat kell szenvednie...” (Mk 8,31). Az „emberfia” Jézus arám anyanyelvében semmi mást nem jelent, mint azt, hogy „ember, egyszerű ember” (a vallási nyelvben – 8. zsoltár, Ezekiel – egy kis mellékzöngével: „önmagától tehetetlen, egyszerű ember, akit azonban Isten körülvesz gondoskodásával”); körülírással meghatározva: „az ember általában, és ennélfogva én is”, „egy egyszerű ember, mint én”. Míg tehát ellenfelei és ellenségei emberalatti lénynek tartják, rajongói pedig emberfeletti lénynek, Jézus ***egyszerű embernek*** nevezi magát (akinek, éppen *mivel* ember, *számolnia kell a szenvedéssel*)! Mint amikor egy matematikaprofesszor rejtett *humorral* ismét egészen elölről kezdve kezdi oktatni „szuperokos” hallgatóit, mondván: Az egy annyi, mint egy; ***nem több, és nem kevesebb!*** (Vö.: „Egy egyszerű ember, aki eszik és iszik”, Mt 11,18, és: „Íme, az ember”, Jn 19,5.)

Itt még lehetséges Jézus számára a nevetés vagy a mosoly, a humor *„külső oldala”*, mimikai kifejeződése is. De a tények (az, hogy az ördög cimborájának tartják) és saját szavai is („sokat kell szenvednie...”) már előrevetítik a kegyetlen végkifejletet, amikor a nevetés és a mosoly már képtelenség, s egy-egy szóban vagy néhány arcvonásban (ld. a turini lepel arcmását) már csak a humor *„belső oldala”*, lényege fejeződhetik ki. Ez valósult meg – a kereszten.

h) Végső és teljes bizalom. – A bevezetőben azt mondtuk, a humor alapfoka a megkeseredés elkerülése, a bizalom és a higgadtság lelkiállapota. Jézus magatartása és szavai a kereszten arról győznek meg minket, hogy a bizalom és a higgadtság, immár a „vért izzadás” árán újra kivívott bizalom és higgadtság egyúttal a humor *legfelső foka* is. Megkorbácsoltan, tövissel koronázottan, a kereszthez szögezetten, egy-egy korty levegő után kapkodva az elfogadás, a megbékélés, az Istenbe vetett ***megingathatatlan bizalom*** és az istendicséret zsoltárát imádkozza, a huszonkettediket, amelynek első szavai: ***ÉLI, ÉLI*** – én Istenem, én Istenem (pontosabban „én Erőm, én Erőm”: Mk 15,34; vö. Péter apokr. ev. V,17), utolsó szavai pedig: ***Ő beteljesítette*** (Jn 19,30)!

Mindebből aztán azt is megérthetjük, hogy a humor nem olyasmi, amit ha egyszer kivívtunk, egyszer s mindenkorra elveszíthetetlen tulajdonunk. Ellenkezőleg, megrendítő szenvedéseken keresztülmenve kell *újból és újból kivívnunk*. Jézus példája azzal biztat, hogy ez a legvégső nyomorúságban is lehetséges.

3. Irónia

A vicc, a humor és az irónia közül alighanem az ***irónia*** meghatározását tekinthetjük a legegyszerűbbnek és legáltalánosabban elfogadottnak; eszerint az irónia ***keserű, de szellemes és finom gúny.*** Nagyon fontos mind a három jelző; bármelyik hiányzik is az általuk jelzett három tulajdonság közül, az irónia sava-borsa vész el, s egyszerű gúnnyá silányul. Állítsuk ide mindjárt a ***szarkazmus*** meghatározását is, mert Jézus iróniája olykor-olykor mintha átcsapna ebbe, azaz a ***csípős, maró, epés gúny***ba.

Tegyünk azonban rögtön néhány megszorítást. Jézus iróniája vagy szarkazmusa *sosem magánérdekből* fakad, hanem Isten országának szempontjai motiválják; az Isten országával kapcsolatos hiányosságokban vagy kudarcokban gyökerezik, és Isten országának teljesebb kibontakozását célozza; nyugodtan mondhatjuk tehát, hogy ***prófétai*** iróniáról, vagy prófétai szarkazmusról van szó. Továbbá a keserűség nála *nem elkeseredést vagy megkeseredettséget* takar, hanem konkrét fájdalmat, csalódottságot vagy értetlenséget, a gúny pedig – akár finom, akár maró, epés formájában – *nem* az érintett *bántására vagy lejáratására* irányul, hanem annak Isten országabeli előrehaladását akarja segíteni.

Jézus ironikus megjegyzéseit aszerint csoportosítottuk, hogy azoknak *az éle kikre irányul*; így adódott öt, persze egyenlőtlen, de talán árulkodó méretű csoport: a nép, a gazdagok, az ellenfelei, a tanítványai és végül önmaga; tehát él benne az ***önirónia*** is, amit jó érzéssel vehetünk tudomásul, többek között azért, mert csak annak az iróniája megalapozott, kicsit durvábban: csak annak van joga az iróniához, aki képes az öniróniára is.

a) Célpontja: a nép. – „Amikor alamizsnát adsz..., imádkozol..., böjtölsz..., *ne tégy úgy, mint a színészek,...* hogy megtapsolják őket! Akik így cselekszenek, már megkapták fizetségüket... Te viszont a rejtekben... Atyád majd megfizet neked (Mt 6,2-4.5-6.16-18).” – Mindenekelőtt azt kell tisztázni, hogy az itt jelentkező irónia képi hátterét alkotó „színészek” *nem* a „képmutató” farizeusokat jelölik, hanem valóban hivatásos színészeket, mert ez a *hüpokrités* szó eredeti jelentése. Olyan vándorszínészekről van szó, akik egy-egy városba vagy faluba érkezve trombitálással csődítik össze az embereket, előadásuk színhelyéül természetesen az „utcasarkot”, a tágas útkereszteződést választják ki, s ott mondják el kötelező megnyitó imájukat vagy játsszák el keserű képpel a böjtölőt, s akik mesterségüknél fogva rá vannak utalva a nézőkre, azok tapsára és adományaira, mert e kettőből élnek, amit a közönség kegye vagy juttat nekik, vagy nem. – „Neked viszont”, mondja Jézus (s ez a hallatlanul finom irónia első nyila itt), ***„nincs szükséged nézőközönségre*** mint munkaadóra, hiszen van Atyád, aki szeret téged, s aki nem kívülről, *páholyból* figyel, hanem egészen közel van hozzád, a szívedben; Előtte nem kell megjátszanod magad.” A következtetéseket levonó útmutatásokat is alighanem ironikus szemhunyorítások kíséretében adja Jézus: „Ne tudja a bal kezed, mit cselekszik a jobb! Menj be a spájzba... Végy mosdóvizet és pomádét!” A *finom* gúny aztán kissé *csípősbe* megy át a végén, amikor háromszorosan hangsúlyozza, hogy „*Isten majd megfizet neked,* kifizet téged”; annak szájában ugyanis, aki az ajándékozást tanította új életelvként, s aki az ember–Isten-viszonyt is meg akarta tisztítani a ***kereskedői gondolkodásmódtól*** (Mk 11,17; Jn 2,16: „Az én házam a *kérés* háza... Ne tegyétek Atyám házát *vásár*csarnokká!”), a személyes szeretetkapcsolatot állítva a valamit birtoklás helyébe – az Isten részéről történő „*kifizetés”* csak az irónia megnyilvánulása lehet.

„Ne legyetek gondban az életetek miatt, hogy mit fogtok enni, sem a testetek miatt, hogy mit fogtok fölvenni... Nézzétek meg a hollókat...! Avagy ki képes közületek arra, hogy szorongó aggodalmaskodásával egy könyöknyivel megtoldja testmagasságát (Mt 6,25-33; Lk 12,22-31)?” – „Miért nem követitek a madarak és a növények példáját, amelyek egyszerűen teszik, amit a természetük diktál (s az Atya ennek révén gondoskodik róluk)? ***Miért csináltok úgy, mintha*** idegesen ide-oda hadonászva (*merimnaó* = ide-oda rándulva a rossz lehetőségeket mérlegelni) és felpöffeszkedve (*meteoridzomai*), a teremtmény helyett Teremtőt játszva, úgy téve, mintha *mindenről* nektek kellene gondoskodnotok, és legalábbis képesek lennétek mondjuk 46 centiméterrel (= egy könyöknyivel) megnövelni testméreteteket?”

„Ha azt látjátok, hogy nyugaton felhő támad, mindjárt azt mondjátok: Eső jön, és úgy is történik. Ha déli szél fúj, azt mondjátok: Hőség lesz, és megjön az is. Ti színészek! A föld és az ég jeleiből tudtok következtetni. A kedvező órát (*kairosz*) miért nem ismeritek föl? Miért nem ítélitek meg magatoktól, mi a helyes (Lk 12,54-57)?” – Jézus keserű tapasztalata lehetett (vö. Lk 11,29-32!), hogy annak megítélésében, mi a helyes (ti. Isten előtt: *dikaion*), például hogy amit ő, Jézus tanít és csinál, Istentől való-e, a nép – félretéve józan paraszti eszét – a teológusok vélekedéseit szajkózza (vö. Mt 11,16.19). „Érdekes”, mondja Jézus, „kiváló időjárási előrejelzéseket tudtok tenni, hiszen számításaitok beválnak. Tehát van elég eszetek magatoktól is. Akkor ***miért színészkedtek***, miért játsszátok meg, mintha nem lenne, mihelyt arról van szó, hogy mi a helyes Isten előtt, vagy mit kíván tőletek a mostani óra?...”

„Hasonlít ez a nemzedék a piacon tanyázó gyerekekhez, akik odakiáltják a többieknek: Furulyáztunk nektek, de ti nem táncoltatok; siránkoztunk, de ti nem vertétek a melleteket... (Mt 11,16-19).” – Aszketikus magatartása miatt Keresztelő Jánost túl démoninak tartották a kortársak, Jézust viszont normális viselkedése miatt („eszik és iszik”) túl emberinek; így aztán

elvetették Jánost is, Jézust is. Erre a keserű tapasztalatra támaszkodva (de elkeseredés nélkül, mert humorral feldolgozva – vö. 2g pont, 2. bek.) mondja Jézus *szellemes, finom gúnnyal*: „Olyanok vagytok, mint a piacon tanyázó éretlen, ***önző gyerekek***, akik csak a saját pillanatnyi hangulatukhoz ragaszkodnak, és azt akarják ráerőszakolni a többiekre: Táncoljatok velünk! Nem, ti szomorkodjatok velünk!"

[Hogy miben is állt az idézett gyerekek magatartása, arra nézve Louis Kretz más, nagyon izgalmas és mély, s *valószínűbb magyarázatot* hoz, és úgy gondolja, hogy a történetben Jézus egyik gyerekkori élménye is visszacseng. – Létezett akkoriban egy gyerekjáték, egy *ének- és táncjáték*, amely igen szigorú rituálé szerint zajlott. A piactéren tanyázó gyerekek két csoportra oszlottak: az egyikben voltak az énekesek, akik a történetet elénekelték, a másikban a táncosok, akik gesztusokkal és tánccal előadták. A történet szerelemről és szenvedésről szólt, lakodalomról és az ifjú férj halála miatti korai elválásról. Úgy tűnik, Jézus ennek a történetnek egy bizonyos előadására emlékszik vissza (amelyben maga is részt vett, esetleg nézője volt), amikor is az előadás *kudarcba fulladt*, mert a táncosok csoportja, feltehetően néhány idétlen kamasztól vezérelve, megengedte magának azt a tréfát, hogy a másik csoport énekét éppen az ellentétes mozgásokkal kísérje: amikor az énekesek a vidám lakodalomról énekeltek, a táncosok a szomorúságot juttatták kifejezésre, és amikor azok később a szenvedésről énekeltek, akkor lakodalmi táncot jártak hozzá.

Jézus éppen csak utal erre az eseményre, túlságosan is szűkszavúan, így *szavai kiegészítésre szorulnak*. Hogy mifélére, azt megmutatja a kis példázat által ábrázolni kívánt gondolat, nevezetesen: Sokan vádolják Keresztelő Jánost, sokan őt magát; mindkettőjüket más okból, de mindkettőjüket jogtalanul. Csakhogy: a hamis vádlókat nem a néma tétlenség jellemzi, hanem a támadás, a rágalmazás, a szándékosan visszás beszéd vagy viselkedés. A példázat zavarosnak tűnő mondatait tehát ezzel a magától értetődő kiegészítéssel kell ellátni (amit a hallgatóság természetesen belehallott!): „Furulyáztunk, de ti nem táncoltatok, *hanem sírtatok*; siránkoztunk, de ti nem vertétek a melleteket, *hanem táncoltatok*."

A példázat és *a bemutatni kívánt gondolat* tehát így cseng egybe: A játékromboló kamaszok *gonosz tréfából* vonakodtak, hogy a vidámat vidámként, a szomorút szomorúként hagyják érvényesülni; Keresztelő János és Jézus vádlói *elvetemültségből* vonakodnak, hogy a bősz Keresztelőt bőszként, a vidám Názáretit vidámként hagyják érvényesülni. Az egykori játékrontókban és a mostani vádlókban tehát az a *közös*, hogy *nem akarják*, hogy valami *akként érvényesüljön, ami*, vagy valaki *akként érvényesüljön, aki*. – Így olvasva Jézus szavait, talán még világosabb a keserű, de rendkívül *szellemes, finom gúny*, az irónia. (Elképzelhető, hogy ugyanez a gyerekkori emlék visszhangzik Jézusnak a Lk 5,33-34-ben mondott szavaiban is.)]

b) Célpontja: a gazdagok. – Most következő, egyes gazdagok számlájára elmondott két ironikus tanításában a gúny jelzői közül a keserűség (fájdalom) hangsúlytalan; annál szembeötlőbb a *finom szellemesség*.

„Készítsetek magatoknak olyan kincsesládákat, amelyek nem korhadnak el és nem törnek szét: Istennél szerezzetek magatoknak olyan kincset (vagyont), amely nem megy veszendőbe! Ott nem fér hozzá a tolvaj, és nem rágja meg a moly. Ahol a kincsed, ott lesz a szíved is (Lk 12,33-34)." – Jézus itt a szegény gazdagoknak prédikál; valószínűleg vidám lakoma keretében, vámosoknak. Mert azokat a kisembereket, akik nyilvános beszédeire összecsődültek, aligha foglalkoztatta a biztos széfek gondja. De ahol adóbehajtók poharaztak (és köztük ez a furcsa próféta...), ott ugyancsak foroghatott ekörül a beszélgetés: „Hogyan biztosíthatja az ember a tőkéjét ezekben a bizonytalan időkben? Te hogy védekezel a tolvajok ellen? Figyeld, az már megint milyen hivalkodó köntöst öltött! De nézd csak meg jobban: Látod a molyrágta lyukakat?" – Jézus érzékeli ezeknek a gazdagoknak a gondját, és alapjában véve igen komolyan veszi. Az ember meg akarja szerezni és meg akarja tartani a szerencséjét. Helyes! De keresse és találja meg az igazi szerencsét: „Szerencsések akartok lenni? Rendben! De akkor ***készítsetek nem rozsdásodó széfeket*** (ekkor még ismeretlen a rozsdamentes acél...),

és *szerezzetek olyan ruhákat, amelyeket nem rág meg a moly!* Szóval, én biztosabb tőkebefektetést ajánlok nektek. Szerezzetek kincset Istennél!" – Lukács közvetlenül kimondja, hogyan lehetséges ez: „Adjátok el vagyonotokat és osszátok ki alamizsnaként" (Lk 12,33a). De Jézus, a költő és pedagógus, valószínűleg vaskos zsiványtörténetbe csomagolta a megoldást e hétpróbás csirkefogók számára, és ők *mosolyogva lenyelték*, mielőtt észrevették volna, hogyan akadtak horogra:

„Volt egy gazdag ember, akinek volt egy intézője, és ezt bevádolták nála, hogy elkótyavetyéli a vagyonát... Magához hívatta urának adósait... Vedd adósleveledet, és írj (a száz helyett) ötvenet... nyolcvanat... (Lk 16,1-6.9)." – Jézus belemegy társaságának *„kapitalista"* gondolkodásmódjába: „Szóval, titeket az izgat, hogyan síbolhatnátok biztos külföldi bankba a tőkéteket? Mint ez az ötletes zsivány, ez az intéző, aki jól átvágta a főzsivány főnökét, meg a neki alárendelt parasztokat! Na jó, de *hát ha olyan fifikusak vagytok,* ***menjetek totál biztosra!*** Mert ugyebár ti is csak meghaltok egyszer? És mi lesz akkor az összeharácsolt vagyonotokkal (vö. Lk 12,16-20)? Szóval, adjátok oda a szegényeknek..., és akkor *örökre* biztosítjátok a magatok számára, mert ezek a szegények majd befogadnak titeket az örök hajlékokba (Lk 16,9)!" (Tartalmilag ebbe a sorba kívánkoznak Jézusnak a gazdag ifjú csődje kapcsán mondott szavai – „Könnyebb a tevének...", Mk 10,25 –, mégsem sorolhatók ide, mert hiányzik belőlük a gúny.)

c) Célpontja: ellenfelei. – Jézus iróniájának legfőbb céltábláját, a dolog természetéből eredően, ellenfelei alkotják. Még a legjóindulatúbbak is – akik talán nem is ellenfelei, csak egyszerűen a másik oldalon állnak – „megkapják a magukét":

„Senki sem hasít új anyagból foltot, hogy azzal foltozza meg a régi ruhát. Így az újat is elszakítaná, és a régi ruhához sem illenék az új folt (Lk 5,36)." – A farizeusok és a Jánostanítványok közül egyeseknek hajlandóságuk lehetett arra, hogy bizonyos dolgokat átvegyenek Jézustól, de nem mindent (például az ellenségszeretetet vagy a nem-böjtölést nem). Idézett megjegyzését nekik címezhette Jézus, utalva arra, hogy ha *csak „egy kicsit", csak „valamit"* akarnak átvenni tőle, az széttépheti egész vallási rendszerüket, s közben az a „valami" is tönkremehet.

Hasonlóképpen az írás- és jogtudósok is – akiknek feladata a szent hagyományok őrzése volt – mérlegelhették, nem illeszthető-e bele a hagyomány biztos kereteibe Jézus igehirdetésének morálja, amely sok tekintetben egybecsengett „a Törvénnyel és a Prófétákkal". Nekik szólhatott egy hasonló ironikus megjegyzés: ***„Senki sem tölt új bort régi tömlőbe;*** különben a (forrásban lévő) bor szétszakítja a tömlőt, és a bor meg a tömlő is tönkremegy. Az új bor új tömlőbe való (Lk 5,37-38)."

A két mondás látszólag ugyanarról szól, valójában *az első* a jézusi újdonság oszthatatlanságát és összekeverhetetlenségét hangsúlyozza, *a második* pedig arra hívja föl a figyelmet, hogy a tartalomnak megfelelő (itt konkrétan: rugalmas) formára van szüksége. Mindkét megjegyzés *ironikus* voltát alátámasztani látszik a 39. vers, amely valószínűleg Jézus *fájdalmas* missziós tapasztalatát tükrözi: „Aki régi bort iszik, nem akar újat, mert azt mondja: jólesik a régi" (Lk 5,39).

Éppen az ironikus értelmezés, és *csak* az teszi értelmessé a következő mondást, amely egyébként ellentmondásban állna a jézusi tanítással és gyakorlattal: *„Könnyebben múlik el az ég és a föld, mint hogy egy ióta vagy egy vesszőcske leessék a Törvény (szövegé)ből* (Mt 5,18)." – A tisztaságra, a szombatra vonatkozó és egyéb törvényeket rendszeresen megszegő Jézus aligha mondhatta el ezt a mondatot a maga komoly meggyőződéseként. De nagyon is gondolkodhattak így a farizeusok vagy éppen Keresztelő János, és nekik szólhatott Jézus kicsit *keserű szellemessége:* ***„Ti persze azt hiszitek,*** könnyebben múlik el az ég és a föld..."

Ez a megközelítés teszi érthetővé és izgalmassá a tékozló fiú példabeszédének második felét, azt, amelyik a bátyjáról szól (Lk 15,25-32). A szövegösszefüggésből (15,1-2) nyilvánvaló, hogy az idősebbik, „jó" fiú a farizeusokat jelképezi; hasonló helyzetben ők beszélnének

így: „Annyi éve szolgálok neked, és *sosem szegtem meg a parancsodat*.” Az is nyilvánvaló persze, hogy a példabeszédbeli apa Istent jelképezi, s a szóban forgó farizeusi alapállás Feléje irányul (vö. Lk 18,11-12!). Az apa, Isten válasza tele van rejtett, vagy csak látszólag rejtett iróniával. Mert egyfelől természetesen nagyon komolyan gondolja válaszát: „Gyermekem, *te mindig velem vagy*, és minden, ami az enyém, a tiéd is.” De másfelől: Nem édeskés egy kicsit ez a hangsúly? „Ti farizeusok mindig velem vagytok” Az ironikus „hátsó gondolat” adja meg a kulcsot a helyes értelmezéshez: „Legalábbis ***ezt képzelitek!”*** Hiszen ők kivételes helyet igényelnek maguknak Isten közelében. Ugyanígy: *„És minden, ami az enyém, a tiéd is.”* „Az én országom a ti országotok.” Ami csak egy ironikus mosoly kíséretében igaz: ***„Vélitek ti!”***

Ironikus szavakat adni Isten szájába, ironikus mosolyt rajzolni Isten arcára – hallatlan merészség! De tény – és Jézus szabad istenértelmezéséről tanúskodik.

Benne vagyunk immár a farizeusoknak címzett irónia sűrűjében, ahogyan azt a következő négy mondás is mutatja. Sőt! Ezek esetében talán már inkább ***szarkazmusról*** kell beszélni, abban az értelemben és azokkal a megszorításokkal, amelyeket e 3. pont bevezetőjében megfogalmaztunk. Ahhoz esetleg annyit tehetünk még hozzá, hogy a szarkazmus olyasmi, mint a *karikatúra*, amelynek rendeltetése betöltéséhez „fájnia kell”; de rendeltetése nem a bántás; „célja a propaganda, értelme az agitáció” (F. Jürgenmeier).

Mindenekelőtt a törvénytanítók hivatásbeli feladata volt, hogy ügyeljenek testvéreik „látáshibáira”, azaz teológiai tévedéseire. Ebben a szellemben mondhatta egyikük a tévtanítónak tartott Jézusnak: „Kedves Jézus testvér, én csak jót akarok neked. De nekem úgy tűnik, tévedésben vagy (amikor a bűnösökkel érintkezel, amikor semmibe veszed a szombatot stb.).” Neki válaszolhatta aztán Jézus egy szélsőséges abszurditásig fokozott képpel: ***„Mit nézed a szálkát*** testvéred szemében, a saját szemedben meg nem veszed észre a gerendát? ***Hogyan vagy képes*** azt mondani testvérednek: Várj testvér, ki akarom venni szemedből a szálkát!, holott nem látod a saját szemedben a gerendát (alapvetően helytelen istenképedet, törvényértelmezésedet stb.) (Lk 6,41-42)?” – A szellemes , de maró gúny annál is inkább helyénvaló, mivel *kettős hibára mutat rá:* egyrészt a jogosulatlan bíráskodás szellemére (1. kérdés), másrészt arra a színészkedésre *(hüpokritész*), amely a bíráskodást másnak adja ki, mint ami, ti. a gyógyítás szándékának (2. kérdés): a törvénytudó csak mímeli a szemorvost, de nem az. Befejező útmutatásával is („Vedd ki először saját szemedből a gerendát...”) erre a kettős hibára utal Jézus, hiszen az ott megőrzött kifejezés (*diablepszeisz*) *kettős jelentésű:* „akkor majd hozzáláthatsz (= jogod lesz hozzá)”, illetve „akkor majd világosan látsz ahhoz...”

Ha lehet, még groteszkebb képet (vö. a teve és a tű foka, Mk 10,25; ld. 1a pont) használ Jézus akkor, amikor azt mondja a farizeusoknak: „Vak vezetők! ***Megszűritek a szúnyogot, s közben lenyelitek a tevét*** (Mt 23,24)!” Mert a jelentéktelenre gondosan ügyelnek, ti. hogy a kaporból és a köménybőlis tizedet adjanak, az összehasonlíthatatlanul fontosabbat viszont könnyedén figyelmen kívül hagyják, nevezetesen „az igazságosságot, az irgalmasságot és a hűséget” (Mt 23,23), azaz a felebaráti szeretetet, illetve „Isten ítéletét és szeretetét” (Lk 11,42), azaz ami Isten ítélete szerint helyes és ahogyan Isten szeret (példát adva az embernek).

Amikor egy bénát hoznak hordágyon Jézushoz, hogy gyógyítsa meg, s ő előbb arról tesz tanúságot, hogy Isten megbocsátja a bűneit (ahelyett, hogy betegséggel torolná meg őket), az írástudók pedig ezt káromlásnak minősítik, akkor Jézus epésen kérdőre vonja őket: ***„Mi könnyebb?*** Azt *mondani:* Bocsánatot nyernek bűneid, vagy azt *mondani:* Kelj föl és járj (Mt 9,2-5)?” Ha nem ismernénk Jézus lelkületét, amellyel az írástudók lelkiismeretét akarja föl-ébreszteni (vö. 4b vers), már-már azt mondhatnánk: gyilkos gúny; hiszen magától értetődik, hogy *egyformán könnyű* kimondani az egyik vagy a másik mondatot, csakhogy a törvény-tudók *még ezt* a semmi fáradságot nem igénylő segítséget *sem* akarják megadni a bénának, hanem azt akarják, hogy „érvényesüljön Isten igazságossága”: maradjon beteg, elnyerve „bűnei méltó büntetését”.

A házasságtörésen ért asszony megkövezését a Törvény írta elő. Az írástudók és farizeusok megkérdezik Jézust, neki mi a véleménye. *Négyszeresen* kínos helyzetbe kerül ezzel: ha megengedi a megkövezést, akkor (1) szembekerül Róma törvényével (amely a kivégzések jogát magának tartotta fenn), (2) pusztulni hagyja az asszonyt, és (3) szembekerül saját elveivel is, ha viszont megtiltja, akkor (4) szembekerül a zsidók Törvényével. Olyan választ kell tehát adnia, amely *egyszerre felel meg mind a négy követelménynek*. Abszolút képtelenség, mondanánk. De nem Jézus számára. Pofon egyszerű és ugyanakkor elképesztő szellemességének talán legragyogóbb példája az a felelet, amely egyszerre komoly és hihetetlenül szarkasztikus: **„*Aki*** (ilyen?) ***bűn nélkül van közületek, az dobja rá az első követ*** (Jn 8,7)!" Bámulatunkat csak fokozza, ha tudatosítjuk még, hogy Jézus úgy akadályozza meg a megkövezést, hogy *felszólít* rá, másrészt hogy felszólítását – leheletfinom, ugyanakkor a gyökerekig hatoló módosítással – a megkövezés végrehajtásának korabeli *gyakorlatából* vette. Az volt ugyanis a szokás, hogy a kövezés kezdetén (valamelyik vezető, vagy a legidősebb a jelenlévők közül) bevett formulával felszólította a szemtanút, hogy ő dobja az első követ: „Aki közületek szemtanúja a bűnnek, az dobja az első követ" (5Móz 7,7)! Jézus viszont, látszólag magára öltve a bíró szerepét, így *parancsolja meg* a kövezés megkezdését: „Aki közületek bűn nélkül van, az dobja az első követ!"

A törvényhű farizeusok született ellenfelei voltak a liberális heródiánusoknak (és időnkint bizonytalankodva, de ellenfelei Jézusnak is); ha egyszer mégis azt mondják Jézusnak: „Menj, távozzál innét, mert Heródes meg akar ölni" (Lk 13,31), akkor emögött a halálos ellenségek rafinált szövetségét feltételezhetjük (vö. Mk 3,6; 8,15), amelyben kieszelték: ahelyett hogy Jézust Galileában, Heródes felségterületén fognák el, el kell űzni a vándorprédikátort Júdeába, Jeruzsálembe, ahol a templomi hatóság vagy a megszálló hatalom intézheti el. Ez esetben a heródiánusok előnye abban állt volna, hogy nem terhelik újabb prófétagyilkossággal az uralkodót (vö. Mk 6,16), a farizeusok pedig két legyet üthettek volna egy csapásra: megszabadulhattak volna a számukra is kellemetlen Jézustól (vö. Lk 13,17; 14,6), másfelől pedig János gyilkosa hadd piszkítsa csak be a kezét másodszor is…

Tehát félelmet kell kelteni Jézusban: „*Menj* innét, Heródes meg akar ölni!" Jézus átlátja a fondorlatot (a született ellenfelek kollaborálásáról tudhatott Johannától is, aki Heródes intézőjének felesége volt: Lk 8,3), és *metsző szarkazmussal* válaszol: „*Menjetek (ti)*, és ***mondjátok meg annak a rókának:*** Nézd, ördögöket űzök ki és betegeket gyógyítok ma és holnap, és a harmadik napon leszek készen (Lk 13,32)!" (A „leszek készen" [*teleiúmai*] lehetséges pontos fordítása: „befejeztetem [Isten által]", de a tevékenységére utaló szövegösszefüggés alapján valószínűbb: „befejeztetik a művem [Isten által]".)

Szellemes gúny ez – ismét a javából. *Szembeötlő gúny*, hogy a terület urát rókának nevezi, mert az akkori felfogás szerint ez a kifejezés nemcsak a ravaszságra és az alattomosságra utal, hanem a jelentéktelenségre is: „Csak egy róka, korántsem oroszlán!" *Fokozza* a hatást, hogy uralkodóra alkalmazva azt is jelenti: hatalma csak látszathatalom; bábkirály (amint Heródes az is volt Róma kezében)... De valami egészen finom, *rejtett gúny* is megmutatkozik abban, hogy Heródes halálos fenyegetésével küldetéstudatának teljes mélységét állítja szembe Jézus: „Én, akit maga Isten alkalmaz szolgálatában, hogyan adhatnám be a derekamat egy fenyegető rókának?!" E magatartás és a ráépülő irónia mélységét csak *súlyosabbá teszi*, ha helytálló az a feltételezés, hogy Jézus itt az ún. Sínai-sémára nyúl vissza: Az Egyiptomból megszabadult néptől Isten azt kívánta, hogy szentelődjék meg „ma és holnap", hogy „a harmadik napon" megajándékozhassa szövetségével és törvényével (2Móz 19,10). Ezen az alapon Jézus Heródeshez intézett üzenete azt (is) jelenti: „*Isten* most újítja meg *általam* kinyilatkoztatását és szövetségét. És akkor egy róka elől meneküljek?"

d) Célpontja: tanítványai. – Jézus iróniája a hozzá legközelebb állókat, tanítványait sem kímélte. Már tanítvány*jelöltjeit* sem, így azok esetleg eleve tudhatták, mire számíthatnak e tekintetben, ha csatlakoznak hozzá.

„Valakit fölszólított: Kövess engem! Uram, felelte az, engedd meg, hogy előbb eltemessem apámat (= Hadd várjam meg, amíg meghal" – vagy azért, „hogy így örökségemhez biztosan hozzájussak", vagy azért, „mert nem akarok konfliktusba keveredni vele"; Lk 9,59)! Jézus erre szellemes szójátékkal válaszol, amely azonban egyúttal éles irónia is: ***„Hagyd a holtakra, hadd temessék el halottaikat*** (Lk 9,60)!" Azaz: „Hagyd a szellemi halottakra, az Isten országa számára meg nem nyerhetőkre, hadd foglalkozzanak ők az örökséggel (vagy: a hamis béke érdekében álló megalkuvással, vagy esetleg: hadd temessék el a fizikailag halottakat)! Hiszen te nem vagy halott! *Vagy...?*"

De lássuk a tényleges tanítványokat! Jakab és János a főhelyeket kérik Jézustól az általuk annyira remélt messiás-királyi országban. Jézus látszólag belemegy a szerencsétlen becsvágyók játékába: ***„Képesek vagytok-e arra, hogy igyatok abból a kehelyből,*** amelyből én iszom?" Lelkes igenlő válaszuk igazolja Jézus véleményét, hogy „nem tudják, mit kérnek". Ők arra gondolnak, hogy az állami *banketteken* legfőbb miniszterekként majd a király poharából ihatnak. Jézus azonban mélységes iróniával egy másik kiváltságot helyez kilátásba számukra: ihatnak majd a töviskoronás „király" (vö. Mk 15,26) *szenvedésének* poharából (Mk 10,35-39)...

Megismétlődik ez a helyzet az utolsó vacsora rangvitáján (Lk 22,24-30). A kérdés megint az, ki (lesz) a legnagyobb közülük. Fogalmuk sincs Jézus valódi céljairól; hatalomra és nagyságra törnek, mint e világ fiai. Ezért Jézus ismét fölvilágosítja őket: Uralkodás helyett szolgálat! Ahogyan ő szolgálja őket. (Talán ide kell elhelyeznünk a provokatív lábmosást, Jn 13,4-9). Majd éles iróniával leplezi le a díszhelyekért folytatott harcuk értelmetlenségét: „Ti viszont (ilyen viselkedéssel!), ***talán kitartottatok velem szakítópróbáimban*** (s így kiérdemeltétek az első helyekben megnyilvánuló hűségjutalmat)***?***" De hiszen az igazi szakítópróbák csak most következnek! „Vagy királyi uralmat (*baszileia*) fogok készíteni nektek, hogy asztalomnál egyetek-igyatok, ***és trónokra ültetlek titeket,*** hogy ítéljétek Izrael tizenkét törzsét***?*** Ahogy Atyám készített nekem királyi uralmat?" Micsoda nonszensz! (Valóban az lenne, ha ezeket a mondatokat kijelentő módban olvasnánk kérdő mód helyett.)

A folytatás sem kecsegtetőbb. Vége a szép galileai napoknak, amikor mindenütt barátságosan fogadták az emberek Jézust és tanítványait. Az ellenséges Jeruzsálemben veszélyes a helyzet, a levegőben lóg Jézus letartóztatása. Ebben a légkörben (talán valóban az utolsó vacsora titkos összejövetelén, talán már korábban) a tanítványok elkezdhettek így gondolkodni: „Most már nekünk kell gondoskodnunk magunkról. Most mindegyikünknek pénzre lesz szüksége, meg útravalóra, és mindenekelőtt fegyverre, hogy megvédhesse magát. Egy tőrre (kardot csak a rómaiak hordhattak) nagyobb szükség lesz, mint egy köpenyre." Jézus megint *belemegy a játékba*. Először a tények iránt érdeklődik: „Amikor erszény, tarisznya és saru nélkül küldtelek szét titeket, szenvedtetek-e hiányt valamiben?" Gyanútlanul rávágják: „Semmiben." Mire *záporoznak az ironikus kérdések: „**Úgy? Most*** viszont ***vigye magával*** a pénzét, akinek van, s ugyanígy a tarisznyáját**?** És akinek nincs ***tőre***, az adja el még a köpenyét is, hogy ***vásárolhasson*** (Lk 22,35-36)***?***" Micsoda nonszensz! (És micsoda tragédia, hogy ennyire nem értik Jézust! És micsoda magánya Jézusnak!)

Péternek aztán külön is kijut. Amikor jóhiszemű, de veszélyes magabiztossággal azt állítja: „Uram, kész vagyok, hogy börtönbe, sőt halálba menjek veled!", akkor Jézusnak a fájdalmat okozó iróniához kell nyúlnia, *hogy kijózanítsa:* „Mondom neked, ***te Péter, te Kőszikla*** (vocativus!), ezen az éjszakán (a sötétség és az életveszély idején), mielőtt a kakas szól (mielőtt ez a szakasz véget érne), meg fogsz tagadni engem, sőt (nem is egyszer, hanem) háromszor (Lk 22,33-34)!" Ott hullámzik ebben a mondatban *az irónia minden ismertetőjegye:* a keserűség, a szellemesség, a finomság és a gúny.

e) Célpontja: önmaga. – Az iróniához, mondtuk, alighanem csak annak van valóban joga, aki képes az *öniróniára* is. Jézus ilyen valaki volt. Öniróniája sokszorosan megmutatkozott abban, hogy ***gond nélkül idézte*** – még ellenfelei jelenlétében is! – ***a ráaggatott***

gúnyneveket: „falánk és borissza ember” (Mt 11,19), „Belzebub” (Mt 10,25), „eunuch” (Mt 19,12), „idióta” (Lk 10,21) (vö. 2f pont).

Ennél is *keményebb* önirónával élt Jézus a szülőfalujában, Názáretben, ahol rokonai és ismerősei botránkoztak rajta: ***„Csak a hazájában veszik semmibe a prófétát;*** rokonai és saját családja körében (Mk 6,4).” Hát igen, messziről kell jönnie valakinek ahhoz, hogy hitelt adjanak neki. Egy ács, innen a szomszéd utcából? Ugyan!

Pályája vége felé aztán eljut *az önirónia csúcsára* (ahogyan eljutott a humor csúcsára is, vö. 2h pont). A farizeusi–heródiánus szövetség ajánlatára, ti. hogy meneküljön el Heródes felségterületéről, előbb ugyan az irónia szélsőséges formájával, metsző szarkazmussal felel (ld. 3c pont), de már ebben a feleletben is ott vibrál az önirónia: *„a harmadik napon befejeztetem”;* feleletének folytatása viszont már nyílt önirónia, annak is a felsőfoka, úgyhogy inkább *önszarkazmusról* kell beszélnünk, (*prófétai* önszarkazmusról persze, ahogyan szarkazmusa is *prófétai* szarkazmus volt): ***„...mert nem illő, hogy prófétát Jeruzsálemen kívül öljenek meg”*** (Lk 13,33)! (Természetesen ez egyben „Jeruzsálemnek” címzett irónia vagy szarkazmus is.)

Meglehet, Jézus iróniája és szarkazmusa *fájt* azoknak, akiket célba vett. De az, ami ironikus és szarkasztikus szavait mozgatta, tudniillik hogy felnyissa a megcélzottak szemét és szívét Isten országára, neki – ***az életébe került***.

(1990)

Tartalom

Bevezetés 8

Fordítás és kommentárok.....12

Függelék
János és Jézus 198
Megelőlegezett szeretet.....203
Tréfa, humor és irónia Jézus életében.....206

Hátsó borító szövege:

Ha Jézus arra szólította fel hallgatóit, hogy kritikusan vizsgálják meg, mi a helyes (Lk 12,57), akkor saját üzenetét sem vehette ki e vizsgálat érvénye alól. Ezért ma is kritikus vizsgálat tárgyává tehetjük tanítását, akár a szentírás-tudomány eszközeivel, akár „csupán" a józan ész világánál. A mindenkori vallási rajongókra és egyházi tanítóhivatalokra jellemző csak, hogy olyan „titkos kinyilatkoztatásokat" hirdetnek, amelyeknek a helyességét közönséges halandó „nem képes belátni". Jézus azonban nem vakoknak akart elmondani olyasmit, amit csak ő tudhat, hanem meg akarta gyógyítani az elvakítottakat, hogy ugyanúgy képesek legyenek látni és ítélni, mint ő.

Szándékom e munkával az volt, hogy lehetőség szerint kiszabadítsam Jézus alakját az idegen elemek hordaléka alól, a babona, a mágia és a dogmatizálás világából, abból az értelmezési rendszerből, amely érthetetlenné és követhetetlenné tette őt; pozitívan fogalmazva: ahhoz szeretnék hozzájárulni, hogy Jézus bárki számára érthetővé és követhetővé váljék, és így közelebb juthassunk az ő „legnagyobb álmának", „Isten országának" kibontakozásához és megvalósulásához.

2500,– Ft